T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

GÖROGLİNİN TUGİLİŞİ DESTANI- ÖZBEK VARYANTI (İNCELEME-METİN-ÇEVİRİ-DİZİN-EK)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYHAN ÇELİKBAY

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

T94761

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. İRİSTAY KUÇKARTAEV
YRD. DOÇ. DR. ÖNAL KAYA

ANKARA-2000

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

GÖROGLİNİN TUGİLİŞİ DESTANI- ÖZBEK VARYANTI (İNCELEME-METİN-ÇEVİRİ-DİZİN-EK)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. İristay Kuçkartaev
Yrd. Doç. Dr. Önal Kaya

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. İristay Kuçkartaev	.....
Prof. Dr. Mustafa Canpolat	.....
Prof. Dr. F. Sema Barutçu Özönder	.....
Yrd. Doç. Dr. Önal Kaya	.....
Yrd. Doç. Dr. Jale Demirci	.....

Tez Sınavı Tarihi: 01.11.2000

ÖN SÖZ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra birlik içinde yer alan Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla bu cumhuriyetlerde yaşayan Türk halkları ve topluluklarının dillerini ve lehçelerini araştırmaya olan ilgi arttı. Türkiye'deki üniversitelerde Çağdaş Türk Lehçeleri ve Ebebiyatları Bölümlerinin açılması bu süreci daha da hızlandırdı.

"Göroğlinin Tugilişi Destanı-Özbek Varyantı (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Ek" adlı bu çalışmanın amacı, köklü destan geleneğine sahip olan Özbeklerde önemli bir yere sahip olan Görogli destanlarının bir bölümü olan "Göroglinin Tugilişi" destanının üslup ve dil özellikleri ele almaktır.

Görogli serisi destanların başlangıç kısmını oluşturan "Göroglinin Tugilişi" destanı, zengin bir üslup ve dil malzemesi içerir. Bu sebeple kaynak araştırmamızda Özbek edebi dili, Özbek şiveleri ve diğer Türkolojik kaynaklar ile diğer destanlara ilişkin kaynaklar temel oluşturdu. Edinebildiğimiz kaynaklar elden geldiğince incelenmeye çalışılarak destanın üslup ve dil özellikleriyle karşılaştırıldı.

Çalışma, Ön söz ve Giriş dışında, Üslup ve Dil Özellikleri, Metin, Çeviri, Dizin ve Ek olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde destanın üslup ve dil özelliklerini Özbek edebi dili ile karşılaştırarak inceledik.

İkinci bölümde destanın transkripsiyonunu verdik. Bu transkripsiyonda uluslar arası alfabeden faydalandık. Transkripsiyonda her bir bölüm için ayrı ayrı satır numarası verdik. Satır numaralarını beş satırda bir verdik. Bölüm numaralarını latin harfleri ile, satır numaralarını sayılar ile verdik. Çalışmamızda göstermiş olduğumuz örnekleri de numaralandırdık. Örneğin hemen ardından parantez içinde önce bölüm numarasını, ardından satır numarasını verdik.

Üçüncü bölümde destanın tercümesini verdik. Bu tercümeyi mümkün olduğunca destan diline yakınlaştırmaya çalıştık.

Dördüncü bölümde destanın dizinini verdik. Dizinde, sözcükleri transkripsiyon şeklinde verdik. Birbirine yakın seslerle başlayan sözcükleri verirken önce mevcut alfabede olan harflerle başlayan sözcükleri, sonra bu harflere yakın, ancak alfabede gösterilmeyen sesleri verdik. Dizinde, deyimler ve atasözlerini ayrıca verdik.

Çalışmamıza ek olarak, destanın Kiril alfabesinde yazılan metnini verdik.

Son olarak, bu konuyu veren ve tezi büyük bir titizlikle yöneten, bu konudaki değerli fikirlerini esirgemeyen ve Özbek Türkçesi ile ilgili bilgilerimi borçlu olduğum tez danışmanım Hocam Prof. Dr. İristay Kuçkartaev'e ve Hocam Yrd. Doç. Dr. Önal Kaya'ya sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **I**

GİRİŞ ..... **VI**

KISALTMALAR ..... **XV**

İŞARETLER ..... **XVI**

I. BÖLÜM: GÖROĞLU'NUN DOĞUŞU DESTANININ ÜSLUP VE DİL ÖZELLİKLERİ **1**

1. GÖROĞLU'NUN DOĞUŞU DESTANININ ÜSLUP ÖZELLİKLERİ 1
1.1. GÖROĞLU'NUN DOĞUŞU DESTANININ MANZUM VE MENSUR ÖZELLİKLERİ 1
1.1.1. MANZUM ÖZELLİKLER *1*
1.1.1.1. HECE ÖLÇÜSÜ 3
1.1.1.2. UYAK VE REDİF 9
1.1.2. MENSUR ÖZELLİKLER *13*
1.1.3. SÖZ SANATLARI *17*
1.1.3.1. MECAZLAR 18
1.1.3.1.1 Benzetme (Teşbih) 18
1.1.3.1.2. İstiare 22
1.1.3.1.3. Tariz 23
1.1.3.2. ANLAMLA İLGİLİ SANATLAR 24
1.1.3.2.1. Tenasüb 24
1.1.3.2.2. Mübalağa 25
1.1.3.2.3. Tezad 27
1.1.3.2.4. İstidrak 28
1.1.3.2.5. Telmih 29
1.1.3.2.6. İrsal-i Mesel 29
1.2. DESTANDA KULLANILAN DUYGUSAL-VURGULAYICI SÖZCÜKLER 32
1.2.1. KAHRAMANLARIN BİRBİRLERİ İLE MÜNASEBETLERİNDEKİ DUYGUSAL-VURGULAYICI SÖZCÜKLER *32*
1.2.1.1. Olumlu Duygusal-Vurgulayıcı Sözcükler 32
1.2.1.2. Olumsuz Duygusal-Vurgulayıcı Sözcükler 34
1.2.2. KAHRAMANLARIN RUH HALİNİ YANSITAN DUYGUSAL-VURGULAYICI SÖZCÜKLER *36*
1.2.2.1. Şaşkınlık sözcükleri 36
1.2.2.2. Kızgınlık, öfke sözcükleri 36
1.2.2.3. Arzu, istek, dilek sözcükleri 37
1.2.2.4. Güçlük, hüzün ve sitem sözcükleri 38
1.2.2.5. Öznel karşılaştırma sözcükleri 38
1.2.2.6. Nesnel karşılaştırma sözcükleri 39
1.2.2.7. Vurgulama, anlamı güçlendirme sözcükleri 39
1.2.2.8. Kendine güven sözcükleri 40
1.2.2.9. Sevgi, hürmet sözcükleri 40
2. GÖROĞLU'NUN DOĞUŞU DESTANININ DİL ÖZELLİKLERİ 41
2.1. GÖROĞLU'NUN DOĞUŞU DESTANININ SÖZ VARLIĞI 41

2.1.1. Özbek Edebi Dilinde ve Destan Dilinde Aynı Anlamda Kullanılan, Ancak Fonetik Açıdan Farklı Sözcükler *41*
2.1.2. Özbek Edebi Dili İle Destan Dilinde Değişik Anlamlarda Kullanılan Sözcükler *42*
2.1.3. Destan Dilinde Kullanılan, Ancak Özbek Edebi Dilinde Bulunmayan Sözcükler *42*
2.1.3.1.Destan dilinde ve Özbek şivelerinde bulunan sözcükler. 42
2.1.3.2. Destan dilinde ve tarihi kaynaklarda bulunan sözcükler..... 44
2.1.3.3. Destan dilinde ve başka Türk lehçeleri ile başka dillerde bulunan sözcükler. 45
2.2. GÖROĞLU'NUN DOĞUŞU DESTANININ GRAMER ÖZELLİKLERİ..... 45
2.2.1. DESTANIN İMLÂ ÖZELLİKLERİ *45*
2.2.2. DESTANIN FONETİK ÖZELLİKLERİ..... *46*
2.2.2.1. ÜNLÜLER 46
2.2.2.2. ÜNSÜZLER..... 49
2.2.2.2.1. Dudak Ünsüzleri 49
2.2.2.2.2. Diş Ünsüzleri 53
2.2.2.2.4. Sızıcı Ünsüz..... 55
2.2.2.2.5. Damak Ünsüzleri. 56
2.2.2.2.5.Gırtlak Ünsüzü..... 60
2.2.2.3. HECE DÜŞMESİ..... 61
2.2.2.3.1. Sözcüklerin Kök veya Gövdelerinde Oluşan Hece Düşmesi..... 61
2.2.2.3.2. Sözcüklerin Gövdeleri ve Eklerinde Oluşan Hece Düşmesi. 66
2.2.2.3.3. Sözcüklerin Eklerinde Oluşan Hece Düşmesi. 69
2.2.2.3.4. İki Sözcüğün Birleşmesi ile Oluşan Hece Düşmesi. 70
2.2.3. DESTANIN MORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ..... *74*
2.2.3.1. AD..... 74
2.2.3.1. ADLARDA ÇEKİM..... 74
2.2.3.1.1. Yalın Hal. 74
2.2.3.1.2. İlgi Hali. 74
2.2.3.1.3. Yükleme Hali. 75
2.2.3.1.4. Yönelme Hali 77
2.2.3.1.5. Bulunma Hali 79
2.2.3.1.6. Ayrılma Hali..... 79
2.2.3.2. ADLARDA ÇOKLUK 80
2.2.3.3. ADLARDA İYELİK..... 81
2.2.3.2. SORU 82
2.2.3.2. SIFAT 83
2.2.3.3. ZAMİR..... 83
2.2.3.3.1. Şahıs Zamirleri 83
2.2.3.3.2. İşaret Zamirleri 85
2.2.3.3.3. Dönüşlülük Zamiri..... 88
2.2.3.3.4. İyelik (Vasfiyet) Zamirleri..... 89
2.2.3.4. ZARF 89
2.2.3.3. BİLDİRME EKLERİ VE CEVHERİ FİİL..... 89
2.2.3.2. FİİL 90
2.2.3.2.1. FİİLLERDE ÇEKİM..... 90
2.2.3.2.1.1. Geçmiş Zaman..... 90
2.2.3.2.1.2. Geniş-Gelecek Zaman 92
2.2.3.2.1.3. Şimdiki Zaman 94
2.2.3.2.1.4. Gelecek Zaman..... 96

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

2.2.3.2.1.5. İstek Kipi 96
2.2.3.2.2. MASTAR 98
2.2.3.2.3. PARTİSİPLER 99
2.2.3.2.3.1. Geçmiş Zaman Partisipi 99
2.2.3.2.3.2. Geniş Zaman Partisipi 100
2.2.3.2.3.3. Gelecek Zaman Partisipi 101
2.2.3.2.4. GERİNDİUMLAR 101
2.2.3.2.5. BİRLEŞİK FİİLLER 103

II. BÖLÜM: METİN 105

III. BÖLÜM: ÇEVİRİ 292

IV. BÖLÜM: DİZİN 512

1. SÖZCÜK DİZİNİ 512
2. DEYİMLER VE ATASÖZLERİ DİZİNİ 607

EK: DESTANIN KİRİL METNİ 626

KAYNAKLAR 820

ÖZET 827

GİRİŞ

Türk halkları ve topluluklarının, özellikle Özbek halkının sözlü edebiyat türleri oldukça zengindir. Bu türler arasında destanlar ayrı bir yere sahiptir.

Destan sözü edebi terim olarak sözlü halk edebiyatı ve yazılı edebiyattaki büyük hacimli epik eserleri ifade eder. Ancak yazılı ve sözlü halk edebiyatındaki yaşamı betimleme araçları ve usulleri açısından birbirinden önemli farklılıklara sahiptirler. Sözlü halk edebiyatında destan, geçmiş zamanlar hakkındaki kahramanlık idealizmi üzerine olan hikayeler ve rivayetlerdir.

Destanlarda tarihi olaylar halk fantazisi temelinde genelleşen tiplemelerde kendi ifadesini bulur. Aynı zamanda destanlarda epik genelleştirme hakimdir. Bu tür genelleştirmeler halkın sosyal adalet hakkındaki idealleri, arzu ve ümitleri ile yoğrulur. Destanlarda epiklik ön plandadır. Kompozisyon ve öznel yapı bakımından karmaşık olayları kapsar. Bu tür olaylar anlamsal olarak kahramanlık özelliğine sahip olup halkın ideallerini kahramanın çevresinde birleştirir. Bütün bir halkın arzu ve ümitleri, imkanları ve yapmak istediği şeyler olağan üstü güce sahip olan böyle kişilerde bütünleşir. Halk destanlarının konu ve tür özellikleri kendine özgü üslup ve yapısını belirler. Yani, ezgi ve icra ile sıkı sıkıya bağlı olan büyük hacimli ve geniş çaptaki destanların poetik ifadesinde yüksek, tantanalı ifadelerin, geleneksel belgilerin, şiirsel kısımların sürekli birbirini izleyip değişerek gelmesi özgün özellikler olarak karşımıza çıkar.[1]

Görogli destanları halk destancılığında her biri müstakil yaşamış ve başka başka namlara sahip olmuş eserler dizisi, belli unsurlar ile birbirine bağlanmış büyük bir grup olup, Yakın ve Ortadoğu'da geniş çapta yayılmıştır. Bu destanlar, Özbek, Tacik, Kazak, Karakalpak ve Tatarlarda Görogli, Türkmenlerde Görogli, Körogli, Karogli, Türkiye Türkleri, Azerbaycan Türkleri, Gürcü ve diğerlerinde Köroğlu namı ile ün kazanmıştır.

---

[1] Bkz.: K. İmamov, T. Mirzaev, B. Sarimsakov, A. Safarov, *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadı*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1990, s. 228.

Görogli destanlarının iki büyük kolu olduğu kabul edilir. Birincisi, Kafkas ve Yakın Doğu versiyonları (Türk, Azerbaycan, ve diğerleri), ikincisi Orta Asya versiyonları (Özbek, Kazak, Karakalpak, Türkmen ve diğerleri)[2].

Bahşılar tarafından söylenerek uzun asırlar boyunca bir gelenek halinde devam edip günümüze ulaşan Özbek halk destanları arasında önemli bir yere sahip olan Görogli destanları Özbekler arasında birbirinden prensip olarak farklı olan iki versiyon olarak yayılmıştır.

Bu versiyonlardan biri, Harezm "Görogli" destanlarıdır. Bu versiyon Türkmen versiyonuna büyük ölçüde benzemekte, Azerbaycan versiyonu ile de büyük yakınlığı bulunmaktadır. Harezm "Görogli" destanları yirmiden fazladır.

Özbekistan'ın Harezm dışındaki yerlerinde yayılan "Görogli" destanları da başka bir versiyonu oluşturur. Bu versiyon hacminin büyüklüğü, icra üsulü ile farklılıklar arz eder. Her iki versiyonda da baş kahramanın genel faaliyetleri ve birçok motiflerde benzerlikler dikkati çeker.

Harezm dışındaki yerlerde Özbekler arasında yayılmış olan "Görogli" destanları kırktan fazladır. Sovyet devrinde halk bahşılarından yüzden fazla "Görogli" destanı varyantları ile birlikte derlenmiştir. Bu gruptaki destanlar şunlardır: Göroglinun doğuşu ve çocukluğu, Zeydinay, Yunus Peri, Miskal Peri, Gülnar Peri, Reyhan Arap, Bektaş Arap, Şahdarhan, Haldarhan, Zamanbek, Hıdırali Elbegi, Berdiyar Atalık, Elaman, Şadmanbek, Daniyar Hoca, Aydınay, Haldar Buviş, Hasanhan, Çambıl Kuşatması, Delli, Avazan, Belagerdan, İntizar, Gülihiraman, Botaköz, Kunduz ile Yulduz, Zulfizar ile Evez, Evez ile Ayzeynep, Maşrika, Kurnaz Melike, Girdab, Sinsuluv Peri, Hanımay, Altın Kabak, Evez'in Öfkesi, Hoşgeldi, Evez'in İdam Fermanı, Balhuvan, Nurali, Tacir Melle, Nurali'nin Çocukluğu, Revşen, Cihangir, Eroğlu ve diğerleri.

Destancıların verdikleri bilgilere göre, "Eroğlu" bu grubun son destanı olup, bu destanda Görogli'nin yaşlılık devri ve Sulduzi dağında kaybolması betimlenir. Bu destanın eksik varyantları Sürhanderya ve Tacikistan'ın güneyinde yaşayan Özbek bahşılarından derlenmiştir. Şirabadlı Yusuf Ötegen ogli'nden 1945 yılında M. Afzalov tarafından derlenen, günümüzde tam olarak kabul edilen "Şahidname" destanı da bahşıların

---

[2] Bkz.:K. İmamov, T. Mirzaev, B. Sarimsakov, A. Safarov, *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadı*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1990, s. 243.

repertuvarındaki "Eroğlu" destanının bütün özelliklerini mükemmel olarak koruyamamıştır.[3]

Özbekler arasında yayılmış "Görogli" destanlarının sayısının yüzden fazla olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu destanların halkbilimciler tarafından derlenen ve Özbekistan Cumhuriyeti Fenler Akademisi Alişir Nevai Edebiyat Enstitüsü Folklor Arşivi'nde korunan "Görogli" destanlarının sayısı altmıştır. Bu grup varyantları ve Harezm versiyonu bu hesapta yoktur. Harezm destanlarını özel olarak araştıran Prof. S. Rozimbayev'in görüşüne göre, Harezm vadisinde yayılmış "Görogli" destanlarının genel sayısı yirmi dörttür. Bunlardan onsekizi derlenmiş, diğerleri unutulmuştur. Destanlar bahşılardan şu miktarlarda derlenmiştir: Ergeş Cumanbulbul ogli'nden 5, Fazıl Yoldaş ogli'nden 10, İslam Şair'den 3, Pölken Şair'den 16, Bekmurad Cörebay ogli'nden 2, Saidmurad Penah ogli'nden 1, Ümir Sefer ogli'nden 3, Merdanekul Evliyakul ogli'nden 2, Rehmetulla Yusuf ogli'nden 27 destan.[4]

Bizim çalışmamıza konu olan "Göroglinin Tugilişi" destanı bahşı Rahmetulla Yusuf oğlu'nun ağzından alınan varyanttır. Bu varyant Töre Mirzaev ile Zubeyde Husainova tarafından derlenmiş ve Yazuvçi Neşriyatı tarafından Taşkent'te 1996 yılında Kiril alfabesinde dört ciltlik "Görogli" destanları serisinin birinci cildi olarak "Goroglinin tugilişi" adı ile yayımlanmıştır.

Görogli destanlarının Özbek versiyonunun büyük kısmı ünlü halk şairi, kıssacı-destancı Rehmetulla Yusuf ogli'nden derlenmiştir. Rehmetulla Yusuf ogli, ünlü Özbek destancısı Ergeş Cumanbulbul ogli ve onun ölümünden sonra Pölken şair'in öğrencisi olarak yetişti.

Bilinmektedir ki, insanların destancılardan hiç bilinmeyen destan söylemelerini istemeleri sonucu söz ustası birçok bahşı "Görogli" destanına asıl şeklinin dışında birçok yabancı öge katmışlar ve destanı gerçek halinden uzaklaştırmışlardır. Bizim tez konumuzu oluşturan destanı söyleyen Rehmetulla Yusuf ogli şöyle demektedir: "Şimdi ben, Rehmetulla Yusuf ogli, işte böyle uydurma destanlar yazmaya tövbe etmekle birlikte, şu

---

[3] Bkz.:K. İmamov, T. Mirzaev, B. Sarimsakov, A. Safarov, *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadı*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1990, s. 245.

[4] Bkz.:Rehmetulla Yusuf ogli, *Göroglinin tugilişi*, yayına hazırlayanlar: Töre Mirzaev, Zübeyde Husainova, "Yazuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 4.

"Görogli" destanını islah edip, derleyip, toplamayı kendime hem borç, hem de farz kabul ettim. Çünkü, geçmiş üstadların son devamcısı olduğumun görülüyor olması gerekir."[5]

Özbek destanlarının Türkiye'de tanınması yenidir. Bu konudaki ilk önemli çalışma Alpamış Destanı kabul edilebilir. Alpamış Destanı, Aysu Şimşek-Canpolat ve Dr. Aynur Öz tarafından Türkiye Türkçesine tercüme edilmiş, redaksiyonu Prof. Dr. Sadık Tural ile Prof. Dr. İristay Kuçkartay tarafından yapılmıştır. Kitap Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları tarafından 2000 yılında Ankara'da yayımlanmıştır.

Bizim çalışmamıza konu olan "Goroglinin Tugilişi" destanının çalışmamızda Türkiye Türkçesine tercüme edilmesinin de bu alandaki bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz.

Biz çalışmamızda Türkiye Türkçesinin ses özelliklerini dikkate alarak "Görogli" sözcüğünü bundan sonra "Göroğlu" olarak kullanacağız.

Çalışmamıza temel olan "Göroğlu'nun Doğuşu" destanı sekiz bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler şunlardır:

1. Göroğlu'nun Doğuşu

Türkmen ülkesi Urgenç'e bağlıdır. Türkmenler toplanıp Ağalıbek isimli birini padişah yaparlar. Ağalıbek'in Gecdümbek, Hasanbek ve Ahmetbek isimli üç oğlu vardır. Günlerden birgün Kızılbaşlar baskın yapıp Ağalıbek'i öldürürler. Gecdümbek ile Hasanbek esir olarak götürülür. Ahmetbek ise henüz çocuktur.

Ağalıbek öldürüldükten sonra, Türkmenler yine toplanıp Cığalıbek isimli birini padişah yaparlar. Cığalıbek'in Revşen isimli bir oğlu vardır. Cığalıbek yaşlı bir adamdır. Revşen, kırk yiğit ile birlikte ülkeyi korumaya başlar. Kızılbaşlar, Türkmenlerin yine kırk yiğit oluşturarak ülkeyi korumaya başladıklarını öğrendiklerinde yine baskın yaparlar. Türkmen yurdu Kızılbaşlar tarafından ele geçirilir. Revşen köle olarak Kızılbaş yurduna götürülür. Burada Gecdümbek tarafından satın alınır. Gecdümbek'in üvey kızkardeşi Hilal ile Revşenbek tanışıp evlenirler. Revşen'in gözü Kızılbaş padişahı Hunharşah tarafından dağlanarak kör edilir. Hunharşah'ın göz bedeli olarak alıp verdiği sıradan bir atı Revşen çok iyi şekilde yetiştirir. Ardından hep birlikte Kızılbaş yurdundan kaçıp Türkmen

---

[5] Bkz.:Rehmetulla Yusuf ogli, *Göroglinin tugilişi*, yayına hazırlayanlar: Töre Mirzaev, Zübeyde Husainova, "Yazuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 7.

yurduna gitmek isterler. Önce Gecdümbek ile Revşen, kaçacak, daha sonra Gecdümbek geri dönüp Hilalay ile Gecdümbek'in karısını alacaklardır. Ancak kaçarlarken Kızılbaşlar bunun haberini alır ve geri dönemezler. Yolda Gecdümbek ölür. Revşen de Yavmit'e yerleşir. Hunharşah Gecdümbek'in mal varlığına el koyar. Gecdümbek'in kardeşi Hasanbek, Hilalay ile Gecdümbek'in karısını yurtluğa götürür. Bu arada Hilalay hamiledir. Doğum vakti geldiğinde doğum yapamadan ölür. Hilalay'ı mezara gömerler. Hilalay mezarda doğurur. Yavrusu ölmüş bir keçi mezardaki çocuğu emzirmeye başlar. Bunu çoban farkedip Hasanhan'a haber verir. Çocuğu alırlar. Çocuk, mezarda doğduğu için mezar oğlu anlamına gelen Göroğlu adını verirler. Göroğlu, yedi yaşındayken aşık oynadığı bir Kızılbaş çocuğun oyunu kazanmasına öfkelenerek bir yumrukla onu öldürür. Hasanhan olayı duyunca korkar ve Göroğlu'nun Türkmen yurduna, Yavmit'e gitmesini ister. Göroğlu yola çıkar. Yolda yolunu kaybettiği bir sırada karşısına yaşlı bir adam çıkar. Yavmit'e gitmek istediğini bildiğini söyleyerek Göroğlu'dan gözünü yumup açmasını ister. Göroğlu, gözünü bir yumup açar. Bakar ki, Yavmit'e gelmiştir. Burada babası Revşenbek'i bulur. Bu buluşmada Revşenbek ölür. O sırada oradan geçmekte olan Revşenbek'in diğer kardeşi Serdar Ahmet olan biteni öğrenir. Yeğeni Göroğlu'yu alıp evine götürür.

2. Göroğlu'nun Çocukluğu

Göroğlu, Serdar Ahmetlerin yanında büyür. Serdar Ahmet'in karısı Halcuvan çok güzeldir. Arap yurdunun padişahı Arap Reyhan'ın Halcuvan'da gözü vardır.

Göroğlu, günlerden birgün Havdek gölünün kıyısında kısrağı ile gezerken gölden bir yabani at çıkar ve çiftleşirler. Kısrak bir dişi tay doğurur. Göroğlu, buna çok öfkelenir. Bir yumrukla kısrağını öldürür. Ancak taya acır. Ona bakmaya başlar.

Göroğlu'nun tayı büyüyüp kısrak olur. Çiftleşme zamanı gelir.

Günlerden bir gün Serdar Ahmet bir iş için köyden gider. Köyde fazla erkek yoktur. Arap Reyhan da köyü gözetlemektedir. Köyde fazla erkek olmadığını anlar. Halcuvan'ı kaçırmak amacıyla harekete geçer. Göroğlu ile karşılaşır. Göroğlu, Arap Reyhan'ın atını çok beğenir. Arap Reyhan'dan atını kısrağı ile çiftleştirmesini ister. Arap Reyhan'da yengesinin elinden bir kase su içmesi halinde bunu kabul edeceğini söyler. Göroğlu kabul ederek yengesini Arap Reyhan'a bir kase su vermesi için sıkıştırır. Yengesi suyu uzatırken, atlar çiftleşir. At üzerindeki Arap Reyhan da o anda yengesini elini yakalayıp atın terkisine atar ve kaçırır. Göroğlu peşlerine düşer. Ancak yakalayamaz.

Aradan aylar geçer. Kısrağı doğurur. Doğan tay biçimsizdir. Göroğlu kısrağına öfkelenip bir yumrukla öldürür. Bu tay erkektir. Üç yılda at iyice gelişir. Göroğlu, atına Kırat ismini verir. Günlerden bir gün gezerlerken bir yerde dilenciler, Kırat'ı çalarlar.

Göroğlu Kırat'ı aramaya çıkar. Arar, arar, ancak bir türlü bulamaz. Son bir ümitle uzaktaki bir dağa bakmaya gider. Orada, Göroğlu'ya aşık olmuş olan Yunus ve Miskal periler onun gözüne çamaşır yıkar halde görünürler. Göroğlu'nun da içi bir hoş olur. Oradan geçip gider. İleride Kırat'ını bir yaban elmasına bağlı halde görür. Atını alıp gitmek ister. Ancak önüne atın sahibi olduğunu söyleyen yaşlı bir adam çıkar. Göroğlu da atın kendisinin olduğunu söyleyip diretir. Bunun üzerine güreşmeye karar verirler. Kim galip gelirse atı o alacaktır. Ancak yaşlı adam Göroğlu'yu üç defa yener. Bunun üzerine Göroğlu yalvararak atı kendisine vermesini ister. Yaşlı adam o civarda bir kadılık olduğunu söylerek kadıya danışmayı teklif eder. Göroğlu kabul eder. Yaşlı adam Göroğlu'yu bir mağaraya getirir. Burası efsanevi ruhlar olan Çıltan ve Gavsıl Gıyasların mekanı, yaşlı adam da Hazreti Hızır'dır. Burada Göroğlu'ya atını geri verirler. Bunun yanında, atının ömrünün de Göroğlu'nun ömrü ile bir olacağını, yaşının yüz yirmiye ulaşacağını, Yunus ve Miskal perilerin yari, Çambıl'ın şehri olacağını, yaralandığında yıldızlara bakarak düzeleceğini söylerler.

3. Çartaklı Çambıl

Göroğlu, Çambıl nerede olacağını düşünmeye başlar. Teke ile Yavmit'in ortasında Hocadağ isimli bir dağ, bu dağın eteğinde tozlu bir bel vardır. Burasının bir yanı Urgenç'e kadar, diğer yanı ise Hunhar'a kadardır. Göroğlu, burayı şehri yapmaya karar verir. Yoldan geçen kervanlardan haraç alarak orada bir saray kurar. Burası Çartaklı Çambıl olarak adlandırılır.

Günlerden bir gün Haldar isimli bir yiğit, dokuz yiğidi ile birlikte gelerek Göroğlu'ya katılır. Göroğlu, bir gün asker aramaya çıkar. Bedbaht dağının doğu tarafına gelir.

Burada, Revşen Kızılbaşlar tarafından köle olarak götürüldükten sonra kaçıp Bedbaht dağını mekan tutmuş, haydutlukla geçinen Revşen'in Kırk yiğitleri vardır. Göroğlu onlarla karşılaşır. Göroğlu'yu kendilerine katmak isterler. Göroğlu da onları şehrine götürmek ister. Bunun üzerine Göroğlu ile Seferbay güreşe tutuşurlar. Göroğlu, Seferbay ile Kırk yiğidi yener ve kendini tanıtır. Bunun üzerine onlar da Göroğlu'ya katılırlar.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Göroğlu ve yiğitleri maddi sıkıntıya düşerler. Dayısı Serdar Ahmet'in koyunlarından vergi hesabına alıp yemeye başlarlar.

4. Reyhan Arap

Serdar Ahmet koyunların azalması üzerine öfkeyle gelip Göroğlu'ya çatar. Eğer, karısı Halcuvan'ın intikamını alırsa, onu han olarak kabul edeceğini söyler. Bunun üzerine Göroğlu, Arap yurduna doğru yola çıkar. Yengesini bulup götürmek ister. Yengesi Halcuvan, bunun Arapları güldüreceğini, böyle intikam olmayacağını söyler. Arap Reyhan'ın kızı Arap Zeydin'i kaçırmasını söyler. Bu, Göroğlu'ya mantıklı gelir. Arap Zeydin'i kaçırır. Yolda Arap Zeydin peşine düşer, ama onu alt eder. Göroğlu intikamını almış olur. Arap Zeydin'i getirip dayısı Serdar Ahmet ile nikahlar. Serdar Ahmet, Göroğlu'yu han olarak kabul eder. Vergisini ona ödeyeceğini söyler.

5. Yunus ile Miskal

Göroğlu bir düş görür. Düşünde Yunus ile Miskal periyi görür. Göroğlu, uyandığında yiğitlerine Yunus ile Miskal periyi aramaya gideceğini söyleyerek onlardan izin ister. Bunun üzerine, Katip Haldar, Sarılar elinde Sarı Baba isimli birinin olduğunu, Yunus ile Miskal perinin yerini onun bilebileceğini söyler. Göroğlu, Kırk yiğidi ile birlikte Sarılar elindeki Sarı Babaya gider. Sarı Baba bunu hikmet suyu ile bilmenin mümkün olmadığını, ancak ağabeyi Kara babanın bilebileceğini söyler. Göroğlu bunun üzerine Kara Babayı ziyaret eder. Kara Baba da, Yunus perinin İrem Bağı'nda, Miskal perinin ise Kaf Dağında yaşadığını söyler. İrem Bağı'nın nerede olduğunu hiçkimsenin bilmediğini, Kaf Dağının ise üç yüz yıllık yolda olduğunu, Yunus ile Miskal perinin arkadaş olduklarını, birini alanın diğerini de alacağını söyler. Yunus ile Miskal perilerin yerini ancak Hazreti Hızır'ın bilebileceğini, onun da mekanının Deyrabad'ın eteklerinde olduğunu söyler.

Göroğlu, Hazreti Hızır'ı bulmak üzere yola çıkar. Hazreti Hızır'ı bulur. İrem Bağı'nı aramakla bulamayacağını, oraya bir mağaradan gidildiğini söyler. Mağarada İrem Bağı'nın kokusunu almış, ancak bedeni sığmadığı için oraya geçemeyen, ancak orayı mekan edinmiş olan Dev Ferkıs vardır. Hazreti Hızır, yolda uçup giden güvercinleri izlemesini, oraya vardığında devi gözünden vurmasını söylerek birçok savaş taktiği öğretir.

Göroğlu yola koyulur. Bir dağa gelir. Bu dağın öte tarafında bir mağara vardır. O mağarada da Dev Ferkıs yaşamaktadır. Göroğlu'nun kokusunu alıp dışarıya çıkar. Göroğlu

onu gözünden vurarak öldürür. Mağarayı geçip İrem Bağı'na çıkar. Burada Yunus ve Miskal perileri razı edip Çambıl'a getirir. Çambılda yedi gün yedi gece düğün yaparlar.

6. Hasanhan

İsfihan'da dört usta eski bir kalede destan kahramanı Rüstem'in ok yayını bulmuşlar, onu tamir etmişlerdir. Çok ağır olan bu ok yayı kim kaldırırsa ve ok atıp dokuz fili yere devirirse onun olacaktır. Eğer bunu başaramazsa, dört yüz altın ödeyecektir. Göroğlu, bu ok yayı almak üzere yola çıkar. İsfihan şehrine yaklaştığında bir kulübeye misafir olur. Bu kulübe Baba Kalender'in kulübesidir. Göroğlu, kendisini ona tanıtır ve ne amaçla geldiğini söyler. Baba Kalender, Göroğlu'ya bir asa verir. Eğer ok ve yayı kazanabilirse, demirci dükkanlarına gitmesini, orada Haldar isimli bir demirci usta olduğunu, bu ustayı bulmasını söyler. Demirciye silah satın almaya geldiğini söylemesini, demirci silahları vermezse, asayı yere bir vurmasını söyler.

Göroğlu, İsfihan'a gelir. Ok yayı kaldırır. Ok atıp dokuz fili yere devirir. Dönüp demirci dükkanlarına gider. Usta Haldar'ı bulur. Silahları ister. Usta Haldar, silahların bir piri olduğunu, ondan izin alması gerektiğini söyler. Göroğlu bunun üzerine, işte piri, diyerek asayı yere vurur. O anda Baba Kalender'in kılığına girer. Usta Haldar da Göroğlu'ya birçok silah verir.

Göroğlu, asayı Baba Kalender'e geri vermek üzere yola çıkar. Baba Kalender'e gelip asayı vermek ister. Baba Kalender, asayı ona verdiğini söyleyerek asanın özelliklerini sayar. Usta Haldar'ın Veyengen'de bir kuyumcuda çalışan ve olağanüstü güçlere sahip olan Hasanhan isimli bir oğlu olduğunu, onu da yanında götürmesini söyler.

Göroğlu Veyengan'a gelir. Kuyumcuya geldiğinde asayı vurarak Hasanhan'ın babası kılığına girer. Kuyumcuyu korkutur, Hasanhan'a hemen hazırlanmasını Çambıl'a gideceklerini söyler. Hasanhan ile birlikte yola çıkarlar. Yolda Göroğlu gerçek kimliğini Hasanhan'a açıklar. Bunun üzerine Hasanhan öfkelenir ve güreşmek istediğini söyler. Güreşirler. Hasanhan yenilir ve Göroğlu'nun babası olmasını kabul ederek Çambıl'a gelir. Ardından babası Usta Haldar da Çambıl'a gelir.

7. Kırk Yiğit ile Kırk Kız

Günlerden bir gün Göroğlu Kırk yiğidi ile sohbet ederken bir arzuları olup olmadığını sorar. Kırk yiğit de aile kurmak istediklerini söylerler. Göroğlubek, Keşan vilayetinde Kırk kızın hükümranlık kıldığını, onları almaya gideceklerini söyler.

Göroğlu ve Kırk Yiğit yola koyulur. Askar Dağı'na gelirler. Dağda Şeydulla isimli dev cüsseli bir adam vardır. Bu adam Göroğlu'yu nerede bulursa, öldüreceğini türkü söyleyerek beyan etmektedir. O da Kırk kıza aşıktır. Göroğlu kendisini tanıtır ve güreşe tutuşurlar. Göroğlu yener. Şeydulla da onlara katılmak ister. Kırk kızın Candarpuç isimli yaşlı bir anneleri olduğunu, onu kendisine alacağını söyler. Göroğlu, Şeydulla'nın ismini değiştirip Hasan Çapsan koyar. Hep birlikte Keşan vilayetine gelirler.

Burada Kırk kız kendileri ile güreşecek birisini isterler. Hasan Çapsan ortaya çıkar. Kırk kızın hepsini yenip bağlar. Anneleri Candarpuç bunun üzerine kırk bin askerine emrederek kızlarını kurtarmalarını emreder. Büyük bir savaş olur. Göroğlu ve Kırk yiğitleri hepsini mahveder. Ardından Kırk yiğit Kırk kızı, Hasan Çapsan Candarpuç'u alırlar. Göroğlu nikahlarını kıyar. Hepsi muradlarına ererler.

8. Hasan Gölver

Çingistan memleketinde Hasan Bulgar ve Hasan Gölver isimli iki kardeş vardır. Hasan Bulgar normal bir insandır. Ancak Hasan Gölver çok iridir. Ana babası Hasan Gölver'e bakamayıp padişahlığa verir. Padişah savaş olursa kullanırım, diye düşünüp ona bakmaya başlar. Aradan yıllar geçer. Çingistan memleketinin padişahı bakar ki, on yılda üç bin altı yüz yıllık at sürüsünü yemiştir. Faydasından çok zararı var, diye onu kovar. Hasan Gölver birçok padişahlığı dolaşır. Hepsi de onu ya hemen, ya da birkaç gün baktıktan sonra kovar. Hasan Gölver en sonunda Göroğlu'ya gelir. Göroğlu onun haline acır. Bir iki gün bakar. Ancak Kırk yiğitlerin yemeklerini de yemekte, onlara bir şey kalmamaktadır. Bunun üzerine onu Türkmen Çölüne çıkarır. Oradan geçen tüccarların mallarını insafla yemesini, casusları görürse onları da yemesini söyler. Böylece Hasan Gölver'in yaşlılık günleri Türkmen Çölü'nde geçer.

KISALTMALAR

DTS:	Drevnıy Tyurkskiy Slovar.
ESTY:	Etimologiçeskiy slovar tyurkskix yazıkov.
GT:	Göroγlinin tugilişi.
HŞ I:	Xåräzm şeväläri I.
KDL:	Qıpçåq dialektlärining leksikasi.
KRS:	Kirgizsko-russkiy slovar.
KTTS:	Kırgız tilinin tüşüntürmö sözdügü.
MŞÜS:	*Manγıt şeväsining ünlilär sistemasi.*
NAÜKL:	Nåvåiy äsärläri üçün qısqaçä luγat.
ÖŞL:	Özbek şeväläri leksikasi.
ÖTBGŞ:	Özbek tilining Buxårå gruppa şeväläri.
ÖTBRŞYK:	*Özbek tilining Beşkent rayon şeväläri yüzäsidän küzätişlär*
ÖTCŞ:	*Özbek tilining Cizzax şeväsi.*
ÖTİL:	Özbek tilining izåhli luγati.
ÖTKŞ:	*Özbek tilining Qırq şeväsi.*
ÖTOL:	Özbek tilining oγız lähcäsi.
ÖTOLL:	Özbek tilining oγız lähcäsi leksikasi.
TS:	Türkçe Sözlük.
TTDS:	Tatar Teleneng Dialektologik süzlege.
VWTD:	Versuch eines wörterbuches der Türk-Dialecte.
YKÖŞ:	Yuqåri Qaşqadäryå Özbek şeväläri.

İŞARETLER

a. Transkripsiyon İşaretleri

a : Yuvarlak söyleyişe meyilli /a/ sesi.

ä : Açık /e/ sesi.

e : Kapalı /e/ sesi.

γ : Art damak /g/ sesi.

x : Gırtlak /h/ sesi.

q : Art damak /k/ sesi.

ng : Nazal /ng/ sesi

b. Diğer İşaretler

- : Fiil esaslarına gelen ek.

+ : İsim esaslarına gelen ek.

< : Bu şekle girer.

> : Bu şekilden gelir.

‘ : Ayırma işareti

I. BÖLÜM: GÖROĞLU'NUN DOĞUŞU DESTANININ ÜSLUP VE DİL ÖZELLİKLERİ

1. GÖROĞLU'NUN DOĞUŞU DESTANININ ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

1.1. GÖROĞLU'NUN DOĞUŞU DESTANININ MANZUM VE MENSUR ÖZELLİKLERİ

1.1.1. MANZUM ÖZELLİKLER

Destan metninin esas kısmının manzum kısımlar oluşturur. Şiire başlama veya bir kısmını vurgulamada, giriş, açıklama, nasihat konularında kalıplaşmış mısralardan sıkça yararlanılır:

Ådämsiz cåylärdä åting nä qılsin? (II, 412; II, 416; II, 420; II, 424; II, 428; II, 432; II, 436; II, 440)

Ålib ketäy, bergin mengä åtimni, (II, 515; II, 517; II, 521; II, 525; II, 529; II, 533)

Ärmånim yok endi ölsäm, Hilålåy. (I, 1729; I, 1733; I, 1737; I, 1741; I, 1745; I, 1749)

Äslå xafä bolmä, cånim Hilålåy, (I, 341; I, 344; I, 347; I, 351; I, 355, I, 359; I, 362

Ästä meni süyäb ålgin, Rävşäncån. (I, 1197; I, 1201; I, 1205; I, 1210; I, 1214;

Åvåzäng eşitib bundä kelämän. (III, 174; III, 179; III, 184)

Äyt närxını, puling sänäb beräyin. (I, 383; I, 387; I, 391; I, 395; I, 399)

Bårdiyu yıqılsäng, körgin özingdän, (II, 470; II, 474; II, 478; II, 482; II, 486; II, 490)

Bir kåsä suv ålib bersäng, netädi? (IV, 512; IV, 517; IV, 522; IV, 527; IV, 533; IV, 538)

Cånim dostim, xoş qål endi. (V, 319; V, 325; V, 335; V, 344; V, 52)

Mehribånim, xoş qål endi. (V, 321; V, 330; V, 339; V, 348; VI, 101)

Cånim γıråt, målim γıråt, (IV, 178; IV, 183; IV, 188; IV, 193; IV, 198; IV, 203

Därdimgä dävå qıl, Rävşän çiråγım. (I, 551; I, 555; I, 559; I, 563)

Därding näyu, dävåsini nä biläy (I, 525; I, 529; I, 533; I, 537; I, 541)

Gül gülgä qoşilsin cånim, çiråγım, (IV, 884; IV, 889; IV, 894; IV, 899; IV, 904; IV, 910; IV, 915; IV, 920; IV, 925;

Här nä bolsä, özing ålgin qızimni. (IV, 885; IV, 890; IV, 895; IV, 900; IV, 905; IV, 911; IV, 916; IV, 921; IV, 926)

İndäşsäng, seni åtämän. (IV, 801; IV, 809; IV, 813)

Kim bolsäng häm, därråv cönä bu yerdän. (II, 78; II, 82; II, 86; II, 90; II, 94; II, 98; II, 102; II, 106)

Märd Göroγli, qandäy ålib ketäsän? (IV, 259; IV, 263; IV, 267; IV, 271; IV, 275; IV, 278)

Öz hålimgä qoygin bundä, Hilålåy. (I, 574; I, 579; I, 583; I, 587; I, 591

Pärvåz äyläb pärilärgä yetişsäm. (V, 384; V, 388; V, 392; V, 396; V, 400; V, 404; V, 408; V, 412;

Qıblä betdän kelgän tumän ne boldi? (I, 1076; I, 1080; I, 1084; I, 1088; I, 1092; I, 1096)

Qızilbåşgä bändi boldim, näyläyin. (I, 86; I, 90; I, 94; I, 98; I, 102; I, 106; I, 110;

Råzidurmän, endi ålsäng cånimni. (I, 1762; I, 1766; I, 1770; I, 1775; I, 1779

Sözimgä qulåq sål, şåşmä, Göroγli, (IV, 327; IV, 329; IV, 334; IV, 338; IV, 342; IV, 346; IV, 350; IV, 355; IV, 360; IV, 364;

Şukur, boldim xaridåri bu qulning. (I, 409; I, 413; I, 417; I, 421; I, 425;

Täşnä boldim, suv ålib ber, xålälär. (IV, 482; IV, 486; IV, 490; IV, 494; IV, 498; IV, 502)

Undän keyin åt bolädi bizniki. (II, 471; II, 475; II, 479; II, 483; II, 487; II, 491)

Yå, åblå, dost, yå åblå, (VII, 277; VII, 284)

İlållå, dost, ilållå. (VII, 278; VII, 285)

Yolgä sål, bir seni rähbär deb keldim. (V, 219; V, 223; V, 228; V, 232; V, 236; V, 240; V, 244; V, 248; V, 252)

Zor bolsäng, zorliging körsät, Göroγli. (IV, 25; IV, 29; IV, 33; IV, 37; IV, 41; IV, 45; IV, 49; IV, 53; IV, 57; IV, 61; IV, 65; IV, 69;

Kalıplaşan şiirsel cümleler çeşitli şekillerde verilmiştir:

Äytgin, qaysi båyning qızin åläsän? (III, 46)
Äyt-çi, qaysi båyning qızin åläsän? (III, 50; III, 55; III, 63; III, 67; III, 71; III, 75; III, 79)

Sen häm türkmän bolsäng, qaydin boläsän, (III, 376)
Äytgin, türkmän bolsäng, qaydin boläsän? (III, 378; III, 382; III, 386; III, 390; III, 394)

Xunxår elgä qarä, u yån tinçlikmi? (I, 1044)

Xunxår elgä båq-çi, u yån tinçlikmi? (I, 1048; I, 1052; I, 1056; I, 1060; I, 1064; I, 1068)

Xåldår dostim, åq fåtihä soräymän, (V, 150)
Qırq yigitim, åq fåtihä soräymän. (V, 156; V, 164)
Äziz dostlär, åq fåtihä soräymän. (V, 160; V, 169)

Uluγ dedim åstånägä båş urdim, (I, 1215; I, 1497; III, 433
Uluγ dedim, uluγ cåygä båş urdim, (VI, 633)
Uluγ debån åstånänggä båş uräy, (VII, 77)

Göroγli, kel, ålişäli. (III, 303; III, 305;
Kel, Göroγli, ålişäli. (III, 309; III, 313; III, 317; III, 321; III, 325; III, 329; III, 333

Bähårdä åçilgän båγdä lålädi(r), (I, 580)
Bähårdä åçilär gülşän låläsi, (I, 1510)
Bähårdä åçilgän båγning låläsi, (III, 387; III, 412)
Bähårdä åçilgän båγdä gül bolär, (VII, 48)

Bähår bolsä bulbul qonär güligä, (I, 184)
Bulbullär qonibdi däräxt güligä, (I, 498)
Bulbul åşnä bolär båγning güligä, (I, 1133; V, 140)
Bulbullär qonädi båγning güligä, (VII, 490)
Qızil gül åçilsä, bulbul qonädi, (VII, 505)

Hilålåygä oxşätämän özingni. (I, 1623; I, 1631; I, 1639; I, 1643; I, 1647; I, 1655)
Hilålåygä mengzätämän özingni. (I, 1627; I, 1635; I, 1651)

1.1.1.1. HECE ÖLÇÜSÜ

Mısralar 7'li, 8'li ve 11'li hece vezniyle söylenmiştir. Ama bu miktara bazen uyulmaz. 7 heceli mısralar arasında 8 heceli mısralar, 8 heceli mısralar arasında 7 veya 9 heceli mısralar, 11 heceli mısralar arasında 10 veya 12 heceli mısralar da görülür.

Manzum kısımlar iki ve üç duraktan oluşur. Duraksız dizeler oldukça fazladır ve çoğunlukla duraklara uyulmaz. Bununla birlikte, aynı kalıp içinde, değişik duraklı dizelerin belli bir düzenle şiire yerleştirilmesiyle ölçünün tekdüzeliği yok edilmiş ve bu şekilde kulağa hoş gelen güzel bir uyum da yaratılmıştır.

Destanda tespit edebildiğimiz hece kalıpları aşağıda verilmiştir.

1. Yedililer

a. (3+4) duraklılar destan metinlerinde az sayıdadır. Aşağıda örnekleri verilmiştir.

Göroγli qıp γayrätdi, (3+4)
γıråtgä qamçi çåtdi, (3+4)
Qırq yigitning årtidän(4+3)
Yetäyin, deb yol tårtdi. (3+4)

Aşağıdaki örnekte ilk üç dize (3+4) duraklı, dördüncü dize (4+3) duraklıdır.
Åtlärgä qamçi çätib, (3+4)
Tez yetsäk, deb qıstädi, (3+4)
Hämmäsi åt çåpmåqqa(3+4)
Göroγlidän ustädi(r). (4+3)

Aşağıdaki örnekte birinci ve üçüncü dize (3+4) duraklı, ikinci ve dördüncü dize (4+3) duraklıdır:
Yol kelsä, yoryalätdi, (3+4)
Tekis kelsä boşätdi, (4+3)
Qır kelsä, qıyälätdi, (3+4)
Nişäb kelsä, toxtätdi, (4+3)

b. (4+3) duraklılara örnek:
Märd åtini sürädi,
Yürmägändä urädi,
Qırq yigitning årtidän
Göroγlibek bårädi.
*

Pärvärdigår pänådi(r),
Hålin bilgän dånådi(r),
Qırq yigitning ketidän
Märd Göroγli cönädi.
*
Köldä yälγız sonädi,
Suvgä şunγıb qonädi,
Qırq yigitning ketidän
Göroγli quv cönädi.
*
Ålädiyå, ålädi,
Åtgä qamçi çälädi,
Göroγlibek tozänglär
Ortäsidä qålädi.

Här eşikkä xayr qıl, deb
Äldäbån men bårämän,
Köçälärdä yügürib,
Bir pärçä nån axtärämän.

Aşağıdaki örnekte ilk dört dize (4+3) duraklı, beşinci ve altıncı dize (5+3) duraklıdır:
Däyräbåtning tolqını, (4+3)
Qår-yåmγırning sälqını, (4+3)
İyıqtirding yılqını, (4+3)
Şu sözimning tälqını. (4+3)
Åläçä köyläk şildirbåz, (5+3)
Årängdän Räyhån ötdimi? (5+3)

Aşağıdaki iki örnekte ilk üç dize (4+3) duraklı, dördüncü ve beşinci dize (5+3) duraklıdır:
Zäydin qåçib ketdimi, (4+3)
Quvgän bilän yetdimi, (4+3)
γırkökimdän ötdimi, (4+3)
Åläçä köyläk şildirbåz, (5+3)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Åräŋgdän Räyhån ötdimi? (5+3)

Tåγ belidä qoçqåräk, (4+3)
Tepäsidä värväräk, (4+3)
Tåmåşäsi xop keräk, (4+3)
Åläçä köyläk şildirbåz, (5+3)
Åräŋgdän Räyhån ötdimi? (5+3)

2. Sekizliler

a. (4+4) duraklılara örnek:
Bäri çåqå qızilbåşlär,
Qamçi urib közni yåşlär,
Şäfqati yoq baγri tåşlär,
Cäfåsidän qutqar meni.

Söz bilmäyin låluläşär,
Közläring kåsäsi tåşär,
İlγårläşib tåγdän åşär,
Bädbaxtlärdän qutqar meni.

Yüräy deymän, yüräk dåγli,
Uräy desäm, qolim båγli,
Qånlär yutdi bekning oγli,
Qızilbåşdän qutqar meni.

Çåryårlär mädäd qıling
Kåmil pirlär qolim åling,
Åciz qulni yolgä såling,
Urgänc pirim håzir boling.
*
Ötär dunyå ådim-ådim,
Öz şävqıdä yäşäb här kim,
Särbåzår yürib betinim,
Bolgän ekän şu yerlärdä.

Aşağıdaki örnekte ilk üç dize (2+6) duraklı, dördüncü dize (4+4) duraklıdır:

Qåldim åfät ortäsidä,
Bul häm könglim xätåsi-dä,
Qolim düşmän potäsidä,
Bändilikdän qutqar meni.

Aşağıdaki örnekte ilk iki dize (3+5) duraklı, üçüncü ve dördüncü (4+4) duraklıdır:

Körsätäy sengä küçimni, (3+5)
Düşmändän åldim öçimni, (3+5)
Ålmås bilgin qollärimni, (4+4)
Kel, Göroγli, ålişäli. (4+4)

3. Onbirliler

a. (6+5) duraklılara örnek:

Ne sävdålär tüşdi mening båşimä,
Heç kim rähm äylämäs közdä yåşimä,
Häsrät oti urdi içu täşimä,
Qızilbåşgä bändi boldim, näyläyin.

*

Şuytib Rävşän bändi bolib bårädi.
Yelkäsidän düşmän dönib bårädi,
Misli γacir göştgä qonib bårädi,
Şuytib Rävşän bändi bolib bårädi.

*

Bek Rävşän qorqmäydi pişäk doγıdän,
Nåmärd pänåh istär sening åyγıngdän,
Häli zämån türmänlär oräb såγıngdän,
Häydäb ålib ketgänidä köräsän.

*

Äräbgä bårmäsäk, endi bolmäydi,
Yoqsä bizni tåγäng qabul qılmäydi,
Şu gäpni ortägä yåmån täşlädi,
Zäkåt häm bermäydi, özi kelmäydi.

*

Neçä bir däryåyu tåγlärdän åşä,
Xunxårdän ötämiz närmån uvläşä,
Buyur, bek Göroγli, yolgä çıqayik,
Körmägän ellärni äyläb tåmåşä.

Aşağıdaki örnekte ilk dize on hecelidir:

Qızılbåş ekän ävbåş, bäççäγar,
Bir zängi sifätli, közläri çåγär,
Bäri birdäy aqli kältä enäγar,
Qızılbåşgä bändi boldim, näyläyin.

b. (4+7) duraklılara örnek:

Köpäyläşib ikki qolim båγlädi,
Låluläşib bäγri-dilim dåγlädi,
Çälqayib özlärin bäländ çåγlädi,
Qızılbåşgä bändi boldim, näyläyin.

Biyåbåndä täşnä bolib bårädi,
Xafälidän baγri tolib bårädi.
γazäb tårtib rängi solib bårädi,
Şuytib Rävşän bändi bolib bårädi.
*
Qulåq såling suxanvärning tiligä,
Kim çidäydi äyrålıqning xıligä,
Bek Rävşänni häydäb cämi qızılbåş,
Çıqıb bårdi Äsqar tåγning beligä.
*
Bu tåγlärning qalin ekän tumäni,
Bizni tutmåq dåim düşmän gümåni,
Bu baxtgä eltgäni türkmän pålvåni,
Ädå bolmäs bu däläning sirtlåni.
*
Däm bu dämdir, özgä dämni däm demä,

Häli türkmän sävlätini käm demä,
Küçlärimmän bu elätni dim demä,
Häli zämån tuγılär γoçlär zämåni.

c. (4+4+3) duraklılara örnek:
Tåş qattimi, båş qattimi, yårånlär,
Yürägidä çökib yåtär ärmånlär,
Bizgä häm yetärmi yänä dävrånlär,
Deyib Rävşän bändi bolib bårädi.
*
Qızılbåş maqtänib bårär şänqayib,
Rävşän ketär qaräb åγzi änqayib,
Bir şähär körindi çänggib uzåqdän,
Minårläri, peştåqläri qanqayib.

Qaräb bolmäs qızılbåşning körkigä,
Xınä süykäb såçu såqål, börkigä,
Bek Rävşänni därvåzädän kirgizib,
Häydäb bårdi şähärning ärkigä.

1.1.1.2. UYAK VE REDİF

1. Uyak

a. Yarım Uyak

Bir tek ünsüz benzerliğine dayanan uyaktır. Yarım uyak örnekleri aşağıda verilmiştir:
Väfå degän şundäy-şundäy bolämi,
Yåridän özini yiråq qılämi,
Yå bundä kirişni uyät bilämi,
Tåvuşing yoq, qayåqdä sen, Rävşäncån.
*
Cånim båläm, türtkiläding, qoymäding,
Mendän båşqa ådämzådni süymäding,
Şunçälär işårät qıldim, tuymäding,
Tinçimgä qoy, cånim råhät uyqudä.

*

Yåş gödäkmän ongu solni bilmägän,

Bundän ävväl bu cåylärgä kelmägän,

Bundäy bilmäs yurtdä särsån bolmägän,

Yåvmitni körsätär ådäm bårmikän?

*

Musåfirning båqıng därdu diligä,

Sålingiz bårädigän yoligä,

Rähm äyläb Göroγlining håligä,

Yåvmitni körsätär ådäm bårmikän?

*

Qulåγımgä yåqar yıγlåq sözläring,

Öksib-öksib åvåz etgän kezläring,

Tävåf etsäm ärzir sening izläring,

Hilålåygä mengzätämän özingni.

b. Tam Uyak

Bir ünlü ve bir ünsüzün ses benzerliğine dayanan uyaktır. Tam uyak örnekleri aşağıda verilmiştir:

Bäri çåqå qızilbåşlär,

Qamçi urib közni yåşlär,

Şäfqati yoq bayri tåşlär,

Cäfåsidän qutqar meni.

*

Gäcdümbek häm endi qoydi cilåvni,

Nişånägä ålib Bädbaxt tåvni.

Cånivår tulpårdäy åti dikkilläb,

Årqadä qåldirdi quvlägän yåvni.

*

Yåş bålämän, mehribånim yoq mening,

Musåfirmän, bir mäkånim yoq mening,

Bu cåylärdä åşyånim yoq mening,

Yåvmitni körsätär ådäm bårmikän?

*

Küyär edim åy cämåling såγınib,

Könglim qıblädä emäs, sengä åγınib,

Oγling båsgän izlärigä qåγınib,

Ärmånim yoq endi ölsäm, Hilålåy.

*

Şåşmä, cånim bolsä bundä åmåndä,

Tåpärmän mäkåning bolsä qayåndä,

Göroγligä nävbät kelsä köräsän,

Xåh ärmändä bolsä, xåhi eråndä.

c. Zengin Uyak

İkiden fazla ses benzerliğine dayanan uyaktır. Zengin uyak örnekleri aşağıda verilmiştir:

Qızilbåş degängä näyzä sänçilär,

Mäydån içidä qålib låşi yänçilär,

Öç ålgän song hä demäyin üstingdän,

Åγız kerib γıng deyişläring tinçilär.

*

Qızilbåş maqtänib bårär şänqayib,

Rävşän ketär qaräb åγzi änqayib,

Bir şähär körindi çänggib uzåqdän,

Minårläri, peştåqläri qanqayib.

*

Yıγläydi Hilålåy, γarib beçårä,

Äkä, äyläng bügün hålimgä çårä,

Bir qul åling, rähm äyläb men zårä,

Xızmätdän tålıqıb boldim åvårä.

*

Aqling kämålindä, tolıq yåşingdä,

γam-äläm saqlämä äziz båşingdä,

Gäcdüm, Häsän åγang bårdir qåşingdä,

Äslå xafä bolmä, cånim Hilålåy.

*

Şämål tursä, bådåmçälär şinkillär,
Mehmån kelmäk bolsä, qulåq çinkillär,
Qaldiryåç hicirläb, toryay zingkillär,
Köngillär bährigä bähår bolibdi.

2. Redif

Destan metinlerinde redif çok çeşitli biçimlerde görülür. Genellikle dizenin sonundadır.

Yüräy deymän, yüräk dåyli,
Uräy desäm, qolim båyli,
Qånlär yutdi bekning oyli,
Qızilbåşdän qutqar meni.
*
Åyåyıdän qumlär båtib bårädi,
Äyrålıq därdini tåtib bårädi,
Piyådä tängläyi qåtib bårädi,
Şuytib Rävşän bändi bolib bårädi.
*
Endi bek Rävşänning bayri qån boldi,
Türkmän çöli cåvlik nämåyån boldi,
Nävbät keldi, düşmän qahrämån boldi,
Åzåd bolmåq därdi därgümån boldi.
*
Qızilbåşning köngli qattıq tåş kelär,
Çin yıyläsä, soqır közdän yåş kelär,
Doylägäning qari-qartäng käsälmänd,
Qartänglärning yürägi pök-boş kelär,
Xunxåringgä elänmäklik xuş kelär.
*
Bärçä mäxluq cufti bilän båp bolär,
yıybätçining işi, ermägi gäp bolär,
Bir qıyå båqmäsäng, Hilål såp bolär,
Därdimgä dåvå qıl, Rävşän çiråyım.

*

Şu åt ziyåd bundä ottiz ming åtdän,
Kämligi yoq härgiz sinu sinbätdän,
Qåçsä, qutilädi här neçük zåtdän,
Endi sirä xafä bolmä, Gäcdümbek.

1.1.2. MENSUR ÖZELLİKLER

Mensur kısımlar, destanın nispeten küçük bir kısmını oluşturmuş ve manzum kısımları tamamlamak, manzum kısımların bir parçasını vurgulamak için kullanılmıştır. En büyük mensur parça 2 sayfayı geçmez. Bir cümle olan mensur kısımlar da vardır.

Mensur kısımların dikkati çeken bir özelliği, birçok yerde manzum niteliğinde olmalarıdır. Çeşiti şekillerde olup belirli bir uyak ve redif düzenine sahiptirler. Örnekleri aşağıda verilmiştir:

Ähmäd särdår bir ciyrån yorγadä årtidä köp sipåhilärni ***ergäştirib***, bäzårdän ***qaytäyåtib***, ådämlärning xånäqåhning åldidä üymäläşib turişgänini ***körib***, şungä burilib ***kelib***, xånäqåhdägi Rävşän därvişning supäning åstidä ölib yåtgänini, bir qoli bilän bir bäytälning nuxtäsidän ***uşläb***, bir qoli bilän uni ***quçib*** yıγläb yåtgän bir yåşginä båläni körib ***qålib***, ådämlärdän våqeäni ***soräb***, äslidä Rävşän därviş özining bäççäsi, bu yåş bålä ciyäni, Hilålåy åpäsining oγli ekänini ***bilib***, åtdän ***tüşib***, xızmätkårlärigä Rävşän körning cäsädini u yerdän bir xucrägä åldirib, Göroγlibekni ***köndirib***, xånäqåhning äyvånigä ***kirgizib***, bir qoyni ***keltirib*** şu yerdä ***soydirib***, åvuldän bir xızmätçisigä ***buyurib***, üç-tört tändir nån ***keltirib***, Rävşän körgä özining yäqın ekänini ***bildirib***, teväräk-åvullärgä xabär ***qıldirib***, şu keç şäyxlärni çaqırib ***keltirib***, qoyning göştini ***åsib***, ådämlär ***toplänib***, Ähmäd särdårning özi häm şu åqşåm xånäqåhdä ***tünäb***, ertägisin çåştgåhdä Rävşän kör beçåräning cänäzäsini ***ötkäzib***, tupråqqa ***tåpşirib***, duåi fätihä qılibdi. (II, 1787)

Ämäldårlär äylänib köçägä çıqışsä, bir hålväçi årıq, göşti-göştigä ***yåpişgän***, süyägi-süyägigä ***qapişgän***, hillänglägän, çöpdäy beyäräşıq åtni minib, bir xurcun hålväni årtib, köçä bilän irγaldirib båräyåtir. (I, 885)

Änä endi Çämbil şährigä åvåzä tüşdi, «Göroγlibek Qırq yigitigä xåtin ***izläb***, dåbul såzini ***såzläb***, säfärgä båräyåtgän emiş», – deb Çämbilning ***toqsån yäşäridän toqqız***

yäşärigäçä, säksån yäşäridän säkkiz yäşärigäçä, yetmiş yäşäridän yetti yäşärigäçä tåmlärning üstigä tåmåşägä çıqdi. (VII, 138)

Åγa, endi ulär Xunxårdä közidän åsilib qålädigän boldi, – desä, Gäcdümbek qorqıb ketib: – Rävşäncån, sen Hilålåy bilän yängängning häsrätini yeysän, häli özimiz nimä ***bolämiz***, hälizämån qolgä tüşib ***ölämiz***, – deb qaltiräy berdi. (I, 1102)

Bir yåmån ***äyyår***, här närsägä ***täyyår*** ådäm, men bolsäm, bir yol ötkinçimän. (II, 110)

Bu sözni åγa Yunus päri Göroγlibekdän eşitib, bir neçä cåydän timsål ***keltirib***, märγulini ***täräb***, zulfini ***buräb***, Göroγlibekkä ***qaräb***, bir söz dedi: (V, 922)

Ey säbil, äncåm-äslähäni kiyimsiz taqıb bolärmi, – deb gåh Xålcuvånåyni ***kåyib***, gåh ***süyib***, şåşib-pişib ***çirpinib***, dälägä ***çıqıb***, içkärigä kirib ***yürib***, közi åtigä ***tüşib***: «Xålcuvånåy åtni teskäri egärläb qoyibdi», – dedi. (IV, 682)

Gäcdümbek bilän Rävşän kör tåγdän åşinqıräb, bir yäypångä ***tüşib***, Köktemirni otgä ***qoşib***, däm ***ålişib***, Hilålåy bilän Gäcdümbekning xåtini Xunxårdä qålib ketgänigä häsrät vä nädåmät qılib, ***yıγläşib*** yåtdilär. (I, 1182)

Gäcdümbek: – Qårä ***çåvkär***, tåvuşi ***zähär***, uzun boγın, – dedi. (I, 1173)

Göroγlibek mergänlärdän ustälärning yäsägän oq-yåyining tä'rifini ***eşitib***, yänä båşqadän γåyibånä yåygä işqıbåz ***bolib***, mergänlärdän ötib näriråqqa ***bårib***, xurcunidän qızılbåş kiyimini ålib ***kiyib***, kiyim sıγmäy yelkä vä yengläri tärilläb yirtilib ketsä, şårdåz bilän ***ildirib***, Bädbaxt belidän ***åşib***, qızılbåş yurtigä ***tüşib***, İsfihån şähri qaydäsän, deb ötkinçi-ketkinçidän soräb, biråv: «Yol ***bolsin***», – desä, «Xudåy bersä, mol ***bolsin***. Çårtåqli Çämbildän bolämän. (VI, 210)

Göroγlibek Misqål pärining åldidän ***çıqıb***, bårxånäsigä ***kirib***, keräkli yåv-yäråγini ***ålib***, ***taqınib***, ehtiyåtdän bir hämyån tilläni häm ***ålib***, xurcunigä ***sålib***, ästä täbläxånägä ***bårib***, γırkökini ***äbzälläb***, γırkökkä ***qaräb***, bir söz dedi: (VI, 114)

Göroγlibek quvånib: «Endi buni åt qılib ålämän», – deb tåygä mehr qoyib, ***quyåndäy ildäm bolsin, deb quyånning sütini, eçkidäy säkräsin, deb eçkining sütini, böridäy ålγır bolsin, deb börining sütini, tülkidäy äyyår bolsin, deb tülkining sütini, tüyädäy çidämli bolsin, deb tüyäning sütini, öz näsli åtdäy suluv bolsin, deb åtning sütini*** berib, tåyini

båqıb ***otirib***, yıl ***åşirib***, kättä tåy ***qılib***, gåh ***minib***, gåh ***tüşib***, tåy nåvçätåb, bäländ qåmät bolgänligi üçün tåyining ismini γıråt qoyib ålgän edi. (II, 310)

Göroγlibek xancärini ***taqıb***, qırq yigitgä ***båqıb***, γırkök åtgä ***minib***, köngli ***tinib***, äräbning yurtini täläb ***äyläb***, cönäb bäräyåtir. Xåldårbek qırq yigit bilän Göroγlibekni küzätib qoymåq üçün bäri birdäy, åçilgän güldäy bolib, öz åtlärigä minib ***ålib***, dåbilni ***tuyib***, bäri åt ***qoyib***, üç tåşlik yergä Göroγlibek bilän birgä ketişibdi. (IV, 168)

Göroγlibekning özi häm endi ***nån yegüdäy, tåya, yängä degüdäy*** bolib qåldi. (I, 1458)

Häsänbek: «Bolmäsä, ciyänim mullä ***bolmäyåq***, toydä täbäräk ***oqımäyåq***, häftiyäkni hiccäläb ***çoqımäyåq*** qoyä qålsin», – deb Göroγlibekni mäktäbgä yubårmädi. (I, 1465)

Hilålåy ***qandäy***, közläri ***çolpåndäy***, qåşläri ***kämåndäy***, özi ***bärnå***, aqli ***räså***, hämmä närsägä fähmi yetädi. (I, 293)

İkkinçi bu yåqlärni körmäysän, tayı ärmändä ketmä, – dedilär. Şundä bek Rävşän qızilbåşlärgä qaräb: – E, låluläşgän aqli ***kältälär***, häli türkmän ***toplänär***, elätläringgä tumän ***qåplänär***. (I, 158)

İndämäsäng, ***ötib ketämän***, indäsäng, ***qaytib ketämän***, – deb özigä suv yügürtmäy, Räyhån äräb Göroγlibekkä ***qaräb***, üzängigä åyåγını ***tiräb***, moyläbini ***buräb***, bir söz dedi: (II, 111)

Känizäk bolsä, ***påyädän påyägä, båγçädän rävåqçäγa, rävåqçädän tåkçägä, tåkçädän çårbåγçäγa,*** undän yölkägä, yölkädän qoşki äyvånlärgä ***qaräb***, mıxçäli kåvuşni ***tirsillätib***, Göroγlibekni båşläb bäräyåtir. (V, 857)

Qani, tä'riflägäningçä bårmikän, – deb Åqçägül känizgä ***qaräb***, märγulini ***buräb***, zulfini ***täräb***, bıqınini tiräb ***kerinib***, åynägä ***qaräb***, läbini ***tişläb***, könglini ***xuşläb***, bir söz dedi: (V, 825)

Rävşänbekni qızilbåşlär yälängbåş, yälängåyåq ***båyläb***, åt hükmidä ***häydäb***, yürak-båγrini ***dåyläb***, qamçi ***urib***, ilingän cåyini ***qånätib*** bäräyåtir. (I, 46)

Räyhån äräbning közi Xålcuvånåyning qaddu-qåmätigä ***tüşib***, içi ***şuvilläb***, baγri ***guvilläb***, közi ***çaqçäyib***, åγzi ***aqçäyib***, täzä siläsi ***qaytib***, åγzining solägi ***qurib***, nimä

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

bolgänini bilmäy ***qålib***, Göroγligä: – Tut bäytälingni, lekin men özim åtdän tüşmäymän, – deb yubårdi. (II, 223)

Şu keçä tüşidä ***biri åy bolsä***, biri kün, ***biri gül bolsä***, biri γunçä, ***biri äsäl bolsä***, biri şäkär, åsmån bilän yerning årälıγıdä Yunus päri bilän Misqål pärini kördi. (V, 19)

Şundä Säfärbåy Göroγligä ***qaräb***, moylåvini ***buräb***, ornidän ***turib***, qolini bıqınigä ***tiräb***: – Ey, bäräkällä Göroγli, küçinggä qåyil boldim. Özim häm sendäy båtir yigitdän bir yıqılsäm, deb årzu qılib yürär edim. Endi könglimdä ärmånim qålmädi, – deb bu sözni äytdi: (III, 340)

Şundä Såqı miråxor bolgän qırq yigitning biråvi därråv ornidän ***turib***, täbläxånägä ***kirib***, γırkök åtni ***çıqarib***, ustäxånägä ***bårib***, γırkök åtning åyåγıgä tillä nähäl ***qåqtirib***, kümüş yügän ***taqdirib***, mäyxånäning åldigä, şåhsupäning åstigä håzir qıldi. (V, 84)

Şundäy qılib, Rävşänbek bilän Hilålåy ***tåpişib***, åvlåq mehmånxånädä ***quçåqläşib***, ålämdän bexabär köngil ***ålişib***, bärçä täşviş-mehnätlärni ***unutib***, mehmånxånädä uxläşib qåldilär. (I, 625)

Şuytib hüt ***kirib***, müşüklär miyåv ***bolib***, qåzånlär sütgä ***tolib***, bittä-yärim ertä qåçgän qoylär ***qoziläb***, qårlär qåşåq bolib ***erib***, kozi güllär ***åçilib***, ådämzåd bährigä ålämgä bir äcåyib ertä kökläm isi såçilibdi. (V, 8)

Şuytib, Rävşän şu qoryåndä Gäcdümbekkä: – Mänä ***bu yer cebäxånä, bu yer qoryån, bu yer topxånä, bu yer fälån, bu yer pistån*** bolgän ekän, – deb hämmäsini körsätdi. (I, 776)

Şuytib, Räyhån äräb Xålcuvånåyning ***åçilib***, ***såçilib***, qålgänini ***körib***, tåqati ***tåq***, läbläri ***qåq***, özi häm cüdä bir ***muştåq*** bolä berdi. (IV, 426)

Şuytib, Xålcuvånåy Zäydin äräbni ***ergäştirib***, dönglikdän pästgä ***tüşib***, burämdän ***äylänib***, bulåqqa ***yetib***, tåşdän oçåq ***qılib***, åvpäläk vä itsiygäklärni ***yåqıb***, ***burksitib*** tütün ***çıqarib***, Zäydin äräb bilän kir yuvä berdi. (IV, 468)

Türkmän çåçuv otirgänligi säbäbli qızılbåşlär här dåim türkmängä yåv bolib kelib, ***bu yåyıdän, u yåyıdän*** täläb, mål, ådäm ölcä qılib ketär edi. (I, 7)

Xålcuvånåy Göroγlibekni cönätib ***bårib***, neçä bir äyyårlik, mästånliklärni ***oyläb***, şirin, mulåyim ***söyläb***, Räyhån äräbning åldigä ***bårib***, qåşini qåqıb ***sålib***, özini här nä'mägä ***ålib***, ***burälib***, ***sudrälib***, cörtägädän Räyhån äräbning åldidän ötä ***yåtib***, qåşining bittäsini äräbgä qarätä ***åtib***, bir ***münkib***, låzimining båläγıdän ***båsib***, sürinib ketdi. (IV, 378)

Xålcuvånåy Göroγlibekning bu sözini eşitib, därråv qolidägi kir yuvgiç qol åyåçini ***ålib***, çåpib ***kelib***, Zäydin äräbning ***årtidän***, bälki ikki ***butidän*** qol åyåçini ***ötkäzib***, bir nuqıb ***itärib***, kötärib yubårgän edi, Zäydin äräbning buti hillängläb, γıråtning saγrisidän åşib ketdi. Şundä Göroγlibek häm bir ***qımtib***, Zäydin äräbni egärning sirtigä ***ålib***, åmån bol Xålcuvån yängä, deb γırkök åtni ***qaytärib***, yolgä ***sålib***, türkmän eli qaydäsän, deb häydäb ketdi. (IV, 608)

Xålcuvånåy näz qılib, qåşini ***qåqıb***, külib ***båqıb***, biz bilän yåtädi», – deb ertäsingäçä muştåq bolib çıqdi. (IV, 430)

Xuddi inining åγzidän turib hurpäygän qurqultåygä oxşäydi», – deb xabärçigä: – Göroγlibekkä bårib äyt. Göroγlibek mening cigärim. Lekin men Xunxårşåhdän qorqamän. Ägär Göroγlibek elgä ***xån bolsä***, türkmängä ***qalqån bolsä***, heç bolmäsä, åyåγının tägidä Xunxårning mingdän bir bölägi ***tälqån bolsä***, undän keyin men Göroγlibekni xån deb bilämän. (III, 467)

Xuddi şu vaqtdä Räyhån äräb åtini qoyib, bir qolidä ***xancär***, bir qolidä ***sifär***, boynidän åläçä ötkäzilgän håldä keläyåtir. (IV, 735)

1.1.3. SÖZ SANATLARI

"Göroğlu" destanlarında birçok söz sanatı kullanılmıştır.

Söz sanatları Göroğlu destanlarında sadece söz sanatı olarak kalmamışlar, aynı zamanda dünyayı tanımanın en basit şekli[6] olmuşlardır. Göroğlu destanlarında söz sanatları, tiplemelerin ayrıntılı olarak araştırılması ile destanı söyleyen bahşının tefekkürünün anlaşılması için büyük bir öneme sahiptir. Çünkü, bu söz sanatları aracılığı ile destanı söyleyen halkın dünyayı tanımasını, yaşam tarzını, o coğrafyadaki hayat şartlarını anlamak mümkündür. Sebebi de, destanı söyleyen, bir şeyi ikinci bir şeyle

---

6 Bkz.:T. Konırov , *Kazak Tilinin Turaktı Teneuleri Sözdigi*, Gılım, Almatı, 1990, s. 4.

karşılaştırdığında, esasen halkın uzun yıllara dayanan, tarihinde, edebiyatında kanunlaşmış olan tiplemelere, nesnelere başvurur.[7]

Biz, destan metinlerinde rastlayabildiğimiz söz sanatlarını vermeye çalışacağız.

1.1.3.1. MECAZLAR

1.1.3.1.1 Benzetme (Teşbih)

Benzetme (Teşbih), sözü daha etkili bir duruma getirmek için, aralarında türlü yönlerden ilgi bulunan iki şeyden, benzerlik bakımından güçsüz durumda olanı nitelikçe daha üstün olana benzetmektir.

Teşbih sanatında 4 benzetme öğesi vardır. Bunlar:

a. Benzetilen: Birbirine benzetilen şeylerden nitelik bakımından daha güçsüz olan.

b. Benzetmelik: Birbirine benzetilen şeylerden nitelik bakımından daha üstün, daha güçlü olan, kendisine benzetilen.

c. Benzetme yönü: Birbirine benzetilen şeyler arasında ortak ilgi ve benzeyiştir.

d. Benzetme edatı: Sözcükler, kavramlar arasında benzetme ilgisi kuran, edat ya da edat görevindeki sözcüktür. [8]

Benzetme öğelerinin birinin ya da birkaçının kullanılıp kullanılmaması açısından 4 türlü benzetme vardır:

1. Ayrıntılı benzetme.

2. Kısaltılmış benzetme.

3. Pekiştirilmiş benzetme.

4. Uz benzetme.

---

[7] Bkz.:Ruslan Arziye, *"Kutadgu Bilik" ve Unin Leksika-Stilistikalıq alahidilikliri*, Gılım, Almatı, 1996, s. 57.

[8] Bkz.: Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 405-406.

1. Ayrıntılı benzetme: Dört öğesi de bulunan benzetmedir. Destan metninde bazı örneklerde benzetmelik gizli özne durumunda olmasına rağmen konteksten tespit edilebilmektedir. Destan metninde rastlayabildiğimiz örnekler aşağıda verilmiştir:

«Bir ildäm åtgä ***ikki ådäm*** mingäşib, köçä bilän ***şämåldäy ötib ketdi***», – deb xabär berdi.

Åy Zäydindäy gülbädängä yåndåşdim, (IV, 843)

Bälıqdäy tipirläb netib tolγånär, (IV, 591)

Birining åq yüzi åydäy bälqıydi, (V, 755)

Boz säməni çåpsä, yulduzdäy åqar, (II, 286)

Bu qulning åy bilän tengdir cämåli, (I, 414)

Bulbul kebi xuşdir äning åvåzi, (V, 639)

Bulutdäy qåräyib ufqni tutdi, (I, 1077)

Cämåli barq urär tolib misli åy, (III, 74)

Cånivår åt xuddi yulduzdäy åqıb häydäb ketdi. (I, 1036)

Cånivår γırkök häm endi täväkkäl yoligä tüşgänini bilib, yerni tirnäb-tirnäb, hälqumi γarilläb, ***şämåldäy şärilläb***, yerdän qırq gäz bäländgä kötärilib, pärvåz äyläb ketä berdi. (V, 490)

Çängälin båtirdi qårdäy tänigä, (II, 280)

... Endi toqqız filni åtmåqqa täläb äyläbdi» – degän åvåzä şähärgä tärqalib, ***qurt-qumursqadäy ådäm köp yıγılib***, köçäni tåmåşäbin tutib ketdi. (VI, 411)

Gäcdümbekning qatåridän bir misqål häm qålmäy, γıng demäy otirib edi, ***qåräböcining åldidän qutulgändäy*** dim indämäy, ornidän turib, çöbirgä Rävşän körni mingizib, özi çöbirni yetäkläb, håvlisigä qaytdi. (I, 905)

Göroylibek γırkök åtning özi vä äncåmläri mäyxånäsining åldidä håzir bolgänini bilib, ***yolbärsdäy çirpinib, ärslåndäy aqırib,*** çilimini çekib ålib, ornidän turib, kämärini

mähkämläb, çälbärini kiyib, xancärini kümüş yılåfgä sålib, taqıb ålib, båşqa keräkli yåv-yäräγını ålib, şåhsupägä çıqıb, γırkök åtini qaşläb, äbzälläy berdi. (V, 90)

Qızilbåş tutmäsdän qårdäy tänimni, (I, 550)

Sitäm körgän köngil måydäy qårädi(r), (I, 116)

Şundä ***Åγa Yunus päri*** közini süzib, özini tüzib, gäcäk bel bolib, ***åydäy tolib,*** Göroγlibekkä qaräb, İräm båqqa nimä säbäbdän kelgänligini soräb, bıqınigä qolini tiräb, läbini burib, qåşini kerib, özini tänimämişgä sålib, bir söz dedi: (V, 865)

Şuytib ***Gäcdümbek bilän Rävşänbek*** ikki suvåriy yoryagä minib, ***suvdäy åqışib,*** dälä-däştlärgä båqışib, tüş-tüşdä qorıqdä dehqançilik qıläyåtgän türkmänlär åvuligä yetib bårdilär. (I, 739)

U devni yubårib seni mendän ålib qåçib ketmåqçi boldiyu, lekin İrämbåqqa dev kelsä, qanåti küyib ketişdän qorqıb, räşki yåmån, ***ölgir håzir åyåγı küygän tåvuqdäy Kohi Qåfdä tipirçiläb yüribdi.*** (V, 985)

Yumuq közi çåydäy bolib åçilär, (IV, 938)

2. Kısaltılmış benzetme: Benzetme yönü söylenmemiş benzetmedir. Destan metninde rastlayabildiğimiz örnekler aşağıda verilmiştir:

Åltindäy såçin tåläsi, (I, 1392)

Bämisåli qızil ålmä yüzläri, (IV, 359)

Båz biri qamärdäy äning tengdåşi (V, 37)

Bir neçä sänämning qåbåγı dürdäy, (V, 785)

Biri ermiş bu cähånning quyåşi, (V, 36)

Birining ***ätvåri mäläk sifätli,*** (V, 748)

Bu yer misli äcdähårning üyäsi. (I, 949)

Hilålåy qandäy, ***közläri çolpåndäy, qåşläri kämåndäy,*** özi bärnå, aqli räså, hämmä närsägä fähmi yetädi. (I, 294)

Kör siçqåndäy bekning oγli beçårä, (I, 225)

Mäyäkdäy çöl, γıråt şunçä uçgäni bilän heç bir åbådlik yergä yetmäydi. (V, 494)

Otirişi körsäng uning ***çorlåndäy*** (VII, 306)

Qoşä åftåbdäyin körki-cämåli, (V, 761)

Tåvus bolib tåvlänmåqqa, (V, 624)

Yå bolmäsä, ***kökdä åftåb misåli.*** (I, 415)

3. Pekiştirilmiş benzetme: Benzetme edatı bulunmayan benzetmedir. Destan metninde rastlayabildiğimiz örnekler aşağıda verilmiştir:

Båldän tåtli åγızdägi sözläri,(III, 57)

Gäcdümbek: – Åq boz, ***bämisåli yulduz***, – dedi. (I, 1166)

Göroγlibek qaräsä, ***xuddi tåzidäy bir närsä***, bädändä bittä häm tüki yoq, çaqa, özi häm uryåçi ekän. (II, 30)

Häsrät bilän nurli yüzlär solmäsin, (IV, 892)

Küyär edim ***åy cämåling såγınib***, (I, 1738)

Qån yåşgä toldirdim şåhlå közimni, (I, 665)

γamning båtqåγıgä båtdim, låy boldim, (I, 606)

4. Uz benzetme: Yalnız benzetilen ve benzetmelik öğeleriyle yapılan, benzetme yönü ve edatı söylenmeyen benzetmedir:

Äräb ålib ketgän ***qåşi qalämni***, (IV, 67)

Åy Yunuscån, Misqål bilän özingni, (V, 908)

Äyt-çi, ***gül cämåling*** qaydän åçildi? (IV, 400)

Äyt-çi, ***gül yånåγıng*** qaydän åçildi? (IV, 404)

Cällåd közni süzib, ***qåşni qıyibdir,*** (V, 54)

Cönäy berdi ***sättä şerlär***, (VII, 118)

Dål boyingdän här däm bolib sädäγa, (V, 965)

Enä qız, doltä qız, ***boyläring cännät***, (V, 769)

Közläri çolpåndir, läbläri şäkär, (III, 95)

Kümüşdäy qolingdän içib bir kåsä. (IV, 563)

Polätdäy tänäm bår, ***temir qolim*** bår, (VI, 388)

Qårä közim, xoş qål endi. (VI, 96)

Qårä qåşlär qaläm bolib qıyilmiş, (V, 580)

Qåşläring kämåndir, kipriging xancär, (IV, 398)

Såçläri sümbüldir, tişläri gävhär,(III, 94)

Sen häm kelgin ***köz xumårim***, (V, 1001)

Sözläymän, sözläymän, ***şåir tilim*** bår (VI, 387)

Şählå közim, xoş qål endi. (VI, 105)

Şirin sözim, xoş qål endi. (VI, 109)

Şundä Göroγlibek qaräsä, İräm båγning därvåzäsi åçilib, bir uzun såçli, çikkä bel, ***qaläm qåşli***, åq qåvåq, åq kämzulli, mıxçäli kävuşli, yengilnämå känizäk çıqıb keläyäpti. (V, 733)

Tuyåγıng tilládän, közing gävhärdän, (VI, 130)

Xålcuvån cånånim, ***közim qaråγım***, (IV, 658)

Yüzing åftåb, Misqål ***közing miştäri***, (V, 685)

1.1.3.1.2. İstiare

İstiare, bir şeyi kendi adının dışında, türlü yönlerden benzediği başka bir şeyin adı ile anmadır. Bu bakımdan istiare hem bir mecaz hem de bir benzetme sanatıdır. İstiarede benzetme amacının bulunması, onun benzetme sanatının özel bir durumu olduğunu

gösterir. Buna göre, istiare, benzetmenin temel iki ögesinin yani benzetilen ile benzetmeliğin, birinden birinin söylenmemesi ile yapılır. Sadece benzetilenle yapılan istiareye kapalı istiare denir. [9] Metinlerimizde rastladığımız kapalı istiare örnekleri aşağıda verilmiştir:

Äyål demä, bizlär häli ***gülyunçä,*** (II, 433)

Biri ätir, biri änvär körindi. (V, 51)

Biri cådu, biri äyyår körindi. (V, 59)

Biri hulkär, biri qamär körindi. (V, 55)

Biri qandu, biri şäkär körindi. (V, 47)

Biri şämşu, biri qamär körindi. (V, 43)

Biri yåqut, biri gävhär körindi. (V, 39)

Färiştä yå cännät huridir mägär, (III, 96)

Şu keçä tüşidä ***biri åy bolsä, biri kün, biri gül bolsä, biri yunçä, biri äsäl bolsä, biri şäkär,*** åsmån bilän yerning årälıyıdä Yunus päri bilän Misqål pärini kördi. Biri ong yåyıdä emiş, biri çäp yåyıdä emiş. Birâvining såçi burälib, mayribgä tüşgän emiş, birâvining såçi burälib mäşrıqqa tüşgän emiş. (V, 22)

1.1.3.1.3. Tariz.

Tariz, söylenen sözcüğün ya da kavramın gerçek ve mecazlı anlamı dışında büsbütün tersini kasdetmektir. Tarizde, sözcüğün anlamı doğru gibi görünse de asıl amaç, sözcüğün ters anlamına yüklenmiştir. Bu nedenle tariz sanatı, bir kişiyi ya da durumu alaya almak ve iğnelemek amacıyla yapılır.[10] Destan metinlerinde rastlayabildiğimiz tek örnek aşağıda verilmiştir:

«Uruş qılämän, deb ***qılgän fåydängdän örgiläy***», – deb Häsän kölbärni Çingistån pådşåsi quväläb yubårdi. (VIII, 10)

---

[9] Bkz.: Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 412.

[10] Bkz.: Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 417.

Bu örnekte Çingistan padişahı, savaş zamanı lazım olur diye yanında barındırdığı, giyim kuşamı ile, oburluğu ile padişahlığına çok büyük maddi yük getiren dev cüsseli Hasan Kölber'i yanında barındırmaktan vazgeçer ve sağladığın faydaya kurban olayım, derken tersini kastederek onu kovar.

1.1.3.2. ANLAMLA İLGİLİ SANATLAR

Bir sözcüğün ya da birbiriyle anlam ilişkisi bulunan sözcüklerin gerçek anlamlarıyla yapılan sanatlar anlamla ilgili sanatlardır. Göroğlu destanlarında rastladığımız anlamla ilgili sanatlar aşağıda verilmiştir:

1.1.3.2.1. Tenasüb.

Tenasüb, bir konu üzerinde, aralarında türlü ilgiler bulunan en az iki sözcük, terim ve deyimi rastgele sıralama amacı gütmeden kullanmaktır. Ancak bu sözcükler arasında karşıtlık ilgisi bulunmaması gerekir.[11] Örnekler aşağıda verilmiştir:

– Äkäcän, häm ***åyamsän,*** häm ***åtäm*** ornidä meni tärbiyä qılib, kättä qılgän ***åtämsän.*** Bu musåfir yurtidä öldirsäng, ölib ketämän, keçirsäng, ölmäy qålämän.

Äsli zåtim, qabiläm bir, ***elim*** bir, (I, 698)

Bähårdä åçilgän ***båy***dä ***gül*** bolär, (I, 580)

Bähårdä ***åçilgän båy***ning ***gül***isän, (III, 387)

Bir pillä qaräsä, Räyhån äräb bir qolidä ***xancär,*** bir qolidä ***sifär,*** vänyıllätib åtini qoyib keläyåtir. (IV, 822)

Bulbul åşnä bolär ***båy***ning ***gül***igä, (V, 140)

Devårlärgä qaräsä, bir yışti ***tillä***dän, bir yışti ***kümüş***dän, yerlärigä ***müşkü änbär sepilgän***, bir xıl däräxtlärning ***kündäsi tillä***dän, ***şåxasi kümüş***dän, ***bärgläri zayfirån***dän, çümäk nillärdän bolsä, şiräyu şärbätlär çıqıb turibdi. (V, 557)

Dinim, elim, uruyımni bir, dedim. (I, 662)

Gül gülgä ***qoşilsin cånim, çiråyım,*** (IV, 884)

---

[11] Bkz.: Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 431.

Häm ***äkäm***, häm ***åtäm*** bolsin Gäcdümbek, (I, 707)

İräm bâydän bir tâzä ***gül*** üzgäni, (V, 805)

Qızıl gül åçilsä, ***bulbul*** qonädi, (VII, 505)

Şundän bâşqa ***åyam*** häm yoq, ***inim*** yoq, (I, 708)

Şuytib, qırq yigit qatârigä ***birâvi çâlqârtä***, ***birâvi yânbâş***, ***birâvi dustumän*** äyqaşib qâldi. (III, 338)

Tâzä ***gül bärgigä tikân*** urmäsin, (IV, 888)

Xazân bolsä, ***bärgi*** äning ***solädi,*** (VII, 506)

Xuddi şu vaqtdä Räyhân äräb âtini qoyib, bir qolidä x***ancär,*** bir ***qolidä*** sifär, boynidän âläçä ötkäzilgän hâldä keläyâtir. (IV, 735)

Yäräşibân ***gül***män orälsä ***räyhân***, (IV, 923)

1.1.3.2.2. Mübalağa.

Bir sözün etkisini güçlendirmek amacıyla bir şeyi ya olamayacağı bir biçimde anlatmak ya da olduğundan pek çok ve pek az göstermektir. Ancak bu aşırı anlatma soğuk olmamalı, nükteli ve zarif olmalıdır. [12] Örnekler aşağıda verilmiştir:

Äcälimdän beş kün burun ölämän. (I, 263)

Ümridä ellik tilläni körmägän hâlväçi nimä bolgänini bilmäy, ***bâşini eşikkä urib, teşikkä urib*** qâldi. (I, 901)

Âsmândä lâçinni quvib yetämän, (III, 443)

Ât çâptirsäm, uçär quşdän ötämän, (III, 442)

Äyıqmi, börimi, yâ bir dävidir. (VII, 298)

Bir bâtmân böksäli, häddin or ekän, (IV, 581)

Boyi âning uzunlikdä Bâlqândäy, (VII, 304)

---

[12] Bkz.: Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 447.

Bulut çäynäb, muz pürkägän båtirmän. (IV, 297)

Çingistån pådşåsi hisåbläb körsä, ***on yıldä üç ming ålti yüz yıllik yılqını yebdi.*** (VIII, 10)

Därvåzädäy åyız åçib bäççäyar, (V, 530)

Gäcdümbek yärim keçädä åtni äbzälläb, üstigä minib, köçä bilän pådşåning köşkigä bårib, ***şundäy bäländgä, tepäsigä qaräsä, ådäm telpägi tüşgüdäy.*** (I, 980)

Här közi tåbåqdäy, ålåv såçädi, (V, 524)

Här siltänib yetmiş qadäm yol båsär, (V, 522)

Nä'räsigä tåyu tåşlär köçädi, (V, 525)

Qahrimdän muz pürkäb, bulut çäynäymän, (IV, 296)

Qaräsä, ***köyläggigä üç yüz qariç boz, iştånigä yänä şunçä, telpägigä yüz qoyning terisi, kåvuşigä kämidä yüz tüyäning terisi, åvqatigä bolsä, här küni bir tüyä, bolmäsä bir yılqı*** ketär ekän. (VIII, 24)

Qorıqqa båtib-båtib ketgän. ***Åtämning åtining izi tåbåqning ornidäy bår.*** (IV, 453)

Qulåqläri, körsäng, misli qalqåndäy, (VII, 303)

Şämålidän köz-qulåqlär şärilläb, (V, 526)

Şundä Göroγli: – Qani, özim bir tåmåşä qıläyin, – deb qaräsä, ***murti şåpdäy, åyzi köhnä qapdäy. Såqållärini üzib ålsä, bittä ärqån boladi. Qulåyını üzib ålsä, bittä suprä boladi. Ägär qåşining içigä ådäm åräläsä, ädäşib ketädi. Här bir päncäsi teräkdäy***, ungä Göroγlining küräşmåqligi keräkdäy. (VII, 307)

Şundä Räyhån äräb Xålcuvånåydän bu sözni eşitib, ul ådäm mäbådä Göroγlimikän, deb ***här murti şåpdäy, åyzi köhnä qåpdäy*** bolib, bir söz dedi: (IV, 642)

Şundä Xunxårşåh ***här murti şåpdäy, örti köhnä qåpdäy*** bolib, qoşin båşlıγigä: – Ottiz ming äskärni ålib, håzirning özidä şähärni oräb ål. (I, 1004)

Tıqıb yubårsä, tåvåq sıyar közigä. (VII, 302)

Tirnåqläri yer betini tiladi, (V, 528)

Tupråyıgä cärlär tolib qåladi, (V, 529)

yarillägänigä tåyu tåş titrär. (V, 523)

1.1.3.2.3. Tezad

Tezad, iki düşünce, duygu ve hayal arasında birbirine karşıt olan nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söylemektir. [13] Göroğlu destanlarında da karşılaştırma sıkça kullanılmıştır. Örnekleri aşağıda verilmiştir:

Bolmäsä, egär, ***äbzäli*** seniki çıqar, ***åt*** meniki, köp tärmäşmä. (II, 463)

Göl debmän u, ***huşyår*** ekän enäyar. (II, 277)

Hilålåygä häm: – ***Bu qul äsli qul emäs, türkmän båläsi.*** (I, 475)

Räsmi qulsän, häqıqatdä åzådsän. (I, 465)

Sen bolsäng, ***öz åtängning åtining izini düşmänning åtining izi deb***, qulåyını närgi betdägi äsåv bäytällärgä qayçi qılsä, düşmänning şåbirini bilib qayçi qıläyäpti, deysän. (IV, 446)

Türkmän bir yåyı däryååbåd, bir yåyı däştlik cåydä otirär edi. Ulärning göriståni däşt betidä edi. (I, 1354)

Zålimning tilläsin ålib yegänçä, //Ärä çöldä åçdän ölgän yaxşidir. (I, 920)

yırkökim åldidä åtidir yåbi, (IV, 300)

Bu årıq åt äsli tulpår cånivår, (I, 924)

Cån şirin bolsä, indäşmä, (IV, 808)

Ölgän edim, siz säbäbli tirildim, (I, 441)

Ölmäsä, düşmängä qılıç bermäydi, (I, 274)

Ölmäsäk, tuyılgän elgä yetämiz, (I, 940)

---

[13] Bkz.: Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 449.

Xancär ursä, åq bädändän qån åqar, (II, 88)

Änä şuytib, ***Gäcdümbek bolsä, pådşålikdä ämäldår, cebäçi, köp işli ådäm, Rävşänbekning nåni, çåyidän xabär ålyuvçi Hilålåy.*** (I, 478)

Åq töşini kök kårsångä qåpşirib, (IV, 846)

Båşqalär on ålti-on yetti yåşidä er yetsä, pålvån ådäm yigirmädän åşib er yetär ekän. (V, 16)

Bu quläy boldi, ärdisäri bu öläsi çålni yıqıtämän, yıråtimni tåzä özimniki qılib ålib ketämän», – deb yıråtdän tüşib: – ***Mänä bolmäsä, yåqamä-yåqasigä küräşäsänmi yåki qoyämä-qoltıyıgä küräşäsänmi***? – dedi. (II, 492)

Dostim yamgin, düşmänimni küldirdi, (I, 445)

Düşmänläring külib, dosting örtänär, (IV, 345)

Fil küçin tåşbaqa bir cå etmäydi, (VI, 61)

Heç pillä ***cöng tüyä nårdän ötmäydi,*** (VI, 60)

Lekin ***Xunxårning yurtini sen cåvlik qızılbåş demä. Bu betlärdä åz-måz musulmånlär häm bår,*** – deyişib, Göroylibekni dökånning törigä otqazdilär. (VI, 397)

Rävşän kör: – ***Şu åt Xunxår zålimning beş yüz tilläsidän ä'lå,*** – deb bir neçä cåydän timsål keltirib, şundäy dedi: (I, 916)

1.1.3.2.4. İstidrak

İstidrak, birini över gibi görünüp yermek ve yerer gibi görünüp övmektir. [14] Metinlerimizde rastladığımız örnekler aşağıda verilmiştir:

Båtir bolgän yigit şundäy bolämi, (IV, 34)

Bekbäççälär şundäy doqläb berämä, (II, 120)

Bekbäççälär şundäy zålim bolämä? (II, 117)

Häsänxån der, märd seningdäy bolämi, (VI, 681)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Heç bir bek seningdäy zulm qılämi, (IV, 36)

Zor bolgän yigit sendäy bolämi, (IV, 42)

1.1.3.2.5. Telmih

Telmih, söz arasında, herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye, bir inanca ya da yaygın bir atasözüne işaret etmek, onu anımsatmaktır.[15]

Mängläyidä ***qırq çiltånning*** åti bår, (III, 290)

Rustäm sifät oylån, sengä yol bolsin? (VI, 264)

Rustäm tutgän oq-yåydir bu, bilib qoy, (VI, 357)

Rustämçä bolsäng-dä, seni yoç demäs, (IV, 341)

Säfärbåy der, ***misli Rustäm***, (III, 330)

1.1.3.2.6. İrsal-i Mesel

Söylenen bir düşünceyi inandırmak ve pekiştirmek amacıyla söze bir atasözü ya da atasözü değerinde bir örnek katmaktır. [16] Metinlerimizde rastladığımız örnekler aşağıda verilmiştir:

Bu sözni Göroγlibek Säfärbåydän eşitib, könglidä: «Qani, bulärgä bir äsli-zåtimni äytäy-çi, nimä qılär ekän. «***Tüsi yaxşidän tönkälmä***», degän. Bulär bäri tüsi yaxşi yigitlär ekän. (III, 396)

Deb Göroγli närmån enib bårädi, // Åç toyγundäy süzib, dönib bårädi, // ***Yol äzåbi gör äzåbi*** deyişär, // Här cäfägä båşi qonib bårädi. (V, 413)

Gäcdümbek bilän Rävşän kör tåγdän åşinqıräb, bir yäypängä tüşib, Köktemirni otgä qoşib, däm ålişib, Hilålåy bilän Gäcdümbekning xåtini Xunxårdä qålib ketgänigä häsrät vä nädåmät qılib, yıγläşib yåtdilär. «***Båş qattıqmi, tåş qattıq***», «***Båşgä tüşgänni köz körär***», deb Gäcdümbek bilän Rävşän kör könikmäkdän båşqa ilåc tåpmäy, şu tåγdä åqşåmni ötkäzdilär. (I, 1182)

---

[14] Bkz.: Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 451.

[15] Bkz.: Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 461.

Xunxår elning yoli bäläṅd-päst ekän, // Gäcdümbek yäkkä bir zäbärdäst ekän, // ***Zär qadrini zärgär bilär degäni //*** Haq ekän, haq ekän, haqqa råst ekän, // Ölmäsin, här yerdä bolsä türkmänim. (I, 700)

Göroγlibek : – Yoq, båbå, küräşimiz it yıqılış boldi, båşqavåtdän küräşämiz, – dedi. Çål båbåy: – Hä, ***yıqılgän küräşgä toymäs***, deydi. (II, 500)

Göroγlibek yänä tåqåşåvlik qılib: – Sen bu märtä häm γırråm yıqding. Yänä båşqavåtdän küräşämän, – dedi. Şundä çål båbåy: – ***Üç, üçdän keyin puç***, degän. Bålä, bilib qoy, şu märtäbä häm yıqılsäṅg, åtni ålib ketämän, – dedi. (II, 505)

Hä-hä, därvåqe, äyålning işi teskäri-dä! Şuytib, bulär gäc qabıγadän yärätilgän, deydi-dä. ***Äyålgä iş buyur, årqasidän özing yügür***, – deb sökinib, Räyhån äräb åtni båşqatdän äbzälläb ålib kelib, Xålcuvånåyning qolidän kiyimlärini ålib körsä, häli häm kepmäbdi. (IV, 687)

Häy, şuytib, ükä, «***ölib-ölib kim qåldi, sening bilän men qåldim***», degändäy, xudå näsib qılib mengä duç bolib såtilgäninggä qarä. Mäyli, «***säbäbdän säbäb, balçıqdän imårät***», älbättä menikidä xår bolmäysän. Räsmi qulsän, häqıqatdä åzådsän. (I, 462)

İsming Rävşän ekän. «***Yaxşi nåm – yärim dävlät***». (I, 467)

Mäcnunkök häm äsli-näsli tulpårzåd emäsmi, γırkök åtning özidän båsim ekänligini körib råm bolä båşlädi. «***Zordän zor çıqsä tibir-tibir***» degändäy, Mäcnunkökni Göroγlibek tuzåqqa ildirib, åzråq tillä berib, çopån egäsidän såtib ålib, pärilärning åldigä qaytib keldi. (V, 1108)

Ötgän gäpgä sälåvät», degän ekän. Endi Rävşän kör beçårä ölib, Göroγlibekni yetim qåldirib qoyämizmi. Gäpning bu yåγını häm dävåm ettirib ketä beräyin, qani, Göroγlibek nimälär qılär ekän. (II, 2)

Qåzångä yåndåşsäng, yuqar küyäsi, // Zähär-zaqqum zålimlärning såyäsi, // Şu tulpårni minib qåçib ketämiz, // Bu yer misli äcdähårning üyäsi. (I, 949)

---

[16] Bkz.: Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 464.

Qızilbåşning köngli qattıq tåş kelär, // ***Çin yıγläsä, soqır közdän yåş kelär***, // Doγlägäning qari-qartäng käsälmänd, // Qartänglärning yürägi pök-boş kelär, // Xunxåringgä elänmäklik xuş kelär. (I, 268)

Räyhån äräbning ölgüdäy xåtinbåzligini bilib yürgän Xålcuvån Räyhån äräbgä: – Cüdä üsti-båşingiz kirläb ketibdi. Ertägä bir kir yuvsäk debmiz, – dedi. Räyhån äräb: – Burungilär «***Xåtin suhbät täläb bolsä, kir yuvär emiş***», – degän. Xålcuvån, sen häm türkmändän ümid üzib, bizgä täläbgår boldingmi? (IV, 409)

Şämål tursä, bådåmçälär şinkillär, // ***Mehmån kelmäk bolsä, qulåq çinkillär***, // Qaldiryåç hicirläb, toryay zingkillär, // Köngillär bährigä bähår bolibdi. (I, 506)

Şundä Åγa Yunus päri: – He, ketsäng, ket. «***İndämängiz kälgä, özi kelär hälgä***», degändäy äräz urgäninggä özing puşåymån yeb qåläsän, deyäpti. (V, 699)

Şundä bek Rävşän qızilbåşlärgä qaräb: – E, lålulåşgän aqli kältälär, häli türkmän toplänär, elätläringgä tumän qåplänär. «***Äräb öçini qırq yildä ålibdi***», degändäy türkmängä häm nävbät kelär. Bek Rävşän qolingdä äbädiy qålmäs, – deb dädil turib, düşmänlärgä qaräb, moylåvini buräb, bir söz dedi: (I, 160)

Şundä Göroylibek Räyhån äräbdän bu sözni eşitdi. «***Äldämåqqa bålä yaxşi***» degän. – «Bu qırdän båşmåqläydigän Räyhån äräb emäs ekän-dä. Ådäm ådämgä, åt åtgä oxşäydi-dä. Bu bir yol ötkinçi bolsä, buni men bekårgä Räyhån äräb, deb oyläb, xafä qılib qoydimåv. (I, 139)

Şundäy ekän, dostlär, fäläkning işi, // ***Båşigä tüşgänin körär här kişi***, // Künlär ötib, åxır şuytib, yåränlär, // Ådä boldi Däyräbåtning åqışi.

Şuytib, Göroylibek Ähmäd särdårnikidä cüdä erkä bålä bolib ösä berdi. «***Äytgäni orål, ålgäni hälål***», edi. (II,19)

Tåş qattıqmi, båş qattıq, degändäy könmäy ilåc bårmi, közdä yåş bolsä, yıγlätädi-dä. (I, 910)

Tåş qattimi, båş qattimi, yåränlär, // Yürägidä çökib yåtär ärmänlär, // Bizgä häm yetärmi yänä dävränlär, // Deyib Rävşän bändi bolib bårädi. // Undän körä u åtidän tüşmäsä, (I, 136)

Undän körä u åtidän tüşmäsä, // Årägä här türli gäpni qoşmäsä, // Ketädi bårädi, ***åläm gülistån***, // Kümüşdäy qolingdän içib bir kåsä. (IV, 560)

Nimä, sizlärning bu işläringni Gäcdümbek bilän mendän båşqa heç kim bilmäsä, häli bu yåyı öz-özimiz-ku, Gäcdümbek qulini öz uruyıdän bolgäni üçün åzåd qılib, özigä içkuyåv qılib ålibdi, deydi-qoyädi. ***Åläm gülistån***. Şuning nesigä xafä bolib otiräsizlär, – deb bir xıl yaxşi gäplärdän gäpirib, köngillärini åçib otirdi. (I, 720)

Xocäyin, ägär åldini ålmäsäng, xudåning küni köp, målingdän bittä qålmäydi, – dedi. Ähmäd särdår häm şu toyridä här xıl oylärni oyläb yürär edi. «***Mål äççıyı-cån äççıyı***». Ähmäd särdår birdän qızib, Çårtåqli Çämbilgä qaräb cönäb qåldi. (IV, 12)

Yålyız åtning çängi çıqmäs, dim bolär, // Nåmärdläring säg-mägäsgä yem bolär, // Birgä kelgän yoldåşläring kim bolär, // Pärvåz äyläb bundä qaydän keläsän? (III, 153)

1.2. DESTANDA KULLANILAN DUYGUSAL-VURGULAYICI SÖZCÜKLER

Bilinmektedir ki, bir dilin temel görevi iletişim sağlamasıdır. Ancak, insanlar iletişim esnasında sadece fikir alışverişi ile sınırlı kalmadan, olup bitenlerle olan ilişkilerini de ifade etmeye çalışırlar. Bu ilişkiler öfke, şımartma, ikna etme, nefret etme, iğrenme, kinaye gibi duygusal şekillerdir. Bu tür duygusal şekilleri, yani her türlü his alemini ifade etmelerinin çeşitli yolları vardır.

Göroğlu destanlarında da destan kahramanları bahşının dilinden duygusal-vurgulayıcı sözcüklere sıkça başvurmuşlardır.

1.2.1. KAHRAMANLARIN BİRBİRLERİ İLE MÜNASEBETLERİNDEKİ DUYGUSAL-VURGULAYICI SÖZCÜKLER

Bu tür sözcükler, bir destan kahramanının diğer bir destan kahramanı hakkındaki duygu, düşünce ve hislerini dile getiren sözcüklerdir. Övgüler, hürmet sözleri, beddualar, nefret sözleri gibi her türlü his ve duyguları yansıtan, sıradan olmayan, bedii değere sahip çeşitli sözcükler bu grupta yer alır.

1.2.1.1. Olumlu Duygusal-Vurgulayıcı Sözcükler

Olumlu duygusal-vurgulayıcı sözcükler, kendine özgü bedii şekillerde ortaya çıkar. Bu tür sözcükler, söyleyenin söylenene iyi dilekler dilemesi, söylenenin ruhunu okşaması, mutluluk ve iyiliğe davet etmesi gibi işaretlerle belirlenir. Örnekleri aşağıda verilmiştir:

Åyåq båsişinggä boläy qurbåning, (IV, 406)

Äylänäy tåvuşingdän, cånim åläsän, (I, 1638)

Bek Göroγli, ***åmån bårgin***, men qaytdim, (IV, 912)

Bir båşingdän ottiz ming qul äylänsin. (I, 363)

Boläy bärnå boyläridän sädaya. (V, 83)

Türkmändä ***bärçä kälu kör åyaynilär esån-åmånmi***? (I, 461)

– «***E, cånivårginä yırkökim***», – deb dolånädän yeçib ålib, minib tåγdän tüşib qaytib kelä berdi. (II, 453)

Åliy himmät, åliy bärnå, yoç yigit, (VI, 433)

Äslå xafä bolmä, ***cånim Hilålåy***, (I, 341)

Äslim türkmän, elim türkmän, ***ükäcån***, (III, 375)

Äslingni äyt, ***cån oylån***, qaydän keläsän? (I, 1692)

Bäräkällä, şer yüräkli yoç yigit, (III, 345)

Bårsäng, ***cån åtängning*** yüzin körärsän, (I, 1502)

Bir neçä nävqırån, ***yoççåq ul*** keräk, (III, 226)

Bu sözni Hilålåy Rävşänbekdän eşitib: – Rävşäncån, ***cånginäm***, ägär şu bügün könglimni ålmäsäng, håcätimni rävå qılmäsäng, häsrätingdä hälåk bolämän. (I, 592)

Cånim dostim, xoş qål endi. (V, 319)

Cånim yıråt, målim yıråt, (IV, 178)

Cånim, ***mehribånim***, men sening tåvuşingni özimgä täniş biläyäpmän, – deb közi yoqligidän yåşi içigä ketib, uvuz eti uv bolib, tolä bädäni suv bolib, Göroγlibekkä qaräb, bir söz dedi: (I, 1616)

Çiråyım, råzi bol, tirik qålmäymän, (I, 1212)

Endi Göroγlibekning aççıγı tärqab: «He, cånivår ***tåzigiпäm***», – deb häligi tåzigä oxşägän çaqa tåyni yängäsidän soräb ålib süt berib, bir kigizginäning üstidä yåtqazib, tärbiyät qıläberdi. (II, 36)

Eşitgin, ***cån oγlån***, äytgän sözimni, (VI, 452)

Ey, åt izläb yürgän ***güzäl boz bålä***, (II, 409)

Gül gülgä qoşilsin ***cånim, çiråγım***, (IV, 884)

Hurmätli mehmånim, sengä yol bolsin? (VI, 268)

İndämä, ***cån ükä***, ötib ketämän, (II, 130)

Kä'bämsän, cånimsän, könglim qaråγım, (I, 612)

Mehribånim, cånim kä'bäm, türkmänim. (I, 699)

Sizlär häm ***türkmänning γoççåq uli***-dä, (VI, 163)

Süyär γårim, xoş qål endi. (VI, 91)

Ustä bundäy ***åliy himmät yigitni*** körib, häyrån bolib tilläni ålmäy, Göroγlibekkä qaräb, bu äsbåblärning piri zor, deb bir neçä cåydän timsål keltirib, bir söz dedi: (VI, 430)

γoç biläkli, Rustäm sifät, båbåcån, (II, 514)

1.2.1.2. Olumsuz Duygusal-Vurgulayıcı Sözcükler

Olumsuz duygusal-vurgulayıcı sözcükler, söyleyenin söylenene nefretini, hakaretini, ifade etmek amacıyla, başına kötü bir şey gelmesi dileği ile söylenen sözcüklerdir. Bu tür kullanımlarda kendine özgü bedii şekillerde ortaya çıkar.

Destan metinlerinde rastladığımız bu tür sözcükler aşağıda verilmiştir:

– E, ***lålulåşgän*** aqli kältälär, häli türkmän toplänär, elätläringgä tumän qåplänär. (I, 159)

– Endi ösgän elingdän äyriläyåtirsän, ***bäççäyar türkmän***. (I, 156)

– Hä, ***quryur***, cüdä boy yetib, endi äynib båräyäpsän. (V, 1691)

– Håv, ***cådugär***, ***nåmärd***, meni hiylä qılib bu yerlärgä keltirib, sen ägär märd bolsäng, märdligingni körsätib, mening bilän küräşgä tüş. (VI, 658)

«***Quryuri***, sen boy yetib, xayåling ängä tärlån bolib qålibdi-yåv. (IV, 456)

Äldäb ketding bügün meni, ***ükäyar***, (II, 245)

Båläni yåninggä ålib, ***bäççäyar***, (VI, 552)

Çälqaymä åldimdä, oγri, ***enäyar***, (II, 89)

Därråv kåsäni qamçisi bilän bir urib, Xålcuvånåyning bilägidän mähkäm uşläb, bir silkib åtining saγrisigä ålib: – Ey, ***ähmåq*** Göroγli, qåyil boldingmi endi, – deb häydäb ketdi. (II, 230)

Ey, quyγur-yey, tüşmägür-yey. (IV, 448)

Göroγlibek çålgä: – Nåmärd ***oγri***, åtdä nimä haqıng bår? (II, 459)

İşånmä, ***häråmi***, mingän åtinggä, (II, 95)

Közi ålä çaγır ekän ***enäyar***. (II, 285)

Oγrimisän, ***käzzåbmisän***, ***enäyar***, (II, 73)

yayri din qızilbåş, qålmä ärmändä, (I, 1117)

Ålä közli qızilbåşgä tüşmädim, (I, 436)

Bäri birdäy ***aqli kältä enäyar***, (I, 97)

Bilämän, sizdirsiz ***ålä közli käzzåb***, (III, 273)

Bir zängi sifätli, közläri çåyär, (I, 96)

Közi ålä çaγır ekän enäyar. (II, 285)

Maqtänmä, qızilbåş, ***çirkin gändäsän***, (I, 196)

Qaräsä, kelädi ***yåmån bir mäxluq***, (V, 534)

Qızilbåş ekän ***ävbåş***, ***bäççäyar***, (I, 95)

Şundä qırib-cöygänimni köräsän. (I, 191)

Tayı ***yayri yurtgä*** xabär qılmäsin, (III, 223)

Tişläri åqçigän, qårä yüzlilär, (I, 101)

Xånäsi küygür qızılbåşlär Xånäsi küygür qızılbåşlär Rävşänbekning dåd-våyigä qulåq sålmäy, undän bättär qamçiläb, båşi demäy, åyåyı demäy yäsäb bäräyåtir. ***(I, 79)***

Xunxår zålim åldi Türkmän elini, (III, 177)

Yåmånlik ängläymän ***äyyår közingdän.*** (IV, 551)

yacir båyquş ekän, äytgänni qılmäs, (I, 92)

yayri yurti qursin åşä yåmån-dä, (I, 345)

1.2.2. KAHRAMANLARIN RUH HALİNİ YANSITAN DUYGUSAL-VURGULAYICI SÖZCÜKLER

Bir dil, konuşanlarının dünyaya bakış açısını, arzularını, ümitlerini, hüzünlerini, kızgınlıklarını, yani her türlü his alemini ifade etmelerinin çeşitli yolları vardır.

Tez konumuz olan Göroğlu destanları metinlerinde de bu destanın söylendiği muhitin her türlü his ve duygularını yansıtan, sıradan olmayan, bedii değere sahip çeşitli sözcükler vardır. Bu ifadelerden bazıları bazıları aşağıda örneklendirilmiştir:

1.2.2.1. Şaşkınlık sözcükleri

Şuytib, Räyhån äräb Xålcuvånåyning åçilib, såçilib, qålgänini körib, ***tåqati tåq, läbläri qåq, özi häm cüdä bir muştåq bolä berdi.*** (II, 66)

Ustälär bu våqeäni ***ongidä körgänini häm, tüşidä körgänini häm bilmäy, bärmåq tişläb, kökräk uşläb qålib:*** (VI, 420)

1.2.2.2. Kızgınlık, öfke sözcükleri

Ähmäd särdår Göroylibekning dästurxånigä häm otirmäy, båşqa heç nimä demäy, mehmånxånädän çıqıb, åtigä minib, Yåvmitgä qaräb, ***åtigä qamçini båsib, öçini åtidän ålgändäy bolib, çängitib häydäb ketdi.*** (IV, 70)

Ålyır börilärdän qızılbåş qorqsin, (III, 235)

Äsli cuvånmärg bop ölmäkkä låyıq, (I, 648)

Bårmi zämiringdä märdlikdän äsär, (VI, 665)

Biyä bolsäng, böktiräyin, (III, 323)

Bu sözni Zäydin äräb Xålcuvånåydän eşitib, könglidä: «***Qız bolmäy öläy, qandäygä äylänsä, mengä mälåmät orälib tüşädi.*** (IV, 568)

Çöldä ***åyzi beölçåv ösib, här nimäni gäp deb otläb yürgän sähråyi türkmän-dä***, – deyişib, bek Rävşänni urib-yäsäb, när yåqqa endirib, häydäb ketä berdi. (I, 208)

Mengä sengä oxşägän xåtin keräk emäs, – dedi. (V, 1088)

Qızilbåşning köngli qattıq tåş kelär, (I, 268)

Xancär ursäm qızil qåning şärqırär, (II, 104)

1.2.2.3. Arzu, istek, dilek sözcükleri

Bälki tänäm içrä äziz cån qılib, (V, 956)

Boyläring boyimgä munåsib tüşmiş, (V, 914)

Dür tökib yåyibdän åçgin tilingni, (V, 449)

Kelmiş cämålingdän bosä üzgäni. (V, 807)

Qanåt qåqsäm låçin bolib tåylärdä, (V, 383)

Qayrilib båqsäng-çi men käbi båygä, (V, 904)

Sen häm yåv bop mengä kelmäsing låzim, (IV, 914)

Sendäylärgä cånim bersäm, der edim, (III, 355)

Tåvlätäyin qırq yigitdäy sipåni, (VII, 189)

Xızmätin äyläyin cån bolsä tändä. (I, 718)

Yıqılsäm nä ärmån sendäy bärnådän, (III, 350)

1.2.2.4. Güçlük, hüzün ve sitem sözcükleri

Ådäm şuytib täşlärmikän yårini, (I, 1346)

Häcr åtli bälågä qåldim, äkäcån. (I, 1302)

Häm körişning, häm yårining gädåyi, (I, 1240)

Ne işlärni körmäs ådäm båläsi, (I, 1153)

Qılmişing yåqami sirä xudåygä. (V, 905)

Uçä bilmäy qånätimdän qayrildim. (I, 1291)

Yåş gödäkmän ongu solni bilmägän, (I, 1571)

Yürägim hävl ålib, dürsilläb yånär, (I, 1061)

yam bilän säryaytmä qızil yüzimni, (IV, 883)

yamdin böläk nä bår qulning dilidä, (I, 536)

1.2.2.5. Öznel karşılaştırma sözcükleri

Ålämdä åşıqlik äcåyib işmiş. (V, 917)

Båqışing bayrimgä bir oq qadädi, (I, 558)

Bilmäy qåldim qıblä qayåq, qut qayåq, (I, 1557)

Bu qulning bir tüki ärzir ming qulgä, (I, 410)

Cähåndä körmädim suluv ul bunçä, (VI, 520)

Özläri häm ålämdä tengi yoq yägånä. (V, 304)

Pärilär qolidän şäråb içilmäs, (V, 457)

Sendäy åt dunyägä bir bår kelädi, (VI, 126)

Tengläşmäs körkigä insån båläsi, (III, 92)

Türkmängä yåv qızilbåşdäy qul bolär, (III, 217)

Türkmänning izläri tengläşmäs pulgä, (I, 411)

Yäräşur zulfinggä qonsä räyhåning, (IV, 407)

1.2.2.6. Nesnel karşılaştırma sözcükleri

Ådämsiz cåylärdä åting nä qılsin? (II, 412)

Ägär cäng üçün kelgän bolsänglär, xancärmä-xancär uruş qıläylik. Ägärdä tålib bolib kelgän bolsänglär, qolmä-qol küräş tutäylik. (VII, 473)

Änä yetämän, mänä yetämän, deb ertädän tüşgäçä yürib, åyåqläri tålib, cüdä häm çärçäb, åxıri häm ***Türkmän yurti u yåqdä tursin, Bådbaxt tåyıgä häm yetålmäsligigä közi yetib***, keyingä qaytäy desä, kelgän yolidän ädäşib, ålä bäytälning cilåvidän uşläb, ådämsiz, bir tekislikdä yıyläb otirdi. (I, 1532)

Åya Yunus pärining bu sözini eşitib, Göroylibek äççıqlänib: – ***Ådämning qadri pul bilän, mål bilän bolmäydi.*** Yigit gåhidä pulli bolädi, gåhidä bolmäydi, – deb åya Yunus pärigä bir söz dedi: (V, 1058)

Bärçä mäxluq cufti bilän båp bolär, (I, 560)

Göroylibek yetti yäşäridä on ikki yäşär bålälärdäy bolib qålgän, süyäkli pålvån bålä edi. (I, 1462)

Mål emäs insån hurmäti, (V, 1066)

Märd yigit mäydåndä bolär yäråqli, (I, 1665)

Qayerdä el bolsä, şundä åt bolär, (II, 415)

Yürär yolim bäländmikän, cärmikän? (I, 1558)

yıybätçining işi, ermägi gäp bolär, (I, 561)

1.2.2.7. Vurgulama, anlamı güçlendirme sözcükleri

Fäläkdä yulduzni közlär dimåyı, (II, 150)

Göroylibek tåyäsining bu gäplärigä çivinçä häm pärvå qılmäy, hä, deb Çämbilni åbåd qıldirtä berdi. (III, 476)

Oymäläşgän çumåliçä körmäydi (I, 276).

Qız degäning zeb-ziynätgä toyämä, (IV, 524)

Quşnåç bolmäs sendäy kişi, (III, 126)

Rävşänbekning eski qoryåndä äytgän gäpläri sekin-sekin türkmänlärning qulåyıgä eşitilib, ***ignädäy gäpni tüyädäy qılib yubårişgä türkmän ustä emäsmi***, qorıqdägi türkmänlär åräsidä «Rävşän sinçi emiş, äsli Cıyalibekning båläsi-dä. (I, 781)

Şuytib, Göroylibek İsfihånning näryåyı bilän äylänib, ***yol yürib, yol yürsä häm mol yürib***, åxıri Däyräbådgä enib, Däyräbåd suvini yåqaläb, etäkläb, maqsädimgä tezråq yetsäm, deb şu sözlärni äytib ketäyäpti: (V, 377)

Tåy körinmäs bir kesäkçä közigä, (IV, 112)

1.2.2.8. Kendine güven sözcükleri

Ärslån tüşsä nåbud bolär izimgä, (III, 283)

Bädbaxtingdäy tåy pårimäs közimgä, (III, 281)

Häybätim duç kelär çoqmår gürzigä, (VII, 157)

Heç kim tikläb båqa bilmäs yüzimgä, (III, 282)

Qattıq tåşlär tälqån bolär zorimgä, (III, 285)

1.2.2.9. Sevgi, hürmet sözcükleri

Cånimdän häm årtıq süygänmän seni.(V, 962)

Könglim qıblädä emäs, sengä åyınib, (I, 1739)

Sendäylär men üçün qadr-qımmätli, (III, 151)

2. GÖROĞLU'NUN DOĞUŞU DESTANININ DİL ÖZELLİKLERİ

2.1. GÖROĞLU'NUN DOĞUŞU DESTANININ SÖZ VARLIĞI

Göroğlu destanlarının, özellikle Göroğlu'nun doğuşu destanının söz varlığı karışık ve çeşitli hadiseler sonucu ortaya çıkmıştır. Uzun devirler boyunca söylenmekte olan destanın dilinde, dış tesirler, gündelik hayattaki faktörlerin tesirleri, destanın söylenmekte olduğu toplumların sosyo-siyasi hayatı, siyasi-manevi dünya görüşlerinde ortaya çıkan değişmeler destan dilinde aksetmesi bunun sebebidir.

Destanın söz varlığını oluşturan sözcükler, eserin ortaya çıktığı devirdeki real varlıklar ve kavramlarla ilişkilidir. Bu sebeple de destan dilinde mevcut sözcükler, destanın söylenmeye başladığı devirden derlendiği devre kadar geçen süre içerisindeki geniş bir zaman içerisinde, dilin gelişimi çerçevesinde hem iç, hem de dış etki altında kaldığı şüphesizdir. Ancak, bahşıdan bahşıya aktarılan tasavvurlar doğrultusunda derlendiği devrin edebi dilinden de farklılıklar göstermesi olağandır.

Biz bu bölümde, destan dilinin leksik özelliklerini bu açıdan değerlendirerek ele almaya çalışacağız.

2.1.1. Özbek Edebi Dilinde ve Destan Dilinde Aynı Anlamda Kullanılan, Ancak Fonetik Açıdan Farklı Sözcükler

Destan metinlerinin söz varlığı büyük ölçüde Özbek edebi dili ile paralellik gösterir. Özbek edebi dili ile paralellik gösteren birçok sözcük ses bilgisi kısmında örnek olarak gösterilmişti.

Biz, bu bölümde destan metinlerinde karşılaştığımız, Özbek edebi dili ile aynı anlamda kullanılan, ancak Özbek edebi dilindeki şekli ile büyük fonetik farklılıklar gösteren ve bu fonetik şekillerine Özbek şivelerinde rastlayamadığımız sözcükler ile aldıkları çeşitli eklerle destan dilinde kullanılan, ancak bu şekilleri Özbek edebi dilinde olmayan sözcüklerden örnekler vereceğiz.

ärbä- < ***ävrä-***'yalan sözler, vaatlerle kandırmak ya da aldatarak razı etmek' (ÖTİL; 1, 24); ***äyib***< ***äyb*** 'ayıp; suç' (ÖTİL, I, 31); ***bepådşå*** 'padişahsız (edebi dilde bu kullanımı yok)'; ***buldirä-*** <***miltirä-*** 'göze güçlükle görünmek' (ÖTİL, I, 454); ***cörtägä*** < ***cörttägä*** 'bilinçli olarak, kasten' (ÖTİL, I, 293); ***çåçuv*** < ***çåçıq*** 'dağınık, saçık' (ÖTİL II, 380); ***çinkillä-*** < ***çınqırmåq*** 'ince ve keskin ses çıkırmak, çınlamak' (ÖTİL, II, 370); ***çir*** < ***gir: gir ätråf*** 'her taraf, dört yan' (ÖTİL, I, 191); ***çitıq*** < ***çätåq*** 'birbirine karışmış olma, işin zora girmesi'; ***dumåy*** < ***dimåy*** 'burun boşluğu ile ağız ağız boşluğunun birleştiği yer, geniz' (ÖTİL, I, 227); ***eb*** < ***ev:*** evini tåpmåq 'bir yolunu bulmak, becermek, üstesinden gelmek' (ÖTİL, I, 437); ***hicirlä-*** < ***yıcirlä-*** 'gıcır gıcır ses çıkarmak' (ÖTİL, I, 656); ***intizåmläş-***'düzenli hale gelmek (edebi dilde fiilleşmiş şekli yok)'; ***kättär-*** 'büyüklenmek (edebi dilde fiilleşmiş şekli yok)'; ***köpäyläş-*** 'çoğunluk oluşturup, birleşip hareket etmek

(edebi dilde ***köpläşmåq***)' (ÖTİL, I, 418); ***mängrä-< mä'rämåq*** 'melemek' (ÖTİL, I, 455); ***molärt- < moltäy-*** 'acıyarak bakmak, hüzünle bakmak' (ÖTİL, I, 490); ***qanqay- < qaqqay-*** 'heybetle durmak, gerinmek', (ÖTİL, II, 552); ***quräşäri < küräş*** 'güreş'; ***sufä<supä*** 'çamurdan yapılmış ***söri'*** (ÖTOLL, 173); ***şåb < şåf*** 'mendil' (GT, 175); ***vällämät < väli+ne'mät*** 'velinimet' (ÖTİL, I, 172).

2.1.2. Özbek Edebi Dili İle Destan Dilinde Değişik Anlamlarda Kullanılan Sözcükler

Destan metinlerinde rastlanan bazı sözcükler, edebi dildeki kullanımının dışında tamamen başka anlamlarda kullanılmaktadır. Bu şekildeki farklı anlamları ile kullanılışlarına sözlüklerde de rastayamadığımız bu sözcüklere örnekler aşağıda verilmiştir:

Sözcük	**Destandaki Anlamı**	**Edebi Dildeki Anlamı**
Çåptirmåq	Çiftleştirmek	Koşturmak
Çåşkä	Doğu (yön)	Sabahleyin güneşin epeyce yükseldiği vakit (ötil, ı, 380)
Döng	'tepe' (wtd, 2, ıı, 1731)	herhangi bir şeyin ileri çıkan kısmı, yumru, şişlik
Härbä	Harp	mızrak, kılıç gibi vuruşma aletleri (ötil, ıı, 687)
Qamämåq	Kapatmak (kapıyı)	Hapsetmek (ötil, ıı, 547)
Ton	Zırh	üst giysisi, ton.
Törä	Koca	üst tabakaya mensup kişi

2.1.3. Destan Dilinde Kullanılan, Ancak Özbek Edebi Dilinde Bulunmayan Sözcükler

2.1.3.1.Destan dilinde ve Özbek şivelerinde bulunan sözcükler.

äng- 'eğmek' (ÖTOLL, 115; HŞ I, 24); ***ärqayin*** 'asayiş içinde, sakin' (HŞ I, 20); ***äyrålıq*** 'ayrılık, hicran', (ÖTOLL, 107; HŞ I, 18); ***åläçä*** 'elde hazırlanmış kumaş' (ÖŞL, 61); ***tirämä*** 'güz' (YKÖŞ, 151; GT, 75); ***båvir, båvur*** 'bağır' (ESTY, 17); ***bedåv*** 'edebi dilde ***äryumåq*** denilen bir at türü' (HŞ I, 27); ***bet*** 'yön, taraf' (HŞ I, 27); ***cähäldirik***

<cähåzdirik 'edebi dilde ***cazlıq*** denilen eğerin altına konulan bir tür yumuşak at örtüsü' (ÖTKŞ, 254); ***cåvlik*** 'hepsi, bütünüyle, tamamen', (KDL, 41) ***cöy-*** 'yok etmek, mahvetmek', (KDL, 18; HŞ I, 45); ***cuppäy*** 'birden, ansızın', (ÖTCŞ 114); ***çåpsän*** 'kurnaz, atılgan, becerikli' (YKÖŞ, 155); ***çåvkär*** 'mavi gözlü, hızlı koşan bir at türü' (ÖŞL, 423); ***çåvut sål-*** 'hücum etmek, atılmak', (ÖTOLL, 184; HŞ I, 99); ***çeçä*** 'yenge' (YKÖŞ, 155; HŞ I, 97); ***çibin*** 'sivrisinek' (HŞ I, 97); ***çirgi*** 'edebi dilde toqım denilen atın takımı' (ÖTKŞ, 254); ***çivıq*** 'filiz' (ÖTİL, 365); ***çöççäymä käläpoş*** 'bir baş giysisi, kalpak' (KDL, 15, YKÖŞ, 136); ***esli***: es et- 'dikkat etmek, tedbirli davranmak', ***es+li*** 'dikkatli, tedbirli' (HŞ I, 24); ***elän-*** 'yalvarmak' (ÖŞL, 83; ÖTOLL, 114); ***en-*** 'inmek' (YKÖŞ, 134); ***enä*** 'anne', (KDL, 88, HŞ I, 23); ***gäzä*** 'vadilerin aralarındaki kırlar, tepelikler', (YKÖŞ, 127); ***hädik*** 'kaygı' (HŞ I, 91); ***hällåci*** 'çıkrık; keçeci' (ÖTBGŞ, 144); ***istä-*** 'aramak, (ÖTOL, 67); ***itsiygäk*** // ***issiygäk*** 'ekinleri bağlamak için kullanılan bir bitki', (YKÖŞ, 134); ***iyärt-*** 'peşine takıp götürmek, birini yanına alıp götürmek' (KDL, 45; (ÖTKŞ, 254, YKÖŞ, 133; HŞ I, 47); ***kätik*** 'gedik' (ÖTOLL, 123; HŞ I, 31); ***kep-*** 'kurumak' (HŞ I, 55); ***kigiz*** 'keçe' (ÖTOLL, 123, ÖTİL, 385); ***låppi*** 'şişman; yuvarlak yüzlü (HŞ, I, 65); ***låş*** 'leş' (TS II, 963; ÖTOLL, 156); ***mägäräm*** 'eğer, meğer' (YKÖŞ, 142); ***mäyäk*** 'yumurta', (ÖTKŞ, 254); ***mengzä-*** 'benzemek' (ÖTOLL, 158, YKÖŞ, 143; HŞ I, 67); ***obä*** 'oba' (ÖTOLL, 160, HŞ I, 70); ***or*** 'dikbaşlı, inatçı' (ÖTOLL, 163); ***ortälıq*** 'bölge açısından çoğunluğa olan mesafesi eşit olan yer, merkez' (YKÖŞ, 160); ***ömgän*** 'göğüs' (VWTD. I/1 1315); ***påri-*** 'dayanmak, tahammül etmek; etkilemek' (HŞ I, 74); ***pişäk*** 'kedi' (ÖTBGŞ, 133); ***potä*** 'bel bağı, kemer' (HŞ I, 76); ***qåbåq*** 'göz kapağı', (ÖTOLL, 151); ***qåpşir-*** 'yapıştırmak' (ÖTOLL, 151; HŞ I, 59); qåruvli 'güçlü' (MŞÜS, 156); ***qımtı-*** 'edebi dilde sıkmak, metinlerimizde sıkıca tutmak' (HŞ I, 61); ***saqlä-*** 'durdurmak' (ÖTBRŞYK, 295); ***sållän-*** 'sallanmak' (HŞ ı, 78); ***säyis*** 'seyis' (ÖTKŞ, 254); såγ 'sağ' (ÖTİL, II, 73); ***sermälän-*** 'yuvarlanmak, bir şeyi yuvarlanarak aramak' (HŞ I, 80); ***silä*** 'güç, kuvvet' (HŞ I, 81); ***söylä-***'söylemek' (HŞ I, 83); ***süy-*** 'sevmek' (HŞ I, 83); ***şäddä*** 'sıra, dizi' (ÖTBGŞ, 147); ***şälhä bol-*** 'ezilmek, sakat kalmak' (YKÖŞ, 157); ***şåmurt< şah+murut*** 'bıyığın iki yan uzanan kısmı' (HŞ I, 102); ***şäpälåq*** 'kelebek' (ÖTBGŞ, 148); ***şuytib*** 'böylece' (MŞÜS, 138); ***täblä*** 'tabla, at bakılan yer', (ÖTKŞ, 254); ***täbläxånä*** 'tabla, at bakılan yer', (ÖTKŞ, 254); ***tåv*** 'dağ' (HŞ I, 84); ***tönkäl-*** 'çekinmek' (KDL, 43); ***tumän*** 'çok' (HŞ I, 88); ***tüyür: bir tüyür*** 'bir tane' (MŞÜS, 156), ***ul*** 'oğul, erkek evlat' (HŞ I, 89); ***uşäl-*** 'ufalanmak' (HŞ I, 90); ***uvuz*** 'ağız' (YKÖŞ, 152) ***yåpşir-*** 'yapıştırmak' (ÖTOLL, 141); ***yetir-*** 'yitirmek, kaybetmek' (HŞ I, 53); ***yorä-*** 'yormak, açıklamak' (HŞ I, 54); ***yort-*** 'koşmak' (ÖTOLL, 144); ***yalçä*** 'cüce', (HŞ I, 33); ***yazälåy*** 'grup halinde uçan, toygardan biraz büyük, taçlı, kara kuş' (YKÖŞ.,

128; ÖTKŞ, 255); ***yızlä-*** 'gizlemek' (DTS, 171); γoç 'mert, yiğit, kahraman' (ÖTOLL, 127); ***yoç yigit*** 'koç yiğit' (HŞ I, 34).

2.1.3.2. Destan dilinde ve tarihi kaynaklarda bulunan sözcükler.

Destan metinlerinde karşılaştığımız bazı sözcükler, Özbek edebi dili ile diğer Türk lehçelerinde eski sözcükler olarak kabul edilen, Özbek şivelerinde de bulunmayan sözcüklerdir. Bu sözcüklerden bazıları tamamen kullanımdan kalkmış olan sözcüklerdir. Örnekleri aşağıda verilmiştir:

ävbåş 'başı bozuk' (ÖTİL, I, 23); ***ärdisäri*** 'aynı zamanda' (GT, 39); ***ådämåvi*** 'insan avı'; ***åzåd xati*** 'azat mektubu'; ***bähr*** 'deniz, okyanus'(ÖTİL, I, 91);; ***bäst< päst*** 'alt sınıfa ait kişi' (ÖTİL I, 577); ***bändi*** 'köle'; ***båşmåqlä-***'gözetlemek'; ***bekäç*** < bikeçe(m), ***bikeçey*** 'baldız' (DTS, 85), ***biyke*** 'sahibe', 'bacı' (ESTY, 134); ***bel båläsi: bel quda*** 'henüz doğmamış beşik kertiği nişanlılara nispeten ebeveynler (genellikle baba)', ***beşik quda*** 'doğmuş beşik kertiği nişanlılara nisbeten ebeveynler (genellikle baba)' sözcüğünden 'ilk evlat (erkek evlat)'. (KRS, 436); ***buråq*** ''Hazreti Muhammed'in Miraç gecesi göğe yükselmesi için Allah tarafından gönderildiğine inanılan kanatlı at' (ÖTİL, I, 152); ***cändä*** 'eski ton; yırtık elbise'; ***cäzåyil //cazayır*** 'tüfeğin bir türü' (HŞ I, 42; GT, 194); ***cåbi // cabı*** 'basit, adi, sıradan; Kırgızlarda sıradan, zayıf, bir at cinsi' (WDT-D, 1-IV, 58); ***cebäçi*** 'savaş giysileri, zırh ustası' (NAUKL, 84); ***cebäxånä*** 'savaş giysileri, zırh yapılan işyeri' ***çåryår*** 'Dört Halife' (ÖTIL, I, 379); ***cöläş-*** 'yaklaşmak' (GT, 190); ***çıqsuv*** 'çiy düştükten sonra ağaçların, otların yapraklarından damlayan su damlalarının adı' (GT, 27); ***çiltån*** 'dini tasavvurlara göre doğa üstü güçlere sahip olan, göze görünmeyen, birbirinden ayrılmayan efsanevi kırk ruh. (ÖTİL, 368); ***çömpiç*** 'iki arka ayağı kısa kalmış olan at' (GT, 189); ***dällålbåşi*** 'alım satım işlerinde aracılık yapan kişilerin başı, baş aracı' (ÖTİL, I, 206); ***dostumän qıl-*** 'toz-duman etmek'; ***düyüm*** 'bütün, hepsi'; ***elät*** < ***el*** + ***ät*** ad+çokluk eki 'kabile' (ÖTİL, II, 443); ***gäz*** '71 cm'ye eşit uzunluk ölçü birimi' (ÖTİL, I, 182); ***ilig*** <elig 'hükümdar' (DTS, 170); ***gidir-*** 'götürmek'; ***hükmin*** 'bencil' (GT, 115); ***ilgäş-*** 'tasallut olmak'; ***münggädäk*** 'aciz, biçare' (GT, 48); ***kärvån*** 'kervan'; ***köşk*** 'yüksek ve havadar olarak yapılan hafif bina' (ÖTİL, I, 424); ***körk*** 'güzellik' (GT, 106); ***lålulåş-*** 'olur olmaz konuşmak, ağzını bozmak'; ***låt-mänåt*** 'Arapların İslam'dan önceki putları' (ÖTİL, I, 435); ***mähräm*** 'Buhara ve Hive hanlıklarında başkatip'; ***mårtu<maruti*** 'bir tür şeytan (Sanskritçe ***marut*** sözcüğünden)' (DTS, 337); ***mäşrıq*** 'doğu' (ÖTİL, I, 453; DTS, 339); ***mayrib*** 'batı' (ÖTİL, ı, 457); ***mirşäbbåşi*** 'eski hanlıklarda gece şehir koruyucularının başı' (ÖTİL, ı, 467); ***miryazäb*** 'hükümlü ve köleleri cezalandıran, sopa ile döverek düzeni

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

sağlayan zindan görevlisi' (ÖTİL, I, 467); ***misqål*** '4,26 grama eşit ağırlık ölçü birimi' (ÖTİL, I, 468); ***nålån*** 'feryat eden' (ÖTİL, I, 508); ***nimçäki*** '500 grama eşit ağırlık ölçü birimi', (ÖTBGŞ, 130); ***ordä*** 'Türk-Moğol devletlerinde yönetici karargahı, başkent' (ÖTİL, II, 510) ***ölcä*** 'ganimet'; ***pilgä*** 'nişan, hedef' (GT, 36); ***pir*** 'mezhep lideri' (ÖTİL, 287); ***puruş*** 'satıcı' (GT, 164); ***qorıq*** 'yurtluk'; ***şånglåx*** 'şule, aydınlık' (GT, 52); ***şåy*** 'düstur' (GT, 160); ***täkkån*** 'tabip'; ***täqåşåvlik qıl-*** 'mızıkçılık etmek'; ***qabå*** 'gökyüzü'; ***quşnåç*** 'falcı' (ÖTİL, II, 629); ***särdår*** 'kumandan' (ÖTİL, II, 22); ***sifär*** 'kılıç'; sinçi 'atların soyunu, yaşını, hal ve hareketlerini iyi bilen kimse' (ÖTİL, II, 53); ***şikår*** 'av' (ÖTİL, II, 410); ***tamya sål-*** 'damgalamak (köleyi)'; ***tuγ*** 'bayrak' (ÖTİL II, 241); ***ummån*** 'deniz, okyanus' (ÖTİL, II, 274); ***xåb*** 'uyku' (GT, 196); ***xånäqå < xånäqåh*** 'eski devirlerde dervişlerin, garip ve fakirlerin yaşadıkları yer' (ÖTİL, II, 332); ***xezlämåq*** 'herhangi bir iş yapmaya çağırmak, zorlamak' (ÖTİL, II, 321); ***yäypån*** 'vadi'; ***yayurlik*** 'içi karalık, kötülük yapma isteği' (ÖTİL, II, 655) .

2.1.3.3. Destan dilinde ve başka Türk lehçeleri ile başka dillerde bulunan sözcükler.

Destan metinlerinde rastladığımız bazı sözcükler Özbek edebi dilinde olmadığı gibi, Özbek şivelerinde de yoktur. Bu sözcükler çoğunlukla başka bir Türk lehçesinde kullanımda olan sözcüklerdir. Bazı sözcükler ise Arapça ya da Farsça asıllı sözcüklerdir. Bu sözcüklerden örnekler aşağıda verilmiştir:

åb 'göz yaşı' (GT, 196); ***ädåli*** 'edalı' (TS I, 670); ***ärqam mår*** 'alaca yılan' (NAUKL, 21); ***åymä*** 'akma (göz)' ***behişt*** 'cennet'; ***çåyär<çayır*** 'çakır (göz rengi)', (ÖTİL, 361) ***imrän-*** 'imrenmek' (TS, I, 702); ***soyış*** 'savaş'; ***şåbir//şabır*** 'sazlık yerlerde çıkan küçük kamış ve bu tür yerlerden geçerken çıkan ses' (KTTS, 721); ***şänqay-*** 'büyük, heybetli görünmek' (KTTS, 726); ***şilding//şıldıng*** 'utanacak, gülünç duruma düşme' (KTTS, 739).

2.2. GÖROĞLU'NUN DOĞUŞU DESTANININ GRAMER ÖZELLİKLERİ

2.2.1. DESTANIN İMLÂ ÖZELLİKLERİ

Özbek Türkçesi'nin önemli epik eseri olan "Göroğlu'nun Doğuşu" destanı, temel olarak Özbek Türkçesi'nin büyük bir parçasını oluşturan Kıpçak şiveleri temsilcileri tarafından yaratılmıştır.

Bilinmektedir ki, Özbek Türkçesinin Kıpçak şiveleri Özbek edebî dilinden, şehir ağızlarından ve şehir tipi ağızlardan öncelikle Türk Lehçeleri için belirgin bir özellik olan

ünlü uyumu kanununun varlığı ile ayrılır. Kıpçak şivelerindeki ünlü uyumu Özbek halk şairlerinin epik eserlerinin dilinde de korunmuştur.

Ancak, epik eserlerin yayına hazırlanmasında bazı yayımcıların bu destanların dilini Özbek edebî dili normlarına uydurma gayretlerinin olduğu da bilinmektedir.[17]

Biz, elimizdeki metinlerdeki destan dilini incelediğimizde, bu metinlerin de Özbek edebî dili normlarına uydurulmaya çalışıldığı düşüncesine vardık. Bu sebeple çalışmamızda metnin traskripsiyonu ile birlikte, telaffuzunu da vermeye çalıştık. Ancak, incelememizi metnin transkripsiyonu üzerinden yapmayı uygun gördük.

Ancak, metnin el yazmalarına ulaşmamız mümkün olmadığından ve elimizde sadece kiril alfabesi ile yazılı destan metin bulunduğundan, Özbek şivelerine de dayanarak destan dilinde var olduğunu düşündüğümüz sesleri vermekle yetindik.

2.2.2. DESTANIN FONETİK ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde destan dilinde olduğunu varsaydığımız her bir ses üzerinde kısaca durulmuş, Özbek edebî dilinden farklı ses hadiseleri ilgili maddede açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu bölümde Özbek edebî dilinde de bulanan ses hadiseleri üzerinde durulmamıştır.

2.2.2.1. ÜNLÜLER

Özbek dilbilimine göre, Özbek edebî dilinde 6 ünlü vardır: ***ä, å, e, i, o, u.*** N. Nazarov Özbek şivelerinde toplam 14 ünlü göstermektedir: [18] Biz, tez konumuzu ilgilendirmediği için bu ünlülere değinmeyeceğiz.

Tezimize konu olan Göroğlu'nun Doğuşu destanını incelediğimiz metinler Özbek edebî dili normlarına göre hazırlanmıştır. Ancak, biz tezimizde Özbek edebî dilinde var olan 6 ünlünün (***ä, å, e, i, o, u***) dışında, varlığı şüphe götürmez olan ***a, ı, ö, ü*** ünlülerini de destanın transkripsiyonunda göstererek destan dilindeki ünlü sayısını 10 olarak kabul ettik. Destan dilinde Kıpçak hususiyetlerinin ağır basması ve Kıpçak şivelerinde 10 ünlü

---

[17] Bkz.: X. Daniyarov, *"Xalq dåstånläri tili vä qipçåq şeväläri-ädäbiy tilning muhim içki mänbäläri sifätidä"*, Qipçåq Dialektlärining Leksikasi Taşkent, "Fan", 1979.

[18] Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 72.

bulunması dayanak noktamızı teşkil etti.[19] Kıpçak şivelerinde ve buna bağlı olarak destan dilindeki ünlüler ***a, ä, å, e, ı, i, o, ö, u, ü*** ünlüleridir.

a ünlüsü.

a ünlüsü Özbek edebi dilinde ve bütün Kıpçak grubu şivelerinde net olarak kullanılır.bulunur. a ünlüsü destanda da kullanılır: ***aydäril-*** 'devrilmek', ***zorya*** 'güç bela', ***såvya*** 'hediye', ***toya*** 'toka', ***vaqt*** 'vakit', ***qarä–*** 'bakmak', ***årqa*** 'arka', ***xavf*** 'tedirginlik', ***baxt*** 'baht', ***tax*** 'düzenli', ***yaxşi*** 'sonra'.

ä ünlüsü.

ä ünlüsü düz, ince ve geniş bir ünlüdür. Özbek edebi dilinde ve Özbek şivelerinde bulunur. Destan dilinde de sıkça kullanılır: ***cäfå*** 'cefa', ***bäländ*** 'yüksek', ***neçä*** 'nice'.

ä ünlüsünün düşmesi.

Metinlerimizde sorä– 'sormak' fiilinin çekiminde yer yer ***ä*** ünsüzünün düştüğü görülür: ***sordi*** / edebî dilde ***sorädi, sormåqqa*** / edebî dilde ***sorämåqqa***, ***sorsäm*** / edebî dilde ***soräsäm*** gibi. Örnekler:

Ulärdän yırkökning därägin ***sordi***, (III, 100)

Mäkånin ***sormåqqa*** tåpmädim mäcål, (V, 242)

Mägär håling ***sorsäm***, bäyån etädi, (V, 270)

Birår ***sorsä***, kelär, degin, (VI, 107)

İzläring bähåsi ***sorsä***, ming tulpår, (VI, 124)

Närxıng ***sorsä***, elçi kelib şåhlärdän, (VI, 133)

Qırq yigitlärdän gäpning mä'nåsini ***sordi***. (VI, 293)

Ägär ***sorsäng***, mengä yanim (VII, 328)

å ünlüsü.

å ünlüsü düz, kalın ve geniş bir ünlüdür. a ünlüsünün arkaya doğru ilerlemesi ve genişlemesi neticesinde meydana gelmiştir. Çoğunlukla şehir ve şehir etraflarındaki

---

[19] Kıpçak şivelerinde 10 ünlü bulunması hakkında bkz.:Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 99.

şivelerde rastlanır. Destan dilinde de sıkça kullanılır: ***tåv*** 'dağ', ***äyrålıq*** 'ayrılık', ***moylåv*** 'bıyık'.

e (kapalı e) ünlüsü.

e (kapalı e) ünlüsü düz, ince ve dar bir ünlüdür. Özbek edebî dilinde olduğu gibi, şehir ve şehir tipi şivelerde rastlanır. Taşkent, Namangan, Margilan, Semerkant, Cizzah, Kettekorgan ve başka şivelerde kullanılır. Destan dilinde de sıkça kullanılır: ***elät*** 'kabile', ***de–*** 'demek', ***bek*** 'bey'.

ı ünlüsü.

ı ünlüsü düz, ince ve dar bir ünlüdür. Özbek edebî dilinde yoktur. ı ünlüsüne şehir ve şehir etrafındaki şivelerde rastlanır. Biz, Özbek şivelerine de dayanarak, destan metninde okunuşun gerektirdiği yerlerde bu ünlüyü gösterdik: ***äççıq*** 'öfke', ***qıl–***'kılmak', ***qız*** 'kız'.

i ünlüsü.

i ünlüsü düz, ince ve dar bir ünlüdür. Özbek edebî dilinde ve ünlü uyumunun bulunduğu şivelerde müstakil bir ünlü olarak bulunan bu ünlü destan dilinde sıkça kullanılır: ***nimä*** 'ne', ***ilgäri*** 'önce', ***biz*** 'biz'.

o ünlüsü.

o ünlüsü yuvarlak, kalın ve geniş bir ünlüdür. Özbek edebî dilinde bulunduğu gibi, Kıpçak, Karluk–Çiğil–Uygur ve Oğuz şivelerinin hepsinde müstakil bir ünlü olarak kullanılır. Destan dilinde de sıkça kullanılır: ***qol*** 'kol', ***boyun*** 'boyun', ***boş*** 'boş'.

ö ünlüsü.

ö ünlüsü yuvarlak, ince ve geniş bir ünlüdür. Ses uyumunun bulunduğu şivelerde kullanılır. Biz, Özbek şivelerine de dayanarak, destan metninde okunuşun gerektirdiği yerlerde bu ünlüyü gösterdik: ***kör*** 'kör', ***söz*** 'söz', ***öz*** 'kendi'.

u ünlüsü.

u ünlüsü yuvarlak, kalın ve dar bir ünlüdür. Bütün Türk lehçelerinde müstakil bir ünlü olarak kabul edilir. Destan dilinde de sıkça kullanılır: ***bu*** 'bu', ***yurd*** 'yurt', ***yumuş*** 'görev'.

ü ünlüsü.

ü ünlüsü yuvarlak, ince ve dar bir ünlüdür. Ses uyumunun bulunduğu bütün Özbek şivelerinde bulunur. Destan dilinde de kullanılır: ***tüs*** 'renk', ***bügün*** 'bugün', ***üy*** 'ev'.

2.2.2.2. ÜNSÜZLER

Metinlerimizde 23 ünsüz vardır: ***b, c, ç, d, f, g, γ, h, x, k, q, l, m, n, ng, p, r, s, ş, t, v, y, z.*** Yukarıda belirtilen ünsüzlerin dışında Rusça ***ts*** ve ***j*** ünsüzleri ile birlikte Özbek edebî dilinde 25[20] ünsüz gösterilir. Bu iki ünsüz metinlerimizde bulunmadığından biz tezimizde 23 ünsüz göstereceğiz. Ancak, ***ng*** ünsüzü Özbek edebî dilinde ***n*** ve ***g*** harfleri ile gösterildiği için, biz de tezimizde bu şekilde göstereceğiz. Özbek şivelerinde ise toplam 27 ünsüz gösterilir.[21]

2.2.2.2.1. Dudak Ünsüzleri

Dudak ünsüzleri b, p, v, f, m'dir.

b ünsüzü.

b ünsüzü çift dudak, patlayıcı, tonlu bir ünsüzdür. Bu ünsüzün başka ünsüzlere değişmesi hadisesi Özbek şivelerinde dikkat çekicidir. Bu ünsüz destan dilinde sıkça kullanılır: ***bärçä*** 'hepsi', ***bayır,*** 'bağır' ***båş*** 'baş'.

b > p değişmesi.

Özbek şivelerinde, bazı sözcüklerde b ünsüz sözcük başında sistemli olarak p'ye değişir: ***bit–*** > ***pit–*** 'bitmek', ***biç–*> *piç–*** 'biçmek', ***bütün*** > ***pütün*** 'bütün', ***bütünläy*** > ***pütünnäy*** 'tamamen' vs.[22] Bu hale destan dilinde ***burâq*** > ***pirây*** 'Burak' sözcükünde rastlamaktayız:

Şu åting demäyin behişt ***pirâyı,*** (II, 149)

Bä'zi cåydä bol ***pirâyım***, (VI, 180)

b ünsüzü y'leşen şehir şivelerinde sözcük sonunda ***p***'ye değişir: ***kelip*** < ***kelib*** 'gelip', ***äsvâp*** < ***äsbâb*** 'alet' gibi.[23] Metinlerimizde de sözcük sonu ***p*** < ***b*** hadisesi yer yer görülür: ***qıp*** < ***qılib*** 'kılıp', ***bop*** < ***bolib*** 'olup', ***kep*** < ***kelib*** 'gelip' ***qâp*** < ***qâlib*** 'kalıp' gibi. Örnekler aşağıda verilmiştir:

---

[20] Bkz.: Ş. Şaabdurahmanov, M. Askarova, A. Haciev, İ. Rasulov, X. Daniyarov, *Hâzirgi Özbek ädäbiy tili*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1980, s. 55.

[21] Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunâsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 74.

[22] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 85.

Yäläng åyåq, yäläng båş ***qıp*** Rävşänni, (I, 242)

Piçä ***qıp*** yür özing huşyår, (III, 131)

Dostumän ***qıp*** döndiräyin, (III, 329)

Xålcuvånåy duångni ***qıp*** qålädi. (IV, 365)

Ålåv ***qıp*** såçädi åγzidän zähär, (V, 521)

Bu yerlärgä qul ***bop*** kelgän beçårä, (I, 572)

Äsli cuvånmärg ***bop*** ölmäkkä låyıq, (I, 649)

Köz yåşim däryå ***bop*** durni qızγanär, (I, 1066)

Bop qåldi qıyåmät, qıy–çuv, topålån, (I, 1147)

İzläb ***kepsän***, cånim äsli yurtingni, (I, 1727)

Cånim båläm izläb ***kepti*** qåşimä, (I, 1767)

Zor bolsäng, ävväl ***kep*** uçini kötär, (VI, 355)

Düşmän ***kep*** qålmäsin, γåfil bop yåtmä. (VI, 175)

Göroγli yetålmäy, ***qåp*** ketdi dåγdä, (II, 290)

Yäqın ***qåpti*** endi Kåşånning eli, (VII, 414)

b > m değişmesi.

c'leşen ve y'leşen şivelere ve ayrıca birçok Türk lehçesine has bir hususiyettir.[24] : ***bunaqadän > munaqqadän*** 'bu şekilde' (I, 1749), ***bunçä > munçä*** 'bunca' (IV, 585; IV, 681; V, 976; VII, 8), ***burut > murut / murt*** 'bıyık' (I, 182; I, 386; I, 1007; IV, 489; IV, 644; V, 737; VI, 680; VII, 309; VII, 520).

Örnekler:

---

[23] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 83.

[24] Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 127.

Munaqqadän xåru zår bop yürgänçä, (I, 1749)

Quryurning bädäni ***munçä*** häm qatti, (IV, 585)

Säbil kün ***munçä*** çitıq bolmäsä. (IV, 681)

Öldim–boldim, ***munçä*** intizår etmä, (V, 976)

Burämä, bäççäyar, hä deb ***murtingni***, (I, 182)

Ämälim bår, ***şåmurtimni*** buräyin, (I, 386)

Bir tårtib aydärib täşläy ***murtingdän***, (VI, 680)

b > v değişmesi.

İki ünlü ortasındaki b ünsüzünün v ünsüzüne değişmesi hadisesi Karluk–Çiğil–Uygur grubu şivelerde rastlanan bir durumdur. Bu hadise Kıpçak şivelerinin özelliklerinden birinin teşkil eder.[25] Destan dilinde bu hadiseye ilişkin örneğe rastlayamadık.

p ünsüzü.

P ünsüzü çift dudak, patlayıcı, tonsuz bir sestir. Destan dilinde sıkça kullanılır: *gäp* 'söz', *köp* 'çok', *çöp* 'ot'.

b > p değişmesi.

C'leşen şivelerde p ünsüzü ünlüler arasında, bazen de sözcük sonunda tonlulaşarak b ile p ortasında yarı tonlu, patlayıcı bir ses gibi duyulur. p sesinin tonlulaşması, c'leşen şivelere has bir hususiyet olup y'leşen şivelerde ve Özbek edebî dilinde rastlanmaz. Bunun aksine, y'leşen şivelerde ve Özbek edebî dilinde b sesinin sözcük sonunda tonlulaşması, yani *b > p* hadisesi mevcuttur.[26] Destan dilinde de bu hadiseye bir örnekte rastlanmıştır: *bäst > päst* 'aşağı, adi'.

Quşnåçlik ***bästlärning*** işi, (III, 126)

v ünsüzü.

---

[25] Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 127.

[26] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 83.

v ünsüzü çift dudak[27], sızıcı, tonlu bir ünsüzdür. Destan dilinde sıkça kullanılır: *väyränä* 'virane', *åvärä* 'avare', *yåv* 'düşman'.

v > b değişmesi.

Destan metninde edebî dildeki *çivin > çibin* 'sivri sinek', edebî dildeki *tåvåq > täbåq* 'tepsi' ve edebî dildeki *ärvåh > ärbåv* sözcüklerinde bu ses hadisesine rastlanmıştır. Özbek Tilinin İzahlı Lugati'nde *çibin* sözcüğü şive sözcüğü,[28] *täbåq* sözcüğü eski sözcük[29] olarak kabul edilmiştir. Örnekler:

Çibin oltirmäsin åydäy yüzinggä, (IV, 898)

Eşikdän kelgän qançä täåm bolsä, törgä yubårmäy, bir åtim qılib, ***täbåqni*** qaytärib yubårä berdi. (VIII, 40).

Räyhån äräb «Endi bu båläni ***ärbåvimä*** tüşirdimåv», – deb äylänib, håvligä kirib, supädän içkärigä räv bolib turdi. (II, 209)

f ünsüzü.

f ünsüzü çift dudak, sızıcı, tonsuz bir ünsüzdür. Metinlerimizde sıkça rastlanır: fäqåt (IV, 385) 'sadece', mäftun (IV, 402) 'meftun', käyf (IV, 692).

f ünsüzünün Özbek şiveleri arasında kullanılışı farklıdır. Örneğin Semerkant–Buhara şivelerinde müstakil bir ünlü olup, diğer Karluk–Çigil–Uygur şivelerinde, bazı ses taklidi sözcüklerde, hitap sözcüklerinde ve kültür uluslararası sözcüklerde hemen hemen hiç kullanılmaz. Kıpçak grubu şivelerde ise p'ye değişir: ***üygä tüplämäydi*** 'eve tükürmez'.[30]

f ünsüzünün metinlerimizdeki kullanılışında edebî dilden farklı bir şekline rastlayamadık.

m ünsüzü.

---

[27] V. Reşetov ile Ş. Şaabdurahmanov, v ünsüzünü diş-dudak ünsüzü değil, çift dudak ünsüzü olarak göstermişlerdir. Bu konuda bkz.: *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 89.

[28] *Özbek tilining izåhli luyati*, "Russkiy Yazık" Neşriyatı, Moskova, 1981, c. II, s. 365.

[29] *Özbek tilining izåhli luyati*, "Russkiy Yazık" Neşriyatı, Moskova, 1981, c. II, s. 102, 195.

[30] Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 130.

m ünsüzü çift dudak, patlayıcı, tonlu bir ünsüzdür. Destan dilinde sıkça kullanılır: *men* 'ben', *umid* 'ümit', *häm* 'hem'.

m > p değişmesi.

Bazı Özbek şivelerinde *m > p* hadisesine rastlanır.[31] Destan metninde *muşuq > pişäk* 'kedi' sözcüğünde bu hadiseye rastlanmıştır:

Bek Rävşän qorqmäydi ***pişäk*** doyıdän,(I, 201)

«Bungä yänä äyyårlik işlätib, bir ***pişäk*** doyı qılib körmäsäm, bolmäydi», – deb Xålcuvånåy bir neçä cåydän timsål keltirib, Zäydin äräbgä qaräb, bir söz dedi:(VI, 546)

Räyhån äräb bu hålni körib, suvgä iryınib tüşib, åtini zorya onyrib, özi häm åläçä–påläçäsi bilän, suvdän çıqqan ***pişäkdäy*** ivib qålib, åtini yetäkläb däryåning näryåyıgä çıqardi. (IV, 875)

m > b değişmesi.

Destan metninde *mävrid > båvät // båvut* 'herhangi bir şeyi gerçekleştirmek için uygun zaman, fırsat' sözcüğünde bu hadiseye rastlanmıştır:

Här ***båvätgä*** båşlämåqqa. (V, 1043)

Här ***båvutdä*** xursänd qılib küldiräy, (VI, 645)

Här ***båvutdän*** köngling tolib, (VI, 781)

2.2.2.2.2. Diş Ünsüzleri

Diş ünsüzleri d, t, c, ç, ş, z, s, n, l, r'dir. Bunlardan d, t, z, s, n, l, r tam diş ünsüzleri, c, ç, ş, diş–eti ünsüzleridir.

1. Tam Diş Ünsüzleri
d ünsüzü.

d ünsüzü tam diş, patlayıcı, tonlu bir ünsüzdür. Metinlerimizde sıkça kullanılır: ***dälä (I, 168)*** 'tarla' ***todä (I, 21)*** 'grup', ***pådşå (I, 29)*** 'padişah'.

t ünsüzü.

---

[31] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 95.

t ünsüzü tam diş, patlayıcı, tonsuz bir ünsüzdür. Metinlerimizde sıkça kullanılır. tâzä (I, 35) 'iyice', tâptir– (I, 41) 'buldurmak', eşit– (I, 45) 'işitmek'.

z ünsüzü.

z ünsüzü tam diş, sızıcı, tonlu bir ünsüzdür. Metinlerimizde sıkça kullanılır: *zärär (I, 1487) 'zarar', qızıl (II, 104) 'kırmızı', biz (II, 377) 'biz'.*

s ünsüzü

s ünsüzü tam diş, sızıcı, tonsuz bir ünsüzdür. Metinlerimizde sıkça kullanılır: *söz (I, 569)* 'söz', *häsrät (I, 595)* 'hasret', *nâmus (I, 642)* 'namus.

n ünsüzü.

n ünsüzü tam diş, akıcı, tonlu bir ünsüzdür. Destan dilinde sıkça kullanılır: *närsä* (II, 31) 'nesne', *änä* (II, 66) 'işte' *bädän* (II, 88) 'beden',

l ünsüzü.

l ünsüzü tam diş, akıcı, tonlu bir ünsüzdür. Destan dilinde sıkça kullanılır: *lekin (II, 141)* 'lâkin', *tolä (II, 179) 'dolu', gözäl (V, 326)* 'güzel' .

l > t değişmesi.

iz+lä–> is+tä– 'fikren çare, tedbir, yol vs. aramak'

–la // –le çok kullanışlı bir ek olup genelde addan fiil yapar. Bu ek ile yapılan fiiller sözcük gövdesinden anlaşılan iş, hareketin eylemini, bu iş ya da harekete benzer çeşitli anlamlar ifade eder. –da // –dä // –ta // –te ekleri –la // –le ekinin fonetik bir varyantı olup addan fiil yapma eki olarak çeşitli kullanımlarına da rastlanmaktadır. [32] Destan metninde bu değişikliğe bir örnekte rastlanmıştır:

Cöndän häydä, äslå tezlik ***istämä***,

r ünsüzü.

r ünsüzü tam diş, akıcı bir ünsüzdür. Destan dilinde sıkça kullanılır: *äyri (I, 540)* 'ayrı', *bâr (I, 813)* 'var', *faqır (I, 855)*'fakir'.

2. Diş–Eti Ünsüzleri.
c ünsüzü.

---

[32] Bkz.: G. Abdurahmanov, Ş. Şukurov, *Özbek tilining tarixıy grammatikasi*, "Oqıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1976, s. 184. Bu hadisenin şive özelliği olarak kullanılması hakkında bkz.: F. A. Abdullaev, *Özbek tilining oyız lähcäsi*, "Fen" Neşriyatı, Taşkent, 1978, s. 67.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

c ünsüzü diş–eti, tonlu bir ünsüzdür: Destan dilinde sıkça kullanılır: ***cäng (VI, 45) 'cenk', xurcun (VI, 616), cån (VI, 444).***

ç ünsüzü.

ç ünsüzü diş–eti, tonsuz bir ünsüzdür: Metinlerimizde sıkça kullanılır: ***çıq– (I, 10)*** 'çıkmak', ***üçün (I, 282)*** 'için', ***qamçi (I, 441)***'kamçı'.

ş ünsüzü.

ş ünsüzü diş–eti, sızıcı, tonsuz bir ünsüzdür. Destan dilinde sıkça kullanılır: *şu (IV, 316)* 'şu', *tåpşir–(IV, 847)* 'görevlendirmek', *kümüş (V, 73)* 'gümüş'.

2.2.2.2.4. Sızıcı Ünsüz.

y ünsüzü

y ünsüzü tonlu, akıcı ve sızıcı bir ünsüzdür. Destan dilinde de sıkça kullanılır: *yer (V, 528)* 'yer', *åyåq (V, 741)* 'ayak', *båy(V, 904)* 'zengin'.

y > ş değişmesi.

y sesinin ş sesine dönüşmesi hadisesi c'leşen Özbek şivelerinde *täşlä– > täylä–* 'atmak', *yäşnä– > cäynä–* 'güllük gülistanlık olmak' fiillerinde görülür.[33] Destan dilinde de bu ses hadisesi görülmektedir:

År ålmåqni årälikkä ***täylädi***, (IV, 84)

Yå, pirim, deb közläb urib ***täyläsäng***. (VI, 71)

Seni ådäm dedim, oγlim ***täylädim***, (VI, 557)

Cäynägän cämåling misli gül–lålä, (II, 411)

y ünsüz türemesi.

Destan dilinde ilgi çekici noktalarda birisi de *de–* 'demek' fiilinin zarf–fiil şekli olan *deb'in* destan dilinde bazı yerlerde *deyib* şeklinde kullanılmasıdır:

Deyib Rävşän bändi bolib bårädi. (I, 140)

Göroγlibek zänγar ***deyib*** båqadi. (V, 535)

2.2.2.2.5. Damak Ünsüzleri.

Damak ünsüzleri ***q, k, γ, g, ng ve x***'dir. Bunlardan ***k, g, ng*** ön damak ünsüzleri, ***q, γ, x*** art damak ünsüzleridir.[34]

1. Ön Damak Ünsüzleri.
k ünsüzü.

k ünsüzü ön damak, tonsuz bir ünsüzdür. Destan dilinde sıkça kullanılır: *keyin(V, 1018)* 'sonra', *ikki (V, 1121)* 'iki', *yüräk(VI, 222)* 'yürek'.

k > y değişmesi.

Sözcük sonundaki (eklerden önce geldiğinde de) *k* sesinin *y* sesine değişir. [35] Destan dilinde bu hadiseye *bek > biy* 'bey' örneğinde rastlanmıştır :

Bundän täşqari Türkmän elätigä toqsän toqqız ***biy*** täyinlänib, keyin Göroγli sultän mäyxånädä käyfini qılib, kök çåyni içib, qırq yigiti bilän hängåmäsini gürüng qılib yåtä berdi. (VI, 1031)

g ünsüzü.

g ünsüzü ön damak, patlayıcı, tonlu bir ünsüzdür. Destan dilinde sıkça kullanılır: ***yigit (IV, 227),*** 'yiğit' , ***ägär (IV, 144)*** 'eğer', ***tängä*** (I, 372) 'bir para birimi'.

g > y değişmesi.

Bu ünsüz Güney Harezm şivelerinde çok yumuşak olup nitelik olarak y ünsüzüne yakınlaşır. Hive şivesinde ise y ünsüzüne değişir.[36] Destan dilinde de bu hadiseye bir örnekte rastlanmıştır. ***eg–*** > ***ey–*** 'eğmek'

Tä'zim äyläb buyån boyin ***eyibdir***, (V, 52)

ng ünsüzü

ng ünsüzü ön damak, burun, patlamalı tonlu bir ünsüzdür.[37] Zeynep Korkmaz ng ünsüzünün ön damak ve arka damak türlerinin her ikisinde de yer aldığını belirtir.[38]

---

[33] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 95.

[34] Bkz.: Ş. Şaabdurahmanov, M. Askarova, A. Haciev, İ. Ruslanov, X. Daniyarov, *Hâzirgi Özbek ädäbiy tili*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1980, s.62.

[35] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 106.

[36] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1978, s. 108.

Bu ses Özbek şivelerinde aynı değildir. C'leşmiş ve ses uyumunun bulunduğu şivelerde iki kontrast varyantı, yani ön damak ve art damak varyantları vardır. Ses uyumunun bulunmadığı y'leşmiş şivelerde ise sadece bir ng ses vardır. Bu ses yarı palatalleşmiş "yumuşak" bir özelliğe sahiptir.[39]

2. Art Damak Ünsüzleri
q ünsüzü.

q ünsüzü art damak, patlamalı bir ünsüzdür. Destan dilinde sıkça kullanılır: *qulåç* (IV, 197) 'kulaç', *yuqåri (IV, 205)*, 'yukarı' *çårıq* (VIII, 46) 'çarık'. Özbek edebî dilinde sonu *q* ile biten sözcükler, Karluk–Çigil–Uygur şivelerinde *γ* ile biter: *issıq* > *ıssıγ* 'sıcak', *tirnåq* > *tırnäγ* 'tırnak', *sändıq* > *sändıγ* 'sandık'.*40*

q ünsüzünün düşmesi.

Kıpçak grubu şivelerde sözcük sonundaki q ünsüzü düşer. Bu duruma c'leşen şivelerde de rastlanır. Taşkent tipi şivelerde q sesinin düşmesi kendisinden önceki ünlünün uzun telaffuzuna sebep olur: *yo:* // edebî dilde *yoq* 'yok'.[41] Destan dilinde de bu hadiseye *qattıq // qatti* 'sert' sözcüğünde rastlamaktayız. Örnekler:

Tåş ***qattimi***, båş ***qattimi***, yåränlär, (I, 37)

Quryurning bädäni munçä häm ***qatti***, (IV, 585)

Qıyådän qaräşi cüdä häm ***qatti***, (V, 572)

γ ünsüzü.

γ ünsüzü q ünsüzü gibi art damak ünsüzüdür. Ancak q gibi patlayıcı değil, sızıcı bir sestir. y'leşen şivelerde, aynı zamanda Özbek edebî dilinde de γ ünsüzü sözcüğün her yerinde gelebilir. c'leşen şivelerde ise bu ses çoğunlukla çift dudak b ya da orta dil tonlu ünsüzü y'ye değişir. Bazen c'leşen şivelerde γ sesi düşürülerek telaffuz edilir. Bu şekildeki kullanımlarda γ ünsüzünün iki yanındaki ünlü sesler bir uzun ünlü gibi telaffuz edilir ya da

---

[37] Bkz.: Ş. Şaabdurahmanov, M. Askarova, A. Haciev, İ. Ruslanov, X. Daniyarov, *Håzirgi Özbek ädäbiy tili*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1980, s.62.

[38] Bkz.:Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 1992, s. 41

[39] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 108.

[40] Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 132.

[41] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1978, s. 112.

sadece bir ünlü ses olup, diğeri düşer. Edebî dilde: *oyli, oylån* // c'leşen şivelerde *u:li, ovlån* < *oylan* 'oğlan'.

γ > v değişmesi.

Bütün c'leşen şivelerde *γ > v* hadisesi mevcuttur: edebî dilde *yåydi* // c'leşen şivelerde *cavdı* 'yağdı'. Bu hadise c'leşen şivelerin belirleyici bir özelliğidir. Herhangi bir c'leşen şivede bu fonetik hadisenin her türlü kombinantına rastlanmaktadır. γ ünsüzü sözcük ortası ve sonunda en çok *γ > v* şeklinde değişikliğe uğramaktadır. [42] *tåγ > tåv* 'dağ', Kıpçak şiveleri özelliği taşımasına rağmen bazı Oğuz şivelerinde de rastlanmaktadır.[43] Destan dilinde de bu ses hadisesine sıkça rastlanır: *tåγ > tåv* 'dağ' (I, 1150; I, 1343; III, 5; III, 8; III, 25; III, 162; III, 240; III, 293; III, 442; IV, 241; VI, 803; V, 997; VI, 738; VII, 296; VII, 416; VII 498), *bayır > båvir* 'bağır' (I, 432; I, 1193), *båγlän– > båvlän–* 'bağlanmak'(V, 626).

Nişånägä ålib Bädbaxt ***tåvni.*** (I, 1150)

Tåmåşä qılgäni Bädbaxtdäy ***tåvgä***, (I, 1343)

Åşibdirsän ***Xocätåvning*** belidän, (III, 162)

Xocätåvdä Çämbil degän yurti bår, (III, 293)

Çämbilni qurdirdim ***Xocätåvidän***,(IV, 241)

Bir yåyıdä Äsqar ***tåvi*** türkmänning. (VI, 738)

Böktärilgän Äsqar ***tåvmän*** Bålqåndi(r), (VII, 498)

Minårä, peştåqlär häm ***tåvin*** beli. (VII, 416)

Meni qızilbåşgä qul qılmäy, öz ***båvrim*** türkmängä qul qılgänigä şukur. (I, 432)

Därråv yänä ikkåvi mingäşib, tåγdän berigi ***båvurgä*** tüşib, tekislikdä tulpår åyåγıdä keçgäçä yürib, kökläng degän türkmänlär uruγıdän ötib, täkäni åräläb, Yåvmitgä yetdilär. (I, 1193)

---

[42] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 174.

[43] Bkz.:F. A. Abdullaev, *Özbek tilining oyız lähcäsi*, "Fen" Neşriyatı, Taşkent, 1978, s. 67.

Tiriklikkä ***båvlänmåqqa*** (V, 626)

γ > y değişmesi.

Bu hadiseye c'leşen şivelerde rastlanır:[44] *båylä– > båylä–* 'bağlamak'.

Örnekler:

Dåimå γanimning qoli ***båyländsin***, (I, 362)

Här kim γanim bolsä, qoli ***båyländsin***, (II, 123)

Şu mäzmundä seni ipsiz ***båylädi***. (IV, 86)

Himmät qorini ***bäylädim***.(VI, 189)

Himmät kämärini mähkäm ***båyläsäng***, (VI, 68)

Göroγlibek yåşlik pilläsidä bir belning uvtidä çårtåq qılib, γırkök åtini şu çårtåqning tübigä ***båyläb***, özi çårtåq üstidä otirib, yoldän ötgän sävdågärlärdän zäkåt ålär edi.(VII, 3)

Qırqtäsini häm birin–ketin yıqıtib ***båyläb*** åldi. (VII, 553)

x ünsüzü.

Bu ünsüz art damak ünsüzüdür. Kettekorgan bölgesindeki Nayman, Ming ve İştihan bölgesindeki Hancigalı şivelerinde x ünsüzünün q ünsüzünü değişmesi hadisesine rastlanır.[45] Destan dilinde bu ünsüz sıkça kullanılır: *xätå* 'hata', *bäxå* 'fiyat', *baxt* 'baht'.

x > γ değişmesi.

Destan metninde bir örnekte *şånglåx (I, 1363) > şånglåγı*. (I, 289) 'aydınlık, ışık' sözcüğündeki x, iyelik eki aldığında *γ* sesine değişir:

Özidän özi därvåzäning ***şänlåγıdän*** Hilålåyning közi köçägä tüşib qålib, bir todä qızılbåşlärning bir türkmän yigitini qul qılib såtmåq üçün häydäb ötäyåtgänini körib, Rävşänbekni qızılbåşlärning häydäb båräyåtgändä, bir tåmåndän, Hilålåyning içi äçib, rähmi kelsä, bir tåmåndän, äsli türkmän yigiti közigä ıssıq körinib ketdi. (I, 289)

---

[44] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 114.

[45] Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 131.

2.2.2.2.5.Gırtlak Ünsüzü

h ünsüzü.

Bu ünsüz sızıcı bir gırtlak ünsüzüdür. Destan dilinde de sıkça kullanılır: *här, håvli, gävhär.*

h > y değişmesi.

İki ünlü arasındaki h sesinin y sesine değişmesine ilişkin destan dilinde bir örneğe rastlanmıştır:

Tayınä ***sengäyäm*** ziyån yetmäsin, (VI, 590)

h ünsüz düşmesi.

Bu ses hadisesi c'leşen şivelerde için olağan bir hadisedir. Bu hususiyet kısmen y'leşen şivelerde de mevcuttur.[46]

Özbek edebî dilindeki *häm* 'hem; de, da, dahi' çoğunlukla düşer: *men häm > menäm* 'ben de', *vä'dämdän häm > vä'dämdänäm* 'vademden de', *mägär häm > mägäräm* 'meğerse', *bilmäymän häm > bilmäymänäm* 'bilmem bile'. Bu ses hadisesine ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir:

Menäm özim nåmdår pålvån, (III, 308)

Oyläb yürgän ***vä'dämdänäm*** çıqmäding, (IV, 52)

Mägäräm bir sengä şäydå bolibdi. (V, 638)

Yä ***bilmänäm***, mengä bir gäp boldimi, (V, 658)

Bazı sözcüklerde bu ünsüzün sözcük sonunda tamamen düştüğü görülmektedir. Özbek edebî dilinde de bazı sözcüklerde bu ünsüz bazen sözcük sonunda düşer: *şåh // şå* 'şah', *pådşåh // pådşå* 'padişah'.

Destan diline özgü sözcük sonu h'lerinin düşmesine örnek teşkil eden *xånäqåh > xånäqå* 'tekke' sözcüğüne ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir:

---

[46] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 116.

Şuytib, Rävşän körni heç kim Cıγalibekning oγli ekänligini bilmäy: «Bu bir äcâyib sävdâyi därviş ekän», – deyişib, Rävşän körgä: – Sen xudâcoy bolsäng, ***xânäqâgä*** bär, – deb ergäştirib, birâvläri ***xânäqâgä*** keltirib qoydilär.(I, 1276)

Änä şuytib, därvişning bâşqa vätäni yoq, Rävşän kör şu ***xânäqâdä*** qâldi.(I, 1278)

«Men endi bu şäyxlärning âvqatigä tekinginä şerik bolmäyin», – deb, sämâvärdä dämlâvçi bolib şu ***xânäqâdä*** bir ölmäs künini ötkäzä berdi.

Bâzârdän âltmiş, yetmiş qadäm çâştkälik betidä Yâvmitning ***xânäqâsi*** bolib, bâzâr küni xânäkâhdä âdäm bolmäs edi.(I, 1609)

Şuytib, bir küni γırâtni minib, Göroγlibek Yâvmitning ***xânäqâsining*** âldidän ötäyâtib, yâşligidä şu yerdä Rävşän kör bilän tâpişib, âtäsining şu yerdä väfât etgänini esläb ötib bäräyâtsä, xânäqâhgä köp qaländärlär qongän ekän.(II, 322)

2.2.2.3. HECE DÜŞMESİ

Hece düşmesi telaffuzu maksimum derecede kolaylaştırmaya yöneliktir. Bir hece ya da bitişik hecelerdeki ünlü ve ünsüzlerin düşürülmesi ile yapılır. Sözcük yapılarındaki hece düşmelerine Özbek şivelerinde sık rastlanır[47]

Biz, bu bölümde destan dilinde karşılaştığımız ve Özbek şiveleri üzerine ulaşabildiğimiz kaynaklarda bulabildiğimiz örneklerin hangi şive gruplarına ait olduğunu sözcüğün yanında verdik. Bu kaynaklarda bulamadığımız örnekler için herhangi bir şive özelliği göstermedik.

2.2.2.3.1. Sözcüklerin Kök veya Gövdelerinde Oluşan Hece Düşmesi.

Bu tür hece düşmeleri sözcüklerin kök veya gövdelerinde görülür.

Ne? / nä? < nimä? // edebî dilde *nimä?* 'ne?' (c'leşen şive özelliği).

Soru zamiri "*nimä*"nin *nä // ne* 'ne' şeklinde kullanılması Uygur Türkçesinin belirleyici bir özelliğidir. Bu yapı Güneydoğu Türk Lehçelerinin bir özelliği olarak kabul

---

[47] Destan dilinde karşılaştığımız hece düşmelerinin Özbek Türkçesinin c'leşen ve y'leşen şivelerinin bir özelliği olması hakkında bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1978, s. 129.

edilmektedir.[48] V. Reşetov ve Ş. Şaabdurahmanov *nä // ne* yapısını c'leşen şive özelliği olarak göstermişlerdir.[49] Bu yapı Türkiye Türkçesinin de belirleyici bir özeliğidir.[50] Metinlerimizde sıkça rastlanır: I, 84; I, 453; I, 524; I, 526; I, 530; I, 534; I, 537; I, 538; I, 542; I, 573; I, 1056; I, 1057; I, 1074; I, 1079; I, 1083; I, 1083; I, 1087; I, 1091; I, 1095; I, 1099; I, 1162; I, 1177; I, 1233; I, 1247; I, 1318; I, 1369; I, 1395; I, 1532; II, 359; II, 413; II, 417; II, 421; II, 425; II, 429; II, 433; II, 437; II, 441; III, 167; III, 191; III, 352; III, 412; IV, 124; IV, 361; IV, 627; IV, 711; VII, 37. Örnekler aşağıda verilmiştir:

Ne sävdälär tüşdi mening båşimä, (I, 84)

Qıblä betdän kelgän tumän ***ne*** boldi? (I, 1079; I, 1083; I, 1087; I, 1091; I, 1095; I, 1099; I, 1083)

Şundä Rävşän kör Gäcdümbekdän: – Årqamizdä bir åtning şåbiri keläyåtir, u ***ne*** tüsli åt? – deb sorädi. (I, 1162)

Endi dåd–våy qılgäning ***ne*** fåydä. (I, 1318)

Şuytib, årädän ***ne*** vaqtlär ötgändän keyin bålä örmäläb, görning teşigidän täşqarigä çıqıb, eçkini emädigän boldi. (I, 1369)

Ne buyursäng, buyurgäning qılädi, (III, 191)

Bilmäymän ***ne*** keçär håzir dilidän, (IV, 711)

Ämmå åtning ***nä*** izini vä ***nä*** därägini tåpålmäy, käyfi uçib, yänä tåγasinikigä qaytädi. (II, 359)

Ådämsiz cåylärdä åting ***nä*** qılsing? (II, 413; II, 417; II, 421; II, 425; II, 429; II, 433; II, 437; II, 441)

Här ***nä*** bolsä håcätinggä yäräydi, (III, 167)

Nä qılursän külgi qılib bizlärdi. (IV, 361)

---

[48] Bkz.:A. M. Şçerbak, *Grammatiçeskiy oçerk yazıka tyurkskix tekstov X-XIII vv. iz vostoçnogo Turkestana*, Izdatelsvo akademii nauk SSSR, Moskva-Leningrad, 1961, s. 130.

[49] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 192.

[50] Bkz.:*Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 1988, c. II, s. 1076.

här nä? / härnä? < här nimä? // edebî dilde *här nimä?* 'her ne?' (y'leşen şive özelliği).

Metinlerimizde *här nä / härnä* olmak üzere iki şekle rastlanmıştır:

Åldingdä särf etsin ***härnä*** bårini, (I, 1351)

Här nä bolsä, özing ålgin qızimni. (IV, 886; IV, 891; IV 896; IV, 901; IV, 906; IV, 912; IV, 917; IV, 922; IV, 927)

Här nä desä, kelib bäyån etäyin, (V, 791)

Här nä körgänini råstdän äytädi, (VI, 208)

Raqıblärdän ***här nä*** sirim yäşiräy, (VII, 79)

Göroγlibek, ***här nä*** bårim seniki, (VII, 363)

nesi? < nimäsi? // edebî dilde *nimäsi?* 'nesi?' (c'leşen şive özelliği):

Rävşänning şu åtdän båşqa ***nesi*** bår, (I, 1249)

netäy? < ne etäy? // edebî dilde *nimä qıläy?* 'ne yapayım?' (c'leşen şive özelliği). Bu sözcük şiir diline has bir sözcüktür. [51]

Qançä örtänsäng häm ***netäy***, nä çårä, (I, 573)

netsin? < ne etsin? // edebî dilde *nimä qılsin?* 'ne yapsın?' (c'leşen şive özelliği).

Täslim bolmäy ***netsin*** nåçår bändäsi, (I, 1230)

---

[51] Bkz.:*Özbek tilining izåhli luyati*, "Russkiy Yazık" Neşriyatı, Moskova, 1981, c. I, s. 501.

netäsän? < nimä etäsän? // edebî dilde *nimä qıläsän?* 'ne yapacaksın?' (c'leşen şive özelliği).

Netäsän, türkmänmän, kimligim soräb, (III, 277)

Bundä kelib tutib ålsä, ***netäsän***, (IV, 706)

Gärdäninggä çilbir sålsä, ***netäsän***? (IV, 708)

Årqamizdän yetib qålsä, ***netäsän***? (IV, 712)

Şuytib Räyhån yetib kelsä, ***netäsän***? (IV, 716)

Hä, qızim, deb suxan qılsä, ***netäsän***? (IV, 720)

Şämşir bilän bayring tilsä, ***netäsän***? (IV, 724)

Här bir zor, şähbåzlär bolsä, ***netäsän***? (VI, 374)

Rustämdän zor tåpilär bolsä, ***netäsän***? (VI, 383)

Ägär tutsäm, påying sinsä, ***netäsän***? (VI, 392)

Yåying mengä tåb bermäsä, ***netäsän***? (VI, 396)

netämiz? < nimä etämiz? // edebî dilde *nimä qılämiz?* 'ne yaparız?'(c'leşen şive özelliği).

Tåγängdän fåtihä ålib ***netämiz***. (IV, 110)

netädi? < nimä etädi? // edebî dilde *nimä qılädi?* 'ne yapar?' (c'leşen şive özelliği).

Bir kåsä suv ålib bersäng, netädi? (IV, 513)

netip? < nimä etip? // edebî dilde *nimä qılıb?* 'ne yapıp?' (c'leşen şive özelliği).

Bälıqdäy tipirläb ***netib*** tolγånär, (IV, 592)

Bu sözni ålγa Yunusdän Åqçägül känizi eşitib, qåqınib–***netib***, İräm båγning içki hälqasini tårtib, därvåzäni åçib, täşqarigä çıqıb qåldi. (V, 731)

Änä şundä bu sözni Göroγlibek Båbå Qaländärdän eşitib, oyläb ***netib***: (VI, 272)

netmäy < *nimä etmäy* // edebî dilde *nimä qılmäy* 'ne yapmayıp' (c'leşen şive özelliği).

... deb åşıqmäy–*netmäy* kirlärini yuvib–köptirib, undän keyin topläb, cörtägädän Räyhån äräbning üsti–båşini eng keyin yuvib, hölligi hålidä bir qolidä kötärib, keç boläy deb qålgändä, qaytib kelibdi. (IV, 617)

näyläsin? < *nimä eyläsin?* // edebî dilde *nimä qılsin?* 'ne yapsın?' (c'leşen şive özelliği).

Näyläsin, şu yerdä yum–yum yıγlädi, (I, 1228)

näyläyin? < *nimä eyläyin? // nimä qıläyin?* 'ne yapayım?' (c'leşen şive özelliği).

Qızilbåşgä bändi boldim, ***näyläyin***. (I, 87)

Özligimni, täslim bolmäy ***näyläyin***, (I, 1222)

Näyläyin, könglimdä köpdir ärmånlär, (I, 1525)

käy < *keyin* // edebî dilde *keyin* 'sonra' (c'leşen şive özelliği)

key şeklindeki kısa yapı c'leşen şivelerde kullanılmaktadır.[52]

Örnek:

---

[52] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 192.

Göroγli undän ***käy*** yetim qålgändir. (III, 430)

män < *inän // minän //* edebî dilde *bilän* 'ile' (c'leşen şive özelliği)[53]

Metinlerimizde rastlanan örnekleri şunlardır: I, 171; I, 225; I, 310; I, 383; I, 420; I, 525; I, 585; I, 619; I, 661; I, 824; I, 1060; I, 1130; I, 1229; I, 1342; I, 1532; I, 1585; II, 76; II, 121; II, 147; III, 174; III, 278; III, 290; IV, 293; IV, 328; IV, 530; IV, 560; IV, 636; IV, 924; IV, 947; IV, 1008; V, 159; V, 163; V, 350; V, 448; V, 819; V, 911; V, 918; V, 947; VI, 39; VI, 40; VII, 29; VII, 172; VII, 327; VII, 436; VII, 449; VII, 498; VII, 500; VII, 521; VII, 526; VII, 581. Aşağıda birkaç örnek verilmiştir:

Bu işing ***äkängmän*** yängäng bilmäymi, (I, 585)

Öz ***qolingmän*** åqız bayır qånimni, (I, 619)

Hilålåymän yängäm qåldi Xunxårdä, (I, 1060)

Bir ***säbäbmän*** keldim özgä şähärdän, (I, 1585)

Här neçük ***tåşingmän*** köksing teşämän, (II, 76)

Er ***Xızırmän*** küräş tüşgän båtirmän. (IV, 293)

Niyätmän mingänsän åting beligä, (IV, 328)

Men ***çåpgänmän*** yetärmidim åtigä, (IV, 636)

Yäräşibån ***gülmän*** orälsä räyhån, (IV, 924)

Buzuq ***suhbätlärmän*** köngil åvutmä, (VII, 172)

2.2.2.3.2. Sözcüklerin Gövdeleri ve Eklerinde Oluşan Hece Düşmesi.

Bu tür hece düşmelerinde sözcükler ek aldıkları zaman sözcük gövdelerindeki ünsüz olan son ses ile ünlü ses ile başlayan eklerdeki ilk ünlü ses düşmektedir:

qıp < *qılıp //* edebî dilde *qılib* 'yapıp' (c'leşen ve y'leşen şive özelliği)

---

[53] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1978, s. 129).

Bir heceli fiiller ile morfolojik yapılar kurulduğunda sözcüğün gövdesindeki "l" sesi c'leşen ve y'leşen şivelerde düzenli olarak düşmektedir. ***qıp*** < ***qılıp*** örneğinde sözcük gövdesindeki "l" sesi geçmiş zaman zarf–fiil yapısı ile kullanıldığında kendisinden sonraki ünlü ses birlikte düşmüştür.[54]

Yäläng åyåq, yäläng båş ***qıp*** Rävşänni, (I, 242)

Piçä ***qıp*** yür özing huşyår, (III, 131)

Dostumän ***qıp*** döndiräyin, (III, 329)

Xålcuvånåy duångni ***qıp*** qålädi. (IV, 365)

Ålåv ***qıp*** såçädi åγzidän zähär, (V, 521)

γırråm ***qıp*** åtmäymän båqıb turinglär, (VI, 326)

Ehtiyåt ***qıp*** buni mähkäm saqlägin, (VI, 490)

Göroγli ***qıp*** γayrätdi, (VII, 218)

Zähär ***qıp*** içgän åşingni, (VII, 345)

Qanåät ***qıp*** men şu yårni ålåyin. (VII, 368)

qıng < *qılıng* // edebî dilde *qıling* 'yapın, edin' (c'leşen ve y'leşen şive özelliği)

Şukur ***qıng*** bärisini här kim ålädi, (I, 582)

bop // *bob* < *bolıp* // edebî dilde *bolib* 'olup' (c'leşen şive özelliği)

Bu türlü hece düşmeleri şu yerlerde görülür: I, 572; I, 649; I, 1066; I, 1147; I, 1208; I, 1225; I, 1250; I, 1301; I, 1302; I, 1340; I, 1448; I, 1590; I, 1750; II, 524; II, 1526; III, 306; III, 432; III, 445; IV, 310; IV, 586; IV, 915; V, 151; V, 543; V, 574; V, 776; VI, 55;

---

[54] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1978, s. 128.

VI, 103; VI, 1765; VI, 456; VII, 116; VII, 134; VII, 175; VII, 183; VII, 430; VII, 460.
Örnekler:

Bu yerlärgä qul ***bop*** kelgän beçårä, (I, 572)

Köz yåşim däryå ***bop*** durni qızγanär, (I, 1066)

Bop qåldi qıyåmät, qıy–çuv, topålån, (I, 1147)

Bolmäsä köp uyätli ***bop*** qålädi, (I, 1340)

Hür ***bop*** behişt içrä bårib qonäyin, (I, 1448)

Tåkäygäçä särgärdån ***bop*** yüräymän, (I, 1590)

Munaqqadän xåru zår ***bop*** yürgänçä, (I, 1750)

Sen häm yåv ***bop*** mengä kelmäsing låzim, (IV, 915)

İkki pärizådning ***bobmän*** xuştåri, (V, 151)

İsfihån bårämän yåygä ***bop*** tålib, (VI, 1765)

kep< kelip // edebî dilde *kelib* 'gelip' (c'leşen ve y'leşen şive özelliği)

İzläb ***kepsän***, cånim äsli yurtingni, (I, 1727)

Cånim båläm izläb ***kepti*** qåşimä, (I, 1767)

Zor bolsäng, ävväl ***kep*** uçini kötär, (VI, 355)

Düşmän ***kep*** qålmäsin, γåfil bop yåtmä. (VI, 175)

qåp < qålip / edebî dilde *qålib/* 'kalıp' (c'leşen ve y'leşen şive özelliği)

Göroγli yetålmäy, ***qåp*** ketdi dåγdä, (II, 290)

Yäqın ***qåpti*** endi Kåşånning eli, (VII, 414)

åb < *ålib* // edebî dilde *ålib* 'alıp' (c'leşen ve y'leşen şive özelliği)

Åbbårib tåpşiräy uluγ zåtinggä, (II, 97)

Tåγam yårin Räyhån äräb ***åb*** qåçib, (III, 432)

Qızingni ***åb*** qåçdim åtgä yåpşirib, (IV, 806)

Åb qåçdim, Räyhånni qåyil äylädim, (IV, 1002)

Bekår ***åb qåçibmän*** men bir källä xåm, (IV, 719)

Ertägä ***åb*** keläy birår mäslähät. (VI, 446)

Häsänxånni ***åb*** ket sengä ul bolär. (VI, 535)

2.2.2.3.3. Sözcüklerin Eklerinde Oluşan Hece Düşmesi.

Bu tür hece düşmeleri sadece eklerde oluşur. Sözcük kök veya gövdelerinde herhangi bir düşme olmaz.

Metinlerimizde bazı olumsuz cümleler ile geniş zaman cümlelerinde üçüncü şahıs teklik ekinin düştüğü görülür: ***tälämä? < täladimi?*** 'yorulur mu?', ***bolämä? < boladimi?*** 'olur mu?, ***berämä? < berädimi?*** 'verir mi?', ***toyämä < toyädimi?*** 'doyar mı?', ***qålämä < qåladimi?*** 'kalır mı?', ***kelämä? < keladimi?*** 'gelir mi?', ***sözidän täyämä? < sözidän täyädimi?*** 'sözünden döner mi?'. Örnekler:

Tillä dåyrä çälgän kollär ***tålämä***, (II, 115)

Bekbäççälär şundäy zålim ***bolämä***? (II, 117)

Bekbäççälär şundäy doqläb ***berämä***, (II, 120)

Qız degäning zeb–ziynätgä ***toyämä***, (IV, 526)

Söz üstigä vässä bolsä ***qålämä***, (VI, 359)

Çåqläb kör özingni, küçing ***kelämä***. (VI, 361)

Endigilär härgiz undäy ***bolämä***. (VI, 364)

Bädbaxtning täyläri bäländ ***qıyämä***, (I, 257)

Ölämän deb märd sözidän ***täyämä***, (I, 258)

2.2.2.3.4. İki Sözcüğün Birleşmesi ile Oluşan Hece Düşmesi.

Telaffuzu kolaylaştırmak amacıyla iki sözcüğün birleştirilerek söylenmesinden kaynaklanan hece düşmeleridir.

Bu tür hece düşmesi gösteren yapılar c'leşen şivelerde kullanılmaktadır.[55]

şuytib < ***şüy etip*** // edebî dilde ***şundäy qılib*** 'böylece' (c'leşen ve y'leşen şive özelliği)

V. Reşetov ile Ş. Şaabdurahmanov, ***şüytüp*** < ***şüy etip*** varyantını c'leşen şive özelliği olarak verip edebî dildeki karşılığını ***şundäy etib*** 'böyle edip' olarak göstermişlerdir.[56] A. İşaev, ***şuytib*** sözcüğünü Mangıt şivesine has bir sözcük olarak vermiştir. Yazar, makalesinde Mangıt şivesini y'leşen, c'leşen ve karışık şiveler olarak üç gruba ayırmış olup, sözcüğün edebî dildeki şeklini ***şundäy qılib*** 'böyle yapıp' şeklinde vermiştir. İzahta, sözcüğün hangi şiveye has olduğunu vermemiştir.[57] Bu sözcük destan metninde 79 defa geçmektedir: (I, 121; I, 125; I, 129; I, 132; I, 136; I, 284; I, 298; I, 427; I, 463; I, 477; I, 479; I, 734; I, 736; I, 740; I, 752; I, 778; I, 780; I, 822; I, 826; I, 915; I, 1114; I, 1183; I, 1239; I, 1256; I, 1273; I, 1277; I, 1311; I, 1352; I, 1369; I, 1416; I, 1430; I, 1457; I, 1462; I, 1604; II, 5; II, 19; II, 25; II, 66; II, 301; II, 321; II, 499; III, 20; III, 206; III, 330; III, 341; III, 422; IV, 213; IV, 3; IV, 374; IV, 427; IV, 433; IV, 469; IV, 639; IV, 688; IV, 716; IV, 863; IV, 94; IV, 963; IV, 965; V, 9; V, 29; V, 206; V, 306; V, 377; V, 472; V, 593; V, 811; V, 1021; V, 1032; V, 1093; V, 1105; V, 1127; VI, 241; VI, 418; VI, 796; VII, 399; VII, 428; VIII, 16; VIII, 48).

---

[55] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 193.

[56] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 193.

[57] Bkz.: A. İşaev, "Manγıt şeväsining ünlilär sistemasi", *İlmiy Äsärlär-Uçenıe Zapiski, Vıpusk XII- Özbek tili vä metodikasi mäsäläläri-Voprosı uzbekskogo yazıka i metodika*, "Nizami" Taşkent Devlet Pedagoji Enstitüsü, Taşkent, 1959, s. 138.

Örnekler:

Rävşän ***şuytib*** bändi bolib bårädi. (I, 121)

Şuytib buni båzårgä eltib, qul qılib såtişgä buyurgän ekän. (I, 298)

Şuytib işing bekår ekän, sultånim. (I, 826)

Şuytib, nimä bolsä häm qızilbåşlärni bir häsrätdä qåldirib ketäylik, – dedi. (I, 1114)

Änä ***şuytib*** bäytäli häläk, Göroγli häläk, şu ähvåldä åylär ötibdi: (II, 301)

Şuytib, tez årädä bu yer Çårtåqli Çämbil deb ätäldi. (III, 20)

Şuytib, häli Göroγlibek üçün cüdä köp ådäm keräk edi. (III, 206)

Şuytib könglim tindiräyin, (III, 330)

Şuytib åtim Göroγlibek bolgändir, (III, 422)

Şuytib u şähärdä turmäy, dåim tåγni mänzil qılişni yaxşi körädi, – dedilär. (IV, 213)

botälib < *but bolib* // edebî dilde *but bolib* 'mükemmelleşip'.

Botälib könglim qåläsi, (I, 1399)

närmån < *närigi taman* // edebî dilde *närigi tåmån* 'öte taraf' (c'leşen şive özelliği).

Deb Göroγli ***närmån*** enib bårädi, (V, 413)

Hålim yoq bir gäz häm ***närmån*** åşmåqqa. (IV, 497)

Xunxårdän ötämiz ***närmån*** uvläşä, (IV, 104)

Bu yapının daralmaya uğramamış şekline de rastlanmaktadır:

Ötkäz meni ***närgi tåmån***, (IV, 202)

bermän < *beri taman* // edebî dilde *beri tåmån* 'beri taraf' (c'leşen şive özelliği).

Kelmä endi ***bermän*** qaräb, (IV, 792)

buytib < *buy etip* // edebî dilde *bundäy qılib* 'böyle yapıp' (c'leşen şive özelliği).

... Bu quyyur, bilmäymän, negä ***buytib*** häddän åşädi», – deb nåilåc romåli bilän yüzini berkitinqıräb, iymänib bårib, bulåqdän bir cåm suv ålib, Göroylibekkä tårtinib tutä berdi. (IV, 571)

buytivingdä < *buy etişingdä* // edebî dilde *bundäy qılişingdä* 'böyle yapmanda' (c'leşen şive özelliği).

Buytivingdä sözcüğü destan metninde dipnot düşülerek ***bundäy qılişingdä*** 'böyle yapmanda' şeklinde açıklanmıştır.[58] Biz bu sözcüğe ***büytip < büy etip*** // edebî dilde ***bundäy qılib*** 'böyle yapıp' yapısı ile c'leşen şive özelliği olarak rastladık. [59]

Buytivingdä tåyängdä mål qålämi, (IV, 43)

buytgänçä < *buy etgänçä* // edebî dilde *bundäy qılgänçä* 'böyle yapmaktansa' (c'leşen şive özelliği).

Buytgänçä yirtsäng häm mäyli tänämni, (I, 1771)

---

[58] Bkz.: Rahmatulla Yusuf oğlu, *Göroylining Tuyulişi*, Yayına Hazırlayan: Töra Mirzaev, Zubayda Husainova, "Yazuvçi" Neşriyatı, Taşkent,1996, s. 98.

[59] Bkz.: V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962, s. 193.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Özbek şivelerinde yabancı dillerden giren sözcüklerde de hece düşmelerine rastlanır. Metinlerimizde rastladığımız Arap dilinden girmiş olan ***välinimät*** sözcüğü de bu şekilde hece düşmesine uğratılarak kullanılmıştır:

vällämät < *väli+nimät* // edebî dilde *välinimät* 'velinimet'.

Xunxår eldä Gäcdümbekdäy ***vällämät***. (I, 714)

Gäcdümbek bir ***vällämät*** ekän–dä. (I, 718)

Qayåqdäsän endi Gäcdüm ***vällämät***. (I, 1243)

2.2.3. DESTANIN MORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Tezimizin bu bölümünde Özbek edebî dili ile "Göroğlu" destanları dili arasındaki morfolojik farklılıklar ele alınmıştır.

2.2.3.1. AD

2.2.3.1. ADLARDA ÇEKİM

Özbek gramerinde adlar 6 şekilde çekilir:

Yalın Hal,
İlgi Hali,
Yükleme Hali,
Yönelme Hali,
Bulunma Hali,
Ayrılma Hali,

2.2.3.1.1. Yalın Hal.

Yalın hal diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi eksizdir.

2.2.3.1.2. İlgi Hali.

Özbek edebî dilinde ilgi hali sadece ***–ning*** eki vasıtasıyla kurulur: ***kitåbning*** 'kitabın', ***tåşning*** 'taşın', ***quşning*** 'kuşun'. Özbek şivelerinde ise çeşitli ekler vasıtasıyla yapılmaktadır. Özellikle Kıpçak şivelerinde ***–nın, –nin*** ekleri ile birlikte ***–nı, –ni*** ekleri ve bu eklerin çeşitli şekilleri ile kurulur. Karluk–Çigil–Uygur grubu şivelerde ilgi hali, yükleme hali olan ***–ni*** ile kullanılır. Oğuz şive birlikleri ise ilgi hali ***–nıng, –ning***, yükleme halinin şekli olan ***–nı, –ni*** ve eski şekli olan ***–ıng, –ing*** ile kullanılır. Bu son hususiyet Karluk–Çigil–Uygur ve Kıpçak şive birlikleri materyallerinde ***–nı, –ni*** ve fonetik varyantları olan ***–dı, –tı*** kullanılır.[60]

Destan dilinde ilgi halinin edebî dildeki şekli ***–ning*** sıkça kullanılmıştır. Ancak bir örnekte, ilgi hali ***–ni*** eki ile, yani ***zåtni*** // edebî dilde ***zåtning*** 'zatın': *Bäri işin qılmäs bir tulpår* ***zåtni,*** (I, 825) 'Hiçbiri işini yapmaz bir tulpar atın' şeklinde kullanılmıştır.

Destan dilinde yükleme halinin ***–in*** eki ile kurulduğu birkaç örnek tespit edebildik: ***Bärin*** tutgänmän qollärin. (III, 317) 'Hepsinin tuttum ellerini'. Minårä, peştåqlär häm

---

[60] Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 149.

tåvin beli. 'Minare, kapılar da dağın beli'(VII, 416); ***Yigitlärin*** köngli tinib, 'Yiğitlerin gönlü yatışıp (VII, 111), Qamçi båsdi mingän ***åtin*** çåtigä, 'Kamçı bastı bindiği atının ardına' (IV, 635).

2.2.3.1.3. Yükleme Hali.

Yükleme hali Özbek edebî dilinde ***–ni*** eki ile kurulur: ***üyni*** 'evi', ***båyni*** 'bağı', ***işni*** 'işi' vb.

Bunun dışında destan metninde üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra kullanılan bir ***–n*** yükleme hali eki mevcuttur. Bu ek 1930'lu yıllara kadar ***–ni*** eki ile birlikte Özbek matbuatında işlek şekilde kullanılagelmiş, daha sonra kullanılmaz olmuştur.[61] ***–ın, –in*** varyantlarına sahip olan bu ek ***–nı, –ni*** eki ile birlikte Orhun–Yenisey yazıtlarında, Alişir Nevayi ve çağdaşlarının eserlerinde de büyük ölçüde kullanılmıştır.[62] Destan dilinde de ***–n*** ekinin kullanıldığı 110 örnek tespit edebildik: I, 90; I, 119; I, 260; I, 319; I, 825; I, 827; I, 870; I, 922; I, 944; I, 945; I, 1018; I, 1029; I, 1129; I, 1228; I, 1230; I, 1254; I, 1509; I, 1520; I, 1521; I, 1523; I, 1531; I, 1561; II, 154; II, 379; III, 50; III, 51; III, 100; III, 101; III, 177; III, 217; III, 224; III, 231; III, 317; III, 318; III, 379; III, 433; IV, 35; IV, 250; IV, 535; IV, 668; IV, 904; IV, 955; IV, 1008; V, 50; V, 65; V, 167; V, 242; V, 277; V, 278; V, 426; V, 445; V, 447; V, 451; V, 455; V, 459; V, 463; V, 467; V, 517; V, 518; V, 537; V, 538; V, 570; V, 586; V, 644; V, 648; V, 650; V, 652; V, 716; V, 724; V, 793; V, 832; V, 837; V, 838; V, 925; V, 926; V, 929; V, 932; V, 1055; VI, 34; VI, 52; VI, 54; VI, 61; VI, 159; VI, 287; VI, 310; VI, 324; VI, 334; VI, 484; VI, 485; VI, 491; VI, 527; VI, 642; VI, 646; VI, 685; VI, 727; VI, 948; VII, 109; VII, 117; VII, 122; VII, 123; VII, 126; VII, 127; VII, 129; VII, 135; VII, 180; VII, 199; VII, 229 VII, 396; VII, 575; VII, 578; VII, 600.

Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

Yålyızlikdä ***därdin*** kimgä yårädi, (I, 119)

Bårsäng, cån åtängning ***yüzin*** körärsän, (I, 1509)

Yåvmit ***yolin*** mengä körsätärmikän, (I, 1561)

---

[61] Bkz.: N. Mahmudov, E. Begmatov, , *E. Begmatov, Sovet dävridä Özbek ädäbiy tilining täraqqıyåti*, "Fen" Neşriyatı, Taşkent, 1988, c. I, s. 53.

[62] Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 151.

Ötgän bolsä, ***süyünçisin*** berämän, (II, 379)

Äyt–çi, qaysi båyning ***qızın*** åläsän? (III, 50)

Äräbning ***tåylärin*** çälmäsin tumän, (IV, 668)

Ådämzåd tez etär ***väfåsin*** bärbåd, (V, 926)

Ålmädäy bob ***otirgänin*** köräsän, (VI, 527)

Yåqmägän ådämning ***båşin*** kestirib, (VI, 642)

Åtlär kelär ***åγzin*** åçib, (VII, 575)

Yükleme hali Kıpçak grubu şivelerinde ise şu şekillerde görülür: ***–dı, –di, –tı, –ti, –nı, –ni.*** Bu eklerden ***–nı, –ni*** ünlü seslerle biten sözcüklere eklenir: atasını 'babasını', eçkisini 'keçisini' gibi. ***–dı, –di, –tı, –ti*** ünsüz seslerle biten sözcüklere eklenir.[63] Destan dilinde de bu tür kullanışlara sıkça rastlanmaktadır:

Öz tinçidä köçä båymän ***yürgändi.*** (II, 121)

Sipätib çåqlädi tilsiz ***häyvåndi,*** (V, 137)

Åt båşigä såldi kümüş ***yügändi.*** (V, 139)

Küçim endi sengä mä'lum ***bolgändi,*** (IV, 957)

Kiydingizlär såvut tonmän ***qalqåndi,*** (VII, 29)

Suv ornigä çäynäb içib ***tälqåndi,*** (VII, 30)

Yedingizlär dåim qandu ***nävvåtdi,*** (VII, 32)

Mingängä mindinglär tulpår ***åtdi,*** (VII, 33)

Sizgä tåpşirgänmän Yåvmit ***elätdi,*** (VII, 34)

Sizlärgä särf etdim åzıq–***tälqåndi,*** (VII, 41)

---

63 Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 152.

Äyting mengä içlärdägi ***ärmåndi***, (VII, 42)

Häzil bilmä Häsändäyin ***çåpsåndi***. (VII, 501)

Sen–çün fidå qıläy cån bilän ***tändi***, (VII, 502)

Şådmån qıläy qırq yigitdäy ***pålvåndi***, (VII, 503)

Xåtinlik qıläyin qırqtä ***cånåndi***. (VII, 505)

Kıpçak şivelerinde yükleme halinin eksiz kullanışı çok yaygındır. Bu duruma Karluk–Çiğil–Uygur ve Oğuz şivelerinde de rastlanmaktadır. Destan dilinde bazı örneklerde iyelik eklerinden sonra yükleme hali eklerinin kullanılmadığını görmekteyiz:

Sening Räyhån ***äräbliging*** bilmädim, (II, 261)

Biläging şimärib, küçing ketirsäng, (II, 4821)

Zor bolsäng, ***zorliging*** körsät, Göroγli. (IV, 49; IV, 53; IV, 57; IV, 61; IV, 65; IV, 69;)

Mubåräk ***etäging*** tutdim qolimgä, (V, 453)

Şundä birâv ***kelmäkligin*** tilädi.(I, 1254)

2.2.3.1.4. Yönelme Hali

Özbek edebî dilinde yönelme hali ***–gä (–kä, –qa)*** ile yapılır: ***üygä*** 'eve', ***işkä*** 'işe', ***tåqqa*** 'dağa'. Bu eklerin dışındaki ***–ä, –γa*** sadece şiir diline özgü olup günümüz Özbek edebî dilinde ortadan kalkmıştır.[64]

Karluk–Çigil–Uygur şivelerinde yönelme hali ***–gä***'dir. q, γ ünsüzleri ile biten sözcüklere eklendiğinde ***–qa, –qä***'ye değişir: ***båqqä*** 'bağa', ***yåqqa*** 'yana'. Bu şivelerde yönelme hali ***–ä*** eki ile de kurulur. Bu hadise daha çok ***y, m, l, r, p, n*** ünsüzleri ile biten sözcüklere eklendiğinde ortaya çıkar. Eğer, sözcük ünlü ile bitiyorsa yönelme hali eki ***–yä*** olur.

---

[64] Bkz.:N. Mahmudov, E. Begmatov, , *E. Begmatov, Sovet dävridä Özbek ädäbiy tilining täraqqıyåti*, "Fen" Neşriyatı, Taşkent, 1988, s. 56.

Kıpçak şivelerinde yönelme hali eki ***–gä, –γä, –a, –ä, –qa, –qä***'dir. Bu özellikler sertlik ve yumuşaklık, ince ve kalın ünlüler, ayrıca kısmen yan yana gelen bazı ünsüz seslerin tesiri ile ortaya çıkar ve kullanılır. Bu ise şivelere özgü bir ses uyumu hususiyeti olarak kabul edilir.

Oğuz şivelerinde de yönelme hali birçok şekle sahiptir: ***–gä, –kä, –a, –ä, –na, –nä. –a, –ä*** varyantları Oğuz şivelerinde çok işlektir.[65]

Özbek şivelerine has yukarıda belirtilen hususiyetler destan dilinde de sıkça görülür.

Destan dilinde yönelme halinin ***–ä*** ile kurulduğu 37 örnek tespit edebildik: I, 84; I, 85; I, 86; I, 1742; VI, 452; VII, 321; I, 670; I, 671; I, 673; I, 675; I, 676; I, 678; I, 1044; I, 1045; I, 1046; I, 1086; I, 1287; I, 1288; I, 1289; I, 1291; I, 1292; I, 1293; I, 1737; I, 1765; I, 1766; I, 1777; II, 79; II, 91; II, 92; II, 93; II, 419; III, 174; III, 235; VI, 346; VII, 487; VII, 488; VII, 490.

Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

Ne sävdålär tüşdi mening ***båşimä***, (I, 84)

Heç kim rähm äylämäs közdä ***yåşimä***, (I, 85)

Häsrät oti urdi içu ***täşimä***, (I, 86)

Muştipärmän, rähm äylägin ***hålimä***, (I, 670)

Musåfir yurtidä, cismu ***cånimä***, (I, 671)

Şäfqat qılib cilåv sålmä ***yolimä***, (I, 673)

Hilålåy der båqqın ârzu ***dådimä***, (I, 675)

Gügürt urmä siynämdägi ***otimä***. (I, 676)

Köngil berdim öz qabilim–***zåtimä***, (I, 678)

Dostlärimmän kezib–kezib här ***yånä***, (III, 174)

---

[65] Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 153-155.

Metinlerimizde yönelme halinin ***–yä*** ile kurulduğu 1 örnek tespit edebildik:

Men bir kåmil ***pirya*** murid–xızmätkår, (IV, 439)

Destan dilinde yönelme halinin ***–nä*** ile kurulduğu 1 örnek tespit edebildik:

Göroylibek bolsä, Gürgån däryåsidän ötib, bir qırgä kelib, yırkökni burib, özini bir yåvvåyi ciydäning ***pänäsinä*** ålib: ... (IV, 865)

2.2.3.1.5. Bulunma Hali

Özbek edebî dilinde bulunma hali eki ***–dä***'dir: ***şähärdä*** 'şehirde', ***dunyådä*** 'dünyada', ***yoldä*** 'yolda'.

Destanın Kiril alfabesine aktarılması sırasında dilinin edebî dil normlarına uydurulması gayretlerinin olduğunu düşündüğümüzü daha önce de belirtmiştik. Bu düşüncemizi destekler mahiyette, destan metninde bulunma halinin Özbek edebî dilindeki şekli olan –dän eki dışında bir eke rastlayamadık.

Karluk–Çigil–Uygur şivelerinde bulunma hali eki ***–dä, –tä,*** Kıpçak ve Oğuz şivelerinde ise ***–da, –dä, –ta, – tä***'dir. Karluk–Çigil–Uygur şivelerinde ***–gä*** ve nadiren ***–yä*** şekillerine de rastlanır.[66]

Bu açıklamalar ışığı altında, destan dilindeki bulunma halinin sadece –dä ekinden ibaret olmadığını düşünmekteyiz.

2.2.3.1.6. Ayrılma Hali

Özbek edebî dilinde bulunma hali eki ***–dän***'dir: ***bälålärdän*** 'belalardan', ***eşikdän*** 'kapıdan', ***bändilikdän*** 'kölelikten'.

Karluk–Çiğil–Uygur şivelerinde ***–dan*** şeklinde, bazen ***–gän*** ve ***–tän*** şekillerinde kullanılır: ***güllän*** 'gülden', ***gäptän*** 'sözden'. Bu şekillerin dışında çeşitli fonetik

---

[66] Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 157-158.

değişiklikler sonucunda ortaya çıkmış bulunan ***–näy, –nän, –län, –däm, –täm*** gibi şekillere de rastlanır. Bu hususiyetler Kıpçak şiveleri için de geçerlidir.

Oğuz şivelerinde ise ayrılma hali eki ***–dan, –dän, –tan, –tän, –nan, –nän***'dir.

Ayrılma hali eki Türkistan, İkon, Mankent ve Karabulak şivelerinde ***–dın, –din, –tın, –tin*** şeklindedir.[67]

Destan dilinde ayrılma hali eki ***–din*** aşağıdaki örneklerde geçmektedir:

yamdin böläk nä bår qulning dilidä, (I, 537)

Sen häm türkmän bolsäng, ***qaydin*** boläsän, (III, 378)

Äytgin, türkmän bolsäng, ***qaydin*** boläsän? (III, 380; III, 384; III, 388; III, 392, III, 396)

Bir båtmån böksäli, ***häddin*** or ekän, (IV, 582)

2.2.3.2. ADLARDA ÇOKLUK

Adlarda çokluk Özbek edebî dilinde ***–lär*** şeklindedir: ***bålälär*** 'çocuklar', ***kitåplär*** 'kitaplar', ***yåşlär*** 'gençler'.

Karluk–Çigil–Uygur grubu şivelerden Andican şivesinde, Kıpçak ve Oğuz grubu şivelerde çokluk ***–lar, –lär*** ekleri ile yapılır. Kokan ve Türk şivelerinde ***–lä*** eki kullanılır. Bunun dışında, birçok şivede ***–lä*** eki hürmet ifade etmek için kullanılır: ***silä*** 'siz'.

Kıpçak grubu şivelere has olarak ***–nar, –när*** eki de bazı ses değişmeleri olarak çokluk yapımında kullanılır.

Taşkent, Kokan, Cizzah, Kettekorgan, Karnab, Ürgüt gibi Karluk–Çigil–Uygur şivelerinde ve Oğuz grubu şivelerde çokluğun ***–ä*** şekli de mevcut olup Kıpçak grubu şivelerde kullanılmaz.

Destan dilinde de edebî dildeki ***–lär*** eki kullanılmıştır.

---

[67] Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 159.

2.2.3.3. ADLARDA İYELİK

Metinlerimizde iyelik ekleri fonksiyonları bakımından genel Türkçenin ve dolayısıyla Özbek Türkçesinin özelliklerine uygun bir görünüm içerisindedir.

a) Birinci Şahıs İyelik Ekleri: Teklik şekli ***–m, –im***

åtim (I, 1673), ***küçim*** (I, 1207), ***båläm*** (I, 1435).

b) Birinci Şahıs İyelik Ekleri: Çokluk şekli ***–miz***

båşimizgä (III, 124) 'başımıza', årqamizdän (IV, 712) 'arkamızdan', tüşimizdä (V, 565)

c) İkinci Şahıs İyelik Ekleri: Teklik şekli ***–ing.***

yurtinggä (I, 158), ***cåning*** (I, 199), ***sening*** (I, 265)

d) İkinci Şahıs İyelik Ekleri: Çokluk Şekli ***–ngiz.***

färmåningizni (I, 812), ***ikkingizdän*** (V, 663), ***işingiz*** (VII, 38)

e) Üçüncü Şahıs İyelik Ekleri: Teklik Şekli ***–i, –si.***

özi (I, 691), ***xåtini*** (I, 691), ***gäpi*** (IV, 827), ***belgisi*** (I, 282), ***taxtäsi*** (I, 536), ***äkäsi*** (I, 685)

f) Üçüncü Şahıs İyelik Ekleri: Çokluk Şekli ***–läri.***

közläri (I, 294), ***täbibläri*** (I, 547), ***väzirläri*** (I, 791)

n ünsüz türemesi.

Özbek edebî dilinde üçüncü şahıs iyelik ekleri üzerine gelen çekim ekleri ile arada bağlayıcı ünsüz kullanılmaz. Metinlerimizde bu tür kullanımlarda ***n*** bağlayıcı ünsüzünün türediği görülür. Bu tür ***n*** bağlayıcı ünsüzü daha ziyade ad tamlamalarında tamlananın iyelik ekinden sonra aldığı herhangi bir çekim eki ile arasında görülür.

Musåfir ***yurtindä*** båşim tumändä.(I, 345)

Aqling ***kämålindä***, tolıq yåşingdä, (I, 349)

Törälik ***dävrindä*** dävrån süräsän, (I, 1706)

Bårişindä börilärgä yolıqsin, (III, 236)

Düşmän yürär märd yigitning ***qasdindä***, (IV, 227)

Ezilmä, yänçilmä äräb ***åstindä***, (IV, 228)

Tåkäygäçä bänd boläsän ***dästindä***, (IV, 229)

Qabå fäläk ***gärdişindä*** oynäymän. (IV, 296)

Båγ ***içindä*** qoş pärini kördingmi? (V, 746)

Türli älvån räng ***içindä*** (V, 830)

Suv ***boyindä*** tåling bårmi? (V, 1057)

Åt qoydi mäydån ***içindä***. (VII, 574; VII, 579; VII, 590; VII, 595; VII, 608)

Sürişär mäydån ***içindä***. (VII, 584)

Qırildi mäydån ***içindä***. (VII, 599)

2.2.3.2. SORU

Özbek edebî dilinde soru eki ***–mi'***dir. Destan dilinde edebî dildeki şekliyle birlikte ***–mä*** şekline hem adlarda, hem de fiillerde zaman çekimlerinde rastlanır: ***qıyämä***? / edebî dilde ***qıyämi***? 'yokuş mu?', ***sözidän tåyämä***? < edebî dilde ***sözidän tåyädimi***? 'sözünden döner mi?', ***tålämä***? < edebî dilde ***tåládimi***? 'yorulur mu?'

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Bädbaxtning tåγläri bäländ ***qıyämä***, (I, 257)

Ölämän deb märd sözidän ***tåyämä***, (I, 258)

Tillä dåyrä çälgän kollär ***tålämä***, (II, 115)

Bekbäççälär şundäy zålim ***bolämä***? (II, 117)

Bekbäççälär şundäy doqläb ***berämä***, (II, 120)

Qız degäning zeb–ziynätgä ***toyämä***, (IV, 526)

Söz üstigä vässä bolsä ***qålämä***, (VI, 359)

Çåqläb kör özingni, küçing ***kelämä***. (VI, 361)

Endigilär härgiz undäy ***bolämä***. (VI, 364)

Bädbaxtning tåγläri bäländ ***qıyämä***, (I, 257)

Ölämän deb märd sözidän ***tåyämä***, (I, 258)

2.2.3.2. SIFAT

Metinlerimizde sıfatlar edebi dilden farklılık göstermezler: ***belgili*** oγlån 'tanınmış oğlan' (I, 19), ***kimsäsiz*** biçårä (I, 1616), ***åzγın*** çål 'zayıf yaşlı adam' (I, 1657).

2.2.3.3. ZAMİR

Özbek şivelerinde kişilik zamirlerinin sadece edebî dil ile şiveler arasında değil, şiveler arasında da farklı yönlerinin olması dikkat çekicidir. Bu özellikler Özbek şivelerine has olan çeşitlilikler olarak açıklanmaktadır.[68]

Metinlerimizde zamirler ve çekimleri hemen hemen Özbek edebî dilindeki gibidir. Sadece, üçüncü şahıs zamirleri ve çekimlerinde tarihî bir özellik olarak Kıpçak ve bazı Karluk–Çigil–Uygur grubu şivelerde edebî dildeki şeklinin yanı sıra ***ul, bul, şul*** zamirlerinin kullanıldığı görülür.

2.2.3.3.1. Şahıs Zamirleri

---

[68] Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.:Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 170-188.

Birinci Şahıs Zamiri: Teklik Şekli ***men***.

Birinci Şahıs Zamiri: Çokluk Şekli ***biz***.

İkinci Şahıs Zamiri: Teklik Şekli ***sen***.

İkinci Şahıs Zamiri: Çokluk Şekli ***siz***.

Üçüncü Şahıs Zamiri: Teklik Şekli ***u / ul***

Metinlerimizde edebî dilden farklı olarak geçen üçüncü şahıs zamirleri çekimleri ile birlikte aşağıda verilmiştir:

ul.

Yalın Hal: ***ul*** / edebî dilde ***u*** 'o'.

Men ***ul*** äytgän qorqåγıngdän bolmäymän, (III, 273)

Soräsäng, ***ul*** berär mägär nişånä. (V, 175; V, 179; V, 183; V, 187; V, 191)

Soräsäng, ***ul*** berär yårdän nişånä. (V, 179)

Soräsäng, ***ul*** berär yårdän nişånä. (V, 183)

Soräsäng, ***ul*** berär yårdän nişånä. (V, 187)

Soräsäng, ***ul*** berär yårdän nişånä. (V, 191)

Ul åfäticån negä kelmädi? (V, 579)

Ul küylägän dåstån negä kelmädi? (V, 587)

İlgi Hali: ***äning*** // edebî dilde ***uning*** 'onun'

Båz biri qamärdäy ***äning*** tengdåşi (V, 37)

Bügün edi ***äning*** kelär vä'däsi (V, 578)

Bulbul kebi xuşdir ***äning*** åvåzi, (V, 639)

Tengi bolmäs härgiz ***äning***, sultånim, (VI, 192)

Xazån bolsä, bärgi ***äning*** solädi, (VII, 507)

Åt säkrätib ***ängdäy*** kezib qıyädä, (V, 387)

Yükleme Hali: ***äni*** // edebî dilde uni 'onu'

Bårgän täläbgårgä ***äni*** berärmiş, (VI, 289)

Yönelme Hali: ***ängä*** // edebî dilde ***ungä*** 'ona'.

Esån–åmån bårsäng, ***ängä*** sälåm de, (I, 1519)

Bulunma Hali: ***ändä*** // edebî dilde ***undä*** 'onda'

Bu sözni särkädä ***ändä*** eşitdi, (I, 1141)

Bårib turib ***ändä*** xabär berärsän.(I, 1510)

Räyhån ***ändä*** lål bop qålib ötålmäs. (IV, 310)

Misqålmän edinglär ***ändä*** qåşimdä, (V, 911)

Bälki ***ändä*** könglim bitär. (VI, 91)

Xåhlägän siringni ***ändä*** köräsän, (VI, 496)

Ayrılma Hali: ***ändän*** // edebî dilde ***undän*** 'ondan'

Nåmärd ketär ***ändän*** qåçib, (VII, 576)

2.2.3.3.2. İşaret Zamirleri

bul.

Yalın Hal: ***bul*** // edebî dilde ***bu*** 'bu'

Bul häm senikidir endi, Göroγli. (VI, 489; VI, 503)

Åq köngilmän ***bul*** bäççägä xaridår, (I, 383)

Äyt–çi, ***bul*** qåbåγıng qaydän åçildi? (III, 409)

Süyüşimni ***bul*** häväsgä oxşätmä, (V, 969)

Bir yıl boldi kelgän ***bul*** İsfihånä.(VI, 511)

Ålib ***bul*** çömpiç åtingni, (VII, 348)

Bulunma hali:

Metinlerimizde edebî dildeki ***bu*** işaret zamirinin bulunma hali edebî dilden farklı değildir. Ancak bazı yerlerde yönelme halinin fonksiyonunu yerine getirdiği görülmektedir:

Bundä // ***bu yergä*** 'buraya'

Bilämän qızılbåş ***bundä kelmäydi***, (I, 322)

Qırq yigit bilän el qorib yürär edim. Xunxårning bir todä äskärigä äsir tüşib, ***bundä kelib*** sizgä qul qılib såtildim. (I, 430)

Bundä kelib bayri tåşgä tüşmädim. (I, 447)

Yå ***bundä kirişni*** uyät bilämi, (I, 1336)

Pärvåz äyläb ***bundä*** qaydän ***keläsän***? (III, 149; III, 153; III, 157; III, 165; III, 169)

Qanåt qåqıb ***bundä*** qaydän ***keläsän***? (III, 161)

Åvåzäng eşitib ***bundä kelämän***. (III, 175; 180; 184; 188)

Bäşårät årqali ***bundä kelämän***.(III, 192)

Her begånä ådäm ***bundä kelmäsin***, (III, 222)

Keldim bundä şikår äyläb årädä, (III, 404)

ɣırkökimni ***bundä ɣızläb*** kelämän, (III, 408)

Äräbdän öç ålib ***bundä kelgän song***, (IV, 97; IV, 101)

Ådäm bolsä, ***bundä*** qandäy ***kelädi***, (V, 649)

Bundä kelgän sizdäy näyzädäst bolär, (V, 782)

Åqçägül, bår, ***bundä kels***in, (V, 840)

Tezråq ***bundä yetib kelgin***. (V, 1003)

Därhål ***bundä yetib kelgin***. (V, 1007)

Bundä kelding kimning qılib qasdini. (VI, 260)

Oq–yåyning qasdidä ***bundä kelämän***. (VI, 278; VI, 286)

Ustälärni izläb ***bundä kelämän***. (VI, 282)

Şu yåyni tårtgäli ***bundä kelämän***. (VI, 912)

Küçimgä işånib ***bundä kelämän***. (VI, 295)

Ålib kel pirimdän ***bundä*** icåzät, (VI, 442)

Qırq yigiti bilän ***bundä kelibdi***. (VII, 427)

ul.

a) Yalın Hal: ***ul*** // edebî dilde ***u*** 'o'

Ul çöbirni bering, råzi bolämän, (I, 871)

Ul båbåyni men özinggä oxşätdim, (I, 1686)

Ul båbåyni sizgä oxşätdim. (I, 1689)

Şundä Räyhån äräb Xålcuvånåydän bu sözni eşitib, ***ul*** ådäm mäbådä Göroɣlimikän, deb här murti şåpdäy, åɣzi köhnä qåpdäy bolib, bir söz dedi: (IV, 644)

Ul suvidä bolur maqsäd nåmudår. (V, 190)

Ul båγning yollärin bäyån äylägin. (V, 463)

Ul oγlån kelmäsä, tüşärmiz yolgä, (V, 599)

Ul oq–yåy sengä låzim, Göroγli. (VI, 50)

Ul hikmätli yåygä küçi yetmäydi. (VI, 63)

Ul sehrli yåygä boldim täläbgår, (VI, 168)

Ul oq–yåyni kördik. (VI, 186)

Ul oq–yåyni häddili bezäb båblägän, (VI, 203)

Ul yåygä bir sening küçing yetädi, (VI, 209)

şul.

a) Yalın Hal: ***şul*** // edebî dilde ***şu*** 'şu'

Nåz ilä ***şul*** keçä boläy mehmåning, (III, 406)

Şul keçä fäyzning mäş'äli qondi, (V, 158)

Ey Göroγli, sengä sözim ***şul*** bolär, (VI, 537)

Qırq yigitning bir ärmåni ***şul*** bolär. (VII, 50; VII, 54; VII, 58; VII, 62; VII, 66)

Qırq yigitim bilän bårib, ***şul*** qız–cuvånlärni körib, yå cån berib, yå ålib qaytämän. (VII, 168)

Xåldår begim, sengä sözim ***şul*** bolär, (III, 220)

2.2.3.3.3. Dönüşlülük Zamiri

Metinlerimizde mevcut olan dönüşlülük zamiri Özbek edebî dilindeki gibi ***öz***'dür:

Båy bolsä, ***özigä*** bolsin, yängäcån, (IV, 234)

Men häm ***öz*** elimdä ätåqli nåmdår, (IV, 500)

Ey, sultånim, dävlät qåçdi ***özingdän***, (IV, 621)

2.2.3.3.4. İyelik (Vasfiyet) Zamirleri

Metinlerimizde iyelik zamirleri edebî dildeki gibi –gi'dir. Ancak ***hämişägisidäy*** 'her zamanki gibi' (edebî dilde ***hämişägidäy***) sözcüğünün bazı kullanımlarında –gi'ye üçüncü şahıs iyelik eki –si'nin de eklendiği görülür:

Bu Bädbaxt tåyı ***hämişägisidäy*** bolib turä berädi. (I, 1537)

Bügün häm ***hämişägisidäy*** supädän ådämläning ulåv duburigä vä ötäyåtgändägi hängämälärigä qulåq sålib otirsä, köçädän bir bålä här zämåndä hıqqıläb yıyläb, bir ulåvni yetäkläb ötäyåtibdi. (I, 1615)

2.2.3.4. ZARF

Metinlerimizde zarflar edebi dildeki gibidir: ***ästä-sekin*** 'yavaş yavaş tüy çıkıp' (II, 309), Äräbning qılmişi ***cüdä*** båtgändi. 'Arabın yaptığı çok batmıştı' (IV, 55), Qızingni özim ***sirä*** ålmäymän 'Kızını kendim asla almayacağım' (IV, 960),

2.2.3.3. BİLDİRME EKLERİ VE CEVHERİ FİİL

Bildirmenin geniş zamanının birinci ve ikinci şahıs ekleri zamir menşelidir. Üçüncü şahıs eki ***tur***– fiilinden inkişaf etmiştir. Metinlerimizde Özbek edebî dilindeki –***dir***'in yanı sıra bir yerde eski şekli olan ***turur*** ve –***dur***'a rastlanmıştır.

Bildirmenin olumsuzu Özbek edebî dilindeki gibi ***emes*** ile yapılır.

1. Duyulan Geçmiş Zaman

Bildirmenin duyulan zamanın üçüncü şahsı eken ile kurulur. Metinlerimizde aşağıdaki örneklerde –***miş*** ile kurulmuştur:

Bir keçä bårdinglär, uyyånsäm ***tüşmiş***, (V, 916)

Ålämdä åşıqlik äcåyib ***işmiş***. (V, 917)

Biri ***ermiş*** bu cähånning quyåşi, (V, 37)

Aşağıdaki örnekte, üçüncü tekil şahıs bildirmenin rivayetine, yine bir üçüncü şahıs bildirmenin hikayesi ekinin eklendiğini görmekteyiz:

Xåm ***ekändi*** yırkök åt, (VII, 224)

2. Geniş Zaman

Yoq turur özingdän båşqa, Xålcuvån, (IV, 606)

Råzidurmän, endi ålsäng cånimni. (I, 1768; I, 1772; I, 1776; I, 1781; I, 1786)

2.2.3.2. FİİL

2.2.3.2.1. FİİLLERDE ÇEKİM

Bu bölümde Özbek edebî dilinde kullanılmayan, ancak metinlerimizde karşılaşılan fiil çekimleri incelenecektir.

2.2.3.2.1.1. Geçmiş Zaman

Geçmiş zamanda sadece duyulan geçmiş zamanla ilgili olarak Özbek edebi dilinden farklı şekiller tespit edebildiğimiz için geçmiş zaman bahsi sadece duyulan geçmiş zaman olarak ele alınacaktır.

Duyulan Geçmiş Zaman

1. Basit Zaman

Özbek edebî dilinde duyulan geçmiş zaman ***–gän–***, eki ile kurulur. Metinlerimizde de bu yapı sıkça kullanılır.

Bu yapının dışında Özbek edebî dilinde kullanılmayan ***–miş–*** yapısı metinlerimizde mevcuttur. bu yapı Oğuz grubu Türk lehçelerine has bir yapıdır.

Özbek matbuatında 1920'li yıllarda ***–miş–*** ekinin edebî dilde de kullanıldığı bilinmektedir. Bu ek Özbek edebî dilindeki diğer geçmiş zaman eklerinden herhangi bir farklı işarete sahip olmaması nedeniyle daha sonraları kendiliğinden ortadan kalkmıştır. [69]

Metinlerimizde aşağıdaki örneklerde bu yapı kullanılmıştır:

---

[69] Bkz.:N. Mahmudov, E. Begmatov, *Sovet dävridä Özbek ädäbiy tilining täraqqıyåti*, "Fen" Neşriyatı, Taşkent, 1988, c. I, s. 79.

Bek Rävşän der ***yetirmişäm*** kårimni, (I, 110)

Qıblä betni ***båsmiş*** qåpqårä tozån, (I, 1076)

Gäcdümbek der mägär ***bolmiş*** qıyåmät, (I, 1098)

Väyrånälär ***bolmiş*** könglim qal'äsi, (I, 1517)

Äräbning tåylärin ***çålmişdir*** tumän, (IV, 535)

Nurgä ***orålmişmän*** içu täşimdä, (V, 33)

Biri Räyhån tutib ***kelmiş*** qoligä, (V, 41)

Tüşimdä ***körmişmän*** qoş mälikäni, (V, 139)

Qårä qåşlär qaläm bolib ***qıyilmiş***, (V, 580)

Yäräşıqqa kökiş xållär ***qoşilmiş***, (V, 581)

Bizdäylärgä älhäväslär ***qåyilmiş***, (V, 582)

Qandäy ***bilmiş*** yolning bäländ–pästini, (V, 720)

Bilsä, ***kelmiş*** kimning qılib qasdini, (V, 721)

Birining båqqandä közi ***süzilmiş***, (V, 751)

Birining işqıgä cånlär ***üzilmiş***, (V, 752)

Äzäldä özläri mengä ***yåzilmiş***, (V, 753)

Kelmiş cämålingdän bosä üzgäni. (V, 807)

Boyläring boyimgä munåsib ***tüşmiş***, (V, 914)

Sizlärni özimgä äzäldä ***qoşmiş***, (V, 915)

Törttäsi ***yäsäbmiş*** äcåyib yåyni, (VI, 49)

Zuväläng bärçädän ***tüşmiş*** ziyådä, (VI, 263)

İsfihån şähridä tört ustä ***bårmiş***, (VI, 287)

Çårrähädä yåyin åsib ***turärmiş***, (VI, 288)

Bårgän täläbgårgä äni ***berärmiş***, (VI, 289)

Kötärä ålsä, toqqız fildän ***urärmiş*** (VI, 290)

Göroγlibek ***minmiş*** γırkök åtigä, (VII, 160)

2. Birleşik Zaman

Özbek edebî dilinde birleşik duyulan zaman –gän ekine edi bildirme kipinin eklenmesi ile kurulur. Metinlerimizde bu yapıdaki e (kapalı e)nin düşmesi ile kurulmuş duyulan birleşik zaman yapılarına rastlanmaktadır:

Tåγänggä neçä bir sitäm ***ötgändi***, (III, 54)

Äräbning qılmişi cüdä ***båtgändi***. (III, 55)

Xålcuvån yängängni ålib ***ketgändi***, (III, 56)

Quvlik bilän köp şumlikni ***qılgändi***, (IV, 91)

Xunxårni bir yengilmäs, deb ***bilgändi***. (IV, 92)

Şuytib seni sinämåqçi ***bolgändi***. (IV, 94)

Göroγli düşmändän låtin ***ålgändi***, (IV, 955)

U yetålmäy suvgä şilib ***qålgändi***, (IV, 956)

2.2.3.2.1.2. Geniş-Gelecek Zaman

Özbek edebî dilinde äytämän ***(y–)–a*** yapısı ile kurulan zaman, geniş ve gelecek zamanı ifade eder. Biz burada geniş ve gelecek zamanı ifade eden bu yapıyı geniş–gelecek zaman olarak adlandırdık.

Geniş–Gelecek zaman, tarihî olarak ***–(a)r // –(u)r*** ekleri alan sıfat–fiilin şahıs ekleri ile çekilmesi yoluyla yapılmıştır: ***äytärmän, äytärsän, äytär, äytärmiz, äytärsiz, äytär(lär)*** gibi. Daha sonra geniş–gelecek zamanın äytädi ***(<äytädir < äytäturur), işläydi (işläydir < işläyturur***) şeklindeki yapısı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte äytär, işlär tipindeki yapının anlamı ve kullanışında değişiklikler olmuştur. Bu yapıdaki zamanlar şüphe, olasılık bildirir

olmuştur: ***kelärmän*** (belki gelirim). Bu hadise Ekim Devrimi dönemine kadar gerçekleşmiştir. Buna rağmen bu yapının 1920'li yıllarda da kesinlik anlamında kullanılmasına rastlanmıştır. Ancak 1920'lerde çıkan Özbek Türkçesi ile ilgili çalışmalarda bu yapı olasılık, şüphe anlamı taşıyan gelecek zaman yapısı olarak verilmiştir.

Ancak yazı dilinde tarihî yapıların kullanılması faktörünün etkisiyle 1920'lerde (özellikle ilk yarısında) ***keladir, işläydir***, tipindeki yapının da kullanıldığı görülür. Daha sonraki dönemlerde ***keladir, işläydir*** ve ***keladi, işläydi*** yapıları bir arada kullanılmaya başlanmıştır.

Geniş–gelecek zamanın ***–dir*** ekli yapı genellikle üçüncü şahısta kullanılır. Ancak, 1920'ler Özbek Türkçesi üzerine yapılan çalışmalarda "devam fiili", "gelecek zaman fiili" gibi çeşitli adlandırmalarla Özbek edebî diline has yapı özelliği olarak ***keladirmän, keladirsän, keladir*** şeklindeki yapı değil, ***kelämän, keläsän, keladi*** şeklindeki yapı verilir ve bu yapı geniş–gelecek zaman şekli olarak kullanılmaya devam eder. 1932 yılında ***–dir*** ekindeki ***–r'***nin yazılmaması özel bir kararla resmileştirilir ("Adabiy til va imla toğrısıda makale, kararlar", II cilt, I, II, seriler, Özdevneşr, Taşkent, 1934, 32. sayfa). Böylelikle, ***–dir*** ekinin ***–di*** kısmı sadece üçüncü şahısta kalır ve sonunda üçüncü şahıs ekine dönüşür.[70]

Yukarıdaki açıklamalar ışığı altında destan dilinde rastlanan edebî dile has olmayan geniş–gelecek zaman kullanımlarına ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir:

Rävşän yıγläb, ***qılur*** nålä, (I, 75)

Rävşän ***äytur*** kimligingni biläyin, (I, 1658)

Yäräşur zulfinggä qonsä räyhåning, (IV, 408)

Yoq turur özingdän båşqa, Xålcuvån, (IV, 607)

Zäydin äräb, åtäng ***kelur*** årqadän, (IV, 705)

Biri ***qılur*** här däm imå–işårät, (V, 44)

Ul suvidä ***bolur*** maqsäd nåmudår. (V, 190)

Qani qandäy ***bolur*** ekän işårät, (V, 274)

Åt ***bolur*** ådäm murådi, (V, 621)

–(a)r eki, Buhara grubu Karluk–Çigil–Uygur, Kıpçak ve Oğuz şivelerinde olasılık, şüphe belirtmez. Geniş zaman ve birleşik çekimde geniş zamanının hikayesi görevi görür ve ses değişmesine uğrar: ***–(a)r, –(e)r, –y.*** Örnek: ***beräydi*** // edebî dilde ***berärdi*** 'belki verir', ***uzåtårdım*** // edebî dilde ***uzätärdim*** 'belki uğurlardım'.[71]

Metinlerimizdeki örnekleri aşağıda verilmiştir:

Yolini bilmäsäm, nimä ***qıläymän,*** (I, 1583)

Tåkäygäçä särgärdån bop ***yüräymän,*** (I, 1590)

Körgänimni yaxşilikkä ***yoräymän,*** (II, 146)

Sävlätimdän şåmurtimni ***buräymän,*** (IV, 488)

Körgän tüşni yaxşilikkä ***yoräymän,*** (V, 149)

Endi qandäy tåqat qılib ***turäymän.*** (V, 152)

Siyåsätgä şåmurtimni ***buräymän,*** (VII, 519)

Metinlerimizde ***–a tur–*** şeklinin fonetik değişikliğe uğramış bir örneğe rastlanmıştır:

Deydursän bäråbär mengä kim bolär, (VI, 27)

2.2.3.2.1.3. Şimdiki Zaman

Özbek edebî dilinde şimdiki zaman, ***–yäp–, –yåtib–, –yåtir–*** ekleri ile yapılagelmiş, ***–yåtir–*** yapısı az ya da çok kullanılmıştır. Şimdiki zaman yapılarının az ya da çok kullanılmasında, Özbek Türkçesi ders kitaplarında bu yapıların edebî dile has yapı olarak belirtilmesi, özel bir kural ve karar ile resmileştirilmesi de büyük rol oynamıştır. Örneğin, 1929 yılında şimdiki zaman ekinin ***–yåtir–*** yapısı ile kurulması kararlaştırılmıştır. ("Özbek ädäbiy tili toγrisidägi qarår", *Alanga dergisi*, 1929, sayı 5, sayfa 5). Ancak Harezm Oğuz şivelerine has olan ***–yåtir–*** eki ile kurulan şimdiki zamanın Özbek edebî dili için kabul

---

[70] Bkz.:N. Mahmudov, E. Begmatov, *Sovet dävridä Özbek ädäbiy tilining täraqqıyåti*, "Fen" Neşriyatı, Taşkent, 1988, c. I, s. 93-98.

edilmesi herhangi bir ilmî çalışma sonucu olmamış, herhangi bir şivedeki herhangi bir yapının edebî dile alınması gerektiğinin düşünülmesi buna sebep olmuştur. Özbek edebî diline temel olan şivelerdeki *–yäp–* eki ile yapılan şimdiki zaman şekli edebî şekil olarak kabul edildikten sonra *—yåtir–* eki ile yapılan şekli kanuni olarak edebî dilden çıkmıştır. Bu yapıya günümüzde de az miktarda sadece şiirde ve matbuat materyallerinde rastlanmaktadır. [72]

Destan dilinde tespit edebildiğimiz –yåtir– yapısına ilişkin örnekler şunlardır: I, 48; I, 82; I, 83; I, 112; I, 113; I, 158; I, 750; I, 890; I, 892; I, 1016; I, 1162; II, 363; III, 38; III, 374; IV, 80; IV, 169; IV, 288; IV, 442; IV, 621; IV, 678; IV, 728; IV, 738; IV, 741; IV, 742; IV, 824; IV, 965; V, 84; V, 494; V, 860; VI, 609; VI, 612; VI, 760; VI, 803; VII, 94; VII, 193; VII, 315; VII, 373; VII, 528.

Örnekler:

Rävşänbekni qızilbåşlär yälängbåş, yälängåyåq båγläb, åt hükmidä häydäb, yüräk–båγrini dåγläb, qamçi urib, ilingän cåyini qånätib ***båräyåtir***. (I, 48)

Xånäsi küygür qızilbåşlär Rävşänbekning dåd–våyigä qulåq sålmäy, undän bättär qamçiläb, båşi demäy, åyåγı demäy yäsäb ***båräyåtir***. (I, 82)

Şundä qızilbåşlär bek Rävşängä qaräb: – Endi ösgän elingdän ***äyriläyåtirsän***, bäççäγar türkmän. (I, 158)

Yängä–kelinglär åq tämäkidän çilimgä sålib, burqıllätib tütätib ***keläyåtir***. (I, 750)

Ämäldårlär äylänib köçägä çıqışsä, bir hålväçi årıq, göşti–göştigä yåpişgän, süyägi–süyägigä qapişgän, hillänglägän, çöpdäy beyäräşıq åtni minib, bir xurcun hålväni årtib, köçä bilän iryaldirib ***båräyåtir***. (I, 890)

«Bulär meni soråq qılgäni, tåşlärimni tekşirgäni ***keläyåtir***», (I, 892)

Şundä Rävşän kör Gäcdümbekdän: – Årqamizdä bir åtning şåbiri ***keläyåtir***, u ne tüsli åt? – deb sorädi. (I, 1162)

---

[71] Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 218.

[72] Bkz.:N. Mahmudov, E. Begmatov, *Sovet dävridä Özbek ädäbiy tilining täraqqıyåti*, "Fen" Neşriyatı, Taşkent, 1988, c. I, s. 81.

Kün häm åxır tirämä bolib ***keläyåtir***. (II, 363)

Ähmäd särdår öziçä, «Göroγlibek öziçä şu yerdän håvli qılib ***åläyåtir***. (III, 38)

Kimning ävlådidänsän, – deb Säfärbåy Göroγlibekkä qaräb bir söz ***deyäyåtir***. (III, 374)

– Qani, tåγäm bir fåtihä bersä, Räyhån äräbdän årini ålib bersäm, – deb yån–yåγıgä ***çirpinäyåtir***. (IV, 80)

Änä åtämning åti häm qulåγını qayçı ***qıläyåtir***, åtämning åti düşmänning şärpäsini bilgändir, – deb Zäydin äräb åyåγını tiräb tåqåşåvlik qılä berdi. (IV, 442)

Änä endi Såqı miråxor qırq yigitning åtlärini, γırkökni äbzälläb täyyårlädi. Göroγlibek qırq yigiti bilän åtlärigä qaräb ***qozγaläyåtir***: (VII, 94)

Qaländär häm Göroγlini körib: – Qayåqdän keläyäpsän, mening åldimgä kim duç kelsä, ölädi, – deb Göroγligä qaräb, bir söz ***deyäyåtir***: (VII, 315)

Änä endi Göroγlibek Häsän çåpsångä åq fåtihä berib yubårdi. Häsän çåpsån mäydångä kiräyåtir, qızlärgä qaräb ***çaqıräyåtir***: (VII, 528)

2.2.3.2.1.4. Gelecek Zaman

–γu / –gü ekinin sonlarına iyelik ekleri getirilerek gelecek zaman kuruluşu Özbek edebî dilinin kuruluş yıllarına rastlar: ***bårγum, bårγung, bårgusi*** vb. Ancak gelecek zaman görevinde kullanımı yaygınlaşmamıştır. Daha sonra bu gelecek zaman vazifesi ***–gü*** değil, ***–güsi*** eki aracılığı ile yapılmaya başlanmıştır. Ancak, bir süre sonra Özbek şivelerinde de bulunmayan ***–gü, –güsi*** ekleri tamamen ortadan kalkmıştır.[73] Bu ekin metinlerimizde gelecek zaman vazifesinde kullanıldığı örnekler aşağıda verilmiştir:

Åyåq åsti ***qılgum***, kelsäng, özim–ä, (II, 80)

Qaytib ***kelgüm*** xurräm bolib, (V, 347)

2.2.3.2.1.5. İstek Kipi

---

[73] Bkz.:N. Mahmudov, E. Begmatov, *Sovet dävridä Özbek ädäbiy tilining täraqqıyåti*, "Fen" Neşriyatı, Taşkent, 1988, s. 90.

Özbek edebî dilinde emir–istek kipi birinci şahsının çoğulu–***(ä)ylik***'tir. Destan dilinde –***(ä)yik*** varyantına ait örnekler mevcuttur.

1929 yılında ilan edilen özel bir kararda –(ä)yik eki edebî dil normu olarak kabul edilmiştir. Ancak bu karar (kural) yeterince ilmî esasa sahip olmadığından –(ä)yik eki değil, –(ä)ylik eki yardımındaki form esasi norm şekline dönüşmüştür.[74] Metinlerimizde geçen örnekler aşağıda verilmiştir:

Yånggänimiz çålqa qılib ***uräyik***, (II, 486)

Neçä därbänd, belläridän ***åşäyik***, (IV, 100)

Xålcuvånni bek tåγängä ***qoşäyik***. (IV, 102)

Buyur, bek Göroγli, yolgä ***çıqayik***, (IV, 105)

Åγırligi täxminän båtmånçä bår. Uşläb kötärä ålmäy, quruqqa xudåyi töläk töläb ***yüräyikmi***, deb siyimizning båridä ästäginä qaytib qåldik. (VI, 187)

Şundä Göroγlibek: – E, günåh bizdän ötgän ekän–dä. Häy, keçiringlär, köngilläringizdägi dåγlärning otini öçiringlär. Endi sizlärning baxtläringiz üçün ålåhidä bir säfär ***qıläyik***, köz körmägän, qulåq eşitmägän cåylärgä bårib, mehmån boläylik. (VII, 69)

Säfär qılib, bäxt axtärib ***cönäyik***, (VII, 81)

Här mänzildä råhätlänib ***qonäyik***, (VII, 82)

Qırq yigitgä şådlik–şäråb ***sunäyik***, (VII, 83)

Sizmän ***boläyik*** päyvästä. (VII, 449)

Uruşlär ***qıläyik*** çändån, (VII, 456)

–γay / –gäy. Özbek Türkçesinin Karluk–Çigil–Uygur ile Oğuz şive birliklerinde bu ek mevcuttur. Bu ek Çağatay Türkçesinde istek bildirirken, aynı zamanda gelecek zamanın

---

[74] Bkz.:N. Mahmudov, E. Begmatov, *Sovet dävridä Özbek ädäbiy tilining täraqqıyåti*, "Fen" Neşriyatı, Taşkent, 1988, c. I, s. 75.

kuruluşunda da kullanılmıştır.[75] Metinlerimizde tespit edebildiğimiz örnekler aşağıda verilmiştir:

Hånämgä rävşänlik ***bolyay,*** – deb Rävşänbekning könglini kötärib, håvlisigä ergäştirib ålib bårib, Rävşänbekni mehmånxånäsigä qoyib, Gäcdümbekning özi içkäri håvlisigä ötib, båzårdän keltirgän närsälärini xåtinigä berib, özining köhnälärini çıqarib, Rävşänbekkä kiydirib, xåtinigä:... (I, 469)

İlåhim ***åçgäydä*** bändi yolimni, (I, 553)

Xudåyim ***bergäydi*** bizgä åmån–ä, (I, 1085)

Şikårdän ***bolgäy***, deb baxtim küşådä. (III, 404)

Räyhån äräb, åting bårdä ***qaytayay***, (IV, 837)

Hälåling bolsin, deb mengä ***äytäyay***, (IV, 838)

Bärçäsining köngligä ***bolyay*** ıxtiyår, (V, 234)

Düşmän kelsä, äyämäsdän ***urgäysän***, (VII, 148)

Ådillikmän hükmi dävrån ***sürgäysän***, (VII, 149)

Çämbilbelgä håkim bolib ***turgäysän***. (VII, 151)

Çämbilbelni åbåd qılib ***turgäysän***, (VII, 154)

2.2.3.2.2. MASTAR

Özbek edebî dilinde mastar ***–(i)ş, –måq, –(u)v*** ekleri ile yapılır: ***yåzmåq, yåziş, yåzuv; oqımåq, oqış, oquv.***

Mastarın olumsuz şekli ***-mä*** eki ile yapılmaz. Mastarın olumsuz şekli mäslik eki yardımı ile yapılır: yåzmäslik, oqımäslik.[76]

---

[75] Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 220, 221, 223.

[76] Bkz.: Ş. Şaabdurahmanov, M. Askarova, A. Haciev, İ. Rasulov, X. Daniyarov, *Håzirgi Özbek ädäbiy tili*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1980, s. 374.

Ayrıca, mastara *–lik* ad yapma ekinin eklenmesi Özbek edebî dilinin bir hususiyetidir. ***turişlik keräk*** 'durmak gerek', ***sözdä toγrilik här vaqt råst sözlämäklikdir*** 'sözde doğruluk her zaman doğru söylemektir' gibi. Bu hadise, belki de masdarın olumsuz şeklinde *–lik* ekinin (***äytmäslik*** 'söylememe', ***körmäslik*** 'görmeme' vs.) olmasının tesiri ile ortaya çıkmıştır.[77] Destan dilinde bu şekildeki bir kullanımda masdarın olumsuz şeklindeki *–lik* ekinin düştüğü görülmektedir:

Sen häm yåv bop mengä ***kelmäsing*** låzim, (IV, 915)

2.2.3.2.3. PARTİSİPLER

Partisipler, fiillerin sıfat ve ad şekilleridir. Ad ve sıfatlardan farkı, zamana bağlı oluşlarıdır. Ad ve sıfatların sahip olduğu bütün fonksiyonları icra ederler. Fiillerin sonuna partisip ekleri denilen ekler getirilmek suretiyle elde edilirler.

Bu bölümde metinlerimizde tespit edebildiğimiz Özbek edebî dilinde kullanılmayan partisipleri geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman partisipleri olarak üç kısımda ele alacağız.

2.2.3.2.3.1. Geçmiş Zaman Partisipi

–miş. Özbek edebî dilinde geçmiş zaman partisipi sadece ***–gän'dir***. Destan dilinde ***–gän*** geçmiş zaman partisipinin dışında ***–miş*** geçmiş zaman partisipi de mevcuttur. ***–miş*** partisipi Özbek edebî dilinde 1950'li yıllara kadar kullanılmış olup daha sonraki yıllarda bu partisip ilmî edebiyatlardan çıkarılmıştır. . Özbek edebî dilindeki – ***gän*** partisipinden herhangi farklı bir işarete sahip olmadığı için kullanımdan kalkan bu partisip Oğuz şive birliklerine has bir özelliktir.[78]

–miş geçmiş zaman partisipinin destan dilindeki kullanımlarına ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir:

Ähmäd särdår Göroγlining bu işlärini eşitsä häm, ***eşitmämişgä*** sålib yürär edi. (II, 22)

---

[77] Bkz.:N. Mahmudov, E. Begmatov, *Sovet dävridä Özbek ädäbiy tilining täraqqıyåti*, "Fen" Neşriyatı, Taşkent, 1988, c. I, s. 116.

[78] Bkz.: N. Mahmudov, E. Begmatov, *Sovet dävridä Özbek ädäbiy tilining täraqqıyåti*, "Fen" Neşriyatı, Taşkent, 1988, c. I, s. 117.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Äräbning ***qılmişi*** cüdä bâtgändi. (III, 55)

Şundä Âγa Yunus päri közini süzib, özini tüzib, gäcäk bel bolib, âydäy tolib, Göroγlibekkä qaräb, İräm bâqqa nimä säbäbdän kelgänligini soräb, bıqınigä qolini tiräb, läbini burib, qâşini kerib, özini ***tänimämişgä*** sâlib, bir söz dedi: (V, 868)

Qılmişing yâqami sirä xudâygä. (V, 905)

2.2.3.2.3.2. Geniş Zaman Partisipi

–är, –ur. Özbek edebî dilinde geniş zaman partisipi ***–digän'dir.*** Özbek edebî dilinin Sovyet devrindeki gelişme sürecinin ilk dönemlerinde ***–är, –ur*** partisipinin kullanışı şiir dili ve belirli bazı sözcük grupları hariç sona ermiştir.[79] Destan dilinde bulunan örnekler aşağıda verilmiştir:

Yâvmitni ***körsätär âdäm*** bârmikän? (I, 1568)

Yâvmitni ***körsätär âdäm*** bârmikän? (I, 1572)

Yâvmitgä ***bâşqarär âdäm*** bârmikän? (I, 1576)

Yâvmitni ***körsätär âdäm*** bârmikän? (I, 1580)

Yâvmitni ***körsätär âdäm*** bârmikän? (I, 1588)

Yâvmitgä ***bâşqarär âdäm*** bârmikän? (I, 1592)

Yâvmitni ***körsätär âdäm*** bârmikän? (I, 1596)

Şunçä yürding, ***qaytär vaqting*** bolgändir. (IV, 314)

Eşit endi sizgä ***äytär sözimni***, (VI, 721)

Bul ***ötär dunyâdä*** cuftlik qılmädik, (VII, 57)

---

[79] Bkz.: N. Mahmudov, E. Begmatov, *Sovet dävridä Özbek ädäbiy tilining täraqqıyâti*, "Fen" Neşriyatı, Taşkent, 1988, c. I, s. 121.

2.2.3.2.3.3. Gelecek Zaman Partisipi

–yuvçi. Özbek edebî dilinde gelecek zamanı ifade eden, yani hareketin yanlızca gelecek zamana ait olduğunu gösteren atribütiv fiil formu yoktur. Bu tür anlam ve fonksiyonda, –digän eki ile kurulan geniş zaman partisipi kullanılır. Bunun dışında ***–vçi*** eki de gelecek zaman partisipi olarak kabul edilir: (***keluvçi*** 'gelen', ***xabär qıluvçi*** 'haber veren'. Bu partisip, ***–güçi (–küçi, –yuçi)*** partisipinden ortaya çıkmıştır. Sovyet devrinin ilk zamanlarında Özbek edebî dilinde ***–güçi (–küçi, –yuçi)*** şeklindeki kullanım tarihten gelen bir geleneğin devamı olarak kullanılmıştır: *Lekin undä ictimåiy turmuşni* ***özgärtküçi****, ungä mä'nlum bir şäkl bergüçi ämäl esä iş munåsäbätläridä bolyån närsä işläb* ***çıqarıuvçi*** *iş küçläridir.* Ancak bu yapı dil gelişmesi sürecinde yerini yine kendisinden meydana gelmiş olan ***–vçi*** ekine bırakmıştır.[80]

Destan dilinde bulunan ve Özbek edebî dilinde bulunmayan ***–yuvçi*** gelecek zaman partisipine ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir:

Änä şuytib, Gäcdümbek bolsä, pådşålikdä ämäldår, cebäçi, köp işli ådäm, Rävşänbekning nåni, çåyidän xabär ***ålyuvçi*** Hilålåy. (I, 480)

Şu yurtgä ***båryuvçi*** izläb kelgänmän.(III, 294)

–äsi. Bu partisip Özbek edebî dilinde yoktur.

Hålväçi quvånib: – He, özi bir ***öläsi*** åt edi. (I, 899)

Änä şundä Göroylibek çål båbåydän bu sözni eşitib: «Bu quläy boldi, ärdisäri bu ***öläsi*** çålni yıqıtämän, yıråtimni tåzä özimniki qılib ålib ketämän», – deb yıråtdän tüşib: ... (II, 494)

2.2.3.2.4. GERİNDİUMLAR

Gerindiumlar zarf–fiillerdir. Çekim eki almazlar.

---

[80] Bkz.: N. Mahmudov, E. Begmatov, *Sovet dävridä Özbek ädäbiy tilining täraqqıyåti*, "Fen" Neşriyatı, Taşkent, 1988, c. I, s. 123.

Özbek edebî dilinde gerindiumlar –(i)b, –a/–y, –gäç, –gäni, –gunçä, –gänçä ekleri ile yapılırlar. Metinlerimizde tespit edebildiğimiz, Özbek edebî dilinde bulunmayan zarf–fiilleri aşağıda sunuyoruz:

–gäli. Bu ek –γalı, –gäli, –qalı, –käli şekillerinde esasen Oğuz şivelerinde kullanılır. Maksat bildiren zarf–fiili olarak adlandırılır. [81] Özbek edebî dilinde maksat bildiren zarf–fiili –gäni'dir. Cümlede hareketin yapılma sebebini, hangi amaçla yapıldığını belirtir.[82]

Låt ålgäli kelgän ***hükmin*** Göroγli. (IV, 646)

Kelibdi bir sengä qadäh ***süzgäli.*** (V, 815)

Kelibdi senimän båγdä ***kezgäli.*** (V, 819)

Kelibdi çekkängdän bir gül ***üzgäli.*** (V, 823)

Şu yåyni ***tårtgäli*** bundä kelämän. (VI, 291)

–bån. Bu ek Özbek edebî dilinde kullanılmaz. Destan metninde rastladığımız örnekler aşağıda verilmiştir:

Yäräşibån gülmän orälsä räyhån, (IV, 924)

Tez yetib kel, ***debån*** berär bäşårät, (V, 45)

Kelibån kulbämä mehmån bolmåqçi, (VI, 452)

–mäyin. *–ä/–y* eki ile yapılan gerindiumların olumsuz şekli edebî dilde ***–mäy, –mäsdän*** ekleri ile yapılır.[83] Metinlerimizde edebî dildeki bu şeklin dışında ***–mäyin*** şekline rastlanır:

---

[81] Bkz.: Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, "Okıtuvçi" Neşriyatı, Taşkent, 1996, s. 254.

[82] Bkz.:*Hazirgi Özbek Adabiy Tili*, I. Kısım, "Okıtuvçi" Neşriyat, Taşkent, 1980, s. 403.

[83] Bkz.:N. Mahmudov, E. Begmatov, *Sovet dävridä Özbek ädäbiy tilining täraqqıyåti*, "Fen" Neşriyatı, Taşkent, 1988, c. I, s. 124.

Söz ***bilmäyin*** lâluläşär, (I, 59)

Öç ålgän song hä ***demäyin*** üstingdän, (I, 179)

Qızil güllär ***åçilmäyin*** solibdi, (I, 1198)

Bir säbäbmän keldim özgä şähärdän,

Xabärim ***bolmäyin*** bundäy bolärdän, (I, 1586)

Yåvmitgä ***yetmäyin*** qarår ålmäymän, (I, 1675)

Cönäy berdi sättä şerlär,

Bâtir bolib yürgän erlär,

Könglidä ***qålmäyin*** çerlär, (VII, 170)

Heç ***tinmäyin*** yürädi, (VII, 259)

Bir åygäçä heç ***tinmäyin*** yol yürib, (VII, 419)

2.2.3.2.5. BİRLEŞİK FİİLLER

Bu bölümde metinlerimizde tespit edebildiğimiz edebî dilden farklı yardımcı fiil kullanışları ele alınacaktır.

ber– 'olmak' yardımcı fiili Özbek edebî dilinde bir iş, oluş ya da hareketin sürekliliğini bildirir: *Bulär şu ähvåldä qızılbâş yurtidä* ***yäşäy bersin***. (I, 27) 'Bunlar bu halde Kızılbaş yurdunda yaşamaya devam etsin'. Metinlerimizde ise bu yardımcı fiilin normal kullanışının dışında *bol-* yardımcı fiilinden sonra kullanılarak edebi dilde bulunmayan bir kullanım ile başka bir anlama geçiş yapıldığı görülür. Bu *bolä ber-* yapısı cümlede iş, oluş ya da hareketin yapılmasına hazırlanma anlamını verir.

Örnekler:

Qaräsä, Gäcdümbek beligä mällä potäsini båγläb sufädän turib, näsini tüfläb, bâzårgä bârmåqqa räv ***bolä berdi***.(I, 308)

Songråq mulläni häm urmåqçi ***bolä berdi.*** (I, 1471)

Şu köyläkni kiyding – türkmän eligä xån bolding hesåb, deb Göroγlini qoyärdä–qoymäy, xånäqåh äyvånining burçägigä ålib bårişib, öşä äytgän köyläkni kiydirmäkçi ***bolä berdi.*** (II, 345)

Göroγlibek: – Åtimning yoligä köndäläng ***bolä bermänglär.*** (II, 346)

Änä endi seni hälål yıqqanimgä könärsän, – deb γıråtni yetäkläb, tåqqa qaytmåqçi ***bolä berdi.(***II, 513)

Mänä bu tügünçäkni kötär, – deb xıtåb qılib, Zäydin äräbni äldäb, kirgä ålib çıqmåqçi ***bolä berdi.*** (IV, 439)

Şuytib, åγa Yunus päri känizäkläri bilän xoşläşib, Çämbilgä Göroγlibek bilän qaytmåqçi ***bolä berdi.*** (V, 1033)

II. BÖLÜM: METİN

I- Göroγlining tuγulişi

Bir vaqtlär Türkmen eli Urgänçgä qarär edi. Zämänlär aγdärilib Urgänç pådşåligi bähräm tåpib, Urgänçdä bir pådşå turädigän bolib qåldi. Undän keyin täkä, yåvmit, ersäri, kökläng türkmänlärining åqsåqålläri bir cåygä yıγılib, Åγalibek degänni pådşå kötärib, Yåvmitni ortälıq, deb Yåvmitdä bir quläy cåyni Åγalibekkä ordä qılib berib, båzår yürgizdirib qoydilär. Türkmän çåçuv otirgänligi säbäbli qızilbåşlär här dåim türkmängä yåv bolib kelib, bu yåγıdän, u yåγıdän täläb, mål, ådäm ölcä qılib ketär edi. Åγalibek heç qızilbåşning uddäsidän çıqa bilmäs edi. Åγalibekning Gäcdümbek, Häsänbek, Ähmädbek degän üç oγli bår edi. Gäcdümbek bilän Häsänbek, åtäsi Åγalibekning qırq yigitläri el qorib yürär edi, Ähmädbek bolsä, häli yåş edi.

Künlärdän bir kün qızilbåş yurtidän bir kättä yåv kelib, türkmänni köp åvårä qılib, Åγalibekni öldirib, türkmändän oγıl-qız äsir qılib ketdi. Şu tälå-topdä Gäcdümbek bilän Häsänbek häm bändi bolib ketgän edi. Qızilbåşlärning pådşåsi Xunxårşåh Gäcdümbek bilän Häsänbekni tekşirib, Åγalibekning oγılläri ekänini bilib: «Türkmänning belgili oγlånläri ekän, bulärning årqasidän eläti åyåqqa turmäsin», – deb xavf qılib, Gäcdümbek bilän Häsänbekni åzåd qılib, yurtidägi bir todä åzåd qılingän Türkmänlärgä Gäcdümbekni båşlıq qılib, şähärning bir çetidägi qorıqni bulärgä yer qılib berdi. Şu yerdä Gäcdümbek bir todä türkmängä båş bolib, beçåräçilik bilän tinç yäşäy berdi. Häsänbek bolsä, bir todä mål qılib, båy bolib, qorıqdä türkmänlär bilän yäşär edi. Gäcdümbek bolsä, şähärdä turib, här zämåndä qorıqqa kelib-ketib turär edi. Bulär şu ähvåldä qızilbåş yurtidä yäşäy bersin. Endi türkmän yurtidän eşiting.

Åγalibek öldirilgändän keyin türkmän yurti yänä bepådşå qålib, elät åqsåqålläri yıγılib, Cıγalibek degän bittäsini pådşå kötärdilär. Ämmå Cıγalibek cüdä qari ådäm edi. Uning Rävşänbek degän bir yåş oγli bår edi. Rävşänbek kättärib yigit bolib, qırq yigit bilän elät qoriydigän boldi. Endi gäpni Xunxårdän eşiting.

«Türkmänlär yänä tiklänib, Cıγalibek degänni pådşå kötärib, yänä qırq yigit qılib, elät qoritib yürgän emiş, – deb eşitib, – şu türkmänlärni tåzä özimgä qarätib, båc-xıråc tölätib qoymäsäm», – deb

cüdä köp qoşin qılib, türkmängä båstirib kelib, Rävşänbekni uşläb, bändi qılib, ming-mingläb målini ölcä qılib, häydäb ketä berdi. Şundä Cıγalibek qızilbåşning särkärdälärigä qaräb älciräb, dåvdiräb: – Endi meni häm öldiringlär. Men tå tirikmän, sizlärgä xıråc bermäymän, – dedi. Qızilbåşlär Cıγalibekni öldirib, Åγalibekning oγli Ähmädbekni tåptirib kelib: – Sen Xunxårşåh tåmånidän türkmängä bek bolib, båc-xıråcini Xunxårşåhgä vaqtidä yetkäzib turäsän, – deb, Ähmädbek qorqqanidän råzi bolib, türkmän yurtigä särdår qılib täyinländi. Ähmäd särdår türkmändä särdår bolib tursin. Endi sözni Rävşänbekdän eşiting.

Rävşänbekni qızilbåşlär yälängbåş, yälängåyåq båγläb, åt hükmidä häydäb, yüräk-båγrini dåγläb, qamçi urib, ilingän cåyini qånätib båräyåtir. Şundä Rävşän åldidä bir mädäd qılgudek kimsä tåpmäy, ävväli xudå, düyümi pirlärgä sıγınib, zår-zår yıγläb, bir söz dedi:

Bärçäni yärätgän xudåy,
Bändi qıldi Xunxår meni,
Åç åfätdäy bälålärdän,
Zålimlärdän qutqar meni.

Bäri çåqå qızilbåşlär,
Qamçi urib közni yåşlär,
Şäfqati yoq baγri tåşlär,
Cäfåsidän qutqar meni.

Söz bilmäyin låluläşär,
Közläring kåsäsi tåşär,
İlγårläşib tåγdän åşär,
Bädbaxtlärdän qutqar meni.

Yüräy deymän, yüräk dåγli,
Uräy desäm, qolim båγli,
Qånlär yutdi bekning oγli,
Qızilbåşdän qutqar meni.

Çåryårlär mädäd qıling
Kåmil pirlär qolim åling,
Åciz qulni yolgä såling,
Urgänc pirim håzir boling.

Qåldim åfät ortäsidä,

Bul häm könglim xätåsi-dä,
Qolim düşmän potäsidä,
Bändilikdän qutqar meni.

Rävşän yıγläb, qılur nålä,
Haq Räsul, rähm et bu hålä,
Qamçi oqtälär qadälä,
Yåmånlärdän qutqar meni.

Rävşänbekning qol-åyåγı qånäb, åt hükmidä zår-zår yıγläb, piyådä bändi bolib ketib båräyåtibdi. Xånäsi küygür qızilbåşlär Rävşänbekning dåd-våyigä qulåq sålmäy, undän bättär qamçiläb, båşi demäy, åyåγı demäy yäsäb båräyåtir. Şundä Rävşänbek öz håligä özi xorlänib, zår-zår yıγläb, bir söz deb båräyåtir.

Ne sävdålär tüşdi mening båşimä,
Heç kim rähm äylämäs közdä yåşimä,
Häsrät oti urdi içu täşimä,
Qızilbåşgä bändi boldim, näyläyin.

Köpäyläşib ikki qolim båγlädi,
Låluläşib bäγri-dilim dåγlädi,
Çälqayib özlärin bäländ çåγlädi,
Qızilbåşgä bändi boldim, näyläyin.

Qızilbåşi ekän γalçä, til bilmäs,
γacir båyquş ekän, äytgänni qılmäs,
Tältäyib türkmänni közlärgä ilmäs,
Qızilbåşgä bändi boldim, näyläyin.

Qızilbåş ekän ävbåş, bäççäγar,
Bir zängi sifätli, közläri çåγär,
Bäri birdäy aqli kältä enäγar,
Qızilbåşgä bändi boldim, näyläyin.

Qızilbåş ekän ålä közlilär,
Kimligini bilmäs åşä sözlilär,
Tişläri åqçigän, qårä yüzlilär,
Qızilbåşgä bändi boldim, näyläyin.

Yäkkäläşsä kelär edi zorligim,
Vådäriγå, körsätmädim erligim,
Äsir qålib, keldi qattıq xorligim,

Qızilbåşgä bändi boldim, näyläyin.

Düşmänimdän ålärmänmi årimni,
Eşitmäydi bulär qılgän zårimni,
Bek Rävşän der yetirmişäm kårimni,
Qızilbåşgä bändi boldim, näyläyin.

Rävşänbek beçårä yıγläb båräyåtir. Sånsiz-sänåqsiz qızilbåş båşing demäy, åyåγıng demäy Rävşänbekni yäsäb urib båräyåtir.

Täşviş tüşär märd yigitning båşigä,
Låluläşib düşmän tegrä-doşigä,
Qånlär åqıb tüşib közu qåşigä,
Häy, ättäng-ey, bekning oγli bårädi.

Sitäm körgän köngil måydäy qårädi(r),
Yålγızlikdä därdin kimgä yårädi,
Tez yürgin, deb qızilbåşlär urädi,
Rävşän şuytib bändi bolib bårädi.

Biyåbåndä täşnä bolib bårädi,
Xafälidän baγri tolib bårädi.
γazäb tårtib rängi solib bårädi,
Şuytib Rävşän bändi bolib bårädi.

Åyåγıdän qumlär båtib bårädi,
Äyrålıq därdini tåtib bårädi,
Piyådä tängläyi qåtib bårädi,
Şuytib Rävşän bändi bolib bårädi.

Yelkäsidän düşmän dönib bårädi,
Misli γacir göştgä qonib bårädi,
Şuytib Rävşän bändi bolib bårädi.

Qızilbåş åldidä yortib izilläb,
Årqasigä båqsä düşmän bizilläb,
Båş-åyåqdän qamçi zärbi cäzilläb,
Şuytib Rävşän bändi bolib bårädi.

Tåş qattimi, båş qattimi, yårånlär,
Yürägidä çökib yåtär ärmånlär,
Bizgä häm yetärmi yänä dävrånlär,
Deyib Rävşän bändi bolib bårädi.

Bändärgåh-bändärgåh bellärdän åşdi,
Här neçük sävdågä könikkän båşdi(r),
Neçä mänzil şäbgir tårtib, yol yürib,
Äsqar tåγning båγrigä yetişdi.

Endi bek Rävşänning baγri qån boldi,
Türkmän çöli cåvlik nämåyån boldi,
Nävbät keldi, düşmän qahrämån boldi,
Åzåd bolmåq därdi därgümån boldi.

Qulåq såling suxanvärning tiligä,
Kim çidäydi äyrålıqning xıligä,
Bek Rävşänni häydäb cämi qızılbåş,
Çıqıb bårdi Äsqar tåγning beligä.

Därdmänd kimsäning köngli yärädi(r),
Erånlik düşmänning içi qårädi(r),
Ösgän eling endi qåldi årqadä,
Håling qandäy deb Rävşändän sorädi.

Şundä qızılbåşlär bek Rävşängä qaräb: – Endi ösgän elingdän äyriläyåtirsän, bäççäγar türkmän. Şu tåγning üstidän yurtinggä bir qaräb ål. İkkinçi bu yåqlärni körmäysän, tayı ärmåndä ketmä, – dedilär. Şundä bek Rävşän qızılbåşlärgä qaräb: – E, lålulåşgän aqli kältälär, häli türkmän toplänär, elätläringgä tumän qåplänär. «Äräb öçini qırq yildä ålibdi», degändäy türkmängä häm nävbät kelär. Bek Rävşän qolingdä äbädiy qålmäs, – deb dädil turib, düşmänlärgä qaräb, moylåvini buräb, bir söz dedi:

Bu tåγlärning qalin ekän tumäni,
Bizni tutmåq dåim düşmän gümåni,
Bu baxtgä eltgäni türkmän pålvåni,
Ädå bolmäs bu däläning sirtlåni.

Däm bu dämdir, özgä dämni däm demä,
Häli türkmän sävlätini käm demä,
Küçlärimmän bu elätni dim demä,
Häli zämån tuγılär γoçlär zämåni.

Här türkmänlär çıqar yåvning qasdidä,
Äräbi tulpårlär oynäb åstidä,
Polat näyzä yärqılläşib dästidä,
Uruş bolär şu Bädbaxtning üstidä.

Qızilbåş degängä näyzä sänçilär,
Mäydån içidä qålib låşi yänçilär,
Öç ålgän song hä demäyin üstingdän,
Åγız kerib γıng deyişläring tinçilär.

γıdingläb köpşitmä åγız örtingni,
Burämä, bäççäγar, hä deb murtingni,
Esån bolsäm elätingning, yurtingning
Tupråγıni såvurgänim köräsän.

Bähår bolsä bulbul qonär güligä,
Qoşıq äytär muqåm täşläb tiligä,
Qızläring keltirib türkmän eligä,
Çori qılib quçgänimni köräsän.

Cäng küni qozγalär märdning γayräti,
Yıγılib cäm bolär türkmän eläti,
Yetib kelär qasås ålmåq nävbäti,
Şundä qırib-cöygänimni köräsän.

Käkliklär çärx urär tåγu qıyädä,
Häydäy ber, häydäy ber påyu piyådä,
Qaçån bolså türkmän sendän ziyådä,
Kättä qırγın qılgänidä köräsän.

Maqtänmä, qızilbåş, çirkin gändäsän,
γayridinsän, låt-mänåtgä bändäsän,
Hä demäsdän cåning bolsä tändäsän,
Türkmän çåvut sålgänini köräsän.

Bek Rävşän qorqmäydi pişäk doγıdän,
Nåmärd pänåh istär sening åyγıngdän,
Häli zämån türmänlär oräb såγıngdän,
Häydäb ålib ketgänidä köräsän.

Änä endi bek Rävşändän qızilbåşlär bu sözlärni eşitib: – Våh, enäγarning dämining bäländligini-ey. Özi ölimgä hükm bolib turib, äytgän yirik gäplärigä qaräng. Buni şu yerdä çåpib täşläsäk, ölcämizni bepul yoq qılgän bolämiz, häm Xunxårning γazäbigä qålämiz. Undän körä buni tezråq Xunxårgä tåpşirib, mükåfåtini åliş keräk. Çöldä åγzi beölçåv ösib, här nimäni gäp deb otläb yürgän sähråyi türkmän-dä, – deyişib, bek Rävşänni urib-yäsäb, när yåqqa endirib, häydäb ketä berdi.

Äççıq qamçi berib Rävşän sånigä,
Äslå rähm äylämäy yıγlägänigä,
Öçäkişib-öçäkişib häydädi,
Qolu åyåγını boyäb qånigä.

Qamçi urär båqmäy közu båşigä,
Şälhä bolib, bädänläri zirqıräb,
İsitmä çıqadi içdän täşigä.

Häy, ättäng-äy, äläm tüşdi båşigä,
Qızilbåş äylänib tegrä-doşigä,
Tez yürgin, ey, bäççäγar, deb häydädi,
Rähm äylämäy közdän åqqan yåşigä.

Arıq kelsä, cuppäy qılib säkrätdi,
Üvät kelsä, yür, deb näyzämän türtdi,
Kör siçqåndäy bekning oγli beçårä,
Sånsiz qızilbåşning åldidä yortdi.

Åyåγıdän şuvåq båşi qån boldi.
Körgülikni körgän γarib cån boldi,
Åt hükmidä yürä yürä Rävşängä
Buldiräb bir şähär nämåyån boldi.

Qızilbåş maqtänib bårär şänqayib,
Rävşän ketär qaräb åγzi änqayib,
Bir şähär körindi çänggib uzåqdän,
Minårläri, peştåqläri qanqayib.

Kim yahşi, kim yåmånållå bilädi,
γamlik, şådlik märd båşigä kelädi,
Minår, peştåqdän song åli binålär,
İlgäri bårgän säyin yäqın bolädi.

Qızilbåş könglini endi tindirdi,
Nås çekib tüfläşib käyfini qåndirdi,
Yäläng åyåq, yäläng båş qıp Rävşänni,
Qamçi urib bergi betdän endirdi.

Qaräb bolmäs qızilbåşning körkigä,
Xınä süykäb såçu såqål, börkigä,
Bek Rävşänni därvåzädän kirgizib,
Häydäb bårdi şähärning ärkigä.

Änä endi qızilbåşlär Rävşänbekni şähär ärkining tübigä häydäb bårdilär. Bu yerdä bändi bolgän båşqa köp türkmänlär häm bår ekän. Ulärgä bir båşlıq ärkdän tüşib, bittä-bittädän qollärigä åzåd xati tutqazib: – Sizlär fälån qorıqqa bårib, Gäcdümbekning ıxtiyåridä dehqançilik qıläsizlär, – deb bir näv kärgä qoşib yubårdi. Nävbät Rävşänbekkä kelib: – Sen häm tävbä qılib, üzr sorä. Sengä häm åzåd xati ålib berib, qorıqqa – åγayniläringning qåşigä yubåräyin, – dedi. Şundä Rävşänbek Xunxårning väkiligä qaräb, men ölsäm häm düşmängä tåvbä qılib, yälinmäymän, – deb bir söz äytdi:

Bädbaxtning tåγläri bäländ qıyämä,
Ölämän deb märd sözidän tåyämä,
Men u äytgän qorqåγıngdän emäsmän,
Qolingdän kelgänin qılgin, äyämä,

Elätinggä äsir bolib kelämän,
Nävbät kelib bir kün öçim ålämän,
Qızilbåşgä yälingändän bilib qoy,
Äcälimdän beş kün burun ölämän.

İmån bårmi sening äsli dilingdä,
Gerdäyib maqtänmåq bårdir tilingdä,
Meni boyun qoyädi deb oylämä,
Äyämä, turibmän mänä qolingdä.

Qızilbåşning köngli qattıq tåş kelär,
Çin yıγläsä, soqır közdän yåş kelär,
Doγlägäning qari-qartäng käsälmänd,
Qartänglärning yürägi pök-boş kelär,
Xunxåringgä elänmäklik xuş kelär.

Bek Rävşän sirä häm yånin bermäydi,
Ölmäsä, düşmängä qılıç bermäydi,
Lålulåşgän erånlikning bärini,
Oymäläşgän çumåliçä körmäydi.

Bu sözni eşitib, Xunxår şåhning väkili: – Bu cüdä bir or türkmän ekän, – deb ärkkä çıqıb, Rävşänbekning qul qılib såtilişigä hükmnåmä ålib kelib, bek Rävşänni tutib bårgän qızilbåşlärgä berdi. Xunxårşåhning räsmidä äsirni kim keltirsä, öşä såtişgä haqli edi. Änä endi bek Rävşänni tutib keltirgän qızilbåşlär qulning belgisi üçün Rävşänbekkä çöççäymä käläpoş kiydirib, qul båzårigä qaräb häydäb

ketä berdi. Änä endi şuytib qızilbåşlär Rävşänbekni qul båzårigä ålib bårä bersin, bir-ikki åγız sözni Hilålåydän eşiting.

Hilålåy Gäcdümbekning åtä bir, enä båşqa singlisi edi. Gäcdümbeklär äsir bolib Xunxårgä kelgän vaqtidä beş yäşär qızçä bolib, türkmändä bolgänini esmä-es bilär edi. Håzir Hilålåy şipdäy bolib, boy yetib qålgän edi. Özidän özi därvåzäning şänlåγıdän Hilålåyning közi köçägä tüşib qålib, bir todä qızilbåşlärning bir türkmän yigitini qul qılib såtmåq üçün häydäb ötäyåtgänini körib, Rävşänbekni qızilbåşlärning häydäb båräyåtgändä, bir tåmåndän, Hilålåyning içi äçib, rähmi kelsä, bir tåmåndän, äsli türkmän yigiti közigä issıq körinib ketdi. Hilålåy qandäy, közläri çolpåndäy, qåşläri kämåndäy, özi bärnå, aqli räsä, hämmä närsägä fähmi yetädi. Şundä Hilålåy: «Bu şorlik türkmän yigiti qızilbåşlärgä bändi bolgän ekän. U türkmän yigiti emäsmi, Xunxårning ärkidä tåvbä qılmäy, donγ boyinlik qılgän ekän. Şuytib buni båzårgä eltib, qul qılib såtişgä buyurgän ekän. Endi bu beçårä türkmän yigitini qızilbåş qul qılib båzårdä såtädi. Bir zålim qızilbåş såtib ålib, bor-bäyigä yåntåq bilän urib, äzåbini berib işlätädi. Endi men Gäcdümbek äkämgä äytäyin. Håvlidä xızmätkår yoq, bügün bir qul såtib åling, deyäyin. Äkäm båzårgä bårib şu türkmän yigitgä közi tüşär. Xudå köngligä bir rähm sålsä, şu türkmän yigitini såtib ålib keltirsä. Håvlimizdä köp äzåb körmäy, musåfir bolmäy yürär edi», – deb bundän häm båşqa bir qançä şirin oylärni oyläb turgän edi. Qaräsä, Gäcdümbek beligä mällä potäsini båγläb sufädän turib, näsini tüfläb, båzårgä bårmåqqa räv bolä berdi. Şundä Hilålåy Gäcdümbek äkäsigä qaräb, bir söz dedi:

Ertä turib zär kåkilim täräymän,
Qız båşimmän målu hålgä qaräymän,
Kättä håvli yumuşi zor, äkäcån,
Bu håvligä bir xızmätkår soräymän.

Äyvån-äyvån bäytäling bår, åting bår,
Ciyråndän, sämändän xånäzåding bår.
Xunxårgä här çåşkä sälåm-dåding bår,
Bu håvligä bir xızmätkår soräymän.

Sen çıqsäng köçägä, bundä qålämän,
Målu hålgä bedä-såmån sålämän,
Boşäsäm yängämning işin ålämän,
Şundäy qılib, äkä, cüdä tålämän,

Bu håvligä bir xızmätkår soräymän.

Bilämän qızilbåş bundä kelmäydi,
Kelib turib bizgä xızmät qılmäydi.
Ulär biz türkmännі közgä ilmäydi.
Bu täşvişlär xızmätkårsiz bolmäydi.

Şu säbäbdän bårib bir qul ålsängiz,
Ålib kelib bundä tamγa sålsängiz,
γarib muştipärmän, könglim ålsängiz,
Bu håvligä bir xızmätkår soräyin.

Yıγläydi Hilålåy, γarib beçårä,
Äkä, äyläng bügün hålimgä çårä,
Bir qul åling, rähm äyläb men zårä,
Xızmätdän tålıqıb boldim åvårä.

Gäcdümbek oyläsä, Hilålåyning sözi mä'qul: «Axır, Hilålåy boy yetgän bir qız bolsä, håvli tolä åt, qårä mål. Bu mållärgä qaräsinmi, yängäsining işigä yårdäm bersinmi. Ey, özim hämiyätsizmän, bittädän bittä ögäy singlim bår ekän, buni şunçälik åvårä qılibmän, uyätini täşläb, özi tilgä kelibdi. Häy, ättäng, qızilbåşlär bizgä xızmät qılmäsä, båzårdän qul såtib ålgäni pulim yoqmi», deb Hilålåygä qaräb, Gäcdümbek bir söz dedi:

Mäyli bügün sengä bir qul keltiräy,
Äslå xafä bolmä, cånim Hilålåy,
Şikästä könglingni åbåd äyläyin,
Äslå xafä bolmä, cånim Hilålåy.

Musåfir yurtindä båşim tumändä.
γayri yurti qursin åşä yåmån-dä,
Bu ellärdä båşing bolsin åmåndä,
Äslå xafä bolmä, cånim Hilålåy.

Aqling kämålindä, tolıq yåşingdä,
γam-äläm saqlämä äziz båşingdä,
Gäcdüm, Häsän åγang bårdir qåşingdä,
Äslå xafä bolmä, cånim Hilålåy.

Kämliging yoq qaddu qåmät, körikdä,
Ädäşmäysän här bir yoli yorıqdä,
Kälu kör åγayning yäşär qorıqdä,

Äslå xafä bolmä, cånim Hilålåy.

Däm bu dämdir, özgä dämni däm demäs,
Märd båşigä qayγu tüşsä, γam yemäs,
Båyligim häm heç kimsädän käm emäs,
Äslå xafä bolmä, cånim Hilålåy.

Suluv qızlär şåyi kiyib şäylänsin,
Dåimå γanimning qoli båylänsin,
Äslå xafä bolmä, cånim Hilålåy,
Bir båşingdän ottiz ming qul äylänsin.

–Xafä bolmä, singlim. Sen äytding, men qılmädimmi? Änä endi bügün äytding, ägär båzårdä qul ming tillä bolsä häm sengä bir qul yå bir çori ålib kelib bergänim bolsin, – deb Gäcdümbek üyigä qaytib kirib, ming tilläni sänäb, bir qoş xaltägä sålib, qoş xaltäni beldägi potäsigä qıstirib, båzårgä çıqıb, därråv båzårdän mäydä-çüydä işlärini bitirib, göşt, gürüç, säbzi, piyåz, çåy, qalämpirlärni xurcunigä sålib, bir qåγåz näsni båşigä qıstirib, kätikdän äylänib qul båzårigä ötdi. Änä şundä Rävşänbekni qızilbåşlär tört yüz tängä, xaridårlär bolsä, üç yüz tängä, deb turibdi. Gäcdümbek şundäy äylänib, båzårdägi qullärgä birmä-bir qaräb ötäyåtib, közi Rävşänbekkä tüşdi. Qaräsä, bir todä qızilbåş bir türkmän båläni qul båzårgä sålib otiribdi. Här zämändä Xunxårgä tåvbä qılmägän bittä-yärimtä qul qılib såtilgänini körib yürgän Gäcdümbek bu işgä tääccüb qılmädi häm. Lekin qul ålämän, deb kelgänligi üçün şu türkmän yigitning qåşidän näryåqqa ötib ketgüsi kelmäy qålib, qızilbåşlärgä qaräb, Rävşänning närxıni soräb, bir söz dedi:

Eşitinglär, båzårdägi sävdågär,
Şu qulgä boldim, dostlär, täläbgår,
Åq köngilmän bul bäççägä xaridår,
Äyt närxıni, puling sänäb beräyin.

Yäräşıqqa zärrin potä oräyin,
Ämälim bår, şåmurtimni buräyin,
Şu bäççäning bäxåsini soräyin,
Äyt närxıni, puling sänäb beräyin.

Ölmäsäm dunyådä dävrån süräyin,
Köp yäşäyin, köp yılgäçä turäyin,
Men häm endi qul işlätib köräyin,

Äyt närxını, puling sänäb beräyin.

Håvli-häräm qıldim Xunxår elidän,
Söz ålinglär båşçi dällål tilidän,
Kelgän oxşär åşib Bädbaxt belidän,
Äyt närxını, puling sänäb beräyin.

Eşiting, yårånlär, äytgän sözimni,
Gäcdümbek cibäçi deydi özimni,
Şu türkmän bäççägä tikdim közimni,
Äyt närxını, puling sänäb beräyin.

Şundä dällålbåşi kelib: – Håv, Gäcdümbek, bu qulning närxı tört yüz tängä bolsä häm, lekin sizgä ming tillägä såtilädi. Negä desängiz, türkmän türkmänni qul qılib ålgäni üçün, – dedi. Gäcdümbek ming tilläni qızilbåşlärgä sänäb berib, väsiqasini yåzdirib, qızilbåş qåzisigä mühr båstirib, qulni öziniki qılib ålgändän keyin türkmän bäççäni qızilbåşlärgä tä'rifläb, bir söz dedi:

Bügün küşåd boldi baxtim sävdåsi,
Gävhärgä ärziydi türkmän bäxåsi,
Yårånlär, yoqdir sözimning xätåsi,
Şukur, boldim xaridåri bu qulning.

Bu qulning bir tüki ärzir ming qulgä,
Türkmänning izläri tengläşmäs pulgä,
Egäm båşläb meni şu toγri yolgä,
Şukur, boldim xaridåri bu qulning.

Bu qulning åy bilän tengdir cämåli,
Yå bolmäsä, kökdä åftåb misåli.
Köngil qulfing ursä cörä bolädi,
Şukur, boldim xaridåri bu qulning.

Bu qulning issıqdir hüsn yulduzi
Umidmän çäraqlär çaqmåqdäy közi,
Täkämi, yåvmitmi, köklängmi özi,
Şukur, boldim xaridåri bu qulning.

Gäcdümbek uyγåndi bügün ongidän,
Şådliklär kengäydä γamim songidän,
Äyrålıq yurtidä tengi-tengidän,
Şukur, boldim xaridåri bu qulning.

Änä şuytib, Gäcdümbek Rävşänbekni yetäkläb, qul båzåridän ålib çıqıb, yoldä ismi-zåtini sorädi. Rävşän: – İsmim Rävşän, yåvmitlikmän. Cıγalibekning bel båläsi bolämän. Qırq yigit bilän el qorib yürär edim. Xunxårning bir todä äskärigä äsir tüşib, bundä kelib sizgä qul qılib såtildim. Båyä dällåldän eşitişimgä qarägändä, siz häm türkmän ekänsiz. Meni qızılbåşgä qul qılmäy, öz båvrim türkmängä qul qılgänigä şukur. Endi bu musåfir yurtdä men sizgä qul, siz mengä xocä, – deb zår-zår yıγläb, Rävşänbek Gäcdümbekkä qaräb, bir söz dedi:

Xudåyimgä şukur etäyin, xocåyin,
Ålä közli qızılbåşgä tüşmädim,
Köz körmägän äyrålıqning xäylidä,
Bändi bolib bayri tåşgä tüşmädim.

Qısmätim şu ekän, yoldä sürildim,
Åzmi-köpmi äççıq qamçi urildim,
Ölgän edim, siz säbäbli tirildim,
Xunxår eldä qızılbåşgä tüşmädim.

Qızılbåşlär bilmägänim bildirdi,
γålib kelib öz bändigä ildirdi,
Dostim γamgin, düşmänimni küldirdi,
Bundä kelib bayri tåşgä tüşmädim.

γaflätdä vaqtimdä tuzåq åtdilär,
Bändi äyläb tirsägimdän çätdilär,
Äylänäy baxtimdän sizgä såtdilär,
Şorim qısib qızılbåşgä tüşmädim.

Åtäm yıγläb qåldi Yåvmit elidä,
Ne äzåblär kördim Äsqar belidä,
Rävşän qulning hämdu sänå tilidä,
γayri yurtdä bayri tåşgä tüşmädim.

Bu sözlärni Gäcdümbek eşitib, Rävşänbekkä:

–Ükä, xafä bolmä, men häm Yåvmit türkmänidän bolämän. Sen Cıγalibekning oγli bolsäng, men Åγalibekning oγli bolämän. Bir vaqtlär Åγalibekning ikki oγli – Gäcdümbek, Häsänbek degäni üy-rozγåri bilän Xunxårgä äsir bolib ketgän deb eşitgändirsän. Keyinçälik men åtämni qızılbåşlär öldirib qaytgänini, türkmängä sening åtäng Cıγalibekning xån bolgänini eşitgänmän. Türkmändä

bärçä kälu kör åγaynilär esån-åmånmi? Häy, şuytib, ükä, «ölib-ölib kim qåldi, sening bilän men qåldim», degändäy, xudå näsib qılib mengä duç bolib såtilgäninggä qarä. Mäyli, «säbäbdän säbäb, balçıqdän imårät», älbättä menikidä xår bolmäysän. Räsmi qulsän, häqıqatdä åzådsän. Men türkmän bolib, seni qul qılib yürsäm, türkmän nåmimni bulγagän bolämän. İsming Rävşän ekän. «Yaxşi nåm – yärim dävlät». Hånämgä rävşänlik bolγay, – deb Rävşänbekning könglini kötärib, håvlisigä ergäştirib ålib bårib, Rävşänbekni mehmånxånäsigä qoyib, Gäcdümbekning özi içkäri håvlisigä ötib, båzårdän keltirgän närsälärini xåtinigä berib, özining köhnälärini çıqarib, Rävşänbekkä kiydirib, xåtinigä: – Mänä bu qul, lekin häqıqatdä qul emäs. Säbäb bilän Yåvmitdän keltirilib såtilgän. Äsli türkmän, bu bizgä xudå bergän xızmätkår. Buni qul deb qaynimni häqårät qılmä, – deb täyinlädi. Hilålåygä häm: – Bu qul äsli qul emäs, türkmän båläsi. Äkä deb yür, könglini åγritmä, – deb täyinlädi. Şuytib gäpning qısqasi, Rävşänbek Gäcdümbeknikidä qul bolib, håvli xızmätini qılib yürä berdi. Änä şuytib, Gäcdümbek bolsä, pådşålikdä ämäldår, cebäçi, köp işli ådäm, Rävşänbekning nåni, çåyidän xabär ålγuvçi Hilålåy. Änä endi Hilålåyning kündän-küngä Rävşänbekkå şäfqat vä muhäbbäti årtär edi. Özidän-özi Rävşänbekning sini-sinbäti Hilålåyni kün säyin özigä tårtär edi. Rävşänbekning häm Hilålåygä huşläri åγıb yürär ediyu, lekin ålämä-cåmäkår kiyimi bilän, qullik håli bilän özini Hilålåygä teng emäs, Hilålåy ärdisäri mendäy qulni közigä ilmäs, deb mä'yusånä, oγrinçä teşik vä şänlåγlärdän qaräb yürär edi. Hilålåy bolsä, Rävşänbekni zimdän süyib, bu γayri yurtlärdä özigä hämdäm tåpmäy, cüdä boy yetib ketgän qız emäsmi, äsli türkmän båläsini özigä teng bilib, içi küyib, äkäm meni bergändä häm şu Rävşändäy yigitgä berädi-dä, deb qandäy qılib öz därdu hålini Rävşänbekkä bäyån qılişning hisåbini tåpmäy, isitmäsi gürpilläb yürär edi.

Künlärdän bir küni Hilålåy mehmånxånäning sufäsidän turib, håvlini süpirib yürgän Rävşänbekkä qaräb, bähånä qılib, bir neçä cåydän timsål keltirib, bir söz dedi:

Rävşän, qarä Bädbaxtning beligä,
Qårläri eribdi, bähår bolibdi,
Älvån-älvån cåvgåşinlär bärgigä
Şudiring tüşibdi, çıqsuv[84] tolibdi.

---

[84] Şudringdän keyin dåv-däräxtlär, ot-ölänglär bärgläridän tåmäyåtgän tåmçilärni çıqsuv deyilädi.

Bulbullär qonibdi däräxt güligä,
Türli-türli sänå ålib tiligä,
Qonγır sälqın tüşib Xunxår eligä,
Köngillär bährigä bähår bolibdi.

İssıq quyåş kämärlärni kesibdi,
Şu yåqqa türkmändän şämål esibdi.
Bir nimädän mening baγrim isibdi,
Köngillär bährigä bähår bolibdi.

Şämål tursä, bådåmçälär şinkillär,
Mehmån kelmäk bolsä, qulåq çinkillär,
Qaldirγåç hicirläb, torγay zingkillär,
Köngillär bährigä bähår bolibdi.

Baxşi termä toqır yüräk küçidän,
Köngil öçär årzu-häväs puçidän,
Tång şämåli turär tåγning uçidän,
Köngillär bährigä bähår bolibdi.

Däştdän kelär γazälåyning sädåsi,
Hilålåyning bårmi därdin dåvåsi,
Bähårkärdä ekän ulär mä'våsi,
Köngillär bährigä bähår bolibdi.

Bu sözni Rävşänbek Hilålåydän eşitib:

– Hä, kökläm bolärigä bolgän, lekin men bir qul bolsäm, täbib bolmäsäm, bilmäsäm, sendä qandäy därd bår, ungä qandäy dåvå bår, – deb zår-zår yıγläb, Hilålåygä qaräb, bir söz dedi:

Hilålåy, qozγamä içki därdimni,
Käsälingning dåvåsini nä biläy,
Öz båşimmän özimdirmän åvårä,
Därding näyu, dåvåsini nä biläy.

Qul degänning işi xızmätdä turmåq,
Nuri körämåγu håvli süpirmåq,
Özini çöpdän häm, xasdän häm päst körmåq,
Därding näyu, dåvåsini nä biläy.

Qul degän xocayin erkigä bändä,
Åyåγıdä çårıq, egnidä cändä,
Şåmgäçä işlämåq turib äzåndä,

Därding näyu, dävåsini nä biläy.

Täbib köp, täkkån köp Xunxår elidä,
Taxtäsi åldidä, maqtåv tilidä,
γamdin böläk nä bår qulning dilidä,
Därding näyu, dävåsini nä biläy.

Täbiblär därdingni bilmäymi axır,
Men bir diyårimdän äyri musåfir,
Rävşän cändä kiygän γarib bir faqır,
Därding näyu, dävåsini nä biläy.

Rävşän äsli säyiszådä sinçi emäsmi, älläqaçån Hilålåyning içki därdini bilib qoygän edi. Şundä häm özining qulligini boynigä ålib, bu våqeälärni özidän qåçirib şundäy degän edi. Ämmå Hilålåy Rävşänbekni häli ångsiz, nådån, deb bilib, Rävşänbekkä qaräb: – Mengä bu qızilbåş yurtining täbibläri keräk emäs, mengä fäqat sen täbiblik qılä åläsän, – deb zår-zår yıγläb, bir söz dedi:

Rävşäncån, özingsän täkkån, täbibim,
Därdimgä dävå qıl bügün, çiråγım,
Qızilbåş tutmäsdän qårdäy tänimni,
Därdimgä dävå qıl, Rävşän çiråγım.

İlåhim åçgäydä bändi yolimni,
Düşmänlär tutmäsin bundä qolimni,
Sengä baγışläyin cånu dilimni,
Därdimgä dävå qıl, Rävşän çiråγım.

Söz sözlägän mendäy nåzik ädåli,
Tänni tännä qoşgän uståz dådi,
Båqışing baγrimgä bir oq qadädi,
Därdimgä dävå qıl, Rävşän çiråγım.

Bärçä mäxluq cufti bilän båp bolär,
γıybätçining işi, ermägi gäp bolär,
Bir qıyå båqmäsäng, Hilål såp bolär,
Därdimgä dävå qıl, Rävşän çiråγım.

Endi şärmu häyålärni täşläyin,
Seni yaxşi körib közim yåşläyin,
Özgäni demäyin, özing uşläyin,
Därdimgä dävå qıl Rävşän çiråγım.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Bu sözni eşitib, Rävşänbek beçårä öz såyäsidän hürkib-qorqıb, Hilålåygä yälinib, qulni qul håligä qoy, deb zår-zår yıγläb, bir söz dedi:

Bu yerlärgä qul bop kelgän beçårä,
Qançä örtänsäng häm netäy, nä çårä,
Meni deb, cån bekäç, bolmä åvårä,
Öz hålimgä qoygin bundä, Hilålåy.

Tumän däryåsidäy tåşib tolmägin,
Bir γarib qulinggä köngling bölmägin,
Men-ku äsli ölgän ådäm hisåbi,
Sen özing bekårgä häläk qılmägin,
Öz hålimgä qoygin bundä, Hilålåy.

Bähårdä åçilgän båγdä låläd(r),
Şukur qıng bärisini här kim ålädi,
Behudägä cåning nåbud bolädi,
Öz hålimgä qoygin bundä, Hilålåy.

Bu işing äkängmän yängäng bilmäymi,
Bilib turib seni nåbud qılmäymi,
Yäşirinçi günåh åşkår bolmäymi,
Öz hålimgä qoygin bundä, Hilålåy.

Rävşän qul yıγläydi sengä zår-zår,
Qulingmän, ilgimdä nimä ıxtiyår,
Hålimni çåqlämäy bolmäy günåhkår,
Öz hålimgä qoygin bundä, Hilålåy.

Bu sözni Hilålåy Rävşänbekdän eşitib: – Rävşäncån, cånginäm, ägär şu bügün könglimni ålmäsäng, håcätimni rävå qılmäsäng, häsrätingdä hålåk bolämän. Tånglä qıyåmätdä qolim yåqangdä bolädi, – deb zår-zår yıγläb, Rävşänbekkä yälinib, imränib, Hilålåy bir söz dedi:

Musåfir yurtidä men häm γaribmän,
γariblikdä munglik bolib yüribmän,
Seni körib cånu dilim beribmän,
Tåqatim tåq boldi, Rävşän, rähm äylä.

Qızil gül åçilär γunçädän γunçä,
Tåqatim yok taγı gül åçilgünçä,

Közimdän åqqan yåş misli tarγunçä,
Säbrim tämåm boldi, Rävşän, rähm äylä.

Xunxår eldä kimgä tengu tåy boldim,
γamning båtqåγıgä båtdim, låy boldim,
Hüsninggä eridim misli måy boldim,
Şu bügün ägärdä hålim sormäsäng,
Äcälning åtigä mindim, şäy boldim,
Tåqatim tåq boldi, Rävşän, rähm äylä.

Åting Rävşän, özing rävşän çiråγım,
Kä'bämsän, cånimsän, könglim qaråγım,
Sensiz bu dunyådä yoqdir turåγım,
Säbrim tämåm boldi, Rävşän, rähm äylä.

Külib båqışinggä beräy cånimni,
Qorqmäy tut, baxş etdim sengä tänimni,
Bolmäsä, ål piçåq båşqa ilåc yoq,
Öz qolingmän åqız bayır qånimni,
Tåqatim tåq boldi, Rävşän, rähm äylä.

Hilålåy tåzä beåråm, betåqat bolib yıγläy berdi. Rävşänbekning näzäri Hilålåygä tüşib, şundäy gözäl, şundäy bärnå nåzäninning elänib, imränib yıγläyåtgänigä rähmi kelib, xudå bilädi, şundäy täşnäi visål boy yetgän könglini åvlämåq bälki sävåb bolsä keräk, deb Hilålåygä mäyil qılib, såçlärini silädi. Hilålåy häm özini Rävşänbekning quçåγıgä täşlädi. Şundäy qılib, Rävşänbek bilän Hilålåy tåpişib, åvlåq mehmånxånädä quçåqläşib, ålämdän bexabär köngil ålişib, bärçä täşviş-mehnätlärni unutib, mehmånxånädä uxläşib qåldilär. Endi Gäcdümbekdän eşiting.

Gäcdümbek cebäçi qorıqdä dehqånçilik qıläyåtgän türkmänlärning åldigä ketgän edi. Bir-ikki kün türkmänlärnikidä mehmån bolib, bügün qaytib håvlisigä kelsä, håvlidä mållär suv içmägän, håvlining yärmi häli süpirilmägän. Gäcdümbek negä bundäy ekän. Beçårä Rävşän ükäm hårib mehmånxånädä uxläb qålgän bolsä keräk, deb åtdän tüşib, åtini özi båγläb, Rävşänni uyγåtäyin, deb ästä mehmånxånägä kirsä, Hilålåy bilän Rävşän mähkäm quçåqläşib, ålämdän bexabär, uxläşib yåtibdi. Şundä birdän Gäcdümbekning qåni qaynäb, äççıγı kelib, xancärini γılåvidän suγırib, Hilålåy bilän Rävşänbekning källäsini qoşäsigä kesib täşlämåqçi bolib, bir çåqlädi-yu, lekin şundäy ikki çivıqdäy yåşlärni nåbud qılib täşlägäni közi qıymäy, ägär indämäy qoyäqålsä,

yänä γayurligi qoymäy, åriyät – nåmus degän gäp bår, qolidä şämşir Hilålåy bilän Rävşänbekkä qaräb bir çirpinib turgän pilläsidä, birdän Hilålåyning közi åçilib ketib, Gäcdümbekkä qaräb, yälinib: – Äkäcån, Rävşändä günåh yoq, günåh mendä, öldirsäng meni öldir, Rävşängä indämä, – deb özini Rävşänbekning üstigä täşläb, zår-zår yıγläb, bir söz dedi:

Äkäcån, indämä günåhsiz qulgä,
Şärmändä singlingmän, äyib özimdä,
Äsli cuvånmärg bop ölmäkkä låyıq,
Şärmändä singlingmän, äyib özimdä.

Ådil qul, insåf qıl, Xunxår elidä,
Äsirmiz hämmämiz şåhning qolidä,
Munåfıqlik yoqdir singling dilidä,
Şärmändä şorlimän, äyib özimdä.

Kim yåmån deb äytär uruγ-elini,
Yåqtirmäymän qızilbåşning ulini,
γayri dinning bekzådigä tekkänçä
Men özim xåhlädim türkmän qulini,
Şärmändä singlingmän, äyib özimdä.

Täklif qıldim, mäyxånägä kir, dedim,
Öz qolingmän mengä şäråb ber, dedim.
Bu günåh özimdän boldi, äkäcån,
Dinim, elim, uruγımni bir, dedim.
Şärmändä şorlimän, äyib özimdä.

Özligimdän qårä qıldim yüzimni,
Qån yåşgä toldirdim şåhlå közimni,
γayri dinlär båsmäsin deb izimni,
Rävşängä tåpşirgän edim özimni,
Şärmändä singlingmän, äyib özimdä.

Muştipärmän, rähm äylägin hålimä,
Musåfir yurtidä, cismu cånimä,
Åγam sen, åtäm sen, Äsqar tåγımsen,
Şäfqat qılib cilåv sålmä yolimä,
Şärmändä şorlimän, äyib özimdä.

Hilålåy der båqqın årzu dådimä,

Gügürt urmä siynämdägi otimä.
Öldirsäng, ölämän, keçsäng, qålämän,
Köngil berdim öz qabilim-zåtimä,
Şärmändä singlingmän, äyib özimdä.

– Äkäcån, häm åγamsän, häm åtäm ornidä meni tärbiyä qılib, kättä qılgän åtämsän. Bu musåfir yurtidä öldirsäng, ölib ketämän, keçirsäng, ölmäy qålämän. Rävşändä günåh yoq, mendä, – deb molt-molt yıγlägänidä Hilålåyning közidän tåmgän qaträ-qaträ yåşläri Rävşänbekning yüzigä tåmib, Rävşänbek şundäy uyγånib, közini åçib qaräsä, Hilålåy äkäsi Gäcdümbekkä qaräb, günåh mendä, deb yıγläb turibdi. Gäcdümbek häm şärdän[85] tüşib, Hilålåyning äytgän sözlärigä qanåät håsil qılib turib edi, birdän Rävşänbekning uyγånib qålgänini körib, Gäcdümbek indämäy, täşqarigä çıqıb ketdi. U içkäri håvlisigä ötä sålib, bu gäplärdän xåtinini xabärdår qılib: – Tez bårib Hilålåy bilän Rävşängä äyt, men Rävşänni åzåd qılib, içkuyåv qılämän. Tez bår, mäbådä şärmändälikdän bir hådisä bolib qålmäsin, – deb özi köçägä çıqıb ketdi. Gäcdümbekning xåtini därråv mehmånxånägä ötib, Hilålåy bilän Rävşänbekkä külib: – Hä, yåşlik-dä, xafä bolmänglär, häyåtdä şundäy-şundäy bolädi-dä. Rävşän, xafä bolmä, Gäcdümbek seni åzåd qılib içkuyåv qılib ålär emiş, – dedi. Bu xabärni eşitib, Rävşänbek xongräb yıγläb yubårdi. Şundä Rävşänbek nimä dedi:

γayri yurtgä tüşgän edim qul bolib,
Şådmån etdi könglim ålib türkmänim,
Äsli zåtim, qabiläm bir, elim bir,
Mehribånim, cånim kä'bäm, türkmänim.

Xunxår elning yoli bäländ-päst ekän,
Gäcdümbek yäkkä bir zäbärdäst ekän,
Zär qadrini zärgär bilär degäni
Haq ekän, haq ekän, haqqa råst ekän,
Ölmäsin, här yerdä bolsä türkmänim.

Bir åciz quldirmän, yorıq-cönim yoq,
Yåvmit eldä bir ul edim, minim yoq.
Häm äkäm, häm åtäm bolsin Gäcdümbek,
Şundän båşqa åγam häm yoq, inim yoq,
Här yerdä himmäti bäländ türkmänim.

[85] Cähldän, yåmån fe'ldän.

Musåfir bändälär işi nädåmät,
Här küni yüz häsrät, yüz bir qıyåmät,
Bändining mängläyin åçdi duç kelib,
Xunxår eldä Gäcdümbekdäy vällämät.

Rävşän qul musulmån, xudågä bändä,
Ägärçi bolsä häm yoqsul, äftådä,
Vås-vås urib bolgän edim şärmändä,
Gäcdümbek bir vällämät ekän-dä.
Xızmätin äyläyin cån bolsä tändä.

Änä endi Gäcdümbekning xåtini Rävşänbek bilän Hilålåygä: – Nimä, sizlärning bu işläringni Gäcdümbek bilän mendän båşqa heç kim bilmäsä, häli bu yåγı öz-özimiz-ku, Gäcdümbek qulini öz uruγıdän bolgäni üçün åzåd qılib, özigä içkuyåv qılib ålibdi, deydi-qoyädi. Åläm gülistån. Şuning nesigä xafä bolib otiräsizlär, – deb bir xıl yaxşi gäplärdän gäpirib, köngillärini åçib otirdi. Gäcdümbek qorıqdägi türkmänlärgä bir båruvçi kişidän nåmä yubårib, özi qızilbåş qåzisidän Rävşänbek bilän Hilålåygä nikåh qıydirib, keçqurun håvlisigä qaytdi. Şu keçqurun äräz urişgändäy bir-birlärigä indämäy tångni åttirib, Gäcdümbek ertä bilän ikkitä γulimi qoyni soyib, kättä qåzångä göştni sålib, şorväni pişirä berdi. Gäcdümbekning xåtini quyruq måygä solqıllätib yumşåq pätirni pişirä berdi. Tüş åγa qorıqdägi türkmänlär äyål, bålä-çaqaläri bilän yetib kelişdi. Gäcdümbekning xåtini bilän Häsänbekning xåtini Hilålåygä cuft yängä boldi, şuytib, γayri yurtdä räsm-rusmini ötkäzib, åtäm-enäm qılib, ikki yåşni qoşib qoyişdi. Ertäsigä türkmänlär qorıqdägi åvullärigä qaytib ketäyåtgänidä, Häsänbek Gäcdümbek äkäsigä kuyåvni bizning åvulgä ziyåfätgä ålib bår, deb mehmånlıqqa täklif qılib ketdi. Şuytib årädän on, on beş künçä ötib, Rävşänbek Gäcdümbeknikidä içkuyåv bolib, örgänişib ketgändän keyin Gäcdümbek Häsänbeknikigä mehmånlikkä ålib keldi. Şuytib Gäcdümbek bilän Rävşänbek ikki suvåriy yorγagä minib, suvdäy åqışib, dälä-däştlärgä båqışib, tüş-tüşdä qorıqdä dehqançilik qıläyåtgän türkmänlär åvuligä yetib bårdilär. Häsänbek mehmånlärni tüşürib, kättä bir båqmä qoyni soyib, mehmånning åldigä, deb bärçä kälu kör åγaynilärini çaqırdi. Türkmänlär: – Häy, yüringlär, Häsän åγanikigä Rävşänbäççä kelibdi, – deyişib yıγılib, Häsänbeknikigä kelişib, mehmånlärni cüdä siyläşib, bu künisigä här biri ulåq-serkä soyib, nävbätmä-nävbät mehmånlärni çaqıräyåtibdi. Åvqat bästi qılib, kök çåyni äççıq-äççıq dämläşyäpti. Yängä-kelinlär åq tämäkidän çilimgä sålib, burqıllätib tütätib

keläyåtir. Şundäy päytlärdä türkmän ilåcini tåpsä, ägär ertän målsiz qålsä häm, bir cånlik soyädi. Fäqat yoqçilik ådämning közini çimillätib, piçåq sänçgändäy qılib qoyädi. Şuytib, gäpning qısqasi, Gäcdümbek bilän Rävşänbek türkmänlärgä üç kün mehmån bolib, ton kiyib, qolromål ålib, cüdä izzät-ikråm bilän, üçinçi küni ertäläb Xunxår şährigä qaräb qaytdilär.

Änä endi Gäcdümbek bilän Rävşänbek bir şähär bolsä keçgä yetärmiz-dä, deyişib yoldän çıqıb, qır-sährålärni äylänib-äylänib bir eski qorγanning üstidän çıqıb qålib, şu yerdä ikkåvi häm suvåri yorγalärini otgä qoyib, qorγanning döngligigä çıqıb däm ålib, tåmåşä qılib otirdilär. Şundä Rävşänbekning közi bir åtning kättä süyägigä tüşib qålib: – Şu åt öz vaqtidä tulpår bolgän ekän. Axıri şu yerdä bir kättä soγış bolib, bu tulpår ölgän ekän. Qançä ådäm, qançä åtning süyägi şu qorγanning ätråfidä kömilib yåtibdi. Hä, bu beväfå dunyåning qılädigän işi åxıri şu ekän, deb zår-zår yıγläb, Gäcdümbekkä qaräb, bir söz dedi:

Ötär dunyå ådim-ådim,
Öz şävqıdä yäşäb här kim,
Särbåzår yürib betinim,
Bolgän ekän şu yerlärdä.

γazäb ålib älängälär,
Tökilib aqçä-tängälär,
Lä'l-cävåhir, sängälär,
Bolgän ekän bu yerlärdä.

Bäländ-bäländ åq rävåqlär,
Uzun minårlär, peştåqlär,
Erämgä oxşäş çårbåqlär,
Bolgän ekän bu yerlärdä.

Şuytib, Rävşän şu qorγåndä Gäcdümbekkä: – Mänä bu yer cebäxånä, bu yer qorγån, bu yer topxånä, bu yer fälån, bu yer pistån bolgän ekän, – deb hämmäsini körsätdi. Şuytib kün åγıb, Gäcdümbek bilän Rävşänbek şähärgä qaytib ketdilär. Keçqurun Gäcdümbekning håvlisigä yetdilär. Endi gäpni türkmänlärdän eşiting.

Rävşänbekning eski qorγåndä äytgän gäpläri sekin-sekin türkmänlärning qulåγıgä eşitilib, ignädäy gäpni tüyädäy qılib yubårişgä türkmän ustä emäsmi, qorıqdägi türkmänlär åräsidä «Rävşän

sinçi emiş, äsli Cıγalibekning bäläsi-dä. Ädämlär Cıγalibekni häm Yävmitgä xän bolmäsdän ävväl cüdä häm ätbäz-sinçi der ekän. Rävşän täzä ävliyätäb ädäm emiş. Hättä burungi zämändä ötib ketgän ätning ränglärigäçä bilär emiş», – degän gäplär gürülläb, hängämä bolib ketdi. Bu gäp bärib Xunxär pädşäning qulâγıgä häm yetdi. Därräv väzirläri bilän mäslähätläşib: – «Gäcdümbekning äzäd qılgän quli Rävşän şundäy-şundäy sinçi emiş. Uning sinçiligidän fäydälänäylik, öz qolimizdägi ädäm», – deyişib, Xunxär şähning färmäni bilän Gäcdümbekkä: «Äzäd qılgän quli bilän bizning äldimizgä kelib ketsin», – deb ädäm yubärdi. Gäcdümbek ämri pädşä väcib, deb Rävşänbekni ergäştirib, Xunxärşähning xızmätigä bärdi. Şundä Xunxär şäh Gäcdümbekkä qaräb: – Biz Rävşänni sinçi deb eşitdik. Ägär ruxsät bolsä, bizning täbläsägi ätlärdän tulpär äyirib bersin, – dedi. Gäcdümbek: – Mäyli, bizlär bir faqıringizmiz, ämri pädşä väcib. Nimä desängiz, qılmäy çärämiz yoq, – dedi. Xunxärşäh: – Bolmäsä, säyislär, Rävşänni täbläxänägä älib bäringlär. Ätlärdän tulpär äcrätib bersin. Keyin qaytärib mening äldimgä älib kiringlär. Ungäçä Gäcdümbek şundä turädi», deb färmän qıldi. Xunxärşähning säyisläri Rävşänni ergäştirib, pädşälikning täbläxänäsigä älib kirdilär. Xunxärşähning täbläxänäsidä ottiz ming ät qatär bâγlâγlik turär edi. Säyislär ätlärni birmä-bir körsätib ötäberdi. Rävşänbek şu ottiz ming ätning içidän üçtä tulpär tänlädi. Bir qaräçä kär ät. Ägär bir toxtäsä, qaytärilib çäpmäy qälädigän. Biri älä ät. Küngä qaräb çäpä älmäydigän. Biri äq ät, täşläqdä çäpä älmäydigän. Bulärdän bäşqa ätlärning hämmäsini tulpär emäs, deb säyislär bilän birgä Rävşänbek Xunxärşähning xızmätigä qaytib bärib: – Şähim, buyurgän färmäningizni bäcärib, ätläringizni körib çıqdim. Ottiz ming ätingizning içidä üçtä tulpär bär ekän. Ulär häm bolsä äybdär, – deb Xunxärşähgä qaräb, bir neçä cäydän timsäl keltirib, bir söz dedi:

Körib çıqdim ätläringni birmä-bir,
Hämmäsi häm cäbi ekän, sultänim,
Üçtä tulpär, üçävi häm nuqsänli,
Şulär cüyrüktäbi ekän, sultänim.

Üçävi häm çäpqır ätni tutälmäs,
Päygä bolsä, pilgäsigä[86] yetälmäs.
Çin tulpär täpilsä, undän ötälmäs,

[86] Nişänägä.

Şuytib bäri bekår ekän, sultånim.

Bekårgä båqıbsän ottiz ming åtni,
Şulärmän qoriyib bu mämläkätni,
Bäri işin qılmäs bir tulpår zåtni,
Şuytib işing bekår ekän, sultånim.

Ådämläring åt yaxşisin bilålmäs,
Bilgändä häm uni tulpår qılålmäs,
Bu åtläring, yåv kelsä, duç bolålmäs,
Şån şävkäting bekår ekän, sultånim.

Bu sözlärni Rävşän sinçi sözlädi,
Pästdä turib yuqårini közlädi.
γıcinim kelgändän ävcim qozγadi,
Dävläting bemådår ekän, sultånim.

Bu sözlärni eşitib, Xunxårşåhning här murti sıxdäy bolib, qahri kelib, ilåndäy zähri kelib: – Våh, häli sen türkmän, bizning åtlärni, şånu şävkät, pådşåligimizni kämsitädigän boldingmi? Mirγazäblär, bu häddidän åşgän or türkmänni båγlänglär. Bu åzråq qul bolgäni üçün közi γıläyläşibdi, közini yaxşi bir dåγlänglär, – deb buyurdi. Şundä Gäcdümbek Xunxårgä qaräb: – Şåhim, men buni åzåd qılgänimdän qolimdä qåzingizning qåγåzi bår. Ägär buning közini dåγlätsängiz, xunini töläysiz, – dedi. Şundä Xunxårşåh: – Mäyli, Rävşänning közining xunini töläymän, – deb mirγazäblärgä buyurib, bir åtäşküräkni ålåvdä qıp-qızil qızdirib, Rävşänning ikki közigä åtäşküräkning ikki uçini båstirdi. Rävşän beçåräning ikki közi åqıb tüşib qåldi. Şundä Xunxår şåh Rävşängä qaräb: – Közingning xunigä endi beş yüz tillä berämän, – dedi. Xuddi şu pällä köçädän bir yolåvçi bir öläy-öläy degän årıq çöbir åtni minib, åhistä-åhistä ötib bårär edi. Yolåvçining åti äsli tulpår bolib, båquvini tåpmäy, şundäy hålgä tüşib qålgän edi. Rävşän kör beçårä, pådşåning säråyidä otirib, köçädän ötäyåtgän hålväçining åti tulpår ekänini åtning yüriş åvåzidän tänib, Xunxårşåhgä qaräb: – Közimning xunigä şu köçädän ötäyåtgän hålväçining åtini ålib bersäng, råzimän. Beş yüz tillängni ålmäymän, – deb Rävşän kör Xunxårgä bir söz dedi:

Eşit, şåhim, faqır ärzu dådini,
Sähärlär äytäyin haqning yådini,
Yergä täşlämäsäng åγzim bådini,
Beş yüz tillängni nimä qılämän,

Ålib bergin hålväçining åtini.

Bir ötär säråyingning sirtidän,
Älmäşib såtilgän äräb yurtidän,
Täläb qıldim, ådäm yubår årtidän,
Beş yüz tillängni nimä qılämän,
Ålib bergin hålväçining åtini.

Devår årqasidän bir åt ötädi,
Şu çöbirni könglim täläb etädi,
Beş yüz tillängni nimä qılämän,
Ålib bergin hålväçining åtini.

Kör boldim, körlikdän endi ölämän,
Kör bolsämdä åtning türin bilämän,
Ul çöbirni bering, råzi bolämän,
Beş yüz tillängni nimä qılämän,
Ålib bergin hålväçining åtini.

Rävşän kör der, bersäng közim xunini,
Siyläb-siyläb öläy bir åt tänini.
Sir köçädän eşitämän ünini,
Beş yüz tillängni nimä qılämän,
Ålib bergin hålväçining åtini.

Şundä Xunxårşåh Rävşän körning bu sözini eşitib: – Özini säyissinçi tutgän türkmän bäççäγar, mening ottiz ming ärillägän ärγumåq åtlärimdän tulpår äyirä ålmäy, közidän äyrilib, endi or yåγını bermäy, türkmänni sinçi desin, deb köçädän ötgän hålväçining åtini tulpår, deb cävräydi. E, källängdän türkmän, öläyåtgändä häm åt, deb öländi. Aqli bolmäsä, beş yüz tillägä neçä åt ålädi. Åq yåqmäs ähmåq. Kel, özidän körsin, – deb ämäldårlärigä: – Båringlär, öşä köçädägi hålväçining åtini bir nimä berib, råzi qılib ålib kelib, şu Rävşän körgä beringlär, – deb buyurdi. Ämäldårlär äylänib köçägä çıqışsä, bir hålväçi årıq, göşti-göştigä yåpişgän, süyägi-süyägigä qapişgän, hillänglägän, çöpdäy beyäräşıq åtni minib, bir xurcun hålväni årtib, köçä bilän irγaldirib båräyåtir. Ämäldårlär: – Hålväçi båbå, toxtäng, – desä, hålväçi:

«Bulär meni soråq qılgäni, tåşlärimni tekşirgäni keläyåtir», deb qorqıb qålib: – Hä, bålälärim, mengä şäfqat qılinglär. Cöcäbirdäy cån, bir kün körişgä şu käsbni qılib yüribmän, heç kimgä xıyånät qılmäymän, tåşlärim häm toγri. Mänä bu tåşim – çåyräki, bu –

nimqurt, bunisi – nimçäki, mänä bunisi – käsir, bu – bir misqållik, – deb dåvdiräb qåldi. Ämäldårlär hålväçigä yetib bårib: – Toxtäng, hålväçi båbå, bizlärning tåşingiz bilän işimiz yoq. Bizlär pådşålikkä şu åtingizni soräymiz, – dedilär. Hålväçi quvånib: – He, özi bir öläsi åt edi. Pådşåning båşidän sädäqa. Ålib ketinglär, bålälärim. İş qılib meni günåhkår qılmäsänglär, bolgäni, – deb åtidän tüşib, hålväsini häm tüşirib ålib, åtini yügän-äbzäli bilän ämäldårlärgä berdi. Ämäldårlär hålväçigä ellik tillä sänäb berdi. Ümridä ellik tilläni körmägän hålväçi nimä bolgänini bilmäy, båşini eşikkä urib, teşikkä urib qåldi. Ämäldårlär hålväçining åtini ålib, Xunxårşåhning huzurigä qaytdilär. Hålväçining körksiz åtini körib Xunxårşåh: – Gäcdümbek, ål çöbirni, tentägingni mindirib ket, – deb xıtåb qıldi. Gäcdümbekning qatåridän bir misqål häm qålmäy, ɣıng demäy otirib edi, qåräböcining åldidän qutulgändäy dim indämäy, ornidän turib, çöbirgä Rävşän körni mingizib, özi çöbirni yetäkläb, håvlisigä qaytdi. Håvlisigä kelib tüşib, Hilålåy vä Gäcdümbekning åyåli, bålä-çaqasi, bu musåfir yurtidä körgän xorliklärigä häsrätläşib, bir mäydån yıɣläşdilär. Täş qattıqmi, båş qattıq, degändäy könmäy ilåc bårmi, közdä yåş bolsä, yıɣlätädi-dä. Yåş häm, umid häm tügätilgändän keyin kişi nimäni yıɣläydi. Şuytib, bu beçårä türkmänlär häm könikib, tinçlängändän keyin Gäcdümbek Rävşän körgä: – Ärdisäri[87] közingdän äyrilgändän keyin bekårgä Xunxår zålimning beş yüz tilläsini ålmäding-dä. Bir umr rozɣåringgä dästmåyä bolär edi, – dedi. Rävşän kör: – Şu åt Xunxår zålimning beş yüz tilläsidän ä'lå, – deb bir neçä cåydän timsål keltirib, şundäy dedi:

Cuft täxläb[88] gäpirmäk sözning naqşidir,
Buni äytgän qançä şåir-baxşidir,
Zålimning tilläsin ålib yegänçä,
Ärä çöldä åçdän ölgän yaxşidir.

Bu eldä xuşåmäd qoşmä sözinggä,
Hä demäy färzi qaytär özinggä,
Bu årıq åt äsli tulpår cånivår,
Änçäyin deb ilmäsängdä közinggä.

Çåpişi bår uçär quşdän ziyådä,
Cimiygändä qarçiɣaydäy qıyådä,
Şu åt bår, qålmäymiz Xunxår årädä,

[87] Bäribir.

[88] Cuftläştirib (ikkilik qılib) äytmåqçi.

Endi sirä xafä bolmä, Gäcdümbek.

Şu åt bår yetkirär Yåvmit eligä,
Däh degändä çıqar Bädbaxt beligä,
Bändi etmäs qızilbåşning qoligä,
Endi äslå xafä bolmä, Gäcdümbek.

Şu åt ziyåd bundä ottiz ming åtdän,
Kämligi yoq härgiz sinu sinbätdän,
Qåçsä, qutilädi här neçük zåtdän,
Endi sirä xafä bolmä, Gäcdümbek.

Şuni minib bu yerlärdän ketämiz,
Bäländ-bäländ belläridän ötämiz,
Ölmäsäk, tuγılgän elgä yetämiz,
Endi äsla xafä bolmä, Gäcdümbek.

Üy-köçimiz bärin ålib ketämiz,
Täkäli Yåvmitning yolin tutämiz,
Bårib yurtimizdä mäskän etämiz,
Endi sirä xafä bolmä, Gäcdümbek.

Qåzångä yåndåşsäng, yuqar küyäsi,
Zähär-zaqqum zålimlärning såyäsi,
Şu tulpårni minib qåçib ketämiz,
Bu yer misli äcdähårning üyäsi.

Yıγläydi Rävşän kör, γamgin yıγläydi,
Sening häm közingni bir kün dåγläydi,
Şu åt ägär tärbiyätläb båqılsä,
Qançä bolsä bergän yeming haqläydi,
Rävşän ägär minsä şuning beligä,
Özini Yåvmitgä yetgän çåγläydi.

– Ägär şu åtni men äytgändäy qılib tärbiyä qılinsä, qırq kündä täyyårlängän bir tulpår bolib yetişädi. Hålväçi bu åtni båqışni bilmäy, xår qılib yürgän, – dedi. Bu sözlärni Gäcdümbek Rävşän kördän eşitib, özining häm bålä-çaqasi bilän türkmängä bårib vätän etgüsi, ilåci bolsä, şu bädbaxt qızilbåş zålimlärning yurtidän qutilib ketgüsi kelib: – «Bolsä, bolär ekän, bolmäsä hämişägi Xunxårning ıxtiyåridäligim», – deb Rävşän körgä: – Mäyli, äytgäning bolsin. Lekin sen bir kör ådämsän, mengä bu åtni tärbiyä qılişning tärtibini örgät, – dedi. Rävşän kör: – Åtni qırq kün kün tegizmäy, här küni ikki

kåsä ärpä, bir sätil tüyä äyråni, içgäniçä suv, tärtibi bilän bedä berib båq. Qırq kündän keyin körämiz, – dedi. Gäcdümbek Rävşän körning äytgänidäy qılib åtni båqa berdi.

Bir kün Gäcdümbekning şäkkåkligi tutib: «Qani, şu sinçimikän, bir biläyin», deb cörttägä täbläxånäsinin tepäsidän bir käftçä cåyini teşik qılib qoyib, åtning sayrisigä gärtäkkinä kün tekizib qoydi. Qırq kün tämåm boldi. Åt binåyiginä tolişib, åt suråbi bolib qåldi. Åtni Rävşängä körsätdi. Rävşän kör qoli bilän siypäläb, åtning sayrisidägi kün tekkän cåyini bilib: – Mänä bu yerigä qolning käftiçä kün tekizib qoyibsän. Qırq künlik mehnäting küyibdi. Endi åtni båşqatdän qırq kün kün tekizmäy båqmäsäng, bolmäydi, – dedi.

Gäcdümbek Rävşän körning haqıqıy sinçi ekänligigä qåyil bolib, yänä båşqatdän åtni kün tekizmäy ävvälgi tärtibdä qırq kün båqdi. Qırqinçi küni åtni täblädän çıqarib, Rävşän körgä körsätdi. Rävşän kör åtni siypäb körib: – Endi kämligi qålmäbdi. Endi yärim keçädä bårib, pådşåning qasridän irγıtib kel, – dedi. Gäcdümbek yärim keçädä åtni äbzälläb, üstigä minib, köçä bilän pådşåning köşkigä bårib, şundäy bäländgä, tepäsigä qaräsä, ådäm telpägi tüşgüdäy. Gäcdümbek şundä täväkkäl, deb åtgä bir qamçi urgän edi, åt şärp etib säkräb köşkning närigi yåγıgä tüşdi. Gäcdümbek quvånib: – Hä-hä, bäççäγar, åltin åt ekänsän, – deb åtgä yänä bir qamçi urgän edi, köşkning bu yåγıgä dik etib åşib tüşdi. Gäcdümbek håvlisigä qaytib kelib, våqeädän Rävşänni xabärdår qıldi. Şungäçä Xunxår: «Bu türkmänlärning båşqaçä bir dä'våsi bårgä oxşäydi», – deb hädik ålib, därvåzälärgä mäxsus ådämlär qoygän edi.

Şundäy qılib, Gäcdümbek bilän Rävşän kör bu keçäsigä åtni şähärning devåridän irγıtib ötmåqçi, ävväl Rävşän körni Bädbaxt tåγıgä eltib, keyin Hilålåyni, keyin äyålini eltib, bärçäsi qutilib ketmåqçi boldilär... Keç kirib, yärim åqşåmdän åqqandän keyin Gäcdümbek åtgä minib, Rävşän kör mingäşib ålib, Hilålåy bilän Gäcdümbekning xåtinigä: – Ertän åqşåmgäçä xåtiri cäm otirä beringlär. Xudå öldirmäsä, üç åqşåmdä Xunxårdän bütkül qutulämiz. Åtimiz işånimli tulpår, – deyişib, Gäcdümbek bilän Rävşän kör mingäşib håvlidän çıqıb ketdilär. Hilålåy mehrli közi bilän Gäcdümbek vä Rävşän körgä yält etib bir qaräb, därvåzäsini qamäb qålä berdi. Endi gäpni Xunxår şåhning äyγåqçisidän eşiting.

Äyγåqçi äyyår qåränγı keçädä köçädän suvdäy åqıb bir åtgä mingäşgän ikkitä kişining ötgänini körib, därråv mirşäbbåşisigä xabär

berdi. Mirşäbbåşi därråv Xunxårşåhgä: «Bir ildäm åtgä ikki ådäm mingäşib, köçä bilän şämåldäy ötib ketdi», – deb xabär berdi. Şundä Xunxårşåh här murti şåpdäy, örti köhnä qåpdäy bolib, qoşin båşlıγıgä: – Ottiz ming äskärni ålib, håzirning özidä şähärni oräb ål. Bundäy bemähåldä mening şährim köçäsidä mingäşib yürgän kim. Mäbådå Gäcdümbek türkmän bilän häligi sinçimän degän or-tik[89] bolmäsin, – deb färmån qıldi. Qoşin båşlıγı ottiz ming äskär bilän şähärni oräşgä åtlänä bersin. Endi Gäcdümbek bilän Rävşän körgä kelsäk, älläqaçån şähärning toqqız paxsä devåridän åtini ırγıtib yolgä tüşgändän keyin Rävşän Gäcdümbekkä: – Endi åtning cilåvini öz ketişigä qılib qoying, åtni öz håligä qoymäy qıstämäng, – deb şu sözni äytib båräyåtir:

Tärk etäylik Xunxår mämläkätini,
İlåhim, körmäylik düşmän zåtini,
Cilåvin boşätgin endi, Gäcdümbek,
Körmäk bolsäng, köring tulpår åtini.

Eşit, Gäcdüm åγa, Rävşän tilini,
Şundän közlä Bädbaxt tåγning belini,
Näsib qılsä, köçib bårib köräylik,
Lålädäy yäşnägän türkmän elini.

Cöndän häydä, äslå tezlik istämä,
Öz hålidän åşä åtni qıstämä,
Şundäy dämdä äyå, åγa Gäcdümbek,
Väsväsä oylärni härgiz eslämä.

İşångin köktämir åtning küçigä,
Yürişin közlägin tåγning uçigä,
γayrät qılib çåştgåh tüşgä yetişib,
Berkinäylik bir çonγålning içigä.

Qulåq sål, Gäcdümbek, Rävşän zårigä,
İlåhim, qålmäylik yåvning årigä,
Qani bir kör hålväçining åtini,
Cöndän häydäb, qoygin ıxtiyårigä.

Şundä Gäcdümbek Rävşän kördän bu sözni eşitib, åtning cilåvini boşätib, Bädbaxt beli tåmångä toγriläb, öz håliçä qoyib yubårdi. Cånivår åt xuddi yulduzdäy åqıb häydäb ketdi. Şundän häydäb,

[89] Öz sözidän qaytmäs.

Gäcdümbek bilän Rävşän kör tång bozäräy degändä, Bädbaxt tåγıgä yäqınläşib qåldilär. Şundä Rävşän kör Gäcdümbekkä: – Qani, bir Xunxår tåmångä näzär täşläb kör-çi, tinçlikmikän, – deb şu sözni äytdi:

Körmän, körinmäydi heç zåt közimä,
Tåγdän yel urilär kelib yüzimä,
Endi båq, Gäcdümbek, mening sözimä,
Xunxår elgä qarä, u yån tinçlikmi?

Bähårkårdän kelär toryay sädåsi,
Uzåqläşgän oxşär Xunxår åräsi,
Körinmäymi heç nimäning qåräsi,
Xunxår elgä båq-çi, u yån tinçlikmi?

Yüzgä yaxtäy tegär tåγning şämåli,
Yolıqsin bizlärgä baxtning cämåli.
Zämånä bolmäydi åfätdän xåli.
Xunxår elgä båq-çi, u yån tinçlikmi?

Söz äytämän, här nä kelsä tilimgä,
γayrät kämärimni boγdim belimgä,
Şu tåpdä vähimä tüşdi dilimgä,
Xunxår elgä båq-çi, u yån tinçlikmi?

Hilålåymän yängäm qåldi Xunxårdä,
Keçgäçä åmånät γayri diyårdä,
Tåqat yoq ungäçä senu men zårdä.
Xunxår elgä båq-çi, u yån tinçlikmi?

Yürägim hävl ålib, dürsilläb yånär,
Şu yåqmåqlik bilän äcäb örtänär,
Köz yåşim däryå bop dürni qızγanär,
Xunxår elgä båq-çi, u yån tinçlikmi?

Rävşän şorli åcizlikdän åh urär,
Dostlär diydårini mähşärdä körär,
Yürägim özidän özi hävl urär,
Xunxår elgä båq-çi, u yån tinçlikmi?

Şundä Gäcdümbek åtning cilåvini tårtib, burilib Xunxår şähri tåmångä qaräsä, bir qårä tozäng båsib keläyäptiki, heç qoying. Şundä

Gäcdümbek bu ne degän sir boldi, deb qorqıb, Rävşän körgä qaräb, bir söz dedi:

Qıblä betni båsmiş qåpqårä tozån,
Bilmäymän berdimi mähşärdän nişån,
Bir yåmån ålåmät kördim, Rävşäncån,
Qıblä betdän kelgän tumän ne boldi?

Bulutdäy qåräyib ufqni tutdi,
Yuqåri örlädi, dönglärgä yetdi,
Yürägim bir äcäb hävl ålib ketdi,
Qıblä betdän kelgän tumän ne boldi?

Yå bolibdi qıyåmätdän nişånä,
Xudåyim bergäydi bizgä åmån-ä,
Käm-käm yäqınläşib kelär bu yånä,
Qıblä betdän kelgän tumän ne boldi?

Söz äytämän turqımizgä munåsib,
İlåhim, bizlärgä yetmäsin åsib,
Käm-käm yäqınläşib kelmäkdä båsib,
Qıblä betdän kelgän tumän ne boldi?

Bulut kelär çoqtårilib tirkäşib,
Såät säyin qalinläşib bürkäşib,
Käm-käm yäqınläşär dönglärdän åşib,
Qıblä betdän kelgän tumän ne boldi?

Bu qandäy vähimä, bu qandäy åfät,
İşqılib bir yåmån belgi-ålåmät.
Gäcdümbek der mägär bolmiş qıyåmät,
Qıblä betdän kelgän tumän ne boldi?

Şundäy Rävşän kör Gäcdümbekdän bu sözni eşitib: – Bolmäsä, bizni ärvåh uribdi. Birår bäççäγar bizni köribdi. Därhål Xunxårşåhgä xabär beribdi. Xunxårşåh årqamizdän qoşin yubåribdi. Bu tozäng Xunxårşåhning qoşinlärining åt tuyåγıdän çıqqan çäng. Endi Gäcdümbek åγa, iş könglimizdägidäy bolmäy, çäpgä tüşibdi. Hilålåy bilän yängämgä bårä ålmäysän. Taqdir şu ekän. Åγa, endi ulär Xunxårdä közidän åsilib qålädigän boldi, – desä, Gäcdümbek qorqıb ketib: – Rävşäncån, sen Hilålåy bilän yängängning häsrätini yeysän, häli özimiz nimä bolämiz, hälizämån qolgä tüşib ölämiz, – deb qaltiräy berdi. Şundä Rävşän kör Gäcdümbekkä: – Åγa, endi nimä

bolsä, boldi, qorqmä, özimizni bu åt qutqarädi. Nimä bolsä häm şundäy indämäy qåçib ketgänçä, şu yerdä toxtäb turäylik. Xunxårning qoşini kelgändän keyin ulärgä mänä turibmiz, åtinggä işånsän, quvib yetib ål, deyäylik. Bäribir yetålmäydi. Şuytib, nimä bolsä häm qızilbåşlärni bir häsrätdä qåldirib ketäylik, – dedi. Gäcdümbek Rävşän körning bu sözini eşitib, nåilåc åtning cilåvini saqläb turdi. Bir pillä Xunxårşåhning ottiz ming qoşini åt yorttirişib, Gäcdümbek bilän Rävşän körning yäqınigä yetib keldi. Şundä qızilbåşning särkärdäsi åldingä çıqıb: – Hä, türkmänlär, qåçib qutilgän cåyläring şu yermi? – desä, Rävşän kör qızilbåşning särkärdäsigä qaräb, bir söz dedi:

γayri din qızilbåş, qålmä ärmåndä,
Årqamdäm yetä ålsäng, häydä åtingni,
Yetålmädim demä, bolmä därmåndä,
Quväläb tutä ålsäng, häydä åtingni.

Qåyil emäsmän bähåringgä, yåzinggä,
Türkmän körinämi sening közinggä,
Ämr äylä här qandäy çävändåzinggä,
Årqamdäm yetä ålsäng, häydä åtingni.

Åtläring toqål, yål-dumi küzämi,
Ming båqqanmän härgiz özin tüzämi,
Tulpårdän heç zämån cåbi üzämi,
Quväläb tutä ålsäng, häydä åtingni.

Ketgänçä yolläring xatärdän xatär,
Åting yaxşi bolsä, quvişib yetär,
Qaçån cåbi çåpsä, tulpårdän ötär,
Årqamdän yetä ålsäng, häydä åtingni.

Bulbul åşnä bolär båγning güligä,
Här bir sözlär kelär Rävşän tiligä,
Änä bizlär ketdik Yåvmit eligä,
Quväläb tutä ålsäng, häydä åtingni.

Bu sözni särkädä ändä eşitdi,
γuldiräb, qızärib, tutäşib ketdi:
Bäççäγar türkmänni därråv tuting, deb
Qoşinining bärçäsigä ämr etdi.

Lålåvläşdi qızilbåşlär häyqırib,

Quvä ketdi türkmänlärni åt sürib,
Bop qåldi qıyåmät, qıy-çuv, topålån,
Bir xıl tentäklärning åγzi köpirib.

Gäcdümbek häm endi qoydi cilåvni,
Nişånägä ålib Bädbaxt tåvni.
Cånivår tulpårdäy åti dikkilläb,
Årqadä qåldirdi quvlägän yåvni.

Cånivår Köktemir yeldäy yelädi,
Käm-käm çåpgän säyin ildäm bolädi,
Cämi düşmän qålib ketib årqadä,
Lekin üç åt häli quvib kelädi.

Ne işlärni körmäs ådäm båläsi,
Şundä häm buzilmäs köngil qal'äsi.
Cimiyib yäqınläb qåldi, yårånlär,
Keläyåtgän üç tulpårning åläsi.

Şundä Rävşän kör Gäcdümbekdän: – Årqamizdä bir åtning şåbiri keläyåtir, u ne tüsli åt? – deb sorädi. Gäcdümbek: – Özi ålä, boyni tikkätåb, oqdäy bir bälå, – dedi. Rävşän uni därråv esläb: – Bolmäsä, quyåşgä qaräb häydä, – dedi. Gäcdümbek Köktemirning cilåvini därråv quyåşgä burib häydägän edi, ålä tulpår şäfaq ekän, quyåşgä qaräb çåpä ålmäy, årqadä qålib ketdi. Endi ikki åt quvib keläyäpti. Bu ikki åtning biråvi åqboz åt edi. Şu åqboz åt yulduzdäy åqıb, Gäcdümbek bilän Rävşängä yetäy-yetäy deb qåldi. Rävşän kör yänä Gäcdümbekdän: – Årqamizdä bir åtning şåbiri çıqadi. U qay tüsli åt? – deb sorädi. Gäcdümbek: – Åq boz, bämisåli yulduz, – dedi. Rävşän kör bu åtni häm esläb: – Bolmäsä, tåşlåqqa qaräb häydä, – dedi. Gäcdümbek Köktemirni tåşlåqqa qaräb häydägän edi, Åqboz åtning åyåγı tåşgä yärämäs edi. Tåşlåqdä åyåγini tåş irγab åqsäb, u häm årqadä qålib ketdi. Gäcdümbek åtni häydäb, endi Bädbaxt tåγining tübigä kelib qålgändä, häligi årqadä keläyåtgän bir åt quvib yetişib qåldi. Şundä Rävşän kör Gäcdümbekdän yänä: – Årqamizdä bir åtning şåbiri bår, u ne tüsli åt? – deb sorädi. Gäcdümbek: – Qårä çåvkär, tåvuşi zähär, uzun boγın, – dedi. Rävşän kör: – Ägär şu åt qårä kökiş bolgändä, bizni quvib yetär edi. Bungä şu yerdä Köktemirni bir toxtätib, keyin häydäb yubårsäng, ilåci şu, – dedi. Gäcdümbek Köktemirning cilåvini taqqa tårtib toxtätgän edi, qårä çåvkär yetib kelib, u häm taqqa toxtädi. Gäcdümbek åtni häydäb yubårgän edi, Qårä çåvkär şu toxtägäniçä toxtäb, qålib ketdi. Şuytib, Gäcdümbek

bilän Rävşän kör düşmänning quvγınidän qutilib, Bädbaxt tåγıgä çıqıb ketdi.

Bädbaxt tåγının bu betini Äsqar tåγı der edi. Şu tåγning bu yåγıdä türkmänlär eläti edi. Gäcdümbek bilän Rävşän kör tåγdän åşinqıräb, bir yäypängä tüşib, Köktemirni otgä qoşib, däm ålişib, Hilålåy bilän Gäcdümbekning xåtini Xunxårdä qålib ketgänigä häsrät vä nädåmät qılib, yıγläşib yåtdilär. «Båş qattıqmi, tåş qattıq», «Båşgä tüşgänni köz körär», deb Gäcdümbek bilän Rävşän kör könikmäkdän båşqa ilåc tåpmäy, şu tåγdä åqşåmni ötkäzdilär. Ertä bilän Gäcdümbekning özidän-özi bir åz içidän sänçıq bolib çıqdi. Därråv yänä ikkåvi mingäşib, tåγdän berigi båvurgä tüşib, tekislikdä tulpår åyåγıdä keçgäçä yürib, kökläng degän türkmänlär uruγıdän ötib, täkäni åräläb, Yåvmitgä yetdilär. Keçqurun bir yergä kelib tüşmäkçi boldilär. Şundä Gäcdümbek meni åtdän süyäb ål, deb bir söz äytdi:

Qızil güllär åçilmäyin solibdi,
Yå bilmäymän påymånäm häm tolibdi,
Tåqdir hükmi bilän Yåvmit eligä
Gäcdüm åγang tupråq tårtib kelibdi,
Ästä meni süyäb ålgin, Rävşäncån.

İsitmäläb, qårnim köpçib bårädi,
Közimning ziyåsi uçib bårädi,
Båşim åγıb, mäzäm qåçib bårädi,
Ästä meni süyäb ålgin, Rävşäncån.

Tizzämdä qålmädi küçim-mädårim,
Täşnä bop tügädi säbrim-qarårim.
Mäzäm qåçib heç qålmådi åhårim,
Ästä meni süyäb ålgin, Rävşäncån.

Båşimni kötärsäm, äylänär äcäb,
Pitä, tåşlär päräk bolib buldiräb,
Tupråq tårtib Yåvmit kelgän oxşäymän,
Taqdiri bähånä säbäbdän säbäb,
Ästä meni süyäb ålgin, Rävşäncån.

Älbättä dunyågä üstün bolmäymän,
Çiråγım, råzi bol, tirik qålmäymän,
Esim åγıb, aql-huşim bilmäymän,
Ästä meni süyäb ålgin, Rävşäncån.

Uluγ dedim åstånägä båş urdim,
Sirim äytmäy γanimlärdän yäşirdim,
Özligimni, täslim bolmäy näyläyin,
Ävväl xudå, düyüm sengä tåpşirdim.

Rävşän özi közi körmäs münggädäk[90],
Gäcdümni tüşirdi bäzor, bop häläk,
Tüşib turib mäcål qålmäy beçårä,
Yåtä berdi yergä dästingdän fäläk.

Näyläsin, şu yerdä yum-yum yıγlädi,
Häsrät-ärmånlärmän baγrin dåγlädi,
Täslim bolmäy netsin nåçår bändäsi,
Endi özin ölmäklikkä çåγlädi.

Qårä közli yårim düşmän elidä,
Ne ärmånlär bårdir singlim dilidä,
Deb åγzini käppä åçib beçårä,
Häsänbek, deb täkrår äytib tilidä.

Uzåq-uzåqlärgä közi süzildi,
Közdä yåşi munçåq-munçåq tizildi,
Rävşän körning tizzäsigä båş qoyib,
Şuytib Gäcdümbekning cani üzildi.

Häy ättäng, Rävşängä boldi qıyåmät,
Dåd äyläb çekädi åhu nädåmät,
Qullikdän qutqargän Rävşän şorlini
Qayåqdäsän endi Gäcdüm vällämät.

Rävşän özi közi åciz fidåyi,
Häm körişning, häm yårining gädåyi,
Bu kimsäsiz çöldä nimä qılädi,
Ne sävdågä duçår etdi xudåyi.

Kişnäydi Köktemir aqli-esi bår,
Rävşänning şu åtdän båşqa nesi bår,
Közsiz suvåri bop qaygä bårädi,
Bu däläning bäländi bår, päsi bår.

Kimsäsiz bu çöldä nålä qılädi,
Bilmäydi, åqıbät nimä bolädi,

---

[90] Åciz, beçårä.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Yärätgängä äyläb Rävşän munåcåt,
Şundä biråv kelmäkligin tilädi.

Şuytib, Rävşän kör Gäcdümbekning cäsädi åldidä häyrån bolib otirgänidä, üçtä båzårgä båräyåtgänlär şu yergä kelib qålib, Rävşän körgä yårläşib, yolning båşidän bittä gör kåvläşib, uläy-buläy qılişib, Gäcdümbekni räsmläştirib, şundä kömdilär, Rävşän kör båzårçilärdän özining Cıγalibekning oγli vä Gäcdümbekning Åγalibek oγli ekänini yäşirib, Qızilbåşgä äsir tüşib ketgän türkmänlärdänmiz, qåçib ketäyäpmiz, deb qoyäqåldi. Rävşän körning köngli üçün üç båzårçi şu yerdä tünäşib, ertä bilän Rävşän körni öz åtigä mindirib, åtni yetäkläşib, çåşkä våqtidä Yåvmitning båzårigä yetib keldilär. Rävşän kör oyläb: «Ärdisäri işim çäpgä soqqan baxtsiz yigit çıqdim. Endi türkmängä keldim, nimä boldim. Mengä åt endi nimä keräk», – deb häligi båzårçilär bilän åt båzårigä bårib, Köktemirni xaridårning sorägänigä såtib yubårdi. «Gäcdümbek nimälär qılmägän, endi uning yolidä xudåyi, xayriyä qılib, dästurxåndän elgä åş berämän desäm, közim yoq, özim bir münggädäk bolsäm. Kel, xudå körmäs cåy yoq. Şu åtning pulini båzårdä såçib yubåräy, buyurgän kişilär ålär», – deb tängälärini åt båzåridä såçib yubårdi.

Türkmändä birår våqeäni tezdä unitib yubåriş ådäti bår. Şuytib, Rävşän körni heç kim Cıγalibekning oγli ekänligini bilmäy: «Bu bir äcåyib sävdåyi därviş ekän», – deyişib, Rävşän körgä: – Sen xudåcoy bolsäng, xånäqågä bår, – deb ergäştirib, biråvläri xånäqågä keltirib qoydilär. Änä şuytib, därvişning båşqa vätäni yoq, Rävşän kör şu xånäqådä qåldi. «Men endi bu şäyxlärning åvqatigä tekinginä şerik bolmäyin», – deb, sämåvärdä dämlåvçi bolib şu xånäqådä bir ölmäs künini ötkäzä berdi. Endi Hilålåydän sözni eşiting.

Hilålåy bilän Gäcdümbekning xåtini bir neçä kün Rävşänbek bilän Gäcdümbekning yoligä qaräb, åxıri şähärgä kelgän bä'zi türkmänlärdän våqeäning änıγını eşitib, cüdä häm γamgin bolişib otirgänläridä, Häsänbek kirib keldi. Şundä Hilålåy şorli Häsänbekni körib, tolib otirgän emäsmi, birdän dåd, deb yıγläb, Häsänbekkä qaräb bir söz dedi:

Qabå fäläk cäfå såldi båşimä,
Düşmän åγu qoşdi içgän åşimä,
Yängäm yoldåş boldi közdä yåşimä,
Tügänmäs sävdågä qåldim, äkäcån.

Şumligimdän qayγu keldi båşimä,
Därd oti tutäşdi içu täşimä,
Hålim soräb heç kim kelmäs qåşimä,
Şundäy måcärågä qåldim, äkäcån.

γayri yurtdä måytärildim, täyrildim,
Uçä bilmäy qånätimdän qayrildim.
Häm åγamdän, häm törämdän äyrildim.
Därdi bedävågä qåldim, äkäcån.

Şähär içidä nelär ötdi, bilmäding,
Yå bilsäng häm undä pärvå qılmäding,
Böri üyäsidä ulåqdäy bop båγlänib,
Singling qåldi közi tört bop, kelmäding,
γam yutib cäfågä qåldim, äkäcån,

Hilålåy zår yıγlär bundä nåtävån,
Båşimni qåplädi äyrålıq tumän,
Dunyådä cüdålik cüdä bir yåmån.
Häcr åtli bälågä qåldim, äkäcån.

Häsänbek «Gäcdümbek bilän Rävşän qåçib, årqasidän ottiz ming Xunårşåhning qoşini quväläb, ulärdän qutilib ketgän emiş. Rävşänni Xunxårşåh kör qılib közining xunigä bir åt bergän ekän, u åt tulpår çıqibdi. Şuytib, Gäcdümbek bilän Rävşän kör Qızilbåşlärni tåzä ärmändä qåldirib ketibdi», – deb eşitib otirgänidä, Xunxårşåhdän Häsänbekkä ådäm bårib, «Gäcdümbekning bålä-çaqasini ålib ketsin. Håvlisi, måli pådşålikkä ålindi», – degän xabärni yetkäzdi. Häsänbek bundäy hådisä-xabärni eşitib, Hilålåyni vä Gäcdümbekning äyålini qorıqqa köçirib ketiş üçün ikki tüyä bilän därråv cönäb, Gäcdümbekning håvlisigä yetib kelgän edi. Hilålåyning bu nålişini eşitib: – Xafä bolmä, bolär iş bolibdi. Endi dåd-våy qılgäning ne fåydä. Gäcdümbek bolmäsä, men bår. Sengä Gäcdümbek häm, men häm birdäymiz. Bälkim häli bir säbäb bolib özimiz häm vaqti-sääti kelib, Yåvmitgä bårärmiz. Xudå öldirmäsä, öşändä bir-birimizni körärmiz, – deb Hilålåy bilän Gäcdümbekning xåtinigä dildårlik berib, tüyägä mindirib, qorıqdägi türkmän åvuligä ålib ketdi. Qorıqdä Häsänbek bu ikki muştipärni häm rozγårigä qoşib, kättä åilä bolib yäşäy berdi.

Hilålåyning boyidä håmilä bår edi. Toqqız åy, toqqız kün, toqqız såät, toqqız minut ötib, Hilålåygä tolγåq päydå bolib, cüdä tolγåγı

qattıq bolib, qınälib, gåh özini bilib, gåh özidän ketib äläksib, sändiräb, Rävşänni yoqläb, Rävşän qolimdän tut, deb şu sözni äytdi:

Här dåim tålıqdim, tutgin qolimdän,
Quvvätim-mädårim ketdi belimdän,
Yiråqläşmäsding-ku mening åldimdän,
Körinmäysän, qayåqdäsän, Rävşäncån.

Väfå degän şundäy-şundäy bolämi,
Yåridän özini yiråq qılämi,
Yå bundä kirişni uyät bilämi,
Tåvuşing yoq, qayåqdä sen, Rävşäncån.

Dåimå äylädim sengä väfåni,
Özing bilän kördim zävqu säfåni,
Låzim köräsänmi mengä cäfåni,
Yoqsä ägär qıyåmätdäsän, Rävşäncån.

Yå ketgän edingmi äkämmän åvgä,
Tåmåşä qılgäni Bädbaxtdäy tåvgä,
Mehrim äylär sengä bittä ul såvγa,
Hä demäysän, qayåqdäsän, Rävşäncån?

Men edim muştipär, munglıq, beçårä,
Tårtqıläb äylädi måmå åvårä,
Rähm äyläsäng-çi bundä men zårä.
Bilmäysänmi, qayåqdäsän, Rävşäncån.

Eşitgin Hilålåyning åhu zårini,
Åldingdä särf etsin härnä bårini,
Ådäm şuytib täşlärmikän yårini,
Bilmäy qåldim, qayåqdäsän, Rävşäncån.

Şu ähvåldä Hilålåy qınälib, tuγålmäy, åxıri hälåq boldi. Häsänbekning közi qårånγıläşib, åγır musibätgä qåldi. Hilålåyning tä'ziyäsigä qorıqdägi bärçä türkmänlär yıγılib keldi. Hämmäsining musåfir bu yurtdä måtämi yängi bolib, keçqurun Hilålåyni tupråqqa tåpşirib qaytdilär. Şundäy qılib, Türkmänlär Häsänbeknikidä Hilålåyning åşu suvini qılib, tärqalişdilär.

Türkmän bir yåγı däryååbåd, bir yåγı däştlik cåydä otirär edi. Ulärning göriståni däşt betidä edi. Hilålåy kömilgändän keyin gördä tuγdi. Ådämning ådäm bolgusi kelgändän keyin här nimä bähänä. Bir

çimning åräsidän görning içigä åz-måz şånglåx[91] tüşär ekän. Häsänbekning bir ulåγı ölib, sävdåyi bolib qålgän eçkisi qoy, eçkilär bilän yåyilib, Hilålåyning qabrining üstidän bårib qålib, åyåγı çimni oyib yubårib, özi qabrning içigä tüşib ketdi. İçkäridä Hilålåy tuqqan çaqalåq yıγläb yåtär edi. Özidän özi eçki çaqalåqqa mehribån bolib emizä båşlädi. Şundän båşläb eçki här küni bårib çaqalåqni emizädigän bolib qoldi. Şuytib, årädän ne vaqtlär ötgändän keyin bålä örmäläb, görning teşigidän täşqarigä çıqıb, eçkini emädigän boldi.

Künlärdän bir küni çopån mållärini häydäsä, häligi eçki dim häydåvgä yürmäy, göristånlikkä qaräb qåçä berdi. Çopån eçkini qaytärämän, deb bårsä, gördän bir bålä çıqıb, eçkini emä berdi. Çopän yäqınläşä bergändän keyin bålä Hilålåyning qabrining tübigä örmäläb bårib yoq boldi. Çopån bårib körsä, Hilålåyning görining bir tåmånidä bålä sıqqudäy teşikçäsi bår ekän. Çopån bu våqeäni bårib Häsänbekkä bildirdi. Bu küni Häsänbek ikki türkmän bilän birgä çopångä ergäşib, göristånlikkä bårib ängγıb yåtdilär. Çopån häligi äytgän eçkini qabristångä häydäb yubårdi. Eçki yügürib, Hilålåyning görining tübigä bårib mängrägän edi. Qabrdän bir qıp-yälånγåç bålä çıqıb, eçkini emä berdi. Häsänbek qåşidä birgä bårgän türkmänlär bilän båläni uşläb ålmåqçi bolgän edi, bålä örmäläb qåçib Hilålåyning görining tübigä bårib, bålä sıqqudek bir teşikdän kirib ketdi. Häsänbek quvånib, şundä bir söz dedi:

Şukur etäyin uçgän quşim,
Yänä qaytib qonär boldi.
Bizdän qåçib ketgän dävlät
Qaytä båşdän dönär boldi.

Egäm yåndirib çiråγım,
Kökäribdi qorıq båγım,
Buzilgän köngil çårtåγım,
Öz cåyigä qonär boldi.

Dunyå ötär kärvån-kärvån,
Hilålåy edi benişån,
Orni öçmäsä nä ärmån,
Endi könglim tinär boldi.

Bu gödäk Hilål båläsi,

[91] Şo'lä, yåruγlik.

Åltindäy såçin tåläsi,
Botälib[92] könglim qåläsi,
Baxt çiråγım yånär boldi.

Häsänbek γamim qålmädi,
Håsil süyäk uşälmädi,
Baxtli Hilålim ölmädi,
Däräxtim påydår boldi.

Bu sözni äytgändän keyin Häsänbek özi bilän birgä bårgän türkmänlärgä: – Endi bu båläni biläylik. Ertägä beş-åltitä åşıq bilän ikkitä qoγırçåq keltirib körmäk keräk, – deb qaytdilär. Bu künisigä Häsänbek qışlåγıdägi bärçä türkmänlär bilän beş-åltitä åşıq vä ikkitä qoγırçåq ålib, qoγırçåqni böläk yergä, åşıqlärni böläk yergä qoyib, keçägidäy çopån eçkini häydäbdi. Häsänbek bärçä ådämläri bilän qabrlärning pänäsidä pusinib änggib yätdilär. Eçki bärib mängräb, Hilålåyning göridän bålä çıqıb, eçkini emib toyib ålib, örmäläb oynäb yürib qoγırçåqlärni körib qålib, qoli bilän tutib çängälläb, ikki täräfgä ikkåvini åtib yubårib, keyin åşıqlärning yänigä kelib, åşıqlärni uşläb, şu yerdä cüdä köp vaqt ändärmån bolib otirdi. Häsänbek türkmänlär bilän båläni: «Oγıl bålä ekän», – deyişdilär. Şuytib, Häsänbek vä bärçä türkmänlär båläni tutib ålmåqçi bolib här tåmåndän yåpirilişgän edi. Bålägä Hilålåyning qabri yäqınlik qılib, bålä teşikdän kirib ketdi. Häsänbek türkmänlär bilän: – Ertägä egär ålib kelib qoyäylik. Bålä egärdä ändärmån bolib qålgän pällä biråvimiz pisinib bårib, teşikkä bir nimä tıqıb qoyäylik. Undän keyin båläni åçıqdä uşläb ålämiz, – deyişib, mäslähätläşib qaytdilär. Bu künisigä bir yaxşi qızil egärni ålib bårib, Hilålåyning qabridän tört-beş qadäm uzåqqa qoyib, özläri yänä keçägidäy qılib pusib änggib yåtdilär. Çopån mållärini häydäb keldi. Häligi eçki Hilålåyning qabri yånigä bårib mängrägän edi, bålä teşikdän yügürib çıqıb eçkini emib, toyib ålib, undän keyin şu yerlärdä örmäläb oynäb yürib, egärni körib qålibdi. Bålä egärgä åsilib minib, cüdä mırıqıb oynäb qåldi. Şu vaqtdä biråv pusib bårib, qabrning teşigigä bir nimä tıqıb qoydi. Undän keyin türkmänlär oräb ålib, båläni tutib åldilär. Bålä cüdä häm tibirläb yıγläy berdi. Şuytib, şundä türkmänlär mäslähätläşib, qani nimä qılär ekän, deb teşikni åçib båläni qoyib yubårişgän edi, bålä içkärigä kirib ketdi. Bålä şu kirişidä bu ådämlärni enäsining tüsigä oxşätib, enäsini dim türtib qoymädi. Şundä Hilålåy tilgä kirib, båläsigä bir söz dedi:

---

[92] But bolib.

Cånim båläm, türtkiläding, qoymäding,
Mendän båşqa ådämzådni süymäding,
Şunçälär işårät qıldim, tuymäding,
Tinçimgä qoy, cånim råhät uyqudä.

Men bu yerdä cüdä sengä älaγda,
Bolmäsä, ketärdim hür bop şu çåγdä
Säyr etib yürärdim yäşnäb gül båγdä,
Tinçimgä qoy, cånim råhät uyqudä.

Seni izläb kelgän ådäm tåγangdir,
Meni bundä täşläb, båläm, endi tur,
Tiriklär mänzili bolmäs qårä gör,
Tinçimgä qoy, cånim råhät uyqudä.

Bår tåγanggä, endi sendän tinäyin,
Hür bop behişt içrä bårib qonäyin,
Mähşärdä åtänggä şärbät süzäyin,
Tinçimgä qoy, cånim råhät uyqudä.

Hilålåy der häli gödäk båläsän,
Tåkäygäçä qårä yerdä qåläsän,
Tåγanggä bår, şädlänäsän, küläsän,
Tinçimgä qoy, cånim råhät uyqudä.

Bu sözni bålä enäsidän eşitib, özidän-özi xuddi enäsining gäpigä tüşüngändäy teşikdän qaytib täşqarigä çıqdi. Häsänbek båläni uşläb, kötärib üyigä ålib qaytdi. Änä şuytib, Häsänbåy håvlisigä bårib, bir kättä båqmä qoyni soyib, toy qılib, bärçä türkmänlärni çaqırib, bålägä nimä deb ism qoyişini sorädi. Şundä türkmänlärning eng keksä bir båbåyi: – Bu båläning åti özi bilän Göroγli bolsin, degän edi, bärçä mä'qulläb bålägä Göroγli deb ism qoydilär.

Äyni şuytib, Göroγlibek Häsänbeknikidä ösä berdi. Årädän bir yılçä ötdi, Göroγlibek ikkigä yetdi. Şu årädä häligi Göroγlibekkä süt berädigän eçkini böri yeb ketdi. Göroγlibekning özi häm endi nån yegüdäy, tåγa, yängä degüdäy bolib qåldi. Undän keyin Häsänbek bir ålä bäytälning sütini Göroγligä såγıb berädigän boldi. Göroγli häm kündän-küngä ösib, yetti yåşgä kirdi. Undän keyin Häsänbek bir tåbåq qatlämä bilän Göroγlibekni mäktäbgä eltib berdi. Göroγlibek yetti yäşäridä on ikki yäşär bålälärdäy bolib qålgän, süyäkli pålvån bålä edi. Mäktäbdä ävväl bålälärni urdi. Songråq mulläni häm urmåqçi bolä berdi. Häsänbekkä bårib ciyänidän şikåyät qıldi. Häsänbek: «Bolmäsä,

ciyänim mullä bolmäyåq, toydä täbäräk oqımäyåq, häftiyäkni hiccäläb çoqımäyåq qoyä qålsin», – deb Göroγlibekni mäktäbgä yubårmädi. Bir xaltä åşıq qılib berib, oynägäni qoydi. Göroγlibek bir kün qızilbåşlärning åvulidän kelgän bir bålä bilän åşıq oynäb, åşıqlärining hämmäsini yutqazib qoyib: – Sen mening åşıqlärimni özidän-özi ålib ketä beräsänmi, – deb häligi qızilbåş båläni bir muştläb öldirib qoydi.

Bu xabärni Häsänbek eşitib, türkmänlär bilän kengäşib, därhål qızilbåş båläning öligini bir cärgä yäşirişdi. Göroγlibekni öz ortälärigä çårläşib:– Endi, ciyän, bilsäng, sening åtäng häm bu qızilbåşlär yurtidän qåçib ketgän edi. Ägär seni häm bilsä, tirik qoyişmäydi. Sen bu yurtdän şu ålä bäytälinggä minib, Türkmängä yåvmit uruγıgä qåç. Esån-åmån Türkmändä yåvmit uruγıgä yetsäng, åtäng Rävşän bilän tåpişärsän. Türkmändä Gäcdümbek, Ähmädbek degän tågaläring bår. Ulär häm sengä xuddi Häsänbekdäy. Bu yerdä bizlär öz såyämizdän qorqqan ådämlärmiz. Sen bir qızilbåş båläni öldirib, bu yerdä turäbersäng, bizlärgä häm cüdä kättä zäräring tegib ketädi, – deb Göroγlibekkä tüşüntirgän edi, Göroγlibek häm Yåvmitgä ketmäkkä måyil bolib, Häsänbek tåγasidän yol-yorıq soräy berdi. Häsänbek tåγasi häm:

– Håv, änä köringän Bädbaxt tåγı. Şundän närisi Türkmän eli. Keyin soräy bersäng, türkmän åγaynilär sengä Yåvmit qayåqda ekänligini körsätib yubårädilär,–deb Göroγlibekni yolgä sålä berdi. Yetti yäşär Göroγlibekning xayålidä türkmän yurti bir tüşlik yoldäy edi. Häsänbekning xåtini bir torvä tälqån qılib: – Yoldä yersän, – deb Göroγlibekning boynigä taqıb, ålä bäytälgä mindirmåqçi bolgän edi, Göroγlibek:

– Bu mengä süt bergän enäm, deb bäytälni minmäy yetäkläb, Häsänbek körsätgän yåqqa qaräb ketä berdi. Häsänbek bilän Gäcdümbekning äyålläri: – Mäyli, öz rä'yigä qoyäylik. Çärçägändän keyin özi bäytälgä minib ålär, – deyişdilär. Şundä Häsänbekning köngli buzilib, Göroγlibekkä qaräb, bir söz dedi:

Uluγ dedim åstånägä båş urdim,
Qısmätimdän peşånägä tåş urdim,
Yåvmitning eligä ketsäng, åmån bol,
Elim, xalqım, uruγımgä tåpşirdim.

Ölmäsäng, dunyådä dävrån sürärsän,
Bårsäng, cån åtängning yüzin körärsän,

Xunxår eldä bolgän qançä gäplärni
Bårib turib ändä xabär berärsän.

Sözläsäm, tügänmäs därdim bäyåni,
Tosmäsin yollärni Bädbaxt tumäni,
Özing eding köngil båγı, boståni,
Bundän ketsäng, sorä Gäcdüm tåγangni
Yävmit elgä yetib bårgän zämåni.

Bähårdä åçilär gülşän låläsi,
Väyrånälär bolmiş könglim qal'äsi,
Sen Rävşännıng äsli yålγız båläsi,
Esån-åmån bårsäng, ängä sälåm de,
Şådmån bolgin, heç qålmäsin çäläsi,

Heç åçä bilmädim yüräk därçäsin,
Minggä kirär derlär tåγning ärçäsin,
Türkmänlärning hämmäsigä sälåm de,
Mening üçün quçåqlägin bärçäsin.

Näyläyin, könglimdä köpdir ärmånlär,
Ketäy desäm, åldimdä bår dåvånlär,
Bu yurtdä turgänmiz neçä zämånlär,
Näsib äyläb biz häm türkmän båräylik,
Duådä yåd etsin yåru yårånlär.

Häsänbekning därdi köpdir dilidä,
Bändimiz, äsirmiz Xunxår elidä,
Yåvmit yurtin såγıngänmän nä çårä,
Ixtiyår-kårimiz biråv qolidä.

Häsänbek yıγläb qålä berdi. Endi Göroγlibekdän eşiting.

Göroγlibek bäytälini yetäkläb, şu yürgäniçä yärim såätdän Yåvmitgä yetib qoyämän degän bålä häli Bädbaxt tåγıni belgiläb ketä berädi. Bu Bädbaxt tåγı hämişägisidäy bolib turä berädi. Göroγlibek şunçä yürädi, heç yetålmäydi. Änä yetämän, mänä yetämän, deb ertädän tüşgäçä yürib, åyåqläri tålib, cüdä häm çärçäb, åxıri häm Türkmän yurti u yåqdä tursin, Bådbaxt tåγıgä häm yetålmäsligigä közi yetib, keyingä qaytäy desä, kelgän yolidän ädäşib, ålä bäytälning cilåvidän uşläb, ådämsiz, bir tekislikdä yıγläb otirdi. Bir pillä biråv årqasidän kelib: – Ässälåmu äläykum, – desä, Göroγlibekning käyfi uçib ketib: – O, ässälåmu äläykum deмäy ket, men özim nimä

qılärimni bilmäy, käyfim uçib otirsäm, meni xafä qılmägän sen qålibmiding, – deb cerkib täşlädi. Qaräsä bir qari båbåy. – Ey oγlim, undäy demä. Yåvmitgä bäräyåtgän bolsäng, u cüdä yäqın. Sen bir közingni yumgin. Keyin özim sengä Yåvmitning yolini körsätib yubärämän, – dedi. Göroγlibek: «Bu çål mening Yåvmitgä bäräyåtgänimni qandäy qılib bildi ekän», – deb häyrån bolib änggib qåldi. Båbåy Göroγlibekkä: – Ängräymä, tez közingni yum, – deb qıstäy bergändän keyin Göroγlibek, mänä, deb közini yumib åçgän edi. Qaräsä, båbåy yoq. Ålä bäytälini uşläb bir bäzär yäqınidä turibdi. Bu Yåvmitning bäzåri edi. Xuddi şu bügün Yåvmitdä bäzär küni bolib, häzir bäzårning qızigän küni edi. Göroγlibek öz xayålidä: «Bädbaxt tåγıdän åşgänim esimdän çıqıb ketib, Türkmän eligä kelib qoydim-åv. Şu uymäläşib yürgän ådämlärning åldigä bärib, Yåvmitning yolini soräyin. Şåyäd, biråvi meni yolgä sålib yubårsä, deb bäytälini yetäkläb, ästä-sekin yürib Yåvmitning bäzårigä kirib bärib, köçälärdä şu sözlärni deb yürdi:

Şu yerlärdä bir xabärçi bårmikän,
Yåvmit yolin mengä körsätärmikän,
Bilmäy qåldim qıblä qayåq, qut qayåq,
Yürär yolim bäländmikän, cärmikän?

Musåfirlär işi åhu zårmikän,
Tänimäs cåylärdä mendäy xårmikän,
Yol ädäşdim, yolgä såling, åγalär,
Yåvmitgä båşqarär ådäm bårmikän?

Yåş bålämän, mehribånim yoq mening,
Musåfirmän, bir mäkånim yoq mening,
Bu cåylärdä åşyånim yoq mening,
Yåvmitni körsätär ådäm bårmikän?

Ålisdän kelämän åyåγım tålä,
Kim rähm etib båqar, tüşdim bu hålä,
Häli yol bilmägän özim yåş bålä,
Yåvmitgä båşqarär ådäm bårmikän?

Yåş gödäkmän ongu solni bilmägän,
Bundän ävväl bu cåylärgä kelmägän,
Bundäy bilmäs yurtdä särsån bolmägän,
Yåvmitni körsätär ådäm bårmikän?

Yıγläymän, yıγläymän, bundä yıγläymän,
Küygänimdän gäpni gäpgä uläymän,
Yolini bilmäsäm, nimä qıläymän,
Yåvmitgä båşqarär ådäm bårmikän?

Bir säbäbmän keldim özgä şähärdän,
Xabärim bolmäyin bundäy bolärdän,
Eläníb soräymän, dostlär, sizlärdän,
Yåvmitni körsätär ådäm bårmikän?

Heç kim båqmäs, åld-årtimgä qaräymän,
Tåkäygäçä särgärdån bop yüräymän,
Yåvmit eli qayåqdä deb soräymän,
Yåvmitgä båşqarär ådäm bårmikän?

Musåfirning båqıng därdu diligä,
Sålingiz bårädigän yoligä,
Rähm äyläb Göroγlining håligä,
Yåvmitni körsätär ådäm bårmikän?

Göroγli yıγläb, şunçä båzårning köçäläridän äylänib çıqsä häm, heç kim bir nimä deb hålini sorämädi. Bälki e'tibår berib häm qarämädi. Lekin bittä-yärim båbåytåb türkmänlär Göroγlini devånä, gädåybäççä xayål qılib bittä ikkitä qårä çaqa bermåqçi boldi. Göroγlibek yıγläb, ulärning uzätgän pullärini ålmäy: – Men sizlärdän Yåvmitni soräymän. Pul soräyåtgänim yoq, – deb bäytälini yetäkläb, båşqa köçägä qaräb ketdi.

Şuytib, Göroγlibek båşini eşikkä urib, teşikkä urib, köçälärdä dädärbåqı bolib yürib, rängi åqarib, hårib, qårni åçqab, såvqåtib γåvciräb qålib, ey-ey, fıq-fıq, deb här zämändä tåvuşini üzib-üzib yıγläb, Yåvmitning båzåri süyilib qålgän pillä ävvälgi kelgän yoli bilän şundäy çåştkälikkä qaräb ketä berdi. Båzårdän åltmiş, yetmiş qadäm çåştkälik betidä Yåvmitning xånäqåsi bolib, båzår küni xånäkähdä ådäm bolmäs edi. Rävşän kör şäyxlärning ölçäb bergän qattıq-quttuq nånlärigä toymäy, dunyådä tirik yüriş tåzä cånigä tekkän edi. Rävşän körning keçäyu kündüz tilägi: «Hilålåydän heç bolmäsä, bir xabär eşitsäm, undän keyin ölsäm häm mäyli», – deb otirär edi. Hämmä şäyxlär sär häftä üçün üylärigä ketib qålib, båzår küni Rävşän körning bir özi xånäqåhdä tünäb qålär edi. Bügün häm hämişägisidäy supädän ådämläning ulåv duburigä vä ötäyåtgändägi hängämälärigä qulåq sålib otirsä, köçädän bir bålä här zämändä hıqqıläb yıγläb, bir

ulåvni yetäkläb ötäyåtibdi. Rävşän kör zehn sålib şu båläning tåvuşini Hilålåygä oxşätib, supädän turib: – Håy, bålä, beri kel, – deb çaqırdi. Heç kimdän ılıq gäp eşitmägän bålä därråv burilib, supäning tübigä bårdi. Şundä Rävşän kör zår-zår yıγläb: – Hä, båläm, sen häm mengä oxşägän kimsäsiz beçårägä oxşäysän. Cånim, mehribånim, men sening tåvuşingni özimgä täniş biläyäpmän, – deb közi yoqligidän yåşi içigä ketib, uvuz eti uv bolib, tolä bädäni suv bolib, Göroγlibekkä qaräb, bir söz dedi:

Közim åγmä, körålmäymän yüzingni,
Eläs-eläs eşitämän sözingni,
Kimsän, qayerlärdän kelding, çiråγım,
Hilålåygä oxşätämän özingni.

Här zämån, här zämån öksib yıγläysän,
Åvåzingdån baγrı-dilim dåγläysän,
Negädir mehringni mengä båγläysän,
Hilålåygä mengzätämän özingni.

Negä köçä üzrä nålån etäsän,
Bu båzårdän çıqıb qayån ketäsän,
Keç bolgändä qay åvulgä yetäsän,
Hilålåygä oxşätämän özingni.

Qulåγımgä yåqar yıγlåq sözläring,
Öksib-öksib åvåz etgän kezläring,
Tävåf etsäm ärzir sening izläring,
Hilålåygä mengzätämän özingni.

Negä öksib-öksib tåşib-toläsän,
Kimsäsiz bålädäy muztär boläsän,
Äylänäy tåvuşingdän, cånim åläsän,
Hilålåygä oxşätämän özingni.

Tumän däryåsidäy tolib tåşäsän,
Qayåqqa ömgänläb yolgä tüşäsän,
Bäytäling yetäkläb negä şåşäsän,
Hilålåygä oxşätämän özingni.

Mengä oxşäb yåki birår kişing yoq,
Käsälsän nimägä, äslå huşing yoq,
Yå bolmäsä bundä köngil-xuşing yoq,

Hilålåygä oxşätämän özingni.

Qayerlärdän källäng åγıb keläsän,
Åtä-enäng äyt, kimning uli boläsän,
Zår ingrägäningdä cånim åläsän,
Hilålåygä mengzätämän özingni.

Rävşän äytur kimligingni biläyin,
Bilib turib sengä yåri qıläyin,
Yetim bolsäng, kel båşingni siläyin,
Hilålåygä oxşätämän özingni.

Şundä Göroγlibek qaräsä, bir qırq toqım cändä üstidä, tört tärki doppi båşidä, közi kör, åzγın çål, özingni tänit, seni Hilålåygä oxşätämän, degänigä: «Bu çål mening enämni täniydi ekän. Yåvmitning yolidän nişånä bersä häm, mengä şu çål berär ekän», – deb öz ähvålini äytib, Rävşän kör åtäsigä qaräb, bir söz dedi:

Oynäb ösgän cåyim Xunxår eläti,
İsmimni soräsäng derlär Göroγli.
Tåγam ertä åqşåm çårläb ätägän,
Nåmimni soräsäng, derlär Göroγli.
Märd yigit mäydåndä bolär yäråqli,
Mening kimligimni ägär soräsäng,
Tåγam qoygän åtim derlär Göroγli.

Bu yerlärning oyin-qırin bilmäymän,
Yåvmitgä yetmäyin qarår ålmäymän,
Tåγam qoygän åtim derlär Göroγli,
Özim türkmän, qızilbåşdän bolmäymän.

Tåγam yolgä såldi, keldim bu yergä,
Sen näzär täşläding mendäy faqırgä,
Åldinggä çaqırding boläy deb birgä,
Tåγam qoygän åtim derlär Göroγli,
Sen özing äyt, qayer bu kelgän ergä.

Äzåb çekdim, bändi-boγnim qaqşätdim,
Qızilbåşning bäländigä tåş åtdim,
Bügün yoldä sälåm berdi bir båbåy,
Ul båbåyni men özinggä oxşätdim,
İsmimni soräsäng, derlär Göroγli.

Rävşän kör bir yåγı äyrålıq, bir yåγı åciz közlik, beçårä bequvvät, qarib qålgän edi. Göroγlibek: «Yoldä bir båbåy kördim. Ul båbåyni sizgä oxşätdim. Özim Xunxår yurtlik türkmänlärdänmän», – degänigä tåzä häm gümånsiräb, şundä Rävşän kör Göroγlibekdän soräb, Göroγlibek cävåb berib, birni Rävşän kör, birni Göroγlibek äytib, nimä deydilär:

Rävşän kör:

Tärzingni qaräsäm, nådån båläsän,
γunçädäyin åçilmägän låläsän,
Yåvmit deysän, soräb nimä qıläsän,
Äslingni äyt, cån oγlån, qaydän keläsän?

Göroγlibek:

Ertä çåştgåh çıqdim Xunxår elidän,
Özim bilmäy åşdim Bädbaxt belidän,
Eşit ähvål bu oγlånning tilidän,
Meni soräsäng, Xunxår eldän kelämän.

Rävşän kör:

Ulγaygän song öz elinggä töräsän,
Törälik dävrindä dävrån süräsän,
Qaydän kelib yänä qaygä båräsän,
Qaddingdän, cån oγlån, qaydän keläsän?

Göroγlibek:

Xunxårdän kelämän såyu qır åşä,
Åşä qırlärini äyläb tåmåşä,
Yåvmit degän eldä tåγam bår qoşä,
Meni soräsäng, Xunxår eldän kelämän.

Rävşän kör:

Yåvmit deb şu yerni äytär çiråγım
Kä'bäm, mehribånim, qalbim, çiråγım.
Özingni tänit, könglimdän häm beråγım,
Mehringdän, cån oγlån, qaydän keläsän?

Göroγlibek:

Xunxårlik tåγamni Häsän deydilär,
Yåvmitdä åtämni Rävşän deydilär,
İzlägänim Gäcdüm pålvån deydilär,
Meni soräsäng, Xunxår eldän kelämän.

Rävşän kör:

Göroγli deb äytding özing åtingni,
Endi änıq bildim sening zåtingni
İzläb kepsän, cånim äsli yurtingni,
Özim qurbån bolsäm sening boyingdän.

Şu sözlärni äytib, Rävşän kör supädän yergä özini täşläb, sermälänib, Göroγlini tåpib ålibdi. Şundä beçårä Hilålåyni yåd qılib bir söz dedi:

Bügün åqşåm kirgän eding tüşimgä,
Kelib turgän eding toγri töşimgä,
Mänä båläng yetib keldi qåşimgä,
Ärmånim yoq endi ölsäm, Hilålåy.

Yäkkä deb yängidän tüşding esimgä,
Kelmäsäng-dä, oγlim keldi åldimä,
Ättäng körinmäydi mengä heç nimä,
Ärmånim yoq endi ölsäm, Hilålåy.

Şu edi tängrimdän här kün tilägim,
Şukrulillå, håsil boldi istägim.
Öz baγrimä süykäb baγri kökrägim,
Ärmånim yoq endi ölsäm, Hilålåy.

Küyär edim åy cämåling såγınib,
Könglim qıblädä emäs, sengä åγınib,
Oγling båsgän izlärigä qåγınib,
Ärmånim yoq endi ölsäm, Hilålåy.

Bügün boldim diydåringni körgänçä,
Sinbätinggä tikläb qaräb turgänçä,
Munaqqadän xåru zår bop yürgänçä,
Ärmånim yoq endi ölsäm, Hilålåy.

Rävşän körning heç qålmädi ärmåni,
İzläb kelib Göroγlidäy oγlåni,

Özingsän yaxşilär xılin sultåni,
Ärmånim yoq endi ölsäm, Hilålåy.

Änä şundä bundäy hådisälärgä åγzi åçilib ängräyib qålgän Göroγlibek Rävşän körgä: – Axır, özingiz kim boläsiz, däm-bädäm Hilålåy, deb enämni yåd qıläsiz. Enäm älläqaçånlär ölib ketgän-ku, – desä, Rävşän kör: – Men sening gäpingdän enängning ölib ketgänini bilib turibmän. Meni bilsäng, men sening Rävşän kör åtängmän, – deb behuş bolib qåldi. Şungäçä bu yergä kelib, båzårdän qaytäyåtgän ådämlär üymäläşib, qaräşib qåldilär. Bir åzdän keyin Rävşän kör özigä kelib, xudågä munåcåt qılib, endi bergän åmånätingni ålsäng häm råzimån, deb zår-zår yıγläb, bir söz dedi:

Qådir mävlån, qayγu sålding båşimä,
Därdni näsib etding içu täşimä,
Cånim båläm izläb kepti qåşimä,
Råzidurmän, endi ålsäng cånimni.

Därdgä çulγaştirding åciz tänimni,
Nimsåz ötkäzämän här bir künimni,
Buytgänçä yirtsäng häm mäyli tänämni,
Råzidurmän, endi ålsäng cånimni.

Şu dämgäçä kördim qayγu älämni,
Heç kimsä eşitmäy åhu nålämni,
Şukrulillå, tåpib quçdim bålämni,
Råzidurmän, endi ålsäng cånimni.

Öz elimdä öz ilgimdän xår boldim,
Äyrålıq yolidä intizår boldim,
Pärçäpuruş qattıq nångä zår boldim,
Färzändim väsligä axır yår boldim,
Råzidurmän, endi ålsäng cånimni.

Mendä edi bergän cåning åmånät,
Åmånätgä qılgänim yoq xıyånät,
Oγlimning quçåγı mengä γanimät,
Råzidurmän, endi ålsäng cånimni.

Rävşän kör özinggä täslim bir bändä,
Üstimgä kiygänim qırq toqım cändä,
Tirik yürişgä häm tåqat yoq mendä,
Råzidirmän, endi ålsäng cånimni.

Beçårä Rävşän kör kälimä qaytärib, cånini haqqa täslim qılib qoydi. Bu hådisädän Göroγlibek qattıq tä'sirlänib, åtäsining üstigä özini täşläb, zår-zår yıγlädi. Endi Ähmäd särdårdän eşiting.

Ähmäd särdår bir ciyrån yoryadä årtidä köp sipåhilärni ergäştirib, båzårdän qaytäyåtib, ådämlärning xånäqåhning åldidä üymäläşib turişgänini körib, şungä burilib kelib, xånäqåhdägi Rävşän därvişning supäning åstidä ölib yåtgänini, bir qoli bilän bir bäytälning nuxtäsidän uşläb, bir qoli bilän uni quçib yıγläb yåtgän bir yåşginä båläni körib qålib, ådämlärdän våqeäni soräb, äslidä Rävşän därviş özining bäççäsi, bu yåş bålä ciyäni, Hilålåy åpäsining oγli ekänini bilib, åtdän tüşib, xızmätkårlärigä Rävşän körning cäsädini u yerdän bir xucrägä åldirib, Göroγlibekni köndirib, xånäqåhning äyvånigä kirgizib, bir qoyni keltirib şu yerdä soydirib, åvuldän bir xızmätçisigä buyurib, üç-tört tändir nån keltirib, Rävşän körgä özining yäqın ekänini bildirib, teväräk-åvullärgä xabär qıldirib, şu keç şäyxlärni çaqırib keltirib, qoyning göştini åsib, ådämlär toplänib, Ähmäd särdårning özi häm şu åqşåm xånäqåhdä tünäb, ertägisin çåştgåhdä Rävşän kör beçåräning cänäzäsini ötkäzib, tupråqqa tåpşirib, duåi fåtihä qılibdi. Äsli süyäk egäsi Ähmäd särdår bolib, undän keyin Göroγlibek ciyänini üyigä ålib qaytdi.

II- Göroγlinin bålåligi

«Ötgän gäpgä sälåvät», degän ekän. Endi Rävşän kör beçårä ölib, Göroγlibekni yetim qåldirib qoyämizmi. Gäpning bu yåγını häm dävåm ettirib ketä beräyin, qani, Göroγlibek nimälär qılär ekän.

Änä endi şuytib, Ähmädbek särdår Göroγlibek ciyänining süyäk egäsi bolib, üyigä ålib bårib, xåtini Xålcuvånåygä: – Mänä bu mening tuqqan ciyänim, Xunxårdä tuγılib, enäsi ölib, kelgän. Endi bu biznikidä turädi. Sengä täyinlägänim – şuning äslå-äslå könglini qåldirmäysän, sirä-sirä mäytärilmäsin. Ägär buning könglini qåldirgüdäy bolsäng, ikkimizning ortämizdägi dostlikkä γåvγa qoygän boläsän, – deb täyinläb qoydi. Göroγlibekkä häm: – Ciyänim Göroγli, men bu Türkmän yurtidä Xunxårgä väkil ådämmän. Cüdä köp işläymän. Üydä bolärimdän bolmäsligim köp. Şu yängängning qåşidä boläsän. Lekin bilib qoyki, Räyhån äräb degän bir sämän boz åtli ådäm bår. U här zämån-här zämåndä şu tögäräklärdä körinib qålädi. Öşä ådämgä köz-qulåq bolib yür. Heç kim yoq vaqtlärdä håvligä yåndäşmäsin. U bir yåmån ådäm, – deb täyinläb qoydi.

Şuytib, Göroγlibek Ähmäd särdårnikidä cüdä erkä bålä bolib ösä berdi. «Äytgäni orål, ålgäni hälål», edi. Båşqa türkmänlär häm Göroγlibekkä Ähmäd särdårning ciyäni deb hurmät yüzäsidän qarär edi. Båşqaning Göroγlibek bilän Göroγlibekning båşqa bilän işi yoq. Ålä bäytäli häläk, özi häläk här küni yetäkläb yürgäni-yürgän edi.

Künlärdän bir kün kökläm çåγı ålä bäytälini yetäkläb Håvdäk kölning yånidä yürsä, bäytäli dämgä kelgän ekän, köldän bir yåvvåyi åt çıqıb, bäytäligä çåpib, yänä qaytib suvgä kirib ketdi. Şuytib, Göroγlibekning bäytäli boγåz bolib qåldi. Göroγlibek bolsä, quvånib: «Endi bäytälim mengä åt tuγıb berädi», – deb yürär edi. Künlär, åylär ötib, bäytälning qulinläydigän vaqti bolib qåldi. Göroγlibek häm: «Endi bäytälim åt tuγıb berädi» – deb här dåim köz-qulåq bolib yürädigän boldi. Bir kün båmdåddä bäytäli qulinläbdi. Göroγlibek qaräsä, xuddi tåziday bir närsä, bädändä bittä häm tüki yoq, çaqa, özi häm uryåçi ekän. Göroγlibekning birdän käyfi qåçib, nä'şäsi uçib: «Men seni qaçånlärdän beri bir åt tuγıb berädi, deb yürsäm, tuγıb bergän närsäng şumi. Taγı bu häm bolsä uryåçi», – deb aççıγ üstidä bäytälini kältäk bilän bir urib öldirib qoydi. Bir pillä qaräsä, bäytäli ölib qålibdi. Endi Göroγlibekning aççıγı tärqab: «He, cånivår tåziginäm», – deb häligi tåzigä oxşägän çaqa tåyni yängäsidän soräb ålib süt berib, bir kigizginäning üstidä yåtqazib, tärbiyät qıläberdi.

Ärädän köp vaqtlär ötib, tåygä tük çıqıb, yürä ålädigän boldiqåldi. Undän keyin Göroγlibekning iş ermägi şu tåy bolib qåldi. Tåy miskin ösdi. γunåndän donån boldi, åylär, yıllär ötib bir sämän boz bolib yetişdi. Şu vaqtgäçä Göroγli häm on beşgä kirdi. Tåγasi äytgän häligi Räyhån äräb degän ådäm häm här zämån, här zämånlärdä döngdän båşmåqläb Ähmäd särdårning håvlisigä qaräb-qaräb, yänä yoq bolib ketär edi. Göroγlibek: «Endi bäytälim dämgä kelsä, bir yaxşi åtgä çåptirsäm, undän keyin bäytälim mengä bir erkäk tåy tuγıb bersä, åt qılib ålär edim», – deb yürär edi. Şu kökläm Göroγlibekning äytgäni bolib, bäytäli dämgä keldi. Lekin Göroγlibek här qandäy åtni bäytäligä çåptirişni xåhlämäy, bir yaxşi åt bolsä, deb yürib edi. Şu künlärdä Ähmäd särdår bir yåqqa ketgän. Åvuldä häm yålçitib ådäm qålmägän edi. Endi sözni Räyhån äräbdän eşiting.

Räyhån äräb bergi äräblär eligä pådşå edi, özi cüdä säyis åtbåz edi. Bir yaxşi äräbi bäytälgä dämgä kelgän vaqtidä dengiz tulpårini çåptirib, bir xånäzåd tulpår tuγdirib ålgän edi. Räyhån äräbning özi nihåyätdä xåtinbåz bäççäγar edi. «Şundäy tulpårim bolgändän keyin ålämdä tengi yoq qızni izläb tåpiş mengä åsån»,– deb bekår vaqtläri dunyåning tört täräfigä säyåhät qılib ketär edi. Şuydäy qılib, bir märtäbä türkmän yurtigä kelib qålib, Xålcuvånåygä közi tüşib, cüdä yåmån xuştår bolgän edi. Özi häm xuddi şu vaqtlärdä yer yüzidä Xålcuvånåydäy suluv qız yoq edi. Räyhån äräb ådämlärdän: «Bu qızning båşi boşmi?» deb sorägänidä, ådämlär: «Yäqındä bu qızning toyi bolädi. Bu qızni türkmän elining åγasi Ähmäd särdår ålädi», – degän edi. Räyhån äräb qızni sähäl åldin körmägänigä ming-mingläb puşäymån qılib, qolgä kiritişning ilåcini tåpmäy, här zämånlärdä qırdän bir båşmåqläb, Xålcuvånåyni uzåqdän bir körib ketär edi. Şuytib, Räyhån äräb Xålcuvånåyning häsrätini yeb yürär edi. Änä endi bügün Räyhån äräb åvuldä yålçitib ådäm yoγligini bilib, åtini häydäb, Ähmäd särdår håvlisining yånbåşigä kelib qålgänidä Räyhån äräbni Göroγlibek körib qålib: – Hä, oγri, bu yerdä nimä qılib yüribsän. Cönä bu yerdän, enäγar, – deb Räyhån äräbgä qaräb, bir söz dedi:

Çekkäsin cün båsgän qandäy bälåsän,
Bu yerlärdä yürib nimä qıläsän,
Oγrimisän, käzzåbmisän, enäγar,
Cönäb qål yolinggä, yoqsä öläsän.

γayrätim kelgändä qaynäb coşämän,
Här neçük tåşingmän köksing teşämän,

Däh desäm, tåγlärdän häkläb åşämän,
Kim bolsäng häm, därråv cönä bu yerdän.

Dev häm tikläy ålmäs mening közimä,
Åyåq åsti qılgum, kelsäng, özim-ä,
Cåning keräk bolsä, qaytgin izinggä,
Kim bolsäng häm, därråv cönä bu yerdän.

Közgä ilmäysänmi meni bålä, deb,
Äldämåqçidirsän aqli çälä, deb,
Tälån sålib ketäy birätolä, deb,
Kim bolsäng häm, därråv cönä bu yerdän.

Bu yerlärning bäländ yåγı cönäγar,
Xancär ursä, åq bädändän qån åqar,
Çälqaymä åldimdä, oγri, enäγar,
Kim bolsäng häm, därråv cönä bu yerdän.

Qulåq sål, häråmi, äytgän sözimä,
Tüşdingmi, bäççäγar, mening izimä,
Bezräyib båqa bermä yüzimä,
Kim bolsäng häm, därråv cönä bu yerdän.

İşånmä, häråmi, mingän åtinggä,
Quväläb ötkäzäy mämläkätinggä,
Åbbårib tåpşiräy uluγ zåtinggä,
Kim bolsäng häm, därråv cönä bu yerdän.

Här zämåndä båşmåqläysän, körämän,
Köpdän beri seni bilib yürämän,
Turä bersäng kältäk bilän urämän,
Kim bolsäng häm, därråv cönä bu yerdän.

Göroγlibek nårtüyädäy γarqırär,
Xancär ursäm qızil qåning şärqırär,
Säçiräb här yåqqa åqıb tirqırär,
Kim bolsäng häm, därråv cönä bu yerdän.

Şundäy pillädä köpni körgän Räyhån äräbning Göroγlibekning bundäy gäplärigä äççıγı kelib otirädimi? Quv bäççäγar Göroγligä sir bermäy: – Håv, ükä, u qırdän båşmåqläb yürädigän ådäm mendän båşqa ådäm. Bir yåmån äyyår, här närsägä täyyår ådäm, men bolsäm, bir yol ötkinçimän. İndämäsäng, ötib ketämän, indäsäng, qaytib

ketämän, – deb özigä suv yügürtmäy, Räyhån äräb Göroγlibekkä qaräb, üzängigä åyåγını tiräb, moyläbini buräb, bir söz dedi:

Gäpirgän gäplärim uyqaş, ulämä,
Tillä dåyrä çälgän qollär tålämä,
Köçä båγdän ötkinçimän, bek bäççä,
Bekbäççälär şundäy zålim bolämä?

Meni deb båşqani közing körgändi[r],
Birår oγri qırdän tikläb turgändi[r],
Bekbäççälär şundäy doqläb berämä,
Öz tinçidä köçä båγmän yürgändi.

Bekzådälär şåyi kiysin, şäylänsin,
Här kim γanim bolsä, qoli båylänsin,
Ursäng ägär bir faqırmän, bekbäççä,
Sendäy uldän äziz cånim äylänsin.

Bähår bolsä, köldä ördäk süzädi,
Oyläb körsäng, degäning mengä izzädi[r],
Bu ådäting qılä bersäng, bekbäççä,
Ötkinçilär köçäbåγdän bezädi.

İndämä, cån ükä, ötib ketämän,
Mänzilimgä öz çåγımdä yetämän.
Qahr äyläsäng, men bir faqır yolåvçi,
Båz årqamgä qaytmäy nimä etämän.

Dälä-däşt tolädir räyhån güligä,
Sir äytgän sänämning tüşär qoligä,
Cävåb ber faqırgä endi, bekbäççä,
Öz vaqtidä ketsin båzår yoligä.

Şundä Göroγlibek Räyhån äräbdän bu sözni eşitdi. «Äldämåqqa bålä yaxşi» degän. – «Bu qırdän båşmåqläydigän Räyhån äräb emäs ekän-dä. Ådäm ådämgä, åt åtgä oxşäydi-dä. Bu bir yol ötkinçi bolsä, buni men bekårgä Räyhån äräb, deb oyläb, xafä qılib qoydimåv. Lekin zänγarning åti cüdä suluv åt ekän. Özi häm yulduzni közläydi. Åtini soräsäm, bäytälimgä çåptirmäsmikän», – deb Göroγlibek Räyhån äräbgä qaräb, bu sözni äytdi:

Yäräşıqqa zärrin potä oräymän,
Körgänimni yaxşilikkä yoräymän,

Bu sözmän åt mingän äyå yolåvçi,
Şu åtingni bäytälimgä soräymän.

Şu åting demäyin behişt piråγı,
Fäläkdä yulduzni közlär dimåγı,
Çaqmåqqa mengzäydi közin çiråγı,
Şu åtingni bäytälimgä soräymän.

Nåsqåvåq oxşäydi kümüş qåptirsäng,
Täläbgår ådämning dilin tåptirsäng,
Boz tulpåring boz biyämgä çåptirsäng,
Bir märtägä bäytälimgä soräymän.

Mingäning häddili suluv åt ekän,
Boz sämändän kelgän tulpårzåd ekän,
Sini båşqa, boyni uzun, yåt ekän,
Şu åtingni bäytälimgä soräymän.

Şu künlärdä biyäm dämgä kelibdi,
Boγåz bolär vaqti yetib tolibdi,
Şu boz sämäninggä tålib bolibdi,
Bir märtägä qoyişingni soräymän.

Göroγli deydilär, özim bekzådä,
Kiygänim üstimdä härir åzådä,
Bir fäsil tüşib tur bolib piyådä,
Şu åtingni bäytälimgä soräymän.

Räyhån äräb Göroγlibekning bu sözini eşitib, bäytäligä Räyhån äräbning åtini qoydirişgä cüdä işqıbåz ekänini bilib, håzir Göroγlibekni äldäş päyti ekänini qoldän bermäy, Göroγlibekkä qaräb: – Åtimni bäytälinggä, mäyli, bir qoyäyin, undän ävväl sen mening bir täşnäligimni qåndir, – deb bu sözni äytdi:

Mäyli, qoyäy bäytälinggä åtimni,
Ävväl äytgänimni qılsäng, Göroγli,
Uzåq yoldän kelgän çänqåq, täşnämän,
Yäxåb suvdän seråb etsäng, Göroγli.

Yängänggä buyursäng, xızmätgä tursä,
Bir şåkåsä tolä suv ålib bersä,
Şundän keyin beräy, mäyli, åtimni,
Täşnälikdän seråb bolsäm, Göroγli.

Yängänggä buyursäng, dälägä çıqsä,
Qolidän suv bersä, läbim qånıqsä,
Şundän keyin beräy mäyli åtimni,
Äytgäninggä könib songrä, Göroγli.

Däştdä uçrätäsän räyhån gülini,
Yängäng kåsä tutib, çozsä qolini,
Şundän keyin, mäyli, beräy åtimni,
Suv içib ålgändän keyin, Göroγli.

Änä şundä Göroγlibek Räyhån äräbdän bu sözni eşitib: «Bu zänγär yängämni suv ålib bersin, dedi. Öşä tåγam äytgän Räyhån äräb yå şumikän. Lekin zänγarning åti cüdä suluv ekän. Şu åtini bäytälimgä çåptirib ålsäm», – deb oyläb, Räyhån äräbgä: – Sen zänγar Räyhån äräb bolib, meni äldäb, taγın yängämni ålib qåçib ketmägin. Ävväl åtingni bäytälimgä çåptir. Keyin men yängämgä äytib, sengä suv åldirib bergizämän, – desä, Räyhån äräbning Xålcuvångä tåzä huşläri åγıb, ölib båräyåtib: – Ükä, ävväl sen yängänggä äytib, mengä suv åldirib bergizsäng, keyin åtimni bäytälinggä çåptirämän, dedi. Göroγlibek bolsä, Räyhån äräbning åtigä cüdä huşläri åγıb, nimä bolsä häm bäytäligä çåptirib qålmåqçi, yänä «Mäbådå bu Räyhån äräb bolsä, meni äldäb yängämni ålib qåçib ketämi», – deb häm qoyädi. Ämmå Räyhån äräbning åtini bäytäligä çåptirä ålmäy qålişdän yänä xavf qılädi. Räyhån äräb quv zänγar hämmä gäpni bilib turibdi. Şu ähvåldä Räyhån äräb bilän Göroγli bir sulhgä kelålmägändän keyin Göroγlibekkä Räyhån äräb: – Bolmäsä, men häm åtimni bäytälinggä qoyäberäy, sen häm yängänggä suv åldirib beräber. Här ikkimizning maqsädimiz bir vaqtdä håsil bolsin, – dedi. Göroγlibek råzi bolib, yängäsigä bir kåsä suv ålib berdirmäkkä içkärigä kirib ketdi. Räyhån äräb «Endi bu båläni ärbåvimä tüşirdimåv», – deb äylänib, håvligä kirib, supädän içkärigä räv bolib turdi.

Göroγlibek içkärigä kirib Xålcuvån yängäsigä: – Yängäcån, şu kelgän ådämgä bir kåsä suv ålib ber, – deb iltimås qılsä, yängäsi: – U ådäm – düşmän. Ägär men suv ålib bersäm, keyin mendän äyrilib qåläsän, – deb könmäy åyåq tiräb åldi. Göroγlibek häm yängäsigä: – Yoq, yängä, u düşmän emäs, bir yol ötkinçi. Men uning åtigä işqıbåz bolib, bäytälimgä çåptirämän, deb uni özim qaytärib keldim. Yängäng bir kåsä suv bersä, åtimni bäytälinggä çåptirämän, dedi. Yängäcån, bolmäydi, bir kåsä suv ålib beräsän. Häddi sengä indäşgä yetmäydi. U mendän qorqadi. Håzirginäning özidä uni doqläb qorqıtdim. Bu

yåγıdän xåtircäm bol, özim bårku, – dey berdi. Xålcuvånåy Ähmäd särdårning «Bu båläning rä'yini heç qaytärmä», – deb täyinlägänini esläb, nåilåc bir kåsä suvni ålib, yengini tişläb tårtinib, täşqarigä çıqdi. Räyhån äräbning közi Xålcuvånåyning qaddu-qåmätigä tüşib, içi şuvilläb, bayri guvilläb, közi çaqçäyib, åγzi aqçäyib, tåzä siläsi qaytib, åγzining solägi qurib, nimä bolgänini bilmäy qålib, Göroγligä: – Tut bäytälingni, lekin men özim åtdän tüşmäymän, – deb yubårdi. Göroγlibek bäytälini tutdi. Räyhån äräb åtigä minib turib, åtini bäytälgä qoydi. Göroγlibek vä'dägä muvåfıq: –Yängä, håzir kåsäni bu ådämgä uzät, – dedi. Xålcuvån kåsäni tårtinib, Räyhån äräbgä tutdi. Räyhån äräbning közläri oynäb ketdi. Därråv kåsäni qamçisi bilän bir urib, Xålcuvånåyning bilägidän mähkäm uşläb, bir silkib åtining sayrisigä ålib: – Ey, ähmåq Göroγli, qåyil boldingmi endi, – deb häydäb ketdi. Göroγli därråv källäpoşini tört bükläb: – «Nimä bolsä häm, endi bäytälim toxtämäy qålmäsin», – deb büklängän källäpoşini bäytälning kötigä tıqıb, bir qolini källäpoşdän qoymäy, bäytäligä minib, bir qoli bilän häydäb, Räyhån äräbning årqasidän tüşdi. Bir pillä bäytäl cipilläb Räyhån äräbgä yäqınläşib bårib qåldi. Räyhån äräb ärqayin bolib ketäyåtgän edi. Qaräsä, Göroγlining bäytäli cüdä yåmån cimiyib quvib keläyäpti. Räyhån äräb häm endi ärqayin bolmäy, kättä bir cärgä häydäb, cärdän åtini ding etkizib, säkrätib ötib ketdi. Şu yerdä Göroγlibekning bäytäli bäytällik qılib, cärdän säkräy ålmäy qåldi. Şundä Göroγlibek Räyhån äräbning årqasidän qıçqırib: – Ükäyar Räyhån äräb, meni äldäding. Ärqayin bolmä, här pillä sendän öçimni ålämän, deb şu sözni äytdi:

Äldäb ketding bügün meni, ükäyar,
Şu märtä yuttirdim sengä, enäyar,
Äldäding, ärbäding, aqlim åldirding,
Kökrägi cün båsgän, közläri çayır.

Köp quvånmä, häli bir kün köräsän,
Äräbdä häliçä dävrån süräsän,
Qåşıq båşinggä tekkän pillä, enäyar,
Közläring miltilläb nävbät beräsän.

Åstingdä bedåving tulpår, oynåqı,
Xazinängdä mingläb tüyä moynåqı,
Nävbät kelib bir kün ötär cåningdän,
Tizilläb türkmänning bergän qıynåyı.

Åtinggä qarätib közim çäldirding,
Äldäding, ärbäding, aqlim åldirding,
Boz sämäning bedåv ekän, ükäγar,
Häkläb ketding, meni årqa qåldirding.

Sening Räyhån äräbliging bilmädim,
Yängäm qaytärgäning qabul qılmädim,
Şu märtägä yutding meni, ükäγar,
Häy ättäng-ä, sengä üstün bolmädim.

Şåşmä, cånim bolsä bundä åmåndä,
Tåpärmän mäkåning bolsä qayåndä,
Göroγligä nävbät kelsä köräsän,
Xåh ärmändä bolsä, xåhi eråndä.

Göroγlibek åγzi çärçägäniçä Räyhån äräbning årqasidän sökib-sökib, nåçår cärdän närigä ötä ålmäy, årqagä qaytdi. Årädän bir-ikki kün ötib, Ähmäd särdår kelib, Göroγlidän yängäsini sorädi. Şundä Göroγlibekning köngli buzilib, Räyhån äräbni sökib, yıγläb, bir söz dedi:

Bilmäy qåldim, ilintirdi dämigä,
Cüdä yåmån äyyår ekän, enäγar,
Räyhån äräb kelib közim çälγıtdi,
Göl debmän u, huşyår ekän enäγar.

Yängämni täşlädi åtning sånigä,
Pärvå häm qılmädi yıγlägänigä,
Çängälin båtirdi qårdäy tänigä,
Bir xızzäng, közi γar ekän enäγar.

Mingäştirib Xålcuvånni sirtigä,
Häydäb ketdi åtin, båqmäy årtigä,
Men yıγläymän åriyätning därdigä.
Közi ålä çaγır ekän enäγar.

Boz sämäni çåpsä, yulduzdäy åqar,
Suluvlik simbäti ådämgä yåqar,
Közläri çaqmåqdäy älängläb båqar,
Mingän åti tulpår ekän enäγar.

Göroγli yetålmäy, qåp ketdi dåγdä,
Yortängläb ästä-ästä undän yıråqdä,

Äytä bersäm sözim turmäs küräkdä,
Häddili hiylägär ekän enäγar.

Ähmäd särdår Göroγli ciyänidän bu sözlärni eşitib, cüdä köp vaqt indämäy, γamgin bolib qålib, keyin Göroγlibekkä: – Ciyänim, bu gäplärni esingdän çıqarib yubårib, bäytälingni båqıb, dimåγıngni çåq qılib yürä ber. Mengä Xålcuvån bolmäsä, båşqasi, pulgä tåpilädigän xåtin-dä, deb dildårlik berdi. Göroγlibek bolsä, piçä kättärib: «Bir åtli bolib åläy, undän keyin körämän», – deb Räyhån äräbni sirtidän sökib, bäytälini minib, bozgä çıqıb ketdi.

Änä şuytib bäytäli häläk, Göroγli häläk, şu ähvåldä åylär ötibdi: Bir kün Göroγlibekning bäytäli bir tåzidäy çaqa, mådärzåd närsäni tuγıb täşlädi. Göroγlibek buni körib käyfi qåçib, näş'äsi uçib, cüdä äççıγlänib: – Men seni şundäy närsä tuγsin, deb äsräb, äzäyişläb yüribmidim, – deb boz sämän bäytälini kältäk bilän bir urib öldirib qoydi. Bir pillä äççıγı tärqalib qaräsä, bäytäli ölib qålibdi. «He, ättäng», – deb häligi tåzigä oxşägän cünsiz närsäning erkäk ekänigä ümid bilän bir åz vaqt süt berib yürgänidän keyin körsä, ästä-sekin cün çıqıb, häligi tåzigä oxşägänlikläri ketib, åyåqlänib, kökkinä tåy bolib qåldi. Göroγlibek quvånib: «Endi buni åt qılib ålämän», – deb tåygä mehr qoyib, quyåndäy ildäm bolsin, deb quyånning sütini, eçkidäy säkräsin, deb eçkining sütini, böridäy ålγır bolsin, deb börining sütini, tülkidäy äyyår bolsin, deb tülkining sütini, tüyädäy çidämli bolsin, deb tüyäning sütini, öz näsli åtdäy suluv bolsin, deb åtning sütini berib, tåyini båqıb otirib, yıl åşirib, kättä tåy qılib, gåh minib, gåh tüşib, tåy nåvçätåb, bäländ qåmät bolgänligi üçün tåyining ismini γıråt qoyib ålgän edi. γıråt üç yåşgä tolib, γonån bolgändän keyin Göroγli Räyhån äräbgä båriş qasdidä cärdän irγıb ötädigän qılämän, deb ävväl ärıqdän irγıtib, song cärlärdän irγıtib, ipäklärdän ärqån eşib sudrätib, mäşq qıldirib yürär edi.

Şuytib, bir küni γıråtni minib, Göroγlibek Yåvmitning xånäqåsining åldidän ötäyåtib, yåşligidä şu yerdä Rävşän kör bilän tåpişib, åtäsining şu yerdä väfåt etgänini esläb ötib båräyåtsä, xånäqåhgä köp qaländärlär qongän ekän. Ulär Göroγlibekni körib qålib: – Håy, Göroγlibek, bu yåqqa keling, bir gäp bår, – deb çaqırişib qåldilär. Göroγlibek qaländärlärning çaqırgänigä aççıγlänib: – Gäpläring beş-ålti çaqa tängä ber, deb äytiş-dä, undän båşqa nimä gäpläring bolär edi, – dedi. Şundä qaländärlärning biri Göroγlibekkä qaräb: – Yoq, båşqa bir gäp bår. Bizlär pul soräb, gädåyçilik qılädigän qaländärlärdän emäsmiz. Fäqat sengä äytädigän mäxsus bir

gäpimiz bår. Sen supädän bir bäländgä çıq. Åtdän tüş. Åtingni biråvimiz uşläb turämiz. Bizlärning şäråfätimiz bilän sen häm xånäqåhgä bir kir, – deb dim qoymägändän keyin Göroγlibek γıråtdän tüşib, γıråtning cilåvidän uşläb turgän håldä supägä çıqıb: – Mänä, çıqdim. Nimä gäpläring bolsä, äytinglär qani, – desä, qaländärlär: – Seni şu türkmän eligä xån qılib kötärmåqçimiz. Sen bizlärni qaländär, deb oylämä. Bizlär el åqsåqålläri bolämiz. Qani, içkärigä märhämät qıl. Åtingni biråvimiz uşläb turämiz, – dey berdi. Göroγlibek qaländärlärgä: – Mäbådä, sizlär oγri bolib, meni äldäb içkärigä kirgizib, åtimni oγriläb ketmänglär, – desä, qaländärlär: – Yoq, bizlär oγri emäsmiz. Ägär işånmäsäng, mänä äyvånning burçägigä yür, åting köz åldingdä. Fäqat sengä pådşålikning köyläginі kiydirib qoyämiz. Båşqa heç gäp yoq. Şu köyläkni kiyding – türkmän eligä xån bolding hesåb, deb Göroγlini qoyärdä-qoymäy, xånäqåh äyvånining burçägigä ålib bårişib, öşä äytgän köyläkni kiydirmäkçi bolä berdi. Göroγlibek: – Åtimning yoligä köndäläng bolä bermänglär. Men häli sizlärgä işångim kelmäyäpti, – dedi. Qaländärlär γıråt bilän Göroγlibekning åräsini åçıq qılib qoyib: – Änä endi köyläkni kiyib ål, – deyişä berdi. Göroγlibek: – Bolmäsä, åtimni öşä cåygä båγläb qoyinglär. Men köyläkni kiyib ålgünçä, åtimnining åldidä heç kim bolmäsin, – dedi. Qaländärlär γıråtni cåyigä båγläb, özläri γıråtdän yiråqläşdilär. Göroγlibek åtigä cüdä käşäl bolib: – Köyläkni beringlär, tez kiyib åläy, – deb köyläkni qaländärlärning qolidän ålä sålib, äbil-γubil kiyä sålib, köyläkning yåqåsidän båşini çıqarä sålib qaräsä, γırkök åti yoq, qaländärlär häm yoq. Cüdä käyfi uçib ketgänidän Göroγlibek kiygän köyläginі yirtib, böläk-böläk qılib täşläb, åtini izläb, endi särsån bolmåqni köring.

İzläydi-izläydi, här zämändä kelib tåγasinikidän bir tändir, ikki tändir nån ålib, yänä izläb ketädi. Ämmå åtning nä izini vä nä däräginі tåpålmäy, käyfi uçib, yänä tåγasinikigä qaytädi. Şu ähvåldä Göroγlibekning izlämägän yeri qålmäy, årädän bir yıl ötib ketdi. Göroγlibek endi on toqqızgä kirgän. Kün häm åxır tirämä[93] bolib keläyåtir. γıråtdän bolsä, häli häm däräk yoq. Bir märtä: - Eng uzåqlikdägi bir tåγni häm bir izläy, undän keyin häm tåpmäsäm, tåzä ümidimni üzämän», – deb öşä tåqqa qaräb yol ålib, piyådä yürä-yürä tåγning tübigä yetib bårdi. Endi åγa Yunus vä Misqål pärilärdän eşitsängiz.

---

[93] Küz.

Göroγligä xuştår bolib, ulärning ruhi şu türkmän elidä äylänib yürär edi. Ämmå Göroγlibek heç nimädän xabärsiz, γırkök åtini izlämäkdän båşqa närsäni bilmäs edi. Şu tåγning baγridä, bir kämärning bulåγıdä Yunus-Misqål pärilärning ruhläri kir yuvib otirgän surätdä Göroγlibekning közigä körindi, Göroγlibek ulärdän: – Şu yerlärdän γonåndän donångä çıqmä bir kök tåy ötdimi? – deb soräb, bir söz dedi:

Bulåqning båşidä turgän äyållär,
Şu yerlärdän bir γonån tåy ötdimi,
Ötgän bolsä, bizgä xabär beringlär,
Şu yerlärdä birår kimsä ötdimi?

Ötgän bolsä, süyünçisin berämän,
Yåvmitgä qaytärib ålib bårämän,
Bilsänglär, äytinglär, turgän äyållär,
Köpdän beri yoqçi bolib yürämän,
Şu yerlärdän bir γonån tåy ötdimi?

Bu tåγlär elät bår yerdän känårä[94]
Bundän åşsä qaysi yurtgä enärä,
Äytinglär, kir yuvib turgän äyållär,
Åtim izläb cüdä boldim åvårä,
Şu yerlärdän bir γonån tåy ötdimi?

Kezib keldim däştu sährå, çölini,
Axtärib tåpmädim dengiz, kölini,
Äytinglär, kir yuvib turgän äyållär,
Qısqa äyläng izlåvçining yolini,
Şu yerlärdän bir γonån tåy ötdimi?

Kök tüsli, uzun dum, boyni ingiçkä,
Zor ömgän, buyuri kerişgän ingiçkä,
Eşitinglär, kir yuvib turgän äyållär,
Tåpsäm Yåvmit qaytib båräy şu keçä,
Şu yerlärdän bir γonån tåy ötdimi?

Rävşänkör båläsi åtim Göroγli,
Tåγäm Ähmäd särdår türkmändä tuγli,
Men özim heç kimdän qorqmäs qåruvli,

[94] Çet, çegärä.

Äytinglär, kir yuvib turgän äyållär,
Şu yerlärdän bir γonån tåy ötdimi?

Şundä Yunus, Misqål pärilärning ruhi qåqılib burälib, Göroγlibekkä qaräb, bıqınini tiräb, qåşini uçirib, xuddi bir-birigä oxşäb, bir kişini ikki kişi qılib qoygändäy bolib, külib nåz qılib: – Åt yoqåtgän yaxşi yigit, åtingni el bår cåydän sorä-dä. Åt bu ådämsiz tåγlärdä nimä qılsin, – deb Yunus, Misqål pärilärning ruhi şu sözni äytdi:

Ey, åt izläb yürgän güzäl boz bålä,
Cäynägän cämåling misli gül-lålä,
Yå mägär aqlingdir häli köp çälä,
Ådämsiz cåylärdä åting nä qılsing?

Kişi yurtdän uzåqläşsä, yåt bolär,
Köp piyådä yürmä, påying lät bolär,
Qayerdä el bolsä, şundä åt bolär,
Ådämsiz cåylärdä åting nä qılsin?

Yå bolmäsä åting qılib bähånä,
Oynäşäy deb kelgändirsän buyånä,
Boläyin boyingdän mudåm pärvånä,
Ådämsiz cåylärdä åting nä qılsin?

Tüşingdä bizlärni mägär kördingmi,
Töşägingdän sermälänib turdingmi,
Körib turib çindän köngil berdingmi,
Ådämsiz cåylärdä åting nä qılsin?

Bizning bulåq çömilmåqqa quläymi,
Quläy bolsä sizni şumγıb sålmäymi,
Måbådä könglingiz bizni tiläymi,
Ådämsiz cåylärdä åting nä qılsin?

Åynädän tınıqdir päri cämåli,
Päri cämålining bolmäs zävåli,
Bu sözlär çinmi yå mägär xayålmi,
Ådämsiz cåylärdä åting nä qılsin?

Äyål demä, bizlär häli gülγunçä,
Heç kimni körmädik tå sen kelgünçä,
Xop desäng, xopdirmiz, båz yänä şunçä,

Ådämsiz cåylärdä åting nä qılsin?

Yunus, Misqål yol üzrä kir yuvärlär,
Bir qarä-çi, şävqıng yänä qançä bår.
Qançä suluv körsäng, biz häm şunçä bår,
Ådämsiz cåylärdä åting nä qılsin?

Göroγlibek bulåqdä kir yuvgän bolib köringän Yunus, Misqål pärilärning ruhidän bundäy häzil sözlärni eşitib, özidän-özi ulärgä Göroγlibekning huşläri åqqandäy bolib: – «Bulär negä mengä bundäy deb häzil söz qåtädi», – deb ävvälidän äyål cinsining isi yåqmägän Göroγligä bir märtä pärilärning sözi qulåγıgä yåqqandäy bolib, u yerdän ötib ketdi. Şu küni gäşti peşindä tåγning üstigä çıqıb otirib, näryåqdägi kämärlärni birmä-bir közdän keçirib qaräb otirsä, bir pillä bir kämärdän bir dolänägä båγlåqlik turgän bir åtni körib qålib, rängigä zehn sålib qåräsä, åt kök, yäşil, γırkök, γırkökkä oxşägän bir åt. «Ägär γırkök bolsä, şunçä mehnätim küymägän bolädi. Qani bir bårib köräy-çi», – deb ästä ästä öşä kämärgä bårib körsä, özining γıråti dolänägä båγlåqlik turibdi. Heç ådämzådning därägi yoq. Lekin bir åz ösibdi. Åtning üstidä egär-äbzäl, båşidä noxtä, yügän. – «E, cånivårginä γırkökim», – deb dolänädän yeçib ålib, minib tåγdän tüşib qaytib kelä berdi. Kün häm äsr boläy deb qålgän bir pillä tåγning båşidän biråv: – Hä, bålä, toxtä. Åtni qayåqqa ålib ketäyäpsän? – dedi. Göroγlibek: «Kim bolsä häm kelsin qani», – deb toxtäb turdi. Bir pillä qari çål båbåy yetib kelä sålib, γıråtning cilåvidän ålä ketdi. Göroγlibek çålgä: – Nåmärd oγri, åtdä nimä haqıng bår? Buni yoqåtib, bir yıldän beri izläb yüribmän. Yänä meniki deysän-ä, – desä, çål båbåy Göroγlibekkä qaräb: – Nåmä'qulni yemä, åt meniki. Men buni såtib ålgänmän. Qani, därråv tüşib cönäb qål, – dedi. Göroγlibek çål båbåygä: – Sen nåmä'qulning nånini yebsän. Bolmäsä, egär, äbzäli seniki çıqar, åt meniki, köp tärmäşmä. Endi källänggä bir muştläymän, öläsän-qåläsän, – dedi. – Şundäymi häli, häli häm zorlikmi, åtni ber. Bolmäsä, quräşäri qılämiz. Kimki yıqılsä, åtdän ümidini üzsin, – deb Göroγlibekkä qaräb, çål båbåy bir söz dedi:

Haq bolsäng, dä'vångdä ägär haq bolsäng,
Mäyli ål şu åtni meni yıqålsäng,
Bårdiyu yıqılsäng, körgin özingdän,
Undän keyin åt bolädi bizniki,

Şu gäpläring, ägär sening råst bolsä,

Küräş tutsäk, küçim sendän päst bolsä,
Bårdiyu yıqılsäng, körgin özingdän,
Undän keyin åt bolädi bizniki,

Könäsänmi bålä şundäy gåråvgä,
Çikkä äyläb meni, bolålsäng tåvkä,
Bårdiyu yıqılsäng, körgin özingdän,
Undän keyin åt bolädi bizniki.

Biläging şimärib, küçing ketirsäng,
Yıqıtib, yelkämni yergä yetkirsäng,
Bårdiyu yıqılsäng, körgin özingdän,
Undän keyin åt bolädi bizniki.

Kelgin, bålä, qol uşläşib köräylik,
Yånggänimiz çålqa qılib uräyik,
Bårdiyu yıqılsäng, körgin özingdän,
Undän keyin åt bolädi bizniki.

Bu yer Er Xızirning tåyı bolädi,
Kim yıqsä, şu åtni yutib ålädi,
Bårdiyu yıqılsäng, körgin özingdän,
Undän keyin åt bolädi bizniki.

Änä şundä Göroγlibek çål båbåydän bu sözni eşitib: «Bu quläy boldi, ärdisäri bu öläsi çålni yıqıtämän, γıråtimni tåzä özimniki qılib ålib ketämän», – deb γıråtdän tüşib: – Mänä bolmäsä, yåqamä-yåqasigä küräşäsänmi yåki qoyämä-qoltıγıgä küräşäsänmi? – dedi. Çål båbå: – Qandäyigä bolsä häm küräşä berämän, – dedi. Könglidä: «Bir qısib bu çålning qåbirγasini sindirib yubåräy», – deb qoydi.

Şuytib, Göroγlibek båbåy bilän küräşib qålibdi. Çål båbåy şirp etkizip Göroγlini yıqıtib: – Qani, endi åtni bizgä beräsän desä, – Göroγlibek : – Yoq, båbå, küräşimiz it yıqılış boldi, båşqavåtdän küräşämiz, – dedi. Çål båbåy: – Hä, yıqılgän küräşgä toymäs, deydi. Mäyli, qançä küräşsäng, küräşä berämän, – dedi. Göroγlibek: «Şu märtä bir çälim ålib körämän», deb çål båbåy bilän yänä küräşib qåldi. Çål båbåy yänä Göroγlibekni kötärib yergä bir urib: – Qandäy, endi könäsänmi, – dedi. Göroγlibek yänä tåqåşåvlik qılib: – Sen bu märtä häm γırråm yıqding. Yänä båşqavåtdän küräşämän, – dedi. Şundä çål båbåy: – Üç, üçdän keyin puç, degän. Bålä, bilib qoy, şu märtäbä häm yıqılsäng, åtni ålib ketämän, – dedi. Göroγlibek: – Bu märtäbä men seni yıqıtämän, – deb bår küçini topläb çål båbåy bilän yänä küräşdi,

çål båbåy yänä Göroγlibekni kötärib yergä bir urib: – Änä endi seni hälål yıqqanimgä könärsän, – deb γıråtni yetäkläb, tåqqa qaytmåqçi bolä berdi. Şundä Göroγlibek båbåygä küçi yetmäsligini bilib: – γıråtimni berib keting, – deb båbåygä yälinib, bir söz dedi:

γoç biläkli, Rustäm sifät, båbåcån,
Ålib ketäy, bergin mengä åtimni,
Rähm äylä, yålγız edim åtädän,
Ålib ketäy, bergin mengä åtimni.

Bu åt mengä köngil qoygän xånäzåd,
Şu bolsä här neçük men γamdän åzåd,
Seni bir comärd deb dåim qıläy yåd,
Ålib ketäy, bergin mengä åtimni.

Bir yıl boldi särgärdån bop izlädim,
Åyri vaqtlärdä baγrim tuzlädim,
Gåhilärdä botäday bop bozlädim,
Ålib ketäy, bergin mengä åtimni.

Bäräkällä, qåyil boldim küçinggä,
Bilmäm neçük oyläring bår içingdä,
Båbå, qåyil boldim sening küçinggä,
Ålib ketäy, bergin mengä åtimni.

Göroγlibek tåγmä-tåγ särsån bolmäsin,
Bundäy såvuqlärdä keçgä qålmäsin,
Keç sålqıngä qålib tumåv çälmäsin,
Ålib ketäy, bergin mengä åtimni.

Båbåy Göroγlibekkä: – Hä, häli häm åtgä käşälsänmi. Endi cönäb ketä ber. Bäribir sengä endi åt yoq, – dedi. Göroγlibek cüdä mä'yus bolib yältilläb, gåh γıråtgä, gåh çål båbåygä qaräy berdi. Keyin båbåy Göroγlibekkä: – Häy bolmäsä, cüdä şu åtni meniki deyberding. Endi mening bilän qåzigä yür. Qåzi åtni kimgä hükm qılsä, åtni öşä ålsin, – deb γıråtni yetäkläb, bir kämärgä burilä berdi. Göroγlibek könglidä: – «Şu yäqındä qåzixånä häm bår ekän», – deb çål båbåyning årqasidän ergäşib ketä berdi.

Çål båbåy şundäy burilib, bir γårgä kirib ketdi. Göroγli häm çål båbåyning årqasidän «Ässälåmu äläykum», deb kirib bårdi. Qaräsä, içkäridä otinxånä, åbxånä, bir yåγıdä bårxånä, bir yåγıdä ålåvxånä. Näryåγıdä xånäqåh, beri yåγıdä äyvånçä, äyvånçädä γıråt båγlåγlik

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

turibdi. Bir qaländär sifät ådäm çıqıb, Göroγlibek bilän sälåmläşib, körişib, ålåvxånägä ergäştirib kirdi. Qaräsä, ortädä gülxan, endi öçib, çoq bolibdi. Çoqdän ålib-sålib, tördä sändälgä isinib törttä kişi otiribdi. Gülxan ätråfidä bolsä, qırq kişi, bir kättä qåzån temir oçåqning üstidä bıqtirilib turibdi. Göroγlibek şåşib qåldi. Qırq kişi Göroγlibekni sändäldägi tört kişining åldigä otirγızdi. Şundä häligi tört ådämning biråvi: – Qani, Göroγli, märhämät qıl. Ämmå bilginki, bu yer çiltån, γåvsul-γıyåslärning cåyi. Sen şu åt säbäb bolib bu yergä kelib qålding. Endi bu yerdän quruq ketmä. Üç märtäba soräymiz, qani äyt. Åt tiläysänmi, zåt tiläysänmi? – dedilär. Göroγlibek: Åt, – dedi. Yänä: – Åt tiläysänmi, zåt tiläysänmi? – dedilär. Göroγlibek: – Åt, dedi. Üçinçi märtäbä yänä: – Åt tiläysänmi, zåt? – dedilär. Yänä Göroγlibek: – Åt, – dedi. Keyin γåvsul-γıyås: – Bolmäsä, bizlär sengä üç närsä qoşib berämiz. Birinçidän, öz tilägäning şu γırkök åting bolsin, özing bilän teng ümrlik bolsin. İkkinçidän, ümring ziyådä bolsin – yåşing bir yüz yigirmägä yetsin. Üçinçidän, Yunus, Misqål pärilär yåring, Çämbil şähring bolsin. Törtinçidän, här qandäy yärädår bolsäng, yulduzlärni körib tüzälib ketädigän bolgin, åmin, – dedilär. Göroγlibek: «Endi γırkök åtimni bersä, bu yerdän ketsäm», – deb oylägän edi. γåvsul-γıyås: – Åqşåm bolib qåldi. Endi sen bu yerdä mehmån bolib yåt. Ertä bilän ketäsän. Endi heç närsäni oylämä, qorqmä. Här pillä åt özingniki, – deb çiltånlärgä buyirib, Göroγlibekning åldigä bir tåbåq qåvurdåq qoydilär. Göroγlibek qåvurdåqni yeb ålib, şu keç çiltån, γåvsul-γıyåslärgä mehmån bolib qåldi. Åqşåm tüşidä γåvsul-γıyås Göroγlibekkä bir siyirmä qılıç bergän emiş. Endi xudåning beş vaqt nämåz qarzini sen häm küni berib tur, dermiş. Ertä bilän uyγånib qaräsä, qılıç qolidä, γırkök åti bir dolånägä båγlåγlik, özi şundäy dolånägä süyänib uxläbdi[95]. Därråv ornidän turib, γıråtigä minib, Yåvmitgä qaytdi.

[95] Baxşining äytişiçä, yänä bir rivåyätdä γårdä hämmäsi kök, bir tüsli qırq åt bår edi. – Şulärning içidän åtingni tänib ål, – dedi. Göroγlibek γırkökni tänib åldi.

III- Çårtåqli Çämbil

Göroγlibek här zämån tåγasinikigä bir kelib, båşqa vaqtläri öz mästlik mäşγulåtidä γıråtini minib yürär edi. Özigä özi «Mening Çämbil şährim qayerdän bolär ekän», – deb mäslähät qılib yürär edi. Täkä bilän Yåvmitning ortäsidä Xocätåv degän qırsimån tåγçäning etägidä bir çängigän bel bolib, bu yåγı Urgänç, u yåγı Xunxårgäçä edi. Bir kün Göroγlibek bir kärvån yoli bår cåygä bårib qålib qaräsä, belning yoqårisidä Xocätåvdän bir åzråq suv åqıb, bir yäypånlikdän ötib, qumgä singib yåtibdi. Göroγlibek: «Çämbil şährimni şu yerdän qılib ålsäm bolär ekän», – deb şu yerdä bir dolänäning tägini öziçä mäskän qılib, yolning yåqasidän bir çårtåq qıldirib ålib, här zämåndä kelgänidä şu çårtåqning tägidä åti vä özi yåmγırdän, qårdän, saqlänib, yoldän ötgän kärvånlärni, sävdågärlärni tutib ålib: – Qani, türkmän elining xåni Göroγlibekkä zäkåtläringni tölänglär, – deydigän boldi. Ägär sävdågärlär zäkåt bermäsä, urib, tårtib ålädigän boldi. Bir xıl sävdågärlär Göroγlibekni oγri, deb bilsä, yänä bir xılläri Ähmäd särdårning bu erkä ösgän ciyäni emiş, deydi, taγı bir xıl sävdågärlär bir tentäkåliş bålä, deydi. İşqılib, här nimä bolsä häm, sävdågärlär Göroγlibekdän häzär qılib: «Şu Çårtåqli Çängli beldän häligi oγri körmäy esån-åmån ötib ketsäk, bolär edi», – deyişär edi. Şuytib, tez årädä bu yer Çårtåqli Çämbil deb ätäldi.

Ähmäd särdår Göroγlining bu işlärini eşitsä häm, eşitmämişgä sålib yürär edi. Negä desängiz, Ähmäd särdår qaçån bolsä häm Göroγlibek ciyänini özining ornigä türkmängä särdår bolädi, deb oylär edi. Kökläm bolgändän keyin Göroγlibek Xocätåvdän tüşib yäypånlikdän ötib qumgä singäyåtgän suvgä bir båγ qılmåqçi bolib, ötkinçi sävdågärlärni işlätib, yäypånning ätråfini devår qıldirib, Urgänçdän, Xunxårdän türli xıl mevälärning köçätini buyurib keltirgizib, yer yüzidägi här xıl båγ gülläridän häm köçät keltirgizibdi. Bir yåγını däräxtzår çårbåγ, bir yåγını çämänzår gülbåγ qıldiribdi. Hämmä nihållärini pål taxläşib, cåy-cåyigi ektirdi. Çårbåγning ortäsidän bir kättä särhåvuz häm qazdirib, ätråfini şåsupä qıldirdi. Undän keyin Çårtåqqa yäqın yolning läbidän çir äylänib kelämän degünçä tört ming qadämlik qılib Çämbil qoryånini såldirdi. Qoryånning içini özi üçün håvli såldirib, håvlisining içidän töşänçi cihåzgä tolγızdirdi. Bulärning hämmäsini sävdågärlär zäkåt ornigä yå özläri, yå bolmäsä märdikår sålib qılib berär edi. Ähmäd särdår öziçä, «Göroγlibek öziçä şu yerdän håvli qılib åläyåtir. Endi buni üyläntiriş boynimgä qarz. Qani soräb köräy, Göroγlibek ciyänim nimä der ekän»,

– deb bir kün Ähmäd särdår Göroγlibekni yoldä körib qålib: – Ciyänim, endi cävåb bersäng, men seni üyläntirib qoysäm, – deb Göroγlibekkä qaräb, şu sözni äytdi:

Häli köz åçmägän bir boz båläsän,
Tolişmägän, aql-esdän çäläsän,
Şu Türkmändä kimgä mäyl qıläsän,
Äytgin, qaysi båyning qızin åläsän?

Sänämlär zulfini siläb täräydi,
Kimning qızi xåhişinggä yäräydi,
Biläyin deb sendän tåγang soräydi,
Äyt-çi, qaysi båyning qızin åläsän?

Suluv qızlär köpdir türkmän elidä,
Båşidä qasäbä, potä belidä.
Åltin-kümüş üzükläri qolidä,
Måydäy erir sendäy yigit yolidä,
Äyt-çi, qaysi båyning qızin åläsän?

Şählå köz, mehrli täkä qızläri,
Båldän tåtli åγızdägi sözläri,
Åygä oxşär tolä-tokis yüzläri,
Keng yaγrinli, zor båldirli özläri,

Yåvmitning qızläri qıyıq qåş bolär,
Zor biläkli, qad-qåmätli xuş bolär,
Bundäylärgä baxtli yigit duç bolär,
Äyt-çi, qaysi båyning qızin åläsän?
Köklängning qızläri bäländboy bolär,
Räftåri uçqudäy, suluv roy bolär,
Baxti rävşän yigitlärgä toy bolär,
Äyt-çi, qaysi båyning qızin åläsän?

Çåşkä betdä üç ming üyli ersäri,
Behiştning huridäy här bir qızläri,
Qırγıydäy çaqqåndir, qåşi räftåri,
Äyt-çi, qaysi båyning qızin åläsän?

Türkmän eldä köp bolädi elibåy,
Türkmänning qızläri ustä, qoli båy,
Cämåli barq urär tolib misli åy,

Äyt-çi, qaysi båyning qızin åläsän?

Åtim Ähmäd Türkmän elning särdåri,
Qayåqqa måyil etär köngling bähåri,
Kimgä işqıbåzsän, kimning xuştåri,
Äyt-çi, qaysi båyning qızin åläsän?

Änä şundä Göroγlibek Ähmäd särdår tåγasidän bu sözlärni eşitib, åzråq qızışib, tåγasigä qaräb, bir söz dedi:

Tåγa, mengä qız tänlämä Türkmändän,
Men säylägän cånån yoqdir elingdä,
Yunus, Misqål päri deydi ulärni,
Ålib bergin, ägär bolsä qolingdä.

Uzåq tåγ tägidä bir bår körgänmän,
Körib turib cånu dilim bergänmän,
Närigi åşuvdä bir keç turgänmän,
Ålib ber ulärni, bolsä qolingdä.

Här bir hoblikdä cännät låläsi,
Åltindän, kümüşdän såçin tåläsi,
Tengläşmäs körkigä insån båläsi,
Ålib ber ulärni, bolsä qolingdä.

Såçläri sümbüldir, tişläri gävhär,
Közläri çolpåndir, läbläri şäkär,
Färiştä yå cännät huridir mägär,
Könglim şundäy qoşä päriväş istär,
Ålib ber ulärni, bolsä qolingdä.

Göroγli boylärin bir märtä kördi,
Ulärdän γırkökning därägin sordi,
Mengä şulär süyiş sirni bildirdi,
Ålib ber ulärni, bolsä qolingdä.

Göroγlibekning bu sözini Ähmäd särdår eşitib: «Ciyänimning bu sözläri xuddi ärqam mår[96] uşlägänlärning sözigä oxşäb ketädi. Mäbådä bu här yerlärdä yürib, cin-äcinäni körib, aqlini, huşini ulärgä berib, quşnåç boläy, deb qåldimikän. Muqarrär şundäy bolsä keräk.

[96] Åläçipår ilån.

Men bungä näsihät qılib, buni bu yoldän qaytäräy», – deb Göroγlibekkä qaräb, bir neçä cåydän timsål keltirib, bir söz dedi:

Xocä tåγdän kärvån ötär,
Åxır mänziligä yetär,
Oyläringning bäri xatär,
Behudägä aqling eltär.

Päri deysän, uning nimä,
Körgänning häsrätin yemä,
Färiştä deb här kimsägä,
Bu gäpläring härgiz demä.

Yunus, Misqål kimlär özi,
Sözläringning bårmi tuzi,
Bä'zi vaqtlär γalät ketib,
Çälkäşär ådämning közi.

Taγı birår mårtu körib,
Yå ketdimi huşing urib.
Beklik äslliging qani,
Nimä bolding yürib-yürib.

Quşnåçlik bästlärning işi,
Quşnåç bolmäs sendäy kişi,
Bu sözlärni heç kim äytmäs,
Bolib turib aqli-huşi.

Söz äytädi Ähmäd Särdår,
Piçä qıp yür özing huşyår,
Näsihätim ål, Göroγli,
Äytib yürmä yänä täkrår.

Ähmäd särdårning Göroγlibekkä «Quşnåç bolib qålibsän», – degän sözläri xuş kelmäsä häm, «kättä ådäm», – deb indämäy tåγasining åldidän tez ötib ketdi. Şundän keyin Göroγlibek: «Çämbil şährim bolsä, qåşimdä özimdän båşqa heç kim bolmäsä, qandäy qılib Çämbil şährim bolär ekän», – deb oyläydigän bolib qåldi. Sävdågärlär Göroγlibek qurgän Çämbil qoryånining nåmigä Çårtåqli Çängbelni älmäştirib, endi Çårtåqli Çämbil deydigän boldilär. Şundäy qılib, Göroγlibekning bu mäkåni ålti åydän keyin Çårtåqli Çämbil deb ätäldi. Bu yerdägi özgäriş, våqeälär türkmän ellärigä yåyilgän edi. Künlärdän bir kün Xåldår degän yigit özi bilän yänä toqqız yigitni

ålib, Çårtåqli Çämbilgä kelib, Göroγlibek bilän gäpläşib qåldi. Şundä Göroγlibek Xåldårdän hål soräb, bir söz dedi:

Türlinämå söz kelädi tilimgä,
Sendäy ådäm käm-käm tüşär qolimgä,
Qay elätdän kelding Çämbilbelimgä,
Pärvåz äyläb bundä qaydän keläsän?

Tärzinggä qaräymän låçin kelbätli,
Turxınggä qaräymän yolbärs sifätli.
Sendäylär men üçün qadr-qımmätli,
Pärvåz äyläb bundä qaydän keläsän?

Yålγız åtning çängi çıqmäs, dim bolär,
Nåmärdläring säg-mägäsgä[97] yem bolär,
Birgä kelgän yoldåşläring kim bolär,
Pärvåz äyläb bundä qaydän keläsän?

Ösgän eling Urgäncimi, Türkmändän,
Neçün buyån çıqıb kelding vätändän,
Pärvåz urib qandäy båγu çämändän,
Qanåt qåqıb bundä qaydän keläsän?

Åşibdirsän Xocätåvning belidän,
Yå qåçdingmi moγıllärning qolidän,
Keldingmi Yåmånγışlåvning elidän,
Pärvåz äyläb bundä qaydän keläsän?

Göroγli hålingni bir-bir soräydi,
Här nä bolsä håcätinggä yäräydi,
Bu Çårtåqli Çämbil mengä qaräydi,
Pärvåz äyläb bundä qaydän keläsän?

Şundä Xåldårbek Göroγlibekkä qaräb, öz hålini bildirib, bir söz dedi:

Men emäsmän kelgindi begånä,
Båşimizgä sävdå såldi zämånä,
Dostlärimmän kezib-kezib här yånä,
Åvåzäng eşitib bundä kelämän.

---

[97] İt vä päşşälärgä.

İndämägän beçårägä tegmädim,
Säbäbsiz birårvning qånin tökmädim,
Xunxår zålim åldi Türkmän elini,
Xåhlämädim, ungä boyin egmädim,
Åvåzäng eşitib bundä kelämän.

Yårånlärim bilän yürärdim qåçib,
Tayı sährålärdä köngilni åçib,
Şikårlär äyläşib, här keç mäy içib,
Åvåzäng eşitib, bundä kelämän.

Bir keçä tüşimdä mengä tur, dedi,
Türkmänning xånigä bundän bår, dedi,
Bårib turib Göroylini kör, dedi,
Åvåzäng eşitib bundä kelämän.

Xåldårbek bir sengä tåbe bolädi,
Seni şu türkmändä pådşå bilädi,
Ne buyursäng, buyurgäning qılädi,
Bäşårät årqali bundä kelämän.

Göroylibek Xåldårbekdän bu sözni eşitib, qaytä båşdän quçåqläşib körişdi. Xåldårbek bilän birgä kelgän toqqız yigit bilän häm körişib, şu yerdä Göroylibek Xåldårbek bilän äkä-ükä kirişib, şuytib, bulär häm çämbillik boldilär. Ähmäd särdår «Göroylibek Çårtåqli Çämbildä bir todä oyrilärni özigä cörä qılib ålibdi», deb eşitibdi. «Änä bu erkä ösgänning åqıbäti, åxıri ciyänimning nimälär qılişini bilmäy qåldim. Men buni ornimgä särdår bolädi, deb yürsäm, bu qıpqızil oyri bolib ketämi deymän», – deb köp xafä boldi. Endi Göroylibekdän eşiting.

Göroylibek könglidä: «Şu Çårtåqli Çämbil şährim bolsä», – deb ötgän-ketgänlärgä håvli-häräm såldirär edi. On yigitning xåtini bårläri Çämbilgä köçib kelib, sålingän håvlilärning birini egälläb ålär edi. Boydåqläri bolsä, Göroylibekning mehmånxånäsidä yåtär edi. Göroylibek könglidä Çårtåqli Çämbildä xånlik qılmåqçi edi. Şuytib, häli Göroylibek üçün cüdä köp ådäm keräk edi. Çårtåqli Çämbildä bolsä, Xåldårbekning yigitläridän vä ulärning bä'zilärining xåtini, bålä-çaqaläridän båşqa heç kim yoq edi.

Bir kün Göroylibek nävkär izläb, Türkmän ätråfini äylänib kelmäkçi bolib, Çämbildän çıqıb ketiş åldidän Xåldårbekkä yigitläri

bilän şu Çämbildä Göroγlibekning ornidä turişini täyinläb, bir neçä cåydän timsål keltirib, şu sözlärni äytdi:

Yigitlik çåγımdä xurräm boläyin,
Xurrämlikdä yäyräb-yäyräb küläyin,
Men qaytgünçä, Çämbildä tur, Xåldårbek,
Türkmän elätlärin körib keläyin.

Çämbilbelning çir ätråfi el bolär,
Türkmängä yåv qızilbåşdäy qul bolär,
Xåldår begim, sengä sözim şul bolär,
Men kelgänçä, qaräb turgin Çämbilgä.

Her begånä ådäm bundä kelmäsin,
Kelib siru äsråriniz bilmäsin,
Göroγlibek Çämbilbelin qurdi, deb
Taγı γayri yurtgä xabär qılmäsin,
Men kelgänçä, qaräb turgin Çämbilgä.

Çämbilbelgä nävkär keräk, el keräk,
Bir neçä nävqırån, γoççåq ul keräk,
Mäyxånägä såqı, kåsägül keräk,
Men kelgänçä, qaräb turgin Çämbilgä.

Hizr bilän Bädbaxt tåγın közläyin,
Uzåqlärgä γırkökimni xezläyin.
Çämbilning xånimän, nävkär izläyin,
Men kelgänçä, qaräb turgin Çämbilgä.

Göroγli sållänib säyrånä çıqsin,
Bårişindä börilärgä yolıqsin,
Ålγır börilärdän qızilbåş qorqsin,
Men kelgänçä, qaräb turgin Çämbilgä.

Bu sözni äytib, Çämbilni vä Çämbildä boläyåtgän täşvişlärni Göroγlibek Xåldårbekkä tåpşirib, γırkökkä minib, Xocätåvdän åşib, uzåq yollärgä tüşib, åtigä qamçini båsib, yåvmitdän täkägä, täkädän särigä, säridän köklänggä äylänib, Türkmänning qançä ellärini közdän keçirib, yürib-yürib, åxıri Bädbaxt tåγının künçıqar täräfidägi bir şäxåbçäsidän bårib qålib, «Qani, qızilbåşning yurtigä häm bir qaräb köräyçi»,– deb tåqqa çıqıb bårä bersin. Endi gäpni märhum Ciγalibekning oγli Rävşän körning Qırq yigitläridän eşiting.

Öşä Rävşän kör qızilbåşgä äsir bolib ketgändä, Ciγalibekni qızilbåşlär öldirgändä, qırq yigitläri här täräfgä qåçib, tärqalib ketgän edi. Xunxårşåhning buyruγı bilän Türkmängä Ähmädbek särdår qılib täyinlänib, Ähmädbek Yåvmitgä häm bek bolib, Täkägä Åγabek Zämån, Köklänggä Säfå oγli Çaqqån, Ersärigä Mämärähim pålvån bek bolib, hämmä beklär zåkåt, uşurlärini Ähmäd särdårgä cämläb berib, Ähmäd särdår vä özigä qaräşli üç bekdän yıγılgän xıråcni här yıli Xunxånşåhgä yubårib turädigän bolgändän keyin qırq yigit toplänib, Xunxårgä qaräm bolişni xåhlämäy, tåγlärdä qåçib yürär edi. Bulärning ismläri: Säfärbåy, Dällibåy, Sållibåy, Tållibåy, Sermä, Qırmä, Mirtik, Sertik, Mutäl, Butäl, ey, qaysi birini äytäy, bäri zor birdäy. Bulär şu Bädbaxt tåγının şäxåbçäsidä bir käväkdä mäişätlärini qılib, näş'äsini yeb, çilimini çekib, ikkåvini bir döngdä kåråvul qılib qoyib otirgän edi. Bulärning kåru båri Xunxårdän bittä-yärim sävdågär şu yerlärgä kelib qålsä, täläb ålär edi. Ämmå ötkinçi türkmän bolsä, pusinib qålä berär edilär. Bir pillä Türkmän tåmåndän tåqqa tärmäşib bir kök åtli çıqıb kelä berdi. Qırq yigit qåråvulläridän biri yigitning yäqınläb keläyåtgänini eşitib: «Bu yigit oγrimikän, toγrimikän. Ägär oγri-qåçqınçi bolsä, buni özlärimizgä qoşib ålişimiz keräk»,– deb mäslähätläşib, gäzädän Göroγlibekning åldini oräb çıqıb: – Toxtä, yaxşi yigit, äyt, oγrimisän, toγrisänmi,– deb sorädilär. Şundä Göroγlibek äççıγlänib:– Men oγri häm emäsmän, toγri häm emäsmän. Men sizlär bilän küräşmäkkä täläb sålib kelgän pålvånmän,– deb qırq yigitgä qaräb, moylåvini buräb, üzängigä åyåγını tiräb, bir söz dedi:

Qızilbåşmi türkmänsänmi bilmäymän,
Kim bolsäng häm pisänd-näzär qılmäymän,
Men ul äytgän qorqåγıngdän bolmäymän,
Sizni bilib, küräşäy, deb kelgänmän.

Bilämän, sizdirsiz ålä közli käzzåb,
Oγrilikdän kün körgän mäkåni xaråb,
Netäsän, türkmänmän, kimligim soräb,
Hämmängizmän küräşäy, deb kelgänmän.

γırkökimni tåγu tåşdä yelgänmän,
Menmän yigitlärgä täläb qılgänmän,
Şu vaqtlär bir äcäb tåşib tolgänmän,
Pålvån bolsä, küräşäy, deb kelgänmän.

Bädbaxtingdäy tåγ pårimäs közimgä,

Heç kim tikläb båqa bilmäs yüzimgä,
Ärslån tüşsä nåbud bolär izimgä,
Täläbgårmän, küräşäy, deb kelgänmän.

Qattıq tåşlär tälqån bolär zorimgä,
Täläşärmän nåmusimgä, årimgä,
Ålib ketäy Çämbilbeldäy şährimgä,
Şundäylärmän tänişäy, deb kelgänmän.

Göroγlining γırkök xånäzåti bår,
Mängläyidä qırq çiltånning åti bår,
Xocätåvdä Çämbil degän yurti bår,
Şu yurtgä bårγuvçi izläb kelgänmän.

Qırq yigit Göroγlibekning bu sözlärini eşitib, Göroγlibekning qay tüsli yigit ekänligigä aqlläri yetişmäy, nimä bolsä häm bir küräşib, küç sinäşib, körişmäk keräk bolib qåldi, deyişib, qırq yigitning pålvåntåb biråvi Göroγlibek bilän küräşib, ägär Göroγlibek yıqılsäku yaxşi, ägär yıqılmäsä, Göroγlibekning åyåγıdän båşqaläri çälib sålib tårtib yubårmåqçi bolişib, şibirläşib, Säfärbåy degäni mäydängä çıqıb:
– Göroγli, küräşsäng, åtingdän tüş,– deb mäydåndä qol kötärib, äylänib turibdi.

Şundä Göroγlibekkä qaräb, bir söz dedi:

γoç biläkli båtir bolsäng,
Göroγli, kel, ålişäli.
Däryådäy bop tåşib tursäng,
Göroγli, kel, ålişäli.

Menäm özim nåmdår pålvån,
Söz äytämän älvån-älvån,
Bolsäng ägär märdi mäydån,
Kel, Göroγli, ålişäli.

Körsätäy sengä küçimni,
Düşmändän åldim öçimni,
Ålmås bilgin qollärimni,
Kel, Göroγli, ålişäli.

Körgänmän türkmän ullärin.
Bärin tutgänmän qollärin.
Mäyib ätgänmän bellärin,

Kel, Göroγli, ålişäli.

Yolbärs bolsäng, şåşiräyin,
Däryå bolsäng tåşiräyin,
Seni şärdän[98] tüşiräyin,
Kel, Göroγli, ålişäli.

Tüyä bolsäng, çöktiräyin,
Biyä bolsäng, böktiräyin,
Seni yıqıb, tik turäyin,
Kel, Göroγli, ålişäli.

Bulut bolsäng, endiräyin,
Dostumän qıp döndiräyin,
Şuytib könglim tindiräyin,
Kel, Göroγli, ålişäli.

Säfärbåy der, misli Rustäm,
Tolib-tåşär, bilgin, härdäm,
Küçing toplä, bolmä beγam,
Kel, Göroγli, ålişäli.

Göroγli Säfärbåy pålvånning bu sözini eşitib, γıråtdän irγıb tüşib, därråv γırkök åtini bir bådåmçägä ildirib, kelä sålib Säfärbåy pålvånni tutib, yergä kötärib bir urdi. Qırq yigitlär çälim häm sålä ålmäy qålib, şäddälik qılib, här qaysi yåqdän Göroγlibekkä hücüm qılä berdi. Göroγlibek häm kelgän qırq yigitni silkip åtib, sülätib täşläy berdi. Şuytib, qırq yigit qatårigä biråvi çålqårtä, biråvi yånbåş, biråvi dustumän äyqaşib qåldi. Şundä Säfärbåy Göroγligä qaräb, moylåvini buräb, ornidän turib, qolini bıqınigä tiräb: – Ey, bäräkällä Göroγli, küçinggä qåyil boldim. Özim häm sendäy båtir yigitdän bir yıqılsäm, deb årzu qılib yürär edim. Endi könglimdä ärmånim qålmädi, – deb bu sözni äytdi:

Bäräkällä, şer yüräkli γoç yigit,
Seni kördim, heç ärmånim qålmädi,
Bir ümrgä edi şu bir istägim,
Yüzing kördim, heç ärmånim qålmädi.

Tilär edim bir pålvånni xudådän,
Yıqılsäm nä ärmån sendäy bärnådän,

[98] *Şär, şärr* – yåmånlik, günåh. Bu yerdä mänmänlik mänåsidä.

Pärvåz äyläb kelding qandäy xånädän,
Seni kördim, heç ärmånim qålmädi.

Dåim bir zorini körsäm, der edim,
Erlärning şerini körsäm, der edim,
Sendäylärgä cånim bersäm, der edim,
Yüzing kördim, heç ärmånim qålmädi.

Tizmädän tirkåvli tåγlärning tåşi,
Här cäfågä köngän ådämning båşi,
Åγangning åşibdi qırq beşdän yåşi,
Seni kördim, heç ärmånim qålmädi.

Küräş tüşib mengä körsätding zorni,
Küräşingdän könglim åldi huzurni,
Uçrätmädim özing käbi cäsurni,
Yüzing kördim, heç ärmånim qålmädi.

Tilägim, dåimå åldingdä bolsäm,
Qolimdän kelgänçä xızmäting qılsäm,
Säfärbåy der ägär öl desäng, ölsäm,
Seni kördim, heç ärmånim qålmädi.

– Bäräkällä ükä, türkmändän sendäy båtir oγlån çıqsä, kelib küräşib meni yıqsä, deb yürär edim. Kel, endi tänişäyin. Sen türkmänning qaysi uruγıdän boläsän. Kimning ävlådidänsän, – deb Säfärbåy Göroγlibekkä qaräb bir söz deyäyåtir. Båşqa qırq yigitlär bolsä, qorqıb, orinläridän turib, näryåqlärdä täysälläb yüribdi. Säfärbåy pålvånning Göroγlibekkä qaräb äytäyåtgän sözi:

Äslim türkmän, elim türkmän, ükäcån,
Sen häm türkmän bolsäng, qaydin boläsän,
Kim yaxşi, kim yåmån – bärin bilämän,
Äytgin, türkmän bolsäng, qaydin boläsän?

Täkämi, Yåvmitmi, Köklängmi, Säri,
Qay yerdä ösgändir köngling bähåri,
Qırq ming üyli bizning türkmän elläri,
Äytgin, türkmän bolsäng, qaydin boläsän?

Mingän åtim tåγu tåşgä yelämän,
Men häm äsli türkmänlärdän bolämän,
Kimni äytsäng, tüsmål bilän bilämän,

Äytgin, türkmän bolsäng, qaydin boläsän?

Bähårdä åçilgän båγning gülisän,
Bälki u säyråqı bulbul tilisän,
Türkmän eldä qaysi bekning ulisän,
Äytgin, türkmän bolsäng, qaydin boläsän?

Täkäbbürlär binå qoyär özigä,
Özidän båşqani ilmäs közigä,
Cävåb bergin Säfärbåyning sözigä,
Äytgin, türkmän bolsäng, qaydin boläsän?

Bu sözni Göroγlibek Säfärbåydän eşitib, könglidä: «Qani, bulärgä bir äsli-zåtimni äytäy-çi, nimä qılär ekän. «Tüsi yaxşidän tönkälmä», degän. Bulär bäri tüsi yaxşi yigitlär ekän. Mengä fåydäsi teksä häm äcäb emäs», – deb bir neçä cåydän timsål keltirib, Säfärbåygä qaräb, bir söz dedi:

Äslimni soräsäng, özim xånzådä,
Türkmändä ävlådim äsl-åzådä,
Keldim bundä şikår äyläb årädä,
Şikårdän bolgäy, deb baxtim küşådä.

Sizdäy γoççåqlärni izläb kelämän,
Maqsädim, murådim közläb kelämän,
γırkökimni bundä γızläb kelämän,
Qay yerdä dost bolsä sözläb kelämän.

Yåvmitdä Rävşänbek, özi xån oγli.
Xån oγli bolsä-dä, siynäsi dåγli,
Zålimdän cäfålär körgän nä çåγli.
Xunxårning cäbridän közläri dåγli.

Bähårdä åçilgän båγning låläsi,
Äytäy sengä heç qålmäsin çäläsi,
Men bolämän şu Rävşänning båläsi,
Yürägining päyvändi, köngil qaläsi.

Gäcdüm, Häsänbeklär Xunxår elidä.
Qålib ketgän ekän uning qolidä,
Şulär tåγam, men Rävşän kör uli-dä,
Qurbån bolgän åzådlikning yolidä.

Hilål enäm meni gördä tuqqandir,
Şuytib åtim Göroγlibek bolgändir,
Rävşän åtäm Xunxår zålim qolidän
Yåvmit båzårigä qåçib kelgändir.

Birgä kelib Gäcdüm tåγam ölgändir,
Åtäm yålγız därviş bolib qålgändir,
Men Xunxårdän çıqıb Yåvmit kelgän song,
Bir quçåqläb Råvşän åtäm ölgändir,
Göroγli undän käy yetim qålgändir.

Keyin bårdim Ähmäd särdår qoligä,
Bekbäççä bop yürdim türkmän eligä,
Tåγam yårin Räyhån äräb åb qåçib,
Ähmäd särdår tügün åldi diligä.

Uluγ dedim, åstånägä båş urdim,
Qızilbåşning kökrägigä tåş urdim,
Räyhån äräb qåçib ketdi bäççäγar,
Uni quvläb Qızilcärdän åşirdim.

Qahr äyläsäm, düşmänlärgä zährim bår,
Kim dost bolsä, quvånçim bår, bährim bår,
Yåşim yigirmädä, åtim Göroγli,
Xocätåvdä Çämbil degän şährim bår.

Åt çåptirsäm, uçär quşdän ötämän,
Åsmåndä låçinni quvib yetämän,
Ägär dost bop ergäşsänglär, cörälär,
Bäringni Çämbilgä ålib ketämän.

Äsli Qırq yigit türkmändä boläyåtgän bärçä våqeälärdän xabärdår edi. Bu sözni Göroγlibekdän eşitib: – Sen şu Rävşänbek ölgändän keyin Ähmäd särdårnikidä yürgän, Räyhån äräbni bäytäl minib quvgän, Xocätåγıdän Çämbil qoryånini qurgän Göroγlibekmisän? – deb Göroγlibek bilän Säfärbåy quçåqläşib körişib qålib, qırq yigitlärning hämmäsi birin-birin Göroγlibek bilän körişib, Rävşänbek begimizning oγli ekänsän, deb tänişib, bäri bir mäydån tåγdä çåy içib, näşä qılib, çilim çekib, gürüngläşib, undän keyin bäri mäslähät qılib: – Endi bir qızilbåşning gäläsigä dårib ketäylik, – deyişibdi. Şundä türkmänlär dälcåq, deb Bädbaxt tåγıdän när yåqqa enib, Xunxårning bir qoryånigä hücüm qılib, köp qızilbåşlärni öldirib, qançä åtu äncåm, yåv-yäråq, målu mätå ölcä ålib, Çämbilgä muzäffär bolib qaytdilär, Xåldårbek on

yigit bilän peşvåz çıqıb, Göroγlibek vä Qırq yigitlär bilän körişib, bäri Göroγlibekning mäyxånäsigä tüşib, käyf-säfåni qılibdilär. Qırq yigitlärning bäri Çämbilgä cåyläşib ålgändän keyin Göroγlibek Ähmäd särdår tåγasigä ådäm yubåribdi. «Endi båcini Xunxårgä tölämäsin. Mengä töläsin. Endi men türkmänning xånidirmän», – deb xabär qıldirdi.

Ähmäd särdår bu xabärni eşitib, käyfi uçib: «Bu Göroγlibek ciyänimning oγri, käzzåb bilän åşnå bolib, årttirgän tentäkligigä qaräng. Xunxårdäy zor şähänşåhgä köndäläng bolär emişu, häli Göroγlibek ciyänim Xunxårning mingdän bir böläk qoşinini körgäni yoq. Buning endigi dä'våsigä qaräng. Xuddi inining åγzidän turib hurpäygän qurqultåygä oxşäydi», – deb xabärçigä: – Göroγlibekkä bårib äyt. Göroγlibek mening cigärim. Lekin men Xunxårşåhdän qorqamän. Ägär Göroγlibek elgä xån bolsä, türkmängä qalqån bolsä, heç bolmäsä, åyåγining tägidä Xunxårning mingdän bir bölägi tälqån bolsä, undän keyin men Göroγlibekni xån deb bilämän. Bolmäsä, Göroγlibek özigä Göroγlibek. Men bolsä, Xunxårgä väkil ådämmän. Äççıγım kelsä, Xunxårşåhgä bildirib, köp esdä yoq işlärni qıldirib qoyişim heç gäp emäs. Änä Göroγlibekkä cävåb, – deb kelgän xabärçini qaytärib yubårdi. Göroγlibek tåγäsining bu gäplärigä çivinçä häm pärvå qılmäy, hä, deb Çämbilni åbåd qıldirtä berdi. Çämbilning qıblä täräfidän bulturgi Çårtåq ornidän şundäy käştäli γıştdän işlätib, qıblägä qarägän qılib, uzunligi ming qadäm äyvån, äyvånning kötärmä supäsi on qadäm bäländ, peşäyvåndän Çämbilning içki håvlilärigä ötädigän eşiklär qıldirdi. Çårtåq ornidä şu peşäyvånni Çårtåq deb qoydi, Çämbilgä ätråfdän faqır-postäklär häm köçib keldi. Çämbildä Yåvmit båzårining ikkinçi küni båzår häm bolädigän bolib qåldi.

Şundäy qılib, Çårtåqli Çämbil kündän-küngä åbådläşib bårär edi. Lekin Göroγlibekning här küngi xaräcäti köp bolib ketdi. Göroγlibek Qırq yigitläri bilän gåhidä xaräcätdän zåγıqıb qålär edi. Künlärdän bir kün Qırq yigit näşäning üstädän yegäni bir tuyur qand häm, bir böläk göşt häm tåpmäy qålib, åxıri mäslähätläşib, Ähmäd särdårning mållärini zäkåt hisåbigä, sirtidän yüz ellik qoy, deb, yüz ellik qoydän här küni bittädän ålib kelib yey bermäkçi bolibdi. Qırmä degänni qoygä yubåribdi.

– Ägär Ähmäd särdårning çopåni «Qoy bermäymän, deb taqaşåvlik qılsä, cävåbini Göroγlibek berädi», deb bir qoyni ålib kelä ber, – deb täyinläb yubårdilär. Qırmä bårib Ähmäd särdårning qoyläridän bir qoyni tutib, åtigä ongärib, çopånigä cävåbini Göroγli

berädi, deb, ålib qaytä berdi. Çopån bårib Ähmäd Särdårgä: – Göroγlining ådämi kelib bir qoy ålib ketdi, cåvåbini sizgä özi berär emiş, – dedi. Ähmäd särdår kün säyin intizåmläşib, birläşib
500 båräyåtgän Göroγlibekning yigitlärining ävzåγıdän qorqar edi. Çopånigä: – Göroγlibekning ådämi kelsä, indämä. Qançä qoy ålib ketgänini hisåbläb yürä ber. Özim bir küni bårib Göroγlibek bilän hisåbläşärmän, – deb qoydi.

IV- Räyhån Äräb

– Ey, çopån, sengä häm rähmät, xocäyininggä häm, båqqan qoyläringdän, oylägän oyläringdän sening, degän ekän. Şuytib, Göroγlibekning ävci kelib, här küni zäkåt hisåbidän, deb Ähmäd särdårning qoyidän keltirib, qırq yigit näşäning üstidän qåvurdåq, yaxnä, deb ävväl-ävväl bir qoydän, keyinråq här küni üç qoydän yeb, bir yüz ellik qoyni yebdi. Endi Ähmäd särdår zäkåtdän qutildi. «Endi xıråc töläş keräk», – deb yänä törttä qoyni Sållibåy degäni «Cävåbini Göroγlibek berädi», – deb häydäb ketdi. Çopån keçqurun Ähmäd särdårning åldigä bårdi: – Göroγli qoyingni kämäytdi. Bundäy yesä qışi bilän qoyingdän qålmäs, hälidän bir yüz ellik tört qoy kämäyibdi. Xocäyin, ägär åldini ålmäsäng, xudåning küni köp, målingdän bittä qålmäydi, – dedi. Ähmäd särdår häm şu toγridä här xıl oylärni oyläb yürär edi. «Mål äççıγı-cån äççıγı». Ähmäd särdår birdän qızib, Çårtåqli Çämbilgä qaräb cönäb qåldi. Åtigä qamçini båsib urib, Çårtåqli Çämbilgä kirib bårdi. Göroγlibekning mehmånxånäsini soräb, åtidän tüşib, özi åtini yäkkä mıxgä båγläb, içkärigä äççıq bilän kirib bårdi. Göroγlibek yigitläri bilän göştdän keyin urgäncining qåvunidän yeb otirib edi. Ähmäd särdår eşikdän kirib, hämmäning käyfini uçirib, åγzidän åşirib åsmåndän tüşiribdi. Şundä Göroγlibekkä qaräb, bir söz dedi:

Göroγli, häddingdän tåzä ketibsän,
Özingni Xunxårgä täläb etibsän,
Öz båşingçä qandäy yorıq tutibsän,
Zor bolsäng, zoringni körsät, Göroγli.

Tuyuqsiz tåγlärdä häddän åşibsän,
Özligingni bilmäy turib tåşibsän,
Ådäm topläb egri yolgä tüşibsän,
Zor bolsäng, zoringni körsät, Göroγli.

Heç bilä bilmädim sening işingni,
Päyγambär yoräsin körgän tüşingni,
Topläbsän Çämbilgä tenggu töşingni,
Zor bolsäng, zoringni körsät, Göroγli.

Båtir bolgän yigit şundäy bolämi,
Öz tåγäsin målin tårtib ålämi,
Heç bir bek seningdäy zulm qılämi,
Zor bolsäng, zoringni körsät, Göroγli.

Könglim ilimäydi sendäy båtirgä,
Zärräçä båqmäysän yüzu xåtirgä,
Multåni båtir çåpär çådirgä,
Zor bolsäng, zoringni körsät, Göroγli.

Zor bolgän yigit sendäy bolämi,
Buytivingdä[99] tåγängdä mål qålämi,
Yå bolmäsä häli aqling çälämi,
Zor bolsäng, zoringni körsät, Göroγli.

Yåşligingdän seni cåndäy äsrädim,
Köngling qåldirmädim, håling sorädim,
Yåmån, qattıq künläringdä yärädim,
Zor bolsäng, zorliging körsät, Göroγli.

Sen ulγayib turib mengä båqmäding,
Yürägimdä qahr otin yåqmåvding,
Oyläb yürgän vä'dämdänäm çıqmäding,
Zor bolsäng, zorliging körsät, Göroγli.

Tåγänggä neçä bir sitäm ötgändi,
Äräbning qılmişi cüdä båtgändi.
Xålcuvån yängängni ålib ketgändi,
Zor bolsäng, zorliging körsät, Göroγli.

Båtir bolsäng, nämåyiş et küçingni,
Äräbdän ål åring bilän öçingni,
Räyhån ålib qåçgän edi çeçängni,
Zor bolsäng, zorliging körsät, Göroγli.

Undän keyin γayrätingni bilämän,
Äräbdän öç ålsäng, qåyil qålämän,
Şundä seni xån deb qabul qılämän,
Zor bolsäng, zorliging körsät, Göroγli.

Ähmäd särdår tåγäng körgän älämni,
Äräb ålib ketgän qåşi qalämni,
Mendän kötär undän kelgän sitämni,
Zor bolsäng, zorliging körsät, Göroγli.

Ähmäd särdår Göroγlibekning dästurxånigä häm otirmäy, båşqa heç nimä demäy, mehmånxånädän çıqıb, åtigä minib, Yåvmitgä qaräb,

[99] Bundäy qılişingdä.

åtigä qamçini båsib, öçini åtidän ålgändäy bolib, çängitib häydäb ketdi. Bu yåqdä mehmånxånädä Göroγlibek, Xåldårbek vä qırq yigitlärning näşäsigä suv ketib, bäri birdäy indämäy qåldi. Turib-turib Ähmäd särdår tåγäsining sözläri Göroγlibekkä båtdi, özi häm: «Endi åtim åt boldi. Räyhån äräbgä bårib, Xålcuvån yängämni qaytärib ålib kelädigän vaqtim keldi-yåv», – deb yürär edi. Göroγlibekning oyläb yürgän oylärigä Ähmäd särdår tåγäsining bu äççıq sözläri qoşimçä siltåv boldi. – Qani, tåγäm bir fåtihä bersä, Räyhån äräbdän ärini ålib bersäm, – deb yån-yåγıgä çirpinäyåtir. Şundä Xåldårbek: – Ähmäd särdår tåγäng älläqaçån ketib, håzir Yåvmitgä yetgän, – deb bir neçä cåydän timsål keltirib, şu sözni äytdi:

Quv tåγäng köp şumliklärni oylädi,
År ålmåqni ärälikkä täylädi,
Undän keyin bilämän, deb özingni,
Şu mäzmundä seni ipsiz båylädi.

Äräbgä bårmäsäk, endi bolmäydi,
Yoqsä bizni tåγäng qabul qılmäydi,
Şu gäpni ortägä yåmån täşlädi,
Zäkåt häm bermäydi, özi kelmäydi.

Quvlik bilän köp şumlikni qılgändi,
Xunxårni bir yengilmäs, deb bilgändi.
Bir tåmåndän ıxlås, bir yåqdän qorqıb,
Şuytib seni sinämåqçi bolgändi.

Qırq yigitgä buyur, bäri çåq bolsin,
Säf tüzäsin, birdäy tekis tax bolsin,
Äräbdän öç ålib bundä kelgän song,
Tåγängdägi işånçsizlik yoq bolsin.

Yol båşlä, år üçün yolgä tüşäylik,
Neçä därbänd, belläridän åşäyik,
Äräbdän öç ålib bundä kelgän song,
Xålcuvånni bek tåγängä qoşäyik.

Neçä bir däryåyu tåγlärdän åşä,
Xunxårdän ötämiz närmån uvläşä,
Buyur, bek Göroγli, yolgä çıqayik,
Körmägän ellärni äyläb tåmåşä.

Yürib-yürib äräbigä yetämiz,

Äräbini tutib bändi etämiz,
Tåγäng håzir yetib bårdi Yåvmitgä,
Tåγängdän fåtihä ålib netämiz.

Qulåq sålgin Xåldårbekning sözigä,
Tåγ körinmäs bir kesäkçä közigä,
Erinsäng, Çämbildä turgin däm ålib,
Qırq yigitni qoş dostingning özigä.

Şundä Göroγlibek Xåldårbekkä qaräb: – Xåvlıqmä, häli bu oylägän oyläring bolmäydi, – deb bir neçä cåydän timsål keltirib, bir söz dedi:

Xåldår dostim, bu oyläring bolmäydi,
Oyläringning härgiz ebi kelmäydi,
Äräb häm bizdäyin momin-musulmån,
Heç momin momingä härbä qılmäydi.

Fäqat undän bårib qasås ålämän,
Yängämni qaytärib ålib kelämän,
Bundäy cåygä qırq yigitlär nä därkår,
Bu säfärgä bir özim häm bolämän.

Räyhån äräb yålγız kelib ketgändir,
Yålγız kelib maqsudigä yetgändir,
Yåşligimdä quvälädim, yetmädim,
Şundä mengä zor älämi ötkändir.

Men häm yålγız şu äräbni körämän,
Közigä körinib cävlån urämän,
Çiltån båqqan γırkökimni, Xåldårcån,
Åmån bolsäm, qaytib sizni körämän.

Göroγli yigirmä yåşgä tolgändir,
γåvsul-γıyås mengä xancär bergändir,
Kelgänimçä sizlär boling Çämbildä,
Begingiz äräbgä täläb qılgändir.

Göroγlibek: – Men kelgänçä, sizlär Çämbildä bolinglär, käyfläringni qılinglär. Lekin heç kimgä zulm qılmänglär. Recädän täşqari biråvning målini tårtib ålmänglär, – deb yigitlärgä qaräb, γırkök åtini soräb, bir söz dedi:

Men kelgänçä, Çämbilbeldä bolinglär,
γamgin bolmäy, şådläninglär, külinglär,
Tåγäm kelib, ägär qattıq sözläsä,
Rä'yini qaytärmäy, şådmån qılinglär.

Änçäyin gäplärgä xafä bolmänglär,
Köp yäşänglär, köp yılgäçä ölmänglär,
Men kelgünçä näsihätim, Xåldårcån,
Heç kimsägä zulmu sitäm qılmänglär.

Gülxan yåqıb, mäyxånädä mäy içing,
Qızil mäy käyfidä ålämdän keçing,
Ähmäd särdår tåγäm kelsä indämäng,
Begingiz qani, deb ursä häm piçing.

Mäydån-mäydän γırkökimni yelämän,
Åmån bolsäm, tezdä qaytib kelämän,
Äräbning yurtigä ketmäk bolämän,
γıråtimni endi täläb qılämän.

Düşmän tåb berålmäs båtir dästigä,
Cönäymän Çämbildän Räyhån qasdigä,
γırkökimni täläb qıldim, qırq yigit,
Håzir äyläng şåhsupäning åstigä.

Göroγli deryådäy tolib åqadi,
γırkökimgä uzåq säfär yåqadi,
Siz qåling, men ketäy γayri yurtigä,
Baxtim yår bolädi, mengä båqadi.

Göroγlibekning bu sözini eşitib, därråv qırq yigitning bittäsi γırkökni äbzälläb, mäyxånäning åldidägi şåhsupäning åstigä håzir qıldi. Göroγlibek xancärini taqıb, qırq yigitgä båqıb, γırkök åtgä minib, köngli tinib, äräbning yurtini täläb äyläb, cönäb båräyåtir. Xåldårbek qırq yigit bilän Göroγlibekni küzätib qoymåq üçün bäri birdäy, åçilgän güldäy bolib, öz åtlärigä minib ålib, dåbilni tuyib, båri åt qoyib, üç tåşlik yergä Göroγlibek bilän birgä ketişibdi. Undän keyin bäri Göroγlibek bilän xoşläşib, Çämbilgä qaytdilär.

Änä endi Göroγlibek äräb yurti qaydäsän, deb γırkökkä qamçini båsib, şu häydägäniçä häydäb, Häzär dengizigä duç kelib qåldi. Şundäy vaqtlärdä cånimgä årä kirmäsäng, qaçån årä kiräsän, – deb bir söz dedi:

Cånim γıråt, målim γıråt,
Yåmån kündä yåv-yäråγım,
Bä'zi cåydä bol piråγım,
Tübsiz dengiz qırγåγı yoq,
Påyånsiz suv solim-såγım.

Cånim γıråt, målim γıråt,
Rähbär bolib qolim tutgin,
Åyåqläring cuftläb åtgin,
Käråmäting zåhir etgin,
Bu dengizdän ålib ötgin.

Cånim γıråt, målim γıråt,
Himmät qorini bäylädim.
Sengä yälindim, söylädim,
Käråmäting zåhir etgin,
Räyhångä täläb äylädim.

Cånim γıråt, målim γıråt,
Räyhåndän åläy öçimni,
Ungä körsätäy küçimni,
Çir ätråfim påyånsiz suv.
Qısqa qılmä qulåçimni.

Cånim γıråt, målim γıråt,
Göroγlibek bundä häyrån,
Påyåni yoq bähr, ummån,
Käråmäting zåhir äylä,
Ötkäz meni närgi tåmån,
Cånim γıråt, målim γıråt.

Göroγlibek sözini tämåm qılgändän keyin γırkök bir pişqırib, hälqumi γarilläb, yerni tirnäb-tirnäb, dengiz yüzidän qırq gäz yuqåri kötärilib, värilläb uçibdi. Bir såätdä dengizning närgi yåγıgä uçib ötib bårib, yergä qonib, yänä när yåqqa qaräb ketä berdi. Göroγlibek γırkök åtining bundäy käråmätini körib, dimåγı çåγ bolib, äräbning yurtini körgän-bilgändän soräb, däräkmä-däräk äräbning yurtigä yetib bårib, Räyhån äräb mänzilini sorädi. Bilgänlär: – Şu yäqındä bir tåγ bår. Tåγning fälån däräsidä Räyhån äräbning mänzili. Pådşå özi ötärçi ådäm. Şuytib u şähärdä turmäy, dåim tåγni mänzil qılişni yaxşi körädi, – dedilär. Göroγlibek tåγni soräb tåpib, belgilängän därägä yetib bårsä, heç qışlåq yoq. Bir kiçkinä yolçä bilän Göroγlibek bårä

berdi. Şundäy bir burimdän bårib qålib, Xålcuvån yängäsining suv åläyåtgänini körib qålib, därråv åldigä bårib, yängäsi bilän körişibdi. – Endi, yängä, Çämbilgä ketämiz, – deb Göroγlibek yängäsigä qaräb, bir söz dedi:

Düşmänlär dunyådä dävrån sürmäsin,
Tez bol, yängä, Çämbilbelgä ketämiz,
Kelgänimni Räyhån äräb körmäsin,
Tez bol, yängä, Çämbilbelgä ketämiz.

Seni izläb keldim türkmän elidän,
Xålisning murådi çıqar yolidän,
Ålib ketäy Räyhån äräb qolidän,
Tez bol, yängä, Çämbilbelgä ketämiz.

Düşmän yürär märd yigitning qasdindä,
Ezilmä, yänçilmä äräb åstindä,
Tåkäygäçä bänd boläsän dästindä,
Tez bol, yängä, Çämbilbelgä ketämiz.

Äräbning tåγläri yäylåv cåy ekän,
Här yåqqa burälgän ädir, såy ekän,
Ötärçilär qoy, yılqıgä båy ekän,
Båy bolsä, özigä bolsin, yängäcån,
Sendäyçänggi bändilärgä våy ekän,
Tez bol, yängä, Çämbilbelgä ketämiz.

Elingdän äyrilib bolding begånä,
Türkmänning köpi edi sengä dügånä,
Båz körişsä, bäri bolär pärvånä,
Tez bol, yängä, Çämbilbelgä ketämiz.

Çämbilni qurdirdim Xocätåvidän,
Xalås äyläy seni ådämåvidän,
Räyhån tügül, qorqmäm cinu devidän,
Tez bol, yängä, Çämbilbelgä ketämiz.

Bändi bolgän eding Räyhån qoligä,
Çaqqån min, yängäcån, γırkök beligä,
Çöri bolmä endi äräb eligä,
Tez bol, yängä, Çämbilbelgä ketämiz.

Göroγli bir seni izläb kelädi,

Düşmänidän bügün låtin ålädi,
Özingni äräbdän xalås qılädi,
Tez bol, yängä, Çämbilbelgä ketämiz.

Xålcuvånåy Göroγlibekdän bu sözni eşitib, Göroγlibekning åtini vä özini imtihån qılmåqçi bolib, bir neçä cåydän timsål keltirib, Göroγlibekkä qaräb, bıqınigä qolini tiräb, bir söz dedi:

Äräbning åtidir çaqmåqdäy ildäm,
Cüyrük desä bolär bälki undänäm,
Qåçsä, qutulålmäs hättå Buråq[100] häm,
Märd Göroγli, qandäy ålib ketäsän?

Äräbning cånidän issıq ötmäymi,
Årqangdän şåvulläb quvib yetmäymi,
Üç-tört qırdän åşmäy seni tutmäymi,
Märd Göroγli, qandäy ålib ketäsän?

Här zämån åşıqıb qıståv etäsän,
Meni ålib elgä qaytib yetäsän,
Özingni Rustämi Dåstån tutäsän,
Märd Göroγli, qandäy ålib ketäsän?

Qamçi båssäng åting çåqni ålämi,
Yå bolmäsä årä yoldä qålämi,
Bol, deysän, häli häm esing çälämi,
Märd Göroγli, qandäy ålib ketäsän?

Räyhån äräb åti tåγlärdän åşär,
Yolni pisänd etmäy årqangdän tüşär,
Qançä uzåqläşsäng, yetib ilgäşär,
Märd Göroγli, qandäy ålib ketäsän?

Äräbning pådşåsi γayur, köp yåmån,
Közi tüşsä, tutär seni någähån,
Märd Göroγli, qandäy ålib ketäsän?

Bu sözni Göroγlibek Xålcuvån yängäsidän eşitib, yängäsigä dildårlik berib, öz hålini bäyån qılib, yängäsigä qaräb, üzängigä åyåγını tiräb, moylåvini buräb, bir söz dedi:

---

100 *Buråq* – rivåyätlärgä körä, Muhämmäd päyγambär me'råc keçäsi kökkä minib çıqqan uçär åt.

Häzil bilmä åtim bilän özimni,
Düşmänlär båsålmäs härgiz izimni,
Çiltånlär silägän yüzu közimni,
γåvsul-γıyås xancär bergän båtirmän.

Däh desäm, däryådän uçib ötärmän,
Özingni Yåvmitgä ålib yetärmän,
Seni deb Türkmändän keläyåtirmän,
γåvsil-γıyås ilhåm bergän båtirmän.

Åstimdä γırkökim qırq gäzläb uçär,
Köndäläng kelgändä, ålåvdän keçär,
Tåγdän tåqqa säkräb er Xızir köçär,
Er Xızirmän küräş tüşgän båtirmän.

Åriyät yolidä cånim qıynäymän,
Qabå fäläk gärdişindä oynäymän.
Qahrimdän muz pürkäb, bulut çäynäymän,
Bulut çäynäb, muz pürkägän båtirmän.

Pisänd emäs Särdår tåγäm täräfi,
Yoläyålmäs åldimgä Räyhån äräbi.
γırkökim åldidä åtidir yåbi,
Märdånlärdän duå ålgän båtirmän,

Däm bu dämdir, özgä dämni däm demä,
Äräbning åtidän åtim käm demä,
Bir çåpsäk yetämiz Täkä-Yåvmitgä,
Årä yoldä qålämiz deb γam yemä,
Yängä, işån, näzär tåpgän båtirmän.

Äräbing quvsä häm quvib yetålmäs,
Quvgändä häm γırkökimni tutålmäs,
Qırq gäz bäländ uçib keçsäk Häzärdän,
Räyhån ändä lål bop qålib ötålmäs.

Göroγli γurilläb küçgä tolgändir,
Äräbni bir båbläsäm deb kelgändir,
Tez çåq bol, ketämiz, qorqmä, Xålcuvån,
Şunçä yürding, qaytär vaqting bolgändir.

Bu sözni Xålcuvånåy Göroγlidän eşitib, Göroγlibekning özigä vä γırkök åtigä işånç håsil qılibdi. Lekin Göroγlibekning häm şu vaqti

küçi, quvväti tolişgän, Xızir bilän ålişgän, γırköki näzärkärdä tulpår bolsä häm, äräbning åti häddili tulpår, tåzä sinämäli åt. Göroγlibek heç şäşti qaytmägän bålä. Ägär håzir Göroγlibekkä: «Sen täcribä körmägän, änqåv båläsän. Bu äräb köp purdånbäççä, åti häm neçä märtälär sinåvdän ötgän, ehtiyåt yaxşi deymän», – desä, Göroγlibekning, birinçidän, şäşti qaytädi. İkkinçidän, öz uruγdåşigä düşmänini kötärib körsätgän boladi. Axır köp oyläb, şu närsälärni könglidän keçirib, Göroγlibekkä qaräb, bir neçä cåydän timsål keltirib, Xålcuvånåy bir söz dedi:

Meni deb kelgänsän äräb eligä,
Sözimgä qulåq sål, şåşmä, Göroγli,
Niyätmän mingänsän åting beligä,
Sözimgä qulåq sål, şåşmä, Göroγli,

Yıllärning ketidän yıllär ötgändir,
Keksärib körgimning[101] gäli ketgändir,
Äräb şunçä yıldän beri tutgändir,
Zorlik qılib meni ålib yåtgändir,
Sözimgä qulåq sål, şåşmä, Göroγli,
Yåşim endi ottiz beşgä yetgändir.

Ålib bårsäng, mengä türkmän külmäsmi,
Undä yängäng mälåmätgä qålmäsmi,
Sözimgä qulåq sål, şåşmä, Göroγli,
Endi ålib ketişing uyät bolmäsmi?

γoç yigitsän, küçläringni küç demäs,
Rustämçä bolsäng-dä, seni γoç demäs,
Sözimgä qulåq sål, şåşmä, Göroγli,
Äräb bu öçingni härgiz öç demäs.

Ähmåq deb işinggä äräb quvånär,
Düşmänläring külib, dosting örtänär,
Sözimgä qulåq sål, şåşmä, Göroγli,
Türkmänning nåmigä qoymä qoşä år.

Tåγlärdä botäköz gülgün lålädi,
Yåş oγlånsän, häli fikring çälädi,
Sözimgä qulåq sål, şåşmä, Göroγli,

[101] Körinişim, körkämligim.

Ornimgä qızini ålsäng, bolädi.

Åq yüzidä bir nuqtäçä xati bår,
Åşıqlärgä båqışining oti bår,
Zäydin äräb degän ismi, åti bår,
Sözimgä qulåq sål, şåşmä, Göroγli,
Yäräşär şu bolsä sendäylärgä yår,

Qulåqqa yåqımli mäyin sözläri,
Yüräkkä cäz urär säyyåd közläri,
Bämisåli qızil ålmä yüzläri,
Sözimgä qulåq sål, şåşmä, Göroγli,
Nä qılursän külgi qılib bizlärdi.

Şu qızni ålib ketsäng quläy bolädi,
Şundä Räyhån äräb tirik ölädi,
Sözimgä qulåq sål, şåşmä, Göroγli,
Xålcuvånåy duångni qıp qålädi.

Göroγlibek Xålcuvån yängäsidän bu sözlärni tingläb, oyläsä, yängäsining sözläri mä'qul. – Bolmäsä, yängä, Zäydin äräbni körsät, Räyhån äräbning qızini ålib ketä qåläyin, – dedi. Şundä Xålcuvånåy Göroγlibekkä: – Sen bügün bårib, tåγning bir kämäridä pusinib yåt. Ertägä kir yuvämän, deb Zäydin äräbni äldäb, şu bulåq båşigä ålib çıqamän. Men Zäydin äräbni kirgä ålib çıqqanimni sen tütündän bil. Men burıqsitib qoyib, tütün çıqargän cåygä kelä ber. Håzirçä bår. Lekin cüdä ehtiyåt bol, – deb uqtirib, Göroγlibekni cönätib yubårdi. Änä şuytib, Göroγlibek Zäydin äräbni ålib qåçmåqni qasd qılib qaytib ketib, bir kämärgä bårib, γırkök åtidän tüşib, åtini xaşäkkä qoyibdi. Özi qaçån Xålcuvån yängäm tütün çıqarädi, deb ängγıb yåtä bersin. Endi gäpni Xålcuvånåydän eşiting.

Xålcuvånåy Göroγlibekni cönätib bårib, neçä bir äyyårlik, mästånliklärni oyläb, şirin, mulåyim söyläb, Räyhån äräbning åldigä bårib, qåşini qåqıb sålib, özini här nä'mägä ålib, burälib, sudrälib, cörtägädän Räyhån äräbning åldidän ötä yåtib, qåşining bittäsini äräbgä qarätä åtib, bir münkib, låzimining båläγıdän båsib, sürinib ketdi. Xålcuvånåyning Räyhån äräbning qoligä kelgänigä beş yıl bolib, şu beş yıl içidä Räyhån äräb bilän bir märtä häm könglini åçib suhbät qılmägän edi. Fäqat zorlik, zumlik bilän nåçårdän Räyhån äräbgä xåtin bolib yürär edi. Ölgüdäy xåtinbåz Räyhån äräb, zänγar şu Xålcuvånxån bilän bir köngil åçib, muhäbbätläşib suhbät qılsäm, deb

intıq bolib yürär edi. Räyhån äräb Xålcuvånåyning bügüngi häräkätini körib: «Endi bu türkmän yurtidän ümidini üzib, mengä köngil qoyäy debdi-yåv», – deb Xålcuvånåygä qaräb, köngli åçilib, bir söz dedi:

Sirä qıyä båqmäs eding, Xålcuvån,
Äyt-çi, gül qåbåγıng qaydän åçildi,
Käräşmälär cåyidä-kü, boyidän,
Yüräklär tügüni qaydän åçildi?

Yå türkmändän eşitdingmi bir xabär,
Ähmäd särdår ering ölibmi mägär,
Sözlä qåmätingdän särvu sänåbär,
Qåşläring kämåndir, kipriging xancär,

Yüzläring cännätdir, läbläring şäkär,
Äyt-çi, gül cämåling qaydän åçildi?
Nåzlänib gåhidä özdän ketäsän,
Buräläsän, meni mäftun etäsän,
Qåşingni qıyådän çåqläb åtäsän,
Äyt-çi, gül yånåγıng qaydän åçildi?

Nåz ilä şul keçä boläy mehmåning,
Åyåq båsişinggä boläy qurbåning,
Yäräşur zulfinggä qonsä räyhåning,
Äyt-çi, bul qåbåγıng qaydän åçildi?

Räyhån äräbning ölgüdäy xåtinbåzligini bilib yürgän Xålcuvån Räyhån äräbgä: – Cüdä üsti-båşingiz kirläb ketibdi. Ertägä bir kir yuvsäk debmiz, – dedi. Räyhån äräb: – Burungilär «Xåtin suhbät täläb bolsä, kir yuvär emiş», – degän. Xålcuvån, sen häm türkmändän ümid üzib, bizgä täläbgår boldingmi? Ä-hä, him-him, – deyberdi. Xålcuvånåy Räyhån äräbning gicingläy bergänidän keyin ming bir äyyårlik, mästånligini oqıb: – Türkmän kelsä, şu beş yıldän beri izläb kelär edi. Endi türkmänning bu yerlärgä yåndäşä ålmäsligigä közim yetib, sizgä tåzä köngil bergim keläyäpti. Endi şu keçäsigä säbr qılsängiz, ertä åqşåm tåzä kiyimlär kiyib, ikkåvimiz bäzmu suhbät qılsäk, – deyberdi.

Burungilär qışki mävsümdä kirlägän kiyimlärini yeçib, topläb qoyä berär edi. Kir kiyimlär köp bolib ketgänidän keyin qışning yärmi ötib, qantär åqqandän keyin äyållär bulåqqa çıqıb, toplängän kir kiyimlärini yuvär edi, kökläm çıqqandän keyin äyållär bulåqqa çıqıb,

ikkinçi märtä kir yuvär edilär. Xuddi şu vaqtlär qantär åγıb, äyållärning kir yuviş vaqtläridän häm änçä ötib ketsä häm, Xålcuvånåy häli kir yuvgäniçä yoq edi. Şuytib, Räyhån äräb Xålcuvånåyning åçilib, såçilib, qålgänini körib, tåqati tåq, läbläri qåq, özi häm cüdä bir muştåq bolä berdi. Räyhån äräb: «Ä-hä, hoy, boyidän, oyidän, türkmän äyålining fe'l-xoyidän. Qaçån åqşåm ötib, tång åtädi. Xålcuvånåy näz qılib, qåşini qåqıb, külib båqıb, biz bilän yåtädi», – deb ertäsingäçä muştåq bolib çıqdi.

Änä şuytib, gäpning qısqasi, tång åtib, Xålcuvånåy Räyhån äräbning kiyimlärini şilib ålib, bir şåli åläçäning ortäsidän teşib, Räyhån äräbning boynidän ötkäzib: – Kiyimlär qurigänçä, şu åläçädä otirä turing, deb ilmi äyyårliklärni oqıb, kirlärini kötärib, Zäydin äräbgä: – Bulåq båşigä yür, kirlär köp, yårdämläşäsän. Mänä bu tügünçäkni kötär, – deb xıtåb qılib, Zäydin äräbni äldäb, kirgä ålib çıqmåqçi bolä berdi. Şundä Zäydin äräb Xålcuvånåygä: – Bårsäng, özing båräver. Men keçä bulåqdä bir begånä åtning izini körgän edim. Sen åtämni ähmåq qılib äldäb, bir begånä düşmängä ergäştirmäkçisän. Men kirgä çıqmäymän. Änä åtämning åti häm qulåγını qayçı qıläyåtir, åtämning åti düşmänning şärpäsini bilgändir, – deb Zäydin äräb åyåγını tiräb tåqåşåvlik qılä berdi. Xålcuvånåy Zäydin äräbni äldäb: – Åtängning şunçä şånu şävkäti bolsä, düşmän qayåqdän kelädi. Keçä bir märtä åtängning åti qırdän båşmåqläb köringän äsåv biyälärgä qaräb boşälib ketgän edi. Sen bolsäng, öz åtängning åtining izini düşmänning åtining izi deb, qulåγını närgi betdägi äsåv bäytällärgä qayçi qılsä, düşmänning şåbirini bilib qayçi qıläyäpti, deysän. Ey, quyγur-yey, tüşmägür-yey. Boy yetibsän şekilli. Qaçåndän beri sen bundäy çöpdän hädik ålädigän bolib qålding, – dedi. Zäydin äräb: – Yoq, äldämä. Men sening äldägäninggä işånmäymän. Bulåqdägi iz åtämning åtining izi emäs. İz yå tört, yå beş yäşär åtning izi. Qorıqqa båtib-båtib ketgän. Åtämning åtining izi tåbåqning ornidäy bår. Bårmäymän, – deb cüdä qattıq turib toxtäb qåldi. Şundä Xålcuvånåy båşqavåtdän äyyårlik işlätmåqçi bolib, özigä sözlänib: «Quryuri, sen boy yetib, xayåling änçä tärlån bolib qålibdi-yåv. Bähånä qılib üydä yålγız qålib, birår kişi bilän gäpläşmäkçisän. Men håzir åtänggä bårib, bu gäplärni äytämän», deb üygä yäqın kelib Räyhån äräbgä: – Bu qızingiz änçä hünär çıqarib qålgänini bilmäysiz. Keçädän beri cüdä türlänib qåldi. Keçä qırgä qaräb qolini bulγayåtgänini kördim. Bügün bähånä qılib üydä yålγız qålib, bilmäymän qandäy nåmä'qulçilik qılmåqçi. Kirgä bår, deb yubårmäsängiz, bu yålγız üydä qålib, kim bilädi nimälär qılädi. Kirgä mening bilän bårsä, yårläşib yubårsä,

kirlärni tezråq yuvib kelgän bolär edik, – deb Räyhån äräbgä mä'qullätdi. Räyhån äräb ornidä otirib qıçqırib, Zäydin äräbgä: – Bår endi, äççıγımni keltirmäsdän bår! – deb xıtåb qıldi. Zäydin äräb Räyhån äräbdän qorqqanidän Xålcuvånåy bilän ergäşib kirgä ketdi. Şuytib, Xålcuvånåy Zäydin äräbni ergäştirib, dönglikdän pästgä tüşib, burämdän äylänib, bulåqqa yetib, tåşdän oçåq qılib, åvpäläk vä itsiygäklärni[102] yåqıb, burksitib tütün çıqarib, Zäydin äräb bilän kir yuvä berdi. Göroγli kämärdä yåtgän cåyidän turib, tütünni körib, γırkökini båşqavätdän äbzälini mähkäm qılib ålib, γırkök åtining üstigä minib, tütün çıqayåtgän yåqqa qaräb, ästä-ästä åtini häydäb, bulåq båşigä yetib båribdi. Qaräsä, Xålcuvån yängäsi Räyhån äräbning qızini kirgä ålib çıqıbdi. Şundä Göroγlibek bulåqqa burilib, åtini suγårgän bolib, Xålcuvån yängäsigä qaräb, moylåvini buräb, üzängigä åyåγını tiräb, bähånä qılib: – Håv xålä, bir kåsä suv ålib bering, – deb bir neçä cåydän timsål keltirib, bir söz dedi:

Uzåqdän kelämän, qırlärdän åşä,
Äräb ellärini äyläb tåmåşä.
Yolingdän ötämän güzärim tüşä,
Täşnä boldim, suv ålib ber, xålälär.

Äräb vådisidä ösgän lålälär,
Bilmäm bu köringän qandäy qal'älär,
Bändärgåh betlärdän kärvån kelälär,
Täşnä boldim, suv ålib ber, xålälär.

Dävlätimdän qızil, yäşil oräymän,
Sävlätimdän şåmurtimni buräymän,
Çärçäb keldim, bir kåsä suv soräymän,
Täşnä boldim, suv ålib ber, xålälär.

Köp yol båsib hårigänmän, tålgänmän,
Ärä yoldä suvsizlikdä qålgänmän,
Xızmät häm bolsä, deb täläb qılgänmän,
Täşnä boldim, suv ålib ber, xålälär.

Xuş yåqmäs özimgä åtdän tüşmäkkä,
Hålim yoq bir gäz häm närmån åşmåqqa.
Mädårim yoq ädi-bädi deyişmåqqa,
Täşnä boldim, suv ålib ber, xålälär.

---

[102] Cärlärdä ösädigän xaşäki ot xılläri.

Sözläymän sözimni äyläb mäqåmdår,
Men häm öz elimdä ätåqli nåmdår,
Rävşän oγli åqın suvgä täläbgår,
Täşnä boldim, suv ålib ber, xålälär.

Şundä Xålcuvånåy Zäydin äräbgä bähånä qılib: – Mening qolim maγzävä bolib yåtibdi. Sen u suv sorägän yigitgä bir cåm suv ålib berib yubår. Ådämgä sävåb häm keräk, deb bir neçä cåydän timsål keltirib, Zäydin äräbgä qaräb, bir söz dedi:

Yolåvçilär kättä yoldän ötädi,
Yürib-yürib mänziligä yetädi,
Erinib mudiräb täşnä bolgändä,
Bizdäylärdän xızmät täläb etädi.
Änä, suv, deb soräb turgän yigitgä
Bir kåsä suv ålib bersäng, netädi?

Yolåvçi yollärdän här kün kelädi,
Yolåvçigä här kim xızmät qılädi,
Şulärgä suv bermäk sävåb bolädi,
Änä, suv deb soräb turgän yigitgä
Bir kåsä suv ålib bersäng, netädi?

Erkäklärgä äyål xalqı xızmätkår,
Här nimä ämrigä turärlär täyyår,
Şulärdän sädäγa sendäy gäcäkdår,
Änä, suv, deb soräb turgän yigitgä
Bir kåsä suv ålib bersäng, netädi?

Yüzingdä xåling bår kökiş boyämä,
Qız degäning zeb-ziynätgä toyämä,
Şundäylärgä xızmätingni äyämä,
Änä, suv, deb soräb turgän yigitgä
Bir kåsä suv ålib bersäng, netädi?

Ötkinçi yigitni kåyib bolmäydi,
Bir xızmätmän kişi mäyib bolmäydi,
Şundäyçängi åliy bärnå yigitgä
Qançä xızmät etsäng, äyib bolmäydi,
Änä, suv, deb soräb turgän yigitgä
Bir kåsä suv ålib bersäng, netädi?

Äräbning täγlärin çålmişdir tumän,

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Äyriliγı qursin, cüdä häm yåmån,
Båşingdän pärvånä bolsin, Xålcuvån,
Änä, suv, deb soräb turgän yigitgä
Bir kåsä suv ålib bersäng, netädi?

Zäydin äräb Xålcuvånåyning bu sözini eşitib, qaytä bädtär romåligä oränib: – Nåmährämgä suv ålib bermäymän. Özing türkmändä kim bolsä, şu bilän åçıq gäpläşib, örgänib qålgänsän. Qoling maγzävä bolsä, äyt, äräbdä nåmährämgä äyållär suv bermäydi, deb. Keräk bolsä, bulåqdän tüşib, özi qoş håvçini kåsä qılib, suv içib ketä bersin-dä, – dedi. Xålcuvånåy qaräsä, Zäydin äräb äytgänigä könmäydigängä oxşäydi. «Bungä yänä äyyårlik işlätib, bir pişäk doγı qılib körmäsäm, bolmäydi», – deb Xålcuvånåy bir neçä cåydän timsål keltirib, Zäydin äräbgä qaräb, bir söz dedi:

Zäydin äräb, endi ketmä özingdän,
Buzuqlikning isi kelär sözingdän,
Nåmährämgä oγirinçä qaräysän,
Yåmånlik ängläymän äyyår közingdän.

Åvlåq bolsä, qıqıngläysän, küläsän,
Er täläb bolibsän, tåşib-toläsän,
Oynäşingmi, bilmäm yoldän ötkinçi,
Bundä meni äldämåqçi boläsän.

Tüşib suv içsin deysän bulåqqa,
Maqsäding, tårtsä-dä seni åvlåqqa,
Kir båşidä mening közim molärtib,
Şu yigitmän ketmåqçisän bir yåqqa.

Undän körä u åtidän tüşmäsä,
Årägä här türli gäpni qoşmäsä,
Ketädi bårädi, åläm gülistån,
Kümüşdäy qolingdän içib bir kåsä.

Xålcuvånåy hämmä gäpni bilädi,
Sen şåd bolsäng, xurräm bolib külädi,
Su bering, deb hårib turgän yigitgä
Bir cåm suv uzät, deb täläb qılädi.

Bu sözni Zäydin äräb Xålcuvånåydän eşitib, könglidä: «Qız bolmäy öläy, qandäygä äylänsä, mengä mälåmät orälib tüşädi. Bu

quyγur, bilmäymän, negä buytib häddän åşädi», – deb nåilåc romåli bilän yüzini berkitinqıräb, iymänib bårib, bulåqdän bir cåm suv ålib, Göroγlibekkä tårtinib tutä berdi. Şundä Göroγlibek imtilib, kåsäni qamçi bilän urib qåqıb, Zäydin äräbning qolidän tüşirib yubårib, Zäydin äräbning bilägidän uşläb, bir siltäb γırkökning saγrisigä ålmåqçi boldi. Ämmå-lekin Zäydin äräb åγırligini sålib, bir çiränib özini hällåci qılib yubårgän edi, γırkök tizzäsigäçä yergä båtib ketdi. Göroγlibek qaräsä, iş qabåhät bolädigändäy. Şundä Göroγlibek yängäsini yårdämgä çaqırib, bir söz dedi:

Äräbning qızi köp pålvån zor ekän,
Tez kelib årtidän kötär, yängäcån,
Bir båtmån böksäli, häddin or ekän,
Därråv kelib butidän kötär, yängäcån.

γırkökim tizgäçä qorıqqa båtdi,
Quryurning bädäni munçä häm qatti,
Zildäy bop bilägim qahşätib ketdi,
Tez kelib årtidän kötär, yängäcån.

Yängi ålgän ölcäm qoldän ketmäsin,
Däm γanimät, vaqt-fursät ötmäsin,
Taγınä sengäyäm ziyån yetmäsin,
Därråv kelib butidän kötär, yängäcån.

Bälıqdäy tipirläb netib tolγånär,
Beligä intilsäm, qolim bulγänär.
Bu äräb qızining küçi ançä bår,
Tez kelib årtidän kötär, yängäcån.

Ölmäsin yaxşilär, äslå ölmäsin,
Yåmånlär yıγläsin, härgiz külmäsin,
Şunçä mehnätlärim zåe ketmäsin,
Därråv kelib butidän kötär, yängäcån.

Endi yångän ümidlärim öçmäsin,
Taγı bu qız bir sitilib qåçmäsin,
Qolingdän düşmänlär şåråb içmäsin,
Tez kelib årtidän kötär, yängäcån.

Göroγli taqdirning işigä häyrån,
Häyålläb otirsäm, kelmäsin Räyhån,
Bu γayri yurtlärdä mengä kömäkdåş,

Yoq turur özingdän båşqa, Xålcuvån,
Därråv kelib butidän kötär, yängącån.

Xålcuvånåy Göroγlibekning bu sözini eşitib, därråv qolidägi kir yuvgiç qol åγåçini ålib, çåpib kelib, Zäydin äräbning årtidän, bälki ikki butidän qol åγåçini ötkäzib, bir nuqıb itärib, kötärib yubårgän edi, Zäydin äräbning buti hillängläb, γıråtning saγrisidän åşib ketdi. Şundä Göroγlibek häm bir qımtib, Zäydin äräbni egärning sirtigä ålib, åmån bol Xålcuvån yängä, deb γırkök åtni qaytärib, yolgä sålib, türkmän eli qaydäsän, deb häydäb ketdi. Endi Xålcuvånåydän eşiting.

Xålcuvånåy: «Här nimä bolsä häm, äräbning åti häddili tulpår, Göroγlibek uzäygäniçä uzäb ketä bersin», – deb åşıqmäy-netmäy kirlärini yuvib-köptirib, undän keyin topläb, cörtägädän Räyhån äräbning üsti-båşini eng keyin yuvib, hölligi hålidä bir qolidä kötärib, keç boläy deb qålgändä, qaytib kelibdi. Bir neçä äyyårliklärni oqıb, Räyhån äräbning åldigä şu sözlärni äytib, çıqıb båräyåtir:

Ey, sultånim, dävlät qåçdi özingdän,
Düşmän tüşgän ekän båsgän izingdän,
Äyrilding, äyrilding körär közingdän,
Cüdå bolib Zäydin äräb qızingdän.

Köksimån tälγırdir tåγlärning tåşi,
Ne cäfågä könmäs ådämning båşi,
Bår ekän quryurning tåpgän yoldåşi,
Cüdå bolding Zäydin äräb qızingdän.

Uzåqdän bir ådäm qıldi işårät,
Zäydin äräb turib çåpdi şu fursät,
Uşläşgän song gidirmädi bir müddät,
Cüdå bolding Zäydin äräb qızingdän.

Mingäştirdi hä demäsdän årtigä,
Qamçi båsdi mingän åtin çåtigä,
Men çåpgänmän yetärmidim åtigä,
Qåçib ketdi, şuytib, äräb yurtidän.
Cüdå bolding Zäydin äräb qızingdän.

Şuytib buzuq ekän bilsäng ävzåyi,
Kün çıqargä båtdi åsmånning åyi,
Qayergä yetärdi Xålcuvån våyi,
Cüdå bolding Zäydin äräb qızingdän.

Şundä Räyhån äräb Xålcuvånåydän bu sözni eşitib, ul ådäm mäbådä Göroγlimikän, deb här murti şåpdäy, åγzi köhnä qåpdäy bolib, bir söz dedi:

Bu gäpläring sening ägär råst bolsä,
Låt ålgäli kelgän hükmin[103] Göroγli.
Köpdän beri şu yerlärdä körinmäy,
Qızimni åzdirgän hükmin Göroγli.

Yåşligidä bilgän edim şäştini,
Endi sürär yigitlikning gäştini.
Ükäγarni tåpsäm yeymän göştini,
Qızim ålib ketgän hükmin Göroγli.

Ükäγar körmägän qolim zärbini,
Çåqläyä bilmägän küçu qurbini
Därråv keltir mengä billur durbini,
Qızim ålib ketgän hükmin Göroγli.

Åldimgä håzir et yåv-yäråγım,
Xålcuvån cånånim, közim qaråγım,
Ästä-ästä ålib mening därägim,
Qızim ålib qåçgän hükmin Göroγli.

Bu yerlärdä dev häm qorqıb turmäydi,
Tirikmen, izimdän düşmän yürmäydi.
Yåşligidä körgän edim zährini,
Mägär türkmän bir märtä qol sermäydi,
Qızim ålib ketgän hükmin Göroγli.

Äräbning tåγlärin çälmäsin tumän,
Tezråq kiyimim bergin, Xålcuvån,
Bu yerdä årqayin qålmäsin Räyhån,
Qızim ålib qåçgän hükmin Göroγli.

– Därråv kiyimlärimni ber, äncåm-äslähälärimni ålib keltir, qızimni ålib ketgän hükmin Göroγli, båşqa heç kim emäs. Båşqalär bu yerlärgä kelmäydi häm, – deb çerpinä berdi. Xålcuvånåy ming bir äyyårlikni oqıb: – Şåhim, häli kiyimläring höl, – deyberdi. Räyhån äräb Xålcuvånåygä: – Höl bolsä, şämålgä yelpit. E, yoq, toxtä, kiyimlärni mengä ber, özim yelpitämän. Säbil kün çitıq ekän.

[103] Xudbin mä'nåsidä.

Kiyimlär åz-måz muzläbdi, kün häm keçki sälqındä. Sen därråv åtni egärlä, – deb şåşib, täkbiridän ädäşib, çirpinäyåtir. Xålcuvånåy çıqıb åtni cörtägädän imirsilänib, teskäri äbzälläb: – Åtni äbzälläb qoydim, – deb ädäb säqläb turdi. Şundä Räyhån äräb häli kiyimläri kepmäy[104] qålgänidän zårlänib: – Säbil kün munçä çitıq bolmäsä. Endi kiyimlär kepmäbdi-ku. Mä, ål, sen dälägä çıqarib, kiyimlärni şämålgä serpib tur. Men äslähä-äncåmlärimni çåq qıläy. Ey säbil, äncåm-äslähäni kiyimsiz taqıb bolärmi, – deb gåh Xålcuvånåyni kåyib, gåh süyib, şåşib-pişib çirpinib, dälägä çıqıb, içkärigä kirib yürib, közi åtigä tüşib: «Xålcuvånåy åtni teskäri egärläb qoyibdi», – dedi. – Ey, Xålcuvånåy, men seni häm bilmäy qåldim. Hä-hä, därvåqe, äyålning işi teskäri-dä! Şuytib, bulär gäc qabırγadän yärätilgän, deydi-dä. Äyålgä iş buyur, årqasidän özing yügür, – deb sökinib, Räyhån äräb åtni båşqatdän äbzälläb ålib kelib, Xålcuvånåyning qolidän kiyimlärini ålib körsä, häli häm kepmäbdi. Räyhån äräb şåşib kiyimlärini häm kiymäy: – Häy, şu Göroγli bolsä, kiyimsiz häm uşläb kelämän. İmirsiläb käyfimni uçirding. Häli Göroγlini uşläb keläy, keyin sengä bir sälåm berämän, – deb yälänγåç boynigä åläçä şål ilingäni håldä qolidägi höl kiyimlärni yergä bir urib täşläb, äncåm-äslähälärini ålib, åtigä minib, cilåvini boşätib, Göroγlibekning izidän tüşib, häydäb ketdi.

Göroγlibek şu vaqtgäçä yigirmä tåşlär çämäsi yol båsib, här zämändä årqasigä bir qaräb keläyäpti. Cånivår γırkök häm yulduzdäy bolib keläyäpti. Bu küni çåştgåh vaqtigäçä cämi yüz ellik tåş yol båsib qoydi. Bir pillä årqasigä qaräsä, bir nimä çängitib keläyäpti. Şundä Göroγlibek: «Bu muqarrär Räyhån äräb. Endi qızini bir sinäb köräy-çi, köngli qayåqdä ekän», – deb Zäydin äräbgä qaräb, bir söz deb keläyäpti:

Zäydin äräb, åtäng kelur årqadän,
Bundä kelib tutib ålsä, netäsän,
Öz elinggä qılib seni şärmändä,
Gärdäninggä çilbir sålsä, netäsän?

Åtäng zordir här iş kelär qolidän,
Qaytmäydi sirä häm kelgän yolidän,
Bilmäymän ne keçär håzir dilidän,
Årqamizdän yetib qålsä, netäsän?

---

[104] Hölligi ketmäy, qurimäy.

Mengä häm cån keräk, täşläb qåçämän,
Zor kelgändän keyin sendän keçämän.
Yulduz åqqanidäy bolib uçämän,
Şuytib Räyhån yetib kelsä, netäsän?

Qolidä oq-yåyi, åtäng köp γırråm,
Seni tutib ålmäy tåpärmi ärmån,
Bekår åb qåçibmän men bir källä xåm,
Hä, qızim, deb suxan qılsä, netäsän?

Göroγli der, häli Çämbil uzåqdä,
Här zämån qålärmiz bändi tuzåqdä
Cån şirin ketämän, täşläymän dåγdä,
Şämşir bilän baγring tilsä, netäsän?

Zäydin äräb Göroγlibekning bu sözini eşitib: – Men sening şäriätingni bilmäymän. Ämmå äräbning şäriätidä qız biråv bilän bir lähzä birgä boldi degänçä, äybgä tängildi hisåb bolädi. Men bolsäm, sening bilän bir keçä-kündüzdän beri birgä keläyåtirmän. Endi åtäm meni tutib ålsä, ävväli öldirädi. Ägär içi äçib öldirmägänidä häm, äräblär endi meni qız deb hisåblämäydilär. Meni biråv ålgändä häm yärim qalingä yesir hisåbidä ålib ketädi. Undän körä, endi meni täşlämä. Åting yåş, özi tulpårzåd körinädi. Özing häm yåşsän. Åtäm bolsä, keksä, däydib qålgän ådäm. Åti häm änçä köhnärgän. Åtämni bir toxtätib, keyin qåçsäng, åtämning åti qålib ketädi. Sening åting yåş, qaytiş degänni bilmäydi, – dedi. Göroγlibek Zäydin äräbning bu sözini eşitib, qåçişgä köngil båγlägänini bildi. Xuddi şu vaqtdä Räyhån äräb åtini qoyib, bir qolidä xancär, bir qolidä sifär, boynidän åläçä ötkäzilgän håldä keläyåtir. Åt här häpräng åtgändä, on gäz, on beş gäz yergä tüşädi. Şämålmäs, yåmγırdä häm åtning ketiş zärbidän åläçä yåyilib, Räyhån äräb tåzä şildingdäy bolib, bår ävräti körinib, däbdälä bolib keläyåtir. Şundä Göroγlibek Räyhån äräbning şä'nigä bu sözni äytib keläyåtir:

Yuqåridä åbcuvåz,
Åbcuvåzning suvi åz,
Åläçä köyläk şildirbåz.
Årängdän Räyhån ötdimi?

Yåmγır yåγar şivä-şivä,
Güldir måmåm tivä-tivä,
Åläçä köyläk şildirbåz,

Ärängdän Räyhän ötdimi?

Däyräbåtning şämåli,
Därbändining qamäli,
Åläçä köyläk şildirbåz,
Ärängdän Räyhän ötdimi?

Däyräbåtning tolqını,
Qår-yåmγırning sälqını,
İyıqtirding yılqını,
Şu sözimning tälqını.
Åläçä köyläk şildirbåz,
Ärängdän Räyhän ötdimi?

Zäydin qåçib ketdimi,
Quvgän bilän yetdimi,
γırkökimdän ötdimi,
Åläçä köyläk şildirbåz,
Ärängdän Räyhän ötdimi?

Tåγ belidä qoçqäräk,
Tepäsidä värväräk,
Tåmåşäsi xop keräk,
Åläçä köyläk şildirbåz,
Ärängdän Räyhän ötdimi?

Zäydin qızi dirillär,
Kök käptärdäy pirillär,
Åläçä quvib şärillär,
Åstidä åt årillär,
Ärslån misål γårillär,
Åläçä köyläk şildirbåz,
Ärängdän Räyhän ötdimi?

Göroγlibek öç åldi,
Äräb älämdä qåldi,
Här däm sengä oråldi,
Åläçä köyläk şildirbåz,
Ärängdän Räyhän ötdimi?

Åt çåpişgä häddili ustä Räyhån äräb zänγar qımtib γırkökkä yäqınläb qåldi. Şundä Göroγlibek γırkök åtini årqagä burib, Räyhån äräbgä qarätib: – Hä, äräb, toxtä, åtingni bir åz saqlä, sengä bir-ikki

åγız sözim bår, – dedi. Räyhån äräb: «Qaçån bolsä, bäribir buning årqasidän yetämän», – deb åtini saqläb: – Mänä, toxtädim. Nimä sözing bolsä, därråv äyt, – dedi. Şundä Göroγlibek belidän såzini qoligä ålib, Räyhån äräbgä qaräb, sengä sözim şu, deb såzini çertib, bir söz dedi:

Sözim eşit, Räyhån äräb,
Mening bilän bolmä täräf,
Kelmä endi bermän qaräb,
Håzir bol seni åtämän

Åstimdä oynäydi åtim,
Çämbil mening mämläkätim,
Qaytib ket qåningdän ötdim,
Bolmäsä, seni åtämän.

Årqamdä kelär Zäydinåy,
Räyhån äräb hålinggä våy,
Qolimdä täyyår pärli yåy,
İndäşsäng, seni åtämän.

Åşdim bäländ tåvläringdän,
Ötib keldim γåvläringdän,
Qaytsäng ötärmän bähringdän,
Bolmäsä, seni åtämän.

γırkökimgä åting qoşmä,
Bekårgä årqamdän tüşmä,
Cån şirin bolsä, indäşmä,
İndäşsäng seni åtämän.

Qaytgin äräbning yurtigä,
Cönä däyråbåd sirtigä,
Göroγli båqmäs årtigä,
İndäşsäng, seni åtämän.

Göroγlibek dombiräsini beligä qıstirib, γırkök åtining båşini burib, cilåvini qoyib yubårib, lökillätib häydäb ketä berdi. Räyhån äräbning åti şu yerdä qåtib qåldi. Şundä äräb qattıq äzåblänib, åtigä bir-ikki qamçi bergän edi, åti münkiyib, Räyhån äräb åtining yålidän ummägä åşib tüşib, källäsi bir tåşgä tegib, yårilib qånäb qåldi. Räyhån äräb etigidän gärtäk qırindi ålib, belbåγı bilän båşigä tårtib, åtini sekin häydäb kelä-kelä yänä qızdirib ålib, cilåvini qoyib yubårib,

kättä häpräk åtdirib häydäb kelä berdi. Ungäçä Göroγlibek Gürgån däryåsigä yetäy deb qålgän edi. Bir pillä qaräsä, Räyhån äräb bir qolidä xancär, bir qolidä sifär, vänγıllätib åtini qoyib keläyåtir.

Änä şundä Göroγlibek yänä årqagä burilib, Räyhån äräbgä qaräb: – Håy, Räyhån äräb, toxtä. Sengä yänä båşqa bir gäpim bår, – dedi. Räyhån äräb: «Yänä bu türkmänning nimä gäpi bår ekän», – deb åtining cilåvini saqläb, toxtätib turdi. Göroγlibek belidän såzini ålib, Räyhån äräbgä qaräb, såz bilän bir söz dedi:

Räyhån äräb, eşit mening sözimni,
Çämbilbelgä törä deydi özimni,
Cåvåb bergin, båsmäy endi izimni,
Bek tåγamgä beräyinmi qızingni?

Yängämning ornigä åldim öçimni,
Nävbät keldi, båsim qıldim küçimni,
Özinggä täşlädim qari çeçämni,
Bek tåγamgä beräyinmi qızingni?

Räyhån äräb, åting bårdä qaytaγay,
Hälåling bolsin, deb mengä äytäγay,
Qutuldim, bizniki boldi Zäydinåy,
Bek tåγamgä beräyinmi qızingni?

Bildir, gäpir, neçä belingdän åşdim,
Nävbät keldi, maqsädimgä ulåşdim,
Åy Zäydindäy gülbädängä yåndåşdim,
Bek tåγamgä beräyinmi qızingni?

Qızingni åb qåçdim åtgä yåpşirib,
Åq töşini kök kårsångä qåpşirib,
El åγasi Ähmädbekkä tåpşirib,
Bek tåγamgä beräyinmi qızingni?

Cåvåbingni äytgin, yoqsä ketäyin,
Gürgån däryåsidän haqläb ötäyin,
Ertä tüşgä Çämbilbelgä yetäyin,
Bek tåγamgä beräyinmi qızingni?

Räyhån äräb Göroγlibekdän bu sözni eşitib: – Häli seni tutib, şu gäpni äytgän åγzingni muzdäy qılib, yirtib täşläsäm, – deb äççıγlänib, åtini cilåvini qoyib yubårgän edi, åti çåpä ålmäy qåldi. Göroγlibek

bolsä, γıråtni burib, cilåvini boşätib, Gürgån däryåsigä kelib, γırkök däryådän cimiyib säkräb ötib ketä berdi. Şundäy bolmäy, Göroγlibekning güzäri Häzär dengizidän kelgändä häm, γıråti qırq gäz kötärilib uçib ötib, Räyhån äräb dengizning näryåγıdä qålib ketgän bolär edi. Negäki, Räyhån äräbning åti här qançä cüyrük tulpår bolsä häm, γıråtning häli yåşligini hisåbgä ålmäsä, γırkök näzärkärdä, Räyhån äräbning åtidän yuqåri edi. Şuytib, bu märtäbä Räyhån äräbning åti çälä qåtgän ekän. Bir-ikki qamçini tårtib, Räyhån äräb åtini häydäb kelä berdi. Göroγlibek bolsä, Gürgån däryåsidän ötib, bir qırgä kelib, γırkökni burib, özini bir yåvvåyi ciydäning pänäsinä ålib: «Qani, Räyhån äräb Gürgån däryåsidän ötib, nimä qılär ekän», – deb küzätib turdi. Räyhån äräb Gürgån däryåsining närigi läbigä kelib, åtini däryågä toγriläb, äççıq qamçini bergän edi, äsli tulpår emäsmi, cånivår şundäy Gürgån däryåsidän bir hätläb ötämän, deb qımtinib säkräb yubårgän edi, åtning çälä qåtgäni säbäb bolib, däryåning bergi yåγı mölcäligä yetä ålmäy, Gürgån däryåsining ortäsigä tüşib, yaxdäy suv bilän tåzä şåvşäb qålib, özini onγarä ålmäy, suvgä γarq bolib ketä berdi. Räyhån äräb bu hålni körib, suvgä irγınib tüşib, åtini zorγa onγrib, özi häm åläçä-påläçäsi bilän, suvdän çıqqan pişäkdäy ivib qålib, åtini yetäkläb däryåning näryåγıgä çıqardi. Şundä Göroγlibek yåvvåyi ciydäning pänäsidän çıqıb, Räyhån äräbning közigä körindi. Şundä Räyhån äräb Göroγlibekkä qaräb: – Hälåling bolsin, ükä, endi nimä bolsä häm, qızimni özing ål. Tåγanggä bermä, sen meni yutding, bäräkällä, Göroγli, – deb bir neçä cåydän timsål keltirib, bu sözlärni dedi:

Bek Göroγli, eşit endi sözimni,
Qån yåşgä toldirmä ikki közimni,
γam bilän säryaytmä qızil yüzimni,
Gül gülgä qoşilsin cånim, çiråγım,
Här nä bolsä, özing ålgin qızimni.

Heç kişini qabå fäläk urmäsin,
Bu körgiligimni båşqa körmäsin,
Tåzä gül bärgigä tikån urmäsin,
Gül gülgä qoşilsin cånim, çiråγım,
Här nä bolsä, özing ålgin qızimni.

Åltin kåsä låyqa suvgä tolmäsin,
Häsrät bilän nurli yüzlär solmäsin,
Nåvdälikdä qızim nåbud bolmäsin,

Gül gülgä qoşilsin cånim, çiråγım,
Här nä bolsä, özing ålgin qızimni.

Bek Göroγli, qåyil boldim özinggä,
Çibin oltirmäsin åydäy yüzinggä,
Qızim täşläb qaytib ketäy izimgä,
Gül gülgä qoşilsin cånim, çiråγım,
Här nä bolsä, özing ålgin qızimni.

Qåyil boldim, kök åtingni kezdirding,
Çaqmåqdäyin tulpårimdän ozdirding,
Könglin tåpib, qızim yoldän åzdirding,
Gül gülgä qoşilsin cånim, çiråγım,
Här nä bolsä, özing ålgin qızimni.

Täkä Yåvmit derlär äsli zåtingni,
Nävbät kelib mendän ålding låtingni,
Lekin sengä näsihätim, ükäcån,
Uyurgä bermägin sirä åtingni,
Gül gülgä qoşilsin cånim, çiråγım,
Här nä bolsä, özing ålgin qızimni.

Bek Göroγli, åmån bårgin, men qaytdim,
Sengä yåv bolmäsligimgä gäp äytdim,
Sen häm yåv bop mengä kelmäsing låzim,
Gül gülgä qoşilsin cånim, çiråγım,
Här nä bolsä, özing ålgin qızimni.

Gül lålä yäräşär taqsä yåqanggä,
Härgiz bermä boy qızimni tåγanggä,
Käşäl bolmäy, qaytib ketäy årqamgä,
Gül gülgä qoşilsin cånim, çiråγım,
Här nä bolsä, özing ålgin qızimni.

Men häm öz yurtimdä qadrli sultån,
Yäräşibån gülmän orälsä räyhån,
Erkä ösgän qızim bolsin beärmån,
Gül gülgä qoşilsin cånim, çiråγım,
Här nä bolsä, özing ålgin qızimni.

Şundä Göroγlibek Räyhån äräbgä qaräb: – Qızingni özim sirä häm ålmäymän, käşäl bolmäy, ketä ber. Zäydinåyni tåγamgä eltib berämän, – deb bir söz äytdi:

Käşäl bolmä, äräb elning sultåni,
Tåγamgä qoşämän eltib qızingni,
Xålcuvåndäy suluv yängäm ornigä
Tåγamgä berämän eltib qızingni.

Zäydinåyning tügünläri åçilär,
Nikåh åqşåmidä bådåm såçilär.
Bügün-ertä qallıq bolib quçilär,
Tåγamgä berämän eltib qızingni.

Yumuq közi çåydäy bolib åçilär,
Şu keçäsi bändi tügün yeçilär,
Åltin piyåläda şäråb içilär,
Tåγamgä qoşämän eltib qızingni.

Åçilib yäyräydi γunçä tügünçäk,
Bügün-ertä bolär qızing kelinçäk.
Käşäl bolmäy, ketä bergin ertäråq,
Tåγamgä qoşämän eltib qızingni.

Birgä yürsäng, öz közingmän köräsän,
Väkil bolib råzilik sözin beräsän,
Äräbgä ikki, üç kün keyin båräsän,
Tåγamgä berämän eltib qızingni.

Märd yigitmän äytgänimdän qålmäymän,
Åt çåpmåqdä härgiz hårib-tålmäymän,
Niyätim şu qızing äslå ålmäymän,
Tåγamgä qoşämän eltib qızingni.

Göroγli düşmändän låtin ålgändi,
U yetålmäy suvgä şilib qålgändi,
Küçim endi sengä mä'lum bolgändi,
Tåγamgä berämän eltib qızingni.

Göroγlibek åtining båşini burib qaytä berdi. Räyhån äräb yıγlämsiräb: – Ey, Göroγlicån, qızimni nåbud qılmä, özing ål, özing ål! – deb qålä berdi. Göroγlibek: – Qızingni özim sirä ålmäymän, tåγamgä eltib berämän, – deb ketä berdi.

Şuytib, Göroγlibek bundäy äylänib, bir donγlikning pänäsidän qaräsä, Räyhån äräb γocinib, yelkäsini qısib, ästä-ästä årqasigä qaytib ketib båräyåtir. Göroγlibek şuytib düşmänidän qutilib, türkmän yurtigä kelib kirdi. Häzär dengizining yåqasidä mål båqıb yürgän

çopånlärning üstidän tüşib, çopånlär çäyläsigä qonib, bir qoyni soydirib, qåvurdåq qıldirib, çopånlärning birini Çämbilgä süyünçi üçün yubårdi. Qırq yigit bilän Xåldårbek Göroγlibekning äräbning qızini ålib keläyåtgänini eşitib, bärçäläri Göroγlibekning åldigä peşvåz çıqdilär. Hämmäläri Göroγlibek bilän körişib, bäri şådu xurräm Çämbilgä kelib, mäyxånägä tüşib, kättä gülxanni qaläb, Zäydin äräbni bolsä, qırq yigitlärning xåtinläri içkärigä tüşiribdi. Äyållär häm, erkäklär häm şådu xurräm bolib otirişdilär. Çämbildägi ådämlärning hämmäsi qutli bolsingä kelib ketäberdi. Årädän bir-ikki kün ötsä häm, häli Ähmäd särdårdän däräk yoq edi. Åxıri Göroγlibek qırq yigitning biråvini yubårtib, Ähmäd särdårni çaqırtdi. Xabärçi Yåvmitdä Ähmäd särdårnikigä bårib: – Göroγlibek säfärdän qaytib kelib, sizni bir kelib ketsin, deb çårlädi, – dedi. Şunda Ähmäd särdår: – Göroγlibek säfärdän qaytib kelgän bolsä, nimä ålib kelibdi, – deb sorädi. Xabärçi: – Bir qız ålib kelgän, – dedi. Ähmäd särdår: – Bolmäsä, Göroγlibek qızgä toy qılib, özigä nikåh qıldirib ålär, – deb åtlänib, xabärçi bilän birgä Çämbilgä kelib, åtidän tüşib, soräşib bolgändän keyin: – Qani, ciyänim, mengä nimä såvγa keltirding, – deb soräb turibdi. Şundä Göroγlibek tåγasigä qaräb, bir neçä cåydän timsål keltirib, sizgä Räyhån äräbning qızini keltirdim, deb şu sözni äytdi:

Körsätdim äräbgä qudrät-küçimni,
Qåyil äyläb Räyhån şåhning qızini.
Sening üçün undän åldim öçimni,
Özinggä, deb ålib keldim qızini.

Häzärdän uçirib åtim åşirdim,
Äräbning qızini qolgä tüşirdim,
Ålib keting, şuni sizgä tåpşirdim,
Yår äylär, deb ålib keldim qızini.

Åtimni oynätib qırlärdän åşdim,
Düşmänimning elätigä yåndäşdim,
Räyhån bilän yol-yöläkäy åt qoşdim,
Özing üçün ålib keldim qızini.

Äräb tåγläridä säyil äylädim,
Zäydin qızni äldäb måyil äylädim,
Åb qåçdim, Räyhånni qåyil äylädim,
Özinggä, deb ålib keldim qızini.

Ötkäz åy Zäydinning bügün toyini,

Baxşilär äytişsin termä, küyini,
Sälåm sålsin, bärçä körsin boyini,
Özinggä, deb ålib keldim qızini.

Göroγli Täkämän Yåvmitgä sultån,
Räyhån qızin ålib ketgin, tåγacån,
Qız änä, könglingdä qålmäsin ärmån,
Seni deb åp keldim äräb qızini.

Bu sözni Ähmäd särdår Göroγli ciyänidän eşitib, quvånib: – Endi, Göroγlibek ciyänim, qåyilmän sengä. Türkmängä özing xån, özing sultån. Xıråc deysänmi, båc deysänmi, fäqat bizdän, qulluq-qulluq – deb dåvdiräb qåldi. Qırq yigit çaqçaqläşib: – Endi toyni Ähmäd särdårnikidä qıldik, – deb Yåvmitgä cönäb ketdi. Yåvmitgä yetib, Ähmäd särdårning qoyläridän soyib, üçidän kebåb qılib, toyni båşläb yubåribdilär. Bu yåqdän Göroγlibek, Xåldårbek, Ähmäd särdår qatår bolib, Yåvmitgä yetişdilär. Qırq yigitning xåtinläri Zäydin äräbni yäsätib, såçini qırqtä qılib ördirib, yår-yår äytişib, bulär häm Zäydinåyni uzätib, Yåvmitgä keldilär. Åqşåm toy bolib, qırq yigit mäy içib käyf qılib, Zäydin äräbning nikåhini Ähmäd särdårgä qıyib, Ähmäd särdårni çimildıqqa kirgizib, ikkåvini qoşib qoydilär. Ertägisin Göroγlibek båşlıq Xåldårbek vä qırq yigit Ähmäd särdårning siylåv tonini kiyişib, Çämbilgä qaytdilär.

Künlär ötib, bir kün Göroγlibek türkmän elining kättälärini çaqırib, bir mäclis ötkäzdi. Şundän keyin Göroγlibek türkmän eligä sultån, Xåldårbek mähräm väzir, Ähmäd särdår beklär begi särdår, Åγabegi Zämån täkägä, Säfå oγli Çaqqan köklänggä, Mämäräyim pålvån ersärigä bek qılib belgilänibdi. Bundän täşqari Türkmän elätigä toqsån toqqız biy täyinlänib, keyin Göroγli sultån mäyxånädä käyfini qılib, kök çåyni içib, qırq yigiti bilän hängåmäsini gürüng qılib yåtä berdi.

V- Yunus Bilän Misqål

Göroγlibek mäyxånäsidä qırq yigiti bilän qış boyi här keçäsi hängåmäni gürüng qılib, mäy içib, näşä käfläb, çilim çekib, nås åtib, käyfini qılib, bäzmini qızitib, kättä gülxan teväräğidä kök çåyni şärbät bilän içib, kündän-küngä intizåmläşib otirdi. Göroγlibek bütün Türkmän elätlärigä xånlik qılib, åvåzäsi ätråfgä ketib, Çämbildä särbåzår yürib, ätråfdän Çämbilgä ådämlär köp köçib kelib, Yåvmitdän tåpilmägän närsälär Çämbildän tåpilib yåtdi. Şuytib hüt kirib, müşüklär miyåv bolib, qåzånlär sütgä tolib, bittä-yärim ertä qåçgän qoylär qoziläb, qårlär qåşåq bolib erib, kozi güllär åçilib, ådämzåd bährigä ålämgä bir äcåyib ertä kökläm isi såçilibdi. Bundäy islär Göroγlibekning häm dumåγıgä kelib qåldi. Ålmä, örikning güligä oxşägän köklämning åq şäpälåqli qåri bir kün köp yåγıb, şu küni keç qış åyining åxıri bilän, köklämning åldi bilän, deb Göroγlibek Xåldår mähräm vä Qırq yigit bilän näşäni köp qılib, şiräkäyf bolişib, mäyxånädä yåtişib qåldilär. Båşqalär on ålti-on yetti yåşidä er yetsä, pålvån ådäm yigirmädän åşib er yetär ekän. Göroγlibek häm endi yigirmä yåşi tolib, yigirmä bir yåşgä qadäm qoymåqdä boläyåtgänidä er yetibdi. Şu keçä tüşidä biri åy bolsä, biri kün, biri gül bolsä, biri γunçä, biri äsäl bolsä, biri şäkär, åsmån bilän yerning ärälıγıdä Yunus päri bilän Misqål pärini kördi. Biri ong yåγıdä emiş, biri çäp yåγıdä emiş. Biråvining såçi burälib, maγribgä tüşgän emiş, biråvining såçi burälib mäşrıqqa tüşgän emiş. Göroγlibek qaysisini ävväl quçåqläsäm ekän, deb häyrån emiş. Göroγlibek ikki qolini ikki yåqqa hä, deb sermär emiş. Bir pillä qırq yigitlärning bä'ziläri uyγånib qaräsä, Göroγlibek özidän özi yumäläb, här yåqqa sermälänib yürgän emiş. Täng åtgändän keyin bir xıl şoxtåb yigitlär Göroγlibekning häräkätigä külädi. Göroγlibekning özi häm özining uyγångänini bilgän edi. Şuytib, ertägisin çåy içib otirä turib, Göroγlibek Qırq yigitlärigä qaräb, şu keçä körgän tüşini äytib, bir neçä cåydän timsål keltirib, bir söz dedi:

Ey, yåränlär, qadrdånlär tüşimdä
Nurgä orålmişmän içu täşimdä,
İkki päri, ikkåvi häm qåşimdä,
Biri huru, biri päykär körindi.

Biri ermiş bu cähånning quyåşi,
Båz biri qamärdäy äning tengdåşi
Bir-birigä oxşär cimiyib külişi,

Biri yåqut, biri gävhär körindi.

Birining tüşibdir såçi beligä
Biri Räyhån tutib kelmiş qoligä,
Åläv yåqar båqıb ådäm diligä,
Biri şämşu, biri qamär körindi.

Biri qılur här däm imå-işårät,
Tez yetib kel, debån berär bäşårät,
Birining bıqını cånlärgä åfät,
Biri qandu, biri şäkär körindi.

Quçäy deb intildim, qolim yetmädi,
Uşlätmädi, lekin yiråq ketmädi,
Qay yerdänliklärin mengä äytmädi,
Biri ätir, biri änvär körindi.

Tä'zim äyläb buyån boyin eyibdir,
Kökiş-nåpärmåndän köyläk kiyibdir,
Cällåd közni süzib, qåşni qıyibdir,
Biri hulkär, biri qamär körindi.

Biri Yunus emiş, birisi Misqål,
Bolibmän ulärni körgändä behål,
Tüşim çinmu ekän, yå bir mäsäl,
Biri cådu, biri äyyår körindi.

Ävväl bir bår körgän edim özlärin,
Eşitgändim şirin-şäkär sözlärin,
Şundän beri tåpålmäymän izlärin,
Ulärning cämåli mägär körindi.

Göroγlibek pärilärni izläydi,
Qaydä bolsä, nişånäsin közläydi,
Tåpålmäsä, zår ingräydi, bozläydi,
Tüşdä ävväl ikki dilbär körindi.

Göroγlining xızmätini qılinglär,
γırkökim egärläb ålib kelinglär,
Men qaytgunçä hämmäng åmån bolinglär,
Mäyxånädä xurräm bolib külinglär.

γanimlär diligä ålåv yåqılsin,
γıråtimgä kümüş yügän taqılsin,

Tuyåγıgä tillä toγa qåqılsin,
Åyåγı åstidä düşmän çaqılsin.

Åtimni keltiring, özim såzläyin,
Yäqın emäs, yiråqlärni közläyin,
Gäp kelgändä, qoşä-qoşä sözläyin,
Yunus, Misqål qaydä bolsä, izläyin.

Täväkkälni yålγız qıläy xudågä,
Yunusning båşidä åltin odaγa,
Misqål deb bårämän här bir todägä,
Boläy bärnå boyläridän sädaγa.

Göroγlibek Qırq yigitgä xıtåb qıläyåtir. Şundä Såqı miråxor bolgän qırq yigitning biråvi därråv ornidän turib, täbläxånägä kirib, γırkök åtni çıqarib, ustäxånägä bårib, γırkök åtning åyåγıgä tillä nähäl qåqtirib, kümüş yügän taqdirib, mäyxånäning åldigä, şåhsupäning åstigä håzir qıldi. Bir yåqdän xazinäçi bolgän qırq yigitning biri bir tillä egär, zilçä, äyil, puştänlär, tillä üzängilärni håzir qıldi. Göroγlibek γırkök åtning özi vä äncåmläri mäyxånäsining åldidä håzir bolgänini bilib, yolbärsdäy çirpinib, ärslåndäy aqırib, çilimini çekib ålib, ornidän turib, kämärini mähkämläb, çälbärini kiyib, xancärini kümüş γılåfgä sålib, taqıb ålib, båşqa keräkli yåv-yäråγını ålib, şåhsupägä çıqıb, γırkök åtini qaşläb, äbzälläy berdi. Şundä şåir nimä deydi:

Qoşıq çıqarädi köngil çerini,
Ädäşgän yåd etär uståz-pirini,
Şåhsupädän pästgä tüşib Göroγli,
Ärtä berdi åtning çängu-terini.

Åstä åtning bädänini uşlädi,
Cånivårni siläb-silpäy båşlädi,
Såri misdän, tutqaçäsi kümüşdän,
Erkälätib γırkökini qaşlädi.

Kişi elidä kişi körär xorlikni,
Er yigit här yerdä qılär erlikni,
Siyläb-siypäb såldi åtning üstigä,
Üsti kimxåb, åsti mäyin terlikni.

Ustälär işlätär teşä, qırγını,
Durbin körär änä tåγdän bergini,

Käş-käş, deb såldi åtning üstigä,
Ästäri tibitdän zärli çirgini.

Çirgining üstidän qoydi bellikni,
γanim kelsä yurtgä qılmäs ellikni,
Käş-käş deb qoydi şundä Göroγli,
Oymäläb täşlägän cähäldirikni.

Mullälär oqıydi zeru zäbärni,
Ustälär çåpädi teşä-täbärni,
Undän keyin qoydi åtning üstigä,
Tillä qåşli, kårsåni kümüş egärni,

Båtirning işigä bärçä qåyildi(r),
Ädålätli xångä xalqı måyildi(r),
Qol uzätib tårtdi åtning beligä,
Üsti åltin, åsti ipäk äyildi.

El köçirib Xocätåγdän åşirdi,
Sirin äytmäy gänimlärdän yäşirdi,
İkki üzängi, ikkåvi häm tillädän,
Yärqıllätib ikki yångä tüşirdi.

Däh desä ötädi qanåtli quşdän,
Heç kämligi yoqdir yorγa yürişdän,
Undän keyin tårtdi åtning beligä,
On säkkiz qubbäli çıγatåy puştän.

Qaydä bolsä båtir xalqı uyuşgän,
Päyti kelsä γanim bilän tuyuşgän,
Käş-käş, deb γırkök åtni Göroγli,
Dumidän ildirdi kärki quyuşqån.

Märd yigitlär bedåv minib quvåndi,
Sipätib çåqlädi tilsiz häyvåndi,
Käş-käş, deb undän keyin Göroγli,
Åt båşigä såldi kümüş yügändi.

Bulbul åşnä bolär båγning güligä,
Qulåq såling suxanvärning tiligä,
Yolbärsdäy çirpinib şundä Göroγli,
Räbbänå, deb mindi åtning beligä.

Märd yäqındän uzåqlärni körädi,

Åt üstidä bek Göroγli turädi,
Qırq yigitdän, Xåldår mähräm dostidän
Änä şundä åq fåtihä sorädi.

Dävlätimdän qızil sällä oräymän,
Körgän tüşni yaxşilikkä yoräymän,
Xåldår dostim, åq fåtihä soräymän,
İkki pärizådning bobmän xuştåri,
Endi qandäy tåqat qılib turäymän.

Bilmäymän, qaydädir pärilär cåyi,
Çämändän, çårbåγdän bolgän mä'våyi,
Bu därdimgä, dostlär, bårmi dävåyi,
Qırq yigitim, åq fåtihä soräymän.

Tüşimgä pärilär bir toy endi,
Şul keçä fäyzning mäş'äli qondi,
Åsmåndän åftåbmän åy qoşä endi,
Äziz dostlär, åq fåtihä soräymän.

Men kelgünçä, Çämbilbäldä turinglär,
Mäyxånädä käyfu dävrån süringlär.
Åq köngilmän åq fåtihä beringlär,
Qırq yigitim, åq fåtihä soräymän.

Eşitinglär Göroγlining zårini,
İzläb tåpsin Yunus, Misqål pärini,
Aqlin ålgän yåru väfådärini,
Äziz dostlär, åq fåtihä soräymän.

Göroγlibek åt üstidä qanqayib turibdi. Şundä Xåldår mähräm Göroγlibekning bu sözini eşitib, fåtihä berişdän ävväl Göroγlibekkä qaräb, bir neçä cåydän timsål keltirib, bir söz dedi:

Göroγli, xåhişing tumårdäy mähkäm,
Pärilär mäkånin bilursän qaydän,
Särilär elidä bårdir bir ådäm,
Soräsäng, ul berär mägär nişånä.

Köp yäşägän Xızir bilän bäråbär,
Maqsäding uçidän körsätär äsär,
Ävliyå häkim, baxşidir mägär,
Soräsäng, ul berär yårdän nişånä.

Ming mä'nägä tegişlidir här sözi,
Qulli mäxluqåtni tekşirär közi,
Bir årädä xudå deb yåtibdi özi,
Soräsäng, ul berär yårdän nişånä.

Ersäridä bärçä uni bilädi,
Kättä-kiçik xızmätini qılädi,
U türkmängä uluγ båbå bolädi,
Soräsäng, ul berär yårdän nişånä.

Özi qaridir, lekin ätåqli, nåmdår,
Åldidä bir kåsä hikmät suvi bår,
Ul suvidä bolur maqsäd nåmudår.
Soräsäng, ul berär yårdän nişånä.

Xåldår mähräm xızmätingni qılädi,
γayräti bälq urib tåşib turädi.
Kelgäningçä Çämbilbeldä bolädi,
Buyursäng, fåtihä berib qåläd i.

Şundä Göroγlibek: – Undäy bolsä, men häm, qırq yigit häm Ersärigäçä birgä bårib, öşä äziz båbåni körib, ziyårät qılib, Yunus-Misqål pärilärning därägini undän bilib, undän keyin men sizlär bilän xoşläşib, Yunus-Misqål pärilärni izläb ketäyin, – deb qırq yigit bilän Xåldår mährämni häm åtläntirib, Çämbildän çıqıb, Särilär elätigä rävånä boldi. Türkmänning uluγ båbåsi Ersäri nåmigä türkmänning bir bölägini Ersäri der edi. Äslidä türkmänning ersäri bölägi särilär här xıl. Mäsälän, dormän, cälåyir, gärmäli vä säriläşib ketgän täkä uruγlärining yıγındisi edi. Änä şu yåqqa qaräb, Göroγlibek båşlıq Qırq yigitlär bilän cönäb, åtlärgä qamçini båsib, tekis qırlärdän åşib, bir qançä obälärgä yändäşib, şuytib, särilär elätigä yetib bårişdilär. Kün bolsä, kökläm, qoylär qozilägän, çopånlär yäyrägän, båyçeçäklär åçilib yåtgän vaqt. Şundä Göroγlibek Qırq yigitläri bilän belgilängän obägä bårib, Säri båbåning turär cåyigä båşqarib bår, deb bir çopångä yolıqdilär. Çopån båşini tåşgä urib, yåγåçgä urib Göroγlibek vä Qırq yigitlärning åldidä yoryaläb, Säribåbå yåtgän γårgä ålib bårdi. Undän keyin Göroγlibek, Xåldår mähräm vä Qırq yigitlär piyådä bolib, tä'zim bilän γårgä kirib, Säri båbågä sälåm berib turdilär. Şundä Göroγlibek Säri båbåning åldidä çökkäläb, Säri båbågä qaräb, körgän tüşini äytib, bir söz dedi:

Uluγliging åsmåndän häm ziyådä,

Mänzilgåhing bürgüt misål qıyädä,
Xızmätingdä şåhlär bolär piyådä,
Yolgä sål, bir seni rähbär deb keldim.

Yeçilmäs işlärni åsån etär deb,
Mengä bärçä sirni bäyån etär deb,
Qolim tutib yolgä rävån etär deb,
Yolgä sål, bir seni rähbär deb keldim.

Müşküllärim åsån bolär deb keldim,
Cämålingni şämsu änvär deb keldim,
Väli bolsä şuldir mägär deb keldim,
Xızirdäy ilgimdän tutär deb keldim.
Yolgä sål, bir seni rähbär deb keldim.

Bälki özing Xızirdän häm ziyådä,
Yåtibsän bir özing bu tåγ årädä,
Bu uluγ säfärgä etdim irådä,
Yolgä sål, bir seni rähbär deb keldim.

Qırq yigitim xızmätimdä intizår
Bärçäsining köngligä bolγay ıxtiyår,
Bir uluγ säfärgä boldim täläbgår,
Yolgä sål, bir seni rähbär deb keldim.

Özimmän Çämbilning xånu sultåni,
Keçä-kündüz yåd äylärmän xudåni,
Tüşimdä körmişmän qoş mälikäni,
Yolgä sål, bir seni rähbär deb keldim.

Birining ismi Yunus, birisi Misqål,
Mäkånin sormåqqa tåpmädim mäcål,
Huşimdän äyrilib boldim hålmä-hål,
Yolgä sål, bir seni rähbär deb keldim.

Göroγli der rähm et közdä yåşimgä,
Åşıqlik sävdåsi tüşdi båşimgä,
Häyrånmän, båbå, özim işimgä,
Yolgä sål, bir seni rähbär deb keldim.

İlgäri çiltåndän tåpdim bäşårät,
Yunus bilän Misqålgä keldi işårät,
Yänä tüşdä kördim, qålmädi tåqat,

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Yolgä sål, bir seni rähbär deb keldim.

Şundä Säri båbå Göroγlibekning bundäy sözlärini eşitib, şundäy qoli bilän ösik qåşlärini kötärib, Göroγlibekkä qaräb: – Sening därding müşkül ekän. Buni hikmät suvigä båqıb bilib bolmäydi. Mägär bu därdingning dävåsini Qårä äkämdän soräsäm, bilsä häm äcäb emäs, – deb Säri båbå bir neçä cåydän timsål keltirib, Göroγlibekkä qaräb, bir söz dedi:

Sözim eşit Çämbilbelning sultåni,
Körgän bolsäng qoşä måhiliqåni,
Tåpilmäydi mendä bilmäk imkåni,
Mägär bilsä, soräy Qårä äkämdän.

Äkäm türkmän elning qutbi zämåni,
Sening istägäning mägär u bilär,
Yol körsätib, yolgä rähbärlik qılär,
Peşånäng yåpişib, tåleing külär.
Oγlim, bergän mäslähätim şu bolär.

Qårä äkäm γår töridä yåtädi,
İns-cins türidän äzlät tutädi,
Mägär håling sorsäm, bäyån etädi,
Pärdäning sirtidän äytib ketädi.

Köp köp boldi qılgänim yoq ziyårät,
Endi sening köngling äyläy imårät,
Qani qandäy bolur ekän işårät,
Sen şu yerdä qaräb turgin bir fursät.

Sening üçün γår törigä båräyin,
Häm äkämning nur cämålin köräyin,
Müşkülingning åsånläşin soräyin,
Nimä desä, kelib xabär beräyin.

Säri båbå Göroγlibek vä uning ådämlärini öz mäkånigä qoyib, özi γårning törigä kirib ketdi. γårning törigä tutilgän pärdäni qåqıb, özining kelgänligini Qårä äkäsigä bildirdi. Şundä Qårä båbå Säri båbågä Göroγlibekning özi åldigä kirib, suhbät qılişini buyurdi. Qårä båbåning sözini Säri båbå kelib, Göroγlibekkä äytib, şu yerdä bir □åftåbä suvgä Göroγlibekni γusil qıldirib, undän keyin γårning içkärisigä bir özini yubårdi. Göroγlibek xudågä täväkkäl qılib, Säri

bâbâdän fâtihä ålib, bir neçä qadäm yürib, γârning töridä tutilgän pärdägä yetib, Säri bâbâning örgätgänini qılib, pärdäni qoli bilän qâqıb qımirlätdi. Şundä Qârä bâbâ pärdäni kötärib, tâzä özining åldigä kirişgä täklif qıldi. Göroγlibek täväkkäl qılib, pärdäni kötärdi. Bu qızil pärdäning näryâγıdä yänä bittä âq pärdä tutıγlik ekän. Täväkkäl qılib, u pärdäni kötärib, ässälâmu äläykum, deb qäräsä, sâqâli tizzäsidän âşib, qâşi qâbâγıgä tüşib şundäy nur bolib, bälqıb Qârä bâbâ otiribdi, özidän-özi qârânγı γârning töri rävşän bolib turibdi. Qârä bâbâ qâşini qoli bilän kötärib, Göroγlibekni körib: – Kel, oγlim, Göroγlibek. Men sening γıråting yoqâtib izläb yürgäningni, tâγning tübidä Yunus bilän Misqâl pärilärning ruhini körgäningni, Çiltân, γâvsil-γıyâslär bilän uçräşgäningni, Xızir bilän âlişgäningni, zât tilämäy ât tilägäningni, Çämbil qoryânini qurdirib, Qırq yigit toplägäningni, Räyhân äräbdän öç âlgäningni, tüşingdä yänä âγa Yunus päri bilän Misqâl pärilärni körib, Qırq yigiting bilän bu yerlärgä kelgäningni bilämän. Endi bilsäng, Âγa Yunus pärining mäkâni İrämbâγıdä, Misqâl pärining mäkâni Kohi Qâfdä. İkkâvi bir-biri bilän dostu dügânä. Özläri häm âlämdä tengi yoq yägânä. Ämmâ İrämbâγning qayerdä ekänligi nâmä'lum. Kohi Qâf bolsä, üç yüz yıllik yoldä. Âγa Yunus pärini âlgän âdäm, Misqâl pärini häm âlädi. Şuytib, ävväl İrämbâγını tâpib, âγa Yunus pärini âlişing keräk. İrämbâγının qayerdä ekänligidän fäqat Häzräti Xızir nişânä berä âlişi mumkin. Häzräti Xızirning bir mäkâni Däyräbâdning etägidä. Sen Däyräbâdning etägigä, Xunxâr yurtining kün çıqış tâmâni Nişâpur ârqali ötib, İsfihânning när yâγı bilän äylänib, Däyräbâdning etägidän tüşib näryâqqa etäkläb ketä bersäng, Häzräti Xızirning mäkânigä bârib qâläsän. Heç qorqmäy, bârä bersäng, şämâling ong, – deb Qârä bâbâsi Göroγlibekkä fâtihä berdi. Göroγlibek Qârä bâbâsi bilän xoşläşib, Säri bâbâsi âldigä qaytib, Säri bâbâsi bilän häm xoşläşib, Qırq yigitläri bilän täşqarigä çıqıb, Xâldâr mährämgä: – Endi sen qırq yigitni âlib, Çämbilgä qayt, – deb bir neçä câydän timsâl keltirib, bir söz dedi.

Men ketärmän İräm bâqqa,
Cânim dostim, xoş qâl endi.
Âti bâr, nâmä'lum yâqqa,
Mehribânim, xoş qâl endi.

Men ketärmän yârni izläb,
Nişânsiz mänzilni közläb,
Kezärmän çölu biyâbân,

Cånim dostim, xoş qål endi.

Men ketärmän gözäl yårgä,
Nişåpur, Säbzåvårgä,
Gül cämålli güluzårgä
İräm åtli låläzårgä,
Mehribånim, xoş qål endi.

Men ketärmän İsfihångä,
Undän åşib när tåmångä,
İräm degän benişångä,
Çår ätråfi gülistångä,
Cånim dostim, xoş qål endi.

İzlägänim Yunus päri,
Misqål suluvlär särväri,
Köksimdä işqning xancäri,
Mehribånim, xoş qål endi.

Er Xızir mengä yår bolär,
Baxt åldimdän duçår bolär,
Qırq kündän song yolgä çıqıng,
Bek Göroγli qaytib kelär,
Cånim dostim, xoş qål endi.

Pärilärni tåpib ålib,
Düşmänlärim γamgä sålib,
Qaytib kelgüm xurräm bolib,
Mehribånim, xoş qål endi.

Hükmrån bol Çämbil bårib,
Qırq yigitmän mäclis qurib,
Men qaytämän qırq kün yürib,
Cånim dostim, xoş qål endi.

Göroγlibek Xåldår mähräm vä Qırq yigitgä fåtihä berib, Çämbilgä qaytärib yubårib, özi båşqadän γıråtni äbzälini maqkämläb ålib, γıråtigä minib, Nişåpurning kün çıqış yåγı qaydäsän, deb cönäb ketdi.

Qızilbåş yurtidä häli heç kim Göroγlibekni tänimäs edi. Lekin Göroγlibek üsti-båşi türkmänçä bolgänligi üçün: «Mäbådå birår meni türkmän deb tutib ålib, qul qılib såtib yubårsä, nimä bolädi. Åγır läşkär bolmäsä, här qandäy qızilbåşning källäsini säbçädäy qılib üzib ketä berämän-åv», – deb här xıl oylärni oyläb, bir åqşåm Nişåpurning

qorγånining kün çıqış tåmånidägi tübidän güzäri tüşib, yålγız ötib bäräyåtsä, şähärning kün çıqarigä qarägän därvåzäsining toγrisidä turgän bir qızilbåş påsbån uzåqdän biråv keläyåtgänini bilib, «Pur-äy, häyt», deb qıçqırdi. Bu şähärning ådätidä mirşäb båşi påsbånlärgä här keçä bir maxfiy çaqırıq vä ungä berädigän påsbånning cävåbini täyinlär edi. Ägär ötkinçi påsbånning çaqırıγıgä cävåb berä ålmäsä, uşlänär edi. Ägär ötkinçi påsbånlärdän bolib, påsbånning çaqırıγıgä cävåb bersä, keyin u ötib ketä berädi. Bu keç påsbånning çaqırıγıγä berilädigän cävåb «Hä, puruy» edi. Göroγlibek bu gäplärni nimä bilsin. Könglidä «Bu qızilbåş båqırib, meni bärçägä mä'lum qılädiyåv», – deb γıråtini tezlätib bårib, påsbånni oq üzgäniçä qoymäy, şärttä xancäri bilän båşini kesib täşläb, därråv γıråtidän irγıb tüşib, påsbånning kiyimlärini şilib ålib, özining kiyimlärini yeçib, taxläb xurcunigä sålib, påsbånning kiyimlärini kiyib ålib, xuddi bittä qızilbåşning sipåhigä oxşäb qålib, γıråtigä minib, bäräyåtgän yoli bilän ketä berdi. Pådşålikning işi bilän yürgän sipåhi köp. Kim bilän kimning işi bår. Şuytib, Göroγlibek İsfihånning näryåγı bilän äylänib, yol yürib, yol yürsä häm mol yürib, åxıri Däyräbådgä enib, Däyräbåd suvini yåqaläb, etäkläb, maqsädimgä tezråq yetsäm, deb şu sözlärni äytib ketäyäpti:

Qådir mävlån yolim åçsä şu zämån,
Uçär quşdäy uçib yårgä yetişsäm,
Qanåt qåqsäm låçin bolib tåγlärdä,
Pärvåz äyläb pärilärgä yetişsäm.

Bädävlätlär suhbät qurär såyädä,
Qurqultåy quş bıqıb yåtär üyädä,
Åt säkrätib ängdäy kezib qıyädä,
Pärvåz äyläb pärilärgä yetişsäm.

Men bilmäymän solim bilän såγımni,
Änglämäymän bårädigän yåγımni,
Kimgä deymän siynämdägä dåγımni,
Pärvåz äyläb pärilärgä yetişsäm.

Tüşimdä körinib cilvä äylägän,
Käräşmäyu nåzu işvä äylägän,
Şundäy qıb bir meni telbä äylägän,
Pärvåz äyläb pärilärgä yetişsäm.

Qådir mävlån qanåt bersä şu dämdä,

İräm båqqa yetib bårsäm bir dämdä,
Däyräbåd kezämän därdu älämdä,
Pärvåz äyläb pärilärgä yetişsäm.

Ongdän bårib er Xızirgä uçräsäm,
İrämgä yetgünçä tåpmäsäm åråm,
Göroγli der, men bir källäi xåm,
Pärvåz äyläb pärilärgä yetişsäm.

Maqsädgä intilgän årqa båqmäydi,
Bekeräk sälläni båşgä taqmäydi,
Xızir ägär qayt desä häm, yåqmäydi,
Pärvåz äyläb pärilärgä yetişsäm.

Yunus, Misqål bilmäm qandäy mäkåndä,
Bårär tüşimdämi, qaysi tåmåndä,
Qaysi bir gülşändä, qaysi boståndä,
Pärvåz äyläb pärilärgä yetişsäm.

Deb Göroγli närmån enib bårädi,
Åç toyγundäy süzib, dönib bårädi,
Yol äzåbi gör äzåbi deyişär,
Här cäfågä båşi qonib bårädi.

Däyräbåd såyläri köm-kök bedäzår,
Bedäzårdän içkäridä çårbåγ bår,
Qayåqqa qaräsäng, yäşil mäysälär,
Şundäy cåydä bährä ålär köngillär.

Bedänälär yoldän uçär pirilläb,
Cär båşidä qorqultåylär qurilläb,
Mäysäzårdä toryay oynär zirilläb,
Pitä båşi qırilläsä dirilläb.

Şundäy ekän, dostlär, fäläkning işi,
Båşigä tüşgänin körär här kişi,
Künlär ötib, åxır şuytib, yåränlär,
Ådä boldi Däyräbåtning åqışi.

Dengiz ekän Däyräbåtning när yåγı,
Påyånsiz suv bolib ketdi här yåγı,
Göroγlibek yol yoqåtgän pillädä,
Körindi çönqayib Xızir çårbåγı.

Änä şundäy Göroγlibek yol yoqåtib, çir ätråfi suv bolib, qayåqqa bårärini bilmäy turgändä, birdän dengizning läbginäsidä çönqaygän bir tepäçäning üstidä kiçkinäginä bir çårbåγçägä közi tüşib qålib, därråv γıråtning cilåvini şu çårbåγçägä burib bårib, pästäkkinä devåridän qaräsä, çårbåγning içidä, bir çårpåyäning üstidä bir båbåy otiribdi. «Muqarrär bu Xızir», – deb Göroγlibek γıråtidän tüşib, γıråtining yügänini ålib, köklämgä qoyib yubårib, özi çårbåγçäning eşigidän äylänib ötib, Häzräti Xızirning åldigä bårib, ikki qolini äliflåm qılib sälåm berib, ädäb bilän körişib, Häzräti Xızir båbåsidän iltimås qılib, İräm båγının qayerdä ekänligini bildirişni soräb, zår-zår yıγläb, bir söz dedi:

Tüşibdir båşimgä işqning sävdåsi,
Dävåsin soräymän, åsån äylägin,
Yunus, Misqål kirdi bir kün tüşimgä,
Ulärning mäkånin bäyån äylägin.

Xızir deb ıxlåsmän tutdim qolingni,
Dür tökib γåyibdän åçgin tilingni,
Åşıqqa izhår et sirru hålingni,
Pärilär mäkånin bäyån äylägin.

Sözläy bersäm här söz kelär tilimgä,
Mubåräk etäging tutdim qolimgä,
Qårä båbå såldi meni yolimgä,
Gözällär mäkånin bäyån äylägin.

Sen äytmäsäng, müşküllärim yeçilmäs,
Pärilär qolidän şäråb içilmäs,
Därmåndämän, bårär yolim åçilmäs,
Cånånlär mäkånin bäyån äylägin.

Sening ilming däryå käbi rävåndir,
Maxfiy sirlär zämiringdä äyåndir,
İrämbåγni izläb aqlim häyråndir,
Ul båγning yollärin bäyån äylägin.

Göroγli der, çıqdim türkmän elidän,
Qırq yigit åldidän, Çämbilbelidän,
Könglim bährä åldi bähår gülidän,
Gülcämållär yolin bäyån äylägin.

Şundä Xızir bâbâ Göroγlibekning sözlärini xob mäydäläb eşitib ålib, undän keyin Göroγlibekkä qaräb: – Ey, Göroγlibek, ävväldän sengä Yunus bilän Misqålni näsib qılgän. Esingdä bolsä, çiltånlär γåridä γåvsul-γıyås özinggä äytgän edi. Endi qandäy bolsä häm bir bähånä bilän şu Yunus, Misqål pärilärni sen ålişing keräk. Şuytib, bilsäng, İräm bâγı häm bir böläk dunyå. İrämbâγıning içidä häm äräb, äcäm, färäng, orus, çurçut, ärmäni, tâcik, hindu, xıtây, xotän, qızılbâş, türkmän, qâzâq, qalmâq-bäridän bâr. Hâzir İräm bâγıdä Şâhcähån degän pâdşâsi bâr. Bütün İrämgä, yä'ni İräm dunyåsigä bir özi şähänşåh. Özi türkmän, uruγı täkä. Åγa Yunus päri şu Şâhcähånning qızi. Misqål päri Kohi Qâf pâdşâsining qızi. Åγa Yunus päri bilän dost. Här pillä Åγa Yunus pärini ålsäng, Misqål pärini häm åläsän. İräm bâγıni izlägäning bilän tâpä ålmäysän. Fäqat bir γårdän bârsä, bolädi. U γårning åγzidä şäytånning näbiräsi yâtgän bolädi. İsmi Färqıs dev. İkki bâşli äcdärhâgä oxşägän, şum bäççäγar. İräm bâγıning isini ålib, öşä γårni üyä qılib ålgän. Lekin İräm bâγıgä ötişgä tänäsi sıγmäydi. Sen bârib öşä Färqıs devni öldirsäng, İräm bâγıgä şu γår bilän ötib bârişing mumkin. Täväkkäl qılib yolgä tüş. Şu ketib bâräyâtgän bir todä käptärdän közing ädäşmäsin. Lekin dev bilän uruşsäng, közidän ur, – deb Xızir bâbâsi Göroγlibekkä yänä bir neçä sipâhilik hünärläridän häm örgätib, åq fâtihä berib cönätdi.

Göroγlibek çârbâqçädän çıqıb, γıråtini minib, uçib bâräyâtgän bir todä käptärlärning ârqasidän häydäb ketdi. Cânivâr γırkök häm endi täväkkäl yoligä tüşgänini bilib, yerni tirnäb-tirnäb, hälqumi γarilläb, şämâldäy şärilläb, yerdän qırq gäz bäländgä kötärilib, pärvâz äyläb ketä berdi. U yâqlärdä cäzirämä issıq ekän. Şundä Göroγli häm, γırkök häm yâmân täşnä bolib bâräyâtir. Mäyâkdäy çöl, γıråt şunçä uçgäni bilän heç bir âbâdlik yergä yetmäydi. Şundä uzâqdän bir bulut körinib, şu bulutdän sälqınlik sezib, bährä ålgän γıråt burilib, şu bulut tâmângä häydäy berdi. Bir pillä bulut häm yäqınläşib, käptärlär häm şu bulutning åräsigä kirib yoqålib, şäldir-şuldir pöstägini qâqıb, bulut yâmγır quyib, Göroγlibek häm âtini därrâv bir tepäning üstidä toxtätib, âtdän tüşib, qumtepädän bir hâvuzçä yäsäb, hâvuzçägä yâmγır suvi tolib qâlib, şu hâvuzçädägi suvdän mis çâydişni toldirib ålib, qâlgänigä γıråtni suγårib, qândirib âldi. Hä demäy yâmγır ötib ketdi. Endi Göroγlibekning häm çâynäk, häm çâydiş hisâbidä ålib yürgän çumâqli mis çâydişi suvgä tolä edi. «Endi bir däm ålib, çây içib, çilim çekib ålmâq keräk», – deb Göroγlibek otin terib kelib, üç dânä tâşdän oçâqçä qılib, âlâv yâqıb, çây qaynätib ålib, xurcindän ikkitä süt külçä çıqarib, tärkäşdän çinni piyâläni ålib, käyf qılib

åvqatlänib, çåygä qånib ålib, undän keyin xaltäsidän piçi åq tämäkini ålib, çilimning särxånäsigä sålib, qızil çoqlärdän särxånägä täşläb, xılpillätib-xılpillätib çekib ålib, käyfini qåndirib, könglini tindirib, çåynäk vä çilimni qåqıb xurcunigä sålib, γıråtini båşqadän qaşläb, äbzälläb ålib, γıråtigä minib, bir-ikki såydän åşib, bir kättä tepägä çıqıb qaräsä, när yåqdä bir tåγ bår ekän. Şu tåγning ongiridä yåtgän Färqıs dev ådämzådning isini ålib, çıqıb kelä berdi.

Häybäti däryådäy tåşib kelädi,
Qırlärdän qıyäläb åşib kelädi,
Ådämzådning isin ålib bäççäγar,
Åγzin åçib, tåγdän tüşib kelädi.

Tört åyåqli, ikki båşli bäççäγar,
Turqıgä qaräsäng, misli äcdähår,
Ålåv qıp såçädi åγzidän zähär,
Här siltänib yetmiş qadäm yol båsär,
γarilläganigä tåγu tåş titrär.

Här közi tåbåqdäy, ålåv såçädi,
Nä'räsigä tåγu tåşlär köçädi,
Şämålidän köz-qulåqlär şarilläb,
Heç yerdä toxtämäy bermän qåçädi.

Tirnåqläri yer betini tilädi,
Tupråγıgä cärlär tolib qålädi,
Därvåzädäy åγız åçib bäççäγar,
Åç åfätdäy bermän quvib kelädi.

Pärqılläb cånivår γırkök hürkädi,
Közläri pir-pirläb cüdä qorqadi,
Qaräsä, kelädi yåmån bir mäxluq,
Göroγlibek zänγar deyib båqadi.

Sädåγıdän därråv törttä oq åldi,
İkkisin täyyårläb päncägä såldi,
Birini tişlädi, birin yåränlär,
Oq-yåyining girdişigä cå qıldi.

Birin-birin åtdi Färqıs közigä.
Devning qåni åqıb tüşdi yüzigä,
Közidän äyrilib endi bäççäγar,

Håvri päst bop qaytä berdi izigä.

Şundä γıråt häm, Göroγlibek häm özini ongγarib, yüräklärini båsib ålib, Göroγlibek devning årqasidän yetib, xancäri bilän üç-tört cåyidän urib, devning işini tämåm qılib, ongirning içi bilän γıråtni häydäb, ming qadämçä çämäsi yürib, bir yåqdä nimkäläginä yåruγlik bårligini bilib, yänä bir åz γıråtni häydäb, yårning u yåqdägi åγzidän çıqıb qåldi. Göroγlibek şundäy qaräsä, näriråqdä bir kättä ärıq suv åqıb båräyäpti. Ärıqning när yåγıdä bir kiçkinäginä håvliçä. Håvliçäning içidä gülxayri vä qabåqlär ösib gülläb yåtibdi ekän. Göroγlibek: «Ey, bu yerlärdä el bår ekän», – deb şundäy γıråtning cilåvini burib håvliçägä ötsä, håvliçäning näryåγıdä bir kättä köçä bår ekän. Köçäning närgi toγrisidä bir kättä därvåzä åçıq turgän ekän. Göroγlibek şundäy därvåzädän içkärigä kirib, åγzi åçilib häyrån bolib qåldi. Qaräsä, tutlär pişib, tägigä tüşib, güllär åçilib, tökilib, såçilib yåtibdi. Devårlärgä qaräsä, bir γışti tillädän, bir γışti kümüşdän, yerlärigä müşkü änbär sepilgän, bir xıl däräxtlärning kündäsi tillädän, şåxasi kümüşdän, bärgläri zaγfiråndän, çümäk nillärdän bolsä, şiräyu şärbätlär çıqıb turibdi. Göroγlibek åtidän tüşib, meväxorlik qılä bersin, endi gäpni Yunus, Misqål pärilärdän eşiting.

Göroγli Çämbildä tüş körgän keçäsi Misqål päri Kohi Qåfdän Åγa Yunus pärinikigä qıdirib kelib, åγa Yunus bilän ikkåvi bir cåydä yåtib, ulär häm tüşläridä Göroγlibekni körib, åşıq bolgän edilär. Şundän beri bir neçä kün ötib: «Bizlär tüşimizdä körib, åşıq bolgän ådämzåd İräm båγdä sizlär bilän tåpişämän, degän edi, negä endi u kelmäydi», – deb Yunus, Misqål pärilär şu sözlärni äytdi:

Kelämän, deb yolgä ilhaq äylägän,
Bir kün uyqumizdä bizgä söylägän,
Såzin çertib, muqåm täşläb küylägän,
U sävlätli Sultån negä kelmädi?

Qıyådän qaräşi cüdä häm qatti,
Oqdäyin sänçilib, dillärdän ötdi,
On ålti kün bälki ziyåd bop ketdi,
Bundä bolib, mehmån negä kelmädi?

Yigitni mäst etär cånån ädåsi,
Suvdä çäyqalgändäy räyhån todäsi,
Bügün edi äning kelär vä'däsi
Ul åfäticån negä kelmädi?

Qårä qåşlär qaläm bolib qıyilmiş,
Yäräşıqqa kökiş xållär qoşilmiş,
Bizdäylärgä älhäväslär qåyilmiş,
Tüşdä körgän oγlån negä kelmädi?

Rähmätullä bizni körib yüribdi,
Körkimizgä cilå berib yüribdi,
Muhäbbät näş'äsin sürib yüribdi,
Ul küylägän dåstån negä kelmädi?

Rähmätullä bizni yåzib yüribdi,
Qıssämizdän dåstån tüzib yüribdi,
Tä'rif äyläb här bir degän sözlärni
El üstidä uçib-kezib yüribdi.

Rähmätullå äkä bizni bilädi,
Şuytib qoşıq içrä tä'rif qılädi,
Ävvälidän häm gözäl edi körkimiz,
Maqtägänsäy yänä gözäl bolädi.
Şu qoşıqdän kimki ålsä nişånä,
İräm båγni åsån tåpib ålädi.

Misqålcån, dål boying mengzäydi gülgä,
Ul oγlån kelmäsä, tüşärmiz yolgä,
Pärvåz äyläb oxşäb şäydå bulbulgä,
Vä'dä bergän pålvån negä kelmädi?

Yunuscån, bolibmän äcäb pärişån,
Kiyibmiz xıllädän qırmizi älvån,
Kelärmikän, kelmäsmikän u oγlån,
Süyükli mehribån negä kelmädi?

Xuddi şundä Göroγlibek mevägä toyib, İräm båγning devårining tübigä bårib, eşigining qamåqli ekänini körib, İräm båγıning sirti şundäy yaxşi, içi qandäy ekän, deb turdi. İçkäridä Åγa Yunus päri bilän Misqål pärining qırqtädän säksåntä känizägi säyil båγ äyläb yürär edi. Göroγlibek xuddi şundä bir däräxtning tägidä cüdä yigitlik ävcigä minib, såzini çertib, şu sözlärni deb otirär edi:

Såzi suhbät äylämäkkä
Hämdäm keräkdir yigitgä,
Keçä-kündüz munislikkä
Cånån keräkdir yigitgä.

Ätvåri mulåyim xoyli,
Cämåli quyåşli-åyli,
Keng quçåqli, bäländ boyli,
Dildår keräkdir yigitgä.

Båγu bostån köngil şådi,
Åt bolur ådäm murådi,
Äsli bärnå pärizådi,
Bir yår keräkdir yigitgä.

Tåvus bolib tåvlänmåqqa,
Qoşä köngil åvlänmåqqa,
Tiriklikkä båvlänmåqqa
Rozγår keräkdir yigitgä.

Göroγlibek boldi behål,
Bir körinib Yunus, Misqål,
Känizläri, bir xabär ål,
Mehribån keräkdir yigitgä.

Şundä Göroγlibekning bu sözini känizäklär eşitib qålib, bärçäsi qaytib bårib, känizäklärning tilidän Åqçägül degäni bårib, Yunus pärigä qaräb, körgänlärini äytib, bir söz dedi:

Pärizådim, eşit ärzu sözimni,
İrämning årtigä biråv kelibdi,
Qoşıq äytib, qılib åhu fiγåni,
Mägäräm bir sengä şäydå bolibdi.

Bulbul kebi xuşdir äning åvåzi,
Åvåzigä cördir qolidä såzi,
Uzåqdän kelgängä oxşär pärvåzi,
Båγçäning sirtigä biråv kelibdi.

Öz şåvqındä türfä-türfä sözläydi,
Mägär şundä yoqåtgänin izläydi.
Qoşıγı maqåldår, bäländ pärvåzli,
Bilmäm qandäy bärnå qızni közläydi,
Devåring sirtigä biråv kelibdi.

Åvåzin ådämzåd desä bolädi,
Ådäm bolsä, bundä qandäy kelädi,
Yå bilmäymän, keliş yolin bilädi,

İrämning sirtigä biråv kelibdi.

Sengä ärzin äytär mendäy gäcäkdår,
Meni qılmä bu söz üçün günåhkår,
Xabär berdim, endi özing biläsän,
İş qılib dälädä båşqa bir gäp bår,
Båγıngning sirtigä biråv kelibdi.

Åqçägül der äytmägän söz qåldimi,
Yä bilmänäm, mengä bir gäp boldimi,
Qulåγımgä båşqa säzå keldimi,
Båγingning sirtigä biråv kelibdi.

Pärizådim, sening hüsning yägånä,
Yägånä hüsninggä Misqål dügånä,
İkkingizdän özim boläy pervånä,
Devårning sirtigä biråv kelibdi.

Änä şundä åγa Yunus päri Misqål pärigä qaräb, täbässum qılib turgändä, Misqål päri åγa Yunus pärigä qaräb: – Mäbådä tüşimizdä körgän yigit bolmäsin. Yunuscån, Åqçägülni yubår, İräm båγning sirtidän bir xabär ålsin, – deb şu sözni äytdi:

Åqçägülgä ämr etsäng-çi, Yunuscån,
Dälädägi mehmån bizgä bolmäsin,
Körib kelsin kimligini biläylik,
Bizning mehmån bolsä xızmät qıläylik,
İrämbåγ içigä ålib keläylik,
Dälädägi oγlån bizgä bolmäsin.

Åqçäning quriydi åγız sölägi,
Çäyqalär gül bilän İräm yölägi,
Mehmånimiz bolsä köngil tilägi,
Kelib turgän mehmån bizgä bolmäsin.

Bährim åçilädi båγdä lålädän,
Müşkü änvär änqıb kelsä qalädän,
Åqçä çıqıb xabär ålsin dälädän,
Täşqa[105] kelgän mehmån bizgä bolmäsin.

Sengä sözläb turär mendäyin päri,

[105] Täşqärigä.

Özingsän İrämdä hoblär särväri,
Yüzing åftåb, Misqål közing miştäri,
Sirtgä kelgän mehmån bizgä bolmäsin.

Sendän soräb turär mendäy gäcäkdår,
Kohi Qåf yurtidä özim nåmidår,
Mehmån cämåligä Misqål intizår,
Qoşıq äytgän mehmån bizgä bolmäsin.

Bu sözni åγa Yunus päri Misqål päridän eşitib: – Hä, quryur, cüdä boy yetib, endi äynib båräyäpsän. Sengä qålsä, köçä-köydä sänγırägän, hängirägänlärni çaqırib, bäzmu muhäbbät qılä bersä-dä. Åqçäning bemäzä tä'rifigä işånmäy öl-dä. Bir bu bolsä, özi bir yår-γamgüzår tåpmäy, ölib yürgän şällaqı-dä, – desä, Misqål päri äççıqlänib, åγa Yunus pärining sözini kesib: – Hä, bilämän seni. Sen mendän öşä tüşimizdä körgän oγlånni räşq qıläyäpsän. Ål emäsä, özing öşä oγlånni çaqırib ålä ber. Men endi sening bilän dost bolmäymän. Känizäklärim, çåq bolinglär, endi Kohi Qåf ketäyin, – dey berdi. Şundä Åγa Yunus päri: – He, ketsäng, ket. «İndämängiz kälgä, özi kelär hälgä», degändäy äräz urgäninggä özing puşåymån yeb qåläsän, deyäpti. Lekin Misqål päri şäştidän tüşmäy, qırq känizägini topläb, özi bilän qırq bir käptär bolib, Kohi Qåfgä qaräb, fäläkkä pärvåz qılib uçib ketdi. Ämmå åγa Yunus päri şårdän tüşib, Åqçägülni åldigä çaqırib: – Qani, täşqaridän bir xabär ål-çi, kelgän ådämzåd kim ekän, – deb Åqçägül känizigä qaräb, bir söz dedi:

Täşqaridän xabär ål-çi, Åqçägül,
Äcåyib söylägän ådäm kim ekän,
Maqtäysän bilgändäy, tåzä maqtäysän,
Såz çålib küylägän ådäm kim ekän?

Çıqıb bilgin äsli ösgän elini,
Tilär ekän İrämning qandäy gülini,
Käzzåb bolsä, tutib kesgin tilini,
Äcåyib söylägän ådäm kim ekän?

Sorä ähvålini, bäyån äyläsin,
Särgüzäştin sengä dåstån äyläsin,
Kimligin åçıqçä äyån äyläsin,
Såz çålib küylägän ådäm kim ekän?

Körib keling uning qaddi-bästini,

Qandäy bilmiş yolning bäländ-pästini,
Bilsä, kelmiş kimning qılib qasdini,
Äcåyib küylägän ådäm kim ekän?

Dånå bolsä, xurräm qılib küldirgin,
Şirin sözlär bilän könglin toldirgin,
Kimligini ävväl mengä bildirgin,
Såz çålib küylägän ådäm kim ekän?

Bidirmåq tålγırdir tåγlärning tåşi,
Qıyıqdir bir neçä sänämning qåşi,
Åqçägül, Yunusning bolgin sirdåşi,
Bår qani, küylägän ådäm kim ekän?

Bu sözni åγa Yunusdän Åqçägül känizi eşitib, qåqınib-netib, İräm båγning içki hälqasini tårtib, därvåzäni åçib, täşqarigä çıqıb qåldi. Şundä Göroγlibek qaräsä, İräm båγning därvåzäsi åçilib, bir uzun såçli, çikkä bel, qaläm qåşli, åq qåvåq, åq kämzulli, mıxçäli kävuşli, yengilnämå känizäk çıqıb keläyäpti. Göroγlibek bu känizäkni körib: «Våh Yunus, Misqål pärilärning känizi şundäy, özi kim qandäy», – deb känizäkkä qaräb, murtini tåbläb uç buräb, Yunus bilän Misqålni soräb, bir söz dedi:

Cämåli åy, qaddi bärnå känizäk,
İräm içrä qoş pärini kördingmi,
Båşdän åyåq tolä, zebå kelinçäk,
Şundä hoblär särvärini kördingmi?

Birining nåz içrä közläri tikkä,
Birining belidir tålmädi çikkä,
Xabär ber älärdän mendäyin bekkä,
Båγ içindä qoş pärini kördingmi?

Birining åyåqdän-båşi kelbätli,
Birining ätvåri mäläk sifätli,
Här köngilgä mehrin yådi iffätli,
İçkäridä qoş pärini kördingmi?

Birining båqqandä közi süzilmiş,
Birining işqıgä cånlär üzilmiş,
Äzäldä özläri mengä yåzilmiş,
İräm båγdä qoş pärini kördingmi?

Birining åq yüzi åydäy bälqıydi,
Birining åqqoli, qåşi qalqıydi.
Tınıqligi tınıq suvdäy çälqıydi,
Gül säyridä qoş pärini kördingmi?

Birining läbidä qåräçä xåli,
Birining biridir xuddi misåli,
Qoşä åftåbdäyin körki-cämåli,
İçkäridä qoş pärini kördingmi?

Här ikkåvi uyqum içrä körindi,
Şu yåqqa tälpinib könglim urindi,
Nåzli käniz, körsäng, xabär ber endi,
Şu gülbåγdä qoş pärini kördingmi?

Göroγli Xızirdän tåpdi bäşårät,
İrämning yoligä qıldi işårät,
Enä qız, doltä qız, boyläring cännät,
Xabär bergin, qoş pärini kördingmi?

Bu sözlärni Åqçä käniz Göroγlibekdän eşitib, közini süzib, özini tüzib, çikkäbel bolib, miyıγıdä külib, dürräçäsining bir uçini tişläb, uyälgän bolib, bir däräxtning tänäsigä yärim tänäsini tårtib, yergä qaräb, mälikäm şu İräm båγıdä, deb bäyån qılib, bir söz dedi:

Men bolämän Yunus päri känizi.
Xåtircäm bop turing, özi şu yerdä,
Bårib turib sizdän xabär beräyin,
Ruxsät bersä, keyin ålib kiräyin,
Bu gäplärni yaxşilikkä yoräyin,
Şundä toxtäb turing, päri şu yerdä.

Qış çillädä når tüyälär mäst bolär,
Bundä kelgän sizdäy näyzädäst bolär,
Şäştingizdän mendäy cånån päst bolär,
Bir åz toxtäb turing, päri şu yerdä.

Bir neçä sänämning qåbåγı dürdäy,
Sizgä sözläb turgän mendäyin hürdäy,
Sizni biläy dedi, mälikäm sorädi,
Gärtäk toxtäb turing, päri şu yerdä.

Xızmätigä häyällämäy qaytäyin,

Bårib turib ungä sizni äytäyin,
Här nä desä, kelib bäyån etäyin,
Kütib toxtäb turing, päri şu yerdä.

Sözin tämåm etsin mendäy gäcäkdår,
Här kün säyilgåhim İrämdäy gülzår,
Båş känizidirmän, xızmätgä täyyår,
Bir åz toxtäb turing, päri şu yerdä.

Pärizåd årqasigä qaytib ketä berdi. Göroγlibek bu çiråyli, qaddi räså, özi bärnå känizäkning yänä qaytib därvåzädän içkärigä kirib ketgänini, därvåzäni içidän hälqa ötkäzib berkitgänini bilib, bu päri känizäkning sözidän Göroγlibekni bilib ketgäni, keyin bårib mälikäsigä äytgäni ketgänigä tüşinib, därvåzägä yäqın bir däräxtning tübidä otirib turdi. Åqçägül åγa Yunus pärining åldigä bårib, Göroγlibekni tä'rif qılib, bir söz dedi:

Ådämzåd elidän birår kelibdi
İräm båγdän bir tåzä gül üzgäni,
Mägär häm özinggä şäydå bolibdi,
Kelmiş cämålingdän bosä üzgäni.

Cämålingni uyqusidä köribdi,
Körib turib tåzä köngil beribdi,
Käräm qılsäng, sirtdä qaräb turibdi,
Kelibdi hüsningdän bir bål üzgäni.

Xızir båbå rähbär bobdi yollärdä,
Sonädäy kezibdi åydin köllärdä,
Qıyå båqsä, äksi qålär dillärdä,
Kelibdi bir sengä qadäh süzgäli.

Göroγli deb bäyån etdi ismini.
Men bilmäymän ådätini, räsmini,
Yolingdä åşıqlik dedi käsbini,
Kelibdi senimän båγdä kezgäli.

Åqçägülning aqli ketdi, lål boldi,
Åq yüzgä yäräşgän kiçik xål boldi,
Çekkänggä åsilgän räyhångül boldi.
Kelibdi çekkängdän bir gül üzgäli.

Bu sözni Åqçägüldän åγa Yunus päri eşitib: – Bolmäsä, u ådämzådni qåşimgä keltir. Qani, tä'rifläginingçä bårmikän, – deb Åqçägül känizgä qaräb, märγulini buräb, zulfini täräb, bıqınini tiräb kerinib, åynägä qaräb, läbini tişläb, könglini xuşläb, bir söz dedi:

İrämbåγdä iskämäkkä
Kökätlär yälpizi yaxşi,
Türli älvån räng içindä
Nåpärmån qırmizi yaxşi.

Yigit könglin eritmäkkä,
Äytgänigä yüritmäkkä,
Käyf-säfågä dåritmäkkä
Bizning elning qızi yaxşi.

Åqçägül bår, kelgin båşläb,
U mehmånning dilin xuşläb,
Yårning såçin belgä täşläb
İşvä qılgän kezi yaxşi.

Åqçägül, bår, bundä kelsin,
Bärçämizni xurräm qılsin,
Bizning bilän hämdäm bolsin,
Gäpläşmäkkä özi yaxşi.

Yunus uni tüşdä körgän,
İşqıbåzi bolib yürgän.
Mehmånimning kelib turgän
Totiyådäy izi yaxşi.

Bu sözni Åqçägül Yunus päridän eşitib, tä'zim qılib, yorγaläb årqasigä qaytib kelib, därvåzäning hälqasini tårtib, därvåzäni åçib, täşqarigä çıqıb, därråv Göroγlibekni imläb çaqırdi. Betåqat bolib otirgän Göroγlibek därråv γırkökkä minib, känizäkning årqasidän tüşdi. Bir pillä Göroγlibek içkärigä kirsä, köz körmägän, qulåq eşitmägän bir mänzilgåh, heç qoying, güllär åçilgän, toti, bulbul, qumrilär säyrägän, tåvuslär tärälgän, bütün ätråf köm-kök, däräxtlär vä ånvåyi güllär bilän orälgän, hämmä yåqdän ipår ånqıb yåtibdi. Bundäy cåylärgä kelgändän keyin cånivår γırkök ädäb bilän bir mäqåmgä sålib yürädi. Känizäk bolsä, påyädän påyägä, båγçädän rävåqçäγa, rävåqçädän tåkçägä, tåkçädän çårbåγçäγa, undän yölkägä, yölkädän qoşki äyvånlärgä qaräb, mıxçäli kåvuşni tirsillätib,

Göroγlibekni båşläb båräyåtir. Bir kättä köldäy bir yerdä bir åliy äyvån bår ekän. Bu äyvån Åγa Yunus pärining otirgän cåyi edi. Åγa Yunus pärining qırqın känizäkläri Göroγlibekni bärdår-bärdår qılib, åtidän tüşirib ålib, Åγa Yunus pärining åldigä otqazdilär. Göroγli häm qarçıγay nåpärmån bärgli däräxtning şåxasigä qongändäy, Åγa Yunus päri bilän körişib otirdi. Şundä Åγa Yunus päri közini süzib, özini tüzib, gäcäk bel bolib, åydäy tolib, Göroγlibekkä qaräb, İräm båqqa nimä säbäbdän kelgänligini soräb, bıqınigä qolini tiräb, läbini burib, qåşini kerib, özini tänimämişgä sålib, bir söz dedi:

Qarçıγay kelbätli, ey, bärnå yigit,
Bu yerlärgä kimni izläb keläsän,
Cävåb ber sözimgä, äziz mehmånim,
İrämbåqqa kimni izläb keläsän?

Tärzinggä qaräymän nådån båläsän,
Häli åçilmägän båγdä låläsän,
Bu gülşängä kelib nimä qıläsän,
Bu yerlärgä kimni izläb keläsän?

Boz yigitsän, här däm tåşib toläsän,
Men bilmäymän qay elätdän boläsän,
Ävväldän häm köribmiding özimni,
Yunus deysän, uni nimä qıläsän,
İräm båqqa kimni izläb keläsän?

Bu yerlärgä kelgän nåbud bolädi,
Tå qıyåmät şu mänzildä qålädi,
Bungä cåndån ümid üzgän kelädi,
Bu yerlärgä kimni izläb keläsän?

Qızil gülning bolär ötkir tikäni,
Qånätädi ägär taqsä çäkäni,
Bu yer bolsä pärilärning mäkåni,
İräm båqqa kimni izläb keläsän?

Äytgin mengä, niyätingni biläyin,
İşläsäng, xızmätgä qabul qıläyin,
Ägär bolsäng bir gizängär bemäzä,
Hälåkätning zindånigä såläyin,
Bu yerlärgä kimni izläb keläsän?

Meni bilsäng, pärilärning pådşåsi,

Cäm'i hoblärning bir bebähåsi,
Körkim suluvlikdä fäläkning måsi,
Bu yer emäs ådämzådning mä'våsi,
İräm båqqa kimni izläb keläsän?

Şundä Göroγlibek bu sözni Åγa Yunus päridän eşitib, öz därdu hålini bäyån qılib, åγa Yunus pärigä qaräb, bir söz dedi:

Cämåling oxşäsä åsmåndä åygä,
Qåşläring mengzäsä tårtişmä yåygä,
Qayrilib båqsäng-çi men käbi båygä,
Qılmişing yåqami sirä xudåygä.

Yåşligimdä åtgä köngil bergänmän,
Bir kün åt yoqåtib izläb yürgänmän,
Åy Yunuscån, Misqål bilän özingni,
Kir yuvgän surätdä şundä körgänmän.

Çämbildä bir keçä kördim tüşimdä,
Misqålmän edinglär ändä qåşimdä,
Külib γamzä äylädinglär båşimdä,
Häli özim yigirmä bir yåşimdä.

Boyläring boyimgä munåsib tüşmiş,
Sizlärni özimgä äzäldä qoşmiş,
Bir keçä bårdinglär, uyγånsäm tüşmiş,
Ålämdä åşıqlik äcåyib işmiş.

Misqålingmän çåq bol Çämbilbeligä,
Şådlänä qaytäylik Yåvmit eligä,
Türkmän eli muştåq İräm güligä,
Hämdäm bolgin endi Rävşän uligä.

Bu sözni åγa Yunus päri Göroγlibekdän eşitib, bir neçä cåydän timsål keltirib, märγulini täräb, zulfini buräb, Göroγlibekkä qaräb, bir söz dedi:

Åşıqlik dä'våsin qılmä, ådämzåd,
Ådämzåd tez etär väfåsin bärbåd,
İrämbåγ qızläri bärçäsi åzåd,
Väfåsi yoq, beväfågä tegmäydi.

Ådämzåd äyålin qılärlär bändä,

Bir xılläri zähär sålgiç gäzändä,
İrämning qızläri yäyrär çämändä,
Väfåsi yoq, beväfågä tegmäydi.

Ådämzåd äyålin urib xår etär,
Berkitib, şämålgä, nurgä zår etär,
İräm qızi sevgänini yår etär,
Väfåsi yoq, beväfågä tegmäydi.

Ådämzåd äyålgä bermäs ıxtiyår,
Älärning äyålgä desä köngli tår,
İrämning qızläri åzåd, baxtiyår,
Väfåsi yoq, beväfågä tegmäydi.

Ådämzåd äyåli erigä çori,
Soråqsiz iş qılsä, özining şori,
İrämning qızläri bihiştning huri,
Väfåsi yoq, beväfågä tegmäydi.

Ådämzåd äyålgä qılädi cäncäl,
Xåtinning yürgäni günåh vä uvål,
Ådämzådni demäs Yunusmän Misqål,
Väfåsi yoq, beväfågä tegmäydi.

Göroγlibek åγa Yunus pärining bu sözigä cävåb berib, bir söz dedi:

Nåzli, käräşmäli, såzli pärizåd,
Cånimdän häm årtıq sevgänmän seni,
Çämbilgä åbårib özing xån qılib,
Xızmäting qılämän degänmän seni.

Çämbilbelgä eltib, özing xån qılib,
Bälki tänäm içrä äziz cån qılib,
Özimni özinggä mehribån qılib,
Xızmäting qılämän degänmän seni.

Çämbilbelgä yürgin, birgä bolämän,
Bundäγıngdän ziyåd äziz qılämän,
Åşıqmän, işqıngdä tåşib-tolämän,
Cånimdän häm årtıq süygänmän seni.

Båşinggä kiygäning åltin udäγa,

Seni ålsäm şukur etämän xudågä,
Dål boyingdän här däm bolib sädäγa,
Xızmäting qılämän degänmän seni.

Qıyå båqmäy bändi-boγnim boşätmä,
Särsån äyläb süyägimni qaqşätmä,
Süyüşimni bul häväsgä oxşätmä,
Cånimdän häm årtıq süygänmän seni.

Çämbil bårsäm, qırq yigitim xızmätdä.
Boládirsän åγaliqdä izzätdä,
Qurbåning bolärmän, cånim, älbättä,
Xızmäting qılämän degänmän seni.

Birgä yürgin, Göroγlini zår etmä,
Öldim-boldim, munçä intizår etmä,
Här älhäväs nåmärdini yår etmä,
Cånimdän häm årtıq sevgänmän seni.

Bu sözni Göroγlidän eşitib, åγa Yunus päri güldäy åçilib: – Bäräkällä, Göroγlibek, men seni sinämåq üçün şunçäki häzilläşgän edim. Taγı könglinggä qattıq ålib yürmä. Mening åtäm Şåhcähån öz ıxtiyårimni özimgä berib qoyibdi. Kimni xåhläsäm, tegä berämän. Bilsäng, men häm seni åldindän tüşimdä körib, Misqål dügånäm bilän birgä sengä işqıbåz bolib yürgän edik. Ämmå Misqål päri Kohi Qåfgä håzirginäning özidä mendän äräz urib ketdi. U devni yubårib seni mendän ålib qåçib ketmåqçi boldiyu, lekin İrämbåqqa dev kelsä, qanåti küyib ketişdän qorqıb, räşki yåmån, ölgir håzir åyåγı küygän tåvuqdäy Kohi Qåfdä tipirçiläb yüribdi. Endi sen såzingni ålgindä, Misqålåyni çaqırib, bir söz degin. Ölgürning qulåγı cüdä såq. Kohi Qåfdä bolsä häm, eşitib, yetib kelädi, – dedi. Şundä Göroγlibek såzini qoligä ålib, bir mäqåmgä çälib, Misqål pärini çaqırib, bir söz dedi:

Kohi Qåflik Misqål päri,
İräm båqqa yetib kelgin,
Şu fursåtdä yålγız özing,
Huzurimgä yetib kelgin.

Cävåb berib devläringgä,
Qoyib yubår tåvläringgä,
Säyr äyläsin suvläringgä,
Yålγız özing yetib kelgin.

Åγa Yunus bundä yårim,
Sen häm kelgin köz xumårim,
Seni küyläb çälär tårim,
Tezråq bundä yetib kelgin.

Visålinggä xaridårmän,
Dål boyinggä täläbgårmän,
Yolginänggä intizårmän,
Därhål bundä yetib kelgin.

Kohi Qåfdä misqål päri,
Özing cånånlär särväri,
Göroγlining sen xuştåri,
Nåzlär qılib yetib kelgin.

İräm båγning köşkidä turib Göroγlibekning äytgän sözini Misqål päri Kohi Qåfdä turib eşitib, tört yüz toqsåntä γåbån devlärni åldigä çaqırib, ulärgä Kohi Qåf yurtini tåpşirib, özi äbil-γubil kiyinib çåq bolib, çaqmåqdäy åqıb, pärvåz qılib bir daqıqadä İräm båγıgä kelib qonib, åγa Yunus pärining årqasidägi därçädän kirib, åγa Yunus dügånäsining egnidän uşläb, läbini tişläb, Göroγlibekkä sälåm berib turdi. Undän keyin Göroγlibek qanqayib ornidän turib, murådu maqsädigä yetib, ong qoli bilän Åγa Yunus pärini, çäp qoli bilän Misqål pärini qoltıqläb, İräm båγning güllärini åräläb ketdi.

Şuytib, Göroγlibek Åγa Yunus päri bilän Misqål pärini yår qılib, muråd-maqsädigä yetdi. Endi Åγa Yunus päri İräm båγının xıl-xıl meväläri bilän, gülgün şäråb, şähdu şäkär, qantu qandålätläri bilän, quş käbåbläri bilän ziyåfätlär qıldi. Şu årädä Misqål päri häm Göroγlibekni İräm båγıdän täşqari çıqarib, devlärini çaqırib, Göroγlibekni kötärgizib, Kohi Qåfgä ålib bårib, bu häm sıx käbåblär, bärrä göştlär vä türli xıl Kohi Qåf meväläri bilän şäråblär içirib, mehmån qılib, yänä qaytärib keltirdi. Åγa Yunus päri Göroγlibekkä İräm båγıdä yäşäy bersäk, deb kördi. Ämmå Göroγlibek sirä könmägänidän keyin åγa Yunus päri Şåhcähåndän råzilik ålib, Şåhcähån häm Göroγlibek kuyåvini bir kün ziyåfät qılib, cävåb berdi. Şuytib, åγa Yunus päri känizäkläri bilän xoşläşib, Çämbilgä Göroγlibek bilän qaytmåqçi bolä berdi. Misqål päri årqaläringdän här pillä uçib yetämän, deb Kohi Qåfgä qaytib ketdi. Göroγlibek γırkökkä åγa Yunus pärini mingäştirib, Çämbilgä qaytä berdi. Yoldä keläyåtib, åγa Yunus päri Göroγlibekning cånigä tegib, puling köpmi, yåki kämbäγalsänmi, deb şu sözni äytdi:

Qoş pärini ålgän yigit,
Hämyån tolä puling bårmi,
Birin-birin bäyån etgin,
Bisåtingdä måling bårmi?

Köngillärni xuşlämåqqa,
Här båvätgä båşlämåqqa.
Xızmätingdä işlämåqqa,
Çoring bilän quling bårmi?

Toti, bulbul uçirmåqqa,
Tåzä dävrån keçirmåqqa,
Bähru dilni åçirmåqqa,
Båγçä tolä güling bårmi?

Dävru dävrån keçirmåqqa,
El köndirib köçirmåqqa,
Ziyåfätgä içirmåqqa,
Qåzån tolä båling bårmi?

Käyfu säfå ketirmåqqa,
Bädän terin qåtirmåqqa
Yunus, Misqål otirmåqqa,
Suv boyindä tåling bårmi?

Åγa Yunus pärining bu sözini eşitib, Göroγlibek äççıqlänib: – Ådämning qadri pul bilän, mål bilän bolmäydi. Yigit gåhidä pulli bolädi, gåhidä bolmäydi, – deb åγa Yunus pärigä bir söz dedi:

Yigit degän birdäy bolmäs,
Pulli bolär, pulsiz bolär,
Hämişä birdäy tåşib-tolmäs,
Målli bolär, målsiz bolär.

Dävlät tiriklik ziynäti,
Mål emäs insån hurmäti,
Såγlik yigitlik qıymäti,
Hälål bolsä er niyäti,
Pulli bolär, pulsiz bolär.

Hisåb emäs kişi tåşi,
Såγ yigitning baxt yoldåşi,
But bolsä nån bilän åşi,

Sâγ bolsä ådämning bâşi,
Mâlli bolär, mâlsiz bolär.

Sâγ bolsin yigitning täni,
Esân bolsin şirin câni,
Tirkälib ötgän zämâni,
Kişi yânidä hämyâni,
Pulli bolär, pulsiz bolär.

Taqdirigä könär bändä,
Bäländi päst här mäkåndä,
Göroγli bolsä åmåndä.
Mâlli bolär, mâlsiz bolär.

Bu sözlärni Göroγlibekdän eşitib, åγa Yunus päri: – Hä, özingizdän qåçirä berdingiz. Sizdä mâl-hâllär yoq şekilli, – deb Göroγlibekkä piçing urmåqçi boldi. Göroγlibek åγa Yunus pärining piçing urmåqçi boläyåtgänigä tâzä äççıγı kelib: – Sengä fäqat pulli, mâlli er keräk bolsä, hâzir åtdän tüş. Mengä sengä oxşägän xâtin keräk emäs, – dedi. Åγa Yunus päri Göroγlibekning bunçälik şäşti qattıq ekänini ängläb, sözini bâşqa yâqqa burib: – Bu gäp häzil, men mâlu dävlät desäm, İrämdä qâlmäsmidim, – deb Göroγlibekning könglini kötärib qoydi.

Şuytib, Göroγlibek Säri bâbâning γârining âγzidä Xâldâr mähräm vä Qırq yigitläri bilän äyrilişgänigä bir käm qırq kün bolib, vä'dädän bir kün qâlgändä, türkmän yurtigä kelib qâldi. Şundäy bir dönglikkä çıqsä, Misqâl päri âldindän kelib, şu döngdä otiribdi. Göroγlibek åγa Yunus pärini häm şu yergä tüşirib, Misqâl pärigä minmäk üçün şu ârälıqdän bir åt izläb ketdi. Endi Göroγlibekning åtäsi märhum Rävşän körning Köktemir åtidän eşiting.

Rävşän kör Köktemirni Yâvmitning bâzârigä sâtib yubârib, åt bir täkäli türkmängä tüşgän edi. Şu åtdän bir bäytâl bolib, fäläkning gärdişi bilän, bäytâl bir türkmän çopânigä tüşib, bir kök tây tuqqan edi. Häli üç yäşär γonân bolsä häm, heç kim mingi qılä âlmäy, cüdä äsâv-hürkäk edi. Ägär hürksä, tâm boyu tâşlärdän häqırib ketär edi. Şuytib, çopânlär tâyni Mäcnunkök der edi. Göroγli çopânlärgä: – Bir suvâri åt tâpib beringlär, – deb murâcäät qılsä, çopânlär şu Mäcnunkökni körsätdilär. Bir mäydân γıråt bilän quväläb, Mäcnunkökni xob äyläntirib çärçätdi. Mäcnunkök häm äsli-näsli tulpârzâd emäsmi, γırkök åtning özidän bâsim ekänligini körib râm

bolä båşlädi. «Zordän zor çıqsä tibir-tibir» degändäy, Mäcnunkökni Göroγlibek tuzåqqa ildirib, åzråq tillä berib, çopån egäsidän såtib ålib, pärilärning åldigä qaytib keldi. Misqål päri bir lähzä közdän γåyib bolib, Kohi Qåfdän Mäcnunkökkä egär-äncåm keltirdi. Ungäçä Göroγlibek γırkökni åγa Yunus pärigä berib, özi Mäcnunkökni yäydåq minib, bir ikki çåptirib, tåzä mingi qılib qoydi. Mäcnunkök häm qarib Räyhån äräbning boz sämäniçä bår edi. Göroγli şämålining ong kelgänigä tåzä quvånib, Misqål pärini Mäcnunkökkä mindirib, åγa Yunus pärini özi γıråtgä mingäştirib, bu künisi-qırqınçi kün Çämbilgä qaräb kelä berdi. Bu yåqdä Xåldår mähräm, Qırq yigitlär: – Göroγlibekning keládigän vaqti boläy dediyåv, – deb åtlänişib, Xocätåγıdän åşgän edi. Täkälär eläti tåmånidän ikki åtli bildiräb körinib, käm-käm yäqınläb kelä berdi. Qaräşsä, Göroγlibek biråvini mingäştirib, yänä bir kök åtgä taγı biråv minib keläyäpti. Xåldår mähräm vä Qırq yigit Göroγlibekning muzäffär bolib, Yunus, Misqål pärilärni ålib keläyåtgänini bilib, åldigä peşvåz çıqışib, bärdår-bärdår qılib, Çämbilgä ålib qaytdilär.

Änä şuytib, Göroγlibek esän-åmån pärilärni ålib, Çämbilgä qaytib kelib, yetti keçä-kündüz toy qılib, åγa Yunus, Misqål pärilärning nikåhini qıydirib, tezdän töşäkni sålib, pärilär bilän keçäsi xılvät qılib, käyfini sürib, pärizåd quçib, ulärning qolidän mäy içib, murådmaqsädigä yetdi.

VI- Häsänxån

Çämbildä bir bevä äyål bolib, Şådmån, Äsåm degän ikkitä cüdä tegäcåq, becåγım båläläri bår edi. Şådmån bilän Äsåm ävvälläri şåxmån bilän çumçuk, musiçälärni urib, keyinråq Çämbilning särhåvuzigä kelib qongän γurräk, sonälärni urib, keyin miltıq ålib, mergän bolişib qålgän edilär. Xuddi şu vaqtlärdä «İsfihån şähridä tört ustä bir oq-yåy yäsägän emiş. Kimdä kim şu oq-yåyni tårtä ålsä, åtib, toqqız fildän ötkäzsä, yåy öşä kişigä berilädi. Yåyni ålgän ådämning dåim åşıγı ålçi, şämåli ong bolädi. Ägär här kim yåyni tårtä ålmäsä yåki tårtsä häm, åtib, oqını toqqız fildän ötkäzä ålmäsä, tört yüz tillä töläydi», – deb Şådmån mergän bilän Äsåm mergän eşitib, enäsining bårmäng, degänigä häm qarämäy, İsfihångä cönäb ketişdilär.

Bir küni Misqål päri Göroγlibekkä qaräb:

– Häli dävlätingdä kämçiliklär cüdä köp. Mäsälän, İsfihåndä tört ustä birligib, bir kättä oq-yåy yäsägän. Här kim şu oq-yåygä egä bolsä, undän keyin åşıγı ålçi, degäni degän bolib qålädi. Oq-yåyning temiri äsli Rustäm Dåstånning säri yåyining temiridän. Mänä, Şådmån mergän bilän Äsåm mergän eşitib, öşä oq-yåyni tårtämiz, deb İsfihångä ketibdi, – deb bir neçä cåydän timsål keltirib, Misqål päri şu sözlärni äytdi:

Eşit, sözim, türkmän elin sultåni,
Åmånät ålämdä ådämning cåni,
Ärzimni tinglägin, yoqdir yålγåni,
Häli kämdir dävlätingdän, Göroγli.

Bähår bolsä dälä-däştlär näm bolär,
Zordän zor tåpilsä, qåçib güm bolär,
Deydursän bäråbär mengä kim bolär,
Oyläring puç, käväkdirsän, Göroγli.

Åt-åvåzäng uzåqlärgä ketmäymi,
Här γubånlär sengä täläb etmäymi,
Äräbdän, Xunxårdän, Rumdän, Färängdän
Çämbilinggä sånsiz qoşin yetmäymi,
Qorqmäs ulär sävlätingdän, Göroγli.

Xunxår pådşåh båcin täläb qılmäymi,
Båc bermäsäng, qoşin tårtib kelmäymi,
Uruş-cäncäl, kättä qırγın bolmäymi,

Ulär qorqmäs häybätingdän, Göroγli.

Bilämän, täblädä tulpår åting bår,
Mächunkökmän γırkök xånäzåting bår,
Toqsån toqqız bekmän ärzu-dåding bår,
Şundä häm käm şävkätingdän, Göroγli.

Xåncäring bår, näyzä bilän yåying yoq,
Bepärvåsän, härgiz γaming, oying yoq,
Ålib yürgän äncåmläring dästuri,
Cäng qılmåqqa äsl-håsil şåying[106] yoq,
Åqıbäting oyläysänmi, Göroγli.

İsfihån şähridä ustäning kåni,
Bäri kåmil xızmätkårlär mäkåni,
Törttäsi yäsäbmiş äcåyib yåyni,
Ul oq-yåy sengä låzim, Göroγli.

Şu yåyni här kimsä kötärib tursä,
Girişin toγriläb nişångä ursä,
Bir oq åtib toqqız fildän ötkärsä,
Şu hikmätli yåyin yutib ålädi,
Bolmäsä köp uyätli bop qålädi,
Häm uyälib tört yüz tillä berädi,
Ustälär gäråvi şundäy bolädi.

Men eşitdim Şådmån, Äsåm ketibdi,
U hikmätli yåygä täläb etibdi.
Heç pillä cöng tüyä nårdän ötmäydi,
Fil küçin tåşbaqa bir cå etmäydi,
Şådmån, Äsåm bårgän bilän, Göroγli,
Ul hikmätli yåygä küçi yetmäydi.

γoç yigitsän, özing däryådäy tåşsäng,
γırkökinggä minib tåγlärdän åşsäng,
İsfihångä yetib bårib, Göroγli,
Ärzing äytib ustälärgä yånäşsäng.

Himmät kämärini mähkäm båyläsäng,
Yåyni åtmåqni täläb äyläsäng,
Toqqız filni qatårlätib qoygän song,

106 "Özinggä xås änıq-åşkårä uruş dästuring yoq", mä'nåsidä.

Yå, pirim, deb közläb urib täyläsäng.

Sengä sözläb turgän mendäy gäcäkdår,
Bu söz üçün qılmä meni günåhkår,
Misqålåy bår gäpni äytdi, Göroγli,
Bårsäng, bårmäsängdä sendä ihtiyår.

Bu sözni Misqål päridän Göroγli eşitib: – Råst äytäsän, ey, pärizådim. Häli mening åldimdä uruş köp. γırkök vä Mäcnunkök bilän çiltån bergän näyzämdän böläk äsbåblärim yoq. Bu gäpni Misqålcån, mengä vaqtidä äytding. Bolmäsä, åγa Yunus päri, Xåldår dostim vä Qırq yigitlär meni soräsä, şundäy beklärning ähvålidän bir xabär ålib keläy, deb türkmän obälärigä çıqıb ketdi, degin. Bir oq-yåy üçün åvårä qılib yüräyinmi, – deb Göroγlibek Misqål pärigä qaräb, bir söz dedi:

Men ketärmän İsfihångä,
Pärizådim, xoş qål endi,
Tänläb ålgän mehribånim,
Misqål cånim, xoş qål endi.

Qatår-qatår turnä ötär,
Kök yüzidän süzib ketär,
Yollär tumän, sånsiz diyår,
Bälki ändä könglim bitär.
Süyär yårim, xoş qål endi.

İsfihånning yoli uzåq,
Yolläridä köpdir tuzåq,
On, on beş kün Yunus bilän,
Tüşärmän özingdän yiråq,
Qårä közim, xoş qål endi.

Yollär uzåq, tåγlär tumän,
Qızilbåşning türi yåmån.
Qaytär, qaytmäsim därgümån,
Ey, gül yüzim bolgin åmån,
Mehribånim, xoş qål endi.

γamgin xåtir bop yürmägin,
Båşing sålib otirmägin,
Düşmänlärgä sir bermägin,
Şählå közim, xoş qål endi.

Birâv sorsä, kelär, degin,
Ertä şundä bolär, degin.
Gül âçilib külär, degin,
Şirin sözim, xoş qâl endi.

Uzâq İsfihân diyâri,
Bolsin yigitning bärâri,
Göroγlining süyär yâri,
Köz xumârim, xoş qâl endi.

Göroγlibek Misqâl pärining âldidän çıqıb, bârxânäsigä kirib, keräkli yâv-yäräγini âlib, taqınib, ehtiyâtdän bir hämyân tilläni häm âlib, xurcunigä sâlib, ästä täbläxânägä bârib, γırkökini äbzälläb, γırkökkä qaräb, bir söz dedi:

Yâşligimdän hämdäm bolgän γırâtim,
Ming xırmân tillägä bermäymän seni,
Qulli âdäm yıγılib bolsä xaridâr,
Bir âläm dunyâgä bermäymän seni.

Cânim bilän här bir târing bäräbär,
İzläring bähâsi sorsä, ming tulpâr,
Yolıqıb närxıni soräsä Xunxâr,
Ming xırmân tillägä bermäymän seni.

Sendäy ât dunyägä bir bâr kelädi,
Sen bilän xâtirim yäyräb külädi,
Bir gärdinggä kim xaridâr bolädi,
Bir âläm dunyâgä bermäymän seni.

Tuyâγıng tillädän, közing gävhärdän,
Xabäring bâr yetmiş ikki hünärdän,
Närxıng sorsä, elçi kelib şâhlärdän,
Ming xırmân tillägä bermäymän seni.

Cânim γırât, tüşünämän hâlinggä,
Qaysi ât teng sening körkü âlinggä,
Xaridâr bolsä düşmän bir tük yâlinggä,
Bir âläm dunyâgä bermäymän seni.

Küçi yetärmidi bâsgän izinggä,
Yâş âldingmi, cânim, qârä közinggä,
Bâqqan bilän közim toymäs yüzinggä,

Bir åläm tillägä bermäymän seni.

Göroγlining bir ümrlik γamxori,
Bälki tändä häm quvväti, mädåri,
Häyf Xunxår yurtigä izing γubåri,
Kim bolär sendäy åtning xaridåri,
Meng xırmån tillägä bermäymän seni.

Undä cånivår γırkök dumini oynätib, közidän molt-molt yåşini åqızib turibdi. Göroγlibek sözini tämåm qılib, γırkökni siläb-siypäb, räbbänå, deb üstigä minib, åtining aql-zäkåvätidän köngli tinib, birår bilib, birår bilmäy, Çämbildän çıqıb, Xocätåγıdän åşib, bir neçä türkmän obälärigä yånäşib, İsfihånning yoligä tüşib, Äsqar tåγıgä tärmäşib båräyåtsä, Şådmån mergän bilän Äsåm mergän xaltälärini årqaläb, piyådä tåγdän bergi yåqqa qaräb tüşib, qaytib keläyäpti. Göroγlibek Şådmån mergän bilän Äsåm mergännі tänib: – Qani, qızilbåş yurtidä nimä gäplär bår ekän, – deb soräb, mergänlärgä qaräb, bir söz dedi:

Mergänlär bilgäning bäyån äylängiz,
Xunxårdä körgäning bärin sözlängiz,
Yäqın emäs, yiråqlärni közlängiz,
Duç bolgäning türkmän elning şerimi?

Nelär bårdir İsfihånning elidä,
İş häl bolär türkmän xalqı qolidä,
Sizlär häm türkmänning γoççåq uli-dä,
İşlär qaläy, tülkimi yå börimi?

İsfihån yurtidä, dostlär, nelär bår.
Men häm şu yåqlärgä bårmåγım därkår,
Ul sehrli yåygä boldim täläbgår,
Säri yåyi mäydämi yå yirimi?

Yutib ålgän bolsäng, mengä såtinglär,
Köp yıllär çåy puli qılib yåtinglär,
Bir köräy qolimgä taqdim etinglär,
Siz häm yoqsä köp mergännіng birimi?

Taqdir qılsä boläy düşmängä γålib,
Qızilbåş köngligä älämlär sålib,
İsfihån bårämän yåygä bop tålib,
Körsinlär ulär Çämbilbelning şerini.

Çämbildän kelämän çöllärdän åşä,
Äsqar tåγning bävirigä uläşä,
Göroγli der täläb qıldim şu işä,
Köngli qålmäsin, deb Misqål pärining.

Şundä Şådmån mergän bilän Äsåm mergän Göroγlibekning bu sävålini eşitib, yåyni kötärgäni yürägi bolmäy, İsfihåndäy şähärgä bårib, quruqdän-quruq qaytib keläyåtgänigä uyälib: – Endi, sultånim, bir särsån boldik-dä. Säbil häväs degän närsä yåmån närsä-dä. Ul oq-yåyni kördik. Åγırligi täxminän båtmånçä bår. Uşläb kötärä ålmäy, quruqqa xudåyi töläk töläb yüräyikmi, deb siyimizning båridä ästäginä qaytib qåldik. U oq-yåyni mägär tårtsäng, sen tårtäsän, – deb Şådmån mergän İsfihåndägi yåyni tä'rifläb, Göroγlibekkä qaräb, bir söz dedi:

Bårib kördim ustälärning yåyini,
Tengi bolmäs härgiz äning, sultånim,
Körär közgä şinämginä körinär,
Özi åγır båtmåndän häm, sultånim.

İsfihån degäni bir äzim şähär,
Ätråfidä kömkök ösgän båγçälär.
Puruşlär[107] körgänni çårläb ündäşär,
Bårgändä körärsän bärin, sultånim.

Çårrähädä ekän törttä ustäsi,
Bärining belidä mällä potäsi,
Här birining şågirdläri åldidä,
Oq-yåy åsilgän, yoqdir xätåsi.

Ul oq-yåyni häddili bezäb båblägän,
Tutqısıgä åltin-kümüş qåplägän,
Tåmåşägä qançä mergän toplängän
Heç kim uni tutä bilmäs, sultånim.

Şådmån, Äsåm nåçår bolib qaytädi,
Här nä körgänini råstdän äytädi,
Ul yåygä bir sening küçing yetädi,
Täläb äyläb ägär bårsäng, sultånim.

Şådmån mergän bilän Äsåm mergän Göroγlibekning toγrisidän ötä berdi. Göroγlibek mergänlärdän ustälärning yäsägän oq-yåyining

[107] Såtuvçilär.

tä'rifini eşitib, yänä båşqadän γåyibånä yåygä işqıbåz bolib, mergänlärdän ötib närirâqqa bårib, xurcunidän qızilbåş kiyimini ålib kiyib, kiyim sıγmäy yelkä vä yengläri tärilläb yirtilib ketsä, şårdåz bilän ildirib, Bädbaxt belidän åşib, qızilbåş yurtigä tüşib, İsfihån şähri qaydäsän, deb ötkinçi-ketkinçidän soräb, birâv: «Yol bolsin», – desä, «Xudåy bersä, mol bolsin. Çårtåqli Çämbildän bolämän. Äslim nişåpurlikmän, türkmänlärgä yäqındä äsirgä tüşib ketgän edim. Göroγlibekning qolidä boldim. İsmim Rävşän mergän. Göroγli mendän ävväl Şådmån, Äsåm degän ikkitä mergänini İsfihångä sehrli oq-yåyni tårtib, yutib kelmäklikkä yubårgän edi. Ulär yüräk soγınib, yåygä yåndäşä ålmäy qaytibdi. Men Nişåpurdä vaqtimdä ançä ustä mergän edim. Göroγlibekning åldigä bårib, bulär nimçäki mergän. Ägär mengä åt-ançåm bersäng, İsfihångä bårib, sehrli oq-yåyni yutib keltirib berämän, dedim. Undän keyin Göroγlibek mengä åtu ançåm berib, İsfihåndän sehrli yåyni yutib ålib keltirsäng, özingni åzåd qılib, türkmändän xåhlägän qızingni ålib berib, özimgä nävkär qılib ålämän, – deb vä'dä berdi. Men türkmändä bir qızgä xuştår bolib qålgän edim. Endi şu qızni ålädigän boldim, – deb Göroγlibekdän fåtihä ålib, «Bu yåqqa cönäb qåldim», – deb ketä berdi. Bir xıl qızilbåşlär: «Çämbil degän bir şähärçä binå bolibdi. Göroγlibek türkmänlärni qaytärib, şu Çårtåqli Çämbilni özigä mäkån qılib ålibdi. Bir-ikki yıldän beri Xunxårgä xıråc häm bermäy, här zämåndä nävkärlärini ergäştirib, şu yåqlärgä häm kelib, bittä-yärimtä çekkätåb qoryånlärni täläb ketär emiş. Sen Göroγlibekkä nävkär bolgän bolsäng, uning sifätlärini äytib ber», – desä, Göroγlibek: «Ey, ükä, bu işlär Xunxårgä tegişli gäp. Biz bir fuqarå ådämlärmiz. Qolimdän kelsä, Xunxårning birårtä begigä Göroγlibekning bä'zi ähvålidän şipşitib ketärmän. Qolimdän kelmäsä, bir säfärgä çıqqan ådämmän-dä», – der edi. Qızilbåşlär bundäy cumbåq gäplärgä ängräyib qålä berär edi. Şuytib, Göroγlibek yol yürib, yol yürsä häm mol yürib, İsfihån şährigä yäqın bir kulbägä mehmån boldi. Bu bir Båbå Qaländärning kulbäsi edi. Båbå Qaländär Göroγlibekni şåmdän tånggäçä mehmån qılib, ertägisin çåydän keyin Göroγlibekkä qaräb, qayåqdän kelib, qayåqqa båräyåtgänini soräb, sotäsini yergä tiräb, bir söz dedi:

Ål-ål bolsin, ål-ål bolsin, ål bolsin,
Uzunli-qısqali toning mol bolsin,
Uzåq yoldän kelib bizning ellärgä,
Båz bundän bu yåγı sengä yol bolsin?

Tärzinggä qaräsäm, täräfsiz pålvån,
Båşingdä qalpåγıng tåbläydi älvån,
Åstinggä mingäning äräbi häyvån,
Yolbärsdäy çirpinib, sengä yol bolsin?

Pärvåz äyläb bundän qaygä båräsäng,
Men biluvdä öz elingdä töräsän,
Törälik dävridä, dävrån süräsän,
Yolbärsdäy çirpinib, sengä yol bolsin?

Bilmäysän bu elning bäländ-pästini,
Bundä kelding kimning qılib qasdini.
Yäşirmäsdän sözläy bergin råstini,
Ey, sävlätli pålvån, sengä yol bolsin?

Zuväläng bärçädän tüşmiş ziyådä,
Sävlätingdän şåhlär bolär piyådä.
Kelgän bolsäng, äytgin här muddåådä,
Rustäm sifät oγlån, sengä yol bolsin?

Sengä sözläb turgän Båbå Qaländär,
Qançä gädåyläring bolålmäs nävkär,
İsfihån yurtidä özimmän dävkär,
Hurmätli mehmånim, sengä yol bolsin?

Änä şundä bu sözni Göroγlibek Båbå Qaländärdän eşitib, oyläb netib: «Kel, şu Båbå Qaländärgä özimni tänitäy. Ägär könglidä yåmånlik bolgändä, meni tutib ålärmidi», – deb Båbå Qaländärgä qaräb, bir söz dedi:

Meni bilsäng, Çämbilbelning töräsi,
Sorägän ellärim elning säräsi,
Båbå, äytsäm gäplärimning siräsi,
Oq-yåyning qasdidä bundä kelämän.

Bilsäng, bu yåγını bäyån äylägin,
İsfihån yolidän nişån äylägin,
Müşkülimni, båbå, åsån äylägin,
Ustälärni izläb bundä kelämän.

Täkäli Yåvmitgä sultån bolämän,
Türkmänning bäridän båcim ålämän,
Åxır häm Xunxårni yäksån qılämän,

Oq-yåyning qasdidä bundä kelämän.

İsfihån şähridä tört ustä bårmiş,
Çårrähädä yåyin åsib turärmiş,
Bårgän täläbgårgä äni berärmiş,
Kötärä ålsä, toqqız fildän urärmiş,
Şu yåyni tårtgäli bundä kelämän.

Göroγli der erligimdä minim yoq,
Men båridä qızilbåşgä tinim yoq,
Åldimgä köndäläng bolär γanim yoq,
Küçimgä işånib bundä kelämän.

Bu sözni Båbå Qaländär Göroγlibekdän eşitib: – Bolmäsä, Göroγlibek oγlim, mening sotämni ålä ket. Ägär küçing yetib, yåyni tårtib, toqqız fildän ötkäzä ålsäng, undän keyin şundäy temirçilär dökånini åräläysän. Bir kökrägidä kissäsi bår, kissäsidän särıq qol romålining uçi çıqıb turgän temirçini köräsän. Dökånidä hämmä keräkli äsbåblär bår. Ulärgä xaridår boläsän. Temirçi: «Bu äsbåblärning piri zor. Sen ålä ålmäysän», – deydi. Sen undä: «Mänä bolmäsä, piri», – deb sotäni körsätäsän. Temirçi sotäni körib, xåhlägäh äsbåbläringni bepul berädi. Temirçining ismi Xåldår, – deb Qaländär Göroγlibekkä fåtihä berib, İsfihån yolini körsätib yubårdi. Göroγlibek çåştgåh pillädä İsfihån şährigä kirib bårib, γırkök åtini oynätib, köçä bilän soräb, temirçilär köçäsigä bårib, çårrähäsidä dökån åçib otirgän tört ustäning åldidä toxtäb, åt üstidä turib, üzängigä åyåγını tiräb, moylåvini buräb, temirçi ustälärgä qaräb, qolidä såzi, åγzidä sözi, çäraqläb közi, xomräyib özi, bir söz dedi:

Oq-yåyin gäråvgä qoygän ustälär,
Körişäylik, keling, menmän täläbgår,
Täväkkäl äylädim yålγız xudågä,
Här qandäy gäråvgä turärmän täyyår.

Täläb äyläb keldim Çämbilbelidän,
Oq åtib ötkäzäy toqqız filidän,
Özimmän türkmänning bärkku[108] ulidän,
Här iş kelär bu türkmänning qolidän,
Şu yåyni åtişgä menmän täläbgår.

---

[108] Yäşindäy tez.

Köringlär, ustälär, bügün qolimni,
γayrät etib mähkäm båγläy belimni,
Şu yåyni åtişgä özim täläbgår,
Ävväl åling tört yüz tillä pulimni.
Şu oq-yåyni mengä ålib beringlär,

Türkmänning mergänin bundä köringlär,
γırråm qıp åtmäymän båqıb turinglär,
Şu yåyni åtişgä özim täläbgår,
Buyuring, Göroγli xızmätgä täyyår.

Ustälär qaräsä, bir kök åtli nävqırån yigit kelib, yåyni åtişgä täläb såläyäpti. Ustälär öz tilläridä: «Türklär or, bäländ åγız bolädi, der edi. Qani, endi bu türk bäççäning küçini körämizdä», deyişib, ustälärning biri Göroγlibekdän tört yüz tilläni ålib: – Hov, türki bäççä, oq-yåygä täläb sålib kelgän bolsäng, åtdän tüşib, özing ävväl yåyni bir kötärib, tårtib kör, – deb Göroγlibekkä qaräb, şu sözni äytdi:

Pålvån xalqı özin erkin tutädi,
Heç kimgä qarämäy, törgä ötädi.
Äynıqsä, türkmänlär şundäy etädi,
Åtdän tüşib, küçing körsät, türkbäççä.

Bu kelgän cåyläring rästämä-rästä.
Ådämlär ötädi dästämä-dästä,
Åt minsäng häm sen ekänsän nårästä,
Pålvån bolsäng, küçing körsät, türkbäççä.

Yåmγır yåγar tåγu tåşgä dolänä,
Sözlärim yålγåşib kelär ulänä,
Täläb tårtib kelgän bolsäng bu yånä,
Åtdän tüşib, küçing körsät, türkbäççä.

Kelibsän neçä bir tåγlärdän åşä,
Zoringgä işånib, yüräging tåşä,
Ävväl küriş kelib, åtingdän tüşä,
Pålvån bolsäng, küçing körsät, türkbäççä.

Åsmåndän turnälär qatår bob ötär,
Årqan såb, giläm såb qaylärgä ketär,
Birdän tårtmåq bolmä yåyni, türkbäççä,
Zor bolsäng, ävväl kep uçini kötär,
Aqling bolsä sengä şu gäp häm yetär,

Åtdän tüşib, küçing körsät, türkbäççä.

Söz äytämän bir-birigä ulämä,
Söz üstigä vässä bolsä qålämä,
Rustäm tutgän oq-yåydir bu, bilib qoy,
Çåqläb kör özingni, küçing kelämä.
Rustäm, Suhråb ötib ketgän, ey, låppi,
Endigilär härgiz undäy bolämä.
Märd bolsäng, küçing körsät, türkbäççä.
Åtdän tüşib, küçing körsät, türkbäççä.

Bu sözni temirçidän eşitib, Göroγlibek γırkökdän tüşib, γırkökni dökånning qalämäsigä båγläb: – Hov, ustä, köp kättä ketmä. Rustämdäy zor bittä emäs, mäbådå türkmänlärdän häm Rustämdäy pålvån çıqqan bolsä, – deb Göroγlibek bir neçä cåydän timsål keltirib, temirçi ustälärgä qaräb, bir söz dedi:

Keng dunyå kenglik-dä, yoqdir çekäsi,
Rustämning tegmäsä yergä yelkäsi,
Påyånsizdir bu cähånning ölkäsi,
Här bir zor, şähbåzlär bolsä, netäsän?

Rumdä, Färängdä, Xıtåy elidä,
Türkmän çölläridä, Bädbaxt belidä,
Siçqåndäy qıb, ärslån oynäb qolidä,
Här bir zor şävvåzlär bolsä, netäsän?

Türkmänning här biri täräfsiz pålvån,
Qolidä bob ketär bu yåylär yäksån,
Oylägäning fäqat sening İsfihån,
Bilib qoygin, kengdir bu royi cähån,
Rustämdän zor tåpilär bolsä, netäsän?

Türkmän låppi emäs, özläring låppi,
Elläring çåpçaqa, qızilbåş guppi,
Rustämni häm äyål tuqqan, enäγar,
Köpşitmä åγzinggä şibäymän täppi.

Tåγdän näri Täkä-Yåvmit elim bår,
Xocätåγdä Çårtåq Çämbilbelim bår,
Sözläymän, sözläymän, şåir tilim bår
Polätdäy tänäm bår, temir qolim bår,
Ägär tutsäm, påying sinsä, netäsän?

Göroγli der äytmägän söz qåldimi,
Äytgän sözim sizgä åγır keldimi,
Yå bolmäsä gärtäk mä'qul boldimi,
Yåying mengä tåb bermäsä, netäsän?

Bu sözni ustälär Göroγlibekdän eşitib: «Bizlär såhibqırånning åxıri ämir Äbå Muslim deb yürär edik. Yänä häm bundän zor såhibqırån pålvån çıqar ekän-dä», deyişib: – Qani bolmäsä, köngling özingdän qålsin, oγlim. Änä yåy, kötärib kör. Lekin Xunxårning yurtini sen cåvlik qızilbåş demä. Bu betlärdä åz-måz musulmånlär häm bår, – deyişib, Göroγlibekni dökånning törigä otqazdilär. Äslidä bu tört ustä Båbå Qaländär bäçäsi, musulmån bolib, qızilbåşlärni cüdä yåmån körib yürär edi. Lekin özläri İsfihåndä häddili hunärmänd ustä girlärdän edi. Bir qal'ädän Rustämi Dåstånning qålib ketgän oq-yåyini tåpib ålib: «Şuni kötärgän ådäm toqqız fildän häm oqını åtib ötkäzä ålädi. Şundäy ådäm tåpilsä, şu yåygä egä bolsä, qızilbåşning dådini bersä, bolmäsä, biz üçün bir pul tåpär ermäk bolsä», deb båşqadän yängilätib, oq-yåyni yäsägän edilär. Göroγlibek oq-yåyni uşläb kördi. «Ustälär maqtägäniçä bår ekän», – deb yåyni qoligä ålib tårtib kördi. Ustälär Göroγlibekning küçigä qåyil bolib, dökånni qamäb, fillär turgän håvligä Göroγlibekni båşläb ålib bårdilär. İsfihån bir kättä şähär edi. Hä demäy: «Bir türkmän yigit kelib, heç kim kötärä ålmägän Rustämning oq-yåyini kötäribdi. Endi toqqız filni åtmåqqa täläb äyläbdi» – degän åvåzä şähärgä tärqalib, qurt-qumursqadäy ådäm köp yıγılib, köçäni tåmåşäbin tutib ketdi. Bir xılläri: «Bäççäγarning åti häm özigä yäräşib tüşgän ekän», – der edilär. Ustälär gäråvgä cüdä köp häväskår mergänlärni yutib, cüdä båy bolib ketgän edi. Şuytib, bir neçä filbånlär ustälärdän åylik ålib, toqqız filgä qaräb yåtär edilär. Änä endi ustälärning ämri bilän filbånlär fillärni qatår qılib qoydilär. Şundä Göroγlibek oq-yåyni qoligä ålib, bärçäni qåyil qılib, yåyni såzläb tutqızibdi. Közläb åtgän edi, märdning işigä qåyil bolmåq keräk, oq toqqız fildän ötib ketdi. Ustälär bu våqeäni ongidä körgänini häm, tüşidä körgänini häm bilmäy, bärmåq tişläb, kökräk uşläb qålib: – E, bäräkällä, türkbäççä, hälåling bolsin endi, – deb biråvi Göroγlibekning ålmäymän, degänigä häm qarämäy, hämyånidägi tört yüz tilläni Göroγlibekning qoligä tıqıb qoydi.

Şuytib, Göroγlibek oq-yåyni ålib, ustälär bilän xoşläşib, temirçilär båzårini åräläb yürib, Båbå Qaländär äytgän särıq qol romålli ustäning bir dökåndä här xıl äsbåb-äslähälärni såtib otirgänini körib, Göroγlibek åt üstidä turib, tört yüz tilläni hämyåni bilän ustägä

uzätib: – Mänä şu tillälärgä yäräşä här xıl äsbåb-äslähäläringdän ber, – deb turdi. Ustä bundäy åliy himmät yigitni körib, häyrån bolib tilläni ålmäy, Göroγlibekkä qaräb, bu äsbåblärning piri zor, deb bir neçä cåydän timsål keltirib, bir söz dedi:

Åliy himmät, åliy bärnå, γoç yigit,
Bu äsbåblär her kimsägä såtilmäs,
Tekingä häm tekin taqdim etilmäs,
Men bir kåmil pirγa murid-xızmätkår,
Bu ustä piridän härgiz ötålmäs.

Åliy himmät, åliy bärnå, γoç yigit,
Ålib kel pirimdän bundä icåzät,
Berib yubårädi belgi işårät,
Bolmäsä, bolämän, cån ükä, murtäd,
Pulgä såtilmäydi bundä äsbåblär,
Ertägä åb keläy birår mäslähät.

Säbr qılsäng, undän keyin ålärsän,
Säbr etmäsäng, cönäb ketib qålärsän,
Åliy himmät, åliy bärnå, γoç yigit,
Yå bolmäsä, biznikidä bolärsän.

Säbr etsäng, ertägä pirim kelmåqçi,
Kelibån kulbämä mehmån bolmåqçi,
Ärvåh pir ötkäzämän åldidä,
Şundä meni kåmil uståd qılmåqçi.

Eşitgin, cån oγlån, äytgän sözimni,
Bir keçä mehmån bop, yegin tuzimni,
Ertägä pirimdän ålsäm fåtihä,
Ustä Xåldår deb ätäymän özimni.

Göroγlibek bu sözlärni ustä Xåldårdän eşitib: – Bolmäsä, piring ertägä emäs, bügün keldi, – deb Båbå Qaländär bergän sotäni dökånning eşigigä bir urgän ediki, birdän Göroγlibek Båbå Qaländärning surätigä kirib qåldi. Ustä Xåldår bu sirni körib: – «Bu pirimning käråmätläridän bolsä keräk. Mening yäsägän äsbåblärimni bittädän ålib ketib tekşirib, sinäb körmåqçi bolsä keräk», – deb dåvdiräb: – E, pirim, påyqadämingizdän örgiläy, täsädduγıngiz boläy. Men bir tupråq, bälki undän bättärråqmän, taqsir, – deb Göroγlining qolini öpib, båşini devårgä urib, Göroγlibek xåhlägän äsbåblärdän,

yänä bir piståqı näyzä, bir såvut, bir qalqån, bir sipår, şungä oxşägän äncåm-äslähälärni berdiki, tåşgä ursä qaytmäs, tåş tegsä båtmäs, qımmätbähå äncåm-äslähälär edi. Ustä Xåldår şåşib, täkbiridän ädäşib, nimä bolgänini bilmäy, özi bilän özi åvårä bolib qålgändä, Göroγlibek tört yüz tilläni ustä Xåldårning dökånidä qåldirib, ustäning közini çåldirib, äncåm-äslähälärni ålib, İsfihån şähridän çıqıb, yoldä Båbå Qaländärnikigä burilib, sotäsini berib ketmåqçi boldi. Şundä Båbå Qaländär: – Bu sotäni sengä bergänmän. Bu dåim sengä keräk bolädi, – deb bir neçä cåydän timsål keltirib, sotäning xåsiyätlärini äytib, Göroγlibekkä qaräb, bir söz dedi:

Ävväl häm yärätdi Ådäm Ätåni,
Bu dunyädä heç qılmädi xätåni,
Duç kelding, sengä baxş etdim sotäni,
Bu häm senikidir endi, Göroγli.

Häzräti Dåvudning qırq oγli öldi,
Tåvbä qıldi, qırq kün måtämdä boldi,
Tåvbäsini qabul äyläb xudåyim,
Suläymån päyγambär dunyågä keldi.

Şämåli keldi, yer yüzin åldi,
Devu päri bändidä xızmätin qıldi,
Bu sotä öşändän yådigår qåldi,
Bul häm senikidir endi, Göroγli.

Ehtiyåt qıp buni mähkäm saqlägin,
Şåh Suläymån xızmätini haqlägin,
Båşinggä tüşgändä cüdä qattıq iş,
Egäsining ismin äytib yoqlägin,
Bul häm senikidir endi, Göroγli.

Sotäni, yå huv, deb yergä uräsän,
Xåhlägän siringni ändä köräsän,
Båräy desäng, Kohi Qåfgä båräsän,
Nimä desäng, şuni qılib yüräsän,
Bu häm senikidir endi, Göroγli.

Båbång bütün yer yüzidä yürgändir,
Äcåyibning hämmäsini körgändir,
Sotäsini bügün sengä bergändir,
Bul häm senikidir endi, Göroγli.

Bâbâ Qalândär Göroγlibekkä qaräb ustä Xâldârning hâlidän bäyân qılib, yänä bir söz dedi:

Bulutli kün kölgä sonä qonädi,
Çürräklär häm, lâyçilär häm enädi,
Âncâmlärni qılgän ustä Xâldârdir,
Şungä pir bol, här ämringgä könädi.

Seni men deb qılär özi gümânä,
Bir yıl boldi kelgän bul İsfihânä.
Hä, şundäy Göroγli, şundäy zämânä,
İyärtsäng könädi här bir tâmânä.

Çämänning tâzädän tâzä güli bâr,
Gül bolgändä, gülning ming bir xıli bâr,
Zärgärlikkä şâgird bergän Xâldârning
Väyängändä Häsän degän uli bâr.

Bâşqa oγlânlärdän kelbäti bâşqa,
Quräläy közläri yäräşgän qâşgä,
Şundäy suluv, qırq kâkilli Häsänxân
Yängi kirgän özi on ikki yâşgä.

Cämâli dästägül, qâbâγı γunçä,
Cähândä körmädim suluv ul bunçä,
Yüzdä xâli müşkü ânbär tügünçä,
Hoblikdä maqtäsäm yänä bâr şunçä.

Men bergän sotäni yergä urâsän,
Väyängängä Xâldâr bolib kiräsän,
Zärgärlikning dökânidä Häsänning
Âlmädäy bob otirgänin köräsän,
Şundä âtdän tüşmäy bâqıb dökângä,
Çâq bol, Çämbil ketämiz, deb turâsän.

Tikkä bâqıb doq ur ustä yüzigä,
Yâş âlsä qarämä âning közigä,
Âyâq tiräb nävbät bermä sözigä,
Häsänxânni âb ket sengä ul bolär.

Mäyxânängdä sâqı-kâsägül bolär,
Ey Göroγli, sengä sözim şul bolär,
Ârqasidän izläb bârib âtäsi,

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Çämbilbeldä dökån åçib el bolär.

Bbåå Qaländär bu sözlärni äytib bolgändän keyin Göroγlibekkä fåtihä berib, Väyängän yolini körsätib, öz kulbäsidä qåldi. Göroγlibek endi Båbå Qaländärdän fåtihä ålib, Väyängänning yoligä tüşib rävänä boldi. Väyängän şähri İsfihångä unçälik uzåq emäs edi. Göroγlibek Väyängän şährigä yetib bårib, köçä-båγlärini åräläb-åräläb, zärgärlär dökånigä yetib bårib, sir sålib qaräsä, bir kiçikråq dökåndä ortä yäşär zärgär här xıl bezäklärni körsätib, bir åydäy, kün desä kündäy, benuqsån, yåşginä çiråylik bålägä körsätib, buni undäy qıl, bundäy qıl, deb turibdi. Şundä Göroγlibek yånidän sotäni ålib, Xåldår tüsigä kirdim, deb sotäni egärining qåşigä bir urib, ustä Xåldår bolib qålib, zärgärning dökånining åldigä bårib, åtdän tüşmäy, ustä Zärgärgä qaräb, üzängigä åyåγini tiräb, cörtägädän ustä Zärgärni doqläb, bir söz dedi:

Ustä Zärgär köp häddingdän åşibsän,
Nåşukurlik äyläb tolib-tåşibsän,
Båläni yåninggä ålib, bäççäγar,
Cuvånbåzlik yollärigä tüşibsän.

Seni ådäm dedim, oγlim täylädim,
İşånib özinggä şågird äylädim,
Båläni yåninggä ålib, bäççäγar,
Qançä şumlik, pesliklärni oyläding.

Xancär bilän kesäyinmi båşingni,
Quzγunlärgä yemtik qılib låşingni,
Bålåbåz bob yürgändirsän, bäççäγar,
Tämåm qılib täşläy endi işingni.

Håzir bol, häråmi, seni soyämän,
Moldirätib ikki közing oyämän,
Bålåbåzlik cäzåsi şu, bäççäγar,
Båşingni dökångä åsib qoyämän.

Ustä Xåldår äytur, körgin cäzångni,
Özing üçün özing tutgin äzängni,
İbrät üçün dökåninggä åsämän,
Åsilgän cåyingdä tåpgin qazångni.

Göroγlibekning bu sözini ustä Zärgär eşitib, nimä bolgänini bilmäy, Göroγlibekdän qorqqanidän közläri molätib, siläsi qåtib: «Tåvbä, men heç bemäzä ådäm emäs edim-ku», deb oyläb, oyi yitib, käläväning uçini yoqåtib, åγzidägi näsi qorqqanidän içigä ketib, heç nimä deyä ålmägänidän «qul-qul, qullıq», deb qåldi. Göroγlibek şundä Häsänxångä qaräb: – Bol, oγlim, Çämbilgä ketämiz, – deb bir söz dedi:

Åstimdä oynäydi äräbi häyvån,
Endi yoq könglimdä zärräçä ärmån,
Şåhdän yårlıq tegdi mengä Häsäncån,
Çåq bol endi, Çämbilbelgä ketämiz.

Üstimdä såvut bår, qolimdä şåbim[109],
Şikårdä håsil boldi mätläbim,
Yoq oγlim, bulärdän båşqa heç γanim,
Çåq bol endi, Çämbilbelgä ketämiz.

Bundän keyin åşıq ålçi ål bolib,
Muråd-maqsäd Çämbil bårib häl bolib,
Ustä Zärgär bundä qålsin, lål bolib,
Çåq bol endi, Çämbilbelgä ketämiz.

Bedåvim tepsinib bir yerdä turmäs,
Çåqmåqdäy çåpqılläb heç tutqı bermäs,
Qolimdä äslidä isfihån ålmås,
Çåq bol endi, Çämbilbelgä ketämiz.

Xåldår åtäng äcäb qaynäb-coşädi,
Täkä-Yåvmit yollärigä tüşädi,
Däh degändä, neçä beldän åşädi,
Çåq bol endi, Çämbilbelgä ketämiz.

Häsänxån bu sözlärni eşitib: «Tävbä, åtäm äslå åtgä minmägän edi. Dunyådä biråvgä qattıq gäpirmägän edi. Negä bügün bunçälik bolib ketdi. Yå bolmäsä, yårlıq ålgän ådäm şundäy bolib qålämikän», – deb γaläti hålgä tüşib qålib, därråv çåmäkårini yeçib täşläb, ilmäkdän kiyimlärini kiyib, ustä Zärgärning yüzigä häm qarämäy, γırkökkä mingäşib åldi. Göroγlibekning maqsädi häl bolib, γırkök åtning cilåvini burib, Väyängän şähridän çıqıb, türkmän eli qaydäsän,

[109] Şåf.

deb åtini häydäb ketä berdi. Yoldä Häsänxån: «Bu Çämbil degäni qayåqdä bolsä ekän», – deb Göroγlibekkä qäräb: – Åtä, Çämbil degän şähär qayåqdä? – deb keläyåtir. Göroγlibek bolsä: – Oγlim, Çämbil degän şähär türkmänlär elätidä yängidän binå bolgän şähär. Pådşå köp kåsiblärgä Çämbilgä köçib båriş üçün buyruq vä yarlıq bergän. Şåşmäsäng, u yåγını bårgändä köräsän, – deb båräyåtir.

Bir qışlåqqa kelsä, kättä bir semiz qızilbåşning toyi bolib yåtib, bir nånvåy şäppäti nånlärni tändirgä yåpib, şågirdläri taxläb yåtgän ekän. Göroγlibek şundäy bårib, åt üstidän enkäyib bir dästä nånni ilintirib ålib, xurcunigä sålä berdi. Bu hålni nånvåy körib: – Hä, ämäki, håv yoq, dåv yoq, bu nimä qılgäningiz. Änä toyxånä, båring, märhämät qılib nånmi, qırmiçmi ålib ketärsiz, – desä, Göroγlibek nånvåyning gäpigä qulåq häm sålmäy, şäppäti nånlärgä xurcunini toldirib ålib ketä berdi. Nånvåy Göroγlibekning bundäy häräkätini körib, äççıqlänib, nån üzgiç käpkirini ålä yügürgän edi. Göroγlibek nånvåyning yüzigä közini bir ålärtirib yubårib edi, nånvåyning yürägi yårilib, täp tårtmäy, güppä tüşib ölib qåldi. Häsänxån häyrån qålib: «Negä åtäm bundäy bolib qålgän ekän», – deb båräyäpti. Şu bu yıl kökläm yåmγırgärçilik köp bolib, yollärdä bir xıl kulbälär qıyşäyib-miyşäyib yåtär edi. Häsänxån könglidä: «Xunxår yurtidä bittä häm xaråbä yoq, deb eşitär edik. Şähärdä kåsiblik qılib yürib, bilmäs ekänmizdä», – deb yürä-yürä, gåh qonib, gåh yürib, Bädbaxt tåγının üstigä çıqıb, Göroγlibek sotäni egärning qåşigä bir urib, qadimgi Göroγlibek bolib, Häsänxångä qaräb: – Endi türkmän eligä båräsänmi, oγlim, – deb şu sözni äytdi:

Säbäb boldim, kelding Bädbaxt beligä,
Türkmänlärning tüşär bolding qoligä.
Åtäng bolib qırq yigitgä båş bolsäm,
Båräsänmi, båläm, Çämbil eligä?

Uluγ dedim, uluγ cåygä båş urdim,
Şu vaqtgäçä kimligimni yäşirdim.
Ustä Xåldår bolib sening közinggä,
Mingäştirib neçä beldän åşirdim,
Båräsänmi endi Çämbilbeligä?

Båläm deyin, erkä qılib östirib,
Turärsän båş bolib durbin dostirib,
Törä bolib Täkä-Yåvmit ellärgä,

Yåqmägän ådämning båşin kestirib,
Båräsänmi endi Çämbil eligä?

Oγıl qılib ålib köngling toldiräy,
Här båvutdä[110] xursänd qılib küldiräy,
Nimä desäng bärin täyyår qıldiräy,
Båläm, deb özingni xalqqa bildiräy,
Båräsänmi endi Çämbil eligä?

Qırq yigitim xızmätingni äyläsin,
Tä'rifingdä suxanvärlär söyläsin,
Dål boyinggä båqıb bulbul küyläsin,
Båräsänmi endi Çämbil eligä?

Göroγli der, özim Çämbil sultåni,
Teng bolmäs şä'nimgä Xunxårdäy xåni,
Färzänd qılib åläy deymän Häsänxån,
Şundä qålmäs härgiz köngil ärmåni,
Båräsänmi, båläm, Çämbil eligä?

Bu sözni Häsänxån Göroγlibekdän eşitib, äççıγı kelib, här tüki näştärdäy bolib ketib: – Håv, cådugär, nåmärd, meni hiylä qılib bu yerlärgä keltirib, sen ägär märd bolsäng, märdligingni körsätib, mening bilän küräşgä tüş. Mendä häm şu åt-äncåmlär bolsä, här işlär qılişim mumkin. Sen piyådä bolib, äncåmläringni täşläb mäydängä çıq, – deb bir neçä cåydän timsål keltirib, Göroγlibekkä qaräb, bir söz dedi:

Çämbilbeldän kelgän nåmärd, cådugär,
Bårmi zämiringdä märdlikdän äsär,
Meni heç bilmägiç deydirsän mägär,
Häli häm kelädi här iş qolimdäm.

Äyirding, bäççäγar, ösgän elimdän,
Åtängmän, deb tutding mening qolimdän,
Men häm xabärdårmän undäy bilimdän,
Häli häm kelädi här iş qolimdän.

Qançä beldän bir häkläşdä ötämän,
Äsr bolmäy Väyängängä yetämän,
Märd bolsäng, mäydängä tüşgin, Göroγli,

110 Här måvruddä.

Nåmärd bolsäng, bundän qaytib ketämän,
Häli häm kelädi här iş qolimdän.

Äncåmingni täşläb tüşgin åtingdän,
Mening üçün kelgän bolsäng yurtingdän,
Bir tårtib aγdärib täşläy murtingdän,
Häli häm kelädi här iş qolimdän.
Häsänxån der, märd seningdäy bolämi,
Özini özgärtib åtäm qılämi,
Hiylä-tädbir qılib mengä kelämi,
Şuytib häm märd nåmin ådäm ålämi?

Bu sözni Göroγlibek Häsänxåndän eşitib: «He, ättäng, nåquläy cåydä özimni bu bålägä tänitib qoygänimni. Men bu båläni yåvåşginä desäm, bu häm Båbå Qaländärdän bir-ikki tä'lim ålgängä oxşäydi. Endi nimä bolsä häm märdlik bilän mäydångä çıqıb, bu bålä bilän küräşmäk keräk bolib qåldi», – deb γırkökni bir bådåmçägä ildirib qoyib, äncåm-äslähälärini täşläb, mänä bolmäsä, – deb mäydångä çıqıb äylänä berdi. Häsänxån häm çirpinib turibdi. Göroγlibek könglidä: – Ägär bu båläni äççıqlänib yergä ursäm, yettä qåbirγasi sinib, päçåq bolib, bälki hålåk bolär. Undän körä, bu oγlånni qolim bilän bir qåqıb ötäy. Bälki küräşämän degänigä puşäymån bolär», – deb oylädi. Şundäy bir sirä pålvån äyläniş qılib kelib, Häsänxånni bir urib, yänä när yåqqa åtlänib ketdi. Şundä Häsänxånning közi qårånγıläşib ketib, piçä vaqtdän keyin özini ongläb, çåq bolib, Göroγlibekning şundäy yäqınlägänini quläyläb, birdän Göroγlibekni yånbåşigä ålib täşläb qoymåqçi boldiyu, lekin Göroγlibek küçlilik qılib, yıqılmäy çökkäläb qålib, yänä bir γayrät qılib ornidän turib ketib, çäqqanlik bilän Häsänxånni yånbåşigä ålib, şundäy täşläb qoymåqçi boldiyu, lekin Häsänxån häm küç topläb çäqqanlik bilän çökkäläb qåldi. Şundä Häsänxån Göroγlibekkä tä'zim qılib: – Endi men yıqıldim hisåb boldi. Åtä, endi sening märdliging cåyigä tüşib, meni qåyil qıldi. Mäyli endi seni åtäm deb Çämbilgä birgä ketämän, – deb Göroγlibekkä qaräb, bir söz dedi:

Märd ekänsän, märdligingni bildirding,
Åtdän tüşding bådåmçägä ildirding,
Küräş tüşding, meni qåyil qåldirding,
Şärt äylädim, åtäm bolding, Göroγli.

γoç ekänsän, γoçligingni körsätding,

Men täläb etgän song båringni åtding,
Beäncåm, beulåv qårä küç bilän
Märdlärçä kelibån qolimdän tutding,
Şärt äylädim, åtäm bolding, Göroγli.

Cådugär deb gümån etdim özingni,
Qåçgänimdä tåpmäs eding izimni,
Eşit endi sizgä äytär sözimni,
Märd ekänsän, åtäm bolding, Göroγli.

Väyängänni tärk äylädim bügündän,
Çıqdim kåsib degän bändu tügündän,
Ävväldän häm emäs edim qızilbåş,
Bir fuqarå edim pästki boγundän,
Şärt äylädim, åtäm bolding, Göroγli.

Sening bilän Çämbilbelgä båräyin,
Türkmänlärning elu xalqın köräyin,
Här dåimå özing bilän turäyin,
Häsänxån der, endi köngil beräyin,
Märd ekänsän, åtäm bolding, Göroγli.

Bu sözni Häsänxåndän Göroγli eşitib, qaynäb-tåşib, bäräkällä oγlim, deb türkmän yurtini tä'rif qılib, bir söz dedi:

Çir ätråfi åçıq, kengiş, yäylåvli,
Tåγläridän åqar suvi türkmänning,
Bir yåγıdä kömkök Häzär dengizi,
Bir yåγıdä Äsqar tåvi türkmänning.

Bähår çåγı γaräm-γaräm güli bår,
Bir yåγıdä Täkä-Yåvmit eli bår,
Nämätçi, gilämçi ustä quli bår,
Xocätåγ üstidä Çämbilbeli bår.
Köklämläri qıziråvi türkmänning.

Yigitläri gülgün şäråb içädi,
Bähår, küzdä yäylåv åşä köçädi,
Otirgändä bähr-dilni åçädi,
Cänγırlägän åq otåvi türkmänning.

Qızilbåşning ellärini buzädi,
Håvdägidä åqquş, suqår süzädi,

Qåşidä yigitlär mäclis tüzädi,
Şu vaqtläri kelgän dåvi türkmänning.

Bir äcäb qızıqdir såzu suhbäti,
Qız-cuvånlär dåim bolär ulfäti,
Tolib-tåşgän Göroγlining dävläti.
Gäştägi, gürüngi, gävi türkmänning.

Göroγlibek båşqadän äncåm-äslähälärini taqıb, γırkökkä minib, Häsänxån oγlini mingäştirib, tåγning Äsqar qısmidän ötib, Türkmän yurtigä yüzlänib kelä berdi. Şundä Häsänxån könglidä: «Bu Göroγlibekni åtäm deb mingäşib keläyäpmänu, lekin öz åtämdän bir ümrgä cüdå boldimåv», – deb cüdä xafä bolib, indämäy keläyåtir. Şundä Göroγlibek Häsänxångä qaräb: – Oγlim, xafä bolmä, ustä Xåldår åtäng häm yäqındä Çämbilbelgä yetib kelädi, – deb bir neçä cåydän timsål keltirib, bir söz dedi:

Cån båläm, γamgin bolmägin,
Könglingdägi bäri bolär,
Çämbil degän cåygä bårsäng,
Äläm sendän näri bolär.

Urgänçdän, Sämärqanddän, Şåşdän,
Buxårådän, Ävγåndän, Coşdän,
Çämbil qaräb qızilbåşdän
Kelär kervånläri bolär.

Bulγår, Orus, Noγaylikdän,
Mänγışlåvlik, Säråylıqdän,
Çämbil şundäy tüşämä cåy,
Üç åylik yol Åltåylikdän
Kelgän ådämläri bolär.

Rästädä köp zärgärlär häm,
Temirçimän miskärlär häm.
Käşäl bolmä, cånim båläm,
Kelär ustä Xåldårlär häm,
Båşing γamdän påri bolär.

Qırq yigit xızmäting qılib,
Här båvutdän köngling tolib,
Xån Göroγli åtäng bolib,
Enäng Misqål päri bolär.

Bu sözni eşitib, Häsänxånning bir åz köngli åçilgändäy boldi. Göroγlibek γırkök åtini oynätib, suvlıγını çäynätib, tåγdän tekislikkä tüşib, neçä bir gäzä, bellärdän åşib, elätmä-elät ötib, Çämbilbelning yolini tutib, åxıri Xocätåγning çoqqısıgä çıqıb, åtning cilåvini tårtib, qayqayib, Çämbilgä köriniş berib turdi. Qırq yigitlär därråv åtlänişib, Göroγlibek vä Häsänxånning qolidän tutib, birin-birin körişib, bärdår-bärdår qılib, Çämbilgä båşläb kelib, Göroγlibek bilän Häsänxånni mehmånxånägä tüşirdilär. Änä endi Göroγlibek kättä bir ziyåfät qılib, Häsänxångä ilik uşlätib, oγıl qılib, Misqål pärining yaqasidän sålib, etägidän ålib, Häsänxån mehmånxånädä qırq yigitgä kåsägül bolib, şäråb süzib berä berdi. Şuytib, Göroγlibek, Xåldår mähräm, Ähmäd särdår vä qırq yigit, Häsänxånni qırq yigitgä båşçi qılib säyläb, yigit åγasi qılib qoydilär. Endi ustä Xåldårdän eşiting.

Ustä Håldår Båbå Qaländär pirini kelädi, deb bir-ikki kün kütdi. Ämmå heç kim kelmädi. Åxıri ustä Xåldår häyrån qålib, Båbå Qaländärning kulbäsigä yol åldi. Kelsä, Båbå Qaländär kulbäsini buzib, bir yåqqa köçmåqçi boläyåtir. Ustä Xåldår: – Hä, taqsir mendän nimä xätålik ötgän bolsä, äfuv qıling, – deb Båbå Qaländär pirining åyåγıgä båş qoymåqçi bolä berdi. Şundä Båbå Qaländär: – Endi meni desäng, Çårtåqli Çämbilgä båräsän, oγlingni häm öşä Çämbildä köräsän, – deb közdän γåyib bolib ketdi. Äslidä Båbå Qaländär dunyådä üç ådämgä köringän edi. Biri ustä Xåldår bolib, nihåyätdä kåmil ustälikni tä'lim bergän edi. Biri uning oγli Häsänxån bolib, uzåq yolni bir minutdä åsån qılış yolini örgätgän edi. Üçinçisi Göroγlibek bolib, özining Suläymån pådşådän qålgän sotäsini berib, öz nisbätini häm Göroγlibekdä qåldirgän edi. Şuytib, ustä Xåldår soräb-soräb, åxıri Çämbil şährigä yetib kelib, Göroγlibekni tänib, özigä pir deb bilib, Häsänxån bilän häm körişib, Çämbildä båş ustä bolib, qırq yigitlärgä äsbåb yäsäb, ustä Xåldår häm, Häsänxån häm, Göroγlibek häm – bärçäläri murådu måqsädlärigä yetdilär.

Rähmätullä xudåy sengä til berdi,
Åsmåndän, zämindän kengiş dil berdi,
Ärzi diling köçirmåqqa qol berdi,
Şukrini ädå qıl, endi vaqtidir.

VII- Qırq yigit bilän qırq qız

Göroγlibek yåşlik pilläsidä bir belning uvtidä çårtåq qılib, γırkök åtini şu çårtåqning tübigä båyläb, özi çårtåq üstidä otirib, yoldän ötgän sävdågärlärdän zäkåt ålär edi. U yåqdän, bu yåqdän yigitlär kelib Göroγligä qoşilär edi, bårä-bårä qırq yigit boldi. Sävdågärlär: «Çårtåqli çängib yåtgän beldä Göroγli zäkåt bähånäsi bilän bizlärni täläydi. Şu Çårtåqli çäng beldän ötämiz», – deyişär edi. Köp yıl, köp åylär ötib, Göroγli şu beldä bir qoryån binå qıldi. Bårä-bårä şu yer åbåd bolib, Çårtåqli çäng bel, Çängbel, Çämbil deb ätäldi. Såvut tonning yåqasi, türkmänning åγasi, Göroγlibekning tåγasi Ähmäd särdår häm Göroγlidän qorqıb, türkmän yurti, elätining ıxtiyårini Göroγligä tåpşirdi.

Änä endi Göroγli türkmän eligä, Qızılåyåq çöligä, Çämbil beligä xån boldi. Täkä-Yåvmit yurtini cüdä åbåd qıldi, hämmä xalqning könglini şåd qıldi. Künlärdän bir küni Göroγlibek Qırq yigitläri bilän suhbät qılib otirişgändä, Qırq yigitlärigä qaräb, moylåvini buräb, såqålini täräb: – Ey, yigitlärim, şu vaqtgäçä men bilän yürib, käyfu säfå qılib, köngilläringdä heç çerläring qåldimi? – deb bir söz äytib turgän ekän:

Ey, yåränlär, bu sözimni eşiting,
Köngildä ärmåning bårmi, Qırq yigit,
Bu şirin gäplärgä qulåqlär tuting,
Yüräkdä ärmåning bårmi, Qırq yigit?

Sizlärgä çin bilän qıldim väfåni,
Körmädinglär bundä cäbru cäfåni,
Qıldinglär qançä bir käyfu säfåni,
Häli häm ärmåning bårmi, Qırq yigit?

Bir tåγım Äsqardir, biri Bålqåndi(r),
Kiydingizlär såvut tonmän qalqåndi,
Suv ornigä çäynäb içib tälqåndi,
Häli häm ärmåning bårmi, Qırq yigit?

Yedingizlär dåim qandu nävvåtdi,
Mingängä mindinglär tulpår åtdi,
Sizgä tåpşirgänmän Yåvmit elätdi,
Häli häm ärmåning bårmi, Qırq yigit?

Åvlämåqqa köldä şunqår quşingiz,
Berdim sizgä här ne bolsä huşingiz,
Käyfu säfå qılmåq sizning işingiz,
Häli häm ärmåning bårmi, Qırq yigit?

Bu sözlärni äytgän Göroγlixåndi(r),
Sizlärgä särf etdim åzıq-tälqåndi,
Äyting mengä içlärdägi ärmåndi,
Häli häm ärmåning bårmi, Qırq yigit?

Änä endi Qırq yigit Göroγligä qaräb, bäriläri birdänigä: – Bizlär käyfu säfåni cüdä köp qılib, ärmånimiz qålmädi, lekin Qırq yigitdä bir ärmån qåldi, – deb bir söz degän ekän:

Sözlägän gäplärdä şirin til bolär,
Bähårdä åçilgän båγdä gül bolär,
Bizlär häm pärizåd qızdän ålmädik,
Qırq yigitning bir ärmåni şul bolär.

Päräng yår quçib uyqu toymädik,
Säyläb-säyläb suluv qızlär süymädik,
Dunyådä färzänddän nişån qoymädik,
Qırq yigitning bir ärmåni şul bolär.

Suluv süyib, boynigä qol sålmädik,
Yaxşi yårdän säyläb-säyläb ålmädik,
Bul ötär dunyådä cuftlik qılmädik,
Qırq yigitning bir ärmåni şul bolär.

Beş künlik dunyådä dävrån sürmädik,
Bizlär häm bir vätän qılib turmädik,
Xåtin ålib rozγar qılib körmädik,
Qırq yigitning bir ärmåni şul bolär.

Göroγli mingändä tillä taxtigä,
Mingizgän-dä yigitlärni räxtigä,
Qarämädi bizdäy dostlär baxtigä,
Qırq yigitning bir ärmåni şul bolär.

Şundä Göroγlibek: – E, günåh bizdän ötgän ekän-dä. Häy, keçiringlär, köngilläringizdägi dåγlärning otini öçiringlär. Endi sizlärning baxtläringiz üçün älåhidä bir säfär qıläyik, köz körmägän, qulåq eşitmägän cåylärgä bårib, mehmån boläylik. Håy, Såqı, γırkökni

äbzällä. Qırq yigitlärning åtlärini häm çåppä-çåq qılib täyyårlä, – deb sözläb turgän ekän:

Üstinggä kiygäning zärrin bänåtdi(r),
Yigitlärim bäri polät qanåtdi(r),
Qırq yigitim bedåvini täyyårläb,
Såqıyå, äbzälläb kelgin γıråtdi.

Uluγ debån åstånänggä båş uräy,
Düşmänlärning siynäsigä tåş uräy,
Raqıblärdän här nä sirim yäşiräy,
Såqıyå, äbzälläb kelgin γıråtdi.

Säfär qılib, bäxt axtärib cönäyik,
Här mänzildä råhätlänib qonäyik,
Qırq yigitgä şådlik-şäråb sunäyik,
Såqıyå, äbzälläb kelgin γıråtdi.

Säfär qılib uzåq yolgä tüşäyin,
γayrät qılib Äsqar tåγdän åşäyin,
Tumän däryåsidäy tolib-tåşäyin,
Såqıyå, äbzälläb kelgin γıråtdi.

γayrät qılib, coşädirmän sähärlär,
Göroγlining sözlär sözi şäkärlär,
Qırq yigitgä tåpib keläy dilbärlär,
Såqıyå, äbzälläb kelgin γıråtdi.

Änä endi Såqı miråxor qırq yigitning åtlärini, γırkökni äbzälläb täyyårlädi. Göroγlibek qırq yigiti bilän åtlärigä qaräb qozγaläyåtir:

Göroγlibek şerdäy bolib,
Pålvånlikdä erdäy bolib,
Åldinmä-ketin säf tårtdi,
Hämmäläri birdäy bolib,
γayrätläri keldi gürkiräb,
Qatårdägi nårdäy bolib.

Bäri birdäy åtgä mindi,
Cönämåqçi bolib endi,
Köngilni qılib xursändi,
Cönäy berdi γayrät qılib,
Köçä yüzi säfgä tolib,

Åtgä mindi älvån-älvån,
Göroγlibek qıldi cävlån,
Bäriläri yolgä tüşdi,
Köçä yüzin qılib lärzån.

Märd Göroγli åtgä minib,
Yigitlärin köngli tinib,
Bulärni åtgä mindirdi,
Såqı såzläb, şäråb sunib.

Şähärgä åvåzä sålib,
Ålmås isfihånlär ålib,
Qatår bop köçägä tüşdi,
Dåbullärin birdäy çälib.

Cönäy berdi sättä şerlär,
Båtir bolib yürgän erlär,
Könglidä qålmäyin çerlär,
Qatår-qatår qızil nårlär.

Çämbil şährin gürüllätib,
Yigitlärin γurullätib,
Qırq pählävån cönäy berdi,
Åtlär sürib şirillätib,
Bäyråqlärin pirillätib,
Bedåvlärin ärillätib,
Yolgä tüşib cönäy berdi,
Tulpårlärin zirillätib.

Külib-külib Qırq yigitlär,
Bir-birigä sözlär qåtib,
Cönäy berdi birdäy bolib,
Åtlärigä qamçi çätib,
Şämåldäy bop ketib bårär,
Cånivårlär cånin såtib,
Özlärining tåmåşäsigä
Çämbil xalqını qarätib.

Änä endi Çämbil şährigä åvåzä tüşdi, «Göroγlibek Qırq yigitigä xåtin izläb, dåbul såzini såzläb, säfärgä båräyåtgän emiş», – deb Çämbilning toqsån yäşäridän toqqız yäşärigäçä, säksån yäşäridän säkkiz yäşärigäçä, yetmiş yäşäridän yetti yäşärigäçä tåmlärning üstigä tåmåşägä çıqdi. «Göroγlibek qandäy qılib yigitläri bilän säf tårtib

bäräyåtgän ekän», – deb boyi kältälär boyi uzunlärning üstigä åsilib, qaräb turibdi.

Şundä Göroγlibek Xåldår mährämni årqagä qaytärib, bizlär kelgünçä Çämbilni saqläb turgin, deb Xåldår mährämgä qaräb, sözläb turgän ekän:

Düşmän kelsä, äyämäsdän urgäysän,
Ådillikmän hükmi dävrån sürgäysän,
Xåldår, özing bir işångän mährämim,
Çämbilbelgä håkim bolib turgäysän.

Çämbil eşigigä kümüş yäpşirdim,
Ötkir isfihånim qıngä qapşirdim,
Çämbilbelni åbåd qılib turgäysän,
Håkimlikni, Xåldår, sengä tåpşirdim.

Qarä, Xåldår, Göroγlibek tärzigä,
Häybätim duç kelär çoqmår gürzigä,
Çämbilbelgä håkim bolib, Xåldårcån,
Ådilmän qulåq sål ellär ärzigä.

Göroγlibek minmiş γırkök åtigä,
Bårmåq üçün düşmänlär elätigä,
Çämbilimni, Xåldår, sengä tåpşirdim,
Ketärmän men Kåşån vilåyätigä.

Änä endi Göroγlibek: – Men endi Kåşån vilåyätigä bärämän. U şähärdä qırq pählävån qız håkimlik qılär emiş, körkämlikdä åvåzäsi ålämgä ketgän emiş, şulärgä täläb sålib kelib, köp pålvån yigitlär küräşib, dunyådän ötgän emiş. Qırq yigitim bilän bårib, şul qız-cuvånlärni körib, yå cån berib, yå ålib qaytämän. Sizlär ketä beringlär, men årqaläringdän yetämän, – deb Qırq yigitni cönätib yubårdi. Özi Xåldårxångä qaräb, qaytib kelgünçä åmån bol – deb sözläb turgän ekän:

Buzuq suhbätlärmän köngil åvutmä,
Äslå bebåş bolib özingdän ketmä,
Tå körgänçä åmån bolgin, Xåldårcån,
Düşmän kep qålmäsin, γåfil bop yåtmä.

Här neçük nådångä siringni äytmä,
γanim kelsä, kes båşini, qut äytmä,

γåfil qålib Çämbil içrä, Xåldårxån,
Tayın nåmärd bebåşlärni köpäytmä.

Märd yigitlär nåmärd sözin yutärmi,
Esli ådäm bekårängi yåtärmi,
Çämbilbelgä håkim bolib, Xåldårxån,
Åliftä bop, tumşuγıngni kötärmä.

Härgiz biråv sözlärigä kirmägin,
Xabärdår bol, eldä bekår turmägin.
Tayın γaflät båsib qålib, Xåldårxån,
Çämbildäy elätni qoldän bermägin.

Bu sözlärni äytär Çämbilning xåni,
Tåvlätäyin qırq yigitdäy sipåni,
Åmåndä bol bizlär qaytib kelgänçä,
Bolib turgin Täkä-Yåvmit sultåni.

Änä endi Göroγlibek γırkök åtining cilåvini burib, qırq yigitning årqasidän ketib båräyåtir:

Märd åtini sürädi,
Yürmägändä urädi,
Qırq yigitning årtidän
Göroγlibek bårädi.

Pärvärdigår pänådi(r),
Hålin bilgän dånådi(r),
Qırq yigitning ketidän
Märd Göroγli cönädi.

Köldä yålγız sonädi,
Suvgä şunγıb qonädi,
Qırq yigitning ketidän
Göroγli quv cönädi.

Ålädiyå, ålädi,
Åtgä qamçi çälädi,
Göroγlibek tozänglär
Ortäsidä qålädi.

Qoligä qılıç ålib,
Boldi säfärgä tålib,

Göroγli quv cönädi,
Åtigä qamçi sålib.

Yol kelsä, yoryalätdi,
Tekis kelsä boşätdi,
Qır kelsä, qıyälätdi,
Nişäb kelsä, toxtätdi,

Göroγli qıp γayrätdi,
γıråtgä qamçi çåtdi,
Qırq yigitning årtidän
Yetäyin, deb yol tårtdi.

Göroγli közlägäni
Kåşåndäy viläyätdi,
Xåm ekändi γırkök åt,
Åppåq köpikkä båtdi.

Göroγli qıp γayrätdi,
Qırkökkä qamçi çåtdi,
Åt häm qılib γayrätdi,
Käm-käm özin tüzätdi.

Kättä yol çängib ketdi,
Ätråfni tozån tutdi,
Åti bilän Göroγli,
Tört enli çängä båtdi.

Åt oynätib Göroγli,
Ålislärni közläydi,
Közigä durbin tutib,
Qırq yigitni izläydi.

γıråt bårär γårilläb,
Oqdäy bolib zirilläb,
Göroγli häybätigä
Tåγu tåşlär dirilläb.

γırkök åt γarqıräydi,
Oqtälib pirqıräydi.
Ålisni közläb bedåv,
Çåpmåqqa zirqıräydi.
Qıçämåqdä γırkök åt

Suvdäyin şärqıräydi.
Göroγli åt üstidä
Ongu sollärgä båqdi,
Åstidägi bedåv åt
Suvdäyin bolib åqdi,
Tuyåγı tekkän tåşni
Yånγåqdäy qılib çåqdi.

Hä, deb åtini sürdi,
Qıståvlär qılib yürdi,
Åldi nişäb kelgändä,
γırkök åt toxtäb turdi.

Heç tinmäyin yürädi,
Åtgä qamçi urädi,
Göroγli Qırq yigitni
İzläb ketib bårädi.

Änä endi gäpni Qırq yigitdän eşiting. Qırq yigit Äsqar tåγının beligä çıqıb qaräsä, belning yäylåvidä bir qaländär bittä ålä çömpiç[111] åtni otlätib oltiribdi. Özi yälänγåç, årqasi döngräygän, közläri çongräygän, qolidä kämåni, özidän-özi ermäk qılib, qoşıq äytib oltiribdi. Änä bu qaländärning äytib oltirgän qoşıγı ekän:

Här eşikkä xayr qıl, deb
Äldäbån men bårämän,
Köçälärdä yügürib,
Bir pärçä nån axtärämän.

Göroγlibek ötsä ägär,
Şundä küräşib körämän,
Men Kåşånning qızlärigä
Åşıq bolibån yürämän,
Göroγli şundän ötgändä,
Yoldä uni öldirämän.
Yå, åblå, dost, yå åblå,
İlållå, dost, ilållå.

Päyγambärdän qålgänmän,
Çiltåndän duå ålgänmän,

111 Keyingi ikki åyåγı kältä bolib qålgän åt (Baxşi izåhi).

Göroγlidäy köp pålvånni
Şu yoldä bändi qılgänmän,
Qırq qızgä åşıq bolgänmän.
Yå, åblå, dost, yå åblå,
İlållå, dost, ilållå.

Şu qaländär häm Kåşån vilåyätigä håkim bolgän qırq qızgä åşıq edi. «Göroγli şu qızlärgä şu tåγdän ötädi. Şundä Göroγlini öldirib, könglimni tindirib, undän keyin özim Kåşån vilåyätining qırq qızini bårib ålämän», – deb ålä çömiç åtini şu tåγdä båqıb, semirtirib yåtär edi.

Qırq yigit bu qaländärni körib, heç qaysisi özini bildirmäy tåγning pänäsidä pisinib turib edi. Göroγlibek γıråtni şämåldäy sürib yetib bårdi. Qırq yigitlärdän gäpning mä'nåsini sordi. Şundä Qırq yigitlär qaländärni bäyån qılib, bir söz deb turgän ekän:

Çöktärmä çoqqılı Äsqar tåvidir,
Ålqar, kiyik märd yigitning åvidir,
Bu tåγdä yürgän bir ådämnävidir,
Äyıqmi, börimi, yå bir dävidir.

Qulåq såling qırq yigitning sözigä,
Gül yäräşär cånån qızlär yüzigä,
Şu pänädä bir qaländär turibdi,
Tıqıb yubårsä, tåvåq sıγar közigä.

Qulåqläri, körsäng, misli qalqåndäy,
Boyi åning uzunlikdä Bålqåndäy,
Çönqayib dustämån bolib yåtibdi,
Otirişi körsäng uning çorlåndäy[112]

Şundä Göroγli: – Qani, özim bir tåmåşä qıläyin, – deb qaräsä, murti şåpdäy, åγzi köhnä qapdäy. Såqållärini üzib ålsä, bittä ärqån bolädi. Qulåγını üzib ålsä, bittä suprä bolädi. Ägär qåşining içigä ådäm åräläsä, ädäşib ketädi. Här bir päncäsi teräkdäy, ungä Göroγlining küräşmåqligi keräkdäy. Göroγli γıråtini oynätib, suvlıγını çäynätib, qaländärgä qäräb bårä berdi. Qaländär häm Göroγlini körib: – Qayåqdän keläyäpsän, mening åldimgä kim duç kelsä, ölädi, – deb Göroγligä qaräb, bir söz deyäyåtir:

[112] Çorlån – şäytånning erkägi (Baxşi izåhi).

Åldimgä, nåmärd, cöläşmä[113]
Öz-özidän häddingdän åşmä,
Kelsäng, bäribir öläsän,
Ölіminggä därråv şåşmä.

Qıyåmät sengä yäqındi(r),
Yolämä qåşimä endi.
Källängni ålib kesärmän,
Xancärim bilän ösärmän,
Ägär kelsäng qabätimgä,
Kelgän yolingni tosärmän.

Mening åtim Şäydullådir,
Yürgän yolim tåγmän ädir,
Turişimning säbäbini,
Ägär sorsäng, mengä γanim
Bolgäni Göroγlişådir.

Göroγlini körsäm ägär,
İçiräyin ungä zähär,
Kåşånning viläyätidä
Åşıqlärim qırqtä dilbär.

– Şu äytgän Göroγling men bolämän, sendäy qaländärning neçåvini nåbud qılämän, – deb Göroγlibek qaländärgä qaräb, bir söz degän ekän:

Tolib-tåşmägän γayrätgä,
Täläb qılsäng, mingin åtgä,
Källängni säpçädäy üzib,
Yubåräyin qıyåmätgä.

Göroγli degän mendirmän,
Täräfsiz pålvåndirmän.
Kesäymi sening båşingni,
Zähär qıp içgän åşingni,
Zaγızγångä qåldirib,
Ketäyin gävdä-låşingni.

Ålib bul çömpiç åtingni,
Quritäy sening zåtingni,

---

[113] Coläşmä – yäqınläşmä (Baxşi izåhi).

Maqsäd sengä qırq qız bolsä,
Tilä mendän håcätingni.

Änä endi qaländär: – Sen Göroγli bolsäng, sen bilän bir ålişäy, ägär yıqsäm, seni nåbud qıläy, yıqılsäm sening dininggä kiräy, – deb åtigä däp berib kelä berdi. Göroγli sultån qaländärning belidän oxşätib uşläb, iyägining tägigä beş-ålti muştläb, åyåγıdän kötärib, källäsidän itärib, yergä bir urdi, Şäydullå Qaländär özini Göroγlining åstidä kördi. Göroγlining pålvånligigä tän berdi, uning ıxtiyårigä kirdi, ålä çömpiç åtini häm Göroγligä berdi. – E, Göroγli, endi meni häm Kåşångä iyärtib bår. Qırq qızning Cåndårpuç degän enäsi bår, şuni mengä ålib bersäng, bolgäni. Qızlärini qırq yigitinggä ålib berä ber. Men sening zorliginggä tän berdim, ölgänimçä sengä xızmätkår boläy, – deb Şäydullå qaländärning Göroγligä äytgän sözi ekän:

Göroγlibek, här nä bårim seniki,
Bisåtimdä yoqu bårim seniki.
Ölgänimçä xızmätingni qıläyin,
Därvåzängdä påsibåning boläyin,
Cåndårpuç kämpirni bersäng bolädi,
Qanåät qıp men şu yårni åläyin.

Şundä Göroγli: – Endi sening åting Şäydullå bolmäsin, Häsän çåpsän[114] bolsin. Seni qorbåşi qıldim. Sen häm bizlär bilän birgä yür, şu Cåndårpuç kämpirni sengä ålib berämän, – degändän keyin Häsän çåpsån häm qırq yigit bilän qoşilib, bäri Kåşån vilåyätigä qaräb cönäb ketdi. Änä endi cönäb båräyåtir:

Qırq yigit şåvqın sålib,
Boldi yollärgä tålib,
Åtlärgä qamçi çätdi,
Kättä γayrätlär qılib,
Hämmäsi åt qıstädi.

Qatår-qatår bolişib,
Yoldä dästä-dästädi(r),
Bulärning åt çåpişi
Bäländdä häm pästdädi(r).

---

[114] Qolyåzmädä säpgån. Baxşi «Säp tüzätgiç» deb izåh bergän. «Göroγli» dåstånläri än'änäsigä körä, «çåpsån», deb berdik.

Åtlärgä qamçi çätib,
Tez yetsäk, deb qıstädi,
Hämmäsi åt çåpmåqqa
Göroγlidän ustädi(r).

Yol yürdi keçä-kündüz,
Åqşåmlär sänär yulduz,
Qatårläşib bårädi
Bir-birimän izmä-iz.

Yoldä yåzädi qulåç,
Åvqat yemäy, qårin åç,
Åç qåb, åç qåb qålgändä,
Külgä kömib yeb kümåç.

Yollärdä bolädi şåd,
Dillärin qılib åbåd,
Yäqın qåldi mäkån, deb
Kåşåndäyin vilåyät.

Şuytib ketib bårädi,
Åt oynätib bårädi,
Mingän åtläri tulpår,
Cånlär såtib bårädi,
Bir-birigä häzilmänd,
Sözlär qåtib bårädi.

Neçä tåγlärdän ötdi,
Körib köp vilåyätdi,
Bir åy tinmäy yol yürib,
Kåşån eligä yetdi.

Bedåv åtlär yål-quyruγı yånädi,
Här küni keç bolsä, åtdän qonädi,
Keçä yåtib, kündüzläri bärisi
Qatårläşib, säf tårtişib cönädi.

Qırq yigitning åçilibdi köngili,
Yäqın qåpti endi Kåşånning eli,
Ålislärdän körinädi buldiräb,
Minårä, peştåqlär häm tåvin beli.

Åt çåpilär bäländ tåγning pästigä,

Qulåq såling sözimning päyvästigä,
Bir åygäçä heç tinmäyin yol yürib,
Yetişib bårdilär Kåşån üstigä.

Änä endi Kåşån därvåzäsining tübigä şundäy bårib qåldi. Därvåzäbån körib, Cåndårpuç kämpirgä xabär qıldi. Cåndårpuç häm qızlärigä bildirib, bir söz deb turgän ekän:

Äcäli yetgänning ümri tolibdi,
Xazån yetsä qızil güllär solibdi.
Göroγlini häzil bilmäng, qızlärim,
Qırq yigiti bilän bundä kelibdi.

Dunyådä sihätlik kättä bir dävlät,
İlåhim ålämdä köräylik råhät,
Göroγli quv yåv bop bizgä kelibdi,
Qızlärim, beringlär endi mäslähät.

Qulåq såling Cåndårpuçning sözigä,
Ålåvdäy çaqnägän ikki közigä,
Enängning äççıγı cüdä kelibdi,
Sizlärgä häm bir näsihät qılibdi,
Endi Göroγlimän küräşing, qızlär,
Qarämäy ulärning beti-yüzigä.

Änä endi qırq qız häm äslähälärini kiyä berdi. Kättäsining åti Güldånä, undän keyingisining åti Xåldånä, undän keyingisining åti Tursuntåş, undän keyingisining åti Yälpåqbåş, kiçkinäsining åti Qalämqåş edi. Hämmäsi täyyår bolib, därvåzäning åldidä säf tårtib turibdi. Şundä Göroγlibek qızlärgä qaräb, bir söz deb turgän ekän:

Keling, qızlär, dästä-dästä,
Uruş bolsin ästä-ästä,
Siz bir yåndän, biz bir yåndän,
Sålişäylik çäppä-råstä.
Kelingizlär dästä-dästä,
Qırq yigit cånlärim bilän
Sizmän boläyik päyvästä.

Tolişgändir cämålläring,
Yetişgändir kämålläring,
Siz bir yåndän, biz bir yåndän,

Uruşäylik keçib cåndän,
Xancär ålib isfihåndän,
Siz bir yåndän, biz bir yåndän,
Uruşlär qıläyik çändån,
Keçişibån cånu tändän.

Mäydångä cånlär såtilsin,
Cäzåyil[115] miltıq åtilsin,
Keling uruşgä täyyår bop,
Båtir bir-birigä qåtilsin,
Qorqåqlär qåçib qutilsin,
Mäydångä qånlär tökilsin,
Uruşdä tizlär bükilsin,
Qaysi biri mayлub bolsä,
Çolåq tüyädäy çoqılsin.

Keling, qızlär, uruşäylik,
Märdi mäydån bolişäylik,
Siz bir yåndän, biz bir yåndän,
Täläb sålib ålişäylik.

Änä endi qızu cuvånlär: – Sizlärning kelişläringning äsl säbäbi nimä? Bizlärgä köp kişilär kelib ölib ketgän, köp ådämlärning şu yerdä äcäli yetgän. Råstini äytinglär, yå bizlärgä tålib bolib keldinglärmi? Yå cäng üçün keldinglärmi? Ägär cäng üçün kelgän bolsänglär, xancärmä-xancär uruş qıläylik. Ägärdä tålib bolib kelgän bolsänglär, qolmä-qol küräş tutäylik. Yigitläringning bittäsi bizlärni yıqsä, tän berib, qırq yigitinggä tegäylik, – degändä, Göroylibek qızlärgä qaräb, bir söz deb turgän ekän:

Yigitlärim, belläringni båylänglär,
Özläringni uruş üçün çåylänglär,
Qırq qızlärni häzil bilmäng, yåränlär,
Qalqån kiyib özläringni saqlänglär.

Yigitlärim, mäydånni råst quringlär,
Özläringni dädil qılib turinglär,
Qız-cuvånni häzil bilmäng, yåränlär,
yayrät qılib yergä båpläb uringlär.

---

115 Cäzåyil – tüyägä årtib yürilädigän kättä miltıq (Baxşilär izåhi).

Qırq yigitim, qulåq såling sözimä,
Sizlärgä qarägän qårä közimä,
Qız-cuvånni häzil bilmäng, yåränlär,
Biråvi teng kelär mening özimä.

Bulbullär qonädi båγning güligä,
Baxt kelib uläşsin tålib qoligä,
Qız-cuvånni häzil bilmäng, yåränlär,
Bulärning tengi yoq Kåşån eligä.

Änä endi Häsän çåpsån ålä çömpiç åtini yorγalätib, källäsini ırγalätib, Göroγligä qaräb, qırq qızgä küräşmåqqa meni buyur, deb soräb, bir söz äytib turgän ekän:

Böktärilgän Äsqar tåvmän Bålqåndi(r),
Yigitlär kiygäni såvut-qalqåndi(r),
Cåvåb ber, qırq qızmän küräş tüşäyin,
Häzil bilmä Häsändäyin çåpsåndi.

Sen-çün fidå qıläy cån bilän tändi,
Şådmån qıläy qırq yigitdäy pålvåndi,
Häzil bilmä Häsän çåpsån zorligin,
Xåtinlik qıläyin qırqtä cånåndi.

Qızil gül åçilsä, bulbul qonädi,
Xazån bolsä, bärgi äning solädi,
Qız-cuvånni qırq yigitgä ålib ber,
Cåndårpuçni mengä bersäng bolädi.

Şundä Göroγli: – Esä, mäyli sengä Cåndårpuç keräk bolsä, ålib berä qåläy. İkkåving båb kelib, bir-biring bilän häzil-päzil qılib yüräsän, dunyådä dävrån süräsän. Endi küräşgä tüş. Qani, işingni körsät, – dedi. Häsän çåpsån Göroγlidän åq fåtihä soräb, bir söz deb turgän ekän:

Qahrim kelsä, qızil külå kiyämän,
Äççıqlänsäm qız-cüvånni soyämän,
Kåşånning şährini väyränä qılib,
Cåndårpuçni özim ålib qoyämän.

Qahrlänib qızil sällä oräymän,
Siyåsätgä şåmurtimni buräymän,
Qız-cuvånmän endi küräş qıläy, deb

Göroγlibek åq fåtihä soräymän.

Cåndårpuç işqıdä kelmäsdi xåbim[116]
Yåd etib åqardi közimdän åbim[117]
Äslim tåcik, şuytib sözgä qoşämän,
Qızlärmän küräşäy, bergin cävåbim.

Änä endi Göroγlibek Häsän çåpsångä åq fåtihä berib yubårdi. Häsän çåpsån mäydångä kiräyåtir, qızlärgä qaräb çaqıräyåtir:

Küräşäylik çikkä-pikkä,
Qol tutişib, bolib tikkä,
Sizlär çäqqån, dikkä-dikkä,
Siz bir yåndän, men bir yåndän,
Kel-hå, qızlär, yäkkä-yäkkä.

Qolmä-qoldi uşläşäylik,
Äççıq kelsä, muşläşäylik,
Xuddi åtning täläşidäy,
Çäppä-råstä tişläşäylik,
Siz bir yåndän, men bir yåndän,
Kel-hå, qızlär, yäkkä-yäkkä.

Bäring bilän ålişäyin,
Qolmä-qollär sålişäyin,
Teng bolişib sizlär bilän
Zori-båzi qılişäyin.
Siz bir yåndän, men bir yåndän,
Kel-hå, qızlär, yäkkä-yäkkä.

Mäydån yüzi bolsin şudgår,
Eşitib åling pålvån qızlär,
Sizgä tålib bolgän bizlär,
Siz bir yåndän, men bir yåndän,
Kel-hå, qızlär, yäkkä-yäkkä.

Änä endi qızlär birin-birin kelib, Häsän çåpsån bilän ålişä berdi, zori-båzi qılişä berdi, qızlär åldin-keyin yıqılişä berdi. Qırqtäsini häm birin-ketin yıqıtib båyläb åldi. Qızlär bändi bolgändän keyin

---

116 Xåb – uyqu.

117 Åb – suv. Bu yerdä köz yåşi mä'nåsidä.

Cåndårpuç kämpirning qahri kelib, ilåndäy zähri kelib, läşkärlärigä buyurib, bir söz deb turgän ekän:

Läşkärlärim, heç qålmäsdän båringlär,
Göroγlining qırq yigitini qıringlär,
Qırqtä qızim bäri bändi bolibdi,
Qızlärim äyrib ålib beringlär.
Tezråq båribån uruşgä kirib,
Qırq yigitning hämmäsini süringlär,
Gürzi, kältäk äyämäsdän uringlär,
Yå öldiring, yå cånlärni beringlär.

Cåndårpuç kämpirning qırq ming läşkäri bår edi. Hämmäsi çuvilläşib, birdänigä Qırq yigitning üstigä tökildi. Änä, Göroγlibek häm tillä dübülni qåqıb yubårdi. Qırq yigitning hämmäsi häm uruşgä tüşib ketdi.

Åt çåpär ästä-ästä,
Top-top bolib, dästä-dästä,
Uruş boldi çäppä-råstä,
Båtir uruşgä hävästä,
Qorqåqlärning köngli xästä,
Qırγın boldi bäländ-pästdä,
Åt qoydi mäydån içindä.

Åtlär kelär åγzin åçib,
Nåmärd ketär ändän qåçib,
Göroγlibek qånlär keçib,
Düşmänlärning qånin içib,
Åt qoydi mäydån içindä.

Göroγli quv şerdäy bolib,
Düşmänlärmän birdäy bolib,
Här yåqdän båtirlär kelär,
Här åvzigä köpik tolib,
Sürişär mäydån içindä.

Qılıç, näyzä şirqılläşib,
Miltıqlär häm pirqılläşib,
Qorqåq qåçär zirqılläşib,
Kiyikdäyin dirkilläşib,
Båtirning γayräti tåşib,

Åt qoydi mäydån içindä.

Üzängilär şärqılläşib,
Qånlär åqar γarqılläşib.
Märdlär qolidä xancäri,
Åy tuqqandäy yärqılläşib,
Åt qoydi mäydån içindä.

Düşmän öldi top-top bolib,
Ölik xırmåni köp bolib,
Yänçildi xırmån hop bolib,
Qırildi mäydån içindä.

Bedåv åtlär åγzin åçdi,
Qırq yigitlär ålåv såçdi,
Bundäyin zorlikni körib,
Düşmän bu işgä tän berib,
Årtigä qarämäy qåçdi.

Bir täräfdän Göroγlixån,
Bir täräfdän Häsän çåpsån,
Bir täräfdän qırqtä cånån,
Åt qoydi mäydån içindä.

Änä endi düşmänlär top-top bolib, hämmäsi här yergä qåçib ketdi. Bu işgä Cåndårpuç kämpir häyrån bolib, Göroγlibekning åldigä kelib: – Endi sizlärning zorliklăringizgä tän berdim, qızlärimni häm sizlärgä tåpşirdim, – dedi.

Göroγlibek qırq yigitgä qırq qızni nikåhläb berdi. Cåndårpuç kämpirni Häsän çåpsångä berdi. Cåndårpuçning qulåγı teskäri bitgän, äyyårligi häddän ötgän, ikki betidän göşti qåçgän, mängläyidän tärlån åçgän kämpir edi. Qırq yigit qırq qızni åtlärigä mingäştirib åldi. Cåndårpuç kämpir häm eşägigä teskäri minib, Häsän çåpsånning årqasidän ketä berdi. Hämmäsi Çämbilgä qaräb rävånä boldi. Yol yürib, åzginä emäs, mol yürib, hämmäläri Çämbilbeligä, Täkä-Yåvmit eligä yetib bårdi. Häsän çåpsånni därvåzäbån qılib qoydi, Cåndårpuçni äyyårbåşi qılib qoydi. Qırq yigitlär häm xåtinlik boldi, åläçömpiç åt Göroγlibekniki boldi.

Göroγlining törttä tulpår åti bår edi. Biråvi γırkök, biråvi Ciyrånquş, yänä biråvi Mäcnunkök, åläçömpiç bilän törttä boldi. Qırq

yigitlär Göroγli quv bilän dävr sürib yürä berdi. Şu bilän Göroγlining
625 Qırq yigiti qırq qızlärni ålib, murådu maqsädigä yetdi[118].

[118] Dåstån 1946 yılning 24 iyulidä şåir åγzidän Håciyä Şåkirova tåmånidän yåzib ålingän.

VIII- Häsän Kölbär

Çingistån mämläkätidä Häsän bolγår, Häsän kölbår degän äkäliükälilär bår edi. Ämmå Häsän bolγårning boyi şu ådämlärning boyidäy bolib, köp qatåri tirikçilik qılib ketdi. Häsän kölbär tört yäşäridäyåq kättä ådämlärdäy bolib, kündän-küngä ösib ketä berdi. Uning åtäenäsi kiyim vä åvqat tåpib berä ålmäy: «Fäqat pådşålikkä keräksän», – deb eltib pådşågä berdilär. Pådşå uni: «Uriş bolsä, uruşgä sålämän», – deb kiyimini, nånini berib båqa berdi. Unçä-munçä åvqatgä qårni toymägäni üçün pådşå kölbär deb läqab qoydi. Årädän köp yıllär ötib, uriş bolmädi. Çingistån pådşåsi hisåbläb körsä, on yıldä üç ming ålti yüz yıllik yılqını yebdi. «Uruş qılämän, deb qılgän fåydängdän örgiläy», – deb Häsän kölbärni Çingistån pådşåsi quväläb yubårdi. Undän keyin Häsän kölbär Häştärxån pådşåsigä kelib, xızmät qılişini äytib ärz qıldi. Häştärxån pådşåsi: «Çingistån kättä mämläkätning pådşåsi båqa ålmägändä men båqa ålärmidim», – deb quväläb yubårdi.

Şuytib, Häsän kölbär Häfdärxån, Gürcistån, Färäng, Rum, xulläsi, yer yüzidägi pådşålärning bärigä häm bårdi. Cüdä himmäti bäländläri bir yıl, bolmäsä, bir åy, yärim åy båqıb: «Sen fåydäsidän zäräri köpråq tegädigän ådäm ekänsän», – deb quvib yubårä berdilär. Şu ähvåldä Häsän kölbärning xızmät qılmägän pådşåsi vä pänåh istämägän begi qålmäy, qartäyib qålib, åxıri Xunxårşåhning şährigä kelib, özining båşidän ötgänlärini, ägär kiyimdän, åvqatdän yårdäm berib tursä, här qandäy düşmäni bolsä, uruşib, öç ålib berişini äytib, Xunxårşåhgä ärz qıldi. Xunxårşåh Häsän kölbärni bir-ikki häftä båqıb kördi. Qaräsä, köylägigä üç yüz qariç boz, iştånigä yänä şunçä, telpägigä yüz qoyning terisi, kåvuşigä kämidä yüz tüyäning terisi, åvqatigä bolsä, här küni bir tüyä, bolmäsä bir yılqı ketär ekän. Özi bir issıq nångä xasislik qılib, qattıq nånni ivitib yeb yürgän Xunxår: «Bir bäläsi bolmäsä, şunçä cäsädi bilän birår pådşåhning qolidä qålär edidä. Özi ländäxortåb, bükri, läpäşäng, quruq åvqat bilän kiyimgä tåbåni båbåy ekän. Bu özimni yeb ketişdän häm tåymäydi», – deb quväläb yubårdi. Undän keyin beçårä Häsän kölbär Xuråsångä Härişåh åldigä bårdi. Härişåh ungä Göroγli sultån vä Çämbilning xabärini berdi.

Bir kün Häsän kölbär Göroγli sultånning mäyxånäsigä kirib kelib, Göroγli sultångä båşidän ötgän künlärini äytib, endi Göroγli sultångä xızmät qılmåqçi bolib kelgänini ärz qıldi. Göroγli sultånning Häsän kölbärgä rähmi kelib, mäyxånäsidän cåy berdi. Häsän kölbär bir-ikki kün mäyxånädä boldi. Påygäkni åldi. Eşikdän kelgän qançä tåäm

bolsä, törgä yubårmäy, bir åtim qılib, täbåqni qaytärib yubårä berdi. Törgä tååm ötmäy, qırq yigitning iştähäläri kärnäy bolib, mäzäsi qåçä berdi. Buni Göroγli sultån bilib, Häsän kölbärni türkmän çöligä çıqarib: «Här küni insåf bilän Xunxår betidän keläyåtgän sävdågärlärning tüyä-yılqıläridän bittä tutib ålib, yey ber. Bittä-yärimtä cåsusni körsäng häm, tutib ye. Çämbildän birår besär çıqsä, Göroγli sultångä tutib keltirib ber. Åyåγınggä çårıq, üstinggä postin qılib berilädi», – deb qoydi. Şundä Häsän kölbär Çämbil ätråfidägi çöllärdä, cärlärning såyäsini mäkån qılib yürädigän boldi. Şuytib, Häsän kölbärning songgi qarilik künläri türkmän çölidä ötdi[119].

[119] Şåirning tä'kidläşiçä, båşqa bir rivåyätdä, Häsän kölbär ävväl dev edi. Xocäi Xızırning käråmäti bilän ådäm bolib, türkmän çölidä qåldi, deyilgän.

III. BÖLÜM: ÇEVİRİ

I. Göroğlu'nun Doğuşu

Bir vakitler Türkmen ülkesi Urgenç'e tabiydi. Zamanların geçmesiyle Urgenç Padişahlığı ortaya çıkıp, burada bir padişahın durabileceği bir ortam oluştu. Ardından Teke, Yavmit, Ersarı ve Köklen Türkmenlerinin büyükleri biraraya toplanıp Ağalıbek isimli birini padişah yaptılar. Yavmit'in merkez olduğunu söyleyip uygun bir yeri Ağalıbek'e karargah olarak verdiler ve burada bir pazar yeri kurdular. Türkmenler dağınık yerleştikleri için Kızılbaşlar sürekli olarak baskın yapar, orayı burayı talan eder, hayvan, insan ele geçirip giderdi. Ağalıbek, Kızılbaşlarla hiçbir zaman başa çıkamazdı. Ağalıbek'in Gecdümbek, Hasanbek, Ahmetbek isimli üç oğlu vardı. Gecdümbek ile Hasanbek, babaları Ağalıbek'in kırk yiğidi ile birlikte ülkeyi korurlardı. Ahmetbek ise henüz küçüktü.

Günlerden birgün Kızılbaş yurdundan büyük bir düşman ordusu gelip Türkmenleri iyice perişan etti. Ağalıbek'i öldürüp Türkmenlerin oğul ve kızlarını esir olarak götürdüler. Bu yağmada Gecdümbek ile Hasanbek de köle olarak götürülmüşlerdi. Kızılbaşların padişahı Hunharşah, Gecdümbek ile Hasanbek'i araştırıp onların Ağalıbek'in oğulları olduklarını öğrendi. "Türkmenlerin tanınmış delikanlılarıymışlar. Arkalarından kabileleri ayaklanmasın" diye endişelenerek Gecdümbek ile Hasanbek'i azat etti. Gecdümbek'i yurdundaki bir grup azat edilmiş Türkmenin başı yaptı. Onlara şehrin bir kenarındaki bir araziyi yer olarak verdi. Burada Gecdümbek birçok Türkmenin başı olarak maddi güçlükler içinde sakin bir yaşam sürdürdü. Hasanbek ise, bir miktar hayvana sahip olmuş, zenginleşmişti ve bu arazideki Türkmenlerle birlikte yaşamaktaydı. Gecdümbek de şehirde yaşıyor, araziye gelip gidiyordu. Onlar bu vaziyette Kızılbaş yurdunda yaşamlarını sürdürsünler, şimdi Türkmen yurdundan dinleyin.

Ağalıbek öldürüldükten sonra Türkmen yurdu yine padişahsız kaldı. Kabilenin büyükleri toplanıp Cığalıbek ismindeki birini padişah yaptılar. Ama Cığalıbek çok yaşlı bir adamdı. Onun Revşenbek isminde küçük bir oğlu vardı. Revşenbek büyüyüp delikanlı olduktan sonra kırk yiğit ile birlikte kabileyi korumak istedi. Şimdi sözü Hunhar'dan dinleyin.

"Türkmenler yine toparlanıp Cığalıbek isimli birisini padişah yapmışlar. Yine kırk yiğit oluşturarak kabilelerini korutuyorlarmış", diye duydu. "Şu Türkmenleri kendime iyice tabi etmez miyim, vergi, harç ödettirmez miyim", deyip çok büyük bir ordu ile Türkmenlere baskın yaptı. Revşenbek'i yakalayıp köle yaptı. Binlerce hayvanını ganimet

olarak sürüp götürdü. O zaman Cığalıbek kendine hakim olamayıp Kızılbaşların komutanlarına ağzına geleni söyledi: "Şimdi beni de öldürün. Ben daha canlıyım. Sizlere haraç vermeyeceğim", dedi. Kızılbaşlar Cığalıbek'i öldürdü. Ağalıbek'in oğlu Ahmetbek'i buldurup, "Sen Hunharşah için Türkmenlerin beyi olacaksın. Vergini, haracını Hunharşah'a zamanında ulaştırıp duracaksın" dediler. Ahmetbek korktuğundan razı olup Türkmen yurduna kumandan olarak tayin edildi. Serdar Ahmet Türkmen yurdunda kumandan oladursun. Şimdi sözü Revşenbek'den dinleyin.

Revşenbek'i Kızılbaşlar yalın ayak başı kabak bağlayarak, at hükmünde sürerek, yüreğini, bağrını dağlayarak, kamçı vurarak, denk gelen yerini kanatarak gitmekteler. O zaman Revşen önünde yardım edebilecek hiçkimse bulamadığından önce Allah'a, sonra tüm pirlere sığınarak, hüngür hüngür ağlayarak bir söz der:

Herşeyi yaratan tanrı,
Köle etti Hunhar beni,
Aç afet gibi belalardan,
Zalimlerden kurtar beni.

Hepsi beş paralık Kızılbaşlar,
Kamçı vurup gözü yaş ederler,
Şevkati olmayan bağrı taşlar,
Cefasından kurtar beni.

Söz bilmeyip saçma konuşur,
Gözleri kapaklarından taşar,
İleri gidip dağdan aşar,
Bedbahtlardan kurtar beni.

Yürüyeyim derim, yürek dağlı,
Vurayım desem, kolum bağlı,
Kanlar yuttu beyin oğlu,
Kızılbaştan kurtar beni.

Dört Halife yardım edin,
Kamil pirler mürit yapın,

Aciz kulu yola salın,
Yol gösterici pirim ortaya çıkın.

Kaldım afet ortasında,
Bu da gönlümün hatası da,
Elim düşman kuşağında,
Kölelikten kurtar beni.

Revşen ağlayarak eder nale[120],
Hak Resul, rahim et bu hale,
Kamçı şaklar hedefe
Kötülerden kurtar beni.

Revşenbek eli ayağı kanayarak, at hükmünde hüngür hüngür ağlayarak, yürüye yürüye köle olarak gitmekteydi. Hanesi yanasıca Kızılbaşlar Revşenbek'in feryatlarına kulak asmayıp daha da şiddetle kamçılamakta, başı demeden, ayağı demeden daha da acımasızlaşmaktadır. O zaman Revşenbek kendi haline kendisi içerleyerek, hüngür hüngür ağlayarak, bir söz diyerek gitmektedir.

Ne sevdalar geldi benim başıma,
Hiç kimse acımaz gözümdeki yaşıma,
Gam ateşi yaktı içimi dışımı,
Kızılbaşa köle oldum, neyleyim.

Toplaşıp iki elimi bağladı,
Dilsizleşip bağrımı, gönlümü dağladı,
Sırt üstü yatıp kendine sükse verdi,
Kızılbaşa köle oldum, neyleyim.

Kızılbaş imiş cahil, dil bilmez,
Leşçi baykuş imiş, söyleneni yapmaz,
Kibirlenip Türkmene önem vermez,

120 Nale: feryat, figan.

Kızılbaşa köle oldum, neyleyim.

Kızılbaş imiş serseri, oğlancılar,
Bir zenci sıfatlı, gözleri çakırlar,
Hepsi aynı aklı kısa sütü bozuklar,
Kızılbaşa köle oldum, neyleyim.

Kızılbaş imiş ala gözlüler,
Kendini bilmez, kaba sözlüler,
Dişleri yamulmuş, kara yüzlüler,
Kızılbaşa köle oldum, neyleyim,

Teker teker çıksalar gelirdi kuvvetim,
Yazık ki, gösteremedim erliğim,
Esir kalıp arttı iyice içerleyişim,
Kızılbaşa köle oldum, neyleyim.

Düşmanımdan temizler miyim namusumu,
İşitmezler bunlar çektiğim ahımı,
Bey Revşen der, yitirmişim yolumu,
Kızılbaşa köle oldum, neyleyim.

Biçare Revşenbek ağlaya ağlaya gitmektedir. Sayısız Kızılbaş başı demeden, ayağı demeden Revşenbek'i acımasızca döve döve gitmektedir.

Kaygı düşer mert yiğidin başına,
Dilini yutmuş düşman sağına soluna,
Kanlar akıp düşer gözüne kaşına,
Hey, yazık ey, beyin oğlu gider.

Sitem gören gönül yağ gibi kararır,
Yanlızlıkta derdin kime açar,
Tez yürü, diye Kızılbaşlar vurur,
Revşen bu halde köle olup gider.

Çölde teşne olup gider,
Üzüntüden bağrı dolup gider.
Çektiği azaptan rengi solup gider,
Bu halde Revşen köle olup gider.

Ayağına kumlar batıp gider,
Ayrılık derdini tadıp gider,
Yayan damağı kuruyup gider,
Bu halde Revşen köle olup gider.

Sırtına düşman basıp gider,
Leşe konmuşçasına konarak gider,
Bu halde Revşen köle olup gider.

Kızılbaşın önünde koşarak vınlayıp,
Arkasına baksa düşman vızıldayıp,
Başına ayağına kamçı darbesi cızıldayıp,
Bu halde Revşen köle olup gider.

Taş katı mı, baş şaştı mı, yarenler,
Yüreğinde gömülüp yatar arzular,
Bize de yetişir mi yine devranlar,
Deyip Revşen köle olup gider.

Kervansaray kervansaray bellerden aştı,
Her türlü belaya alışan baştı(r),
Nice menzil durmadan, yol yürüyüp,
Askar dağın eteğine ulaştı.

Şimdi bey Revşen'in bağrı kan oldu,
Türkmen çölü tamamen görünür oldu,
Sıra geldi, düşman kahraman oldu,
Azat olmak derdi iyice şüpheli oldu.

Kulak verin hatibin diline,
Kim dayanır ayrılığın türüne,
Bey Revşen'i sürüp tüm Kızılbaşlar,
Çıkıp vardı Askar dağının beline.

Dertli kişinin gönlü yaradı(r),
İranlı düşmanın içi karadı(r),
Büyüdüğün ülken şimdi kaldı arkada,
Halin nasıl diye Revşen'e sordu.

O zaman Kızılbaşlar Revşen Bey'e bakıp: – Artık büyüdüğün ülkenden ayrılmaktasın oğlancı Türkmen. Şu dağın üstünden yurduna bir bak. İkinci defa bu tarafları görmeyeceksin. Daha arzun kalmasın, dediler. O zaman Revşen Bey Kızılbaşlara bakıp: – Ey dilini yutmuş aklı kısalar, Türkmen yine toparlanır, kabilenize duman kaplanır. "Arap öcünü kırk yılda alırmış", dedikleri gibi Türkmene de sıra gelir. Revşen Bey elinde ebedî kalmaz, deyip korkusuzca karşı durdu. Düşmanlara bakıp, bıyığını burup bir söz dedi:

Bu dağların yoğun imiş dumanı,
Bizi tutmak daima düşmanın tasası,
Bu bahta erişmeye Türkmen pehlivanı,
Sonu gelmez bu bozkırın sırtlanı.

An bu andır, başka anı an deme,
Henüz Türkmenin heybetini noksan deme,
Güçlerimle bu kabileyi suskun deme,
Çok geçmez doğar koçlar zamanı.

Her Türkmen çıkar düşman kasdında,
Arabî tulparlar[121] oynar altında,
Çelik mızrak ışıldar elinde,
Vuruş olur şu Bedbaht'ın üstünde.

---

121 Tulpar: Bir cins asil at.

Kızılbaş denilene mızrak saplanır,
Meydan içinde kalır, leşi çiğnenir,
Öç aldıktan sonra tezde üstünüzdeki,[122]
Gerine gerine laf sokmalarınız bastırılır.

Vıdı vıdı edip köpürtme çeneni,
Burma oğlancı, hemen bıyığını,
Sağ olursam kabilenin, yurdunun
Toprağını savurduğumu görürsün.

Bahar olsa bülbül konar gülüne,
Türkü söyler makam alıp diline,
Kızlarını getirip Türkmen eline,
Cariye yapıp kucakladığımı görürsün.

Cenk günü gelir merdin gayreti,
Toplanıp bir olur Türkmen kabilesi,
Gelir kalır kısas alma sırası,
O zaman kırıp ezdiğimi görürsün.

Keklikler gezinir dağda, yamaçta,
Sür gitsin, sür gitsin, ayak üstünde,
Ne zaman olsa Türkmen senden ziyade,
Büyük kırım yaptığında görürsün.

Övünme, Kızılbaş, çirkin pisliksin,
Gayri dinsin, Lat-Menat'a[123] kulsun,
Varsa canın ses çıkaramadan bedendesin,
Türkmenin şiddetle atıldığını görürsün.

---

122 Arabî tulpar: Soylu Arap atı

123 Lat, Menat: Arapların İslam'dan önce taptıkları putlar.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Bey Revşen kormaz kedi hırından,
Namert sığınak ister senin ayağından,
Kısa zamanda Türkmenler kuşatıp sağından,
Süre süre götürdüğünde görürsün.

İşte şimdi Kızılbaşlar Revşen Bey'den bu sözleri duyup: – Vah sütü bozuğun yüksekten konuşmasına vah. Ölüme hüküm giymiş olmasına rağmen söylediği büyük sözlere bakın. Kesip parça parça etsek ganimetimizi hiç para almadan yoketmiş olacağız. Ayrıca Hunhar'ın gazabına uğrayacağız. İyisi mi, bunu hemen Hunhar'a teslim edip mükafatını almalı. Alt tarafı çölde ağzı ölçüsüzce büyüyüp ağzına geleni laf diye otlanan bir çöl Türkmeni, dediler. Revşen Bey'i acımasızca döve döve öte tarafa indirdiler. Sürüp götürdüler.

Acı kamçı basıp Revşen'in beline,
Asla rahim eylemeden ağlamasına,
Üstüne üstüne gelip haydadı,
Elini ayağını boyayarak kanına.

Kamçı vurur, bakmaz gözüne başına,
Felç olup, bedenleri zonklayıp,
Sıtması tutar içinden dışına.

Hey, yazık ey, elem düştü başına,
Kızılbaş dolanıp sağına soluna,
Tez yürü, ey oğlancı, deyip sürdü,
Acımadan gözünden akan yaşına.

Arık gelse, iki ayağıyla sektirdi,
Üvet[124] geldiğinde, yürü deyip mızrakla dürttü,
Kör sıçan gibi beyin oğlu biçare,
Sayısız Kızılbaşın önünde koştu.

---

124 Üvet: tarlaların içinde ya da kenarlarında bırakılan boş yer, dar yol.

Baştan ayağına o anda kan oldu.
Başa geleni çeken garib can oldu,
At hükmünde yürüye yürüye Revşen'e
Karaltı halinde bir şehir göründü.

Kızılbaş övüne övüne gider gerinip,
Revşen gider bakıp, ağzı açık kalıp,
Bir şehir göründü tozuyup uzaktan,
Minareleri, kapıları yükselip.

Kim iyi, kim kötü Allah bilir,
Üzüntü, mutluluk mert başına gelir,
Minare, kapılardan sonra yüksek binalar,
İleri vardıkça yakın olur,

Kızılbaş gönlünü şimdi ferahlattı,
Haşhaş çekip tükürerek keyfini kandırdı,
Yalın ayak, başı kabak edip Revşen'i,
Kamçı vurup berideki yüzden indirdi.

Bakılmaz Kızılbaşın güzelliğine,
Kına yakmış saç sakalına, kalpağına,
Bey Revşen'i kapıdan geçirip,
Sürüp götürdü şehrin sarayına.

İşte şimdi Kızılbaşlar Revşenbek'i süre süre şehir sarayının altına götürdüler. Burada köle olan başka Türkmenler de varmış. Saraydan inen bir yönetici herbirinin eline teker teker azat belgesi verip: – Sizler falan araziye gidip Gecdümbek'in denetiminde çiftçilik yapacaksınız, dedi ve bir askere teslim etti. Sıra Revşenbek'e gelip: – Sen de tövbe edip af dile. Sana da azat belgesi vereyim. Araziye, dostlarının yanına göndereyim, dedi. O zaman

Revşenbek Hunhar'ın temsilcisine bakarak, ben ölsem de düşmana tövbe edip yalvarmam, deyip bir söz dedi:

Bedbahtın dağları yüksek yamaçlı,
Öleceğim diye mert sözünden cayar mı,
Ben o bahsettiğin korkaklardan değilim,
Elinden geleni yap, acıma,

Kabilene esir olmuş gelirim,
Sıra gelir, bir gün öcümü alırım,
Kızılbaşa yalvarmaktansa, anla,
Ecelimden beş gün önce ölürüm.

İman var mı senin asıl gönlünde,
Göğüs gerip övünmek vardır dilinde,
Beni boyun eğer diye düşünme,
Acıma, duruyorum işte elinde.

Kızılbaşın gönlü katı taş gelir,
İçten ağlansa, kör gözden yaş gelir,
Korku saldığın yaşlılar, hastalar,
Yaşlıların yüreği kof, boş gelir,
Hunhar'ına ilenmek hoş gelir.

Bey Revşen asla teslim olmaz,
Ölmezse, düşmana kılıç vermez,
Dilini yutan İranlıların hepsini,
Kıpırdaşan karıncalar kadar görmez.

Bu sözleri duyan Hunharşah'ın vekili: – Bu çok inatçı bir Türkmenmiş, dedi ve saraya çıkıp Revşenbek'in köle olarak satılması için karar alıp geldi. Bunu Revşen Beyi yakalayıp getiren Kızılbaşlara verdi. Hunharşah'ın kanununa göre esiri kim getirirse satma hakkı onundu. Ardından Revşen Beyi yakalayıp getiren Kızılbaşlar kölelik belgisi için

Revşenbek'e uzun bir kalpak giydirerek onu köle pazarına doğru süre süre götürdüler. İşte şimdi bu şekilde Kızılbaşlar Revşenbek'i köle pazarına götüredursun, Hilalay'dan bir iki çift söz dinleyin.

Hilalay, Gecdümbek'in babası bir, annesi ayrı kızkardeşiydi. Gecdümbekler esir düşüp Hunhar'a geldiklerinde beş yaşında bir kız çocuğu olup Türkmen ülkesinde bulunduğu zamanları çok iyi hatırlardı. Şimdi Hilalay boylu poslu olmuş, evlenme çağına gelmişti. Hilalay'ın gözü gayri ihtiyarî kapıdaki delikten sokağa takıldı. Bir grup Kızılbaş'ın bir Türkmen gencini köle olarak satmak üzere sürükleye sürükleye götürmekte olduklarını gördü. Kızılbaşlar Revşenbek'i sürükleye sürükleye götürürlerken Hilalay'ın bir yandan üzülüp içi gitse de, diğer yandan, işin doğrusu Türkmen gencine içi ısındı. Hilalay nasıldır? Gözleri çoban yıldızı gibi, kaşları keman gibidir. Yetişkin, aklı başında, olup bitenleri kavrayacak biridir. O zaman Hilalay, "Bu bahtsız Türkmen genci Kızılbaşlara köle olmuş. Türkmen genci ya, Hunhar'ın sarayında tövbe etmemiş, dikbaşlılık etmiştir. Ardından da onu pazara götürüp köle olarak satmalarını emretmiştir. Şimdi bu biçare Türkmen gencini Kızılbaş pazarda köle olarak satacak. Bir zalim Kızılbaş satın alacak, bağrına bağrına sopa vuracak, azap çektire çektire çalıştıracaktır. Şimdi ağabeyim Gecdümbek'e söyleyeyim. Avluda hizmetkâr yok, bugün bir köle satın alın, diyeyim. Ağabeyim pazara gider, şu Türkmen gencine gözü takılır. Bakarsın, Allah gönlüne merhamet verir, bu Türkmen gencini satın alıp getirir. Bahçemizde çok azap çekmeden, kendini sığıntı olarak hissetmeden yaşar." der. Bunlardan başka daha pek çok şirin hayaller aklından geçer. O sırada Gecdümbek'in beline açık sarı kuşağını bağladığını, kameriyeden kalktığını, haşhaşını tükürüp pazara gitmeye niyetlendiğini görür. O zaman Hilalay, ağabeyi Gecdümbek'e bakar, bir söz der:

Sabah kalkıp altın kâhkülümü tararım,
Kız başımla mal mülke bakarım,
Büyük avlunun vazifesi zor, ağabeyciğim,
Bu avluya bir hizmetkâr dilerim.

Eyvan evyan kısrağın var, atın var,
Kızılından, samanisinden cins atın var.
Hunhar'a her sabah selamın, şikayetin var,
Bu avluya bir hizmetkâr dilerim.

Sen çıkarsın sokağa, burada kalırım,
Mala mülke yonca, saman koyarım,
Boş kalırsam yengemin işini alırım,
Bu şekilde ağabey, çok yorulurum,
Bu avluya bir hizmetkâr dilerim.

Bilirim, Kızılbaş buraya gelmez,
Gelip de bize hizmet etmez.
Onlar biz Türkmenlere itibar etmez.
Bu sıkıntılar hizmetkârsız olmaz.

Bu sebeple gidip bir köle alsanız,
Alıp getirseniz, burada damga vursanız,
Garip bir acizim, gönlümü alsanız,
Bu avluya bir hizmetkâr dilerim.

Ağlar Hilalay, garip biçare,
Ağabey eyleyin bugün halime çare,
Bir köle alın, rahim eyleyip ben gözü yaşlıya,
Hizmetten usanıp oldum avare.

Gecdümbek düşünür ki, Hilalay'ın sözü yerindedir: "Artık Hilalay yetişkin bir kız. Avlu da atla, hayvanla dolu. Bu hayvanlara mı baksın, yengesinin işine mi yardım etsin. Ey, kendim hamiyetsizim. Biricik bir üvey kızkardeşim varken, onu bunca avare etmişim. Utanmayı bırakıp kendisi dile getirdi. Yazık yahu, Kızılbaşlar bize hizmet etmese etmesin. Pazardan köle satın alacak param da mı yok" diyerek Hilalay'a bakan Gecdümbek bir söz dedi:

Tamam, bugün sana bir köle getireyim,
Asla üzülme, canım Hilalay,
Kırık gönlünü mamur edeyim,
Asla üzülme, canım Hilalay.

Yabancı yurdunda başım dumanda.

Gayri yurdu kurusun, çok kötü de,
Bu ellerde başın olsun selâmette,
Asla üzülme, canım Hilalay.

Aklın kemalinde, yaşın yerinde,
Gam, elem tutma aziz başında,
Gecdüm, Hasan ağan vardır huzurunda,
Asla üzülme, canım Hilalay.

Noksanın yok boy pos, güzellikte,
Şaşırmazsın, her bir yol yordamda,
Kel, kör ağabeyin yaşar arazide,
Asla üzülme, canım Hilalay.

An bu andır, başka anı an demez,
Merdin başına kaygı düşse, gam çekmez,
Zenginliğim de hiç kimseden az değil,
Asla üzülme, canım Hilalay.

Güzel kızlar ipek giyip hazırlansın,
Daima düşmanın eli bağlansın,
Asla üzülme, canım Hilalay,
Bir başından otuz bin köle pervane olsun.

– Üzülme, kızkardeşim. Sen söyledin, ben yapmadım mı? İşte şimdi bugün söyledin. Eğer pazarda köle bin altın olsa bile sana bir köle ya da bir cariye illâki alacağım, – diyen Gecdümbek tekrar evine girdi. Bin altını sayıp bir çift torbaya koydu. Çift torbayı belindeki kuşağa sıkıştırıp pazara çıktı. Pazardaki ufak tefek işlerini hemen bitirdi. Et, pirinç, havuç, soğan, çay ve biberleri heybesine koydu. Başına bir kağıt haşhaş sıkıştırdı. Çukurluktan dolaşıp köle pazarına geçti. İşte o sırada Revşenbek için Kızılbaşlar dört yüz gümüş, alıcılar ise üç yüz gümüş deyip duruyorlardı. Gecdümbek şöyle bir dolaşıp pazardaki kölelere birer birer bakıp geçerken gözü Revşenbek'e takıldı. Bir grup Kızılbaşın bir Türkmen çocuğunu köle pazarına koyduklarını gördü. Hunhar'a tövbe etmeyen bir iki kişinin köle olarak satıldığını sürekli gören Gecdümbek bu işe hiç şaşırmadı. Ancak köle

almak için geldiğiden bu Türkmen gencinin yanından daha öteye geçmek istemedi. Kızılbaşlara bakıp Revşen'in fiyatını soran bir söz dedi:

İşitiniz, pazardaki satıcı,
Şu köleye oldum, dostlar, talipli,
Ak niyetle bu tüysüze alıcı,
Söyle fiyatını, paranı sayıp vereyim.

Münasip altın kuşak sarayım,
Ünvanım var, bıyığımı burayım,
Şu çocuğun pahasını sorayım,
Söyle fiyatını, paranı sayıp vereyim.

Ölmezsem dünyada devran süreyim,
Çok yaşayayım, çok yıla kadar kalayım,
Ben de şimdi köle çalıştırıp göreyim,
Söyle fiyatını, paranı sayıp vereyim.

Ev bark edindim Hunhar elinden,
Söz alın, aracı başının dilinden,
Gelmişe benzer aşıp Bedbaht belinden,
Söyle fiyatını, paranı sayıp vereyim.

İşitin, yarenler, söylediğim sözümü,
Cebeci Gecdümbek derler adımı,
Şu tüysüz Türkmene dikdim gözümü,
Söyle fiyatını, paranı sayıp vereyim.

O zaman aracı başı gelip: – Hey Gecdümbek, bu kölenin fiyatı dört yüz gümüş olsa bile size bin altına satılır. Niye derseniz, Türkmen Türkmeni köle olarak aldığı için, – dedi. Gecdümbek bin altını Kızılbaşlara sayıp verdi. Vesikasını yazdırdı. Kızılbaş kadısına mühür bastırtı. Köleyi kendi malı yaptıktan sonra tüysüz Türkmeni Kızılbaşlara tarif eden bir söz dedi:

Bugün fazlasıyla gerçekleşti bahtımın sevdası,
Cevhere değer Türkmen pahası,
Yarenler, yoktur sözümün hatası,
Şükür, oldum alıcısı bu kölenin.

Bu kölenin bir tüyü değer bin köleye,
Türkmenin izleri değişilmez paraya,
Tanrım salıp beni bu doğru yola,
Şükür, oldum alıcısı bu kölenin.

Bu kölenin ay ile denktir cemali,
Belki de, gökte güneş misali,
Gönül kilidini kırarsa dost olur,
Şükür, oldum alıcısı bu kölenin.

Bu kölenin sıcaktır hüsün yıldızı
Ümitle parıldar şimşek gibi gözü,
Teke mi, Yavmit mi, Köklen mi kendisi,
Şükür, oldum alıcısı bu kölenin.

Gecdümbek uyandı bugün sağından,
Şadlıklar yayıldı gamının ardından,
Ayrılık yurdunda dengi denginden,
Şükür, oldum alıcısı bu kölenin.

İşte böylece Gecdümbek Revşenbek'i ardına takıp köle pazarından çıkardı. Yolda adını, soyunu sopunu sordu. Revşen: – Adım Revşen, Yavmitliyim. Cığalıbek'in öz evladıyım. Kırk yiğitle birlikte ülkeyi koruyordum. Hunhar'ın bir grup askerine esir düştüm. Buraya gelip size köle olarak satıldım. Az önce, aracıdan duyduğuma göre siz de Türkmensiniz. Tanrımın Kızılbaş'a köle etmeyip kendi halkımdan bir Türkmene köle etmesine şükürler olsun. Şimdi bu yabancı yurtta ben sizin köleniz, siz benim efendimsiniz, deyip inim inim ağlayan Revşenbek Gecdümbek'e bakıp bir söz dedi:

Allahıma şükredeyim, efendim,

Ala gözlü Kızılbaş'a düşmedim,
Gözün görmediği ayrılığın yığınında,
Köle olup bağrı taşa düşmedim.

Kısmetim bu imiş, yolda sürüldüm,
Az çok acı kamçı yedim,
Ölmüştüm, sizin sayenizde dirildim,
Hunhar elinde Kızılbaş'a düşmedim.

Kızılbaşlar bilmediğimi bildirdi,
Galip gelip kendi tabiyetine bağladı,
Dostum gamlı, düşmanımı güldürdü,
Buraya gelip bağrı taşa düşmedim.

Gafletteki vaktimde tuzak attılar,
Köle eyleyip dirseklerimden bağladılar,
Kurban olayım bahtıma, size sattılar,
Bahtım kara olup da Kızılbaşa düşmedim.

Babam ağlayakaldı Yavmit elinde,
Ne azaplar gördüm Askar belinde,
Köle Revşen'in hamdü sena dilinde,
Gayri yurtta bağrı taşa düşmedim.

Bu sözleri Gecdümbek işitti ve Revşenbek'e:

– Kardeş, üzülme, ben de Yavmit Türkmenlerinden olurum. Sen Cığalıbek'in oğluysan, ben de Ağalıbek'in oğluyum. Bir vakitler Ağalıbek'in iki oğlu, Gecdümbek ile Hasanbek ev barkları ile birlikte Hunhar'a esir olarak gittiler diye duymuşsundur. Sonradan babamı Kızılbaşların öldürüp geri döndüklerini, Türkmenlere senin baban Cığalıbek'in han olduğunu duymuştum. Türkmen yurdunda kel kör bütün dostlar sağ salim mi? Hey, işte böyle kardeş, "öle öle kim kaldı, seninle ben kaldım" dedikleri gibi, Allah'ın nasip etmesiyle bana denk gelip satılmana bak. Tamam, "sebepten sebep, balçıktan imaret". Elbette benim evimde hor görülmeyeceksin. Resmî olarak kölesin, gerçekte özgürsün. Ben

bu Türkmenliğimle seni köle yaparsam, Türkmenliğime leke sürmüş olurum. İsmin Revşen imiş. "İyi nam, yarım devlet". Haneme aydınlık olacak, deyip Revşenbek'in içini rahatlattı. Evine götürüp Revşenbek'i misafir odasına bıraktı. Kendisi de iç eve geçip pazardan getirdiği malzemeleri karısına verdi. Eski giyimlerini çıkarıp Revşenbek'e giydirdi ve karısına dönüp: – İşte bu köle. Ancak gerçekte köle değil. Bir sebeple Yavmit'ten getirilip satılmış. Aslı Türkmen, o bize Allah'ın verdiği hizmetkâr. Köle diye kaynıma hakaret etme, diye tembihledi. Hilalay'a da: – Bu köle gerçekte köle değil, Türkmen evlâdı. Ağabey olarak gör, gönlünü kırma, – diye tembihledi. Böylece, sözün kısası, Revşenbek Gecdümbeklerin evinde köle olup avlu işleri yapar oldu. İşte böyle, Gecdümbek padişahlıkta yönetici, silahtar, çok işli adam, Revşenbek'in ekmeğinden, çayından haber alan ise Hilalay. İşte şimdi Hilalay'ın Revşenbek'e olan şefkat ve muhabbeti günden güne artıyordu. Revşenbek'in güzelliği kendiliğinden Hilalay'ı gün geçtikçe cezbediyordu. Revşenbek'in de Hilalay'a içi eriyordu ama kirli iş kıyafetiyle, kölelik haliyle kendisini Hilalay'a denk görmüyor, Hilalay her halukârda benim gibi bir köleye göz ucuyla bile bakmaz, diye düşünüyor, onu meyus bir halde delik deşiklerden gizlice gözetliyordu. Hilalay ise, Revşenbek'i için için seviyor, bu gayri yurtlarda bir dost bulamadan serpilmiş bir kız değil mi, doğrusu Türkmen evlâdını kendisine denk görüyor, içi yana yana ağabeyim beni verecek olursa bu Revşen gibi bir delikanlıya verir, diye düşünüyor, derdi halini Revşenbek'e beyan etmenin bir yolunu bulamıyor, bedenine ateşler basıyordu.

Günlerden bir gün Hilalay misafir odasının kameriyesinde durup avluyu süpürmekte olan Revşenbek'e baktı ve bir bahane bulup birçok yerden timsal getirerek bir söz dedi:

Revşen, bak Bedbaht'ın beline,
Karları erimiş, bahar olmuş,
Elvan elvan lâle yapraklarına
Şebnem düşmüş, çıksuv[125] dolmuş.

Bülbüller konmuş ağaç çiçeğine,
Türlü türlü sena alarak diline,
Gri bir serinlik düşüp Hunhar eline,
Gönüller bahrine bahar gelmiş.

---

125 Çıksuv: Çiy düştükten sonra ağaçların, otların yapraklarından damlayan su damlalarının ismi.

Sıcak güneş kemerleri kesmiş,
Bu tarafa Türkmenden rüzgar esmiş.
Birşeyden benim bağrım ısınmış,
Gönüller bahrına bahar olmuş.

Rüzgar çıkarsa, bademler hışırdar,
Misafir gelecek olursa, kulak çınlar,
Kırlangıç cırlar, torgay zırlar,
Gönüller bahrına bahar olmuş.

Bahşı türkü yazar yürek gücünden,
Gönül söner arzu, heves yalanından,
Tan rüzgarı başlar dağın ucundan,
Gönüller bahrına bahar olmuş.

Çölden gelir gazelayın[126] sedası,
Hilalay'ın varmı derdinin devası,
Bahar ekini imiş onların meyvesi,
Gönüller bahrına bahar olmuş.

Bu sözü Revşenbek Hilalay'dan duyarak:

– Evet, bahar olacağına olmuş. Ama ben bir köle olsam, tabip olmasam, bilmesen, sende nasıl dert var, buna nasıl deva var, deyip hüngür hüngür ağladı, Hilalay'a bakıp bir söz dedi:

Hilalay, kabartma içimdeki derdimi,
Hastalığının devasını ne bileyim,
Bir başıma olmuşum avare,
Derdin ne ki, devasını ne bileyim.

126 Gazelay: Grup halinde uçan, toygardan biraz büyük, taçlı, kara kuş

Kölenin işi hizmette durmak,
Işığı görmeyle bahçe süpürmek,
Kendini ottan da, çöpten de aşağı görmek,
Derdin ne ki, devasını ne bileyim.

Köle efendisinin iradesine tabi,
Ayağında çarık, boynunda tulum,
Akşama kadar çalışmaktır kalkıp ezanda,
Derdin ne ki, devasını ne bileyim.

Tabip çok, doktor çok Hunhar elinde,
Tahtası önünde, övünme dilinde,
Gamdan başka ne var kölenin gönlünde,
Derdin ne ki, devasını ne bileyim.

Tabipler derdini bilmez mi ahir,
Ben diyarından ayrı bir misafir,
Revşen tulum giymiş garip bir fakir,
Derdin ne ki, devasını ne bileyim.

Revşen gerçekte seyiszade sinçi[127] değil mi, Hilalay'ın içindeki derdi çoktan anlamıştı. Buna rağmen köleliğine boyun bükmüş, bu olaylardan uzak durarak böyle demişti. Ama Hilalay Revşenbek'i pek anlayışsız, cahil düşündü. Revşenbek'e bakıp, "Bana bu Kızılbaş yurdunun tabipleri gerekli değil, bana sadece sen tabiplik edebilirsin, dedi. Hüngün hüngür ağlayıp bir söz dedi:

Revşencan, sensin, şifakarım doktorum, tabibim,
Derdime deva et bugün, ışığım,
Kızılbaş tutmadan kar gibi tenimi,

---

[127] Sinçi: Atların soyunu, yaşını ve davranışlarını iyi bilen kişi.

Derdime deva et, Revşen ışığım.

Tanrım, açacaktır köle yolumu,
Düşmanlar tutmasın burada kolumu,
Sana bağışlayayım canımı, gönlümü,
Derdime deva et, Revşen ışığım.

Söz söyleyen benim gibi nazik edalı,
Teni tene koşan ustad feryadı,
Bakışın bağrıma bir ok sapladı,
Derdime deva et, Revşen ışığım.

Bütün canlılar eşi ile uygun olur,
Gıybetçinin işi, eğlencesi söz olur,
Bir yan bakmazsan, Hilal yok olur,
Derdime deva et, Revşen ışığım.

Şimdi utancı, hayâyı atayım,
Seni sevip göz yaşı dökeyim,
Başkasını değil, seni kucaklayayım,
Derdime deva et Revşen ışığım.

Bu sözü duyan biçare Revşenbek kendi gölgesinden ürktü, korktu. Hilalay'a yalvarıp, köleyi kendi haline bırak, dedi. Hüngür hüngür ağlayıp bir söz dedi:

Bu yerlere köle olup gelen biçare,
Ne kadar yansan da neyleyim, ne çare,
Benim için, can küçük hanım, olma avare,
Kendi halime bırak şimdi, Hilalay.

Tümen nehri gibi dolup taşma,
Bir garip kölene gönül koyma,
İşte ben, gerçekte ölmüş insan hesabı,
Sen kendini boşuna helak etme,

Kendi halime bırak şimdi, Hilalay.

Baharda açılan bağda laledir,
Şükür edin hepsini birileri alır,
Boş yere canın yok olur,
Kendi halime bırak şimdi, Hilalay.

Bu işini ağabeyinle yengen öğrenmez mi,
Öğrendikten sonra seni yok etmez mi,
Gizli günah aşikar olmaz mı,
Kendi halime bırak şimdi, Hilalay.

Revşen kul ağlar sana hüngür hüngür,
Kölenim, elimden ne gelir,
Halimi düzeltmeden olmayayım günahkar,
Kendi halime bırak şimdi, Hilalay.

Bu sözü Hilalay, Revşenbek'ten işitip: – Revşencan, canım. Eğer işte bugün gönlümü almazsan, hacetimi gidermezsen, hasretinle helak olacağım. Kıyamette elim yakanda olacak, deyip hüngür hüngür ağladı. Revşenbek'e yalvaran, imrenen Hilalay bir söz dedi:

Yabancı yurdunda ben de garibim,
Gariplikte sıkıntı basıp yaşarım,
Seni görüp canımı, dilimi veririm,
Takatim kalmadı, Revşen, rahim eyle.

Kırmızı gül açılır goncadan gonca,
Takatim yok daha gül açılınca,
Gözümden akan yaş misli tar gonca[128],
Sabrım tükendi, Revşen, rahim eyle.

Hurhar elinde kime denk oldum,

---

[128] Tar gonca: Yeni koparılmış, henüz suyu kaçmamış, solmamış gonca.

Gamın batağına battım, çamur oldum,
Hüsnüne eridim misli yağ oldum,
İşte bugün eğer halimi sormazsan,
Ecelin atına bindim, hazır oldum,
Takatim kalmadı, Revşen, rahim eyle.

Adın Revşen, kendin revşensin[129] ışığım,
Kabemsin, canımsın, gönül nurum,
Sensiz bu dünyada yoktur dayanağım,
Sabrım tükendi, Revşen, rahim eyle.

Gülüp bakmana vereyim canımı,
Korkmadan tut, bahşettim sana tenimi,
Yoksa, al bıçak başka ilaç yok,
Kendi elinle akıt bağır kanımı,
Takatım kalmadı, Revşen, rahim eyle.

Hilalay iyice huzursuzlaşıp sabırsızlaştı ve ağladı. Revşenbek'in gözü Hilalay'a takıldı. Böylesine alımlı, böylesine genç bir güzelin yalvararak, imrenerek ağlamasına içi acıdı. Allah bilir, böylesine teşne-i visal halde evlilik çağına gelmiş bir gönlü avlamak belki sevap olur, dedi ve Hilalay'a meyledip saçlarını okşadı. Hilalay da kendini Revşenbek'in kucağına bıraktı. Böylece Revşenbek ile Hilalay birbirlerine kavuştu. Gözden uzak misafir odasında kucaklaştılar, dünyadan bihaber gönüllerini hoş ettiler. Bütün işi gücü unutup misafir odasında uyuyakaldılar. Şimdi Gecdümbek'ten dinleyin.

Cebeci Gecdümbek arazide çiftçilik yapmakta olan Türkmenlerin yanına gitmişti. Bir iki gün Türkmenlerde misafir olmuş, o gün dönüp evine gelmişti. Bakar ki, evde hayvanlar su içmemiş, avlunun yarısı henüz süpürülmemiştir. Gecdümbek niye böyle acaba. Biçare kardeşim Revşen yorulup misafir odasında uyuyakalmış olsa gerek, deyip attan iner. Atını kendisi bağlar. Revşen'i uyandırayım, diyerek yavaşta misafir odasına girer. Bakar ki, Hilalay ile Revşen sımsıkı kucaklaşmışlar, dünyadan habersiz uyumaktadırlar. O anda Gecdümbek'in kanı birden beynine sıçrar, öfkelenir. Hançerini kınından çıkarır. Hilalay ile

---

129 Revşen: Aydınlık.

Revşenbek'in kafalarını kesmek isteyerek bir hamle yapar. Ama böyle fidan gibi iki genci öldürmeye gözü kıyamaz. Görmezlikten geleyim der, yine içindeki kötülük bırakmaz. Ar, namus denen bir şey var, elinde kılıç Hilalay ile Revşenbek'e bakarak çırpınırken ansızın Hilalay'ın gözü açılır. Gecdümbek'e bakar, yalvarır: – Ağabeyciğim, Revşen'in günahı yok. Günah bende. Öldüreceksen beni öldür. Revşen'e bir şey yapma, deyip kendini Revşenbek'in üstüne atar. Hüngür hüngür ağlayarak bir söz der:

Ağabeyciğim, bir şey yapma günahsız kula,
Rezil kızkardeşinim, ayıp kendimde,
Gerçekte genç yaşta ölmeyi hak etmiş,
Rezil kızkardeşinim, ayıp kendimde.

Adil kul, insaf et, Hunhar elinde,
Esiriz hepimiz şahın elinde,
Münafıklık yoktur kızkardeşinin gönlünde,
Rezil, karalıyım, ayıp kendimde.

Kim kötü diye söyler soyunu, elini,
Beğenmem Kızılbaş'ın oğlunu,
Gayri dinin beyzadesine varmaktansa
Ben kendim istedim Türkmen kulunu,
Rezil kızkardeşinim, suç kendimde.

Teklif ettim, meyhaneye gir, dedim,
Kendi elinle bana şArap ver, dedim.
Bu günah benden oldu, ağabeyciğim,
Dinim, elim, soyum bir, dedim.
Rezil, karalıyım, suç kendimde.

Kendiliğimden kara ettim yüzümü,
Kanlı yaşla doldurdum şehlâ gözümü,
Gayri dinler basmasın diye izimi,
Revşen'e teslim etmiştim kendimi,
Rezil kızkardeşinim, ayıp kendimde.

Acizim, rahim eyle halime,
Yabancı yurdunda, cism u canıma,
Ağamsın, babamsın, Askar dağımsın,
Şevkat et, engel olma yoluma,
Rezil, karalıyım, suç kendimde.

Hilalay der, bakın arz u feryadıma,
Kibrit çakma sinemdeki otuma.
Öldürürsen ölürüm, bağışlarsan kalırım,
Gönül verdim kendi kabilime, neslime,
Rezil kızkardeşinim, ayıp kendimde.

– Ağabeyciğim, hem ağamsın, hem de beni baba yerine terbiye eden, büyüten babamsın. Bu yabancı yurtta öldürürsen ölüp giderim, bağışlarsan ölmez yaşarım. Revşen'in günahı yok. Günah bende, diyerek hüngür hüngür ağlar. Hilalay'ın gözünden damlayan katre katre gözyaşları Revşenbek'in yüzüne damlar. Revşenbek şöyle bir uyanıp gözünü açar. Bakar ki, Hilalay ağabeyi Gecdümbek'e dönmüş, günah bende deyip ağlayıp durmaktadır. Gecdümbek'in de öfkesi basılmış, Hilalay'ın söylediği sözlere kanaat hasıl kılmıştır. Revşenbek'in uyandığını gören Gecdümbek hiçbir şey demeden hemen dışarı çıkar. İç avluya geçer, olan bitenlerden karısını haberdar eder ve: – Hemen gidip Hilalay ile Revşen'e söyle. Ben Revşen'i azat edip içgüveyi yapacağım. Hemen git, bu rezaletten bir olay çıkmasın, der ve sokağa çıkıp gider. Gecdümbek'in karısı hemen misafir odasına geçer. Hilalay ile Revşenbek'e gülerek: – Evet, gençlik ne de olsa. Üzülmeyin, hayatta böyle şeyler olur. Revşen, üzülme. Gecdümbek seni azat edip içgüveyi yapacakmış, der. Bu haberi işiten Revşenbek hüngür hüngür ağlar. Bu hale Revşenbek ne der:

Gayri yurda düşmüştüm köle olup,
Şad etti gönlümü alıp Türkmenim,
Asıl neslim, kabilem bir, elim bir,
Şefkatlim, canım kabem, Türkmenim.

Hunhar elinin yolu alçaklı yüksekli imiş,
Gecdümbek başlı başına bir heybetli imiş,

Altının kadrini kuyumcu bilir dedikleri
Hak imiş, hak imiş, hakikatli imiş,
Ölmesin, nerede olursa olsun Türkmenim.

Bir aciz kulum ben, yol yordamım yok,
Yavmit elinde bir oğul idim, noksanım yok,
Hem ağabeyim, hem babam olsun Gecdümbek,
Ondan başka da ağabeyim yok, kardeşim yok,
Her yerde himmeti büyük Türkmenim.

Yabancı kölelerin işi nedamet,
Her gün yüz hasret, yüz bir kıyamet,
Kölenin şansını açtı rast gelip,
Hunhar elinde Gecdümbek velinimet.

Köle Revşen Müslüman, Allah'a bende[130],
Eğer ki olsa bile yoksul, eftade[131],
Ah vah edip olmuştum şermende[132],
Gecdümbek bir velinimet imiş de,
Hizmetini göreyim can olursa tende.

İşte şimdi Gecdümbek'in karısı Revşenbek ile Hilalay'a: – Evet, sizlerin bu işinizi Gecdümbek ile benden başka hiçkimse bilmesin. Hem, bu tarafı da kendimiziz. Gecdümbek, kölesini kendi kabilesinden olduğu için azat edip kendisine içgüveyi yapmış derler, geçer. Alem gülistan. Bunun nesine üzülüyorsunuz, şeklinde güzel sözler söyleyip içlerini rahatlatır. Gecdümbek, arazideki Türkmenlere, gidecek olan bir kişi ile mektup gönderip Kızılbaş kadısından da Revşenbek ile Hilalay'a nikah kıydırarak akşamleyip evine döner. O akşam küskünler gibi birbirleri ile konuşmayarak sabahı ederler. Gecdümbek sabahleyin iki bakımlı koyunu kesmekle, eti büyük kazana koyup çorba pişirmekle, karısı da kuyruk yağında titreterek yumuşak çörekler pişirmekle haşır neşir

130 Bende: köle.

131 Eftade: Aciz, güçsüz.

132 Şermende: Rezil

olurlar. Öğleyin hürmetli arazideki Türkmenler kadınları, çoluk çocukları ile birlikte gelip kalırlar. Gecdümbek'in karısı ile Hasanbek'in karısı Hilalay'a çift yenge[133] olurlar. Böylece, gayri yurtta adetlerini yerine getirerek, baş göz ederek iki genci birleştirirler. Ertesi gün Türkmenler arazideki köylerine dönerlerken, Hasanbek ağabeyi Gecdümbek'e "Damadı bizim köye ziyafete getir", diyerek misafirliğe davet eder. Böylece aradan on, on beş gün kadar geçer. Revşenbek Gecdümbeklerde içgüveysi olur. Birbirlerini kanıksadıktan sonra Gecdümbek, Revşenbek'i Hasanbeklere misafirliğe götürür. Böylece Gecdümbek ile Revşenbek, iki atlı, sular gibi akarak, bozkırlara, çöllere bakarak, tam öğle vakti arazide çiftçilik yapmakta olan Türkmenlerin köyüne varırlar. Hasanbek misafirleri indirir. Büyük bir besleme koyun keser. "Haydi misafirin huzuruna", diyerek bütün kel, kör arkadaşlarını çağırır. Türkmenler: – Hey, yürüyün, Hasan Ağaya Revşen oğlan gelmiş, deyip toplanırlar. Hasanbek'in evine gelip misafirlere büyük hürmet gösterirler. O gün, her biri oğlak, serke[134] kesip sırayla misafirleri davet ederler. Yemek baskını yapıp[135], acı acı yeşil çay demlerler. Yengeler, gelinler ağızlığa ak tütün yerleştirip kıvrım kıvrım tüttürürler. Böyle zamanlarda Türkmenler eğer bir yolunu bulurlarsa, sabaha hayvansız kalsalar da bir hayvan keserler. Ancak yokluk insanın gözünü karartır, bıçak saplamış gibi yapar. Böylece, sözün kısası, Gecdümbek ile Revşenbek Türkmenlere üç gün misafir olurlar, kaftan giyip mendil alırlar. Büyük bir izzet ve ikramla, üçüncü gün sabahleyin Hunhar şehrine doğru yola çıkarlar.

İşte şimdi Gecdümbek ile Revşenbek bir şehir olsa akşama varırız, diyerek yoldan saparlar. Kırları, çölleri geze geze eski bir kalenin yanına gelirler. Burada ikisi de atlarını otlamaya bırakıp kalenin tepesine çıkarlar. Dinlenerek, etrafı seyrederek otururlar. Bu arada, Revşenbek'in gözü bir atın büyük bir kemiğine takılıp: – Şu at zamanında tulparmış. Sonunda burada büyük bir savaş olmuş ve bu tulpar ölmüş. Nice insanın, nice atın kemiği bu kalenin etrafında gömülü yatıyor. Evet, bu vefasız dünyanın sonunda edeceği bu, der, hüngür hüngür ağlayarak, Gecdümbek'e bakarak bir söz der:

Dünya adım adım geçer,
Herkes kendi şavkında yaşar,
Hareketli büyük bir pazar,

---

133 Çift yenge: Düğünün ikinci gecesi gelin ile damadın yanında kalan iki kadın.

134 Serke: İğdiş edilmiş teke.

135 Yemek baskını yapmak (âvqat bâsti qılmâq): Düğünden sonra düğünün bittiğini gösteren, hafif yiyeceklerle misafirlerin ağırlandığı bir tören yapmak.

Olmuş imiş şu yerlerde.

Gazap almış alevler,
Dökülmüş paralar, altınlar,
Lal, mücevher, taşlar,
Olmuş imiş şu yerlerde.

Yüksek yüksek ak revaklar,
Uzun minareler, peştaklar[136],
İreme benzer bağlar,
Olmuş imiş şu yerlerde.

Böylece, Revşen bu kalede Gecdümbek'e: – İşte bu yer cebehane, bu yer kale, bu yer tophane, bu yer falan, bu yer filan olmuş imiş, diyerek hepsini gösterir. Böylece, akşam olmaya başladığında Gecdümbek ile Revşenbek şehre dönerler. Akşamleyin Gecdümbek'in evine ulaşırlar. Şimdi sözü Türkmenlerden işitin.

Reşvenbek'in eski kalede söylediği sözler yavaş yavaş Türkmenlerin kulağına gider. İğne gibi sözü deve gibi yapmada Türkmenler usta değil mi, arazideki Türkmenler arasında "Revşen sinçi imiş, aslen Cığalıbek'in evladı ya. İnsanlar Cığalıbek'e de Yavmit'e han olmadan önce çok iyi bir at canbazı sinçi derlermiş. Revşen pek evliya tipli bir insanmış. Hatta eski zamanda ölmüş atı renklerine kadar bilirmiş", şeklindeki sözler gürül gürül sohbetlere konu olur. Bu söz gidip padişah Hunhar'ın kulağına da yetişir. Derhal vezirlerine akıl danışıp: – "Gecdümbek'in azat ettiği kölesi Revşen böyle böyle sinçiymiş. Onun sinçiliğinden faydalanalım, elimizdeki adam", derler ve Hunharşah'ın fermanı ile Gecdümbek'e: "Azat ettiği kölesi ile bizim huzurumuza gelip gitsin", diye adam gönderirler. Gecdümbek, padişahın emri vacip, deyip Revşenbek'i yanına katıp Hunharşah'ın huzuruna gelir. O zaman Hunharşah Gecdümbek'e bakıp: – Biz Revşen'i sinçi diye duyduk. Eğer izin verirseniz, bizim tabladaki atlardan tulpar ayırsın, der. Gecdümbek: – Peki, bizler bir fakiriniziz, padişahın emri vacip. Ne derseniz, yapmamanın

---

136 Peştak: Binaların ön kısmının haşametli yukarı kısmı.

çaresi yok, der. Hunharşah: – Öyleyse, seyisler, Revşen'i tablahaneye götürün. Atlardan tulpar ayırsın. Sonra dönüp benim huzuruma getirin. O zamana kadar Gecdümbek burada duracak", diye ferman verir. Hunharşah'ın seyisleri Revşen'i yanlarına katıp padişahlığın tablasına götürürler. Hunharşah'ın tablasında otuz bin at dizi dizi bağlı durmaktadır. Seyisler atları birer birer gösterirler. Revşenbek bu otuz bin atın içinden üç tulpar seçer. Biri karaca sağır at. Eğer bir durursa bir daha koşamaz. Diğeri ala at. Güneşe doğru koşamaz. Bir diğeri ak at, taşlıkta koşamaz. Bunların dışındaki atların hepsi için tulpar değil, diyen Revşenbek seyislerle birlikte Hunharşah'ın huzuruna geri dönüp: – Şahım, emrettiğiniz fermanınızı yerine getirip atlarınızı gördüm. Otuz bin atınızın içinde üç tane tulpar varmış. Onlar da kusurlu, diyerek Hunharşah'a bakıp, bir çok yerden timsal getirip bir söz der:

Gördüm atlarını birer birer,
Hepsi de sıradan imiş, sultanım,
Üç tane tulpar, üçü de noksanlı,
Bunlar hızlı imiş, sultanım.

Üçü de koşucu atı tutamaz,
Yarış olursa, hedefine ulaşamaz.
Gerçek tulpar bulunursa, onu geçemez,
Böylece, hepsi boş imiş, sultanım.

Boşuna bakmışsın otuz bin atı,
Bunlarla koruyup bu memleketi,
Hiçbiri yapmaz bir tulpar zatı işi,
Böyle, işin boş imiş imiş sultanım.

Adamların atın iyisini bilemez,
Bilse de onu tulpar yapamaz,
Bu atların, düşman gelse, karşılaşamaz,
Şan şevketin boş imiş, sultanım.

Bu sözleri Revşen Sinçi söyledi,
Altta durup yukarıyı gözledi.

Öfkem geldiğinden damarım kabardı,
Devletin medarsız imiş, sultanım.

Bu sözleri işiten Hunharşah'ın her bir bıyığı şiş gibi olur, gazaba gelip yılan gibi zehir saçar: – Vah, hele sen Türkmen, bizim atlarımızı, şan-u şevketimizi, padişahlığımızı küçümser mi oldun? Zindancılar, bu haddini aşan inatçı Türkmeni bağlayın. Kendisinde biraz kölelik olduğu için gözü kaymış, gözünü iyi bir dağlayın, diye emreder. O zaman Gecdümbek Hunhar'a bakıp: – Şahım, benim onu azat ettiğime dair elimde kadınızın kağıdı var. Eğer gözünü dağlatırsanız, hakkını ödersiniz, der. O zaman Hunharşah: – Peki, Revşen'in gözünün hakkını ödeyeceğim, der ve zindancılara emrederek bir ateş küreğini alevde kıpkızıl kızdırır. Revşen'in iki gözüne ateş küreğinin iki ucunu bastırır. Biçare Revşen'in iki gözü akarak düşer. O zaman Hunharşah Revşen'e bakıp: – Gözünün hakkı için şimdi beş yüz altın vereceğim, der. Tam o sırada bir yolcu sokaktan ölmek üzere olan, zayıf, adi bir ata binmiş, yavaş yavaş giderek geçmekteydir. Yolcunun atı aslında tulpardır. Bakımsız olduğu için bu hale düşmüştür. Biçare kör Revşen, padişahın sarayında otururken, sokaktan geçmekte olan helvacının atının tulpar olduğunu atın yürürken çıkardığı sesten anlar. Hunharşah'a dönerek: – Gözümün hakkına şu sokaktan geçmekte olan helvacının atını alıp verirseniz razıyım. Beşyüz altını almam, diyen kör Revşen Hunhar'a bir söz der:

İşit, şahım, fakir arz-u feryadını,
Seherler söyleyeyim Hakkın yadını,
Yere atmazsan ağzım badını[137],
Beşyüz altını ne yapayım,
Alıp verin helvacının atını.

Bir geçer sarayının dışından,
Değişilip satılmış Arap yurtundan,
Talep ettim, adam gönder ardından,
Beşyüz altınını ne yapayım,
Alıp verin helvacının atını.

---

137 Badını: Sözünü.

Duvar arkasından bir at geçer,
Bu adiyi gönlüm talep eder,
Beşyüz altınını ne yapayım,
Alıp verin helvacının atını.

Kör oldum, körlükten şimdi ölürüm,
Kör olsam da atın türünü bilirim,
O adiyi verin, razı olurum,
Beşyüz altınını ne yapayım,
Alıp verin helvacının atını.

Revşen kör der, verirsen gözüm hakkını,
Okşaya okşaya öleyim bir at tenini.
Sırlı sokaktan işitirim sesini,
Beşyüz altınını ne yapayım,
Alıp verin helvacının atını.

O zaman Hunharşah kör Revşen'in bu sözünü duyup: – Kendini seyis sinçi sayan geberesice Türkmen! Benim otuz bin kişneyip duran argumak atlarımdan[138] tulpar ayıramayıp gözünden oldun. Şimdi inadı bırakmadan Türkmene sinçi desinler diye sokaktan geçen helvacının atına tulpar deyip zırlıyorsun. Ey akılsız Türkmen. Ölürken de at diye ölür. Aklı yok ki, beşyüz altına nice at alır. İyilikten anlamaz ahmak. Gel, kendi etsin kendi bulsun, deyip yöneticilerine: – Gidin, şu sokaktaki helvacının atını birşeyler verip razı ederek alıp getirin. Şu kör Revşen'e verin, diye emreder. Yöneticiler dolaşıp sokağa çıkarlar. Baksalar, bir helvacı zayıf, eti etine yapışmış, kemiği kemiğine kaynamış, tir tir titreyen, ot gibi biçimsiz bir ata binmiş, bir torba helva yüklenmiş, sokakta sallana sallana gitmektedir. Yöneticiler: – Helvacı baba, durun, dediklerinde helvacı:

"Bunlar beni sorgulamaya, tartımı denetlemeye geliyorlar", diyerek korkar: – Evet, evlatlarım, bana şefkat gösterin. "Çoluk-çocuklu bir adamım. Günlük kazancımı temin etmek için şu mesleği yapıyorum. Hiç kimseye hıyanet etmem. Tartım da doğru. İşte bu taşım, çeyrek, bu yarım, bu ise nimçeki[139], bu kesir, bu da bir miskallik, deyip telaşa

---

138 Argumak at: Soylu ve hızlı koşan at.

139 Nimçeki: 500 grama eşit ağırlık ölçü birimi.

kapıldı. Yöneticiler helvacıya yetişip: – Durun, helvacı baba, bizlerin tartınızla işimiz yok. Bizler padişahlık için şu atınızı istiyoruz, dediler. Helvacı kıvanıp: – Evet, kendisi bir ölesi at idi. Padişahın başından sadaka olsun. Alıp gidin, evlatlarım. Bir şekilde beni suçlu çıkarmayın yeter, deyip atından indi. Helvasını da indirip atını takımlarıyla birlikte yöneticilere verdi. Yöneticiler helvacıya sayarak elli altın verdiler. Ömründe elli altın görmemiş olan helvacı ne olduğunu anlayamayıp başını bir oraya bir buraya vurdu. Yöneticiler helvacının atını alıp Hunharşah'ın huzuruna döndüler. Helvacının biçimsiz atını gören Hunharşah: – Gecdümbek, al adi atı, salağını bindirip git, dedi. Gecdümbek Hunharşah'tan bir miskal dahi geri kalmayarak itiraz etmeden oturmuştu. Cadının önünden kurtulmuşçasına sesini çıkarmadan yerinden kalktı. Adi ata kör Revşen'i bindirdi. Adi atı çeke çeke evine döndü. Evine geldiğinde Hilalay ve Gecdümbek'in karısı, çoluk çocuğu, bu yabancı yurtta gördükleri horluklara dertleşerek alabildiğine ağlaştılar. Taş sert mi, baş sert, dedikleri gibi alışmaktan başka çare var mı! Gözde yaş varsa, ağlatır ya. Gözyaşı da, ümit de tüketildikten sonra insan ne için ağlasın. Böylece, bu biçare Türkmenler de alışıp sakinleştikten sonra Gecdümbek kör Revşen'e: Olan olduktan, gözünü kaybettikten sonra boş yere zalim Hunhar'ın beşyüz altınını almadın. Bir ömür ailene destek olurdu, dedi. Kör Revşen: – Bu at zalim Hunhar'ın beşyüz altınından âlâ, dedi ve bir çok yerden timsal vererek şöyle dedi:

Eşleştirip konuşmak sözün nakşıdır,
Bunu söyleyen nice şair, bahşıdır[140],
Zalimin altınını alıp yemektense,
Çöl ortasında açlıktan ölmek iyidir.

Bu elde pohpoh koşma sözüne,
Bir anda farzı döner kendine,
Bu zayıf atın aslı tulpar zatı,
O kadar da kestirmesen gözüne.

Koşuşu var uçan kuştan ziyade,
Sessizleştiğinde kırlangıç gibi kenarda,
Şu at var, kalmayız Hunhar arasında,

---

140 Bahşı: Halk destanlarını okuyan ozan.

Şimdi asla üzülme, Gecdümbek.

Şu at var ulaştırır Yavmit eline,
Deh dediğinde çıkar Bedbaht beline,
Köle etmez Kızılbaşın eline,
Şimdi asla üzülme, Gecdümbek.

Şu at ziyade buradaki otuz bin attan,
Eksikliği yok asla boy posttan,
Kaçsa, kurtulur her türlü canlıdan,
Şimdi asla üzülme, Gecdümbek,

Buna binip bu yerlerden gideriz,
Yüksek yüksek bellerden geçeriz,
Ölmezsek, doğduğumuz ele ulaşırız,
Şimdi asla üzülme, Gecdümbek.

Ev barkımızın hepsini alıp gideriz,
Tekeli Yavmit'in yolunu tutarız,
Varıp yurdumuzda mesken tutarız,
Şimdi asla üzülme, Gecdümbek.

Kazana yaklaşırsan, yapışır isi,
Zehir, zakkum zalimlerin gölgesi,
Şu tulpara binip kaçar gideriz,
Bu yer misli ejderhanın yuvası.

Ağlar kör Revşen, gamlı ağlar,
Senin de gözünü bir gün dağlar,
Şu at eğer terbiye edilip bakılsa,
Ne kadar da olsa, verdiğin yemin hakkını verir,
Revşen eğer binerse bunun beline,
Kendini Yavmit'e varmış gibi hazır hisseder.

– Eğer bu at benim söylediğim gibi terbiye edilirse, kırk günde hazır bir tulpar olarak yetişir. Helvacı bu ata bakmasını bilmemiş, hor kullanmış, dedi. Bu sözleri Gecdümbek kör Revşen'den duyunca çoluk çocuğuyla birlikte Türkmen yurduna gidip vatan edesi, mümkün olsa, şu bedbaht, zalim Kızılbaş yurdundan kurtulup gidesi geldi: "Olursa olur, olmazsa her zamanki gibi Hunhar'ın elindeyim", diyerek kör Revşen'e: – Peki, dediğin olsun. Ancak sen kör bir adamsın, bana bu atı terbiye etmenin tertibini öğret, dedi. Kör Revşen: – Atı kırk gün güneş değdirmeden, her gün iki kase arpa, bir bakraç deve ayranı, içebildiğince su, tertibi ile yonca vererek bak. Kırk günden sonra görürüz, dedi. Gecdümbek kör Revşen'in dediği gibi yaparak ata baktı.

Bir gün Gecdümbek şüphelenip : " Hani, bu sinçi miymiş, bir anlayayım", diyerek kasten tablasının tepesinden bir avuç kadar yeri delip atın sağrısına ufacık güneş ışığı değdirdi. Kırk gün tamam oldu. At iyice semirip kendini toparladı. Atı Revşen'e gösterdi. Kör Revşen eli ile sıvazlayarak atın sağrısında güneş değen yeri bulup: – İşte burasına el içi kadar güneş değdirmişsin. Kırk günlük emeğin yanmış. Şimdi atı yeni baştan kırk gün güneş değdirmeden bakmazsan olmaz, dedi.

Gecdümbek kör Revşen'in hakiki bir sinçi olduğuna ikna oldu.Yeni baştan atı güneş değdirmeden evvelki tertipte kırk gün baktı. Kırkıncı gün atı tabladan çıkarıp kör Revşen'e gösterdi. Kör Revşen atı sıvazlayıp kontrol ederek: – Şimdi eksiği kalmamış. Şimdi gece yarısı gidip padişahın kasrının üzerinden atlatıp gel, dedi. Gecdümbek gece yarısı atı koşumlayıp üstüne bindi. Sokakta ilerleyerek padişahın köşküne geldi. Öylesine yükseği, tepesine baksa, insanın başından kalpağının düşeceği gibi mesafeyi göze alan Gecdümbek ata bir kamçı vurdu. At bir anda sıçrayarak köşkün öbür yanına indi. Gecdümbek kıvanıp: – Evet, evet, oğlancı, altın at imişsin, diyerek ata yine bir kamçı vurdu. Köşkün beri tarafına zıp diye aşıp indi. Gecdümbek evine dönüp olaydan Revşen'i haberdar etti. O zamana kadar Hunhar: "Bu Türkmenlerin başka bir davası var gibi duruyor", diye tedirgin olmuş, kapılara özel adamlar koymuştu.

Böylece, Gecdümbek ile kör Revşen o gece atı şehrin duvarından atlatıp geçmek istediler. Önce kör Revşen'i Bedbaht dağına götürerek, sonra Hilalay'ı, ardından karısını götürerek hep birlikte kurtulup gitmek istediler... Karanlık girip akşamı ortaladıktan sonra Gecdümbek ile kör Revşen ata binip karılarına: – Yarın akşama kadar sessizce oturuverin. Allah öldürmezse, üç akşamda Hunhar'dan tamamen kurtuluruz. Atımız güvenilebilecek bir tulpar, dediler. Gecdümbek ile kör Revşen ata binip evden çıktılar. Hilalay şefkatli gözleri ile Gecdümbek ve kör Revşen'e bir bakış atıp kapısını kilitledi. Şimdi sözü Hunharşah'ın casusundan dinleyin.

Kurnaz casus karanlık gecede sokaktan su gibi akan bir ata binmiş iki kişinin geçtiğini görüp hemen gece komutanına haber verdi. Gece komutanı hemen Hunharşah'a: "Bir hızlı ata iki adam binmiş, sokaktan rüzgar gibi geçip gitti", diye haber verdi. O zaman Hunharşah'ın her bir bıyığı kılıç gibi, çenesi eski kap gibi olup asker başına: – Otuz bin askeri alıp derhal şehri kuşat. Böyle uygunsuz bir vakitte benim şehrimin sokaklarında ata binip dolaşanlar kim. Sakın, Türkmen Gecdümbek ile şu sinçiyim diyen inatçı olmasın, diye ferman verdi. Asker başı otuz bin askerle şehri kuşatmaya hazırlansın. Şimdi Gecdümbek ile kör Revşen'e gelelim. Çoktan şehrin dokuz kat duvarından atını aşırıp yola koyulduktan sonra Revşen, Gecdümbek'e: – Şimdi atın dizginini kendi gidişine bırakın, zorlayıp sıkıştırmayın, deyip şu sözü söyleyerek gitmektedir:

Terk edelim Hunhar memleketini,
Allahım, görmeyelim düşman zatını,
Dizginini bırakın şimdi, Gecdümbek,
Görmek isterseniz görün tulpar atını.

İşit, Gecdüm ağa, Revşen'in dilini,
Buradan gözle Bedbaht dağının belini,
Nasip ederse, göç edip görelim,
Lale gibi yeşermiş Türkmen elini.

Yavaş sür, asla tezlik isteme,
Kendi halinden fazla atı zorlama,
Böyle zamanda ey, ağa Gecdümbek,
Vesveseli düşünceleri asla aklına getirme.

İnan, atın Köktemir gücüne,
Yürüyüşünü gözle dağın ucuna,
Gayret edip öğle vaktine yetişip,
Saklanalım bir ormanın içine.

Kulak ver, Gecdümbek, Revşen'in feryadına,
Allahım, kalmayalım düşmanın insafına,
Haydi, bir gör helvacının atını,

Öylesine sürüp, bırakın kendi haline.

O zaman, Gecdümbek kör Revşen'den bu sözü duyup, atın dizginini gevşetti. Bedbaht beli yönüne doğrultup atı kendi haline bıraktı. Garip at yıldız gibi aktı. Böyle sürerek Gecdümbek ile kör Revşen tan bozarmaya yüz tuttuğunda Bedbaht dağına yaklaştılar. O zaman kör Revşen Gecdümbek'e: – Haydi, bir Hunhar yönüne göz at bakalım. Sakin mi, deyip şu sözü söyledi:

Körüm, görünmüyor hiçbir şey gözüme,
Dağdan yel vurur gelip yüzüme,
Şimdi bak, Gecdümbek, benim sözüme,
Hunhar eline bak, o yan sakin mi?

Ekinliklerden gelir torgay sedası,
Uzaklaşmışa benzer Hunhar arası,
Görünmüyor mu hiçbir şeyin karaltısı,
Hunhar eline baksana, o yan sakin mi?

Yüze buz gibi değer dağın yeli,
Rastlasın bizlere bahtın cemali.
Zamane olmaz afetten halî.
Hunhar eline baksana, o yan sakin mi?

Söz söylerim, her ne gelirse dilime,
Gayret kemerimi sıktım belime,
Şu anda vehim düştü gönlüme,
Hunhar eline baksana, o yan sakin mi?

Hilalay ile yengem kaldı Hunhar'da,
Akşama kadar emanet gayri diyarda,
Takat yok, o vakte kadar, seninle ben feryatta.
Hunhar eline baksana, o yan sakin mi?

Yüreğim endişelenip gürül gürül yanar,

Bu yanışıyla iyice alevlenir,
Göz yaşım derya olup inciyi kıskanır,
Hunhar eline baksana, o yan sakin mi?

Kara bahtlı Revşen acizlikten ah çeker,
Dostların yüzünü mahşerde görür,
Yüreğim kendi kendine endişe duyar,
Hunhar eline baksana, o yan sakin mi?

O zaman Gecdümbek atın dizginini çekti. Dönüp Hunhar şehrine doğru baktı. Öyle bir kara toz duman gelmektedir ki, demeyin. O zaman Gecdümbek, bu sır nasıl bir sır oldu, diye korkup kör Revşen'e bakarak bir söz dedi:

Kıble tarafı basmış kapkara toz duman,
Bilmem verdi mi mahşerden nişan,
Bir kötü alamet gördüm, Revşencan,
Kıble taraftan gelen duman da ne?

Bulut gibi kararıp ufku kapladı,
Yukarı yükseldi, tepelere ulaştı,
Yüreğim bir tuhaf endişe duydu,
Kıble taraftan gelen duman da ne?

Ya oldu kıyametten nişane,
Allah'ım verecekti bize selamet ya,
Yavaş yavaş yakınlaşıp gelir bu yana,
Kıble taraftan gelen duman da ne?

Söz söylerim halimize münasip,
Allahım, gelmesin bizlere zarar,
Yavaş yavaş yakınlaşıp gelmekte basıp,
Kıble taraftan gelen duman da ne?

Bulut gelir bastırıp, dayanıp,

Saat geçtikçe yoğunlaşıp, kuşatıp,
Yavaş yavaş yakınlaşır tepelerden aşıp,
Kıble taraftan gelen duman da ne?

Bu nasıl vehim, bu nasıl afet,
Ne olursa olsun kötü bir belgi, alamet.
Gecdümbek der meğer olmuş kıyamet,
Kıble taraftan gelen duman da ne?

Böylece kör Revşen Gecdümbek'ten bu sözü işitip: – Öyleyse, bizi cinler çarptı. Bir oğlancı bizi görmüş. Derhal Hunharşah'a haber vermiş. Hunharşah arkamızdan asker göndermiş. Bu toz bulutu Hunharşah'ın askerlerinin atlarının toynaklarından çıkan toz. Şimdi Gecdümbek ağa, bu iş gönlümüzdeki gibi olmadı, ters gitti. Hilalay ile yengeme gidemezsin. Kader buymuş. Ağa, şimdi onların Hunhar'da gözleri yollarda kalmıştır, dedi. Gecdümbek korkup: – Revşencan, sen Hilalay ile yengen için endişe ediyorsun. Bizler ne olacağız. Kısa sürede ele geçip öleceğiz, deyip titremeye başladı. O zaman kör Revşen Gecdümbek'e: – Ağa, şimdi ne olduysa oldu. Korkma, Bizi bu at kurtaracak. Ne olursan olsun bu şekilde sesimizi çıkarmadan kaçmaktansa, şurada duralım. Hunhar'ın ordusu geldikten sonra onlara, işte duruyoruz, atınıza güveniyorsanız kovalayıp yetişin, diyelim. Hiçbir şekilde yetişemezler. Böylece, ne olursa olsun, Kızılbaşların heveslerini kursaklarında bırakarak gidelim, dedi. Gecdümbek kör Revşen'in bu sözünü işitince çaresiz atın dizginini çekip durdu. Bir anda Hunharşah'ın otuz bin askeri atlarını koşturarak Gecdümbek ile kör Revşen'in yakınına geldi. O zaman Kızılbaşın komutanı öne çıkıp: – Evet, Türkmenler! Kaçıp kurtulacağınız yerler buraları mıydı? dedi. Kör Revşen Kızılbaşın komutanına bakıp bir söz dedi:

Gayri din Kızılbaş, kalma heveste,
Arkamdan yetişebilirsen, sür atını,
Yetişemedim deme, olma dermanda,
Kovalayıp tutabilirsen, sür atını.

İkna olmadım baharına, yazına,
Türkmen görünür mü senin gözüne,
Emir eyle herhangi bir cambazına,

Arkamdan yetişebilirsen, sür atını.

Atların boynuzsuz, yelesi, kuyruğu küt mü,
Bin bakmayla hiç kendini toplar mı,
Tulpardan hiç sıradan at üstün olur mu,
Kovalayıp yetişebilirsen, sür atını.

Gittikçe yolların tehlikeli mi tehlikeli,
Atın iyi ise, kovalayıp yetişir,
Ne zaman sıradan at koşup da tulparı geçer,
Arkamdan yetişebilirsen, sür atını.

Bülbül aşinadır bağın gülüne,
Her türlü söz gelir Revşen'in diline,
İşte bizler gidiyoruz Yavmit eline,
Kovalayıp tutabilirsen, sür atını.

Bu sözü komutan o anda işitti,
Homurdandı, kızardı, celâllendi,
"Oğlancı Türkmeni hemen tutun", deyip
Ordusunun hepsine emretti.

Uğuldaştı Kızılbaşlar haykırıp,
Kovaladı Türkmenleri at sürüp,
Olup kaldı kıyamet, uğultu, gürültü,
Bir cins salakların ağzı köpürüp.

Gecdümbek de şimdi bıraktı dizgini,
Hedefleyip Bedbaht dağını.
Garip, tulpar gibi atı oynaklaşıp,
Arkada bıraktı kovalayan düşmanı.

Garip Köktemir yel gibi eser,

Yavaş yavaş koştukça hızlanır,
Bütün düşmanlar kalır arkada,
Ancak üç at hâlâ kovalayıp gelir.

Ne işler görmez insan evladı,
Böyle olsa da yıkılmaz gönül kalesi.
Sessizce yaklaştı, yarenler,
Gelmekte olan üç tulparın alası.

O zaman kör Revşen Gecdümbek'e: "Arkamızda bir atın ayak sesi geliyor, o ne renkli at?", diye sordu. Gecdümbek: "Kendisi ala, boynu dik, ok gibi bir bela", dedi. Revşen onu hemen hatırlayıp: "Öyleyse, güneşe doğru sür", dedi. Gecdümbek Köktemir'in dizginini hemen güneşe burdu. Ala tulpar, şafak[141] imiş, güneşe doğru koşamayıp arkada kaldı. Şimdi iki at kovalayıp gelmekte. Bu iki atın biri ak boz at idi. Bu ak boz at yıldız gibi kayarak geliyordu ve Gecdümbek ile Revşen'e yetişmek üzereydi. Kör Revşen yine Gecdümbek'e: "Arkamızda bir atın ayak sesleri çıkıyor. O ne renkli at?", diye sordu. Gecdümbek: "Ak boz, misali yıldız", dedi. Kör Revşen bu atı da hatırlayıp: "Öyleyse, taşlığa doğru sür", dedi. Gecdümbek Köktemir'i taşlığa doğru sürdü. Ak boz atın ayağı taşa uygun değildi. Taşlıkta taş sıçrayıp ayağını aksattı ve o da arkada kaldı. Gecdümbek atı sürdü. Tam Bedbaht dağının eteğine geldiklerinde, şu arkadan gelmekte olan bir at peşinden yetişti. O zaman kör Revşen Gecdümbek'e yine: "Arkamızda bir atın ayak sesleri var, o ne renkli at?", diye sordu. Gecdümbek: – Kara kızıl, sesi zehir, boynu uzun, dedi. Kör Revşen: "Eğer şu at kara göğümsü olsaydı, bize yetişirdi. Bu at için Köktemir'i burada bir durdurur, sonra yine sürersin, çaresi bu, dedi. Gecdümbek Köktemir'in dizginini birden çekip durdurdu. Kara kızıl yetişti. O da birden durdu. Gecdümbek atı sürüverdi. Kara kızıl olduğu yerde kalakaldı. Böylece, Gecdümbek ile kör Revşen düşmanın takibinden kurtulup Bedbaht dağına çıktılar.

Bedbaht dağının bu yüzüne Askar dağı derlerdi. Bu dağın bu tarafında Türkmen kabileleri yaşardı. Gecdümbek ile kör Revşen dağdan aşıp bir vadiye indiler. Köktemir'i otlamaya bırakıp yorgunluk çıkardılar. Hilalay ile Gecdümbek'in karısının Hunhar memleketinde kalmasına hasret ve nedamet duyarak ağlaştılar. "Başa gelen çekilir", "Başa geleni göz görür", diyen Gecdümbek ile kör Revşen alışmaktan başka çare bulamayıp

---

141 Şafak: Güneşe bakamama hastalığı.

dağda akşamı geçirdiler. Sabahleyin bir ara Gecdümbek'in içinde biraz sancı başladı. Hemen yine ikisi ata binip dağın beri tarafındaki eteğine indiler. Düzlükte tulpar üstünde akşama kadar gittiler. Köklen isimli Türkmen aşiretini geçtiler. Ardından Tekenin içinden geçip Yavmit'e ulaştılar. Akşamleyin bir yere gelip konaklamak istediler. O zaman Gecdümbek: "Gecdümbek beni tutup attan indir", deyip bir söz söyledi:

Kızıl güller açılmadan solmuş,
Ya bilmiyorum,zamanım mı dolmuş
Kaderin hükmü ile Yavmit eline
Gecdüm ağan toprak çekip gelmiş,
Yavaşça beni tutup indir, Revşencan.

Ateş basmakta, midem ekşimekte,
Gözümün feri solmakta,
Başım düşmekte, keyfim kaçmakta,
Yavaşça beni tutup indir, Revşencan.

Dizimde kalmadı gücüm, medarım,
Teşne olup tükendi sabrım, kararım,
Keyfim kaçtı, hiç kalmadı halim,
Yavaşça beni tutup inir, Revşencan.

Başımı kaldırsam, bir tuhaf döner,
Çakıllar, taşlar paralanıp ışıldar,
Toprak çekip Yavmit'e gelmiş gibiyim,
Takdir-i bahane sebepten sebep,
Yavaşça beni tutup indir, Revşencan.

Elbette dünyaya üstün olmam,
Işığım, razı ol, canlı kalmam,
Bilincimi yitirip kendimi bilmem,
Yavaşça beni tutup indir, Revşencan.

Ulu dedim kapıya baş vurdum,

Sırrımı söylemedim, düşmanlardan gizledim,
Benliğimi, teslim olmayıp neyleyim,
Evvelâ Allah, Duyum[142] sana teslim ettim.

Revşen gözü görmez bir gariban,
İndirdi Gecdüm'ü güç bela, olup perişan,
İnerken mecali kalmayan biçare,
Uzanıverdi yere yaprak misali,

Neylesin, bu yerde hüngür hüngür ağladı,
Üzüntü, heveslerle bağrını dağladı,
Teslim olmayıp ne yapsın güçsüz kulu,
Şimdi kendini ölüme hazırladı.

Kara gözlü yarim düşman elinde,
Ne hevesler vardır kızkardeşimin gönlünde,
Deyip ağzını kocaman açıp biçare,
Hasanbek, deyip tekrarlayıp gönlünde.

Uzaklara, daha uzaklara gözü süzüldü,
Gözyaşları boncuk boncuk dizildi,
Kör Revşen'in dizine başını koyup,
Böylece Gecdümbek ruhunu teslim etti.

Hey yazık, Revşen'e oldu kıyamet,
Feryat eyler, çeker ahu nedamet,
Kölelikten kurtaran kara bahtlı Revşen'i
Neredesin şimdi Gecdüm velinimet.

Revşen gözü aciz bir fedakar,
Hem görüşünden, hem yarinden fakir,
Bu kimsesiz çölde ne yapar,

---

142 Duyum: Allah'ın sıfatlarından biri.

Verdi Allah ne meşakkatler.

Kişner Köktemir, aklı, fikri var,
Revşen'in şu attan başka nesi var,
Gözsüz bir atlı nereye gider,
Bu çölün yükseği var, alçağı var.

Kimsesiz bu çölde feryat eder,
Bilmez, akıbet ne olur,
Yaradana eyleyip Revşen münacaat,
O anda birinin gelmesini diledi.

Böylece, kör Revşen Gecdümbek'in cesedinin önünde şaşkın şaşkın otururken, pazara gitmekte olan üç kişi oraya geldi. Kör Revşen'e yardım ederek yolun başında bir mezar kazdılar. Birşeyler yapıp Gecdümbek'i adetlere uygun şekilde oraya gömdüler. Kör Revşen pazarcılardan kendisinin Cığalıbek'in oğlu ve Gecdümbek'in de Ağalıbek'in oğlu olduğunu gizledi. "Kızılbaşa esir düşen Türkmenlerdeniz", kaçıp gidiyoruz, dedi. Kör Revşen'in hatırına üç pazarcı orada geceledi̇ler. Sabahleyin kör Revşen'i atına bindirdiler. Atı çeke çeke götürdüler. Tan vakti Yavmit pazarına vardılar. Kör Revşen düşünüp: "Her halükarda işi ters giden bahtsız bir yiğit oldum. Şimdi Türkmenlere geldim, ne oldum. Bana şimdi atın ne gereği var", dedi ve o pazarcılarla birlikte at pazarına gidip Köktemir'i müşterinin verdiği paraya sattı. "Gecdümbek neler yapmadı. Şimdi onun adına ziyafet vereyim, hayır yapıp sofrada halka yemek vereyim desem, gözü olmayan bir aciz kişiyim. Gel, Allah'ın görmediği yer yok. Şu atın parasını pazarda saçayım, isteyen insanlar alır", deyip paralarını at pazarında etrafa saçtı.

Türkmenlerde bir olayı hemen unutma adeti var. Böylece, insanlar kör Revşen'in Cığalıbek'in oğlu olduğunu bilmeden: "Bu bir garip sevdalı derviş imiş", diye düşünüp kör Revşen'e: "– Sen Allah adamı isen, tekkeye git", dediler. Yol gösteren birileri onu getirip tekkeye bıraktılar. İşte böylece, dervişin başka vatanı yok, kör Revşen bu tekkede kaldı. "Ben şimdi bu şeyhlerin yemeğine bedavadan ortak olmayayım", deyip semaver başında

çaycı olup bu tekkede yarınını bilemeden yaşamaya başladı. Şimdi Hilalay'dan sözü dinleyin.

Hilalay ile Gecdümbek'in karısı birkaç gün Revşenbek ile Gecdümbek'in yolunu gözlediler. Sonunda şehre gelen bazı Türkmenlerden olayın aslını dinlediler. Oldukça üzgün oturdukları bir sırada Hasanbek geldi. O zaman Hilalay kara bahtlı Hasanbek'i görünce, zaten dolmuş bir halde oturmuyor mu, birden feryat edip ağladı ve Hasanbek'e bakıp bir söz dedi:

Kara kaderim cefa saldı başıma,
Düşman ağı kattı yediğim aşıma,
Yengem yoldaş oldu gözümdeki yaşıma,
Tükenmez belada kaldım, ağabey.

Şomluğumdan kaygı geldi başıma,
Dert otu alev sardı içime dışıma,
Halimi sormaya hiçkimse gelmez yanıma,
Böyle macerada kaldım, ağabey.

Gayri yurtta horlandım, ezildim,
Uçamayıp kanadımdan ayrıldım.
Hem ağamdan, hem kocamdan ayrıldım.
Derdi devasız olup kaldım ağabey.

Şehir içinde neler oldu, bilmedin,
Yahut bilsen de önemsemedin,
Kurt yuvasında oğlak gibi bağlanıp,
Kızkardeşin kaldı, dört gözü yollarda, gelmedin,
Gam yutup cefada kaldım, ağabey,

Hilalay burada çaresiz feryat edip ağlar,
Başımı ayrılık dumanı kaplar,
Dünyada ayrılık çok kötü yapar.
Ayrılık isimli belada kaldım, ağabey.

Hasanbek, "Gecdümbek ile Revşen kaçmış. Arkalarından Hunharşah'ın otuzbin askeri kovalamış, ama onlardan kurtulmuşlar. Hunharşah Revşen'i kör etmiş. Gözünün hakkı için bir at vermiş. O at tulpar çıkmış. Böylece, Gecdümbek ile kör Revşen Kızılbaşların heveslerini kursaklarında bırakıp gitmişler", diye duyduğu sırada, Hunharşah'dan Hasanbek'e bir adam gelip, "Gecdümbek'in çoluk çocuğunu alıp gitsin. Evi, malı padişahlığa alındı", şeklinde bir haber ulaştırdı. Hasanbek bu olan biteni duyunca Hilalay'ı ve Gecdümbek'in karısını araziye taşıtmak için iki deve ile birlikte hemen yola çıkmış, Gecdümbek'in evine varmıştı. Hilalay'ın bu sitemini duyunca: "– Üzülme, olan olmuş. Şimdi feryat etmenin faydası yok. Gecdümbek yoksa, ben varım. Senin için Gecdümbek de, ben de bir gibiyiz. Belki bundan sonra birşeyler sebep olur. Vakti saati gelir ve bizler de Yavmit'e gideriz. Allah canımızı almazsa, orada birbirimizi görürüz, diyerek Hilalay ile Gecdümbek'in karısını teselli etti. Onları deveye bindirip arazideki Türkmen köyüne götürdü. Arazide Hasanbek bu iki biçare kadını kendi ailesine yerleştirdi. Büyük bir aile olarak yaşamaya devam ettiler.

Hilalay hamileydi. Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika olduğunda Hilalay sancılandı. Sancısı çok şiddetli olup çok sıkıntı çekti. Gâh kendine gelerek, gâh kendini kaybederek Revşeni aradı: "Revşen elimi tut", diyerek şu sözü söyledi:

Her zaman yıldım, tut elimden,
Kuvvetim, medarım gitti belimden,
Uzaklaşmazdın ya benim yanımdan,
Görünmüyorsun, neredesin Revşencan.

Vefa dediğin böyle mi olur,
Yarinden kendini uzak mı tutar,
Yoksa buraya girmeyi ayıp mı bilir,
Sesin yok, neredesin sen, Revşencan.

Daima eyledim sana vefayı,
Seninle gördüm zevki, sefayı,
Gerekli mi görüyorsun bana cefayı,
Yoksa eğer kıyamettesin, Revşencan.

Yoksa gitmiş miydin ağabeyimle ava,

Gezmeye Bedbaht gibi dağa,
Şefkatim eyler sana bir oğul hediye,
Evet demiyorsun, neredesin, Revşencan?

Ben idim aciz, sıkıntılı, biçare,
Tekmeleyip eyledi anneyi avare,
Rahim eylesene, ben burada zare[143].
Bilmiyor musun, neredesin, Revşencan.

İşit Hilalay'ın ahını, feryadını,
Önünde sarfetsin her türlü varlığını,
İnsan böyle bırakır mı yarini,
Anlayamadım, neredesin, Revşencan.

Hilalay bu halde zorlandı, doğuramadı ve sonunda vefat etti. Hasanbek'in gözü karardı, büyük bir sıkıntıya düşdü. Hilalay'ın taziyesi için arazideki bütün Türkmenler toplandılar. Hepsinin bu yabancı yurttaki üzüntüleri tekerrür etti. Akşamleyin Hilalay'ı toprağa verip döndüler. Böylece, Türkmenler Hasanbeklerde Hilalay'ın mevlüdünü yapıp dağıldılar.

Türkmenler bir yanı derya, bir yanı çöl bir yerde otururlardı. Onların mezarlığı çöl tarafındaydı. Hilalay gömüldükten sonra mezarda doğurdu. İnsan insan olmak istedikten sonra herşey bahane. Bir çimin arasından mezarın içine biraz ışık düşerdi. Hasanbek'in bir oğlağı ölüp derbeder olmuş olan bir keçisi koyun ve keçilerle yayılırken Hilalay'ın kabrinin yanına geldi. Ayağı ile çimi eşelerken kabrin içine düştü. İçeride, Hilalay'ın doğurduğu bebek ağlıyordu. Keçi bebeğe şefkat duyarak onu emzirmeye başladı. O andan itibaren keçi her gün gelip bebeği emzirir oldu. Böylece, aradan uzun süre geçtikten sonra çocuk tırmanarak mezarın deliğinden dışarıya çıkar, keçiyi emer oldu.

Günlerden birgün çoban hayvanları sürerken, o keçi sürüye katılmayarak mezarlığa doğru kaçtı. Çoban keçiyi geri döndürmek için harekete geçtiğinde mezardan bir çocuk çıkıp keçiyi emmeye başladı. Çoban yaklaşmaya devam ettikten sonra, çocuk Hilalay'ın mezarının dibine emekleye emekleye gidip gözden kayboldu. Çoban gidip mezara baktı ve

143 Zare: Feryat eden.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Hilalay'ın mezarının bir yanında çocuk sığacak kadar bir delik olduğunu gördü. Çoban bu olayı gidip Hasanbek'e bildirdi. O gün Hasanbek iki Türkmen ile birlikte çobanın eşliğinde mezarlığa gitti ve eğilip yattı. Çoban bahsettiği keçiyi sürüp mezarlığa gönderdi. Keçi koşup Hilalay'ın mezarının dibine gelip bir meledi. Kabirden çırılçıplak bir çocuk çıkıp keçiyi emmeye başladı. Hasanbek, yanında getirdiği Türkmenlerle birlikte çocuğu yakalamak istedi. Çocuk emekleye emekleye kaçıp Hilalay'ın mezarının dibine geldi ve çocuk sığacak büyüklükteki delikten içeriye girip gözden kayboldu. Hasanbek kıvanıp orada bir söz dedi:

Şükür edeyim, uçan kuşum,
Yine dönüp konar oldu.
Bizden kaçıp giden devlet
Yeni baştan döner oldu.

Tanrım yakmış çırağım,
Göğermiş arazideki bağım,
Yıkılan gönül çardağım,
Yerli yerine konar oldu.

Dünya geçer kervan kervan,
Hilalay idi bînişan[144],
Yeri silinmese, başka ne arman[145],
Şimdi gönlüm sakinleşir oldu.

Bu bebek Hilal'in çocuğu,
Altın gibi saçının teli,
Mükemmelleşip gönlüm kalesi,
Baht çırağım yanar oldu.

Hasanbek gamım kalmadı,
Hâsil kemik ufalanmadı,
Bahtlı Hilal'im ölmedi,

---

144 Bînişan: Nişansız, izsiz, alâmetsiz.

145 Arman: Gönüldeki istek, arzu.

Ağacım payidar oldu.

Bu sözü söyledikten sonra Hasanbek kendisiyle birlikte gelen Türkmenlere: – Şimdi bu çocuğu anlayalım. Yarın beş altı aşık kemiği ile iki kukla getirip görmek lazım, dedi ve dönüp gittiler. O gün Hasanbek köyündeki bütün Türkmenlerle birlikte beş altı tane aşık ve iki tane kukla aldılar. Kuklayı başka bir yere, aşıkları başka bir yere koydular. Çoban da keçiyi önceki günkü gibi sürüp gönderdi. Hasanbek bütün adamları ile birlikte kabirlerin ardında eğilip pustular. Keçi gidip meledi. Çocuk Hilalay'ın mezarından çıktı. Keçiyi emip doyduktan sonra emekleyerek oynaya oynaya giderken kuklaları gördü. Eliyle tutup sıktıktan sonra ikisini de iki tarafa fırlattı. Sonra aşıkların yanına geldi. Aşıkları eline aldı ve orada uzun süre oyalandı. Hasanbek Türkmenlerle birlikte çocuk için "Erkek çocuğuymuş", dediler. Böylece, Hasanbek ve bütün Türkmenler çocuğu yakalamak istediler. Her taraftan atıldılar. Çocuğa Hilalay'ın kabri daha yakın olduğundan çocuk deliğe girip gitti. Hasanbek Türkmenlerle konuştu ve: – Yarın eyer getirip koyalım. Çocuğun oyalandığı bir sırada birimiz pusup yaklaşsın ve deliğe birşeyler tıksın. Daha sonra çocuğu açıkta yakalarız, diye anlaşıp geri döndüler. O gün iyi bir kızıl eyeri götürüp Hilalay'ın kabriden dört beş adım uzağa koydular. Kendileri yine önceki günkü gibi eğilip pustular. Çoban hayvanlarını süre süre geldi. O keçi Hilalay'ın kabrinin yanına gelip meledi. Çocuk delikten koşarak çıkıp keçiyi emdi. Doyduktan sonra oralarda emekleye emekleye gezinip oynarken eğeri gördü. Çocuk asılıp eyere bindi ve doyasıya oynadı. O sırada birisi pusa pusa giderek kabrin deliğini birşeylerle tıkadı. Ardından Türkmenler etrafını çevirerek çocuğu yakaladılar. Çocuk kurtulmaya çalışarak ağlamaya başladı. Bunun üzerine Türkmenler aralarında anlaşarak, haydi bakalım ne yapacak, diyerek deliği açıp çocuğu bıraktılar. Çocuk içeriye girdi. İçeriye bu seferki girişinde o insanları annesinin biçimine benzettiğinden annesini sessizce dürtüp rahat bırakmadı. O zaman Hilalay dile gelip çocuğuna bir söz dedi:

Canım evladım, dürttün, rahat bırakmadın,
Benden başka insanoğlunu sevmedin,
O kadar işaret ettim, duymadın,
Rahat bırak, canım rahat uykuda.

Ben burada senin için büyük endişede,

Yoksa, giderdim hür olup şu anda,
Dolaşıp gezinirdin mutlulukla gül bağda,
Rahat bırak, canım rahat uykuda.

Senin peşinden gelen adam dayındır,
Beni burada bırak, evladım, şimdi kalk,
Canlıların meskeni olmaz kara mezar,
Rahat bırak, canım rahat uykuda.

Git dayına, şimdi senden yana sakinleşeyim,
Hür olup cennet içine gideyim,
Mahşerde babana şerbet sunayım,
Rahat bırak, canım rahat uykuda.

Hilalay der henüz küçük bir bebeksin,
Ne zamana kadar kara yerde kalacaksın,
Dayına git, şad olacaksın, güleceksin,
Rahat bırak, canım rahat uykuda.

Bu sözü çocuk annesinden duyduktan sonra sanki annesinin sözlerini anlamış gibi kendiliğinden delikten tekrar dışarıya çıktı. Hasanbek çocuğu yakaladı. Kucaklayıp evine döndü. İşte böylece, Hasanbay evine geldi. Büyük bir besili koyunu kesip ziyafet verdi. Bütün Türkmenleri çağırıp çocuğa ne isim koyacağını sordu. O zaman Türkmenlerin en yaşlı bir büyüğü: – Bu çocuğun adı kendisi gibi Göroğlu olsun, dedi. Herkes onaylayıp çocuğa Göroğlu ismini koydular.

İşte böylece, Göroğlubek Hasanbeklerde büyüdü. Aradan bir yıl kadar geçti. Göroğlubek iki yaşına bastı. Bu arada Göroğlubek'e süt veren o keçiyi kurt yedi. Göroğlubek de ekmek yer, dayı, yenge der oldu. Bundan sonra Hasanbek bir ala kısrağın sütünü Göroğlu'ya sağıp verir oldu. Göroğlu da günden güne büyüyerek yedi yaşına girdi. Ardından Hasanbek bir sini bazlama ile Göroğlubek'i mektebe götürdü. Göroğlubek yedi yaşında oniki yaşındaki çocuklar kadar, kemikli pehlivan bir çocuk olmuştu. Mektepte önce çocukları dövdü. Sonraları mollayı da dövmeye kalktı. Molla Hasanbek'e gidip yeğenini şikayet etti. Hasanbek: "Öyleyse, yeğenim molla olmayıversin, düğünde Tebareke

okumayıversin, Heftiyek'i[146] hecesi hecesine öğrenmeyiversin", deyip Göroğlubek'i mektebe göndermedi. Bir torba aşık yaptı ve bunları verip oynamaya bıraktı. Göroğlubek bir gün Kızılbaşların köyünden gelen bir çocukla aşık oynadı. Aşıklarının hepsinin yutturduktan sonra: – Sen benim aşıklarımı bu şekilde alıp gidiverecek misin, deyip şu Kızılbaş çocuğunu bir yumruk vurarak öldürdü.

Bu haberi Hasanbek duyunca Türkmenlere danıştı ve Kızılbaş çocuğunun ölüsünü hemen bir çukura sakladılar. Göroğlubek'i aralarına çağırıp: – Şimdi, yeğen, bil, senin baban da bu Kızılbaşların yurdundan kaçıp gitmişti. Eğer seni de öğrenirlerse, sağ bırakmazlar. Sen bu yurttan şu ala kısrağına binip Türkmen memleketine, Yavmit boyuna kaç. Sağ salim Türkmen memleketinde Yavmit kabilesine ulaşırsan, baban Revşen'le buluşursun. Türkmen memleketinde Gecdümbek, Ahmetbek isimli dayıların var. Onlar da sana aynı Hasanbek gibidir. Burada bizler kendi gölgelerimizden korkan insanlarız. Sen bir Kızılbaş çocuğunu öldürdükten sonra burada durursan, bizlere de çok büyük zararın olur, diye Göroğlubek'e açıkladılar. Göroğlubek de Yavmit'e gitmeye meyletti. Dayısı Hasanbek'ten yol yordam sordu. Dayısı Hasanbek de:

– Ey, işte görünen Bedbaht dağı. Ondan ötesi Türkmen ili. Sonra sorarsan, Türkmen dostların sana Yavmit'in nerede olduğu gösterirler, deyip Göroğlubek'i yola saldı. Yedi yaşındaki Göroğlubek'in zihninde Türkmen yurdu bir öğlen vaktine kadar varılacak bir yoldu. Hasanbek'in karısı bir torba talkan[147] hazırlayıp: – Yolda yersin, diyerek Göroğlubek'in boynuna taktı. Ala kısrağa bindirmek istedi. Göroğlubek:

– Bu bana süt veren anam, deyip kısrağa binmedi. Çekeleyerek Hasanbek'in gösterdiği tarafa doğru gitti. Hasanbek ile Gecdümbek'in hanımları: – Peki, bırakalım istediğini yapsın. Yorulduktan sonra kısrağa biner, dediler. O zaman Hasanbek'in yüreği burkuldu ve Göroğlubek'e bakıp bir söz dedi:

Ulu dedim kapıya baş koydum,
Kısmetimden anlıma taş vurdum,
Yavmitin halkına gidersen, esen kal,
Elim, halkım, boyuma teslim ettim.

---

[146] Heftiyek: Eskiden dinî mekteplerde okutulan Kur'an'ı Kerim'in yedide birlik kısmından oluşan ayrı küçük bir kitap.

[147] Talkan: Kavurulmuş buğday, kurutulmuş ekmek ve benzerlerinden ufalanarak yapılan bir tür yemiş.

Ölmezsen, dünyada devran sürersin,
Varırsan, can babanın yüzünü görürsün,
Hunhar ilinde olan nice sözü
Gidip orada haber verirsin.

Söylesem, tükenmez derdim beyanı,
Kesmesin yolları Bedbaht dumanı,
Sen idin gönül bağı, bostanı,
Buradan gidersen, sor Gecdum dayını
Yavmit ilin ulaşıp vardığın zamanı.

Baharda açılır gülşen lalesi,
Viraneler olmuş gönlüm kalesi,
Sen Revşen'in öz yanlız çocuğu,
Sağ salim varırsan, ona selam söyle,
Şad ol, hiç kalmasın eksiği,

Hiç açamadım yürek penceresini,
Bin yıl yaşar derler dağın çamını,
Türkmenlerin hepsine selam söyle,
Benim için kucakla hepsini.

Neyleyin, gönlümde çoktur arzular,
Gideyim desem, önümde var geçitler,
Bu yurtta durmuşuz nice zamanlar,
Nasip eyleyip biz de Türkmene varalım,
Duada yadetsin yar-u yarenler.

Hasanbek'in derdi çoktur gönlünde,
Kuluz, esiriz Hunhar ilinde,
Yavmit yurdunu özlesen de ne çare,
Salâhiyetimiz başkasının elinde.

Hasanbek ağlayakaldı. Şimdi Göroğlubek'ten işitin.

Kısrağını çekeleyen Göroğlubek, yürüye yürüye yarım saatte Yavmit'e ulaşırım diyen çocuk, hâlâ Bedbaht dağını hedeflemiş gitmektedir. Bu Bedbaht dağı da her zamanki yerinde durmaktadır. Göroğlubek onca yürür, hiç ulaşamaz. İşte geldim, işte geliyorum, deyip sabahtan öğlene kadar yürür. Ayakları tutmaz olur, iyice yorulur. Sonunda Türkmen yurdu şöyle dursun, Bedbaht dağına bile ulaşamayacağına gözü keser. Arkaya döneyim dese, geldiği yolu şaşırır, ala kısrağının dizginini tutarak insan olmayan bir düzlükte oturur ağlar. Bir ara arkasından biri gelip: – Selamünaleyküm, der. Göroğlubek'in keyfi kaçar: – E, selamünaleyküm demeden git. Ben ne yapacağını bilmez, keyfi kaçık bir halde oturuyorum. Beni incitmeyen bir sen mi kaldın, diye bağırır. Bakar ki, yaşlı bir adam. – Ey oğlum, öyle deme. Yavmit'e gidiyorsan, orası çok yakın. Sen gözünü bir yum. Sonra ben sana Yavmit'in yolunu gösteririm, der. Göroğlubek: "Bu yaşlı adam benim Yavmit'e gittiğimi nasıl bildi", deyip şaşkınlıktan afallaşır. Yaşlı adam Göroğlubek'i: – Afallaşma, tez gözünü yum, diye zorladıktan sonra Göroğlubek, işte, diyerek gözünü bir yumup açar. Bakar ki, yaşlı adam yok. Ala kısrağını tutmuş bir halde bir pazarın yanında durmaktadır. Burası Yavmit'in pazarıydı. Tam o gün Yavmit'te pazar günüydü. O saat pazarın en hareketli saatiydi. Göroğlubek içinden: "Bedbaht dağından aştığım aklımdan çıkıp gitti ve Türkmen iline gelip kaldım yahu. Şu işleriyle haşır neşir olan insanların yanına gidip Yavmit'in yolunu sorayım. Belki, biri bana yol gösterir, deyip atını çekeleyerek, yavaş yavaş yürüyerek Yavmit pazarına girer. Sokaklarda şu sözleri söyler:

Bu yerlerde bir haberci var mı,
Yavmit'in yolunu bana gösterir mi,
Şaşırıp kaldım, kıble neresi, kut neresi,
Yürüyeceğim yol yüksek mi, çukur mu?

Yabancıların işi ah ve feryat mı,
Tanımadığı yerlerde benim gibi hor mu,
Yol şaşırdım, yol gösterin, ağalar,
Yavmit'e yönlendirecek adam var mı?

Küçük çocuğum, şefkat gösterenim yok benim,
Yabancıyım, bir mekânım yok benim,
Bu yerlerde yuvam yok benim,
Yavmit'i gösterecek adam var mı?

Uzaktan geliyorum ayağım yorgun,
Kim rahim edip bakar, düştüm bu hale,
Henüz yol bilmeyen ben bir küçük çocuk,
Yavmit'e yönlendirecek adam var mı?

Küçük bebeğim, sağı solu bilmeyen,
Bundan evvel bu yerlere gelmeyen,
Böyle bilmediği yurtta avare olmayan,
Yavmit'i gösterecek adam var mı?

Ağlarım, ağlarım, burada ağlarım,
Yandığımdan sözü söze katarım,
Yolunu bilmezsem, ne yaparım,
Yavmit'e yönlendirecek adam var mı?

Bir sebeple geldim başka şehirden,
Haberim olmadan böyle olacağından,
Yalvarıp sorarım, dostlar, sizlerden,
Yavmit'i gösterecek adam var mı?

Hiçkimse bakmaz, önüm arkama bakarım,
Şu ana kadar avare olup yürürüm,
Yavmit ili nerede diye sorarım,
Yavmit'e yönlendirecek adam var mı?

Yabancının bakın derdine, gönlüne,
Salınız gideceği yoluna,
Rahim eyleyip Göroğlu'nun haline,
Yavmit'i gösterecek adam var mı?

Göroğlu ağlayarak o kadar pazarın sokaklarını dolaşsa da hiçkimse hiçbir şey demeyip halini sormadı. Belki dikkat edip bakmadı bile. Ancak bir iki yaşlı Türkmen Göroğlu'yu divane, dilenci bir çocuk sanıp bir iki kara kuruş vermek istedi. Göroğlubek

ağlayarak onların uzattıkları paraları almadı ve: – Ben sizlere Yavmit'i soruyorum. Para istediğim yok, diyerek kısrağını çekeleyerek başka bir sokağa yöneldi.

Böylece, Göroğlubek başını bir oraya bir buraya vurarak sokaklarda derbederce dolaştı. Rengi soldu, yoruldu. Karnı acıktı, üşüdü. Ne yapacağını şaşırdı. Ey, ey, firk firk diyerek, burnunu çekerek hıçkıra hıçkıra ağladı. Yavmit pazarının seyrekleştiği vakitte önceki geldiği yoldan o haliyle doğuya yöneldi. Pazarın altmış, yetmiş adım ilerisinde, doğu yönünde Yavmit tekkesi bulunuyordu ve pazar günü tekkede insan olmazdı. Kör Revşen, şeyhlerin hesap ederek verdiği kara kuru ekmeklerle doymazdı ve dünyada yaşamak da canına tak etmişti. Kör Revşen'in gece gündüz tek bir dileği vardı ve "Hilalay'dan hiç olmazsa bir haber duysam, ondan sonra ölsem de razıyım" derdi. Bütün şehyler hafta sonu için evlerine giderler, pazar günü sadece kör Revşen tekkede gecelerdi. O gün de her zamanki gibi kameriyede insanların binek hayvanlarının ayaklarından çıkan gürültülere ve gelip geçerkenki konuşmalarına kulak verip otururken, sokaktan bir çocuğun devamlı hıçkıra hıçkıra ağlayarak, bir atı çekeleyerek geçtiğini duydu. Kör Revşen dikkatini verince bu çocuğun sesini Hilalay'a benzetti. Kameriyeden kalkıp: – Hey, evlat. Beri gel, diye çağırdı. Hiçkimseden ılık bir söz işitmeyen çocuk hemen dönüp kameriyenin dibine geldi. O zaman kör Revşen hüngür hüngür ağlayıp: – Evet, çocuğum, sen de benim gibi kimsesiz bir çaresize benziyorsun. Canım, sevdiceğim, ben senin sesini tanıdık bir sese benzetiyorum, dedi. Gözü olmadığından gözyaşları içine gitti. Ağzı zehir gibi oldu, bütün bedenini ter bastı. Göroğlubek'e bakıp bir söz dedi:

Gözüm aktı, göremiyorum yüzünü,
Güç bela duyuyorum sözünü,
Kimsin, nerelerden geldim, ışığım,
Hilalay'a benzetirim seni.

Her zaman, her zaman iç çekip ağlarsın,
Sesinle bağrımı, gönlümü dağlarsın,
Niyedir şefkatini bana bağlarsın,
Hilalay'a benzetirim seni,

Niye sokak üstü feryat edersin,
Bu pazardan çıkıp ne tarafa gidersin,
Akşam olduğunda hangi köye ulaşırsın,

Hilalay'a benzetirim seni.

Kulağıma hoş gelir ağlamaklı sözlerin,
İç çeke çeke avaz ettiğin vakitlerin,
Tavaf etsem, değer senin izlerin,
Hilalay'a benzetirim seni.

Niye iç çeke çeke dolup taşarsın,
Kimsesiz çocuk gibi muztar olursun,
Kurban olayım sesine, canımı alırsın,
Hilalay'a benzetirim seni.

Tuman deryası gibi dolup taşarsın,
Nereye göğüs gerip yola düşersin,
Kısrağını çekiştirip niye acele edersin,
Hilalay'a benzetirim seni.

Benim gibi ya da bir tanıdığın yok,
Hastasın niye, asla kendinde değilsin,
yoksa burada gönlün, bilincin yok,
Hilalay'a benzetirim seni.

Nerelerden kafan esip gelirsin,
Babanı, anneni söyle, kimin oğlusun,
Feryatla inlediğinde canımı alırsın,
Hilalay'a benzetirim seni.

Revşen söyler, kim olduğunu bileyim,
Bildikten sonra sana yarlık edeyim,
Yetim isen, gel başını okşayayım,
Hilalay'a benzetirim seni.

O zaman Göroğlubek bakar ki, üstünde kırk parça bir giysi, başında dört büklümlü bir doppi[148] olan, gözü kör, zayıf bir yaşlı adam, kendini tanıt, seni Hilalay'a benzetiyorum, demektedir. "Bu yaşlı adam benim annemi tanıyormuş. Yavmit yolunu gösterirse, şu yaşlı adam gösterir", deyip halini beyan ederek, babası kör Revşen'e bakarak bir söz dedi:

Oynayıp büyüdüğüm yer Hunhar kabilesi,
İsmimi sorarsan derler Göroğlu.
Dayım sabah akşam ilan edip adlandırmış,
Namımı sorarsan, derler Göroğlu.
Mert yiğit meydanda olur silahlı,
Benim kim olduğumu eğer sorarsan,
Dayımın koyduğu adıma derler Göroğlu.

Bu yerlerin örf adetini bilmem,
Yavmit'e varmadan karar almam,
Dayımın koyduğu adıma derler Göroğlu,
Ben Türkmenim, Kızılbaşlardan değilim.

Dayım yola saldı, geldim bu yere,
Sen dikkat ettin benim gibi fakire,
Yanına çağırdın olayım deyip birlikte,
Dayımın koyduğu adıma derler Göroğlu,
Sen kendin söyle, neresi bu geldiği yer ere.

Azap çektim, köle boynumu kuruttum,
Kızılbaşın büyüğüne taş attım,
Bugün yolda selam verdi bir ihtiyar,
O ihtiyarı ben sana benzettim,
İsmimi sorarsan, derler Göroğlu.

148 Doppi: Bir tür baş giysisi.

Biçare kör Revşen bir yandan ayrılık, bir yandan gözünden yoksunluk, güçsüzleşmiş, yaşlanmıştı. Göroğlubek'in, "Yolda bir ihtiyar gördüm. O ihtiyarı size benzettim. Ben Hunhar yurtundaki Türkmenlerdenim", demesinden iyice şüphelenir. O zaman kör Revşen Göroğlubek'e sorar, Göroğlubek cevap verir. Birini kör Revşen, diğerini Göroğlubek söyler. Bakalım ne derler:

Kör Revşen:
Görünüşüne baksam, saf bir çocuksun,
Gonca gibi açılmamış bir lalesin,
Yavmit diyorsun, sorup ne yapacaksın,
Aslını söyle, can oğlan, nereden geliyorsun?

Göroğlubek:
Sabah vakti çıktım Hunhar ilinden,
Anlamadan aştım Bedbaht belinden,
Duy ehvali bu oğlanın dilinden,
Beni sorarsan, Hunhar ilinden gelirim.

Kör Revşen:
Büyüdükten sonra kendi ilinin soylususun,
Soyluluk devrinde devran sürersin,
Nereden gelir, yine nereye gidersin,
Kurban olayım, can oğlan, nereden gelirsin?

Göroğlubek:
Hunhardan gelirim vadi, kır aşa,
Aşıp kırları eyleyip tamaşa[149],
Yavmit denen ilde dayım var koşa[150],
Beni sorarsan, Hunhar ilinden gelirim.

Kör Revşen:

---

149 Tamaşa: Gezinti.

150 Koşa: Çift.

Yavmit diye buraya derler ışığım
Kabem, sevdiceğim, kalbim, ışığım.
Kendini tanıt, gönlümden bile yakınım,
Kurban olayım, can oğlan, nereden gelirsin?

Göroğlubek:

Hunhardaki dayıma Hasan derler,
Yavmit'te babama Revşen derler,
Aradığıma Gecdüm pehlivan derler,
Beni sorarsan, Hunhar ilinden gelirim.

Kör Revşen:

Göroğlu diye söyledin kendi adını,
Şimdi açıkça bildim senin zatını,
Arayıp gelmişsin, canım asıl yurdunu,
Kurban olayım senin boyuna.

Bu sözleri söyleyen kör Revşen kendini kameriyeden yere attı. Yuvarlana yuvarlana Göroğlu'yu buldu. O zaman biçare Hilalay'ı yadederek bir söz dedi:

Bugün akşam girmiştin düşüme,
Gelip durmuştun doğru göğsüme,
İşte evladın gelip kaldı karşıma,
Arzum yok şimdi ölsem de Hilalay.

Biricik diye yeniden geldin aklıma,
Gelmesen de, oğlum geldi yanıma,
Yazık, görünmüyor hiçbir şey gözüme,
Hevesim yok şimdi ölsem de Hilalay.

Şu idi tanrımdan her gün dileğim,
Şükürler olsun, hasıl oldu isteğim.

Kendi bağrıma yaslayıp bağrımı göğsümü,
Arzum yok şimdi ölsem de, Hilalay.

Yanar idim ay cemalin özleyip,
Gönlüm kıblede değil, sana dönüp,
Oğlunun bastığı izlere sürünüp,
Arzum yok şimdi ölsemde Hilalay.

Bugün oldum didarını görmüş gibi,
Boyuna gözlerimi dikip bakmış gibi,
Öylesine hor, feryatla yaşamış gibi,
Arzum yok şimdi ölsem de Hilalay.

Kör Revşen'in hiç kalmadı armanı,
Arayıp gelmiş Göroğlu gibi oğlanı,
Sensin iyiler soyunun sultanı,
Arzum yok şimdi ölsem de Hilalay.

İşte o zaman bu olan bitene ağzı açılmış, şaşırıp kalmış olan Göroğlubek, kör Revşen'e: – Hem, siz kimsiniz, sürekli Hilalay deyip annemi yadediyorsunuz. Annem çoktan ölüp gitti, dediğinde kör Revşen: – Ben senin sözünden annenin ölüp gittiğini anlamıştım. Ben bil, ben senin baban kör Revşen'im, dedi ve bayıldı. Pazardan dönmekte olan insanlar o ana kadar oraya gelip toplanmışlardı ve olan bitene bakakaldılar. Biraz sonra kör Revşen kendine geldi. Allah'a münacaat ederek, şimdi verdiğin emaneti alsan da razıyım, diyerek, hüngür hüngür ağlayarak bir söz dedi:

Kadir mevlam, kaygı saldın başıma,
Derdi nasip ettin içime, dışıma,
Canım evladım arayıp gelmiş karşıma,
Razıyım, şimdi alsan canımı.

Derde sardın aciz tenimi,
İyi kötü geçiririm her bir günümü,
Böyle olacağına yırtsan da olur bedenimi,

Razıyım, şimdi alsan canımı.

Şu ana kadar gördüm kaygı elemi,
Hiçkimse duymadan ah-u figanımı,
Şükürler olsun, bulup kucakladım evladımı,
Razıyım, şimdi alsan canımı.

Öz ilimde öz hükümdarımdan hor oldum,
Ayrılık yolunda intizar oldum,
Kırıntı, kuru ekmeğe muhtaç oldum,
Evladım vaslına sonunda yar oldum,
Razıyım, şimdi alsan canımı.

Bende idi verdiğin canın emanet,
Emanete ettiğim yok hıyanet,
Oğlumun kucağı bana ganimet,
Razıyım, şimdi alsan canımı.

Kör Revşen sana teslim bir bende,
Üstüme giydiğim kırk parça cende[151].
Hayatta kalmaya bile takat yok bende,
Razıyım, şimdi alsan canımı.

Biçare kör Revşen kelime-i şehadet getirip ruhunu Hakk'a teslim etti. Bu hadiseden Göroğlubek çok etkilendi. Babasının üzerine kapanıp hüngür hüngür ağladı. Şimdi Serdar Ahmet'ten dinleyin.

Serdar Ahmet bir kızıl atın üstünde, ardına birçok sipahi takmış pazardan dönmekteydi. İnsanların tekkenin önünde toplandığını görüp oraya yöneldi. Tekkedeki derviş Revşen'in kameriyenin dibinde ölü halde yattığını, bir eliyle bir kısrağın geminden tutmuş, diğer eliyle onu kucaklamış ağlamakta olan küçücük bir çocuk gördü. Adamlarından olayı sorup, aslında derviş Revşen'in kendi kardeşi, bu küçük çocuğun yeğeni, ablası Hilalay'ın oğlu olduğunu öğrendi. Attan inerek hizmetkarlarına kör

---

151 Cende: Derviş ve dilencilerin giydikleri yırtık pırtık kaftan.

Revşen'in cesedini oradan bir odaya aldırdı. Göroğlubek'i razı edip tekkenin eyvanına soktu. Bir koyun getirtip orada kestirdi. Bir hizmetkarına emredip köyden üç dört tandır ekmek getirtti. Kör Revşen'in yakını olduğunu anlattı. Çevre köylere haber saldı. O akşam şeyhleri çağırtıp getirtti. Koyunun etini astı. İnsanlar toplandı Serdar Ahmet'in kendisi de o akşam tekkede geceledi. Ertesi gün sabah namazında biçare kör Revşen'in cenazesini kaldırıp toprağa teslim etti. Fatiha okuttu. Serdar Ahmet Göroğlubek'in kemik sahibi oldu ve yeğeni Göroğlubek'i alıp evine döndü.

II. Göroğlu'nun Çocukluğu

"Geçmişe mazi, yenmişe kuzu derler" demişler. Şimdi biçare kör Revşen öldü, Göroğlubek'i yetim mi bırakalım. Sözün bu kısmını da sürdürüvereyim. Bakalım, Göroğlubek neler yapacak!

İşte şimdi böylece Serdar Ahmetbek yeğeni Göroğlubek'in kemik sahibi oldu. Evine götürüp karısı Halcuvanay'a: – İşte bu benim akraba yeğenim. Hunhar memleketinde doğmuş. Annesi ölüp buraya gelmiş. O artık bizde kalacak. Sana tembihliyorum. Onu asla ve asla gücendirme. Asla ve asla kalbini kırma. Eğer onu gücendirecek gibi olursan, ikimizin arasındaki dostluğa nifak sokmuş olursun, diye tembihledi. Göroğlubek'e de: – Yeğenim Göroğlu, ben bu Türkmen yurdunda Hunhar'ın vekili bir insanım. Çok fazla çalışıyorum. Evden ziyade dışarıda oluyorum. Şu yengenin yanında duracaksın. Ama bilesin ki, Arap Reyhan isminde boz saman atlı bir adam var. O her zaman bu civarlarda görünür. O adama göz kulak ol. Kimsenin olmadığı zamanlarda eve yaklaşmasın. O kötü bir adam, diye tembihledi.

Böylece Göroğlubek, Serdar Ahmet'in evinde iyice şımarık bir çocuk olarak büyüdü. "Dediğim dedik, çaldığım düdük" idi. Başka Türkmenler de Göroğlubek'e Serdar Ahmet'in yeğeni olduğu için hürmetle yaklaşırlardı. Başkasının Göroğlubek ile, Göroğlubek'in başkası ile işi yok. Ala kısrağı yorgun, kendisi yorgun hergün atını çekiştire çekiştire gezdikçe gezerdi.

Günlerden birgün, bir bahar vakti ala kısrağını çekiştire çekiştire Havdek gölünün kıyısında geziniyordu. Kısrağının çiftleşme vakti gelmişti. Gölden vahşi bir at çıktı. Kısrağıyla çiftleştikten sonra dönüp yeniden suya girdi ve gözden kayboldu. Böylece Göroğlubek'in kısrağı gebe kaldı. Göroğlubek ise sevinip: "Şimdi kısrağım bana bir at doğuracak", demeye başladı. Günler, aylar geçti. Kısrağın doğurma zamanı gelip çattı. Göroğlubek de: "Şimdi kısrağım at doğuracak", deyip sürekli göz kulak oldu. Bir gün sabah namazı vakti kısrağı doğurdu. Göroğlubek baktı ki, aynı tazı gibi birşey. Bedeninde bir tane bile tüy yok, yaralı bereli, hem de dişi. Göroğlubek'in birden keyfi de, neşesi de kaçtı: "Ben senin ne zamandan beri bir at doğuracağını düşünüyordum. Doğurduğun şey bu mu! Üstelik de dişi", diyerek öfkeyle kısrağını bir sopa vurarak öldürdü. Bir ara baktı ki, kısrağı ölüp kalmış. Daha sonra Göroğlubek'in öfkesi yatıştı ve: "Evet, garip tazıcığım", deyip bu tazı gibi yaralı bereli taya yengesinden isteyerek aldığı sütü vermeye, bir keçeciğin üzerine yatırmaya, terbiye etmeye başladı.

Aradan çok zamanlar geçti. Tayın tüyleri çıkmaya, yürümeye başladı. Ondan sonra Göroğlubek'in işi, oyuncağı bu tay oldu. Tay yanlız büyüdü. Gonandan[152] donan[153] oldu. Aylar, yıllar geçti ve bir boz saman at olarak yetişti. O zamana kadar Göroğlu da onbeşine girdi. Dayısının bahsettiği şu Arap Reyhan denen adam da devamlı tepelikten başını dikerek Serdar Ahmet'in evine bakar, sonra yine gözden kaybolur giderdi. Göroğlubek artık: "Artık kısrağımın çiftleşme dönemi gelse de, iyi bir atla çiftleştirsem. Sonra da kısrağım bana bir erkek tay doğursa. Ben de onu at yapsam", derdi. O bahar Göroğlubek'in dediği olup kısrağı çiftleşme dönemi geldi. Ancak Göroğlubek kısrağını sıradan bir atla çiftleştirmek istemiyor, iyi bir at olmasını istiyordu. O günlerde Serdar Ahmet bir yere gitmişti. Köyde de yeterince insan kalmamıştı. Şimdi sözü Arap Reyhan'dan dinleyin.

Arap Reyhan beriki Arap memleketinin padişahı idi. Kendisi çok iyi bir seyis at canbazı idi. İyi bir Arap kısrağını çiftleşme döneminde deniz tulparı ile çiftleştirmiş, soylu bir tulpar doğurtmuştu. Arap Reyhan pek bir kadın düşkünü oğlancıydı. "Böyle bir tulparım olduktan sonra alemde benzeri olmayan bir kız arayıp bulmak benim için kolay", der, boş zamanlarında dünyanın dört tarafına seyahat ederdi. Bu şekilde, bir defasında Türkmen yurduna gelmiş, Halcuvanay'a gözü takılmış, sırılsıklam aşık olmuştu. O vakitlerde yeryüzünde Halcuvanay gibi güzel bir kız da yoktu. Arap Reyhan insanlara: "Bu kız bekar mı?" diye sorduğunda, insanlar: "Yakında bu kızın düğünü olacak. Bu kızı Türkmen ilinin ağası Serdar Ahmet alacak", demişlerdi. Arap Reyhan kızı daha önce görmediğine binlerce kez pişman oldu. Eline geçirmenin bir yolunu bulamayıp her zaman kırdan bir gözetler, Halcuvanay'ı uzaktan bir görüp giderdi. Böylece, Arap Reyhan Halcuvanay'ın hasretini çeker dururdu. İşte artık bugün Arap Reyhan köyde yeterince adam olmadığını anladı. Atını sürerek Serdar Ahmet'in evinin yanıbaşına gelip kaldı. Arap Reyhan'ı gören Göroğlubek: Evet, hırsız, burada ne yapıyorsun! Git buradan, sütü bozuk, deyip Arap Reyhan'a bakarak bir söz dedi:

Şakaklarını yün basmış nasıl bir belasın,
Bu yerlerde gezinip ne yaparsın,
Hırsız mısın, dolandırıcı mısın, sütü bozuk,
Git yoluna, yoksa ölürsün.

---

152 Gonan: İki yaşındaki at.

Hırsım geldiğinde kaynar coşarım,
Herhangi bir taşla göğsünü deşerim,
Deh desem, dağlardan sıçrar aşarım,
Kim olursan ol, derhal git bu yerden.

Dev bile gözünü dikemez benim gözüme,
Ayağımın altına alırım, gelirsen, kendim e,
Canın lazım ise, dön izine,
Kim olursan ol, derhal git bu yerden.

Küçümsüyor musun beni çocuk diye,
Aldatmak istiyorsundur aklı yarı diye,
Talan edip gideyim büsbütün diye,
Kim olursan ol, derhal git bu yerden.

Bu yerlerin büyük yanı patikasıdır,
Hançer vurulursa, ak bedenden kan akar,
Gerinme karşımda, hırsız, sütü bozuk,
Kim olursan ol, derhal git bu yerden.

Kulak ver, harami, söylediğim sözüme,
Düştün mü, oğlancı, benim izime,
Gözünü kocaman açıp bakma yüzüme,
Kim olursan ol, derhal git bu yerden.

Güvenme, harami, bindiğin atına,
Kovalayıp geçireyim memleketine,
Götürüp teslim edeyim büyük kişine,
Kim olursan ol, derhal git bu yerden.

Her zaman gözetliyorsun, görürüm,
Çoktan beri seni bilip dururum,
Durup dururşan sopayla vururum,

---

153 Donan: Üç yaşını doldurup dört yaşına giren at.

Kim olursan ol, derhal git bu yerden.

Göroğlubek nar deve gibi[154] böğürür,
Hançer vurursam kırmızı kanın şırıldar,
Sıçrayıp her yana akıp saçılır,
Kim olursan ol, derhal git bu yerden.

Böyle zamanda başından çok şey geçirmiş olan Arap Reyhan, Göroğlubek'in bu söylerine öfkelenir de durur mu? Kurnaz oğlancı, Göroğlu'ya kendini ele vermeden: – Hey, kardeş, o kırdan gözetleyen adam benden başka adam. Çok kurnaz, herşeye hazır adam. Ben ise, yoldan geçen biriyim. Birşey demezsen, geçip giderim. Birşey dersen, dönüp giderim, deyip üstüne toz kondurtmadı. Arap Reyhan, Göroğlubek'e bakarak, üzengiye ayağını dayayarak, bıyığını burarak bir söz dedi:

Söylediğim sözler ahenkli, ulama,
Altın tef çalan eller yorulur mu,
Sokaktan, bağdan geçen biriyim, küçük bey,
Küçükbeyler böyle zalim olur mu?

Ben diye başkasını gözün görmüştür,
Bir hırsız kırdan gözetlemiştir,
Küçük beyler böyle bağırır mı,
Kendi halinde sokaktan, bağdan geçeni.

Beyzadeler ipek giysin, hazırlansın,
Kim düşman ise, eli bağlansın,
Vurursan eğer bir fakirim, küçük bey,
Senin gibi oğula aziz canım kurban olsun.

Bahar olursa, gölde ördek yüzer,
Düşünürsen, dediğin bana ayıptır,
Bu adetini sürdürürsen, küçükbey,

---

154 Nar deve: Develerin en güçlü ve erkek olanı.

Yoldan geçenler sokaktan, bağdan bezer.

Birşey deme can kardeş, geçip giderim,
Varacağım yere vakti saatinde varırım.
Gazap eylersen, ben bir fakir yolcu,
Tam arkama dönmeyip de ne yaparım.

Kırlar, çöller doludur reyhan gülüne,
Sırrını söyleyen düşer dilberin eline,
İzin ver fakire şimdi, küçük bey,
Vakti saatinde gitsin pazar yoluna.

O zaman Göroğlubek Arap Reyhan'dan bu sözü işitti. "Aldatmaya çocuk iyi" demişler. "O, kırdan gözetleyen Arap Reyhan değilmiş. Tabii, insan insana, at ata benzer. O yoldan geçen birisiymiş. Ben de onu boş yere, Arap Reyhan'dır diye düşünerek üzdüm yahu. Ancak lanet olasıcanın atı çok güzelmiş. Yıldızlara uçacakmış gibi duruyor. Atını istersem, kısrağımla çiftleştirmez mi acaba", diyen Göroğlubek Arap Reyhan'a bakarak şu sözü söyledi:

Yaraşır diye altın kuşak bağlarım,
Gördüğümü iyiliğe yorarım,
Bu sözle at binen ey yolcu,
Şu atını kısrağıma isterim.

Şu atına demeyeyim cennet burağı,
Gökte yıldızı gözler dimağı,
Kıvılcıma benzer gözünün ışığı,
Şu atını kısrağıma isterim.

Naskavağa[155] benzer gümüş kaplatırsan,
Talipli insanın gönlünü etsen,

[155] Naskavak: Su kabağından yapılan tabak.

Boz tulparını boz kısrağımla çiftleştirsen,
Bir defalığına kısrağıma isterim.

Bindiğin deli dolu güzel at imiş,
Boz samandan olan tulpar zatı imiş,
Sıfatı başka, boynu uzun, yabancı imiş,
Şu atını kısrağıma isterim.

Bugünlerde kısrağımın çiftleşme zamanı gelmiş,
Hamilelik vakti gelip kalmış,
Şu boz samanına talip olmuş,
Bir defalığına vermeni isterim.

Göroğlu derler, şahsım beyzade,
Üstüme giydiğim ipek azade[156],
Bir fasıl iniver olup piyade,
Şu atını kısrağıma isterim.

Arap Reyhan Göroğlubek'in bu sözünü işitince, kısrağı ile Arap Reyhan'ın atını çiftleştirmeye oldukça hevesli olduğunu anladı. Artık gelmiş olan Göroğlubek'i aldatma fırsatını kaçırmadı. Göroğlubek'e bakıp: – Atımı kısrağına, peki, bir bırakayım. Ondan önce sen benim susuzluğumu bir kandır, diyerek bu sözü söyledi:

Peki, bırakayım kısrağına atımı,
Evvel istediğimi yaparsan, Göroğlu,
Uzak yoldan gelmiş susuz, teşneyim,
Buzlu sudan yeterince versen, Göroğlu.

Yengene buyursan, hizmette dursa,
Bir kase dolusu su getirse,
Ondan sonra vereyim, peki, atımı,
Susuzluğumu gidersem, Göroğlu.

---

156 Azade: Temiz.

Yengene buyursan, dışarı çıksa,
Elinden su verse, dudağım kansa,
Ondan sonra vereyim peki atımı,
Söylediğine razı olup hem, Göroğlu.

Çölde bulursun reyhan gülünü,
Yengen kase tutsa, uzatsa elini,
Ondan sonra, peki, vereyim atımı,
Su içtikten sonra, Göroğlu.

İşte o zaman Göroğlubek Arap Reyhan'dan bu sözü duyunca: "Bu lanet olasıca, yengemin su getirmesini istedi. Şu, dayımın bahsettiği Arap Reyhan belki de odur. Ama lanet olasıcanın atı çok güzelmiş. Şu atını kısrağımla çiftleştirebilsem", diye düşünerek Arap Reyhan'a: – Sen şu lanet olasıca Arap Reyhan olmayasın. Beni aldatıp yengemi kaçırmayasın. Önce atını kısrağımla çiftleştir. Sonra ben yengeme söyleyip sana su verdireceğim, dedi. Arap Reyhan, Halcuvan'a iyice aşık olmuş, onun için ölmektedir:– Kardeş, önce sen yengene söyler, bana su verdirirsin. Ardından atımı kısrağınla çiftleştiririm, dedi. Göroğlubek ise, Arap Reyhan'ın atına iyice meftun olmuş, ne olursa olsun kısrağı ile çiftleştirmek istemektedir. Yine, "Eğer bu Arap Reyhan ise, beni aldatıp yengemi kaçırırsa", diye de düşünür. Ama Arap Reyhan'ın atını kısrağı ile çiftleştirememekten de endişe eder. Lanet olasıca hin oğlu hin Arap Reyhan herşeyi anlamaktadır. Bu halde, Arap Reyhan ile Göroğlubek bir anlaşmaya varamadıktan sonra Göroğlubek'e Arap Reyhan: – Öyleyse, ben de atımı kısrağına bırakayım, sen de yengene su getirt. Her ikimizin maksadı aynı vakitte hasıl olsun, dedi. Göroğlubek razı olup yengesine bir kase su getirip verdirmek için içeriye girdi. Arap Reyhan, "Şimdi bu çocuğu tuzağıma düşürdüm", deyip dolaşarak bahçeye girdi. Kameriyenin yanında içeriyi gözler halde durdu.

Göroğlubek içeriye girip yengesi Halcuvan'a: – Yengeciğim, şu gelen adama bir kase su götür, diye rica etti. Yengesi: O adam düşman. Eğer ben su verirsem benden ayrılırsın, dedi ve razı olmayıp ayak diredi. Göroğlubek de yengesine: – Hayır yenge, o düşman değil, bir yolcu. Onun atına tutulup, kısrağımla çiftleştireceğim, deyip onu ben döndürüp getirdim. Yengen bir kase su verirse, atımı kısrağınla çiftleştiririm, dedi. Yengeciğim, olmaz. Bir kase su getireceksin. Sana ilişmek onu aşar. O benden korkar. Daha şimdi onu

bağırıp korkuttum. Bu yönden sakin ol, ben varım ya, dedi. Halcuvanay, Serdar Ahmet'in, "Bu çocuğun dediğini hiçbir zaman geri çevirme", diye tembihlediğini hatırladı. Çaresiz bir kase su aldı ve yenini dişleyerek çekine çekine dışarıya çıktı. Arap Reyhan'ın gözü Halcuvanay'ın boy posuna takıldı. İçi gitti, bağrı titredi. Gözleri fal taşı gibi açıldı, ağzı yamuldu. Gücü kesildi, ağız suyu kurudu. Ne olduğunu anlayamadan Göroğlu'ya: – Tut kısrağını, ama ben attan inmeyeceğim, deyiverdi. Göroğlubek kısrağını tuttu. Arap Reyhan inmeden atını kısrağa bıraktı. Göroğlubek anlaşmaya uygun şekilde: – Yenge, şimdi kaseyi bu adama uzat, dedi. Halcuvan kaseyi çekine çekine Arap Reyhan'a uzattı. Arap Reyhan'ın gözleri yerinden oynadı. Derhal kaseyi kamçısıyla bir vurup düşürdü. Halcuvanay'ın bileğinden sıkıca tuttu. Bir çekerek atının sağrısına aldı ve: – Ey ahmak Göroğlu, ikna oldun mu şimdi, dedi ve atını sürüp gitti. Göroğlu hemen kalpağını dörde katlayıp: "Ne olursa olsun, şimdi kısrağım durmasın", deyip bükük kalpağı kısrağın gerisine tıktı. Bir elini kalpaktan ayırmadan kısrağına bindi ve diğer eliyle de atı sürerek Arap Reyhan'ın peşine düştü. Bir ara kısrak hızlanıp Arap Reyhan'a yaklaştı. Arap Reyhan ardına baka baka gidiyordu. Göroğlu'nun kısrağının hızla peşinden geldiğini gördü. Ardından Arap Reyhan da ardına bakmadan atını büyük bir çukurluğa sürdü. Atını şaha kaldırıp sıçratarak çukurluğu geçip gitti. Çukurlukta Göroğlubek'in kısrağı kısraklık etti. İleriye sıçrayamadı. O zaman Göroğlubek, Arap Reyhan'ın arkasından haykırıp: – Oğlancı Arap Reyhan, beni aldattın. Ardına bakma. Eninde sonunda senden öcümü alacağım, deyip şu sözü söyledi:

Aldatıp gittin bugün beni, oğlancı,
Bu kez yenildim sana, sütü bozuk,
Aldattın, gözümü boyadın, aklımı çaldın,
Göğsünü kıl basmış, gözleri çakır.

Çok kıvanma, sonunda birgün görürsün,
Arapta o zamana kadar devran sürersin,
Kaşık başına değdiği an, sütü bozuk,
Gözlerin titreyerek nöbet değiştirirsin.

Altında oynak, tulpar atın,
Hazinende binlerce deve dışkın,
Sıra gelip birgün bezdirecek canından,
Fışkırıp Türkmen'in vereceği sıkıntın.

Atına baktırıp gözümü çaldın,
Aldattın, gözümü boyadın, aklımı aldın,
Boz samanın bedav[157] imiş, oğlancı,
Atlayıp gittin, beni arkada bıraktın.

Senin Arap Reyhan olduğunu anlamadım,
Yengemin itirazını kabul etmedim,
Bu sefer yendin beni, oğlancı,
Ey yazık ey, sana üstün olmadım.

Acele etme, canım olursa burada esende,
Bulurum mekanını nerede olsa da,
Göroğlu'ya sıra gelirse görürsün,
İster Ermenistan'da olsun, isterse İran'da.

Göroğlubek ağzı yorulasıya kadar Arap Reyhan'ın arkasından sövdü. Çukurluktan öteye geçemeyip çaresiz geriye döndü. Aradan bir iki gün geçti. Serdar Ahmet gelip Göroğlu'ya yengesini sordu. O zaman Göroğlubek'in içi kararak, Arap Reyhan'a söverek, ağlayarak bir söz dedi:

Bilemedim, düşürdü tuzağına,
Çok beter kurnaz imiş, sütü bozuk,
Arap Reyhan gelip gözümü boyadı,
Aptal dedim ama, uyanık imiş sütü bozuk.

Yengemi attı atın sağrısına,
Aldırmadı bile ağlamasına,
Pençesini geçirdi kar gibi tenine,
Bir atik, gözü kara imiş sütü bozuk.

Bindirip Halcuvan'ı sırtına,

---

157 Bedav: Hızlı bir cins at.

Sürüp gitti atını, bakmadan ardına,
Ben ağlarım namus derdine.
Gözü ala çakır imiş sütü bozuk.

Boz samanı koşsa, yıldız gibi akar,
Güzellik hususiyeti insanı yakar,
Gözleri kıvılcım gibi alevle bakar,
Bindiği at tulpar imiş sütü bozuk.

Göroğlu yetişemedi, kaldı üzüntüde,
Hızla koştu, kaldı yavaşça arkada,
Anlatıp dursam utanırım söylemeye dilde,
Deli dolu hilekar imiş sütü bozuk.

Serdar Ahmet, yeğeni Göroğlu'ndan bu sözleri duyunca uzun süre sessiz kaldı. İçine hüzün çöktü. Sonra Göroğlubek'e: – Yeğenim, bu olanları aklında çıkarıp, kısrağına bakıp, şen şakrak olup yaşayıver. Benim için Halcuvan olmazsa, başkası. Kadın dediğin parayla halledilebilecek birşey, deyip içini rahatlattı. Göroğlubek ise, biraz diklenip: "Bir erkek atım olsun, ondan sonra göreceğim", dedi. Arap Reyhan'ın arkasından küfredip kısrağına bindi. Kıra çıkıp gitti.

İşte böylece kısrağı yorgun, Göroğlu yorgun, bu halde aylar geçti. Birgün Göroğlubek'in kısrağı bir tazı gibi yaralı bereli, yaratık gibi bir şey doğurdu. Göroğlubek bunu görünce keyfi kaçtı, neşesi uçtu. İyice öfkelenip: – Ben seni böyle şey doğursun diye mi koruyup kolluyorum, deyip boz saman kısrağını bir sopa vurarak öldürdü. Bir ara öfkesi geçtiğinde baktı ki kısrağı ölüp kalmış. "Evet, yazık", dedi ve tazıya benzeyen bu tüysüz nesnenin erkek olmasına ümit bağlayıp süt vererek bakmaya başladı. Bir ara Göroğlubek bu yaratığın yavaş yavaş tüylerinin çıkmaya başladığını, tazıya olan benzerliğinin kaybolduğunu, yürmeye başladığını, göğümsü bir tay olup kaldığını gördü. Göroğlubek kıvançla: "Artık bunu at yapacağım", dedi. Taya şefkat duyarak tavşan gibi hızlı olsun diye tavşan sütü, keçi gibi sıçrasın diye keçi sütü, kurt gibi atılgan olsun diye kurt sütü, tilki gibi kurnaz olsun diye tilki sütü, deve gibi dayanıklı olsun diye deve sütü, kendi nesli at gibi güzel olsun diye at sütü vererek tayına baktı. Bir yıl geçtikten sonra iri bir tay haline getirdi. Kah bindi, kah indi. Tay yapılı, uzun boylu olduğu için tayının ismini Kırat koydu. Kırat üç yaşını bitirip dört yaşına girdikten sonra Göroğlu, Arap Reyhan'a gitme ateşiyle,

çukurluktan atlayacak hale getireceğim, deyip önce dereden atlattı. Sonra çukurluklardan atlattı. İpeklerden urgan yaptırdı. Bu urganla çekiştire çekiştire talim yaptırdı.

Böylece, bir gün Kırat'a binen Göroğlubek, Yavmit tekkesinin önünden geçmeye başladı. Çocukluğunda orada kör Revşen ile buluştuğunu, babasının orada vefat ettiğini hatırlayarak ilerlerken tekkeye birçok dervişin yerleştiğini gördü. Onlar Göroğlubek'i görüp: – Hey, Göroğlubek, bu tarafa gelin. Bir sözümüz var, deyip onu çağırdılar. Göroğlubek dervişlerin çağırmalarına öfkelenip: – Beş altı kuruş ver, demekten başka ne sözünüz olur, dedi. O zaman dervişlerden biri Göroğlubek'e bakıp: – Hayır, başka bir söz var. Bizler para isteyerek dilencilik yapan dervişlerden değiliz. Ancak sana söyleyebileceğimiz özel bir sözümüz var. Sen bir kameriyenin üstüne çık. Attan in. Atını birimiz tutarız. Bizlerin şerefi ile sen de tekkeye bir gir, diye direttikten sonra Göroğlubek Kırat'tan indi. Kırat'ın yularını tutar halde kameriyeye çıkıp: – İşte, çıktım. Ne sözünüz varsa, söyleyin haydi, dedi. Dervişler: – Seni bu Türkmen eline han yapmak istiyoruz. Sen bizleri derviş diye düşünme. Bizler halkın büyükleriyiz. Haydi, içeriye gir lütfen. Atını birimiz tutarız, dediler. Göroğlubek dervişlere: – Belki de hırsızsınız. Beni aldatıp içeriye sokacaksınız, sonra da atımı çalıp kaçacaksınız, dedi. Dervişler: – Hayır, bizler hırsız değiliz. Eğer inanmıyorsan, işte eyvanın köşesine yürü, atın göz önünde. Sadece sana padişahlık gömleği giydireceğiz. Başka hiçbir şey yok. Bu gömleği giydin, Türkmen iline han oldun hesabı, deyip üstelediler. Tekke eyvanının köşesine götürerek bahsettikleri gömleği giydirmek istediler. Göroğlubek: – Atımın yoluna engel olmayın. Ben hâlâ sizlere inanmıyorum, dedi. Dervişler Kırat ile Göroğlubek'in arasını boşaltarak: – İşte şimdi gömleği giy, dediler. Göroğlubek: – Öyleyse, atımı şuraya bağlayın. Ben gömleği giyinceye kadar atımın yanında hiçkimse olmasın, dedi. Dervişler Kırat'ı oraya bağlayıp yanından uzaklaştılar. Göroğlubek atına iyice hasret duyup: – Gömleği verin. Hemen giyeyim, dedi ve gömleği dervişlerin elinden alır almaz paldır küldür giydi. Gömleğin yakasından başını çıkardı. Baktı ki, atı Kırkök yok. Dervişler de yok. İyice keyfi kaçtığından Göroğlubek giydiği gömleği yırtıp parça parça etti. Atını aramaktan şimdi perişan olmayı görün.

Arar, arar. Her zaman gelir, dayısının evinden bir tandır, iki tandır ekmek alır. Yine aramaya gider. Ama atın ne izini, ne de işaretini bulur. Keyfi kaçar, yine dayısının evine döner. Bu halde Göroğlubek'in aramadığı yer kalmaz. Aradan bir yıl geçer. Göroğlubek şimdi ondokuz yaşına girmiştir. Sonbahar da gelmektedir. Kırat'tan ise hâlâ haber yok. Bir defasında, "En uzaktaki bir dağı da arayayım. Bundan sonra da bulamazsam, ümidimi iyice keseyim", der. O dağa doğru yola çıkar. Yayan yürüye yürüye dağın eteğine gelir. Şimdi Ağa Yunus ve Miskal perilerden dinleyin.

Göroğlu'ya aşık olmuşlardı ve ruhları bu Türkmen ilinde dolaşmaktaydı. Ama Göroğlubek'in hiçbir şeyden haberi yoktu. Atı Kırkök'ü aramaktan başka birşey bilmezdi. Bu dağın eteğinde, bir oyuğun bulağında Yunus ve Miskal perilerin ruhları çamaşır yıkar halde Göroğlubek'in gözüne göründü. Göroğlubek onlara: – Buralardan üç yaşını bitirip dört yaşına basmış bir gök tay geçti mi?, diye sorup bir söz dedi:

Bulağın başında duran kadınlar,
Buralardan dört yaşında tay geçti mi,
Geçmiş ise bize haber verin,
Buralardan birileri geçti mi?

Geçmiş ise, müjdesini veririm,
Yavmit'e doğru geri götürürüm,
Bilseniz, söyleyin, duran kadınlar,
Çoktan beri kaybetmiş dolaşırım,
Buralardan dört yaşında bir tay geçti mi?

Bu dağlar kabile bulunan yere kenar,
Burayı geçen hangi yurda iner,
Söyleyin, çamaşır yıkayıp duran kadınlar,
Atımı ararken oldum iyice avare,
Buralardan dört yaşında bir tay geçti mi?

Gezip geldim kırı, sahrayı, çölü,
Arayıp bulamadan denizi, gölü,
Söyleyin, çamaşır yıkayan kadınlar,
Kısa edin arayanın yolunu,
Buralardan dört yaşında bir tay geçti mi?

Gök renkli, uzun kuyruk, boynu ince,
Geniş göğüslü, göbeği sıkı ince,
İşitin, çamaşır yıkayıp duran kadınlar,
Bulursam Yavmit'e dönüp gideyim bu gece,
Buralardan dört yaşında bir tay geçti mi?

Kör Revşen'in oğluyum, adım Göroğlu,
Dayım Serdar Ahmet Türkmenlerde tuğlu,
Ben hiç kimseden kormaz bakışlı,
Söyleyin, çamaşır yıkayan kadınlar,
Buralardan dört yaşında bir tay geçti mi?

O zaman Yunus ve Miskal perilerin ruhları kanat çırparak yüksele yüksele dönüp, Göroğlubek'e bakıp, ellerini bellerine dayayıp, kaşlarını oynatıp, birinin yaptığını diğeri yapıp, bir kişi iki kişi olmuş gibi gülüp nazlandılar: – Atını kaybeden iyi genç, atını insanların olduğu yerde sor. At bu insansız dağlarda ne yapsın, dediler. Yunus ve Miskal perilerin ruhları şu sözleri söyledi:

Ey, at arayan güzel sarışın çocuk,
Işıldayan cemalin misli gül, lale,
Yoksa aklın mı henüz pek yarım,
İnsansız yerlerde atın ne yapsın?

Kişi yurttan uzaklaşırsa, yabancı olur,
Çok yayan geze, ayağın yara olur,
Nerede insan olursa, orada at olur,
İnsansız bu yerlerde atın ne yapsın?

Yoksa atını edip bahane,
Oynaşayım diye mi geldin bu yana,
Olayım boyuna daima pervane,
İnsansız yerlerde atın ne yapsın?

Düşünde yoksa bizleri gördün mü,
Döşeğinden yuvarlanıp kalktın mı,
Görüp gerçekten gönül verdin mi,
İnsansız yerlerde atın ne yapsın?

Bizim bulak yüzmeye uygun mu,

Uygun ise sizi tutup atmayalım mı,
Acaba gönlünüz bizi diler mi,
İnsansız yerlerde atın ne yapsın?

Aynadan berraktır peri cemali,
Peri cemalinin olmaz zevali,
Bu sözler gerçek mi yoksa hayal mi,
İnsansız yerlerde atın ne yapsın?

Kadın deme, bizler henüz gül gonca,
Hiçkimseyi görmedik ta ki sen gelince,
Peki dersen, peki deriz, daha yine bunca,
İnsansız yerlerde atın ne yapsın?

Yunus, Miskal yol üzerinde çamaşır yıkarlar,
Bir baksana, şavkın yine nice var.
Nice güzel görsen, biz de onca var,
İnsansız yerlerde atın ne yapsın?

Göroğlubek bulakta çamaşır yıkar halde görünen Yunus ve Miskal perilerin ruhlarından bu latifeli sözleri duyunca onlara meyleder gibi oldu: – "Bunlar niye bana böyle latifeli sözler söylüyorlar", diye düşündü. Önceleri kadın cinsinin kokusu hoşuna gitmeyen Göroğlu'nun kulağına bu defasında perilerin sözleri hoş gelir gibi oldu ve oradan ayrıldı. O gün öğle vakti dağın üstüne çıkıp oturdu. Öbür taraftki oyukları birer birer gözden geçirmeye başladı. Bir ara bir oyuktan bir dağ elmasına bağlı duran bir at gördü. Rengine dikkatle baktı. At gök, yeşil, kır gök, Kırkök'e benzeyen bir at. "Eğer Kırkök ise, bunca emeğim yanmamış olur. Haydi bir gidip göreyim", dedi. Yavaş yavaş gidip o oyuğa baktı. Kırat'ının dağ elmasına bağlı halde durduğunu gördü. İnsanoğlundan hiçbir belirti yok. Ama at biraz büyümüş. Atın üstünde eğer takımı, başında başlık, yular. – "– E zavallı Kırkök'üm", deyip Kırkök'ü dağ elmasından çözdü. Binip dağdan inerek dönmeye başladı. Günün de ikindi vakti olmak üzere olduğu bir sırada dağın başından biri: – Hey, çocuk, dur. Atı alıp nereye gidiyorsun?, dedi. Göroğlubek: "Kim olursa olsun haydi bir gelsin", deyip durdu. Bir ara yaşlı bir adam gelip Kırat'ın yularından tuttu. Göroğlubek yaşlı adama: – Namert hırsız, atta ne hakkın var? Onu kaybettim. Bir yıldan beri arıyorum. Yine

benimki mi diyorsun, dedi. Yaşlı adam Göroğlubek'e bakıp: Uygunsuz davranma, at benim. Ben bunu satınaldım. Haydi, hemen attan inip çek git, dedi. Göroğlubek yaşlı adama: – Sen uygunsuz davranıyorsun. Aksi takdirde, eğeri, takımı seninki çıkar, at benimki. Çok tartışma. Şimdi kafana bir yumruk atarım. Ölür kalırsın, dedi. Hâlâ böyle mi davranıyorsun. Hâlâ zorbalık mı! Ver atı. Yoksa güreş tutarız. Kim yıkılırsa, attan ümidini kessin, deyip Göroğlubek'e bakan yaşlı adam bir söz dedi:

Haklı isen, davanda eğer haklı isen,
Peki al şu atı, beni yıkabilirsen,
Diyelim ki yıkıldın, bil kendinden,
Ondan sonra at olur bizimki,

Şu sözlerin, eğer senin doğru ise,
Güreş tutsak, gücüm senden aşağı ise,
Diyelim ki yıkıldın, bil kendinden,
Ondan sonra at olur bizimki,

Razı olur musun çocuk böyle güvenceye,
Kenara çıkarıp beni, olabilirsen galip,
Diyelim ki yıkıldın, bil kendinden,
Ondan sonra at olur bizimki,

Yumruğunu kaldırıp, gücünü toplarsan,
Yıkıp, omzumu yere getirirsen,
Diyelim ki yıkıldın, bil kendinden,
Ondan sonra at olur bizimki,

Gel çocuk, elense çekip görelim,
Yenilenimizi sırt üstü vuralım,
Diyelim ki yıkıldın, bil kendinden,
Ondan sonra at olur bizimki,

Burası Er Hızır'ın dağı olur,
Kim yıkarsa, şu atı yutup alır,

Diyelim ki yıkıldın, bil kendinden,
Ondan sonra at olur bizimki,

İşte o zaman, Göroğlubek yaşlı adamdan bu sözleri işitince: "Bu kolay oldu. Her halukârda bu ölesice yaşlı adamı yıkarım Kırat'ımı tamamıyla kendiminki yapar, alıp giderim", dedi. Kırat'tan inip: – İşte öyleyse, yaka yakaya mı güreşirsin, yoksa koltuk koltuğa mı güreşirsin?, dedi. Yaşlı adam: – Her türlüsüne güreşirim, dedi. Göroğlubek içinden: "Bir sıkıp bu yaşlı adamın kaburgasını kırayım", dedi.

Böylece, Göroğlubek yaşlı adamla güreşti. Yaşlı adam kısa sürede Göroğlu'yu yıktı: – Nasıl, artık atı bize verirsin, dedi. Göroğlubek: – Hayır, baba, güreşimiz it yıkılışı oldu. Yeniden güreşeceğiz, dedi. Yaşlı adam: – Evet, yenilen güreşe doymaz, dedi. Peki, ne kadar güreşirsen güreşeceğim, dedi. Göroğlubek: "Bu defa bir çalım atayım", deyip yaşlı adamla yeniden güreşe tutuştu. Yaşlı adam yine Göroğlubek'i kaldırıp yere bir vurdu ve : – Nasıl, şimdi razı olacak mısın?, dedi. Göroğlubek yine mızıkçılık edip: – Sen bu defa da hilekarlıkla yıktın. Yeni baştan güreşeceğim, dedi. O zaman yaşlı adam: – Üç, üçden sonrası boş, demişler. Çocuk, anla ki, bu defa da yıkılırsan, atı götürürüm, dedi. Göroğlubek: – Bu defa ben seni yıkacağım, dedi. Bütün gücünü toplayıp yaşlı adamla yine güreşti. Yaşlı adam yine Göroğlubek'i kaldırıp yere bir vurdu ve: – İşte artık seni helaliyle yıktığıma ikna olursun, dedi. Kırat'ı çeke çeke dağa dönmeye başladı. O zaman Göroğlubek yaşlı adama gücünün yetmeyeceğini anlayıp: – Kırat'ımı verip gidip, diye yaşlı adama yalvararak bir söz dedi:

Koç bilekli, Rüstem sıfatlı, babacığım,
Alıp gideyim, verin bana atımı,
Rahim eyle, yanlız kalmıştım babadan,
Alıp gideyim, verin bana atımı.

Bu at bana gönül veren hanezad,
O olursa her türlü gamdan ben azad,
Seni bir cömert diye daima edeyim yad,
Alıp gideyim, verin bana atımı.

Bir yıl oldu avare olup aradım,
Ayrı vakitlerde bağrım tuzladım,

Bazılarda yavru deve gibi böğürdüm,
Alıp gideyim, verin bana atımı.

Maşaallah, ikna oldum gücüne,
Bilmem ne gibi düşüncelerin var içinde,
Baba, ikna oldum senin gücüne,
Alıp gideyim, verin bana atımı.

Göroğlubek dağdan dağa avare olmasın,
Böyle soğuklarda akşama kalmasın,
Akşam serininde kalıp nezle olmasın,
Alıp gideyim, verin bana atımı.

Yaşlı adam Göroğlubek'e: – Evet, hâlâ ata intizarsın ha. Şimdi çek git. Hiçbir şekilde sana şimdi at yok, dedi. Göroğlubek iyice meyusane titreyerek bir Kırat'a, bir yaşlı adama baktı. Sonra yaşlı adam Göroğlubek'e: – Peki öyleyse, şu ata pek benimki dedin. Şimdi benimle kadıya yürü. Kadı atı kime hükmederse, atı o alsın, dedi. Kırat'ı çekerek bir oyuğa doğru yöneldi. Göroğlubek içinden: – Bu yakınlarda kadılık da varmış", deyip yaşlı adamın peşinden gitti.

Yaşlı adam şöyle bir burulup bir mağaraya girdi. Göroğlu da yaşlı adamın arkasından "Selamünaleyküm" deyip içeriye girdi. Baktı ki, içeride bir odunluk, bir sarnıç, bir yanında ambar, bir yanında ateşlik. Öbür yanında tekke, beri yanında küçük bir eyvan, eyvanda Kırat bağlı duruyordu. Derviş görünüşlü bir adam çıkıp Göroğlubek ile selamlaşıp hâl hatırını sordu ve ardına takıp ateşliğe getirdi. Ateşlikte ortada bir ateş, henüz sönmüş, kora dönüşmüştü. Baş köşede kordan alıp alıp sandala[158] koyarak ısınan dört kişi oturuyordu. Ateşin çevresinde ise, üzerinde büyük bir kazan bulunan demir bir ocağı pusarak çevrelemiş kırk kişi duruyordu. Göroğlubek hayran kaldı. Kırk kişi Göroğlubek'i sandaldaki dört kişinin yanına oturttu. O zaman bu dört kişiden biri: – Haydi, Göroğlu, buyur lütfen. Ama bil ki, burası Çıltan, Gavsul-Gıyasların[159] yeri. Sen şu at sebep olup

---

158 Sandal: Odanın uzak bir köşesine yapılan küçük bir çukurluk, üzerine konulan iskemle ve üstüne örtülen yorgandan oluşan yerel bir ısıtma aracı (Kış soğuğunda el ve ayakları ısıtmak için kullanılır. Aynı zamanda yemek masası olarak da yararlanılır).

159 Çıltan, Gavsul-Gıyas: Dini inançlara göre tabiat üstü güçlere sahip olan, göze görünmeyen, birbirinden ayrılmayan efsanevi kırk ruha çıltan denmekte, bu kırk ruhun büyüğü olan dört ruha ise Gavsul-Gıyas denmektedir.

buraya geldin. Şimdi buradan kuru gitme. Üç defa soracağız. Haydi söyle. At mı diliyorsun, zat mı diliyorsun? dediler. Göroğlubek: – At, dedi. Yine: – At mı diliyorsun, zat mı diliyorsun?, dediler. Göroğlubek: – At, dedi. Üçüncü defa yine: – At mı diliyorsun, zat mı? dediler. Yine Göroğlubek: At, dedi. Sonra Gavsul-Gıyaslar: – Öyleyse, bizler sana üç şey daha vereceğiz. Birincisi, dileğin olan şu Kırkök atın olsun. Ömrü seninle bir olsun. İkincisi, ömrün ziyade olsun. Yaşın yüzyirmiye varsın. Üçüncüsü, Yunus, Miskal periler yarin, Çambıl şehrin olsun. Dördüncüsü, ne tür yaran olsa, yıldızlara bakıp düzeleceksin. Amin, dediler. Göroğlubek: "Şimdi Kırkök atımı verseler de buradan gitsem", diye düşünmüştü. Gavsul-Gıyaslar: – Akşam oldu. Şimdi sen burada misafir olup yat. Sabahleyin gidersin. Şimdi hiçbir şey düşünme, korkma. Her zaman at seninki, dediler. Çıltanlara emredip Göroğlubek'in önüne bir tepsi kavurma koydular. Göroğlubek kavurmayı yedi ve O gece Çıltan, Gavsul-Gıyaslara misafir oldu. Akşam düşünde Gavsul-Gıyaslar Göroğlubek'e bir sıyırma kılıç verirler. Artık Allah'ın beş vakit namaz borcunu sen de her gün yerine getir, derler. Sabahleyin uyanıp bakar ki, kılıç elinde, atı Kırkök bir dağ elmasına bağlı, kendisi de öylesine dağ elmasına yaslanmış uyumuştur.[160] Hemen ayağa kalktı. Kırat'ına binip Yavmit'e döndü.

[160] Bahşının söylediğine göre, yine bir rivayette mağarada hepsi gök renkli, rengi bir kırk at vardı. – Onların içinden atını tanıyıp al, dediler. Göroğlubek Kırkök'ü tanıyıp aldı.

III. Çardaklı Çambıl

Göroğlubek her zaman dayısına bir uğrar, başka zamanlarda zevkli uğraşısı Kırat'a biner gezerdi. Kendi kendine, "Benim Çambıl isimli şehrim nerede acaba", diyerek etrafına danışırdı. Teke ile Yavmit'in ortasında, Hocadağ isimli kırımsı bir dağcığın eteğinde tozlu topraklı bir bel vardı. Beri yanı Urgenç, öte yanı Hunhar'a kadardı. Birgün Göroğlubek bir kervan yolu olan bir yere geldi. Bu belin yukarısında, Hocadağ'dan biraz su aktığını, bir vadiden geçip kuma karıştığını gördü. Göroğlubek: "Şehrim Çambıl'ı burada yapsam olur", deyip burada bir dağ elmasının dibini kendine mesken seçti. Yolun kenarında da bir çardak yaptırdı. Ne zaman buraya gelse, bu çardağın altında atı ve kendisi yağmurdan, kardan korunur, yoldan geçen kervanları, tacirleri yakalar, onlara: – Haydi, Türkmen ilinin hanı Göroğlubek'e zekatınızı[161] ödeyin, der oldu. Eğer tacirler zekat vermezse, döver, çekip alır oldu. Bazı tacirler Göroğlubek'e hırsız der, yine bazıları bu, Serdar Ahmet'in şımarık büyümüş yeğeni imiş, der, yine bazı tacirler deli dolu bir çocuk, derdi. Her halukarda, ne olursa olsun, tacirler Göroğlubek'ten nefret eder: "Şu Çardaklı Çanlı belden şu hırsız görmeden sağ salim geçip gitsek, iyi olur", derlerdi. Böylece, kısa sürede burası Çardaklı Çambıl diye adlandırıldı.

Serdar Ahmet Göroğlu'nun bu yaptıklarını duysa da, duymazlığa vururdu. Niçin derseniz, Serdar Ahmet günün birinde yeğeni Göroğlubek'i kendi yerine Türkmenlere serdar olacak, diye düşünürdü. Bahar olduktan sonra Göroğlubek, Hocadağ'dan inerek vadiyi geçip kuma karışmakta olan su ile bir bağ yapmak istedi. Geçen tüccarları çalıştırarak etrafını duvarla çevirdi. Urgenç'ten, Hunhar'dan türlü türlü meyve fidanları getirilmesini emretti. Yeryüzündeki her türlü bağ çiçeklerinin fidanlarını da getirtti. Bir yanını ağaçlarla kaplı bağ, diğer yanını çimenlik gül bahçesi yaptırdı. Bütün fidancıkları toprağı taksim ede ede yerlerine ektirdi. Bağın ortasına büyük bir havuz, etrafına büyük bir kameriye yaptırdı. Daha sonra Çardak'a yakın bir yolun kenarında hızlı adımlarla yürüme mesafesi ile dört bin adım uzunluktaki Çambıl kalesini yaptırdı. Kalenin içine kendisi için ev yaptırdı. Evin içini her türlü eşya ile doldurdu. Bütün bunları tacirler zekat niyetine ya kendileri, ya da işçi gönderip yaparlardı. Serdar Ahmet kendi kendine: "Göroğlubek kendi kendine orada bir ev yaptırıyor. Artık onu evlendirmek boynuma borç. Haydi bir sorayım. Yeğenim Göroğlubek buna ne der", dedi. Serdar Ahmet birgün Göroğlubek'i yolda

---

161 Zekat: Orta Asya hanlıklarında her yıl hayvanların, mal ve mülkün kırkta birinin Hazinece alındığı bir vergi.

DOKÜMANTASYON MERKEZİ

görünce: – Yeğenim, şimdi bir izin versen de seni evlendirsem, diyerek Göroğlubek'e bakıp şu sözü söyledi:

Henüz gözü açılmamış bir sarışın çocuksun,
Olgunlaşmamış, akıl fikirden yarısın,
Şu Türkmenlerde kime meyledersin,
Söylesene, hangi zenginin kızını alırsın?

Sanemler zülfünü okşayıp tarar,
Kimin kızı isteğine yarar,
Bileyim deyip senden dayın sorar,
Söylesene, hangi zenginin kızını alırsın?

Güzel kızlar çoktur Türkmen ilinde,
Başında eşarp, kuşak belinde.
Altın, gümüş yüzükleri elinde,
Yağ gibi erir senin gibi yiğit yolunda,
Söylesene, hangi zenginin kızını alırsın?

Şehla gözlü, şefkatli Teke kızları,
Baldan tatlı ağızlarındaki sözleri,
Aya benzer dolgun, güzel yüzleri,
Geniş enseli, güçlü baldırlı kendileri,

Yavmit'in kızları yıkık kaş olur,
Güçlü bilekli, boylu boslu hoş olur,
Böylelerine bahtlı yiğit rastgelir,
Söylesene, hangi zenginin kızını alırsın?

Köklen'in kızları uzun boylu olur,
Yürümeleri uçar gibi, güzel görünüşlü olur,
Bahtı açık gençlere düğün olur,
Söylesene, hangi zenginin kızını alırsın?

Doğu tarafında üçbin evli Ersarı,
Cennetin hurisi gibi her bir kızları,
Bıldırcın gibi kurnazdır, kaş hareketleri,
Söylesene, hangi zenginin kızını alırsın?

Türkmen ilinde çok olur eli bay[162],
Türkmenin kızları usta, mahareti bay,
Cemali parlar dolgun dolgun misli ay,
Söylesene, hangi zenginin kızını alırsın?

Adım Ahmet, Türkmen ilinin Serdarı,
Nereye meylettirir gönlün baharı,
Kime tutkunsun, kimin severi,
Söylesene, hangi zenginin kızını alırsın?

İşte o zaman Göroğlubek dayısı Serdar Ahmet'ten bu sözleri işitince, biraz öfkelendi. Dayısına bakıp bir söz dedi:

Dayı, bana kız seçme Türkmenden,
Benim seçtiğim canan yoktur ilinde,
Yunus, Miskal peri derler onlara,
Alıp ver, eğer gelirse elinden.

Uzak dağ eteğinde bir defa gördüm,
Gördükten sonra canımı, gönlümü verdim,
Öteye geçerken bir gece kaldım,
Alıp ver onları, gelirse elinden,

Her biri güzellikte cennet lalesi,
Altından, gümüşten, saçın teli,
Su dökemez güzelliğine insan oğlu,
Alıp ver onları, gelirse elinden.

---

162 Bay: zengin.

Saçları sümbüldür, dişleri cevher,
Gözleri çolpandır[163], dudakları şeker,
Melek, ya da cennet hurisidir meğer,
Gönlüm böyle bir çift peri ister,
Alıp ver onları, gelirse elinden.

Göroğlu boylarını bir defa gördü,
Onlardan Kırkök'ün izini sordu,
Bana onlar sevgi sırrını öğretti,
Al ver onları, eğer gelirse elinden.

Göroğlubek'in bu sözlerini Serdar Ahmet işitip: "Yeğenimin bu sözleri aynı elleriyle alaca yılan tutanların sözlerine benziyor. Türlü türlü yerlerde gezinirken cinleri gördü. Aklını onlara bırakıp falcılara benzemek üzere galiba? Kesinlikle böyle olmalı. Nasihat edip onu bu yoldan döndüreyim", deyip Göroğlubek'e baktı ve bir çok yerden timsal vererek bir söz dedi:

Hocadağ'dan kervan geçer,
Sonunda hedefine ulaşır,
Düşüncelerinin tamamı tehlikelidir,
Boş yere aklını götürür.

Peri dersin, bu da nesi,
Gördüğün için üzüntüye kapılma,
Melek deyip herkese,
Bu sözlerini asla deme.

Yunus, Miskal, kimler kendileri,
Sözlerinin var mı tuzu,
Bazı vakitler acayip olup,
Yanılır insanın gözü.

---

163 Çolpan: Çoban yıldızı.

Daha birer şeytan görüp,
Yoksa gitti mi aklın uçup.
Beylik asilliğin hani,
Ne oldun geze geze.

Falcılık sıradanların işi,
Falcı olmaz senin gibi kişi,
Bu sözleri hiçkimse söylemez,
Yerinde olup aklı başı.

Söz söyler Ahmet Serdar,
Biraz olsun uyanık dur,
Nasihatim al, Göroğlu,
Söyleyip durma tekrar tekrar.

Serdar Ahmet'in Göroğlubek'e "Falcı olup kalmışsın", şeklindeki sözleri hoş gelmese de, "büyük adam", deyip karşılık vermeden dayısının yanından hızla uzaklaştı. Bundan sonra Göroğlubek: "Çambıl şehrimse, huzurumda kendimden başka hiçkimse olmazsa, nasıl olur da Çambıl şehrim olur", diye düşünür oldu. Tacirler Göroğlubek'in kurduğu Çambıl kalesi için Çardaklı Çanlıbel ismini değiştirdiler ve artık Çardaklı Çambıl der oldular. Böylece Göroğlubek'in bu mekanı altı aydan sonra Çardaklı Çambıl olarak adlandırıldı. Buradaki değişiklik, olaylar Türkmen illerine yayılmıştı. Günlerden birgün Haldar isimli bir yiğit kendisiyle birlikte yine dokuz yiğidi alıp Çardaklı Çambıl'a geldi. Göroğlu ile konuştu. O zaman Göroğlubek Haldar'a sorarak bir söz dedi:

Türlü haberler gelir dilime,
Senin gibi adam az az düşer elime,
Hangi kabileden geldin Çambılbelime,
Kanat çırpıp buraya nereden gelirsin?

Görünüşüne bakarım, doğan biçimli,
Kıyafetine bakarım kaplan sıfatlı,

Senin gibiler benim için kıymetli,
Kanat çırpıp buraya nereden gelirsin?

Yanlız atın tozu çıkmaz, sessiz olur,
Namertler itlere, sineklere yem olur,
Birlikte geldiğin yoldaşların kim olur,
Kanat çırpıp buraya nereden gelirsin?

Büyüdüğün ilin Ürgenç mi, Türkmenlerden,
Niçin bu yana çıkıp geldin vatandan,
Kanatlanıp hangi bağdan, çimenden,
Kanat çırpıp buraya nereden gelirsin?

Aşmıssın Hocadağın belinden,
Yoksa kaçtın mı Moğolların elinden,
Geldin mi Yamankışlav'ın ilinden,
Kanat çırpıp buraya nereden gelirsin?

Göroğlu halini bir bir sorar,
Her ne olsa hacetine yarar,
Bu Çardaklı Çambıl bana bakar,
Kanat çırpıp buraya nereden gelirsin?

O zaman Haldarbek Göroğlubek'e bakarak, kendini beyan ederek bir söz dedi:

Ben değilim yabancı göçmen,
Başımıza sevda saldı zaman,
Dostlarımla gezip gezip her yan,
Ününü duyup buraya gelirim.

Ses çıkarmayan biçareye değmedim,
Sebepsiz hiçkimsenin kanın dökmedim,
Zalim Hunhar aldı Türkmen elini,
İstemedim, ona boyun eğmedim,

Ününü duyup buraya gelirim.

Yarenlerim ile gezerdim kaçıp,
Dağlarda, çöllerde gönül açıp,
Avlar düzenleyip, her gece içki içip,
Ününü duyup buraya gelirim.

Bir gece düşümde bana kalk, dedi,
Türkmenin hanına hemen git, dedi,
Gidip Göroğlu'yu gör, dedi,
Ününü duyup buraya gelirim.

Haldarbek bir sana tabi olur,
Seni şu Türkmenlerde padişah bilir,
Ne buyursan, buyurduğunu yapar,
İşaret yoluyla buraya gelirim.

Göroğlubek, Haldarbek'ten bu sözü işitince tekrar kucaklaşıp selamlaştı. Haldarbek ile birlikte gelen dokuz yiğit ile de selamlaştı. Orada Göroğlubek Haldarbek ile ağabey kardeş oldular. Böylece onlar da Çambıllı oldular. Serdar Ahmet "Göroğlubek Çardaklı Çambıl'da bir grup hırsız ile arkadaş olmuş", diye duydu. "İşte bu şımarık büyüyenin akıbeti. Sonunda yeğenimin ne işler çevirdiğini anlamaz oldum. Ben onu yerime serdar düşünürken, azılı bir hırsız olacağını düşünmeye başladım", deyip çok üzüldü. Şimdi Göroğlubek'ten işitin.

Göroğlubek gönlünde: "Şu Çardaklı Çambıl şehir olsa", deyip gelip geçenlere ev bark yaptırırdı. On yiğidin karıları Çambıl'a taşınır, yapılan evlerin birine yerleşirlerdi. Bekarları ise, Göroğlubek'in misafirhanesinde yatardı. Göroğlubek gönlündeki Çardaklı Çambıl'da hanlık yapmaktı. Bu yüzden Göroğlubek için daha pek çok adam gerekliydi. Çardaklı Çambıl'da ise, Haldarbek'in yiğitlerinden ve onların bazılarının karıları, çoluk çocuklarından başka hiçkimse yoktu.

Birgün Göroğlubek asker aramak için Türkmen yurdunun etrafını gezip gelmek istedi. Çambıl'dan ayrılmadan önce Haldarbek'e yiğitleri ile bu Çambıl'da kendisinin yerinde durmasını tembihledi. Birçok yerden timsal vererek şu sözleri söyledi:

Yiğitlik çağımda şad olayım,
Şadlıkta gevrek gevrek güleyim,
Ben dönünceye kadar Çambıl'da dur, Haldarbek,
Türkmen kabilelerini görüp geleyim.

Çambılbel'in dört yanı il olur,
Türkmene düşman Kızılbaş gibi köle olur,
Haldar Beyim, sana sözüm bu olur,
Ben gelinceye kadar, bakıp dur Çambıl'a.

Her yabancı kişi buraya gelmesin,
Gelip sırımızı, esrarımızı bilmesin,
Göroğlubek Çambılbel'i kurdu, deyip
Daha gayri yurtlara haber vermesin,
Ben gelinceye kadar bakıp dur Çambıl'a.

Çambılbel'e asker gerek, halk gerek,
Birçok delikanlı, koç oğul gerek,
Meyhaneye saki, içki sunucu gerek,
Ben gelinceye kadar bakıp dur Çambıl'a.

Hızır ile Bedbaht dağını hedefleyeyim,
Uzaklara Kırkök'ümü hızlandırayım,
Çambıl'ın hanıyım, asker arayayım,
Ben gelinceye kadar bakıp dur Çambıl'a.

Göroğlu sallanıp seyre çıksın
Yolunda kurtlara rastlasın,
Atılgan kurtlardan Kızılbaş korksun,
Ben gelinceye kadar bakıp dur Çambıl'a.

Bu sözleri söyleyerek Çambıl'ı ve Çambıl'ın sorunlarını Göroğlubek Haldarbek'e teslim etti. Kırkök'e bindi. Hocadağ'dan aşarak, uzak yollara düşerek, atına kamçı basarak, Yavmit'ten Teke'ye, Teke'den Sarı'ya, Sarı'dan Köklen'e geçti. Türkmenin nice ellerini

gözden geçirdi. Geze geze sonunda Bedbaht dağının gün doğusu tarafındaki bir uzantısına geldi. "Haydi, Kızılbaş'ın yurduna da bir bakayım", deyip dağa çıkadursun. Şimdi sözü merham Cığalıbek'in oğlu kör Revşen'in Kırk yiğitlerinden işitin.

Bu kör Revşen Kızılbaşlara esir olduğunda, Cığalıbek'i Kızılbaşlar öldürdüğünde, Kırk yiğitler etrafa kaçışmış, dağılmıştı. Hunharşah'ın buyruğu ile Türkmenlere Ahmetbek serdar olarak tayin edilmiş, Ahmetbek de Yavmit'e bey olmuştu. Teke'ye Ağabek Zaman, Köklen'e Sefa oğlu Çakkan, Ersarı'ya Pehlivan Mamarahim bey olmuştu. Bütün beyler zekatlarını, öşürlerini toplayıp Serdar Ahmet'e verir, Serdar Ahmet ve kendine bağlı üç beyden toplanan vergi her yıl Hunharşah'a gönderilir olmuştu. Bunun üzerine Kırk yiğit toplanmış, Hunhar'a tabi olmayı istemeyip dağlara kaçmışlardı. Bunların isimleri: Seferbay, Dellibay, Sallıbay, Tallıbay, Serme, Kırma, Mirtik, Sertik, Mutal, Butal, ey, hangi birini söyleyeyim, hepsi de büyüklükte birbiri gibi. Onlar şu Bedbht dağının uzantısının gözden uzak bir oyuğunda keyfu sefa sürüyor, haşhaş içiyor, tütün çekiyor, içlerinden ikisini bir tepeye nöbetçi yapmışlar, oturuyorlardı. Tüm kazançları Hunhar'dan oralara gelen bir iki tüccarı talan etmekti. Ama geçen Türkmen ise pusunup kalırlardı. Bir ara Türkmen tarafından dağa tırmanan bir gök atlı çıkıp gelmeye başladı. Kırk yiğidin nöbetçilerinden biri, bir yiğidin yaklaşmakta olduğu duydu. "Bu yiğit hırlı mı, hırsız mı? Eğer hırsız, kaçak ise, onu aramıza katmalıyız", diye sözleştiler. Yarda Göroğlubek'in etrafını çevirip: – Dur, iyi yiğit. Söyle, hırlı mısın, hırsız mısın, diye sordular. O zaman Göroğlubek öfkelenip: – Ben hırlı da değilim, hırsız da değilim. Ben sizlere güreşme talebiyle gelen pehlivanım, dedi. Kırk yiğide bakarak, bıyığını burarak, üzengiye ayağını dayayarak bir söz dedi:

Kızılbaş mısın, Türkmen misin bilmiyorum,
Kim olursan ol önem vermiyorum,
Ben o söylediğiniz korkaklardan değilim,
Sizi öğrenip güreşeyim, diye geldim.

Biliyorum, sizsinizdir ala gözlü hilekar,
Hırsızlıkla geçinen mekanı harap,
Ne yapacaksın, Türkmenim, kimliğimi sorup,
Hepinizle güreşeyim, diye geldim.

Kırkök'ümü dağ taşlarda koşturdum,

Benim, diyen yiğitleri talep ettim,
Şu zamanlar bir tuhaf dolup taştım,
Pehlivan varsa, güreşeyim diye geldim.

Bedbahtın gibi dağ parlamaz gözüme,
Hiçkimse dimdik bakamaz yüzüme,
Aslan düşse mahvolur peşime,
Talipliyim, güreşeyim diye geldim.

Sert taşlar un ufak olur gücüme,
Dalaşırım namusuma, arıma,
Alıp gideyim Çambılbel gibi şehrime,
Böyleleriyle tanışayım diye geldim.

Göroğlu'nun Kırkök isimli asil atı var,
Alnında Kırk Çıltanın adı var,
Hocadağ'da Çambıl diye yurdu var,
Şu yurda gidecek aramaya geldim.

Kırk Yiğitler Göroğlubek'in bu sözlerini işitince Göroğlubek'in nasıl bir yiğit olduğuna akılları yetmedi. Ne olursa olsun, bir güreşmek, güç sınamak, görüşmek zarur hale geldi, dediler. Kırk Yiğit'in pehlivan simalı birisi Göroğlubek ile güreşmek istedi. "Eğer Göroğlu yıkılırsa iyi. Eğer yıkılmazsa, diğerleri Göroğlubek'in ayağına çelme takmalı" diye fısıldaştılar. Seferbay isimli kişi meydana çıkıp: – Göroğlu, güreşeceksen atından in, deyip meydanda peşrev çekip dolanmaya başladı.

O zaman Göroğlubek'e bakıp bir söz dedi:

Koç bilekli batur olsan,
Göroğlu, gel, güreşelim.
Derya olup taşıp dursan,
Göroğlu, gel, güreşelim.

Ben de kendim namlı pehlivan,

Söz söylerim elvan elvan,
Olsan eğer merdi meydan,
Gel, Göroğlu, güreşelim.

Göstereyim sana gücümü,
Düşmandan aldım öcümü,
Elmas bil ellerimi,
Gel, Göroğlu, güreşelim.

Gördüm Türkmen oğulların.
Hepsinin tuttum kolların.
Sakat ettim bellerin,
Gel, Göroğlu, güreşelim.

Kaplan olsan, şaşırtayım,
Derya olsan taşırayım,
Seni hararetten düşüreyim,
Gel, Göroğlu, güreşelim.

Deve olsan, çöktüreyim,
Kısrak olsan, çatlatayım,
Seni yıkıp dik durayım,
Gel, Göroğlu, güreşelim.

Bulut olsan, indireyim,
Toz duman edip döndüreyim,
Böylece gönlümü yatıştırayım,
Gel, Göroğlu, güreşelim.

Seferbay derler adım, misli Rüstem,
Dolup taşar, bilesin, her zaman,
Gücün topla, bolma bîgam,
Gel, Göroğlu, güreşelim.

Göroğlubek, pehlivan Seferbay'ın bu sözlerini işitince Kırat'tan atlayıp indi. Derhal atı Kırkök'ü bir bademciğe bağladı. Gelip birden pehlivan Seferbay'ı yakaladı. Kaldırıp yere vurdu. Kırk Yiğitler çalım atmaya atmaya bile vakit bulamadılar. Ardın sıra gelip her taraftan Göroğlubek'e hücum ettiler. Göroğlubek de gelen Kırk Yiğidi savurup perişan etti. Böylece Kırk yiğidin bazıları sırt üstü, bir kısmı yanlamasına, kalan kısmı toz duman içinde üst üste yığılıp kaldılar. O zaman Seferbay Göroğlu'ya bakarak, bıyığını burarak, ayağa kalkarak, elini beline dayayarak: – Ey, aferin Göroğlu. Gücüne ikna oldum. Ben de senin gibi batur bir yiğit tarafından yıkılsam, diye arzu ederdim. Şimdi gönlümde arzum kalmadı, diyerek bu sözü söyledi:

Aferin, aslan yürekli koç yiğit,
Seni gördüm, hiç arzum kalmadı,
Bir ömürdür şu idi bir isteğim,
Yüzün gördüm, hiç arzum kalmadı.

Diler idim bir pehlivanı Allah'tan,
Yıkılsam ne arzu senin gibi delikanlıdan,
Kanat çırpıp geldin hangi haneden,
Seni gördüm, hiç arzum kalmadı.

Daima bir zorluyu görsem, der idim,
Erlerin aslanını görsem, der idim,
Senin gibilere canım versem, der idim,
Yüzün gördüm, hiç arzum kalmadı.

Sıra sıra dizili dağların taşı,
Her cefaya alışır adamın başı,
Ağanın aşmış kırkbeşten yaşı,
Seni gördüm, hiç arzum kalmadı.

Güreş yapıp bana gösterdin gücünü,
Güreşinden gönlüm aldı huzuru,
Bulamadım senin gibi cesuru,
Yüzün gördüm, hiç arzum kalmadı.

Dileğim, daima huzurunda olsam,
Elimden geldikçe hizmetin görsem,
Seferbay der, eğer öl desen, ölsem,
Seni gördüm, hiç arzum kalmadı.

– Aferin kardeş. Türkmenlerden senin gibi batur oğlan çıksa, gelip güreşerek beni yıksa, derdim. Gel, şimdi tanışayım. Sen Türkmenlerin hangi boyundansın. Kimin soyundansın, diyen Seferbay Göroğlubek'e bakıp bir söz demektedir. Diğer Kırk Yiğitler ise korkmuşlar, ayağa kalkıp başka taraflarda sallana sallana dolaşmaktadırlar. Pehlivan Seferbay'ın Göroğlubek'e bakarak söylemekte olduğu söz:

Aslım Türkmen, ilim Türkmen, kardeş,
Sen de Türkmen isen, neredensin,
Kim iyi, kim kötü, hepsini bilirim,
Söyle, Türkmen isen, neredensin?

Teke mi, Yavmit mi, Köklen mi, Sarı,
Hangi yerde büyüdü gönlün baharı,
Kırk bin haneli bizim Türkmen illeri,
Söyle, Türkmen isen, neredensin?

Bindiğim atımı dağ taşa koşarım,
Ben de aslen Türkmenlerden olurum,
Kimi söylesen, iyi kötü bilirim,
Söyle, Türkmen isen, neredensin?

Baharda açılan bağın gülüsün,
Belki o güzel sesli bülbül dilisin,
Türkmen elinde hangi beyin oğlusun,
Söyle, Türkmen isen, neredensin?

Kibirler mağrurluk verir insana,
Kendinden başkasını göstermez gözüne,

Cevap ver Seferbay'ın sözüne,
Söyle, Türkmen isen, neredensin?

Bu sözü Göroğlubek, Seferbay'dan işitince içinden: "Haydi, bunlara aslımı neslimi bir söyleyeyim. "Görünüşü iyiden sakınma", demişler. Bunların hepsi görünüşü iyi yiğitler. Bana faydaları dokunursa şaşmamalı", deyip bir çok yerden timsal vererek Seferbay'a bakıp bir söz dedi:

Aslımı sorarsan, kendim hanzade,
Türkmenlerde neslim asil, lekesiz,
Geldim buraya ava çıkıp arada,
Avda olacak deyip bahtım ziyade.

Sizin gibi koçları aramaya gelirim,
Maksadımı, muradımı hedefleyip gelirim,
Kırkök'ümü buraya hızlandırmaya gelirim,
Nerede dost olsa konuşmaya gelirim.

Yavmit'te Revşenbek, kendisi han oğlu.
Han oğlu olsa da, sinesi dağlı,
Zalimden cefalar gören ne bahtlı,
Hunhar'ın cebrinden gözleri dağlı.

Baharda açılan bağın lalesi,
Söyleyeyim sana hiç kalmasın noksanı,
Ben olurum şu Revşen'in evladı,
Yüreğinin filizi, gönül kalesi.

Gecdüm, Hasanbekler Hunhar elinde.
Kalıp gitmişler onun elinde,
Onlar dayım, ben kör Revşen'in oğlu da,
Kurban olmuş azatlığın yolunda.

Anam Hilal beni mezarda doğurmuştur,
Böylece adım Göroğlubek olmuştur,
Babam Revşen zalim Hunhar ilinden
Yavmit pazarına kaçıp gelmiştir.

Birlikte gelip dayım Gecdüm ölmüştür,
Babam yanlız derviş olup kalmıştır,
Ben Hunhar'dan çıkıp Yavmit'e geldikten sonra,
Bir kucaklayıp babam Revşen ölmüştür,
Göroğlu ondan sonra yetim kalmıştır.

Sonra vardım Serdar Ahmet eline,
Beyoğlu oldum Türkmen iline,
Dayım yarin Arap Reyhan kaçırıp,
Serdar Ahmet düğüm attı gönlüne.

Ulu dedim, eşiğe baş vurdum,
Kızılbaşın göğsüne taş vurdum,
Arap Reyhan kaçıp gitti oğlancı,
Onu kovalayıp Kızılcer'de kaçırdım.

Kahretsem, düşmanlara zehrim var,
Kim dost olursa, kıvancım var, huzurum var,
Yaşım yirmi, adım Göroğlu,
Hocadağ'da Çambıl isimli şehrim var.

At koştursam, uçan kuşu geçerim,
Gökyüzünde doğanı kovalayıp yetişirim,
Eğer dost olup katılırsanız, dostlar,
Hepinizi Çambıl'a götürürüm.

Kırk Yiğit aslında Türkmenlerde olan herşeyden haberdardı. Bu sözü Göroğlubek'ten işitince: – Sen şu Revşenbek öldükten sonra Serdar Ahmetlerde büyüyen, Arap Reyhan'ı kısrağa binip kovalayan, Hocadağında Çambıl kalesini kuran Göroğlubek misin?, diyen

Seferbay Göroğlubek ile kucaklaşıp selamlaştı. Kırk Yiğitlerin hepsi ardın sıra Göroğlubek ile selamlaştılar. Beyimiz Revşenbek'in oğlu imişsin, deyip tanıştılar. Hepsi dağın bir meydanında çay içerek, haşhaş içerek, tütün çekerek, bir araya gelerek sohbete daldılar. Ardından hepsi sözleşerek: – Şimdi bir Kızılbaş grubuna baskın yapalım, dediler. O zaman Türkmenler, haydi, diyerek Bedbaht dağının öbür tarafına inerek Hunhar'ın bir kalesine hücum ettiler. Birçok Kızılbaş'ı öldürdüler. Birçok at, malzeme, silah, mal ve kumaş ele geçirdiler. Çambıl'a muzaffer olup döndüler. Haldarbek on yiğit ile karşılamaya çıktı. Göroğlubek ve Kırk Yiğitlerle selamlaştı. Hepsi Göroğlubek'in meyhanesine girdiler. Keyf-ü sefa ettiler. Kırk Yiğitlerin hepsi Çambıl'a yerleştikten sonra Göroğlubek dayısı Serdar Ahmet'e adam gönderdi. "Artık vergisini Hunhar'a ödemesin. Bana ödesin. Artık ben Türkmenlerin hanıyım", diye haber yolladı.

Bu bu haberi duyunca Serdar Ahmet'in keyfi kaçtı: "Bu yeğenim Göroğlubek'in hırsızlarla, hilekarlarla dost olmasına, salaklıktaki azıtmasına bakın. Hunhar gibi büyük bir şaha karşı gelirmiş. Ancak, yeğenim Göroğlubek'in daha Hunhar'ın binde bir parça ordusunu görmüşlüğü yok. Bunun şimdiki davasına bakın. Aynı ininin ağzında durmuş kabaran kurkultay kuşuna benziyor", diyerek haberciye: – Göroğlubek'e gidip söyle. Göroğlubek benim ciğerim. Ama ben Hurharşah'tan korkuyorum. Eğer Göroğlubek elin hanı ise, Türkmenin kalkanı ise, hiç olmazsa, ayağının dibinde Hunhar'ın binde bir parçası un ufak oldu ise, ondan sonra ben Göroğlubek'i han olarak bilirim. Yoksa, Göroğlubek kendine Göroğlubek. Ben ise, Hunhar'ın vekili adamım. Öfkelenirsem Hunharşah'a bildirmemin, birçok akılda olmayan işleri yaptırmamın sözü bile edilmez. İşte Göroğlubek'e cevap, deyip gelen haberciyi geri gönderdi. Göroğlubek dayısının bu sözlerine sivrisinek kadar bile önemsemedi. Peki, deyip Çambıl'ı mamur ettirmeye devam etti. Çambıl'ın kıble tarafında geçen yılkı çardağın yerine nakışlı tuğla ile, kıbleye bakar şekilde uzunluğu bin adım eyvan, eyvanın yüksek kameriyesi on adım uzunluğunda, sundurmadan Çambıl'ın iç evlerine geçen kapılar yaptırdı. Çardak olarak bu sundurmayı yaptırdı. Çambıl'a etraftan fakir fukaralar da göçüp geldiler. Çambıl'da Yavmit pazarının ikinci günü pazar da olmaya başladı.

Böylece Çardaklı Çambıl günden güne mamurlaşıyordu. Ancak Göroğlubek'in günlük masrafları çoğalmaya başladı. Göroğlubek Kırk yiğitleri ile ara sıra maddi yönden sıkışırdı. Günlerden birgün Kırk yiğit haşhaş çektikten sonra yemeye bir avuç şeker bile, bir parça et bile bulamadı. Sonunda anlaşıp Serdar Ahmet'in hayvanlarını vergi hesabına, yaklaşık yüzelli koyun diyerek, yüz elli koyundan her gün birer tane getirip yemek istediler. Kırma denilen kişiyi koyun almaya gönderdi.

Eğer Serdar Ahmet'in çobanı, "Koyun vermem, deyip mızıkçılık ederse, cevabını Göroğlubek verecek", deyip bir koyun alıp gel, diye de öğütledi. Kırma gidip Serdar Ahmet'in koyunlarından bir koyunu tutup, atının sağrısına yükleyip çobanına cevabını Göroğlu verecek, deyip aldı ve geri döndü. Çoban gidip Serdar Ahmet'e: – Göroğlu'nun adamı gelip bir koyun götürdü, cevabını size kendisi verecekmiş, dedi. Serdar Ahmet gün geçtikçe intizamlı hale gelen, birleşen Göroğlubek'in yiğitlerinin hallerinden korkuyordu. Çobanına: – Göroğlubek'in adamı gelse birşey deme. Ne kadar koyun götürdüğünü hesapla. Kendim birgün gidip Göroğlubek ile hesaplaşırım, dedi.

IV. Arap Reyhan

– Ey çoban, sana da teşekkürler, beyine de. Baktığın koyunlarına, düşündüğün fikirlerine senin, demişler. Böylece Göroğlubek'in gücü arttı. Hergün vergi hesabından diyerek Serdar Ahmet'in koyunlarından getiren kırk yiğit haşhaş çektikten sonra kavurma, dondurulmuş et, diyerek önceleri birer koyun, sonraları hergün üçer koyun yiyerek yüz elli koyun yediler. Şimdi Serdar Ahmet vergiden kurtuldu. "Şimdi haraç ödemeli", dedi. Yine dört koyunu Sallıbay isimli kişi, "Cevabını Göroğlubek verecek", deyip sürüp götürdü. Çoban akşamleyin Serdar Ahmet'in huzuruna vardı: "Göroğlu koyunları azalttı. Böyle yerse kışa koyun kalmaz. Şimdiden yüz elli dört koyun eksildi. Efendim, eğer önünü kesmezseniz, Allah'ın günü çok. Bir tane bile hayvanın kalmayacak, dedi. Serdar Ahmet de bu konuda türlü türlü düşüncelere giriyordu. "Mal acısı, can acısı". Serdar Ahmet birden kızıp Çardaklı Çambıl'a doğru yola çıktı. Atına kamçı basıp Çardaklı Çambıl'a girdi. Göroğlubek'in misafirhanesini sordu. Atından indi. Atını tek bir mıha bağladı. İçeriye öfkeyle girdi. Göroğlubek, yiğitleri ile birlikte etin ardından Urgenç kavunundan yemekteydi. Serdar Ahmet kapıdan girerek, herkesin keyfini kaçırarak ağzına geleni söyledi. O zaman Göroğlubek'e bakıp bir söz dedi:

Göroğlu, haddini iyice aşmışsın,
Kendini Hunhar'a talep etmişsin,
Kendi başına nasıl bir iş tutmuşsun,
Güçlü isen, gücünü göster Göroğlu.

Birden dağlarda haddini aşmışsın,
Kendini bilmezce taşmışsın,
Adam toplayıp eğri yola düşmüşsün,
Güçlü isen, gücünü göster Göroğlu.

Hiç bilemedim senin işini,
Peygambere yorarsın gördüğün düşünü,
Toplamışsın Çambıl'a yaşıtlarını,
Güçlü isen, gücünü göster Göroğlu.

Batur olan yiğit böyle olur mu,

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Öz dayısının malını çekip alır mı,
Hiçbir bey senin gibi zulüm eder mi,
Güçlü isen, gücünü göster Göroğlu.

Gönlüm ılımıyor senin gibi batura,
Zerre kadar önem vermiyorsun yüze, hatıra,
Baltayı batur sallar çadıra,
Güçlü isen, gücünü göster Göroğlu.

Güçlü olan yiğit senin gibi olur mu,
Böyle yaptığında dayında mal kalır mı,
Yoksa hâlâ aklın yarım mı,
Güçlü isen, gücünü göster Göroğlu.

Çocukluğunda seni canım gibi korudum,
Gönlünü kırmadım, halini sordum,
Kötü, zor günlerinde yaradım,
Güçlü isen, gücünü göster Göroğlu.

Sen büyüyüp bana bakmadın,
Yüreğimde kahır ateşini yakmazdın,
Düşünüp durduğum sözünü de yerine getirmedin,
Güçlü isen, gücünü göster Göroğlu.

Dayına nice bir sitem geçmişti,
Arabın yaptığı iyice batmıştı.
Yengen Halcuvan'ı alıp gitmişti,
Güçlü isen, gücünü göster Göroğlu.

Batur isen, göster gücünü,
Araptan al ar ile öcünü,
Reyhan alıp kaçmıştı yengeni,
Güçlü isen, gücünü göster Göroğlu.

Ondan sonra gayretini bilirim,
Araptan öç alsan, ikna olurum,
O zaman seni han diye kabul ederim,
Güçlü isen, gücünü göster Göroğlu.

Dayın Serdar Ahmet gördü elemi,
Arap alıp gitti kaşı kalemi,
Benden kaldır ondan gelen sitemi,
Güçlü isen, gücünü göster Göroğlu.

Serdar Ahmet Göroğlubek'in sofrasına da oturmadı. Başka hiçbir şey demeden misafirhaneden çıktı. Atına bindi. Yavmit'e doğru, atına kamçı vurup, öcünü atından alır gibi olup, tozu toza katarak sürüp gitti. Bu tarafta, misafirhanede Göroğlubek, Haldarbek ve Kırk yiğitlerin neşesi kaçıp, hepsi aynı şekilde suskunlaştı. Gidip gelip dayısı Serdar Ahmet'in sözleri Göroğlubek'e battı. Kendisi de: "Şimdi atım at oldu. Arap Reyhan'a gitme, yengem Halcuvan'ı geri getirme zamanım geldi yahu", demekteydi. Göroğlubek'in düşündüklerine dayısı Serdar Ahmet'in bu acı sözleri ilave bir dürtü oldu. Hani, dayım bir izin verse, Arap Reyhan'dan namusunu temizlesem, diyi diye yanmaktadır. O zaman Haldarbek: – Dayın Serdar Ahmet çoktan gitti. Şimdi Yavmit'e vardı, diyerek birçok yerden timsal getirip şu sözü söyledi:

Kurnaz dayın çok şumluklar düşündü,
Namus almayı ortaya attı
Ondan sonra bileceğim, deyip seni,
Bu şekilde seni ipsiz bağladı.

Araba gitmesek, şimdi olmaz,
Yoksa bizi dayın kabul etmez,
Şu sözü ortaya kötü attı,
Vergi de vermez, kendi de gelmez.

Kurnazlıkla çok şumluk yapmıştı,
Hunhar'ı bir yenilmez, diye bilmişti.
Bir yandan ihlas, bir yandan korkup,

Böylece seni sınamak istemişti.

Kırk yiğide emret, hepsi hazır olsun,
Saf düzesin, aynı hizada dizilsin,
Araptan öç alıp buraya geldikten sonra,
Dayındaki güvensizlik yok olsun,

Yol başla, namus için yola koyulalım,
Nice boğazlardan, bellerden aşalım,
Araptan öç alıp buraya geldikten sonra,
Halcuvan'ı bey dayınla birleştirelim.

Nice deryalardan, dağlardan aşarak,
Hunhardan geçeriz öteye uzaklaşarak,
Buyur, bey Göroğlu, yola çıkalım,
Görmediğimiz elleri gezerek.

Gide gide Araba ulaşırız,
Arabı tutup köle ederiz,
Dayın şimdi ulaştı Yavmit'e,
Dayından niye izin alırız.

Kulak ver Haldarbek'in sözüne,
Dağ görünmez bir kerpiç kadar gözüne,
Üşenirsen, Çambıl'da kal dinlenip,
Kırk yiğidi kat dostunun yanına.

O zaman Göroğlubek Haldarbek'e bakıp: – Telaşlanma, bu düşündüklerin olmaz, diyerek birçok yerden timsal getirerek bir söz dedi:

Haldar dostum, bu düşündüklerin olmaz,
Düşündüklerin asla uygun olmaz,
Arap da bizim gibi mümin, müslüman,
Mümin müminle hiç harbe girmez.

Sadece gidip ondan öç alacağım,
Yengemi geri getireceğim,
Böyle yerde kırk yiğide ne gerek var,
Bu sefere sadece ben gideceğim.

Arap Reyhan yanlız gelip gitmiştir,
Yalnız gelip maksadına yetmiştir,
Gençliğimde kovaladım, yetişemedim,
O zaman bana büyük bir elem vermiştir.

Ben de yanlız şu Arabı göreceğim,
Gözüne görünüp işte benim diyeceğim,
Çıltanlar baktı Kırkök'üme, Haldarcan,
Sağ olursam, dönüp sizi göreceğim.

Göroğlu yirmi yaşına girmiştir,
Gavsul, Gıyaslar bana hançer vermiştir,
Gelesiye kadar sizler olun Çambıl'da,
Beyiniz Arabı talep etmiştir.

Göroğlubek: – Ben gelesiye kadar sizler Çambıl'da olun. Keyfinize bakın. Ama hiçkimseye zulüm etmeyin. Ölçüden fazla hiçkimsenin malını almayın, diyerek yiğitlere bakarak, atı Kırkök'ü sorarak bir söz dedi:

Ben gelesiye kadar, Çambılbel'de durun,
Gamlı olmayın, şadlanın, gülün,
Dayım gelip eğer sert konuşursa,
Kırmayın, şad edin.

Öylesine sözlere üzülmeyin,
Çok yaşayın, çok yıla kadar ölmeyin,
Ben gelesiye kadar nasihatim, Haldarcan,
Hiçkimseye zulüm, sitem etmeyin.

Ateş yakıp meyhanede şarap için,
Kırmızı şarabın keyfinde alemden geçin,
Dayım Serdar Ahmet gelirse birşey demeyin,
Beyiniz nerede diyerek iğnelese de ,

Meydan meydan Kırkök'ümü koştururum,
Sağ kalırsam kısa sürede döner gelirim,
Arabın yurduna gitmek isterim,
Kırat'ımı şimdi isterim.

Düşman dananamaz batur eline,
Yola çıkarım Çambıl'dan Reyhan'ın kastına,
Kırkök'ümü talep ettim, Kırk yiğit,
Hazır edin büyük kameriyenin altına.

Göroğlu derya olur akar,
Kırkök'üm uzun sefer sever,
Siz kalın, ben gideyim gayri yurda,
Bahtım yar olur, bana bakar.

Göroğlubek'in bu sözünü duyarak hemen kırk yiğitten biri Kırkök'ün koşumlarını taktı. Meyhanenin önündeki büyük kameriyenin altında hazır etti. Göroğlubek hançerini takarak, kırk yiğide bakarak, Kırkök ata binerek, gönlü sakinleşerek, Arabın yurdunu talep ederek yola çıkmaktadır. Haldarbek Kırk yiğit ile Göroğlubek'i uğurlamak için hepsi aynı anda, açılmış gül gibi olup, kendi atlarına binip, davulunu beline düğümleyip, hepsi at sürüp üç taşlık yere kadar Göroğlubek ile birlikte gittiler. Ondan sonra hepsi Göroğlubek ile vedalaşıp Çambıl'a döndüler.

İşte şimdi Göroğlubek, Arap yurdu neredesin, diyerek Kırkök'e kamçıyı basıp, bu şekilde süre süre Hazar denizine rastladı. Böyle zamanlarda beni kurtarmasan ne zaman kurtaracaksın, diyerek bir söz dedi:

Canım Kırat, malım Kırat,
Kötü günde silahım,
Bazı yerlerde ol burağım,

Dipsiz denizin kıyısı yok,
Uçsuz bucaksız su sağım solum.

Canım Kırat, malım Kırat,
Rehber olup tut elimden,
Ayaklarını çifter at,
Kerametini göster,
Bu denizden geçir,

Canım Kırat, malım Kırat,
Himmet kuşağını bağladım,
Sana yalvardım, söyledim,
Kerametin göster,
Reyhan'ı talep ettim.

Canım Kırat, malım Kırat,
Reyhan'dan alayım öcümü,
Ona göstereyim gücümü,
Dört tarafım uçsuz bucaksız su.
Kısa etme kulacımı.

Canım Kırat, malım Kırat,
Göroğlubek burada şaşkın,
Ucu bucağı yok deniz, umman,
Kerametin göster,
Geçir beni öte tarafa,
Canım Kırat, malım Kırat.

Göroğlubek sözünü tamamladıktan sonra Kırkök bir kişneyerek, boğazı hırlayarak, toprağı eşeleyerek, deniz yüzünden kırk gez[164] yukarıya havalanarak, vınlayarak uçtu. Bir saatte denizin öte tarafına uçup geçti. Yene konup yine öte tarafa doğru gitmeye devam etti. Göroğlubek atı Kırkök'ün bu kerametini görünce çok sevindi. Arabın yurdunu görenlerden,

164 Gez: 0,71 metreye eşit eski bir uzunluk ölçü birimi.

bilenlerden sordu. Haber ala ala Arabın yurduna ulaştı. Arap Reyhan'ın yerini sordu. Bilenler: – Şu yakınlarda bir dağ var. Dağın falan vadisi Arap Reyhan'ın yeri. Padişah göçebe adam. Bu şekilde o şehirde durmaz. Daima dağda yerleşmeyi sever, dediler. Göroğlubek dağı sora sora buldu. Söylenen vadiye geldi. Baksa, hiç köy yok. Küçük bir yoldan Göroğlubek gidip durdu. Bu şekilde bir dönemeçten dönerken yengesi Halcuvan'ın su almakta olduğunu gördü. Hemen yanına gidip yengesi ile selamlaştı. – Şimdi yenge, Çambıl'a gideceğiz, diyen Göroğlubek yengesine bakıp bir söz dedi:

Düşmanlar dünyada devran sürmesin,
Tez ol, yenge, Çambılbel'e gideceğiz,
Geldiğimi Arap Reyhan görmesin,
Tez ol, yenge, Çambılbel'e gideceğiz.

Seni aramaya geldim Türkmen elinden,
Samimi olanın muradı çıkar yoluna,
Alıp götüreyim Arap Reyhan'ın elinden,
Tez ol yenge, Çambılbel'e gideceğiz.

Düşman yürür mert yiğidin kasdında,
Ezilme, ayak altı olma Arap altında,
Ne zamana kadar bağlı olacaksın elinde,
Tez ol yenge, Çambılbel'e gideceğiz.

Arabın dağları yayla yer imiş,
Her tarafı dönemeçli yar, vadi imiş,
Göçmenler koyun, at zengini imiş,
Zenginse, kendine olsun, yengeciğim,
Senin gibi zayıf kullara vay imiş,
Tez ol yenge, Çambılbel'e gideceğiz.

Elinden ayrılıp oldun bîgâne,
Türkmenin çoğu idi sana dügane[165],

---

165 Dügane: Dost (bayanlar arasında).

Yine görüşseler, hepsi olur pervane,
Tez ol yenge, Çambılbel'e gideceğiz.

Çambıl'ı kurdurdum Hocadağından,
Kurtarayım seni içine kapanıklıktan,
Reyhan değil, korkmam cininden, devinden,
Tez ol yenge, Çambılbel'e gideceğiz.

Köle olmuştun Reyhan koluna,
Ustaca bin, yengeciğim, Kırkök beline,
Cariye olma şimdi Arap eline,
Tez ol yenge, Çambılbel'e gideceğiz.

Göroğlu bir seni aramaya gelir,
Düşmanından bugün öcünü alır,
Seni araptan kurtarır,
Tez ol yenge, Çambılbel'e gideceğiz.

Halcuvanay Göroğlubek'ten bu sözü işitince Göroğlubek'in atını ve kendisini imtihan etmek istedi. Birçok yerden timsal getirerek, Göroğlubek'e bakarak, elini beline dayayarak bir söz dedi:

Arabın atıdır şimşek gibi hızlı,
Süratli dense olur belki ondan da hızlı,
Kaçsa, kurtulamaz Burak[166] bile,
Mert Göroğlu, nasıl alıp gideceksin?

Arabın canına sıcak işlemez mi,
Arkandan vınlayarak kovalayıp yetişmez mi,
Üç dört kırdan aşmadan seni tutmaz mı,
Mert Göroğlu, nasıl alıp gideceksin?

---

166 Burak: Dini inanışlara göre, Hazreti Muhammed'in Miraç gecesi binerek göğe çıktığı uçan at.

Her zaman acele edip sıkıştırırsın,
Beni alır ele dönüp varırsın,
Kendini destan kahramanı Rüstem kabul edersin,
Mert Göroğlu, nasıl alıp gideceksin?

Kamçı vursan atın hızını alır mı,
Yoksa ara yolda kalır mı,
Haydi, diyorsun, hâlâ aklın yarım mı,
Mert Göroğlu, nasıl alıp gideceksin?

Arap Reyhan'ın atı dağlardan aşar,
Yolu önemsemeden ardına düşer,
Ne kadar uzaklaşırsan uzaklaş, yetişip ilişir,
Mert Göroğlu, nasıl alıp gideceksin?

Arabın padişahının içi kara, çok kötü,
Gözü takılırsa, yakalar seni ansızın,
Mert Göroğlu, nasıl alıp gideceksin?

Bu sözü Göroğlubek yengesi Halcuvan'dan işitince yengesine tatlı sözler söyledi. Halini beyan ederek, yengesine bakarak, üzengiye ayağını dayayarak, bıyığını burarak bir söz dedi:

Şaka bilme atımla beni,
Düşmanlar basamaz asla izimi,
Çıltanlar okşamış yüzümü gözümü,
Gavsul-Gıyas'ın hançer verdiği baturum.

Deh desem, deryadan uçup geçerim,
Seni Yavmit'e alıp götürürüm,
Senin için Türkmenden gelmekteyim,
Gavsul-Gıyas'ın ilham verdiği baturum.

Altımda Kırkök'üm kırk gez mesafede uçar,
Engel geldiğinden alevden geçer,
Dağdan dağa sekerek er Hızır göçer,
Er Hızır ile güreş tutmuş baturum.

Namus yolunda canımı zora koşarım,
Kahpe feleğin çemberinde oynarım.
Kahrımdan buz püskürtür, bulut çiğnerim,
Bulut çiğnemiş, buz püskürtmüş baturum.

Önemli değil dayım Serdar'ın tarafı,
Çıkamaz karşıma Reyhan arabı,
Kırkök'üm önünde, adıdır yol bulucu,
Merdanlardan dua almış baturum,

An bu andır, başka anı an deme,
Arabın atından atıma eksik deme,
Bir koşsak ulaşırız Teke, Yavmit'e,
Ara yolda kalırız diye gamlanma,
Yenge, inan, nazar almış baturum.

Arabın kovalasa da kovalayıp yetişemez,
Kovaladığında da Kırkök'ümü tutamaz,
Kırk gez yüksekten uçup geçsek Hazar'dan,
Reyhan o anda lâl olup geçemez.

Göroğlu şiddetle esip güce dolmuştur,
Arabı bir aldatsam diye gelmiştir,
Tez hazır ol, gideceğiz, korkma, Halcuvan,
Şunca bulundun, dönme vaktin gelmiştir.

Bu sözü Halcuvanay Göroğlu'ndan işitince Göroğlubek'in kendisine ve atı Kırkök'e güven duydu. Ancak Göroğlubek de bu zamanda güce, kuvvete dolmuş, Hızır ile güreşmiş, Kırkök'ü de göz alıcı bir tulpar olsa da, Arabın atı deli dolu tulpar, iyice sınanmış at. Göroğlubek hiç vazgeçmeyen çocuk. Eğer şimdi Göroğlubek'e: "Sen tecrübe görmemiş, avanak çocuksun. Bu Arap pek yalancı, atı da nice sefer sınavdan geçmiş, ihtiyat iyi, diyorum", diyecek olursa Göroğlubek'in birinci olarak vazgeçesi gelir. İkinci olarak kendi akrabasına düşmanını büyük göstermiş olur. Sonra çok düşünür, bu şeyleri gönlünden geçirerek, Göroğlubek'e bakarak, birkaç yerden timsal getirerek Halcuvanay bir söz der:

Benim için gelmişsin Arap eline,
Sözüme kulak ver, acele etme, Göroğlu,
Niyetle binmişsin atının beline,
Sözüme kulak ver, acele etme, Göroğlu,

Yılların ardından yıllar geçmiştir,
Yaşlanıp güzellik devrim gitmiştir,
Arap şunca yıldan beri tutmuştur,
Zorlukla beni alıp yatmıştır,
Sözüme kulak ver, acele etme, Göroğlu,
Yaşım şimdi otuz beşe varmıştır.

Alıp götürsen, bana Türkmen gülmez mi,
O zaman yengen ayıplanmaz mı,
Sözüme kulak ver, acele etme, Göroğlu,
Şimdi alıp götürmen ayıp olmaz mı?

Koç yiğitsin, güçlerine güç demez,
Rüstem gibi olsan da sana koç demez,
Sözüme kulak ver, acele etme, Göroğlu,
Arap bu öcüne asla öç demez.

Ahmak diyerek işine Arap kıvanır,
Düşmanların güler, dostun yanar,
Sözüme kulak ver, acele etme, Göroğlu,

Türkmenin namını kötüleştirme,

Dağlarda peygamber çiçeği kırmızı laledir,
Genç oğlansın, henüz fikrin yarıdır,
Sözüme kulak ver, acele etme, Göroğlu,
Yerime kızını alsan, olur.

Ak yüzünde bir nokta kadar çiziği var,
Aşıklara bakışının ateşi var,
Arap Zeydin şeklinde ismi, adı var,
Sözüme kulak ver, acele etme, Göroğlu,
Yaraşır o olursa senin gibilere yar,

Kulağa hoş gelen mülayim sözleri,
Yüreği cız ettirir avcı gözleri,
Misali kızıl elma yüzleri,
Sözüme kulak ver, acele etme, Göroğlu,
Ne yapacaksın güldürüp bizleri.

Şu kızı alıp gitsen uygun olur,
O zaman Arap Reyhan diri ölür,
Sözüme kulak ver, acele etme, Göroğlu,
Halcuvanay sana dua eder.

Göroğlubek yengesi Halcuvan'dan bu sözleri dinler. Düşünür, yengesinin sözleri uygundur. – Öyleyse yenge, Arap Zeydin'i göster. Arap Reyhan'ın kızını alıp götüreyim, dedi. O zaman Halcuvanay Göroğlubek'e: – Sen bugün git. Dağın bir oyuğunda pus. Yarın çamaşır yıkayacağım diyerek Arap Zeydin'i aldatıp şu bulağın başına getireceğim. Benim Arap Zeydin'i çamaşıra getirdiğimi sen dumandan anla. Ben duman tüttürürken sen duman çıkan yere gel. Şimdi git. Ancak çok ihtiyatlı ol, diye açıklayıp Göroğlubek'i gönderdi. İşte böylece, Göroğlubek Arap Zeydin'i kaçırmayı kasdederek geri döndü. Bir oyuğa girdi. Atı Kırkök'ten indi. Atını otlamaya bıraktı. Kendisi de ne zaman yengem Halcuvan duman çıkaracak deyip pusunarak yatadursun. Şimdi sözü Halcuvanay'dan dinleyin.

Halcuvanay Göroğlubek'i gönderdikten sonra nice kurnazlıklar, nice sinsilikler düşünür. Şirin, mülayim konuşarak Arap Reyhan'ın yanına varır. Kaş göz eder, türlü hallere girer, burulur, sürünür. Kasten Arap Reyhan'ın yanıbaşından geçer. Araba bir kaş atar, bir tökezler, altlık giysisinin paçalarına basar, ayakları birbirine dolaşır. Halcuvanay'ın Arap Reyhan'ın eline geçmesine beş yol olmuş, bu beş yıl içinde Arap Reyhan ile bir defa bile gönlünü açarak sohbet etmemiştir. Ancak zorluk ve zulüm karşısında çaresizce Arap Reyhan'a karılık yapardı. Ölesiye kadın düşkünü olan lanet olasıca Arap Reyhan şu Halcuvan ile bir gönlümü açarak kalp kalbe sohbet edebilsem, diye sabırsızlıkla beklerdi. Arap Reyhan Halcuvanay'ın o günkü hareketini görünce: "Artık o Türkmen yurdundan ümidini kesip bana gönül vereyim dedi yahu", diyerek Halcuvanay'a baktı. Gönlü açıldı ve bir söz dedi:

Asla yan bakmazdın Halcuvan,
Söylesene, gül yüzün niçin gülüp açıldı,
Kırıtmaların yerinde ya, boyuna kurban olayım,
Yüreklerin düğümü nereden açıldı?

Yoksa Türkmenden işittin mi bir haber,
Erin Serdar Ahmet ölmüş mü meğer,
Bahset güzelliğinden boylu poslu dilber,
Kaşların kemandır, kirpiğin hançer,

Yüzlerin cennettir, dudakların şeker,
Söylesene, gül cemalin nereden açıldı?

Nazlanıp bazen kendinden geçersin,
Burulursun, beni meftur edersin,
Kaşını yandan nişanlayıp atarsın,
Söylesene, gül yanağın nereden açıldı?

Naz ile şu gece olayım misafirin,
Ayak basışına olayım kurbanın,
Yaraşır zülfüne konsa reyhanın,
Söylesene, bu yüzün nereden açıldı?

Arap Reyhan'ın ölesiye kadın düşkünlüğünü bilen Halcuvan Arap Reyhan'a: – Üst başınız iyice kirlenmiş. Yarın bir çamaşır yıkasak diyoruz, dedi. Arap Reyhan: – Eskiler "Kadın sohbet etmek isterse çamaşır yıkarmış", demiş. Halcuvan, sen de Türkmenden ümit kesip bizi mi istersin? Aha, hım hım, dedi. Halcuvanay Arap Reyhan'ın huzursuzlanmasından sonra binbir kurnazlık ve sinsilikle: – Türkmen gelseydi, şu beş yıldan beri arar gelirdi. Artık Türkmenin bu yerlere yaklaşamayacağına gözüm yetti. Size iyice gönül veresim geliyor. Şimdi bu gece sabretseniz, yarın akşam temiz giysiler giyerek ikimiz zevkü sefaya dalsak, dedi.

Eskiler kış mevsiminde kirlenen giysilerini çıkarırlar, toplar biriktirirlerdi. Kirli giysiler çoğalınca kışın ilk yarısı geçip ikinci yarısı başladıktan sonra kadınlar bulağa çıkar, toplanan kirli giysileri yıkarlardı. Bahar geldikten sonra kadınlar bulağa çıkar, ikinci defa çamaşır yıkarlardı. Tam bu zamanlar kışın ikinci yarısı başlamış, kadınların çamaşır yıkama vakitlerinin de epeyce geçmiş olmasına rağmen Halcuvanay henüz çamaşır yıkamamıştı. Bu şekilde Arap Reyhan'ın Halcuvanay'ın açılıp saçıldığını görmesiyle takadı kalmadı, dudakları kurudu. Kendisi de iyice muntazır oldu. Arap Reyhan: " Aha, hey, boyuna, fikrine, Türkmen kadınının hal hareketlerine kurban olayım. Ne zaman akşam geçip tan atacak. Halcuvanay naz edip, kaşını oynatıp, gülüp bakıp, bizimle yatacak", diyerek sabaha kadar muntazır olup kaldı.

İşte böylece, sözün kısası, tan atınca Halcuvanay Arap Reyhan'ın giyimlerini soyup çıkardı. Bir şali alacanın[167] ortasından deldi. Arap Reyhan'ın boynundan geçirip: – Giysiler kuruyuncaya kadar bu alacada oturadurun, diyerek akıllıca kurnazlıklar düşünüp, çamaşırları yüklenerek Arap Zeydin'e: – Haydi bulak başına, çamaşırlar çok, yardım edeceksin. İşte bu bohçayı yüklen, diyerek hitap edip Arap Zeydin'i aldatarak çamaşıra götürmeye davrandı. O zaman Arap Zeydin Halcuvanay'a: – Gideceksen, kendin git. Ben dün bulakta bir yabancı atın izini görmüştüm. Sen babamı aptallaştırarak aldatıp, beni bir yabancı düşmana teslim etmek istiyorsun. Ben çamaşıra çıkmayacağım. İşte babamın atı da kulağını dikiyor. Babamın atı düşmanın ayak sesini tanıdı, diyen Arap Zeydin ayak direyerek mızıkçılık etti. Halcuvanay Arap Zeydin'i aldatıp: – Babanın bunca şanu şevketi varken düşman nereden gelecek. Dün bir defa babanın atı kırdan gözetler halde görünen yabani kısraklara bakarak boşalmıştı. Sen ise babanın kendi atının izlerini düşmanın atının

---

167 Şali alaca: Şal kelimesi boyna asılarak ya da deliğinden giydirilerek takılan ceza tahtası, alaca kelimesi ise yol yol dokunmuş olan yün kumaş anlamındadır. Burada şali alaca ile Arap Reyhan'ın üzerini örtmek için kullanılan kumaş, bu ceza tahtasına benzetilmiştir.

izleri diyorsun. Kulağını öte yüzdeki yabani kısraklara dikse, düşmanın ayak sesini tanıyıp dikiyor, diyorsun. Ey, geberesice, ey ölesice ey. Belli ki boy uzatmışsın. Ne zamandan beri sen böyle buluttan nem kapar oldun dedi. Arap Zeydin: – Hayır, aldatma. Ben senin aldatmana aldanmam. Bulaktaki iz babamın atının izi değil. İz ya dört yaşındaki, ya da beş yaşındaki atın izi. Tarlaya batıp batıp gitmiş. Babamın atının izi sininin yeri kadar var. Gitmeyeceğim, diyerek iyice inat edip durdu. O zaman Halcuvanay yeniden kurnazlık yapmak istedi. Kendi kendine söylenip: "Geberesice, sen boy uzatıp hayallerin yıkıldı yahu. Bahane edip evde yanlız kalıp birisiyle konuşmak istiyorsun. Ben şimdi babana gidip bu sözlerini söyleyeceğim", diyerek eve yaklaşıp Arap Reyhan'a: – Bu kızınızın epeyce hüner öğrendiğini bilmiyorsunuz. Dünden beri bir başka olup kaldı. Dün kıra doğru elini salladığını gördüm. Bugün bahane edip evde yanlız kalıp, bilmiyorum nasıl uygunsuzluklar yapmak istiyor. Çamaşıra git, deyip göndermezseniz, bu evde yanlız kalıp, kim bilir neler yapacak. Çamaşıra benimle birlikte gitse, arkadaşlık etse, çamaşırları tezde yıkayıp gelirdik, diyerek Arap Reyhan'a onaylattı. Arap Reyhan yerinde oturarak bağırıp Arap Zeydin'e: – Git şimdi, öfkelendirmeden git!– diye hitap etti. Arap Zeydin Arap Reyhan'dan korktuğu için Halcuvanay ile birlikte çamaşıra gitti. Böylece, Halcuvanay Arap Zeydin'i ardına takarak, tepelikten aşağıya inerek, dönemeçten dolanarak, bulağa gelerek, taştan ocak yaparak, avpelek ve itsiygekleri[168] yakarak, burula burula duman çıkartarak, Zeydin Arap ile birlikte çamaşır yıkamaya devam etti. Göroğlu oyukta yattığı yerden kalkarak, dumanı görerek, Kırkök'ün takımlarını yeniden sağlamlaştırarak, atı Kırkök'ün üstüne binerek, dumanın çıkmakta olduğu yana bakarak, yavaş yavaş atını sürerek, bulağın başına vardı. Baksa, yengesi Halcuvan Arap Reyhan'ın kızını çamaşıra getirmiş. O zaman Göroğlubek bulağa burularak atını sulayacakmış gibi yaptı. Yengesi Halcuvan'a bakarak, bıyığını burarak, üzengiye ayağını dayayarak, bahane ederek: – Hey, teyze, bir kase su getirin, diyerek birçok yerden timsal getirerek bir söz dedi:

Uzaktan gelirim, kırlardan aşa,
Arap ellerini dolaşa.
Yolundan geçerim güzarım düşe,
Susayıp kaldım, su getirin, teyzeler.

Arap vadisinde büyüyen laleler,

---

168 Avpelek, itsiygek: Çukurlarda yetişen yemlik ot türleri.

Bilmem bu görünenler nasıl kaleler,
Geçit yüzlerinden kervanlar gelirler,
Susayıp kaldım, su getirin, teyzeler.

Devletimden kırmızıya, yeşile bürünürüm,
Heybetimden bıyığımı burarım,
Yorulup geldim, bir kase su isterim,
Susayıp kaldım, su getirin, teyzeler.

Çok yol yürüyüp yoruldum, bittim,
Yol ortasında susuzlukta kaldım,
Hizmet edeyim, diye talep ettim,
Susayıp kaldım, su getirin, teyzeler.

Hoşuma gitmez benim attan inmeye,
Halim yok bir gez bile öteyi aşmaya.
Medarım yok laf yarıştırmaya,
Susayıp kaldım, su getirin, teyzeler.

Söylüyorum sözümü söyleyip makamlı,
Ben de kendi elimde adlı, namlı,
Akın Revşen oğlu suya istekli,
Susayıp kaldım, su getirin, teyzeler.

O zaman Halcuvanay Arap Zeydin'e bahane ile: – Benim elim sabunlu. Sen şu su isteyen yiğide bir tas su verip gönder. İnsana sevap da lazım, diyerek birçok yerden timsal getirerek, Arap Zeydin'e bakarak bir söz dedi:

Yolcular büyük yoldan geçer,
Gide gide hedefine ulaşır,
Uyku üşengeçliği basıp susayıp kalındığında,
Bizim gibilerden hizmet ister.
İşte, su isteyen yiğide
Bir kase su götürsen, ne yapar?

Yolcu yollardan hergün gelir,
Yolcuya herkes hizmet eder,
Onlara su vermek sevap olur,
İşte, su isteyen yiğide
Bir kase su götürsen, ne yapar?

Erkeklere kadın halkı hizmetkar,
Her türlü emrine dururlar hazır,
Canları kurban senin gibi zülüflüye,
İşte, su isteyen yiğide
Bir kase su götürsen, ne yapar?

Yüzünde benin var mavimsi boyama,
Kız dediğin ziynet eşyasına doyar mı,
Böylelerine hizmetini esirgeme,
İşte, su isteyen yiğide
Bir kase su götürsen, ne yapar?

Yolcu yiğidi azarlamak olmaz,
Bir hizmetle kişi sakat olmaz,
Böylesine ali delikanlı yiğide
Ne kadar hizmet etsen, ayıp olmaz,
İşte, su isteyen yiğide
Bir kase su götürsen, ne yapar?

Arabın dağların çalmıştır duman,
Ayrılık kurusun, çok kötü,
Başından pervane olsun Halcuvan,
İşte, su isteyen yiğide
Bir kase su götürsen, ne yapar?

Arap Zeydin Halcuvanay'ın bu sözünü işitince tekrar iyice eşarbına sarınıp: – Namahreme su götürmem. Kendin Türkmende kim varsa, onunla açık konuşup alışmışsın.

Elin sabunlu ise söyle, Arapta namahreme kadınlar su vermez, diye. Gerekiyorsa, bulağa inip, kendisi iki avcunu kase yapsın. Su içip gidiversin, dedi. Halcuvanay baksa, Arap Zeydin söylediğine razı olmayacağa benziyor. "Buna yine kurnazlık yaparak bir kediyi korkutur gibi korkutmasam olmayacak" diyerek Halcuvanay birkaç yerden timsal getirerek, Arap Zeydin'e bakarak bir söz dedi:

Arap Zeydin şimdi geçme kendinden,
Bozukluğun kokusu gelir sözünden,
Namahreme hırsız gibi bakıyorsun,
Kötülük anlıyorum kurnaz gözünden.

Avlak olsa, kıkırdarsın, gülersin,
Erkek arzular olmuşsun, taşıp dolarsın,
Oynaşın mı, bilmem yoldan geçen,
Bu şekilde beni aldatmak istersin.

İnip su içsin diyorsun bulağa,
Maksadın, çekse de seni avlağa,
Çamaşır başında benim gözümü boyayıp
Şu yiğitle gitmek istiyorsun bir yana.

O halde o atından inmese,
Araya her türlü sözü katmasa,
Varır gider, alem gülistan,
Gümüş gibi elinden içip bir kase.

Halcuvanay her sözü bilir,
Sen şad olursan, sevinip güler,
Su verin, diye yorulan yiğide
Bir tas su uzat, diye talep eder.

Bu sözü Arap Zeydin Halcuvanay'dan duyunca gönlünde: "Kız kalmadan öleyim, neye dönüşürse dönüşsün, lekesi bana yapışıp kalıyor. Bu geberesice, bilmiyorum, niye

böyle haddini aşıyor", deyip çaresiz eşarbı ile yüzünü kapatıp, utana sıkıla gidip, bulaktan bir tas su alıp, Göroğlubek'e çekine çekine tuttu. O zaman Göroğlubek atılıp, kaseye kamçı ile vurarak kakıp, Arap Zeydin'in elinden düşürdü. Arap Zeydin'in bileğinden yakalayarak, bir silkeleyerek Kırkök'ün sağrısına almak istedi. Ama Arap Zeydin ağırlığını vererek bir gücünü verip hallaç savrulmuştu. Kırkök dizlerine kadar yere battı. Göroğlubek baksa, iş rezalet olacak gibi. O zaman Göroğlubek yengesini yardıma çağırıp bir söz dedi:

Arabın kızı çok zorlu pehlivan imiş,
Tez gelip ardından kaldır, yengeciğim,
Bir batman[169] butlu, hadden fazla imiş,
Derhal gelip butundan kaldır, yengeciğim.

Kırkök'üm dize kadar tarlaya battı,
Geberesicenin bedeni onca da katı,
İyice ağırlaşıp bileğimi kurutup gitti,
Tez gelip ardından kaldır, yengeciğim.

Yeni aldığım ganimetim elden gitmesin,
Zaman ganimet, vakit fırsat kaçmasın,
Üstelik sana da zarar gelmesin,
Derhal gelip butundan kaldır, yengeciğim.

Balık gibi kıpırdayıp niye dalgalanır,
Belini tutayım desem, elim bulanır.
Bu Arap kızının gücü epeyce var,
Tez gelip ardından kaldır, yengeciğim.

Ölmesin iyiler, asla ölmesin,
Kötüler ağlasın, asla gülmesin,
Bunca mihnetlerin zayi olmasın,
Derhal gelip butundan kaldır, yengeciğim.

---

169 Batman: Eski bir ağırlık ölçü birimi (32 kilogramdan 172 kilograma kadar).

Şimdi geri gelen ümitlerim sönmesin,
Daha bu kız bir fırlayıp kaçmasın,
Elinden düşmanlar şarap içmesin,
Tez gelip ardından kaldır, yengeciğim.

Göroğlu kaderin işine şaşkın,
Gecikip de gelmesin Reyhan,
Bu gayri yurtlarda bana yardımcı,
Yoktur senden başka, Halcuvan,
Derhal gelip butundan kaldır, yengeciğim.

Halcuvanay Göroğlubek'in bu sözünü işitince, derhal elindeki çamaşır tokmağını alarak koşup geldi. Arap Zeydin'in ardına, belki iki butuna tokmağı geçirdi. Bir kakıp iterek kaldırıverdi. Arap Zeydin'in butları titreyip Kırat'ın sağrısından aştı. O zaman Göroğlubek de bir kımıldanıp Arap Zeydin'i eğerin sırtına aldı. Hoşçakal Halcuvan yenge, diyerek atı Kırkök'ü çevirip yola koyuldu. Türkmen eli neredesin, diyerek sürüp gitti. Şimdi Halcuvanay'dan dinleyin.

Halcuvanay: "Ne olursa olsun, Arabın atı deli dolu tulpar. Göroğlubek uzaklaşabildiğince uzaklaşsın", diyerek acele etmeden çamaşırlarını yıkamayı sürdürerek, daha sonra toplayarak, Arap Reyhan'ın üst başını kasten en son yıkayarak, ıslak ıslak bir elinde taşıyarak, akşam olmak üzereyken dönüp geldi. Birçok kurnazlık edip Arap Reyhan'ın yanına şu sözleri söyleyerek girmektedir:

Ey sultanım, devlet kaçtı senden,
Düşman düşmüş imiş bastığın izinden,
Ayrıldın, ayrıldın görür gözünden,
Ayrı kalıp Arap Zeydin kızından.

Mavimsi çıkıntılıdır dağların taşı,
Ne cefaları kanıksamaz adamın başı,
Var imiş geberesicenin bulduğu yoldaşı,
Ayrı kaldın Arap Zeydin kızından.

Uzaktan bir adam etti işaret,

Arap Zeydin kalkıp koştu o vakit,
El ele tutuştuktan sonra bırakmadı bir müddet,
Ayrı kaldın Arap Zeydin kızından.

Bindirdi hemencecik ardına,
Kamçı bastı bindikleri atın apış arasına,
Ben koşmakla nasıl yetişebilirdim atına,
Kaçıp gitti, bu şekilde, Arap yurdundan.
Ayrı kaldın Arap Zeydin kızından.

Böylece bozuk imiş, bil, niyeti,
Gün doğusuna doğru battı göğün ayı,
Nereye yetişebilirdi Halcuvan zavallısı,
Ayrı kaldın Arap Zeydin kızından.

O zaman Arap Reyhan Halcuvanay'dan bu sözü işitip, o adam Göroğlu olmasın sakın, diyerek her bir bıyığı kılıç gibi, ağzı eski kap gibi olup bir söz dedi:

Bu sözlerin senin eğer doğru olsa,
Öç almaya gelmiş bencil Göroğlu.
Çoktan beri buralarda görünmeden,
Kızımı azdıran bencil Göroğlu.

Gençliğinde anlamıştım azmini,
Şimdi sürer yiğitliğin sefasını.
Geberesiceyi bulursam yiyeceğim etini,
Kızım alıp giden bencil Göroğlu.

Geberesice görmedi elimin darbesini,
Hesaplayamamış güç kuvvetini
Derhal getir bana billur dürbünü,
Kızım alıp giden bencil Göroğlu.

Önüme hazır et silahlarım,

Halcuvan cananım, göz bebeğim,
Ara sıra alıp benim haberim,
Kızım alıp kaçan bencil Göroğlu.

Bu yerlerde dev bile korkup durmaz,
Diriyim, izimden düşman yürümez.
Gençliğinde görmüştüm zehirini,
Meğer Türkmen bir defa el sallar,
Kızım alıp giden bencil Göroğlu.

Arabın dağların çalmasın duman,
Tezde giyimim ver, Halcuvan,
Bu yerde arkada kalmasın Reyhan,
Kızım alıp kaçan bencil Göroğlu.

– Derhal giysilerimi ver, silahlarımı alıp getir, kızımı alıp giden bencil Göroğlu, başka hiçkimse değil. Başkaları buralara gelmez bile, diyerek çırpındı. Halcuvanay bin bir kurnazlık edip: – Şahım, giysileriniz hâlâ nemli, dedi. Arap Reyhan Halcuvanay'a: – Nemliyse, rüzgara tut. E, yok, dur. Giysileri bana ver, kendim tutacağım.Aylak gün mesele imiş. Giysiler az maz buzlanmış, gün de akşam serinliğinde. Sen hemen atı eğerle, diyerek acele ederek, ne yapacağını şaşırarak çırpınmakta. Halcuvanay çıkıp atın kasten uyuşukluk ederek koşumlarını ters takıp: – Atın koşumlarını taktım, diyerek saygıyla durdu. O zaman Arap Reyhan giysilerinin nemi henüz kurumamasından şikayet ederek: – Aylak gün böyle mesele olmasa. Şimdi giysiler hâlâ kurumamış yahu. İşte, al, sen kıra çıkararak giysileri rüzgara ser. Ben silahlarımı hazırlayayım. Ey aylak, silahları giysisiz takmak olur mu, diyerek kah Halcuvanay'a söverek, kah severek, alelacele çırpınarak, dışarıya çıkarak, içeriye girerek gözü atına takılarak: "Halcuvanay atı ters koşumlamış", dedi. – Ey Halcuvanay, ben seni de anlayamıyorum. Evet, evet gerçekten, kadınların işi ters yahu! Böyle işte, onlar uyluk kemiğinden yaratılmış, derler de. Kadına iş buyur, arkasından kendin koştur, diyerek söven Arap Reyhan atı yeni baştan koşumladı. Getirip Halcuvanay'ın elinden giysilerini aldı. Baksa hâlâ kurumamış. Arap Reyhan aceleyle giysilerini de giymeden: – Hey, o Göroğlu ise giysisiz de yakalar gelirim. Uyuşukluk edip keyfimi kaçırdın. Bir Göroğlu'yu yakalayıp geleyim, sonra sana bir selam veririm, diyerek

çıplak boynuna alaca şal takılı halde elindeki nemli giysileri yere vurarak attı. Silahlarını aldı. Atına binip, yularını gevşetip Göroğlu'nun izine düşüp atını sürdü.

Göroğlubek o zamana kadar yirmi taş[170] civarı yol almış, arkasına baka baka gitmektedir. Garip Kırkök de yıldız gibi uçarak gitmektedir. O gün sabah namazı vaktine kadar toplam yüz elli taş yol aldı. Bir ara arkasına baksa, birşey tozu dumana katarak gelmektedir. O zaman Göroğlubek: "Bu, kesinlikle Arap Reyhan. Şimdi kızını bir sınayayım, gönlü nerede acaba", der. Arap Zeydin'e bakarak, bir söz diyerek gelmektedir:

Arap Zeydin, baban gelir arkadan,
Buraya gelip yakalasa, ne yaparsın,
Kendi eline edip seni rezil,
Gerdanına urgan taksa, ne yaparsın?

Baban zorludur, her iş gelir elinden,
Dönmez asla gittiği yoldan,
Bilmiyorum, ne geçer şimdi gönlünden,
Arkamızdan yetişip kalsa, ne yaparsın?

Bana da can gerek, bırakıp kaçarım,
Zor geldikten sonra senden vazgeçerim.
Yıldız kayar gibi olur uçarım,
Böylece Reyhan yetişip gelse, ne yaparsın?

Elinde ok yayı, baban çok hilekar,
Seni yakalamadıkça bulur mu huzur,
Boşuna kaçırmışım seni ben bir boş kafa,
Evet, kızım, diye söz etse, ne yaparsın?

Göroğlu der, henüz Çambıl uzakta,
Her zaman kalırız esirlik tuzağında
Can tatlı, giderim, bırakırım dağda,
Kılıç ile bağrını dilse, ne yaparsın?

---

170 Taş: Eski bir ölçü birimi (1 taş=8,48 km).

Arap Zeydin Göroğlubek'in bu sözünü işitip: – Ben senin şeraitini bilmiyorum. Ama Arabın şeraitinde kız birisi ile bir an birlikte oldu diyesiye kadar ayıba battı kabul edilir. Ben ise, seninle bir gün bir geceden beri birlikte gelmekteyim. Şimdi babam beni yakalarsa, önce öldürür. Eğer acıyıp öldürmese bile, Araplar artık beni kız olarak kabul etmezler. Beni birisi aldığı zaman da yarım başlık parasına dul hesabına alır. Böyle olacağına, artık beni bırakma. Atın genç, tulpar cinsi görünüyor. Sen de gençsin. Babam ise yaşlı, gecesi gündüzü belli olmayan bir insan. Atı da oldukça ihtiyarladı. Babamı bir durdurur, ardından kaçarsan babamın atı olduğu yerde kalır. Senin atın genç, geri dönmenin ne olduğunu bilmez, dedi. Göroğlubek Arap Zeydin'in bu sözlerini duyunca kaçmaya gönlü olduğunu anladı. Tam o sırada Arap Reyhan atını sürerek, bir elinde hançer, bir elinde kalkan, boynundan alaca geçirilmiş halde gelmektedir. At her sıçrayışta, on gez, on beş gezlik mesafe almaktadır. Rüzgar değil, yağmurda bile atın gitme darbelerinden alaca açılıp saçılmakta, Arap Reyhan iyice gülünç duruma düşüp bütün avrat mahalli görünmekte, kendini parçalayarak gelmektedir. O zaman Göroğlubek Arap Reyhan'ın şanına bu sözü söyleyerek gelmektedir:

Yukarıda abcuvaz[171]
Abcuvaz'ın suyu az,
Alaca gömlekli hilekar.
Arandan Reyhan geçti mi?

Yağmur yağar şaldır şuldur,
Gök gürülder güldür güldür,
Alaca gömlekli hilekar,
Arandan Reyhan geçti mi?

Deyrabat'ın rüzgarı,
Boğazın kuşatması,
Alaca gömlekli hilekar,
Arandan Reyhan geçti mi?

---

171 Abcuvaz: Su gücü ile çalışan, pirinç temizleyen mekanizma.

Deyrabat'ın coşkusu,
Kar yağmurun serini,
Hasta ettin at sürüsünü
Şu sözümün izahı.
Alaca gömlekli hilekar,
Arandan Reyhan geçti mi?

Zeydin kaçıp gitti mi,
Kovalamakla yetişti mi,
Kırkök'ümü geçti mi,
Alaca gömlekli hilekar,
Arandan Reyhan geçti mi?

Dağ belinde koçkarek[172],
Tepesinde uçurtma,
Seyretmek çok gerek,
Alaca gömlekli hilekar,
Arandan Reyhan geçti mi?

Zeydin kızı tir tir titrer,
Gök güvercin gibi pır pır eder,
Alaca kovalayarak şırıldar,
Altında at anırır,
Arslan misali kükrer ,
Alaca gömlekli hilekar,
Arandan Reyhan geçti mi?

Göroğlubek öç aldı,
Arap elemde kaldı,
Her an sana sarındı,
Alaca gömlekli hilekar,
Arandan Reyhan geçti mi?

---

172 Koçkarek: Bir çiçek türü.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

At koşturmaya deli dolu bir usta olan lanet olasıca Arap Reyhan atına yapışarak Kırkök'e iyice yaklaştı. O zaman Göroğlubek atı Kırkök'ü ardına burup Arap Reyhan'a yönelterek: – Evet Arap, dur. Atını biraz durdur. Sana bir iki çift sözüm var, dedi. Arap Reyhan: "Ne zaman olursa olsun, her halukarda bunun arkasından yetişirim", diyerek atını durdurdu: – İşte durdum. Ne sözün varsa, hemen söyle, dedi. O zaman Göroğlubek belinden sazını eline alıp, Arap Reyhan'a bakıp, sana sözüm şu, deyip sazını çalıp bir söz dedi:

Sözüm işit, Reyhan Arap,
Bana olma rakip,
Gelme artık beri taraf,
Hazır ol seni vururum.

Altımda oynar atım,
Çambıl benim memleketim,
Dönüp git seni bağışladım,
Yoksa, seni vururum.

Ardımda gelir Zeydinay,
Reyhan Arap haline vay,
Elimde hazır tüylü yay,
Birşey dersen seni vururum.

Aştım yüksek dağlarından,
Geçip gittim engellerinden,
Geri dönersen vazgeçerim senden,
Yoksa seni vururum.

Kırkök'ümle atını yarıştırma,
Boş yere ardıma düşme,
Canın tatlı ise, sesini çıkarma,
Sesini çıkarırsan seni vururum.

Geri dön Arabın yurduna,
Yürü Deyrabat sırtına,
Göroğlu bakmaz ardına,
Sesini çıkarırsan seni vururum.

Göroğlubek dombırasını[173] beline kıstırdı. Atı Kırkök'ün başını çevirip, dizginlerini boşaltıp, koşturarak sürdü. Arap Reyhan'ın atı orada olduğu yerde kaldı. O zaman Arap çok öfkelendi. Atını bir iki kamçılamıştı, atı çöktü. Arap Reyhan atının sırtından düşüp başı bir taşa çarptı. Yarılıp kanadı. Arap Reyhan çizmesinden ufacık bir parça aldı. Bel bağı ile başına sardı. Atını yavaşça sürüp gelirken yine harareti arttı. Dizginini bıraktı. Uzun adımlar attırıp sürerek gitmeye devam etti. O zamana kadar Göroğlubek Gürgan deryasına varmak üzereydi. Bir ara baksa, Arap Reyhan bir elinde hançer, bir elinde kalkan, yınlayarak atını sürerek gelmektedir.

İşte o zaman Göroğlubek yine ardına buruldu. Arap Reyhan'a bakıp: – Hey, Arap Reyhan, dur. Sana yine başka bir sözüm var, dedi. Arap Reyhan: "Yine bu Türkmenin ne sözü varmış", diyerek atını dizginini çekip durdurdu. Göroğlubek belinden sazını alıp, Arap Reyhan'a bakıp, saz ile bir söz dedi:

Reyhan Arap işit benim sözümü,
Çambılda baş derler bana,
Cevap ver, sürmeden şimdi izimi,
Bey dayıma vereyim mi kızını?

Yengemin yerine aldım öcümü,
Sıra geldi, bastırdım gücümü,
Sana bıraktım yaşlı yengemi,
Bey dayıma vereyim mi kızını?

Reyhan Arap, atı varken dönecek,
Helalin olsun, diye bana söyleyecek,
Kurtuldum, bizim oldu Zeydinay,
Bey dayıma vereyim mi kızını?

---

173 Dombıra: İki telli, perdesiz bir çalgı.

Bildir, söyle, nice belinden aştım,
Sıra geldi, maksadıma ulaştım,
Ay Zeydin gibi gül bedene yanaştım,
Bey dayıma vereyim mi kızını?

Kızını alıp kaçtım ata yapıştırıp,
Ak göğsünü gök karsana[174] birleştirip,
El ağası Ahmetbek'e teslim edip,
Bey dayıma vereyim mi kızını?

Cevabını söyle, yoksa gideyim,
Gürgan deryasından atlayıp geçeyim,
Öğle olmadan Çambılbel'e ulaşayım,
Bey dayıma vereyim mi kızını?

Arap Reyhan Göroğlubek'ten bu sözü işitip: – Şimdi seni tutup bu sözleri söyleyen ağzını buz gibi yapıp yırtsam, diyerek öfkelenip, atını dizginini çekmişti. Atı koşamadı. Göroğlubek ise Kırat'ı burup dizginini çekti. Gürgan deryasına geldi. Kırkök deryadan atını sıçratarak geçip gitti. Böyle değil de, Göroğlubek'in güzargahı Hazar denizi olsaydı, Kırat yine kırk gez havalanır, uçup geçer, Arap Reyhan denizin öte tarafında kalırdı. Niye derseniz, Arap Reyhan'ın atı her ne kadar hızlı bir tulpar olsa da, Kırat'ın henüz gençliğini hesaba almasa, gözde Kırkök, Arap Reyhan'ın atından yukarıda idi. Böylece, bu defa Arap Reyhan'ın atı yarı kaskatı kesilmişti. Bir iki kamçı vurarak Arap Reyhan atını süre süre gitti. Göroğlubek ise, Gürgan deryasından geçti. Bir kıra geldi. Kırkök'ü burdu. Kendini yabani bir iğdenin gölgesine aldı. "Haydi, Arap Reyhan Gürgan deryasından geçebilecek mi" diyerek gözetlemeye başladı. Arap Reyhan Gürgan deryasının öte kıyısına geldi. Atını deryaya yöneltti. Acı bir kamçı vurdu. Aslen tulpar değil mi, hayvan şöyle bir Gürgan deryasından bir atlayıp geçerim, diyerek kendini sıkıp sıçradı. Atın yarı katılıp kalmış olması sebeb olup deryanın hedeflediği beri yanına ulaşamadı. Gürgan nehrinin ortasına düştü. Buz gibi suya gürültüyle battı. Kendini toparlayamayarak suya gömüldü. Arap Reyhan bu durumu görünce suya fırlayarak düştü. Atını zorlukla toparladı. Kendisi de alaca

174 Karsan: Eğerin arka kısmı.

malacası ile sudan çıkmış kedi gibi ıslandı. Atını çekip deryanın öte yanına çıkardı. O zaman Göroğlubek yabani iğdenin gölgesinden çıkıp Arap Reyhan'ın gözüne göründü. O zaman Arap Reyhan Göroğlubek'e bakıp: – Helalin olsun, kardeş. Şimdi ne olursa olsun, kızımı kendin al. Dayına verme, sen beni yendin. Aferin, Göroğlu, dedi. Birkaç yerden timsal getirerek şu sözleri dedi:

Bey Göroğlu, işit şimdi sözümü,
Kanlı yaşla doldurma iki gözümü,
Gam ile sarartma kırmızı yüzümü,
Gül güle katılsın canım, ışığım,
Her ne olsa da sen al kızımı.

Hiçkimseyi felek vurmasın,
Bu gördüklerimi başkası görmesin,
Taze gül yaprağına diken vurmasın,
Gül güle katılsın canım, ışığım,
Her ne olsa da sen al kızımı.

Altın kase çamurlu suyla dolmasın,
Hasretle nurlu yüzler solmasın,
Filiz gibi kızım mahvolmasın,
Gül güle katılsın canım, ışığım,
Her ne olsa da sen al kızımı.

Bey Göroğlu, ikna oldum sana,
Sivrisinek konmasın ay gibi yüzüne,
Kızımı bırakıp dönüp gideyim yoluma,
Gül güle katılsın canım, ışığım,
Her ne olsa da sen al kızımı.

İkna oldum, gök atını gezdirdin,
Şimşek gibi tulparımdan geçirdin,
Gönlünü alıp, kızımı yoldan çıkardın,
Gül güle katılsın canım, ışığım,
Her ne olsa da sen al kızımı.

Teke Yavmit derler asıl zatını,
Sıra geldi, benden aldın öcünü,
Ancak sana nasihatim, kardeşciğim,
Uyur halde bırakma asla atını,
Gül güle katılsın canım, ışığım,
Her ne olsa da sen al kızımı.

Bey Göroğlu, sağ salim varasın, ben döndüm,
Sana düşman olmayacağıma dair söz söyledim,
Senin de düşman olup bana gelmemen lazım,
Gül güle katılsın canım, ışığım,
Her ne olsa da sen al kızımı.

Gül lale yaraşır, takarsan yakana,
Asla verme boylu kızımı dayına,
Beklemeden dönüp gideyim ardıma,
Gül güle katılsın canım, ışığım,
Her ne olsa da sen al kızımı.

Ben de kendi yurdumda kudretli sultan,
Yaraşır gül ile sarılırsa reyhan,
Şımarık büyüyen kızımın kalmasın arzusu,
Gül güle katılsın canım, ışığım,
Her ne olsa da sen al kızımı.

O zaman Göroğlubek Arap Reyhan'a bakıp: – Kızını ben asla almayacağım, bekleme, git. Zeydinay'ı götürüp dayıma vereceğim, diyerek bir söz dedi:

Bekleme, Arap elinin sultanı,
Dayıma vereceğim götürüp kızını,
Halcuvan gibi güzel yengemin yerine
Dayıma vereceğim götürüp kızını.

Zeydinaydın düğümleri açılır,
Nikah akşamında badem saçılır.
Bugün yarın nişan yapılıp bağra basılır,
Dayıma vereceğim götürüp kızını.

Yumuk gözü çay gibi olup açılır,
O gece bağlı düğüm çözülür,
Altın kasede şarap içilir,
Dayıma vereceğim götürüp kızını.

Açılıp saçılır gonca bohçacık,
Bugün yarın olur kızın gelincik.
Bekleme, gidiver erkenden,
Dayıma vereceğim götürüp kızını.

Birlikte olursan kendi gözünle görürsün,
Vekil olup razılık sözünü verirsin,
Araba iki üç gün sonra gidersin,
Dayıma vereceğim götürüp kızını.

Mert yiğidim, söylediğimden kalmam,
At koşturmakta asla yorulmam,
Niyetliyim, şu kızını asla almam,
Dayıma vereceğim götürüp kızını.

Göroğlu düşmandan öcünü almıştı,
O yetişemeyip suya dalıp kalmıştı,
Gücüm şimdi sana belli olmuştu,
Dayıma vereceğim götürüp kızını.

Göroğlubek atının başını burup döndü. Arap Reyhan ağlamaklı: – Ey, Göroğlucan, kızımı mahvetme. Kendin al, kendin al!, diye kalakaldı. Göroğlubek: – Kızını asla almayacağım. Götürüp dayıma vereceğim, diyerek yoluna devam etti.

Böylece, Göroğlubek böyle dolaşıp bir tepeliğin kenarından baksa, Arap Reyhan kendi kendine söylenip gocunmakta, omuzları düşmüş, yavaş yavaş ardına dönmüş gitmektedir. Göroğlubek böylece düşmanından kurtularak Türkmen yurduna geldi. Hazar denizinin kıyısında hayvan otlatan çobanlarla karşılaştı. Çobanların çardağına yerleşti. Bir koyunu kestirip kavurma yaptırdı. Çobanların birini Çambıl'a müjde için gönderdi. Kırk yiğit ile Haldarbek Göroğlubek'in Arabın kızını getirmekte olduğunu duydu. Hepsi Göroğlubek'in huzuruna karşılamaya çıktılar. Hepsi Göroğlubek ile selamlaştı. Hepsi mutluluk içinde Çambıl'a geldi. Meyhaneye geldiler. Büyük ateşi yaktılar. Arap Zeydin'i ise, Kırk yiğitlerin karıları içeriye almışlardı. Kadınlar da, erkeklerde mutlu mutlu oturdular. Çambıl'daki insanların hepsi kutlu olsuna gelip gittiler. Aradan bir iki gün geçmiş olmasına rağmen hâlâ Serdar Ahmet'ten bir haber yoktu. Sonunda Göroğlubek kırk yiğidin birini göndertip Serdar Ahmet'i çağırdı. Haberci Yavmit'te, Serdar Ahmetlere varıp: – Göroğlubek seferden döndü. Sizi bir gelip gitsin, diye çağırdı, dedi. O zaman Serdar Ahmet: – Göroğlubek seferden döndüyse, ne getirmiş, diye sordu. Haberci: – Bir kız getirdi, dedi. O zaman Serdar Ahmet: – Öyleyse, Göroğlubek kıza düğün yapar, nikahlanır, diyerek yola çıktı. Haberci ile birlikte Çambıl'a geldi. Atından inip selamlaştıktan sonra: – Haydi, yeğenim, bana ne hediye getirdin, diye sordu. O zaman Göroğlubek dayısına bakarak, birkaç yerden timsal getirerek, size Arap Reyhan'ın kızını getirdim, diyerek şu sözü söyledi:

Gösterdim Araba kudretimi, gücümü,
İkna edip Reyhan şahın kızını.
Senin için ondan aldım öcümü,
Sana, getirdim kızını.

Hazardan uçurarak atım aşırdım,
Arabın kızını ele geçirdim,
Alıp gidin, onu size teslim ettim,
Yar eder, diyerek getirdim kızını.

Atımı oynatıp kırlardan aştım,
Düşmanımın kabilesine yanaştım,
Reyhan ile yollarda, patikalarda at koşturdum,
Senin için getirdim kızını.

Arap dağlarında bayram yaptım,
Zeydin kızı aldatıp aşık ettim,
Alıp kaçtım, Reyhan'ı ikna ettim,
Sana getirdim kızını.

Yap ay Zeydin'in bugün düğününü,
Bahşılar söylesinler manisini, türküsünü,
Selamlaşsın[175], herkes görsün boyunu,
Sana getirdim kızını.

Göroğlu Teke ile Yavmit'e sultan,
Reyhan'ın kızını alıp gidin, dayıcığım,
Kız işte, gönlünde kalmasın arzun,
Senin için alıp geldim Arap kızını.

Bu sözü Serdar Ahmet yeğeni Göroğlu'ndan işitince kıvanarak: – Şimdi, yeğenim Göroğlubek. İkna oldum sana. Türkmene kendin han, kendin sultan. Haraç mı diyorsun, vergi mi diyorsun. Ancak bizden, emret, emret, deyip sersemleyip kaldı. Kırk yiğit şakalaşarak: – Şimdi düğünü Serdar Ahmetlerde yaptık, diyerek Yavmit'e doğru yola çıktılar. Yavmit'e geldiler. Serdar Ahmet'in koyunlarından kesip üçünden kebap yaptılar. Düğüne başladılar. Bu tarafta Göroğlubek, Haldarbek, Serdar Ahmet ardın sıra Yavmit'e ulaştılar. Kırk yiğidin karıları Arap Zeydin'i süslediler. Saçını kırk defa ördüler. "Yar yar" türküsünü söylediler. Onlar da Zeydinay'ı uğurlayarak Yavmit'e geldiler. Akşam düğün oldu. Kırk yiğit şarap içip keyfe daldı. Arap Zeydin'i Serdar Ahmet'le nikahladılar. Serdar Ahmet'i gerdeğe sokup ikisini birleştirdiler. Ertesi günü Göroğlubek önderliğinde Haldarbek ve kırk yiğit Serdar Ahmet'in siylav tonunu[176] giyerek Çambıl'a döndüler.

Günler geçti. Birgün Göroğlubek Türkmen elinin büyüklerini çağırıp bir meclis topladı. Bundan sonra Göroğlubek Türkmen eline sultan, Haldarbek başkatip vezir, Serdar Ahmet başkomutan beylerbeyi, Zaman Ağabegi Tekeye, Çakkan Sefaoğlu Köklen'e, Pehlivan Memerayim Ersarı'ya bey olarak tayin edildi. Bunun dışında Türkmen kabilesine

---

175 Selamlaşmak ile gelinin düğün ertesi damadın ailesini ziyaret etmesi, özellikle saygısını göstermesi merasimi kastedilmektedir.

176 Siylav tonu giymek: Hürmet ifadesi için hediye edilen kaftanı kabul etmek.

doksan dokuz bey tayin edildi. Sonra Sultan Göroğlu meyhanede keyfini çıkararak, gök çayı içerek, Kırk yiğit ile neşeli sohbetler ederek yaşamaya devam etti.

V. Yunus ile Miskal

Göroğlubek meyhanesinde kırk yiğidi ile birlikte kış boyu her gece neşe içinde sohbet ederek, şarap içerek, haşhaş çekerek, tütün çekerek, nas tüketerek, keyif sürerek, eğlenceyi kızıştırarak, büyük ateşin etrafından gök çayı şerbetle içerek, günden güne intizamlı hale geldi. Göroğlubek bütün Türkmen kabilelerine hanlık ederken ünü etrafa yayıldı. Çambıl'da büyük bir pazar kuruldu. Etraftan insanlar Çambıl'a taşındı. Yavmit'te bulunmayan nesneler Çambıl'da bulunur oldu. Böylece hüt[177] girdi, kediler miyavlar oldu. Kazanlar sütle doldu. Birer yarımşar erken kaçan koyunlar kuzuladı. Karlar pörsüyerek eridi. Kozıgüller[178] açıldı. İnsanoğlunun yararına güzel bir erken baharın kokusu saçıldı. Böyle kokular Göroğlubek'in burnuna geldi. Elma, kayısı çiçeğine benzeyen baharın beyaz ve kelebekli karı bir gün çok yağdı. O gün kış ayının son günleri ile, bahar öncesi, diyerek Göroğlubek Katip Haldar ve Kırk yiğit ile haşhaşı çok çekip, çakır keyif olup meyhanede yatıp kaldılar. Başkaları on altı on yedi yaşında er olsa, pehlivan adam yirmiyi geçtikten sonra er olurmuş. Göroğlubek de şimdi yirmi yaşını bitirip yirmi bir yaşına adım atmak üzereyken er oldu. O gece düşünde biri ay ise diğeri gün, biri gül ise diğeri gonca, biri bal ise diğeri şeker, gök ile yerin arasında Yunus peri ile Miskal periyi gördü. Biri sağ yanındaymış, biri sol yanındaymış. Birinin saçı kıvrılıp mağribe düşermiş, diğerinin saçı kıvrılıp maşrığa düşermiş. Göroğlubek hangisini önce kucaklasam, diye şaşkınmış. Göroğlubek iki elini iki yana işte şimdi diyerek atarmış. Bir ara Kırk yiğitlerin bazıları uyanıp bakmışlar ki, Göroğlubek kendi kendine yuvarlanmakta, her yana yuvarlanmaktaymış. Tan attıktan sonra bazı şımarık yiğitler Göroğlubek'in hareketine gülerler. Göroğlubek de uyandığını anlamıştı. Böylece, sabahleyin çay içip otururken Göroğlubek Kırk yiğitlere bakıp, o gece gördüğü düşünü söyleyip, birçok yerden timsal getirip bir söz dedi:

Ey, yarenler, değerli arkadaşlar düşümde,
Nurla kaplanmışım içimde dışımda,
İki peri, ikisi de huzurumda,
Biri huri, biri peri göründü.

---

177 Hüt: Şemşi yıl hesabı ile on ikinci ayın adı (22 şubat-21 mart arası).

178 Bir soğan türü.

Biri imiş bu cihanın güneşi,
Yine biri kamer gibi onun eşi,
Birbirine benzer gülümseyişi,
Biri yakut, biri cevher göründü.

Birinin düşmüş saçı beline,
Biri reyhan tutup gelmiş eline,
Alev yakar bakıp insan gönlüne,
Biri güneş, biri ay göründü.

Biri eder her an ima, işaret,
Tez yetişip gel, diye verir işaret,
Birinin beli canlara afet,
Biri kant, biri şeker göründü.

Kucaklayayım diye atıldım, elim yetmedi,
Elletmedi, ama uzak gitmedi,
Nereden olduklarını bana söylemedi,
Biri misk, biri amber göründü.

Saygıyla eğilip bu yana boyun eğmiştir,
Mavimsi kumaştan gömlek giymiştir,
Cellat gözü süzüp kaşı eğmiştir,
Biri Ülker, biri kamer göründü.

Biri Yunus imiş, birisi Miskal,
Olmuşum onları gördüğümde halsiz,
Düşüm gerçek mi, yoksa bir masal,
Biri cadı, biri kurnaz göründü.
Önceden bir defa görmüştüm onları,
İşitmiştim şirin, şeker sözlerini,
O zamandan beri bulamıyorum izlerini,
Onların cemali meğer göründü.

Göroğlubek perileri arar,
Nerede olursa olsun, nişanlarını gözler,
Bulamazsa, inim inim inler, böğürür,
Düşte önce iki dilber göründü.

Göroğlu'nun hizmetini görün,
Kırkök'üm eğerleyip getirin,
Ben dönesiye kadar hepiniz selamette kalın,
Meyhanede neşeyle gülün.

Düşmanların gönlüne ateş yakılsın,
Kırat'ıma gümüş yular takılsın,
Toynağına altın toka takılsın,
Ayağı altında düşman çakılsın.

Atımı getirin, kendim hazır edeyim,
Yakın değil, uzakları gözleyeyim,
Söz geldiğinde, çifter çifter söyleyeyim,
Yunus, Miskal nerede ise, arayayım.

Tevekkeli yanlız edeyim Allah'a,
Yunusun başında altın toka,
Miskal diye gideceğim her bir gruba,
Olayım berna boylarına sadaka.

Göroğlubek Kırk yiğide hitap etmektedir. O zaman saki mirahor[179] olan kırk yiğidin biri derhal ayağa kaltı. Tablahanaye girdi. At Kırkök'ü çıkardı. Ustahaneye gitti. At Kırkök'ün ayağına altın nal kaktırdı, gümüş yular taktırdı. Meyhanenin önüne, büyük kameriyenin altına hazır etti. Bir taraftan hazineci olan kırk yiğidin biri bir altın eğer, ayıl[180], puştanlar[181] ve altın üzengileri hazır etti. Göroğlubek atı Kırkök'ün takımları ile

---

179 Mirahor: Orta Asya hanlıklarında saray athaneleri yöneticileri.

180 Ayıl: Eğerin üstü ile atın karnından sarılarak bağlanan tokalı kayış, kolan.

meyhanesinin önünde hazır olduğunu öğrenip kaplan gibi çırpınıp, aslan gibi kükreyip, tütününü içmeyi bitirip, ayağa kalkıp, kemerini sıkılaştırıp, hançerini gümüş kılıfa koyup takınıp, başka gerekli silahlarını alıp, büyük kameriyeye çıkıp, atı Kırkök'ü kaşağılayıp, takımlarını taktı. O zaman şair ne der:

Türkü çıkarır gönül kirini,
Şaşıran yad eder üstadını, pirini,
Büyük kameriyeden aşağıya inip Göroğlu,
Sildi atın tozunu, terini.

Yavaşça atın bedenini tuttu,
Hayvanı okşamaya başladı,
Sarı bakırdan, tutamacı gümüşten,
Şımartarak Kırkök'ünü kaşağıladı.

Kişi yurdunda kişi görür horluğu,
Er yiğit her yerde eder erliği,
Okşaya okşaya serdi atın üstüne,
Üstü sırma kumaş, altı yumuşacık terliği[182]

Ustalar işletir keski, rendeyi,
Dürbün görür işte dağdan berisini,
Kış kış diyerek serdi atın üstüne,
Çirginin[183] astarı altın işlemeli yumuşak yünlü.

Çirginin üstüne koydu belliği[184],
Düşman gelse yurta etmez elliği,
Kış kış diyerek koydu o zaman Göroğlu,
Oyulup işlenmiş ceheldiriği[185],

---

181 Puştan: Eğerin at karnından sarılarak yerleştirilip bağlanan tasması.

182 Terlik: Eğerin altına konulan kalın keçe parça.

183 Çirgi: eğerin altına konulan kalın keçe parça.

184 Bellik: Eğerin altına konulan at malzemesi.

Mollalar okur duayı,
Ustalar vururlar keski, baltayı,
Ondan sonra koydu atın üstüne,
Altın kaşlı[186], karsanı[187] gümüş eğeri,

Baturun işine herkes ikna olmuştur,
Adaletli hana halkı aşıktır,
El uzatıp çekti atın beline,
Üstü altın, altı ipek kolanı.

Halkı göçettirip Hocadağdan aşırdı,
Sırrını söylemeyip düşmanlardan gizledi,
İki üzengi, ikisi de altından,
Parlatıp iki yana düşürdü.

Deh dese geçer kanatlı kuşu,
Hiç eksiği yoktur hızlı koşudan,
Ondan sonra çekti atın beline,
On sekiz boncuklu Çağatay kemerinden.

Nerede olursa olsun batur halkı birleşir,
Sırası gelirse düşman ile hesaplaşır,
Kış kış diyerek Kırkök atı Göroğlu,
Kuyruğundan iliştirdi gergedan kayışını.

Mert yiğitler ata binip kuvandı,
Okşayıp hazırladı dilsiz hayvanı
Kış kış deyip ondan sonra Göroğlu,
At başına saldı gümüş yuları.

---

185 Ceheldirik: Bir tür at eşyası.

186 Kaş: Bazı eşyalara oyulan yay benzeri gül süsü.

Bülbül aşna olur bağın gülüne,
Kulak salın natığın diline,
Kaplan gibi çırpınıp orada Göroğlu,
Rabbena, diyerek bindi atın beline.

Mert yakından uzakları görür,
At üstünde bey Göroğlu durur,
Kırk yiğitten, Haldar katip dostundan
İşte o zaman ak fatiha[188] sordu.

Devletimden kırmızı sarık sararım,
Gördüğüm düşü iyiliğe yorarım,
Haldar dostum, ak fatiha sorarım,
İki perizadenin olmuşum aşığı,
Şimdi nasıl takat bulup dururum.

Bilmem, nerededir perilerin yeri,
Çimenden, çarbağdan olan meyveyi,
Bu derdime, dostlar, varmı devayi,
Kırk yiğidim, ak fatiha sorarım.

Düşümde periler bir düğün şimdi,
Şu gece feyzin meşalesi kondu,
Gökte güneş ile ay birlikte şimdi,
Aziz dostlar, ak fatiha sorarım.

Ben gelesiye kadar Çambıl'da durun,
Meyhanede keyfi devran sürün.
Ak gönül ile ak fatiha verin,
Kırk yiğidim, ak fatih sorarım.

---

187 Karsan: Eğerin arka kısmı.

İşitin Göroğlu'nun feryadını,
Arayıp bulsun Yunus, Miskal periyi,
Aklın alan vefadar yarini,
Aziz dostlar, ak fatiha sorarım.

Göroğlubek at üstünde dimdik duruyordu. O zaman Katip Haldar bu sözünü işitip, izin vermeden önce Göroğlubek'e bakıp, birkaç yerden timsal getirip bir söz dedi:

Göroğlu, isteğin muska gibi sağlam,
Periler mekanın bilirsin nereden,
Sarılar elinde vardır bir adam,
Sorarsan, o verir eğer nişane.

Çok yaşayan Hızır ile eşit,
Maksadın ucundan gösterir eser,
Evliye hekim, bahşıdır meğer,
Sorarsan, o verir yardan nişane.

Bin manaya gelir her sözü,
Kulli mahlukatı kontrol eder gözü,
Bir yerlerde Allah der kendisi,
Sorarsan, o verir yardan nişane.

Ersarı'da herkes onu bilir,
Büyük küçük hizmetini görür,
O Türkmene ulu baba olur,
Sorarsan, o verir yardan nişane.

Kendisi yaşlıdır, ama şanlı, namlı,
Önünde bir kase hikmet suyu var,
O suyunda olur maksat yerinde.
Sorarsan, o verir yardan nişane.

---

188 Ak fatiha sormak: İzin istemek.

Haldar katip hizmetini görür,
Gayreti parıldayarak taşıp durur.
Gelesiye kadar Çambılbel'de olur,
Buyursan, ak fatiha verir.

O zaman Göroğlubek: – Öyle ise, ben de, kırk yiğit de Ersarı'ya birlikte varalım. Şu aziz babayı görüp ziyaret edelim. Yunus-Miskal perilerin haberini ondan öğrenelim. Ondan sonra sizlerle vedalaşıp Yunus-Miskal perileri aramaya gideyim, diyerek Kırk yiğit ile birlikte katip Haldar'ı da yola çıkardı. Çambıl'dan çıkıp Sarılar kabilesine doğru yola çıktı. Türkmenin ulu babası Ersarı kısmı için Türkmenin bir kısmına Ersarı derdi. Aslında Türkmenin Ersarı kısmı Sarıları türlü türlü. Mesela, Dorman, Celayır, Germeli ve Sarılaşmış olan Teke kabilelerinin karışımı idi. İşte o yöne doğru, Göroğlubek önderliğindeki Kırk yiğit ile yola çıkarak, atlara kamçı vurarak, düz kırlardan aşarak, birçok obaya yanaşarak, böylece Sarılar kabilesine ulaştılar. Gün ise, bahar, koyunların kuzuladığı, çobanların yayıldığı, kardelenlerin açıldığı vakit. O zaman Göroğlubek Kırk yiğidi ile tespit edilen obalara vararak Sarı babanın durduğu yere götür, diyerek bir çobana rastladılar. Çoban başını taşa vurup, tahtaya vurup, Göroğlubek ve Kırk yiğitlerin önünde atını koşturup, Sarıbaba'nın bulunduğu mağaraya getirdi. Ondan sonra Göroğlubek, Katip Haldar ve Kırk yiğitler yayan olarak, saygı ile mağaraya girdi. Sarı babaya selam verip durdular. O zaman Göroğlubek Sarı babanın önünde diz çökerek, Sarı babaya bakarak, gördüğü düşü söyleyerek bir söz dedi:

Ululuğun gökyüzünden de ziyade,
Yerin kartal misali kenarda,
Hizmetinde şahlar olur piyade,
Yola sal, bir seni rehber diye geldim.

Çözülmez işleri kolay eder deyip,
Bana bütün sırrı beyan eder deyip,
Elim tutup yola revan eder deyip,
Yola sal, bir seni rehber diye geldim.

Zorluklarım kolay olur diye geldim,

Cemalini şems-i enver[189] diye geldim,
Veli ise şudur meğer diye geldim,
Hızır gibi elimden tutar diye geldim.
Yola sal, bir seni rehber diye geldim.

Belki kendin Hızır'dan da ziyade,
Duruyorsun bir kendin bu dağ arasında,
Bu ulu sefere ettim irade,
Yola sal, bir seni rehber diye geldim.

Kırk yiğidim hizmetimde intizar,
Hepsinin gönlüne olayım hakim,
Bir ulu seferi ettim talep,
Yola sal, bir seni rehber diye geldim.

Benim Çambıl'ın han-u sultanı,
Gece gündüz yad ederim Allah'ı,
Düşümde görmüşüm çift melikeyi,
Yola sal, bir seni rehber diye geldim.

Birinin ismi Yunus, diğeri Miskal,
Mekanın sormaya bulamadım mecal,
Kendimden geçip girdim türlü hallere,
Yola sal, bir seni rehber diye geldim.

Göroğlu der, rahim eyle gözdeki yaşıma,
Aşıklık sevdası düştü başıma,
Şaşkınım, baba, kendi işime,
Yola sal, bir seni rehber diye geldim.

Önceden Çıltan'dan buldum beşaret,
Yunus ile Miskal'e geldi işaret,

---

189 Şems-i enver: Nur saçan güneş.

Yine düşte gördüm, kalmadı takat,
Yola sal, bir seni rehber diye geldim.

O zaman Sarı baba Göroğlubek'in bu sözlerini işitip şöyle bir eli ile uzamış kaşlarını kaldırıp, Göroğlubek'e bakıp: – Senin derdin zor imiş. Bunu hikmet suyuna bakarak anlamak olmaz. Meğer bu derdinin devasını Kara ağabeyimden sorayım, bilirse şaşmamak lazım, diyerek Sarı baba birkaç yerden timsal getirip, Göroğlubek'e bakıp bir söz dedi:

Sözüm işit Çambılbel'in sultanı,
Görmüş isen çift melikeyi,
Bulunmaz bende bilmek imkanı,
Meğer bilirse, sorayım Kara ağabeyime.

Ağabeyim Türkmen elinin kutb-u zamanı,
Senin istediğini meğer o bilir,
Yol gösterip, yola rehberlik eder,
Bahtın açılıp talihin güler.
Oğlum, verdiğim tavsiyem şu olur.

Kara ağabeyim mağaranın baş köşesinde yatar,
İn-cin türünden dost tutar,
Meğer halini sorarsam, beyan eder,
Perdenin dışından söyler.

Çok çok oldu ettiğim yok ziyaret,
Şimdi senin gönlün eyleyeyim imaret,
Haydi, nasıl olur imiş işaret,
Sen burada bakıp dur bir mühlet.

Senin için mağara baş köşesine varayım,
Hem ağabeyimin nur cemalin göreyim,
Zorluğunun kolaylığın sorayım,
Ne dese, gelip haber vereyim.

Sarı baba, Göroğlubek ve onun adamlarını kendi mekanında bıraktı. Kendisi mağaranın baş köşesine girdi. Mağaranın baş köşesine tutulan perdeyi çekerek geldiğini Kara ağabeyine bildirdi. O zaman Kara baba, Sarı babaya Göroğlubek'in kendisinin huzuruna girmesini, sohbet etmesini buyurdu. Kara babanın sözünü Sarı baba gelip Göroğlubek'e söyledi. Orada bir ibrik su ile Göroğlubek'e gusül aldırdı. Ondan sonra mağaranın içerisine sadece onu gönderdi. Göroğlubek Allah'a tevekkel ederek, Sarı babadan izin alarak, birkaç adım yürüyerek, mağaranın baş köşesinde çekili perdeye vardı. Sarı babanın öğrettiğini yaparak perdeyi eli eli çekerek kımıldattı. O zaman Kara baba perdeyi kaldırarak kendisinin önüne tamamıyla girmesini teklif etti. Göroğlubek tevekkel ederek perdeyi kaldırdı. Bu kırmızı perdenin öte yanında yine bir beyaz perde tutulu imiş. Tevekkel ederek o perdeyi kaldırdı. Selamünaleyküm, deyip baksa, sakalı dizlerini geçmiş, kaşı göz kapaklarına düşmüş, öylesine bir nur içinde ışıltı saçarak Kara baba oturmaktadır. Karanlık mağaranın baş köşesi kendiliğinden aydınlanmaktadır. Kara baba kaşını eli ile kaldırdı. Göroğlubek'i görüp: – Gel, oğlum, Göroğlubek. Ben senin Kırat'ını kaybedip arayıp durduğunu, dağın dibinde Yunus ile Miskal perilerin ruhlarını gördüğünü, Çıltan, Gavsıl-Gıyaslar ile karşılaştığını, Hızır ile güreştiğini, zat dilemeyip at dilediğini, Çambıl kalesini kurdurup Kırk yiğit topladığını, Arap Reyhan'dan öç aldığını, düşünde yine ağa Yunus peri ile Miskal perileri gördüğünü, Kırk yiğidin ile buralara geldiğini biliyorum. Şimdi bilirsen, Ağa Yunus perinin mekanı İrem bağında, Miskal perinin mekanı Kaf dağında. İkisi birbiri ile dost. Kendilerinin de alemde eşi benzeri yok. Ama İrem bağının nerede olduğu bilinmiyor. Kaf dağı ise üç yüz yıllık yolda. Ağa Yunus periyi alan adam Miskal periyi de alır. Böylece, önce İrem bağını bulup Ağa Yunus periyi alman lazım. İrem bağının nerede olduğundan sadece Hazreti Hızır nişane verebilir. Hazreti Hızır'ın bir mekanı Deyrabad'ın eteğinde. Sen Deyrabad'ın eteğine, Hunhar yurdunun gün çıkış tarafı Nişabur aracılığı ile geçip İsfihan'ın öte tarafından dolaşarak Deyrabad'ın eteğinden inip, öte tarafa etek boyunca gidip durursan, Hazreti Hızır'ın mekanına ulaşırsın. Hiç korkmadan gidersen herşey senden yana olur, diyen Kara babası Göroğlubek'e izin verdi. Göroğlubek Kara babası ile vedalaşıp Sarı babasının huzuruna geri döndü. Sarı babası ile de vedalaştı. Kırk yiğitleri ile dışarıya çıkıp katip Haldar'a: – Şimdi sen Kırk yiğidi alıp Çambıl'a dön, diyerek, birkaç yerden timsal getirerek bir söz dedi:

Ben giderim İrem bağa,
Canım dostum, hoşçakal şimdi.
Adı var, bilinmez bir yana,

Mihribanım, hoşçakal şimdi.

Ben giderim yari arayarak,
Nişansız menzili gözleyerek,
Gezerim çöl bozkırlarda,
Canım dostum, hoşçakal şimdi.

Ben giderim güzel yara,
Nişapur, Sebzevar'a,
Gül cemalli gülüzara
İrem adlı lalezara,
Şefkatlim, hoşçakal şimdi.

Ben giderim İsfihan'a,
Onu aşıp öte tarafa,
İrem denen nişanesize,
Dört tarafı gülistana,
Canım dostum, hoşçakal şimdi.

Aradığım Yunus peri,
Miskal güzeller rehberi,
Göğsümde aşkın hançeri,
Mihribanım, hoşçakal şimdi.

Er Hızır bana yar olur,
Baht karşımdan çıkar,
Kırk günden sonra yola çıkın,
Bey Göroğlu döner gelir,
Canım dostum, hoşçakal şimdi.

Perileri bulup,
Düşmanları gama salıp,
Döneceğim şen olup,
Şefkatlim, hoşçakal şimdi.

Hükümran ol Çambıl varıp,
Kırk yiğit ile meclis kurup,
Ben döneceğim kırk gün dolaşıp,
Canım dostum, hoşçakal şimdi.

Göroğlubek katip Haldar ve Kırk yiğide izin verip Çambıl'a geri gönderdi. Kendisi Kırat'ı yeni baştan hazırladı. Kırat'ına binip Nişabur'un gün çıkış tarafı neredesin, diyerek yola çıktı.

Kızılbaş yurdunda henüz hiçkimse Göroğlubek'i tanımıyordu. Ancak Göroğlubek'in üst başı Türkmen kıyafeti olduğu için, "Eğer birisi beni Türkmen diye yakalar, köle yapıp satarsa ne olur. Güçlü asker olmasa, her türlü Kızılbaşın kellesini kelek gibi koparır atarım", diyerek her türlü düşünceleri düşünüp, bir akşam Nişabur kalesinin gün çıkış tarafındaki eteğine yolu düştü. Yalnız başına geçip giderken şehrin gün çıkış yönüne bakan kapısının hizasında duran bir Kızılbaş nöbetçi uzaktan birisinin gelmekte olduğunu anlayıp, "Pur-ey, heyt", diye haykırdı. Bu şehrin adetine göre şehir gece komutanı nöbetçilere her gece bir gizli parola ve bu parolaya nöbetçinin cevabını verirdi. Eğer yolcu nöbetçinin parolasına cevap veremezse yakalanırdı. Eğer geçen nöbetçilerden birisi ise, nöbetçinin parolasına cevap verir, sonra geçip giderdi. O gece nöbetçinin parolasına verilecek cevap "He, puruy" idi. Göroğlubek bu sözleri nereden bilsin. İçinden "Bu Kızılbaş bağırıp beni herkese belli edecek yahu", diyerek Kırat'ını hızlandırarak gelip nöbetçinin ok atmasına fırsat vermeden, bir anda hançeri ile başını kesti. Derhal Kırat'ından fırlayarak indi. Nöbetçinin giysilerini soydu. Kendi giysilerini çıkardı. Dürerek heybesine koydu. Nöbetçinin giysilerini giydi. Aynı bir Kızılbaş askerine benzedi. Kırat'ına binip gideceği yola gidiverdi. Padişahın işi ile işleyen asker çok. Kimin kiminle işi var. Böylece, Göroğlubek İsfihan'ın öte tarafından dolaşarak, yol yürüyerek, yol yürüse de bol yürüyerek sonunda Deyrabad'a indi. Deyrabad'ın suyu boyunca, eteği boyunca, maksadıma tezde ersem, diye şu sözleri söyleyerek gitmektedir:

Kadir mevlam, yolum açsa şu zaman,
Uçar kuş gibi uçup yare yetişsem,
Kanat çırpsam doğan olup dağlarda,
Havalanıp perilere yetişsem.

Devlet sahipleri sohbet kurarlar gölgede,
Kurkultay kuşu pusup yatar yuvada,
At sekretip onun gibi gezip kenarda,
Havalanıp perilere yetişsem.

Ben bilemem solum ile sağımı,
Anlayamam gideceğim yanımı,
Kime derim sinemdeki dağımı,
Havalanıp perilere yetişsem.

Düşümde görünüp cilve etmiştir,
Kırıtıp naz ve cilve yapmıştır,
Böyle yapıp beni divane etmiştir,
Havalanıp perilere yetişsem.

Kadir mevlam kanat verse şu anda,
İrem bağa ulaşsam bir anda,
Deyrabad gezerim dert ve elemde,
Havalanıp perilere yetişsem.

Sağdan varıp er Hızır'a rastlasam,
İrem'e ulaşasıya kadar rahat bulmasam,
Göroğlu der, ben bir kafası ham,
Havalanıp perilere yetişsem.

Maksada ilerleyen arkaya bakmaz,
Gereksiz sarığı başa takmaz,
Hızır eğer dön dese bile, hoşa gitmez,
Havalanıp perilere yetişsem.

Yunus, Miskal bilmem nasıl bir mekanda,
Gider düşümde mi, hangi tarafta,
Hangi bir gülşende, hangi bostanda,

Havalanıp perilere yetişsem.

Diye Göroğlu öte tarafa inip varır,
Aç akbaba gibi süzülüp, dönüp varır,
Yol azabı mezar azabı derler,
Her cefaya başı konup varır.

Deyrabad vadileri gömgök yoncalar,
Yonca tarlasından içeride bağ var,
Nereye baksan yeşil ekinler,
Böyle yerde huzur bulur gönüller.

Serçeler yoldan uçar pır pır edip,
Çukur başında kumrular ötüp,
Ekin tarlasında tarla kuşu oynar titreyip,
Okun başı kımıldasa titreyip.

Böyle imiş, dostlar, feleğin işi,
Başına düşeni görür her kişi,
Günler geçip, sonunda böylece, yarenler,
Eda oldu Deyrabat'ın akışı.

Deniz iken Deyrabat'ın öte yanı,
Uçsuz bucaksız su olup gitti her yanı,
Göroğlubek yolunu şaşırdığı sırada,
Göründü kıvrılıp Hızır bağı.

İşte böylece Göroğlubek yolunu şaşırıp, dört tarafı su olup nereye gideceğini bilmediği bir sırada, birden denizin kıyısında çökük bir tepeciğin üstünde küçücük bir bağcığa gözü takıldı. Hemen Kırat'ın dizginini burup şu bağcığa geldi. Alçacık duvarından baksa, bağın içinde, bir çarpayenin[190] üstünde bir yaşlı adam oturmaktadır. "kesinlikle bu Hızır" diyen Göroğlubek Kırat'ından indi. Kırat'ın yularını alıp yeşilliklere bıraktı. Kendisi

190 Çarpaye: Açık havada oturmak, yatmak için yapılan dört ayaklı ve ayakları büyük ve geniş tahtalı divan.

bağın kapısından dolaşarak geçip Hazreti Hızır'ın huzuruna vardı. İki elini göbeğinin üzerinde kavuşturarak selam verdi. Edeple selamlaştı. Hazreti Hızır babasından rica edip İrem bağının nerede olduğunu bildirmesini isteyip, hüngür hüngür ağlayıp bir söz dedi:

Düşmüştür başıma aşkın sevdası,
Devasın sorarım, kolay eyleyin,
Yunus, Miskal girdi birgün düşüme,
Onların mekanın beyan eyleyin.

Hızır diye ihlas ile tuttum elini,
İnci döküp gayipten aç dilini,
Aşığa izhar et sır ve halini,
Periler mekanın beyan eyleyin.

Söylesem her söz gelir dilime,
Mübarek eteğin tuttum elime,
Kara baba saldı beni yoluma,
Güzeller mekanın beyan eyleyin.

Sen söylemezsen, güçlüklerim çözülmez,
Periler elinden şarap içilmez,
Dermandayım, gider yolum açılmaz,
Cananlar mekanın beyan eyleyin.

Senin ilmin derya gibi revandır,
Gizli sırlar zamirinde ayandır,
İrembağı arayan aklım şaşkındır,
O bağın yolların beyan eyleyin.

Göroğlu der, çıktım Türkmen elinden,
Kırk yiğit önünden, Çambılbeli'den,
Gönlüm huzur buldu bahar gülünden,
Gül cemaller yolun beyan eyleyin.

O zaman Hızır baba Göroğlubek'in sözlerini pek ince ince eleyerek dinledi. Ondan sonra Göroğlubek'e bakıp: – Ey, Göroğlubek, evvelden sana Yunus ile Miskal'i nasip etmiş. Hatırlıyorsan, Çıltanların mağarasında Gavsul-Gıyas sana söylemişti. Şimdi nasıl olursa olsun bir bahane ile şu Yunus, Miskal perileri senin alman gerek. Böylece, bilsen, İrem bağı da bir başka dünya. İrem bağının içinde hem Arap, Acem, Firenk, Rus, Çurçut, Ermeni, Tacik, Hindu, Çinli, Hotan, Kızılbaş, Türkmen, Kazak, Kalmak, hepsinden var. Şimdi İrem bağında Şahcehan diye bir padişah var. Bütün İrem'e, yani İrem dünyasına bir kendisi şahlar şahı. Kendisi Türkmen, kabilesi Teke. Ağa Yunus peri şu Şahcehan'ın kızı. Miskal peri Kaf dağı padişahının kızı. Ağa Yunus peri ile dost. Her halukarda Ağa Yunus periyi alsan, Miskal periyi de alırsın. İrem bağını aramakla bulamazsın. Sadece bir mağaradan gidilebilir. O mağaranın ağzında şeytanın torunu yatar. İsmi Farkıs dev. İki başlı ejderhaya benzer. Lanetli geberesice. İrem bağının kokusunu alıp o mağarayı yuva edinmiş. Ama İrem bağına geçmeye bedeni sığmıyor. Sen gidip o Farkıs devi öldürürsen İrem bağına bu mağaradan geçip gitmen mümkün. Tevekkel edip yola çık. Şu gitmekte olan bir grup güvercinden gözünü ayırma. Ancak dev ile vuruşursan, gözünden vur, diyen Hızır babası Göroğlubek'e yine birçok savaş oyunları da öğretti. İzin verip gönderdi.

Göroğlubek bağdan çıktı. Kırat'ına bindi. Uçmakta olan bir grup güvercinin arkasından atını sürdü. Hayvan Kırkök de şimdi tevekkel yoluna girdiğini anladı. Yeri tırnaklaya tırnaklaya, boğazı hırıldaya hırıldaya, rüzgar gibi vınlaya vınlaya, yerden kırk gez yükseğe havalanıp kanat çırparak yoluna gitti. O taraflar yakıcı sıcak imiş. O zaman Göroğlu da, Kırkök'de iyice susamış gitmektedirler. Yumurta gibi çöl, Kırat onca uçmasına rağmen hiçbir mamur yeri ulaşamaz. O sırada uzaktan bir bulut görünür. Bu buluttan serinlik sezerek ferahlayan Kırat burulup o buluta doğru gider. Bir ara bulut da yakınlaşır. Güvercinler de o bulutun arasına girip kaybolur. Bulut haddini bildirircesine şaldır şuldur yağmur boşaltır. Göroğlubek de atını hemen bir tepenin üstünde durdurur. Attan iner. Kum tepesinden bir havuzcuk yapar. Havuzcuğa yağmur suyu dolar. Göroğlubek bu havuzcuktaki su ile bakır güğümünü doldurur, kalan su ile Kırat'ı sulayarak suya kandırır. Kısa sürede yağmur geçip gider. Artık Göroğlubek'in hem çaydanlık, hem de güğüm olarak kullandığı tutamaçlı bakır güğümü su ile doludur. "Şimdi bir dinlenmeli. Çay içip tütün çekmeli" diyen Göroğlubek odun toplayıp gelir. Üç tane taştan küçük bir ocak yapar. Ateş yakar. Çay kaynatır. Heybesinden iki tane sütlü ekmek çıkarır. Terkeşten[191] çini kaseyi

[191] Terkeş: Deri ya da tahtadan yapılan bardak ya da kase kılıfı.

alır. Keyifle yemek yer. Çaya kanar. Daha sonra torbasından biraz ak tütün alıp ağızlığın bölmesine yerleştirir. Kırmızı korlardan bölmeye koyar. Tüttüre tüttüre içer. Keyfini kandırır, gönlünü dindirir. Çaydanlık ve ağızlığı sokup heybesine koyar. Kırat'ını yeniden kaşağılar, takımlarını takar. Kırat'ına biner. Bir iki vadiden geçer. Büyük bir tepeye çıkar. Bakar ki, öte tarafta bir dağ vardır. O dağın oyuğunda yatan Farkıs dev insanoğlunun kokusunu alır. Çıkıp gelmeye başlar.

Heybeti derya gibi taşıp gelir,
Kırların kenarlarından aşıp gelir,
İnsanoğlunun kokusunu alıp geberesice,
Ağzını açıp, dağdan inip gelir.

Dört ayaklı, iki başlı geberesice,
Görünüşüne baksan, misli ejderha,
Alev edip saçar ağzından zehir,
Her silkinişte yetmiş adım yol alır,
Anırmasına dağlar taşlar titrer.

Her gözü tepsi gibi, alev saçar,
Narasına dağ taşlar çöker,
Rüzgarından göz kulaklar çınlayıp,
Hiçbir yerde durmadan beri tarafa kaçar.

Tırnakları yeryüzünü diler,
Toprağına çukurlar dolar,
Kapı gibi ağız açıp geberesice,
Aç afet gibi beri beri kovalayıp gelir,

Ürperip zavallı Kırkök ürker,
Gözleri pır pır edip iyice korkar,
Baksa, gelir yaman bir mahluk,
Göroğlubek lanet deyip bakar.

Okluğundan derhal dört ok aldı,

İkisini hazırlayıp parmağa koydu,
Birini dişledi, birin yarenler,
Ok yayının ağzına sıkıca yerleştirdi.

Ardın sıra attı Farkıs gözüne.
Devin kanı akıp düştü yüzüne,
Gözünü kaybedip şimdi geberesice,
Ateşi düşüp dönüp gitti yoluna.

O zaman Kırat da, Göroğlubek de kendilerine çeki düzen verdi. Yüreklerini ferahlattı. Göroğlubek devin arkasından yetişti. Hançeri ile üç dört yerine vurdu. Devin işini bitirdi. Oyuğun içinden Kırat'ı sürdü. Yaklaşık bin adım kadar gitti. Bir tarafta küçücük bir ışık olduğunu anladı. Yine Kırat'ı biraz sürdü. Mağaranın o tarafındaki ağzından dışarı çıktı. Göroğlubek şöyle bir bakındı. Biraz ötede büyük bir arıktan su akmaktadır. Arığın ötesinde küçük bir bahçe. Bahçenin içinde ebegümeci ve kabaklar büyümüş çiçek çiçek yayılmıştır. Göroğlubek: "Ey, buralarda insanlar varmış", diyerek şöyle bir Kırat'ın dizginini burup bahçeye geçti. Bahçenin öte tarafında büyük bir sokak varmış. Sokağın öte istikametinde büyük bir kapı açık duruyormuş. Göroğlubek şöyle bir kapıdan içeriye girdi. Ağzı açıldı, şaşırıp kalır. Bakar ki, dutlar olmuş, dibine düşmüş, çiçekler açılmış, dökülmüş, saçılmıştır. Duvarlara bakar, bir tuğlası altından, bir tuğlası gümüşten. Yerlerine misk-i amber serpilmiş. Bir tür ağaçların kütükleri altından, dalları gümüşten, yaprakları safrandan, altın kurnalardan ise şıralar, şerbetler çıkmaktadır. Göroğlubek atından indi. O meyveleri yemeye devam etsin. Şimdi sözü Yunus, Miskal perilerden işitin.

Göroğlubek'in Çambıl'da düş gördüğü gece Miskal peri Kaf dağından Ağa Yunus periyi aramaya gelir. Ağa Yunus peri ile ikisi bir yerde yatarlar. Onlar da düşlerinde Göroğlubek'i görüp aşık olurlar. O zamandan beri çok gün geçer: "Bizlerin düşümüzde görüp aşık olduğumuz insanoğlu İrem bağında sizlerle buluşacağım, demişti. Niye şimdi o gelmiyor", diyerek Yunus, Miskal periler şu sözleri söylediler:

Geliyorum, diyerek yola ilhak eyleyen,
Birgün uykumuzda bize söyleyen,
Sazın çalıp, makam ile söyleyen,
O heybetli Sultan niye gelmedi?

Yan bakması oldukça değdi,
Ok gibi saplanıp, gönüllerden geçti,
On altı gün, belki ziyade olup gitti,
Buraya misafir niye gelmedi?

Yiğidi mesteder canan edası,
Suda çalkalanır gibi reyhan sürüsü,
Bugün idi onun gelme vadesi
O afet-i can niye gelmedi?

Kara kaşlar kalem olup kıyılmış,
Uygun mavimsi benler eklenmiş,
Bizim gibilere hevesliler ikna olmuş,
Düşte gördüğümüz oğlan niye gelmedi?

Rahmetullah bizi görürmüş,
Güzelliğimize cila verirmiş,
Sevda huzurunu sürermiş,
Onun söylediği destan niye gelmedi?

Rahmetullah bizi yazarmış,
Kıssamızdan destan düzermiş,
Tarif edip her bir denilen sözü,
Halkın üstünde uçar gezermiş.

Rahmetulla ağabey bizi bilir,
Bu şekilde türkü içre bizi tarif eder,
Evvelinden de güzel idi güzelliğimiz,
Övse de yine güzel olur.
Şu türküden kim ki alsa nişane,
İrem bağını kolayca bulur.

Miskalcan, dal boyun benzer güle,

O oğlan gelmese, düşeriz yola,
Havalanırız benzeyerek şeyda[192] bülbüle,
Vaat veren pehlivan niye gelmedi?

Yunuscan, olmuşum bir tuhaf perişen,
Giymişiz kadifeden çeşit çeşit kırmızı elvan,
Gelir mi, gelmez mi o oğlan,
Sevgili mihriban niye gelmedi?

Tam o sırada Göroğlubek meyveye doymuş, İrem bağının duvarının dibine gelip kapısının kapalı olduğunu görmüş, İrem bağının dışı böylesine güzel, içi nasıl acaba, diye düşünmekteydi. İçeride Ağa Yunus peri ile Miskal perinin kırkardan seksen cariyesi bağda gezinmekteydi. Göroğlubek'in tam o sırada bir ağacın dibinde yiğitlik hisleri zirvesine çıkmış, sazını çalmakta, şu sözleri söyleyerek oturmaktaydı:

Sazı sohbet eylemeye,
Yol arkadaşı gerektir yiğide,
Gece gündüz munisliğe
Canan gerektir yiğide.

Tavırları mülayim huylu,
Cemali güneşli, aylı,
Geniş kucaklı, uzun boylu,
Sevgili gerektir yiğide.

Bağ bostan gönül şadı,
At olur adam muradı,
Aslı boylu poslu peri zadı,
Bir yar gerektir yiğide.

Tavus bolup rengarenk olmaya,
Çift gönül avlanmaya,

---

192 Şeyda: Bir kişiyi son derece seven, meftun olan, onun için herşeyden vazgeçmeye hazır olan; sırılsıklam aşık.

Yaşama bağlanmaya
Ev bark gerektir yiğide.

Göroğlu oldu halsiz,
Bir görünüp Yunus, Miskal,
Cariyeleri, bir haber al,
Mihriban gerektir yiğide.

O zaman Göroğlubek'in bu sözünü cariyeler işittiler. Hepsi geri döndü. Cariyelerin ağzından adı Akçagül olanı varıp, Yunus periye bakıp, gördüklerini söyleyip bir söz dedi:

Perizadım, işit arzımı, sözümü,
İremin ardına birisi gelmiş,
Türkü söyleyip, edip ah ve figanı,
Meğerse bir sana meftun olmuş.

Bülbül gibi hoştur onun sesi,
Sesine uygundur elinde sazı,
Uzaktan gelmişe benzer uçuşu,
Bağın dışına biri gelmiş.

Kendi ışığında acayip acayip söylüyor,
Meğer burada kaybettiğini arıyor.
Türküsü ata sözüdür, uzun uçuşlu,
Bilmem nasıl boylu poslu kızı arıyor,
Duvarın dışına biri gelmiş.

Sesine insanoğlu dese olur,
İnsan ise, buraya nasıl gelir,
Ya bilmiyorum, geliş yolun bilir,
İremin dışına biri gelmiş.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Sana arzın söyler benim gibi zülüflü,
Beni eyleme bu söz için suçlu,
Haber verdim, şimdi kendin bilirsin,
Her halukarda dışarıda başka bir söz var,
Bağının dışına biri gelmiş.

Akçagül der söylemedik söz kaldı mı,
Ya bilmiyorum bana bir söz oldu mu,
Kulağıma başka ses geldi mi,
Bağının dışına biri gelmiş.

Perizadım, senin hüsnün yegane,
Yegane hüsnüne Miskal dügane[193],
İkiniz için ben olayım pervane,
Duvarın dışına biri gelmiş.

İşte o zaman Ağa Yunus peri Miskal periye bakıp tebessüm ederken, Miskal peri Ağa Yunus periye bakıp: – Eğer düşümüzde gördüğümüz yiğit olmasın. Yunuscan, Akçagül'ü gönder. İrem bağının dışından bir haber alsın, diyerek şu sözü söyledi:

Akçagül'e emretsene, Yunuscan,
Dışarıdaki misafir bize olmasın,
Görüp gelsin, kim olduğunu bilelim,
Bizim misafir ise hizmet edelim,
İrembağ içine alıp gelelim,
Dışarıdaki oğlan bize olmasın.

Akça'nın akar ağız suyu,
Çalkalanır gül ile İrem yolu,
Misafirimiz ise gönül dileği,
Gelen misafir bize olmasın.

---

193 Dügane: Kız arkadaş

Gönlüm açılır bağda laleden,
Misk-i amber yayılsa şehirden,
Akça çıkıp haber alsın dışarıdan,
Dışarıya gelen misafir bize olmasın.

Sana söyleyip durur benim gibi peri,
Kendinsin İrem'de güzeller rehberi,
Yüzün güneş, Miskal gözün müşterisi,
Dışarıya gelen misafir bize olmasın.

Sana sorup durur benim gibi zülüflü,
Kaf dağı yurdunda özüm namlı,
Misafir cemaline Miskal özlemli,
Türkü söyleyen misafir bize olmasın.

Bu sözü ağa Yunus peri Miskal periden işitip: – Evet, geberesice, iyice evlilik delisi olup artık bozulmaya başladın. Sana kalsa, sokaklarda böğüren, anıranları çağırıp eğlenip muhabbet edeceksin. Akçanın lezzetsiz tarifine inanmadan öl de. Bir bu olsa, kendisi bir yar, bir avutucu bulamamaktan geberik geberik dolaşın bir yaygaracı da, dese, Miskal peri öfkelenip Ağa Yunus perinin sözünü kesip – Evet, biliyorum seni. Sen benden şu düşümüzde gördüğümüz oğlanı kıskanıyorsun. Al öyleyse, kendin şu oğlanı çağırıp al. Ben şimdi seninle dost olmayacağım. Cariyelerim, hazırlanın. Şimdi Kaf Dağına gideyim, dedi. O zaman Ağa Yunus peri: – Evet, gidersen git. "Ses çıkarmayın kele, kendisi gelir kendisine", dedikleri gibi darıldığına kendin pişman olacaksın, demektedir. Ancak Miskal perinin öfkesi geçmedi. Kırk cariyesini topladı. Kendisi ile kırk bir güvercin olup Kaf dağına yöneldi. Göğe havalanıp uçup gitti. Ama Ağa Yunus perinin hararet i basıldı. Akçagül'ü huzuruna çağırıp: – Haydi, dışarıdan bir haber al bakalım. Gelen insanoğlu kim imiş, diyerek Akçagül cariyesine bakarak bir söz dedi:

Dışarıdan haber alsana, Akçagül,
İlginç söyleyen adam kim imiş,
Övüyorsun bilmiş gibi, çok övüyorsun,

Saz çalıp söyleyen adam kim imiş?

Çıkıp öğren, asıl büyüdüğü elini,
Diler imiş İrem'in hangi gülünü,

Dolandırıcı ise, tutup kesesin dilin,
Harikulade söyleyen adam kim imiş?

Sor halini, beyan etsin,
Mecerasını sana destan eylesin,
Kim olduğunu açıkça ayan eylesin,
Saz çalıp söyleyen adam kim imiş?

Görüp gelin onun boy bosunu,
Nasıl bilmiş yolun yüksek alçağını,
Bilse, gelmiş kimin edip kasdini,
Harikulade söyleyen adam kim imiş?

Zeki ise, mutlu edip güldürün,
Şirin sözler ile gönlünü dordurun,
Kim olduğunu evvel bana bildirin,
Saz çalıp söyleyen adam kim imiş?

Göz alıcıdır dağların taşı,
Yaydır birçok güzelin kaşı,
Akçagül, Yunus'un ol sırdaşı,
Git haydi, türkü söyleyen adam kim imiş?

Bu sözü Yunus'tan Akçagül cariyesi işitince, şakırtıyla İrem bağının iç halkasını çekerek, kapıyı açarak, dışarıya çıktı. O zaman Göroğlubek baksa, İrem bağının kapısı açılmış, bir uzun saçlı, ince belli, kalem kaşlı, beyaz göz kapaklı, ak kemzullü[194], düğmeli

194 Kemzul: Yazın kullanılan yensiz, uzun üst giysiyi.

kevuşlu[195], hafif meşrep bir cariye çıkıp gelmektedir. Göroğlubek bu cariyeyi görüp: "Vay, Yunus, Miskal perilerin cariyesi böyle ise kendileri nasıl", deyip cariyeye bakarak, bıyığını kıvamına getirip üç defa burarak, Yunus ile Miskal'i sorarak bir söz dedi:

Cemali ay, boyu güzel cariye,
İrem içinde çift periyi gördün mü,
Baştan ayağa dolgun, güzel gelincik,
Burada güzeller rehberini gördün mü?
Birinin naz içre gözleri dimdik,
Birinin belidir etli, nazik,
Haber ver onlardan benim gibi beye,
Bağ içinde çift periyi gördün mü?

Biri ayaktan başa biçimli,
Birinin tavırı melek sıfatlı,
Her gönüle şefkatin yadı iffetli,
İçeride çift periyi gördün mü?

Birinin baktığında gözü süzülmüş,
Birinin aşkına canlar verilmiş,
Ezelde kendileri bana yazılmış,
İrem bağda çift periyi gördün mü?

Birinin ak yüzü ay gibi ışıldar,
Birinin ak eli, kaşı kıpırdanır.
Duru mu duru su gibi çalkalanır,
Gül seyrinde çift periyi gördün mü?

Birinin dudağında karaca beni,
Birbirinin aynıdır misali,
Çift güneş gibi güzelliği, cemali,
İçeride çift periyi gördün mü?

---

195 Kevuş: Deriden dikilen ve genellikle mahsi ile giyilen ayak giyimi.

Her ikisi uykum içre göründü,
Bu yana kanatlanarak gönlüm atıldı,
Nazlı cariye, görürsen, haber ver şimdi,
Şu gül bağında çift periyi gördün mü?

Göroğlu Hızır'dan aldı beşaret,
İrem'in yoluna etti işaret,
Can kız, topalak kız, boyların cennet,
Haber ver, çift periyi gördün mü?

Bu sözleri Akça cariye Göroğlubek'ten işitip, gözünü süzüp, kendine çeki düzen verip, ince belli olup, bıyık altından gülüp, eşarbının bir ucunu dişleyip, utanır gibi olup, bir ağacın gövdesine bedenin yarısını çekerek yere bakıp, melikem şu İrem bağında, diye beyan edip bir söz dedi:

Ben olurum Yunus perinin cariyesi,
Sakinleşin, kendisi burada,
Gidip sizden haber vereyim,
İzin verirse, sonra alıp götüreyim,
Bu sözleri iyiliğe yorayım,
Burada bekleyin, peri burada.

Kara kışta erkek develer mest olur,
Buraya gelen sizin gibi eli mızraklı olur,
Coşkunuzdan benin gibi canan aşağı olur,
Bir az durun, peri burada.

Birkaç güzelin göz kapağı inci gibi,
Size söyleyen benim huri gibi,
Sizi bileyim dedi, melikem sordu,
Azıcık durun, peri burada.

Hizmetine gecikmeden döneyim,

Gidip ona sizi söyleyeyim,
Her ne dese, gelip beyan edeyim,
Bekleyip durun, peri burada.

Sözünü tamam etsin benim gibi zülüflü,
Her gün gezdiğim yerim İrem gibi gülzar,
Baş cariyesiyimdir, hizmete hazır,
Biraz durun, peri burada.

Perizade arkasına dönüp gitti. Göroğlubek bu güzel, boyu posu yerinde, kendisi güzel cariyenin yine dönüp kapıdan içeriye girdiğini, kapıyı içinden halka geçirerek kapattığını anladı. Bu peri cariyenin sözünden Göroğlubek'i öğrenerek gittiği, sonra gidip melikesine söylemeye gittiğini anlayıp kapıya yakın bir ağacın dibine oturdu. Akçagül, Ağa Yunus perinin huzuruna varıp, Göroğlubek'i tarif ederek bir söz dedi:

İnsanoğlu elinden birisi gelmiş
İrem bağından bir taze gül koparmaya,
Meğerse size meftun olmuş,
Gelmiş cemalinden buse almaya.

Cemalini uykusunda görmüş,
Görüp iyice gönül vermiş,
Kerem etsen, dışarıda bakınıyormuş,
Gelmiş hüsnünden bir bal koparmaya.

Hızır baba rehber olmuş yollarda,
Suna gibi gezmiş aydın göllerde
Yan baksa, aksi kalır gönüllerde,
Gelmiş bir sana kadeh uzatmaya.

Göroğlu diye beyan etti ismini.
Ben bilmem adetini, töresini,
Yolunda aşıklık dedi mesleğini,
Gelmiş seninle bağda gezmeye.

Akçagül'ün aklı gitti, dilsiz oldu,
Ak yüze yaraşır küçük ben oldu,
Şakağına asılan reyhan çiçeği oldu.
Gelmiş şakağından bir çiçek koparmaya.

Bu sözü Akçagül'den Ağa Yunus peri işitip: – Öyleyse, o insanoğlunu huzuruma getir. Bakalım, tarif ettiğin kadar var mıymış, deyip cariye Akçagül'e bakarak, perçemini burarak, zülfünü tarayarak, elini beline dayayıp gerinerek, aynaya bakarak, dudağını ısırarak, gönlünü hoş ederek bir söz dedi:

İrem bağında koklamaya
Fidanların kökü iyi,
Türlü elvan renk içinde
Pembeli kırmızı iyi.

Yiğit gönlünü eritmeye,
Söylediğine yürütmeye,
Keyif, sefaya yöneltmeye
Bizim elin kızı iyi.

Akçagül var, getir alıp,
O misafirin gönlünü hoş edip,
Yarin saçını bele atıp
İşve ettiği zaman iyi.

Akçagül var, buraya gelsin,
Hepimizi mutlu etsin,
Bizim ile arkadaş olsun,
Sohbet etmeye kendisi iyi.

Yunus onu düşte görmüştür,
Tutkunu olup kalmıştır,
Misafirimin gelip durduğu

Papağan gibi izi iyi.

Bu sözü Akçagül peri Yunus'tan işitip saygıyla eğildi. Koşarak arkaya dönüp gitti. Kapının halkasını çekip kapıyı açtı. Dışarıya çıkıp derhal Göroğlubek'i işaret ederek çağırdı. Takatsiz halde oturan Göroğlubek derhal Kırkök'e bindi. Cariyenin ardına düştü. Bir ara Göroğlubek içeriye girdiğinde, göz görmemiş, kulak işitmemiş bir meydan. Yok böyle birşey. Güller açılıyor, papağanlar, bülbüller, kumrular şakıyor, tavuslar yayılıyordu. Bütün etraf yemyeşil, ağaçlar ve envai çeşit güller ile çevriliydi. Her taraftan misk kokusu yayılıyordu. Böyle yerlere geldikten sonra zavallı Kırkök edepli bir şekilde yürür. Cariye ise, payeden[196] payeye, bağcıktan revakcığa, revakcıktan takçaya[197], takçadan bağcığa, oradan koridora, koridordan çift eyvanlara bakarak, mıhlı ayakkabısını sürüyerek, Göroğlubek'i peşinde götürmektedir. Büyük bir göl gibi bir yerde bir yüksek eyvan vardı. Bu eyvan Ağa Yunus perinin oturduğu yerdi. Ağa Yunus perinin kırk cariyesi Göroğlubek'i elleri üzerinde dolaştırarak atından indirdiler. Ağa Yunus perinin huzuruna oturttular. Göroğlu da atmaca yapraklı ağacın dalına konmuş gibi, Ağa Yunus peri ile selamlaştı. O zaman Ağa Yunus peri gözünü süzüp, kendisine çeki düzen verip, ince bel olup, ay gibi dolup, Göroğlubek'e bakıp, İrem bağa ne sebeple geldiğini sorup, beline elini dayayıp, dudağını kıvırıp, kaşını gerip, onu tanımamış gibi yapıp bir söz dedi:

Atmaca yapılı, ey güzel yiğit,
Buralara kimi aramaya gelirsin,
Cevap ver sözüme, aziz misafirim,
İrem bağa kimi aramaya gelirsin?

Görünüşüne bakıyorum, cahil çocuksun,
Henüz açılmamış bağda lalesin,
Bu gülşene gelip ne yaparsın,
Buralara kimi aramaya gelirsin?

Sarışın yiğitsin, her an dolup taşarsın,
Ben bilmem hangi kabiledensin,

---

196 Paye: Kameriyenin sağlamlaştırılmasın için destek olarak konulan tahta.

197 Takça: Eski evlerde mutfak eşyaları ile diğer eşyaların konulması amacıyla kullanılan ve duvara oyularak yapılan özel bölme.

Evvelden de görmüş müydün beni,
Yunus dersin, onu ne yapacaksın,
İrem bağa kimi aramaya gelirsin?

Buralara gelen mahvolur,
Ta kıyamet şu menzilde kalır,
Buraya candan ümit kesen gelir,
Buralara kimi aramaya gelirsin?

Kırmızı gülün olur sivri dikeni,
Kanatır eğer taksa çeneni,
Bu yer ise perilerin mekanı,
İrem bağa kimi aramaya gelirsin?

Söyle bana, niyetini bileyim,
Çalışırsan, hizmete kabul edeyim,
Eğer olursan bir lanetli huysuz,
Helaketin zindanına salayım,
Buralara kimi aramaya gelirsin?

Beni bilsen, perilerin padişahı,
Bütün güzellerin bir baha biçilmezi,
Güzelliğim güzellikte feleğin dengi,
Burası değildir insanoğlunun meyvası,
İrem bağa kimi aramaya gelirsin?

O zaman Göroğlubek bu sözü Ağa Yunus periden işitip, kendi derdini ve halini beyan edip, Ağa Yunus periye bakıp bir söz dedi:

Cemalin benzese gökte aya,
Kaşların benzese çekmece yaya,
Dönüp baksana benim gibi zengine,
Ettiğin hoş gelir mi asla Allah'a.

Gençliğimde ata gönül verdim,

Birgün at kaybedip aradım,
Ay Yunuscan, Miskal ile seni,
Çamaşır yıkar halde o zaman gördüm.

Çambıl'da bir gece gördüm düşümde,
Miskal ile idin o zaman huzurumda,
Gülüp gamze eylediniz başımda,
Henüz kendim yirmi bir yaşında.

Boyların boyuma münasip düşmüş,
Sizleri kendime ezelde yazmış,
Bir gece geldiniz, uyansam düşmüş,
Alemde aşıklık harikulade işmiş.

Miskal'in ile hazır ol Çambılbel'ine,
Şadlanarak dönelim Yavmit eline,
Türkmen eli intizar İrem gülüne,
Arkadaş ol şimdi Revşen oğluna.

Bu sözü Ağa Yunus peri Göroğlubek'ten işitip, birkaç yerden timsal getirip, perçemini tarayıp, zülfünü kıvırıp, Göroğlubek'e bakıp bir söz dedi:

Aşıklık davasın etme, insanoğlu,
İnsanoğlu tez eder vefasın berbat,
İrembağ kızlarının hepsi azat,
Vefası olmayan, vefasıza varmazlar.

İnsanoğlu karısını ederler köle,
Bir türleri zehir salıcı gezende[198]
İremin kızları yayılıp saçılır çimende,
Vefası olmayan, vefasıza varmazlar.

---

198 Gezende: Arı, yılan, çiyan gibi sokan canlıların genel ismi.

İnsanoğlu karısın dövüp horlar,
Kapatıp, rüzgara, ışığa hasret eder,
İrem kızı sevdiğini yar eder,
Vefası olmayan, vefasıza varmazlar.

İnsanoğlu kadına vermez özgürlük,
Onların kadın için gönlü dar,
İremin kızları azat, bahtiyar,
Vefası olmayan, vefasıza varmazlar.

İnsanoğlu karısı kocasının kölesi,
Sormadan iş yapsa, kendisinin yüz karası,
İremin kızları cennetin hurisi,
Vefası olmayan, vefasıza varmazlar.

İnsanoğlu kadınla eder kavga,
Kadının yürümesi günah ve ayıp,
İnsanoğlunu istemez Yunus ile Miskal,
Vefası olmayan, vefasıza varmazlar.

Göroğlubek Ağa Yunus perinin bu sözüne cevap verip bir söz dedi:

Nazlı, kırıtmalı, sazlı peri zadı,
Canımdan da çok sevmişim seni,
Çambıl'a götürüp seni han yapıp,
Hizmetin görürüm demişim seni.

Çambılbel'e götürüp, seni han yapıp,
Belki bedenim içre aziz can yapıp,
Kendimi sana şefik yapıp,
Hizmetin görürüm demişim seni.

Çambılbel'e gidelim, birlikte olayım,
Bu şeklinden ziyade aziz edeyim,

Aşığım, aşkında dolup taşarım,
Canımdan da çok sevmişim seni.

Başına giydiğin altın taç
Seni alsam şükür ederim Allah'a,
Dal boyuna her bir an olup sadaka,
Hizmetin görürüm demişim seni.

Yan bakmayıp köle boynumu eğdirme,
Avare eyleyip kemiğimi kurutma,
Sevgimi hevese benzetme,
Canımdan da çok sevmişim seni.

Çambıl'a varırsam, Kırk yiğidim hizmette.
Olursun ağalıkta izzette,
Kurbanın olurum, canım, elbette,
Hizmetini görürüm demişim seni.

Birlikte ol, Göroğlu'nu inletme,
Öldüm bittim, bunca intizar etme,
Her hevesli namerdi yar etme,
Canımdan da çok sevmişim seni.

Bu sözü Göroğlu'dan işitip, Ağa Yunus peri gül gibi açılıp: – Aferin, Göroğlubek. Ben seni sınamak için önemsizce şakalaşmıştım. Artık gönlüne dert etme. Benim babam Şahcehan kararı bana bıraktı. Kimi istesem, varabilirim. Bil ki, ben de seni daha önce düşümde gördüm. Miskal arkadaşım ile birlikte sana tutkun olmuştuk. Ama Miskal peri Kaf dağına az önce bana darılarak gitti. O devi gönderip seni benden kaçırmak istedi. Ama İrem bağına dev gelirse, kanadının yanmasından korktu. Kıskançlığı berbat, geberesice şimdi ayağı yanmış tavuk gibi Kaf dağında kendini oradan oraya atıyor. Şimdi sen sazını al da, Miskalay'ı çağırıp bir söz de. Geberesicenin kulağı çok duyarlı. Kaf Dağı'nda da olsa duyar, yetişir gelir, dedi. O zaman Göroğlubek sazını eline alıp, bir makamda çalarak Miskal periyi çağırarak bir söz dedi:

Kaf dağlı Miskal peri,
İrem bağına yetişip gel,
Bu fırsatta sadece kendin,
Huzuruma yetişip gel.

İzin verip devlerine,
Bırakıp gönder dağlarına,
Gezinti yapsınlar sularına,
Sadece kendin yetişip gel.

Ağa Yunus burada yarim,
Sen de gel göz bebeğim,
Seni söyleyerek çalar tarım,
Tezde buraya yetişip gel.

Visaline yorulmuşum,
Dal boyuna talep etmişim,
Yolcağızına intizarım,
Derhal buraya yetişip gel.

Kaf dağında Miskal peri,
Kendin cananlar rehberi,
Göroğlu'nun sen aşığı,
Nazlar edip yetişip gel.

İrem bağının köşkünde durup Göroğlubek'in söylediği sözü Miskal peri Kaf Dağında kalkıp duydu. Dört yüz doksan tane yabani devi huzuruna çağırdı. Onlara yurdu Kaf Dağını emanet etti. Kendisi alelacele giyinip hazırlandı. Şimşek gibi akarak, kanat çırparak bir dakikada İrem Bağına gelip kondu. Ağa Yunus perinin arkasındaki pencereden girdi. Arkadaşı Ağa Yunus'u omuzundan yakalayarak, dudağını ısırarak Göroğlubek'e selam vererek durdu. Ondan sonra Göroğlubek gerinerek ayağa kalktı. Murat ve maksadına ulaştı. Sağ kolu ile Ağa Yunus periyi, sol kolu ile Miskal periyi koltuklayarak, İrem bağının güllerini aralayarak gitti.

Böylece, Göroğlubek Ağa Yunus peri ile Miskal periyi yar etti. Muradına, maksadına ulaştı. Şimdi Ağa Yunus peri İrem bağının türlü türlü meyveleri ile, kırmızı şarap, bal-şeker, kant-kandaletleri[199] ile kuş kebapları ile ziyafetler verdi. Bu arada Miskal peri de Göroğlubek'i İrem bağından dışarıya çıkardı. Devleri çağırdı. Göroğlubek'i havalandırıp Kaf Dağına götürdü. O da şiş kebaplar, kuzu etleri ve türlü türlü Kaf Dağı meyveleri ile şaraplar içirdi. Misafir edip yine geri getirdi. Ağa Yunus peri Göroğlubek'e İrem bağında yaşayalım, diye göründü. Ama Göroğlubek asla razı olmayınca Ağa Yunus Peri, Şahcehan'ın rızasını aldı. Şahcehan da damadı Göroğlubek'e birgün ziyafet vererek izin verdi. Böylece Ağa Yunus peri cariyeleri ile vedalaştı. Çambıl'a Göroğlubek ile dönmeye hazırlandı. Miskal peri arkalarından her an uçup yetişirim, deyip Kaf Dağına döndü. Göroğlubek Kırkök'e Ağa Yunus periyi bindirerek Çambıl'a dönmek üzere yola çıktı. Yolda giderlerken Ağa Yunus peri Göroğlubek'in canına değerek, paran çok mu, yoksa yoksul musun, diyerek şu sözü söyledi:

Çift periyi alan yiğit,
Kese dolusu paran var mı,
Birer birer beyan et,
Hakimiyetinde malın var mı?

Gönülleri hoş etmeye,
Her işe başlamaya.
Hizmetinde çalışmaya,
Cariyen ile kölen var mı?

Papağan, bülbül uçurmaya,
Güzelce devran sürmeye,
Gönül huzurunu buldurmaya,
Bağ dolusu gülün var mı?

Devr-i devran sürmeye,
Halkı razı edip göç ettirmeye,
Ziyafette içirmeye,

---

199 Kandalet: Un ve reçelden ortasına kuruyemiş ya da kavrulmuş nohut konarak yuvarlak şekilde hazırlanan bir tatlı.

Kazan dolusu balın var mı?

Keyfü sefa sürmeye,
Beden terini soğutmaya
Yunus, Miskal oturmaya,
Su boyunda kavağın var mı?

Ağa Yunus perinin bu sözünü işiten Göroğlubek öfkelenip: – İnsanın değeri para ile, mal ile olmaz. Yiğit bazen paralı olur, bazen olmaz, diyerek Ağa Yunus periye bir söz dedi:

Yiğit denen aynı olmaz,
Paralı olur, parasız olur,
Her zaman aynı dolup taşmaz,
Mallı olur, malsız olur.

Devlet hayatın ziyneti,
Mal değil insan hürmeti,
Sağlık yiğitliğin kıymeti,
Helal olursa er niyeti,
Paralı olur, parasız olur.

Hesap değil kişinin taşı,
Sağ yiğidin baht yoldaşı,
Büsbütün olsa ekmek ile aşı,
Sağ olsa insanın başı,
Mallı olur, malsız olur.

Sağ olsun yiğidin bedeni,
Esen olsun şirin canı,
Birlikte geçen zamanı,
Kişi yanında kesesi,
Paralı olur, parasız olur.

Kaderine boyun eğer kul,

T.C. YÜKSEK ... U
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Yükseği alçak her mekanda,
Göroğlu olsa selamette.
Mallı olur, malsız olur.

Bu sözleri Göroğlubek'ten işiten Ağa Yunus Peri: – Evet, anlamaz gibi yaptınız. Sizde mal falan yok anlaşılan, diyerek Göroğlubek'i iğnelemek istedi. Göroğlubek Ağa Yunus perinin iğnelemek istemesine iyice öfkelendi: Sana sadece paralı, mallı koca gerekliyse, şimdi attan in. Bana senin gibi kadın gerekmez, dedi. Ağa Yunus peri Göroğlubek'in tabiatının bu kadar sert olduğunu anlayıp sözünü başka tarafa çevirdi: – Bu söz şaka. Ben mal, devlet deseydim, İrem'de kalmaz mıydım, diyerek Göroğlubek'in gönlünü aldı.

Böylece, Göroğlubek'in Sarı babanın mağarasının ağzında katip Haldar ve Kırk yiğitleri ile ayrılmasına bir eksiği ile kırk gün olduğunda, vadeye bir gün kaldığında Türkmen yurduna dönüp geldi. Şöyle bir tepeliğe çıksa ki, Miskal peri önceden gelmiş, o tepelikte oturmaktaymış. Göroğlubek Ağa Yunus periyi de oraya indirdi. Miskal periye binmesi için o civarlardan bir at aramaya gitti. Şimdi Göroğlubek'in babası merhum kör Revşen'in Köktemir atından işitin.

Kör Revşen Köktemir'i Yavmit'in pazarında satmış, at bir Tekeli Türkmene geçmişti. O attan bir kısrak doğmuş, feleğin işi ile kısrak bir Türkmen çobanına geçmiş, bir gök tay doğurmuştu. Henüz üç yaşında bir at da olsa, hiçkimse binemezdi. Oldukça aksi ve ürkekti. Eğer ürkerse, duvar boyundaki taşlardan sekreyip giderdi. Bu sebeple çobanlar taya Mecnunkök derlerdi. Göroğlu çobanlardan: – Bir süvari at bulup verin, diye istekte bulundu. Çobanlar o Mecnunkök'ü gösterdiler. Meydan meydan Kırat ile kovalayarak, Mecnunkök'ü çok dolaştırarak yordu. Mecnunkök'ün de aslı, nesli tulpar zatı değil mi, Kırkök atın kendisinden baskın olduğunu görüp ehlileşmeye başladı. "«Dinsizin hakkından imansız gelir» dedikleri gibi, Mecnunkök'ü Göroğlubek tuzağa kıstırıp, biraz altın vererek sahibi çobandan satın alıp, perilerin yanına dönüp geldi. Miskal peri bir an gözden kaybolup Kaf Dağından Mecnunkök'e eğer, takım getirdi. O zamana kadar Göroğlubek Kırkök'ü Ağa Yunus periye vermiş, kendisi Mecnunkök'e çıplak binip, bir iki koşturup, iyice binilecek hale getirmişti. Mecnunkök de hemen hemen Arap Reyhan'ın boz saman atı kadar vardı. Göroğlubek işinin yolunda gitmesine çok sevinip, Miskal periyi Mecnunkök'e bindirdi. Ağa Yunus periyi kendisi Kırat'a bindirdi. O gün, kırkıncı gün Çambıl'a doğru gitmeye devam etti. Beri tarafta katip Haldar ile Kırk yiğitler: – Göroğlubek'in gelme vakti dolmak üzere yahu, diyerek atlanmışlar, Hocadağı'nı aşmışlardı. Tekelerin kabilesi

yönünden iki atlı belirli belirsiz görünüp yavaş yavaş yakınlaşarak geldiler. Baksalar, Göroğlubek birini bindirmiş, yine bir gök ata daha birisi binmiş geliyor. Katip Haldar ve Kırk yiğit Göroğlubek'in muzaffer olup, Yunus, Miskal perileri alıp gelmekte olduğunu anlayıp, huzuruna karşılamaya çıktılar. Elleri üzerinde havaya kaldırarak Çambıl'a alıp döndüler.

İşte böylece, Göroğlubek sağ salim perileri alıp Çambıl'a döndü. Yedi gün yedi gece düğün yapıp Ağa Yunus ile Miskal periye nikahını kıydırdı. Hemen döşeği yapıp periler ile geceleyin hılvet etti. Keyfini ederek, perizade kucaklayarak, onların ellerinden şarap içerek murat ve maksadına ulaştı.

VI. Hasanhan

Çambıl'da bir dul kadın olup, Şadman, Asam isimli iki oldukça şımarık, sevimsiz çocukları vardı. Şadman ile Asam önceleri şahman[200] ile serçe, kumruları vurup, sonraları Çambıl'ın büyük havuzuna gelip konan yaban kumrularını, yaban ördeklerini vurup, sonraları tüfek alıp, avcı olup kalmışlardı. İşte o sıralarda "İsfihan şehrinde dört usta bir ok yay yapmıştır. Her kim ki bu ok yayı çekebilirse, atıp dokuz filden geçirse, yay o kişiye verilecektir. Yayı alan insanın daima işleri yolunda gider. Eğer her kim ki yayı çekemese ya da çekse bile atıp oku dokuz filden geçiremezse dört yüz altın öder", şeklindeki sözleri avcı Şadman ile avcı Asam duyup, annelerinin gitmeyin demesine de bakmadan İsfihan'a doğru yola çıktılar.

Birgün Miskal peri Göroğlubek'e bakıp:

– Daha devletinde eksiklikler çok fazla. Mesela, İsfihan'da dört usta birleşmiş, büyük bir ok yay yapmış. Her kim ki, bu ok yaya sahip olursa, işleri yolunda olur, isteği gerçekleşir. Ok yayın demiri aslen Rüstem Destan'ın[201] sarı yayının demirinden. İşte, avcı Şadman ile avcı Asam duyup o ok yayı çekeceğiz, diyerek İsfihan'a gitmişler, diyerek birçok yerden timsal getiren Miskal peri şu sözleri söyledi:

İşit, sözüm, Türkmen elin sultanı,
Emanet alemde adamın canı,
Arzımı dinle, yoktur yalanı,
Daha eksiktir devletin, Göroğlu.

Bahar olsa kır bayırlar nem olur,
Zorludan zorlu bulunursa, kaçıp güme gider,
Diyorsun bana kim denk gelir,
Düşüncelerin boş, delik deşiksin, Göroğlu.

Adın, ünün uzaklara gitmeyecek mi,
Tüm düşmanlar seni talep etmeyecek mi,

---

200 Şahman: Bir kuş türü.

201 Rüstem Destan : Bir destan kahramanı.

Araptan, Hunhardan, Rumdan, Fereng'den
Çambıl'ına sayısız asker gelmeyecek mi,
Korkmaz onlar heybetinden, Göroğlu.

Hunhar padişah vergisini talep etmeyecek mi,
Vergi vermezsen, ordu göndermeyecek mi,
Kavga, vuruş, büyük kırgın olmayacak mı,
Onlar korkmaz heybetinden, Göroğlu.

Biliyorum, tablada tulpar atın var,
Mecnunkök ile Kırkök hanezadın var,
Doksan dokuz bey ile arz feryadın var,
Bu halde bile eksik şevketin, Göroğlu.

Hançerin var, mızrak ile yayın yok,
Pervasızsın, asla gamın, düşüncen yok,
Yanında gezdirdiğin silahların düzeni,
Kendine özgü savaş kuralların yok,
Sonunu düşünüyor musun, Göroğlu.

İsfihan şehrinde ustanın madeni,
Tamamı kamil hizmetkarlar mekanı,
Dördü yapmış harikulade yayı,
O ok yay sana lazım, Göroğlu.

Bu yayı kim tutabilirse,
İpini yöneltip nişanı vursa,
Bir ok atıp dokuz filden geçirse,
Şu hizmetli yayı kazanır,
Yoksa çok utançlı olup kalır,
Utandığı gibi dört yüz altın verir,
Ustaların garantisi böyle olur.

Ben işittim Şadman, Asam gitmiş,

O hikmetli yayı talep etmiş,
Hiçbir zaman sıradan deve güçlü deveyi geçmez,
Filin gücünü kaplumbağa gösteremez,
Şadman, Asam'ın gitmesi ile Göroğlu,
O hikmetli yaya gücü yetmez.

Koç yiğitsin, sen derya gibi taşsan,
Kırkök'üne binip dağlardan aşsan,
İsfihan'a ulaşıp, Göroğlu,
Arzını söyleyip ustalara yanaşsan.

Himmet kemerini sıkı bağlasan,
Yayı atmayı talep eylesen,
Dokuz fili sıraya dizdirdikten sonra,
Ya, pirim, diyerek nişanlayıp vurup düşürsen

Sana söyleyen benim gibi zülüflü,
Bu söz için etme beni suçlu,
Miskalay bütün sözü söyledi, Göroğlu,
Gitsen de, gitmesen de sende karar.

Bu sözü Miskal periden Göroğlu işitip: – Doğru söylüyorsun, ey perizadem. Daha benim önümde savaş çok. Kırkök ve Mecnunkök ile Çıltan'ın verdiği mızrağımdan başka silahım yok. Bu sözü Miskalcan, bana zamanında söyledin. Öyleyse, Ağa Yunus peri, dostum Haldar ve Kırk yiğitler beni sorarlarsa, şöyle beylerin durumundan bir haber alıp geleyim, diyerek Türkmen obalarına çıkıp gitti, de. Bir ok yay için onları avare mi edeyim, diyen Göroğlubek Miskal periye bakıp bir söz dedi:

Ben giderim İsfihan'a,
Perizadem, hoşçakal şimdi,
Seçtiğim şefiğim,
Miskal canım, hoşçakal şimdi.

Katar katar turna geçer,

Gökyüzünden süzülüp gider,
Yollar duman, sayısız diyar,
Belki orada gönlüm olur..
Sevgili yarim, hoşçakal şimdi.

İsfihan'ın yolu uzak,
Yollarında çoktur tuzak,
On, on beş gün Yunus ile,
Kalırım senden uzak,
Kara gözüm, hoşçakal şimdi.

Yollar uzak, dağlar duman,
Kızılbaşın türü yaman.
Dönüp dönmeyeceğim şüpheli,
Ey, gül yüzüm olun esen,
Şefiğim, hoşçakal şimdi.

Gamlı fikirlerle dolaşma,
Başını eğip oturma,
Düşmanlara sır verme,
Şehla gözüm, hoşçakal şimdi.

Biri sorsa, gelir, de,
Yarın burada olur, de,
Gül açılıp güler, de,
Şirin sözüm, hoşçakal şimdi.

Uzak İsfihan diyarı,
Olsun yiğidin varacağı,
Göroğlu'nun sevgili yari,
Göz bebeğim, hoşçakal şimdi.

Göroğlubek Miskal perinin yanından çıkıp depoya girdi. Gerekli silahlarını alıp takındı. Tedbir olarak bir kese de altın alıp heybesine koydu. Yavaşça tablahaneye gitti. Kırkök'ünü hazırlayıp, Kırkök'e bakıp bir söz dedi:

Gençliğimden arkadaş olan Kırat'ım,
Bin harman altına vermem seni,
Bütün insanlar toplanıp olsa müşteri,
Bir alem dünyaya vermem seni.

Canım ile her bir tüyün denk,
İzlerinin bahasını sorsalar, bin tulpar,
Rastlayıp fiyatını sorarsa Hunhar,
Bin harman altına vermem seni.

Senin gibi at dünyaya bir defa gelir,
Senin ile aklım açılıp güler,
Bir zerrene kim müşteri olur,
Bir alem dünyaya vermem seni.

Toynağın altından, gözün cevherden,
Haberin var yetmiş iki hünerden,
Fiyatın sorarsa, elçi gelip şahlardan,
Bin harman altına vermem seni.

Canım Kırat, anlıyorum halini,
Hangi at denk senin ali güzelliğine,
Müşteri olsa düşman bir tüy yelene,
Bir alem dünyaya vermem seni.

Gücü yeter miydi bastığın izine,
Yaş geldi mi, canım, kar gözüne,
Bakmakla gözüm doymaz yüzüne,
Bir alem altına vermem seni.

Göroğlu'nun bir ömürlük gam dostu,
Belki bedeninde de kuvveti, medarı,
Yazık Hunhar yurduna izin tozu,
Kim olur senin gibi atın müşterisi,
Bin harman altına vermem seni.

O zaman zavallı Kırkök kuyruğunu oynatıp, gözünden tane tane gözyaşı akıttı. Göroğlubek sözünü bitirince Kırkök'ü sevip okşadı. Rabbena, diyerek üstüne bindi. Atının akıl ve zekasından gönlü sakinleşti. Birisi anladı, başkası anlamadı, Çambıl'dan çıktı. Hocadağını aştı. Birkaç Türkmen obasına yanaştı. İsfihan'ın yoluna düştü. Askar dağına tırmanıp gitmekteyken avcı Şadman ile avcı Asam torbalarını sırtlanmış, yayan olarak dağdan beri tarafa doğru inerek geri dönmekteydi. Göroğlubek, avcı Şadman ile avcı Asam'ı tanıyıp: Nasıl, Kızılbaş yurdundan ne haberler var, diye sorup, avcılara bakıp bir söz dedi:

Avcılar bildiklerinizi beyan eyleyiniz,
Hunhar'da gördüklerinizin hepsini söyleyiniz,
Yakını değil, uzakları gözleyiniz,
Karşılaştığınız Türkmen elinin aslanı mı?

Neler vardır İsfihan'ın elinde,
İş hallolur Türkmen halkı elinde,
Sizler de Türkmenin koç oğlu da,
İşler nasıl, yolunda mı, değil mi?

İsfihan yurdunda, dostlar, neler var.
Benim de o taraflara varmam zarur,
O sihirli yaya oldum talepli,
Sarı yayı küçük mü yoksa büyük mü?

Kazandıysanız bana satınız,
Uzun yıllar çay parası yapınız,
Bir göreyim elime takdim ediniz,
Siz de yoksa çok avcıdan birisi misiniz?

Nasip etse olayım düşmana galip,
Kızılbaş gönlüne elemler salıp,
İsfihan'a giderim yaya olup talip,
Görsünler onlar Çambılbel'in aslanını.

Çambıl'dan gelirim çöllerden aşa,
Askar dağının eteğine ulaşa,
Göroğlu der talep ettim bu işe,
Gönlü kalmasın, diye Miskal perinin.

O zaman avcı Şadman ile avcı Asam Göroğlubek'in bu sualini işitip, yayı kaldırmaya yüreği elvermeyip, İsfihan gibi bir şehre gidip, kuru kuru geri dönmesine utanıp: – Şimdi, sultanım, bir perişan olduk. Boş heves denilen şey kötü birşey. O ok yayı gördük. Ağırlığı tahminen bir batman kadar var. Tutup kaldıramadık. Boş yere para mı ödeyelim, bu işe başlamamışken yavaş yavaş geri döndük. O ok yayı eğer çeksen, sen çekersin, diyerek avcı Şadman İsfihan'daki yayı tarif ederek, Göroğlubek'e bakarak bir söz dedi:

Gidip gördüm ustaların yayını,
Dengi yoktur asla onun, sultanım,
Gören göze cazip görünür,
Kendisi ağır batmadan bile, sultanım.

İsfihan denilen bir büyük şehir,
Etrafından gömgök büyümüş bahçeler.
Satıcılar gördüklerini seslenip çağırırlar,
Vardığında görürsün hepsini, sultanım.

Kavşakta imiş dört ustası,
Hepsinin belinde açık sarı kuşağı,
Her birinin çırakları huzurunda,
Ok yay asılmış, yoktur hatası.

O ok yayı güzelce süsleyip yapmış,
Tutacağına altın gümüş kaplamış,
Seyretmeye nice avcı toplanmış
Hiçkimse onu tutamaz, sultanım.

Şadman, Asam çaresiz kalıp döner,
Her ne gördüyse doğrusunu söyler,
O yaya bir senin gücün yeter,
Talep eyleyip eğer varırsan, sultanım.

Avcı Şadman ile avcı Asam Göroğlubek'in önünden geçip gitti. Göroğlubek avcılardan ustaların yaptığı ok yayın tarifini işitip, yine yeni baştan görmediği yaya tutuldu. Avcıları geçip öte yana gitti. Heybesinden Kızılbaş giysisini çıkarıp giydi. Giysi sığmayıp omuz ve yenleri cart diye yırtıldı. Bunları çuvaldız ile tutturdu. Bedbaht belinden aşıp Kızılbaş yurduna indi. İsfihan şehri neredesin, deyip gelip geçenlere sordu. Birisi: "Uğurlar olsun", dedi. "Hayırlar olsun. Çardaklı Çambıl'dan olurum. Aslen Nişapurluyum, yakınlarda Türkmenlere esir düşmüştüm. Göroğlubek'in elinde oldum. İsmim avcı Revşen. Göroğlu benden önce Şadman ve Asam isminde iki avcıyı İsfihan'a sihirli ok yayı çekmek, kazanıp getirmek üzere yollamıştı. Onların arzuları yüreklerinde kalmış, yaya yaklaşamayıp geri dönmüşler. Ben Nişapur'da vakti ile oldukça usta bir avcıydım. Göroğlubek'in huzuruna çıkıp, bunlar yarım avcı, eğer bana at ve silah verirsen, İsfihan'a gider, sihirli ok yayı kazanır, getirir veririm, dedim. Ondan sonra Göroğlubek bana at ve silah verdi. İsfihan'dan sihirli yayı kazanıp getirirsen, seni azat ederim. Türkmenlerden istediğin kızı veririm. Kendime asker yaparım, diye söz verdi. Ben Türkmenlerde bir kıza aşık olmuştum. Şimdi o kızı alacak duruma geldim, diyerek Göroğlubek'ten izin alıp "Bu yana yola çıktım" diyerek yoluna devam etti. Bir çeşit Kızılbaşlar: "Çambıl diye bir şehircik ortaya çıkmış. Göroğlubek Türkmenleri geri döndürmüş, şu Çardaklı Çambıl'ı kendisine mekan yapmış. Bir iki yıldan beri Hunhar'a vergi de vermez, sürekli askerlerini peşine takıp buralara da gelir, bir iki kenar kalesini talan edip gidermiş. Sen Göroğlubek'in askeri olmuşsan, onun özelliklerini söyle", dediklerinde Göroğlubek: "Ey kardeş. Bu işler Hunhar'a layık sözler. Biz birer fukara insanlarız. Elimden gelse, Hunhar'ın herhangi bir beyine Göroğlubek'in bazı durumlarını fısıldarım. Elimden gelmezse, bir sefere çıkmış

adamım da", diyordu. Kızılbaşlar böyle bilmeceli sözlere şaşırıp kalıyorlardı. Böylece Göroğlubek yol yürüyüp, yol yürüse de bol yürüyüp İsfihan şehrine yakın bir kulübeye misafir oldu. Burası bir Baba Kalenderin[202] kulübesiydi. Baba Kalender Göroğlubek'i akşamdan sabaha kadar misafir etti. Sabah çayından sonra Göroğlubek'e bakıp, nereden gelip nereye gittiğini sordu. Asasını yere dayayıp bir söz dedi:

Al al olsun, al al olsun, al olsun,
Uzunlu kısalı elbisen bol olsun,
Uzak yoldan gelip bizim ellere,
Tam buradan ötesi sana uğurlar olsun?

Görünüşüne baksam, yenilmez pehlivan,
Başında kalpağın parlıyor elvan,
Altında bindiğin Arabi hayvan,
Kaplan gibi çırpınan sana uğurlar olsun?

Kanat çırpıp buradan nereye varırsın,
Anladığım kadarıyla kendi elinde ağasın,
Ağalık devrinde devran sürersin,
Kaplan gibi çırpınan sana uğurlar olsun?

Bilmezsin bu elin yükseğini alçağını,
Buraya geldin kimin edip kasdini.
Saklamadan söyleyin doğrusunu,
Ey heybetli pehlivan, sana uğurlar olsun?

Hamurun herkesten düşmüş ziyade,
Heybetine şahlar olur piyade,
Gelmiş isen, söyle ne maksatta,
Rüstem gibi oğlan, sana uğurlar olsun?

Sana söyleyen Baba Kalender,

---

202 Baba Kalender: Olağanüstü güçlere sahip dervişin adı.

Nice dilencilerin olamaz asker,
İsfihan yurdunda benim yorulmaz,
Hürmetli misafirim, sana uğurlar olsun?

İşte o zaman bu sözü Göroğlubek Baba Kalenderden işitince düşünüp taşınıp: "Haydi, şu Baba Kalender'e kendimi tanıtayım. Eğer gönlünde kötülük olsaydı, beni misafir eder miydi", diyerek Baba Kalender'e bakıp bir söz dedi:

Beni bilirsen, Çambılbel'in ağası,
Yönettiğim ellerim elin en alası,
Baba, söylesem sözlerimin sırası,
Ok yayın kasdi ile buraya gelirim.

Bilsen, bu yanını beyan eyleyin,
İsfihan yolundan nişan eyleyin,
Müşkülümü, baba, kolay eyleyin,
Ustaları aramaya buraya gelirim.

Tekeli Yavmit'in sultanı olurum,
Türkmenin hepsinden vergimi alırım,
Sonra da Hunhar'ı yeksan ederim,
Ok yayın kasdi ile buraya gelirim.

İsfihan şehrinde dört usta varmış,
Kavşakta yayın asıp dururmuş,
Varan taliplilere onu verirmiş,
Kaldırabilirse, dokuz fili vururmuş,
Bu yayı çekmeye buraya gelirim.

Göroğlu der erliğimde şüphe yok,
Ben oldukça Kızılbaş'a huzur yok,
Önüme engel olacak düşman yok,
Gücüme güvenip buraya gelirim.

Bu sözü Baba Kalender Göroğlubek'ten işitip: – Öyleyse, Göroğlubek oğlum, benim asamı alıp git. Eğer gücün yeter, yayı çeker, dokuz filden geçirebilirsen, daha sonra demirci dükkanlarının arasına gir. Bir göğsünde kesesi olan, kesesinden sarı mendilinin ucu çıkıp duran bir demirci görürsün. Dükkanında her türlü gerekli alet var. Onlara müşteri ol. Demirci: "Bu aletlerin piri büyük. Sen alamazsın", der. Sen o zaman: "İşte öyleyse, piri", diyerek asayı göster. Demirci asayı görünce istediğin aletleri bedava verir. Demircinin ismi Haldar, diyen Kalender Göroğlubek'e izin verdi. İsfihan yolunu gösterip gönderdi. Göroğlubek sabah namazı vakti İsfihan şehrine girdi. Atı Kırkök'ü oynatarak, sokak sokak sorarak demirciler sokağına geldi. Kavşağında dükkan açmış oturan dört ustanın önünde durdu. At üstünde durarak, üzengiye ayağını dayayarak, bıyığını burarak, demirci ustalara bakarak, elinde sazı, ağzında sözü, ışıldyarak gözü, somurtarak kendisi bir söz dedi:

Ok yayını garantiye koyan ustalar,
Görüşelim, gelin, benim talip,
Tevekkel eyledim yalnız Allah'a,
Her türlü garantiye dururum hazır.

Talep eyleyip geldim Çambılbeli'nden,
Ok atıp geçireyim dokuz filinden,
Benim Türkmenin yıldırım gibi hızlı oğlundan,
Her iş gelir bu Türkmenin elinden,
Şu yayı atmaya benim talip.

Görünüz, ustalar, bugün elimi,
Gayret edip sıkıca bağlayayım belimi,
Şu yayı atmaya benim talip,
Evvel alın dört yüz altın paramı.
Şu ok yayı bana getirin,

Türkmenin avcısını burada görün,
Aldatıp atmam bakıp durun,
Şu yayı atmaya ben talibim,
Emredin, Göroğlu hizmete hazır.

Ustalar baksalar, bir gök atlı delikanlı yiğit gelmiş, yayı atmayı talep ediyor. Ustalar kendi dillerinde: "Türkler inatçı, kocaman ağız olur, derlerdi. Haydi, şimdi bu Türk çocuğun gücünü görelim", dediler. Ustaların biri Göroğlubek'ten dört yüz altını alıp: – Hey, Türk çocuğu, ok yaya talep ederek geldiysen, attan in. Önce yayı bir kaldır çek, deyip Göroğlubek'e bakarak şu sözü söyledi:

Pehlivan halkı kendisini serbest tutar,
Hiçkimseye bakmaz, baş köşeye geçer.
Özellikle, Türkmenler böyle yapar,
Attan inip gücün göster, Türk çocuğu.

Bu geldiğin yerler sıra sıra.
İnsanlar geçer deste deste,
At binsen de büyümemişsin sen,
Pehlivan isen, gücün göster, Türk çocuğu.

Yağmur yağar dağları taşları ak diken,
Sözlerim uya uya gelir eklene eklene,
Talep edip gelmiş isen bu yana,
Attan inip, gücün göster, Türk çocuğu.

Gelmişsin nice bir dağlardan aşa,
Gücüne güvenip, yüreğin taşa,
Evvel güreş gelip, atından ine,
Pehlivan isen, gücün göster, Türk çocuğu.

Gökte turnalar katar olup geçer,
Urgan salıp, halı salıp nerelere gider,
Birden çekmeye kalkma yayı, Türk çocuğu,
Zorlu isen, evvel gelip ucunu kaldır,
Aklın varsa, sana bu söz de yeter,
Attan inip, gücün göster, Türk çocuğu.

Söz söylerim birbirine ulama,

Söz üstüne kiriş olsa üst üste yığma,
Rüstem'in tuttuğu ok yaydır bu, bil,
Hazırla kendini, gücün yeter mi.
Rüstem, Suhrab geçip gitti, ey, kambur,
Şimdikiler asla böyle olur mu.
Mert isen, gücün göster, Türk çocuğu.
Attan inip, gücün göster, Türk çocuğu.

Bu sözü demirciden işiten Göroğlubek Kırkök'ten indi. Kırkök'ü dükkanın direğine bağlayıp: – Hey, usta, çok büyük konuşma. Rüstem gibi zorlu bir tane değil. Belki Türkmenlerden de Rüstem gibi bir pehlivan çıkmıştır, diyerek Göroğlubek birçok yerden timsal getirerek, demirci ustalara bakarak bir söz dedi:

Geniş dünya genişlik de, yoktur sınırı,
Rüstem'in değmese yere omzu,
Uçsuz bucaksız bu cihanın ülkesi,
Her biri zorlu, akdoğan olsa, ne yaparsın?

Rumda, Firenkte, Çin elinde,
Türkmen çöllerinde, Bedbaht belinde,
Sıçan gibi edip, arslan oynar elinde,
Her biri zorlu, akdoğan olsa, ne yaparsın?

Türkmenin her biri yenilmez pehlivan,
Elinde olur gider bu yaylar yeksan,
Düşündüğün yanlız senin İsfihan,
Bil, geniştir bu yeryüzü,
Rüstem'den zoru bulunursa, ne yaparsın?

Türkmen kamburdeğil, kendiniz kambur,
Yurdunuz beş paralık, Kızılbaş guppi[203],
Rüstem'i de kadın doğurdu, anası ölesice,

[203] Guppi: Kalın pamuklu bir üst giysisi, kaftan

Köpürmüş ağzına dayarım tezek.

Dağdan ötede Teke-Yavmit elim var,
Hocadağda Çartak Çambılbel'im var,
Söylerim, söylerim, şair dilim var
Çelik gibi bedenim var, demir elim var,
Eğer tutsam, ayağın kırılsa, ne yaparsın?

Göroğlu der söylemedik söz kaldı mı,
Söylediğim söz size ağır geldi mi,
Yoksa az da olsa makul geldi mi,
Yayın bana dayanamazsa, ne yaparsın?

Bu sözü ustalar Göroğlubek'ten işitip: "Bizler sahipkiranın[204] sonuncusunu Emir Ebu Müslim derdik. Daha ondan da zorlu sahipkıran pehlivan çıkar imiş", diyerek: – Haydi öyleyse, gönlün kalırsa kendinde kalsın, oğlum. İşte yay, kaldırmayı dene. Ancak Hunhar'ın yurdunu sen tamamen Kızılbaş deme. Bu taraflarda az maz Müslümanlar da var, deyip Göroğlubek'i dükkanın baş köşesine oturttular. Aslında bu dört usta Baba Kalender'in öğrencisiydi ve Müslüman olmuşlar, Kızılbaşları hiç sevmezlerdi. Ancak kendileri İsfihan'da tanınmış hünerli ustalardandı. Bir kalede Rüstem-i Destan'ın kalmış olan ok yayını bulup: "Bunu kaldıran adam dokuz filden de okunu atıp geçirebilir. Böyle bir insan bulunursa, şu yaya sahip olursa, Kızılbaş'a dersini belki verir, yoksa, bizim için para kazanmak aracıdır", diyerek yeni baştan yenileyip, ok yayı yapmışlardı. Göroğlubek ok yayı tutup denedi. "Ustaların övdüğü kadar varmış", diyerek yayı elin alıp çekip baktı. Ustalar Göroğlubek'in gücüne ikna oldular. Dükkanı kapatıp, fillerin durduğu bahçeye Göroğlubek'i götürdüler. İsfihan büyük bir şehirdi. Kısa sürede: "Bir Türkmen yiğit gelip, hiçkimsenin kaldıramadığı Rüstem'in ok yayıyı kaldırmış. Şimdi dokuz file atmayı talep eylemiş", şeklindeki sözler şehre yayılıp karınca gibi insan çok toplanıp, sokağı seyirci kapladı. Bazıları: "Geberesicenin atı da kendisine münasipmiş", diyorlardı. Ustalar garanti için aldıkları paralarla pek çok heveskar avcıyı yutmuşlar, iyice zengin olmuşlardı.

---

204 Sahibkıran: Bahtı olarak doğan, yıldızı parlayan, bahtlı anlamına gelen bu kelime doğu ülkelerinde emir ve şahların ünvanı olarak kullanılmıştır. Bu ünvan ilk defa Emir Timur tahta oturduğunda kendisine verilmiştir.

Böylece, birkaç fil bakıcısı ustalardan aylık alır, fillere bakarlardı. işte şimdi ustaların emri ile fil bakıcıları filleri sıraya dizdiler. O zaman Göroğlubek ok yayı eline alıp, herkesi ikna edip, yayı doğrulttu. Nişan alıp attı. Merdin işine ikna olmak gerek, ok dokuz filden geçti. Ustalar bu olayı uyanık mı gördüklerini, yoksa düşte mi gördüklerini anlayamadılar. Parmaklarını ısırarak, göğüslerini tutarak: – E, aferin, Türk çocuğu. Helalin olsun şimdi, diyerek birisi Göroğlubek'in almam, demesine de bakmadan, kesesindeki dört yüz altını Göroğlubek'in eline tutuşturdu.

Böylece, Göroğlubek ok yayı alıp, ustalarla vedalaşıp, demirciler pazarının arasından Baba Kalender'in söylediği sarı mendilli ustanın bir dükkanda türlü türlü alet ve silahları satmakta olduğunu gördü. Göroğlubek at üstünde durup, dört yüz altını kesesi ile ustaya uzatıp: – İşte şu altınlara uygun her türlü alet ve silahlarından ver, dedi. Usta böyle ali himmet yiğidi görünce şaşırıp altını almadan Göroğlubek'e bakıp, bu aletlerin piri zorlu, diyerek birkaç yerden timsal getirerek bir söz dedi:

Ali himmet, ali delikanlı, koç yiğit,
Bu aletler herkese satılmaz,
Bedavaya da bedava takdim edilmes,
Ben bir kamil pirin müridi, hizmetkarı,
Bu usta pirinden asla vazgeçmez.

Ali himmet, ali delikanlı, koç yiğit,
Alıp gel pirimden buraya icazet,
Verip gönderir belgi, işareti,
Olmazsa, olurum, can kardeş, mürtet,
Parayla satılmaz burada aletler,
Yarın alıp geleyim birer fikir.

Sabretsen, ondan sonra alırsın,
Sabretmesen, yürüyüp gidersin,
Ali himmet, ali delikanlı, koç yiğit,
Ya da, bizde kalırsın.

Sabretsen, yarın pirim gelmek ister,
Gelerek kulübeme misafir olmak ister,

Pirlerin ruhunu geçiririm huzurunda,
O zaman beni kamil üstad etmek ister.

İşit, can oğlan, söyledim sözümü,
Bir gece misafir olup, ye tuzumu,
Yarın pirimden alırsam izin,
Usta Haldar derim adımı.

Göroğlubek bu sözleri usta Haldar'dan işitip: – Öyleyse, pirin yarın değil, bugün geldi, diyerek Baba Kalender'in verdiği asayı dükkanın kapısına bir vurdu ki, birden Göroğlubek Baba Kalender'in suretine girdi. Usta Haldar bu sırrı görüp: – "Bu pirimin kerametlerinden olmalı. Benim yaptığım aletlerimden birer tane götürüp kontrol etmek, denemek istiyor olmalı", diye telaşlanıp: – E, pirim, attığınız adımlara kurban olayım, kurbanınız olayım. Ben bir toprak, belki ondan beterim, efendim, diyerek Göroğlubek'in elini öptü. Başını duvara vurup, Göroğlubek'in istediği aletlerden, yine bir açık yeşil mızrak, bir örme zırh gömlek, bir kalkan, bir siper[205], buna benzer alet ve silahları verdi, ki taşa vursa dönmez, taş çarpsa yamulmaz, kıymetli alet ve silahlar idi. Usta Halder acele edip, ne yapacağını şaşırıp, kendi kendine avare olup kaldığında, Göroğlubek dört yüz altını usta Haldar'ın dükkanında bırakıp, ustanın gözünü kamaştırıp, alet ve silahları alıp, İsfihan şehrinden çıkıp, yolda Baba Kalender'in evine burulup, asasını verip gitmek istedi. O zaman Baba Kalender: – Bu asayı sana vermiştim. Bu daima sana lazım olacak, diyerek birkaç yerden timsal getirerek, asanın özelliklerini söyleyerek, Göroğlubek'e bakarak bir söz dedi:

Evvelden yarattı Adem Babayı,
Bu dünyada hiç yapmadı hatayı,
Rastladın, sana bahşettim asayı,
Bu da seninkidir şimdi, Göroğlu.

Hazreti Davut'un kırk oğlu öldü,
Tövbe etti, kırk gün matem tuttu,
Tövbesini kabul eyleyip Allah'ım,

---

205 Siper: Ok, mızrak, kılıç ve benzeri silahların darbesinden korunmak için kullanılan daire ya da başka bir şekildeki bir tür alet, kalkan.

Süleyman peygamber dünyaya geldi.

Rüzgarı geldi, yeryüzün aldı,
Devler, periler tabiyetinde hizmetin gördü,
Bu asa ondan yadigar kaldı,
Bu da seninkidir şimdi, Göroğlu.

İhtiyat edip bunu sıkı koruyun,
Şah Süleyman'ın hizmetin görün,
Başına geldiğinde çok ağır iş,
Sahibinin ismin söyleyip yoklayın,
Bu da seninkidir şimdi, Göroğlu.

Asayı, ya huv, deyip yere vurursun,
İstediğin sırrı o zaman görürsün,
Varayım desen, Kaf Dağına varırsın,
Ne dersen, onu yaparsın,
Bu da seninkidir şimdi, Göroğlu.

Baban bütün yeryüzünde gezmiştir,
İlginçliğin hepsini görmüştür,
Asasını bugün sana vermiştir,
Bu da seninkidir şimdi, Göroğlu.

Baba Kalender Göroğlubek'e bakıp, usta Haldar'ın halinden beyan edip yine bir söz dedi:

Bulutlu günde göle yaban ördeği konar,
Bağırtlaklar da, su çullukları da iner,
Aletleri yapan usta Haldar'dır,
Ona pir ol, her emrine uyar.

Sen ben diye eder kendisi şüphe,
Bir yıl oldu geldi bu İsfihan'a.

Evet, böyle Göroğlu, böyle zamane,
Alıp götürsen razı olur her bir yana.

Çimenin taze mi taze çiçeği var,
Çiçek olduğunda, çiçeğin binbir türü var,
Kuyumculuğa çırak verdiği Haldar'ın
Vayagan'da Hasan isimli oğlu var.

Başka oğlanlardan biçimi başka,
Ahu gözleri yaraşmış kaşa,
Böyle güzel, kırk kahküllü Hasanhan
Yeni girmiş kendisi on iki yaşa.

Cemali deste gül, göz kapağı gonca,
Cihanda görmedim güzel oğul bunca,
Yüzde beni misk-i amber kutucuğu,
Güzellikte övsem yine eder bunca.

Benim verdiğim asayı yere vurursun,
Vayangan'a Haldar olup girersin,
Kuyumcu dükkanında Hasan'ın
Elma gibi olup oturduğunu görürsün,
O zaman attan inmeden bakıp dükkana,
Hazırlan, Çambıl'a gidiyoruz, dersin.

Dik bakıp korku sal usta yüzüne,
Yaş gelse bakma onun gözüne,
Ayak direyip sıra verme sözüne,
Hasanhan'ı alıp git, sana oğul olur.

Meyhanende, saki olur,
Ey Göroğlu, sana sözüm bu olur,
Ardından arayıp gelir babası,
Çambılbel'de dükkan açıp el olur.

Baba Kalender bu sözleri söyledikten sonra Göroğlubek'e izin verdi. Veyengan yolunu gösterip kulübesinde kaldı. Göroğlubek şimdi Baba Kalender'den izin alıp, Vayangan'ın yoluna revane oldu. Veyengan şehri İsfihan'a o kadar uzak değildi. Göroğlubek Veyengan şehrine ulaşıp sokakları, bahçeleri dolaşıp, kuyumcuların dükkanlarına varıp, gizlice baksa, bir küçücük dükkanda orta yaşlı kuyumcu türlü türlü süsleri göstermekte, bir ay gibi, gün dese gün gibi, noksansız, gencecik güzel bir çocuğa göstermekte, bunu şöyle yap, böyle yap, demekteydi. O zaman Göroğlubek yanından asayı alıp, Haldar kılığına girdim, diyerek asayı eğerin kaşına bir vurup usta Haldar olup kaldı. Kuyumcunun dükkanının önüne geldi. Attan inmeden usta kuyumcuya bakarak, üzengiye ayağını direyerek, kasten usta kuyumcuyu korkutarak bir söz dedi:

Usta kuyumcu pek haddinden aşmışsın,
Nankörlük etmekte dolup taşmışsın,
Çocuğu yanına alıp, oğlancı,
Kadın peşine düşmüşsün.

Seni adam dedim, oğlumu bıraktım,
Güvenip sana çırak eyledim,
Çocuğu yanına alıp, oğlancı,
Nice şomluk, alçaklıkları düşündün.

Hançer ile keseyim mi başını,
Kuzgunlara yem edip leşini,
Oğlancı olmuşsun, oğlancı,
Bitireyim şimdi işini.

Hazır ol, harami, seni keseceğim,
Hüngür hüngür ağlatıp iki gözün oyacağım,
Oğlancılığın cezası şu, oğlancı,
Başını dükkana asacağım.

Usta Haldar der, gör cezanı,
Kendin için kendin tut yasını,
İbret için dükkanına asacağım,

Asıldığın yerde bul cezanı.

Göroğlubek'in bu sözünü usta Kuyumcu işitip, ne olduğunu anlamadan Göroğlubek'ten korktuğu için gözleri dolup, donup kalıp: "Tövbe, ben hiç nahoş bir adam değildim yahu", diye düşünüp, aklı gidip, söze nereden başlayacağını bilemeyip, ağzındaki ağızlığı korktuğu için içine gidip, hiçbir şey diyemediği için "emir, emir, emredin", dedi. Göroğlubek o zaman Hasanhan'a bakıp: – Haydi oğlum. Çambıl'a gidiyoruz, diyerek bir söz dedi:

Altımda oynar Arabi hayvan,
Şimdi yok gönlümde zerre kadar arzu,
Şahtan yarlık geldi bana Hasancan,
Hazır ol şimdi, Çambılbel'e gidiyoruz.

Üstümde örme zırh var, elimde mendil,
Avda hasıl oldu maksadım,
Yok oğlum, bunlardan başka hiç düşmanım,
Hazır ol şimdi, Çambılbel'e gidiyoruz.

Bundan sonra şansı yolunda olup,
Murat, maksat Çambıl'a varıp hal olup,
Usta Kuyumcu burada kalsın, dilsiz olup,
Hazır ol şimdi, Çambıl'a gidiyoruz.

Atım tepinip bir yerde durmaz,
Şimşek gibi koşup kendini hiç yakalatmaz,
Elimde aslında İsfihan elmas,
Hazır ol şimdi, Çambılbel'e gidiyoruz.

Baban Haldar bir tuhaf kaynar, coşar,
Teke, Yavmit yollarına düşer,
Deh dediğinde, nice belden aşar,
Hazır ol şimdi, Çambılbel'e gidiyoruz.

Hasanhan bu sözleri işitip: "Tövbe, babam asla ata binmemişti. Dünyada birisine sert söylememişti. Niye bugün böyle oldu. Yoksa, yarlık alan insan böyle olup kalır mı", diyerek garip bir hale düştü. Derhal iş önlüğünü çıkarıp attı. Askıdaki giysilerini alıp giydi. Usta Kuyumcunun yüzüne bile bakmadan Kırkök'e bindi. Göroğlubek'in maksadı gerçekleşti. Atı Kırkök'ün dizginin burup Veyengen şehrinden çıktı. Türkmen eli neredesin, diyerek atını sürüp gitti. Yolda Hasanhan: "Bu Çambıl dedikleri nerede imiş", diyerek Göroğlubek'e bakıp: – Baba, Çambıl denen şehir nerede?, diyerek gelmektedir. Göroğlubek ise: – Oğlum, Çambıl denen şehir Türkmenler kabilesinde yeni inşa edilen şehir. Padişah birçok meslek sahiplerine Çambıl'a taşınmaları için buyruk ve yarlık vermiş. Acele etmezsen, o kısmını vardığında görürsün, diyerek gitmektedir.

Bir köye gelir. Büyük bir şişman Kızılbaş'ın düğünü olmaktadır. Bir fırıncı parça ekmekleri tandırda pişirmiş, çırakları ile düzenlemekteydi. Göroğlubek öylece gidip, at üstünden eğilip bir deste ekmeği iliştirerek alıp heybesine doldurdu. Bu durumu gören fırıncı: – Evet, amca, izin yok, mizin yok. Bu yaptığınız da neyin nesi. İşte düğün evi, gidin, lütfedip ekmek mi, yemek artığı mı alıp gidersiniz, dediğinde, Göroğlubek fırıncının sözüne kulak bile vermedi. Parça ekmeklerle heybesini doldurdu. Fırıncı Göroğlubek'in bu hareketini görerek öfkelenmiş, ekmek kesme kevgirini alıp koşmuştu. Göroğlubek fırıncının yüzüne gözünü bir oynatıp baktı, fırıncının yüreği patlayıp korkudan güp diye düşüp öldü. Hasanbek şaşırıp: "Niçin babam böyle olup kalmış", deyip gitmektedir. O yıl bahar yağmurları çok yağdı. Yollarda bir çeşit kulübeler eğik bükük yatıyordu. Hasanbek gönlünde: "Hunhar yurdunda bir tane bile harabe yok, diye duyardık. Şehirde el işçiliği yaparak yaşar, bilmezdik", dedi. Yürüye yürüye, kah konaklayarak, kah giderek Bedbaht dağının üstüne çıktılar. Göroğlubek asayı eğerin kaşına bir vurup, eski Göroğlubek olup, Hasanbek'e bakıp: – Şimdi Türkmen eline gider misin, oğlum, diyerek şu sözü söyledi:

Sebep oldum, geldin Bedbaht beline,
Türkmenlerin düşer oldun eline.
Baban olup Kırk yiğide baş olsam,
Gider misin, çocuğum, Çambıl eline?
Ulu dedim, ulu yere baş vurdum,
Şu zamana kadar kimliğimi gizledim.
Usta Haldar olup senin gözüne,
Bindirip nice belden aşırdım,
Gider misin şimdi Çambılbeline?

Çocuğum diyeyim, şımartarak büyütüp,
Durursun baş olup dürbün kullanıp,
Baş olup Teke, Yavmit ellerine,
Hoş gelmeyen adamın başın kestirip,
Gider misin şimdi Çambıl eline?

Oğul edip gönlünü doldurayım,
Her fırsatta mutlu edip güldüreyim,
Ne istersen hepsini hazırlatayım,
Çocuğum, deyip seni halka bildireyim,
Gider misin şimdi Çambıl eline?

Kırk yiğidim hizmetini görsün,
Tarifini natıklar söylesin,
Dal boyuna bakıp bülbül şakısın,
Gider misin şimdi Çambıl eline?

Göroğlu der, şahsım Çambıl sultanı,
Denk olmaz şanıma Hunhar gibi hanı,
Evlat edeyim diyorum Hasanhan,
O zaman kalmaz asla gönül arzusu,
Gider misin, çocuğum, Çambıl eline?

Bu sözü Hasanhan Göroğlubek'ten işitip öfkelendi. Her bir tüyü neşter gibi olup: – Hey, cadı, namert. Beni hile ile buralara getirdin. Sen eğer mert isen, mertliğini göster. Benimle güreş. Bende de bu at ve silahlar olsa, her türlü iş yapabilirim. Sen yayan ol, silahlarını bırakıp meydana çık, deyip birkaç yerden timsal getirip, Göroğlubek'e bakıp bir söz dedi:

Çambılbel'den gelen namert, cadı,
Var mı içinde mertlikten eser,
Beni hiç bilmez dersin meğer,
Daha gelir her iş elimden.

Ayırdın, oğlancı, büyüdüğüm elimden,
Babanım, diye tuttun benim elimden,
Ben de haberdarım öyle bilimden,
Daha gelir her iş elimden.

Nice belden bir hoplayışta geçerim,
Esir olmadan Veyengan'a ulaşırım,
Mert isen, meydana düş, Göroğlu,
Namert isen, buradan dönüp giderim,
Daha gelir her iş elimden.

Silahını bırakıp in atından,
Benim için gelmişsen yurdundan,
Bir çekip fırlatayım bıyığından,
Daha gelir her iş elimden.
Hasanhan der, mert senin gibi olur mu,
Kendini değiştirip babam yapar mı,
Hile, tedbir yapıp bana gelir mi,
Böylece de mert namını adam alır mı?

Bu sözü Göroğlubek Hasanhan'dan işitip: "Evet, yazık uygunsuz bir yerde kendimi bu çocuğa tanıtmama. Ben de bu çocuğa kendi halinde desem, bu da Baba Kalender'den bir iki talim almışa benziyor. Şimdi ne olursa olsun mertçe meydana çıkıp, bu çocukla güreşmek gerekli olup kaldı", diyerek Kırkök'ünü bir bademciğe bağladı. Alet ve silahlarını bıraktı. İşte öyleyse, diyerek meydana çıkıp gezindi. Hasanhan da çırpınıp durdu. Göroğlubek gönlünde: – Eğer bu çocuğu öfkeyle yere vurursam , yedi kaburgası kırılır, zedelenir, belki helak olur. Böyle yapmaktansa, bu oğlanı elimle bir itip geçeyim. Belki güreşeceğim dediğine pişman olur", diye düşündü. Böyle bir defa pehlivan gezinmesi yaparak gelip Hasanhan'a bir vurup yine öte yana gitti. O zaman Hasanhan'ın gözü kardı. Kısa süre sonra kendini toparlayıp hazırlandı. Göroğlubek'in böyle yaklaşmasına uygun ortam yaratıp, birden Göroğlubek'in yan tarafından yakalayıp fırlatmak istedi. Ancak Göroğlubek gücünü vererek yıkılmadan çöküp kaldı. Yine bir gayret edip ayağa kalktı. Çeviklikle Hasanhan'ın boynundan kollarını geçirip öyle bir atmak istedi. Ancak

Hasanhan'da gücünü toplayıp çeviklikle çöktü. O zaman Hasanhan Göroğlubek'e saygıyla eğilip: – Şimdi ben yıkılmış kadar oldum. Baba, şimdi senin mertliğin yerine geldi, beni ikna ettin. Peki artık sana babam deyip birlikte Çambıl'a gideceğim, deyip Göroğlubek'e bakıp bir söz dedi:

Mert imişsin, mertliğini bildirdin,
Attan indin, bademciğe iliştirdin,
Güreş ettin, beni ikna ettin,
Şart eyledim, babam oldun, Göroğlu.

Koç imişsin, koçluğunu gösterdin,
Ben talep ettikten sonra hepsini attın,
Silahsız, hayvansız, çıplak gücünle,
Mertler gibi gelerek elimden tuttun,
Şart eyledim, babam oldun, Göroğlu.

Cadı diyerek şüphe ettim seni,
Kaçtığımda bulamazdın izimi,
İşit şimdi size söyler sözümü,
Mert imişsin, babam oldun, Göroğlu.

Veyengen'i terk eyledim bugünden,
Çıktım el işçiliği denen bağlı bohçadan,
Evvelden de değildim Kızılbaş,
Bir fukara idim alt tabakadan,
Şart eyledim, babam oldun, Göroğlu.

Senin ile Çambılbel'e gideyim,
Türkmenlerin elini, halkını göreyim,
Her zaman senin ile durayım,
Hasanhan der, şimdi gönül vereyim,
Mert imişsin, babam oldun, Göroğlu.

Bu sözü Hasanhan'dan Göroğlu işitince kaynayıp taştı. Aferin oğlum, deyip Türkmen yurdunu tarif edip bir söz dedi:

Dört yanı açık, geniş, yaylalı,
Dağlarından akar suyu Türkmenin,
Bir yanında gömgök Hazar denizi,
Bir yanında Askar dağı Türkmenin.

Bahar çağı yığın yığın çiçeği var,
Bir yanında Teke, Yavmit eli var,
Keçeci, halıcı usta kulu var,
Hocadağ üstünde Çambılbel'i var.
Baharları ilginçtir Türkmenin.

Yiğitleri kırmızı şarap içer,
Bahar, güzde yayla aşa göçer,
Oturduğunda gönlü açar,
Çıngırdayan ak otağı Türkmenin.

Kızılbaşın ellerini bozar,
Havdak gölünde kuğu, ördek yüzer,
Huzurunda yiğitler meclis kurar,
Şu vakitleri gelmiştir cesareti Türkmenin.

Bir tuhaf ilginçtir sazı, sohbeti,
Kızlar, delikanlılar daima olur dostluk içinde,
Dolup taşmıştır Göroğlu'nun devleti.
Zevki, sohbeti, sözü Türkmenin.

Göroğlubek tekrar alet ve silahlarını taktı. Kırkök'e bindi. Hasanhan'ı bindirdi. Dağın Askar kısmından geçip, Türkmen yurduna yöneldi. O zaman Hasanhan gönlünde: "Bu Göroğlubek'i babam deyip binmiş geliyorum ya, ancak öz babamdan bir ömür boyu ayrıldım vah", deyip çok üzülmekte, sessizce gitmektedir. O zaman Göroğlubek

Hasanhan'a bakıp: – Oğlum, üzülme, baban usta Haldar da yakında Çambılbel'e gelecek, diyerek birkaç yerden timsal getirip bir söz dedi:

Can çocuğum, gamlı olma,
Gönlündekinin hepsi olur,
Çambıl denen yere varsan,
Elem senden uzak olur.

Urgenç'ten, Semerkant'tan, Şaş'tan,
Buhara'dan, Afgan'dan, Çoştan,
Çambıl'a doğru Kızılbaştan
Gelir kervanları olur.
Bulgar, Rus, Nogaylıdan,
Mangışlavlı, Saraylıdan,
Çambıl böyle uğrak yeri,
Üç aylık yol Altaylıdan
Gelen adamları olur.

Tezgahta çok kuyumcular da,
Demirci ile bakırcılar da,
İntizar olma, canım çocuğum,
Gelir Usta Haldarlar da,
Başın gamdan uzak, olur.

Kırk yiğit hizmetin edip,
Her fırsatta gönlün dolup,
Han Göroğlu baban olup,
Annen Miskal peri olur.

Bu sözü işitip, Hasanhan'ın biraz gönlü açılır gibi oldu. Göroğlubek atı Kırkök'ü oynatıp, suluğunu çiğnetip, dağdan düzlüğe inip, nice bir dağ çıkıntılarından, bellerden aşıp, kabile kabile geçip, Çambılbel'in yolunu tuttu. Sonunda Hocadağın zirvesine çıkıp, atın dizginini çekip, heybetle dikilip, Çambıl'a kendini gösterdi. Kırk yiğitler derhal atlandı. Göroğlubek ve Hasanhan'ın elinden tutup birer birer selamlaştılar. Eller üzerinde

havaya kaldırıp Çambıl'a getirdiler. Göroğlubek ile Hasanhan'ı misafirhaneye getirdiler. İşte şimdi Göroğlubek büyük bir ziyafet verdi. Hasanhan'ı elini verip oğul yaptı. Miskal perinin yakasından bırakıp, eteğinden alıp, Hasanhan misafirhanede Kırk yiğide saki olup şarap uzattı. Böylece, Göroğlubek, Katip Haldar, Serdar Ahmet ve Kırk yiğit Hasanhan'ı Kırk yiğide baş, yiğit ağası yaptılar. Şimdi Usta Haldar'dan işitin.

Usta Haldar, piri Baba Kalender'i gelir diye bir iki gün bekledi. Ama hiçkimse gelmedi. Sonunda Haldar şaşırıp Baba Kalender'in kulübesine yol aldı. Geldiğinde, Baba Kalender kulübesini bozmuş, bir tarafa taşınmak üzeredir. Usta Haldar: – Evet, efendim. Benim nasıl bir hatam olduysa, affedin, diyerek piri Baba Kalender'in ayağına baş koymaya davrandı. O zaman Baba Kalender: – Şimdi beni diyorsan, Çardaklı Çambıl'a gideceksin. Oğlunu da o Çambıl'da göreceksin, deyip gözden kayboldu. Aslında Baba Kalender dünyada üç insana görünmüştü. Biri Usta Haldar olup son derece kamil ustalığı talim ettirmişti. Bir diğeri onun oğlu Hasanhan olup, uzun yolları bir dakikada aşmanın yolunu öğretmişti. Üçüncüsü Göroğlubek olup, kendisinin Süleyman padişahtan kalan asasını vermiş, kendi güçlerini de Göroğlubek'e bırakmıştı, Böylece, Usta Haldar sora sora, sonunda Çambıl şehrine vardı. Göroğlubek'i tanıyıp kendine pir olarak bildi. Hasanhan ile de görüştü. Çambıl'da baş usta olup Kırk yiğitlere silah yaptı. Usta Haldar da, Hasanhan da, Göroğlubek de, hepsi muratlarına, maksatlarına ulaştılar.

Rahmetullah Allah sana dil verdi,
Asmandan, topraktan geniş gönül verdi,
Gönlündeki arzını yaptırmaya el verdi,
Şükrünü eda et, şimdi vaktidir.

VII. Kırk Yiğit ile Kırk Kız

Göroğlubek gençlik devrinde bir belin sınırında çardak yapıp, atı Kırkök'ü bu çardağın dibine bağlar, kendisi çardağın üstünde oturur, yoldan geçen tacirlerden vergi alırdı. Oradan buradan yiğitler gelip Göroğlu'ya katılırdı. Gide gide kırk yiğit oldu. Tüccarlar: " Çardaklı toz duman içindeki belde Göroğlu vergi bahanesi ile bizleri talan ediyor. Şu Çardaklı tozlu belden vazgeçelim" derlerdi. Çok yıllar, çok aylar geçti. Göroğlu bu belde bir kale inşa ettirdi. Gide gide bu yer mamurlaştı. Çartalı Çan Bel, Çanbel, Çambıl diye adlandırıldı. Örme zırhın yakası, Türkmenin ağası, Göroğlubek'in dayısı Serdar Ahmet de Göroğlu'dan korkup Türkmen yurdunun, kabilesinin yönetimini Göroğlu'ya teslim etti.

İşte şimdi Göroğlu Türkmen elinin, Kızılayak çölünün, Çambıl belinin hanı oldu. Teke, Yavmit yurdunu iyice mamur etti. Bütün halkın gönlünü şad etti. Günlerden birgün Göroğlubek Kırk yiğidi ile sohbet etmekteyken, Kırk yiğide bakarak, bıyığını burarak, keyfü sefa ederek, gönüllerinizde hiç arzunun kaldı mı?, deyip bir söz söylemekteydi:

Ey, yarenler, bu sözümü işitin,
Gönülde arzun var mı, Kırk yiğit,
Bu şirin sözlere kulaklarınızı verin,
Yürekte arzun var mı, Kırk yiğit?

Sizlere samimiyetle ettim vefayı,
Görmediniz burada cebru cefayı,
Ettiniz nice bir keyfü sefayı,
Hâlâ arzun var mı, Kırk yiğit?

Bir dağım Askardır, biri Balkandır,
Giydiniz örme zırh gömlek ile kalkanı,
Su yerine çiğneyip içip talkanı,
Hâlâ arzun var mı, Kırk yiğit?

Yediniz daima kant ve şekerlemeye,
Binmeye bindiniz tulpar atı,
Size emanet ettim Yavmit kabilesini,
Hâlâ arzun var mı, Kırk yiğit?

Avlamak için gölde akdoğan kuşunuz,
Verdim size her ne ise hoşlandığınız,
Keyfü sefa etmek sizin işiniz,
Hâlâ arzun var mı, Kırk yiğit?

Bu sözleri söyleyen Göroğluhan'dır,
Sizlere sarf ettim azık-talkanı,
Söyleyin bana içlerdeki arzuyu,
Hâlâ arzun var mı, Kırk yiğit?

İşte şimdi Kırk yiğit Göroğlubek'e bakıp, hep birlikte: – Bizler keyfü sefayı çok sürdük. Arzumuz kalmadı. Ancak Kırk yiğitte bir arzu kaldı, diyerek bir söz demişler:

Söylenen sözlerde şirin dil olur,
Baharda açılan bağda gül olur,
Bizler de perizad kızdan almadık,
Kırk yiğidin bir arzusu bu olur.

Feraceli yar kucaklayıp uykuya doymadık,
Seçip seçip güzel kızlar sevmedik,
Dünyaya evlattan nişan koymadık,
Kırk yiğidin bir arzusu bu olur.

Güzel sevip boynuna el koymadık,
İyi yardan seçip seçip almadık,
Bu geçici dünyada eş almadık,
Kırk yiğidin bir arzusu bu olur.

Beş günlük dünyada devran sürmedik,
Bizler de bir vatan edinmedik,
Kadın alıp aile kurmadık,
Kırk yiğidin bir arzusu bu olur.

Göroğlu binmiş de altın tahtına,
Bindirmiş de yiğitleri kenarına,
Bakmadı bizim gibi dostların bahtına,
Kırk yiğidin bir arzusu bu olur.

O zaman Görolubek: – E, günah bizden gitti. Hey, bağışlayın. Gönüllerinizdeki dağların ateşini söndürün. Şimdi sizlerin bahtları için özel bir sefer düzenleyelim. Gözün görmediği, kulağın işitmediği yerlere gidip misafir olalım. Hey, Sakı. Kırkök'ü hazırla. Kırk yiğidin atlarını da haphazır et, diye söylemekteymiş:

Üstünüze giydiğin altın işlemeli kadifedir,
Yiğitlerimin hepsi çelik kanattır,
Kırk yiğidim atını hazırlayıp,
Saki, hazırlayıp gel Kırat'ı.

Ulu diyerek kapıya baş vurayım,
Düşmanların sinesine taş vurayım,
Rakiplerden her türlü sırrım gizleyeyim,
Saki, hazırlayıp gel Kırat'ı.

Sefer edip, baht arayıp gidelim,
Her menzilde rahatlayıp konalım,
Kırk yiğide şadlık şarabı sunalım,
Saki, hazırlayıp gel Kırat'ı.

Sefer edip uzun yola koyulayım,
Gayret edip Askar dağdan aşayım,
Tuman deryası gibi dolup taşayım,
Saki, hazırlayıp gel Kırat'ı.

Gayret edip, coşayım seherler,
Göroğlu'nun söylediği sözleri şekerler,
Kırk yiğide bulup geleyim dilberler,
Saki, hazırlayıp gel Kırat'ı.

İşte şimdi athane yöneticisi Saki kırk yiğidin atlarını, Kırkök'ün takımlarını takıp hazırladı. Göroğlubek kırk yiğidi ile atlarına doğru yönelmektedirler:

Göroğlubek aslan gibi olup,
Pehlivanlıkta er gibi olup,
Art arda sıraya girdi,
Hepsi bir gibi olup,
Gayretleri geldi parlayıp,
Sıradaki nar[206] gibi olup.

Hepsi aynı anda ata bindi,
Yola çıkmak isteyip şimdi,
Gönlünü edip memnun,
Hareket etti gayret edip,
Sokak yüzü sıra sıra olup,

Ata bindi elvan elvan,
Göroğlubek işte benim deyip,
Hepsi yola koyuldu,
Sokak yüzün titretip.

Mert Göroğlu ata binip,
Yiğitlerin gönlü dinip,
Onları ata bindirdi,
Saki düzene sokup, şarap sunup.

Şehre söz yayıp,
İsfihan elmasları alıp,
Sıra olup sokağa indi,
Davulların aynı anda çalıp.

---

206 Nar: bir hörgüçlü erkek deve.

Yola çıktı anında aslanlar,
Batur olup yürüyen erler,
Gönlüde kalmadan kirler,
Katar katar kızıl narlar.

Çambıl şehrini gümbürletip,
Yiğitlerin şakıtıp,
Kırk pehlivan yola çıktı,
Atlar sürüp hışırdatıp,
Bayrakların pır pır ettirip,
Atlarını anırtıp,
Yola çıkıp hareket etti,
Tulparların titretip.

Güle güle Kırk yiğitler,
Birbirlerine sözler atıp,
Hareket etti aynı anda,
Atlarına kamçı basıp,
Rüzgar gibi olup gider,
Hayvanlar canın satıp,
Kendilerinin seyrine
Çambıl halkını baktırıp.

İşte şimdi Çambıl şehrine söz yayıldı. "Göroğlubek Kırk yiğidine kadın aramaya, davul sazını ayarlamaya, sefere gidiyormuş", diyerek Çambıl'ın doksan yaşındakinden dokuz yaşına kadar, seksen yaşındakinden sekiz yaşına kadar, yetmiş yaşındakinden yedi yaşına kadar damların üstüne seyretmeye çıktı. "Göroğlubek nasıl yiğitleri ile sıraya girip gidiyormuş", diyen boyu kısalar boyu uzunların üstüne asılıp bakıp durdular.

O zaman Göroğlubek Katip Haldar'ı geriye gönderdi. Bizler gelesiye kadar Çambıl'ı koru, diyerek Katip Haldar'a bakarak konuşmuş imiş:

Düşman gelse, acımadan vurasın,
Adillik ile hükmü devran süresin,
Haldar, sen güvendiğim bir katibim,

Çambılbel'e vali olup durasın.

Çambıl kapısına gümüş yapıştırdım,
Keskin İsfihan'ım kına sıkıştırdım,
Çambılbel'i mamur edip durasın,
Valiliğe, Haldar, seni görevlendirdim.

Bak, Haldar, Göroğlubek'in haline,
Heybetim karşı gelir tokmak gürzüne,
Çambılbel'e vali olup, Haldarcan,
Adillikle kulak ver eller arzına.

Göroğlubek binmiş Kırkök atına,
Varmak için düşmanlar kabilesine,
Çambıl'ımı, Haldar, sana teslim ettim,
Giderim ben Keşan vilayetine.

İşte şimdi Göroğlubek: – Ben şimdi Keşan vilayetine gidiyorum. O şehirde kırk pehlivan kız valilik yaparmış. Güzellikte ünleri aleme yayılmış imiş. Onlara talip olup, çok pehlivan yiğitler güreşmiş, dünyalarını değiştirmiş imiş. Kırk yiğidim ile gidip şu kız, kadınları görüp, ya can verip, ya da alıp döneceğim. Sizler gidin. Ben arkanızdan yetişirim, diyerek Kırk yiğidi yolladı. Kendisi Haldarhan'a bakıp, geri dönesiye kadar sağ salim kal diye söylemekteymiş:

Bozuk sohbetlerle gönül avutma,
Asla başı bozuk olup kendinden geçme,
Ta göresiye kadar sağ salim ol, Haldarcan,
Düşman gelip kalmasın, gafil olup yatma.

Herhangi bir cahile sırrını söyleme,
Düşman gelse, kes başını, korkuyla konuşma,
Gafil olup Çambıl içre, Haldarhan,
Daha namert başı bozukları çoğaltma.

Mert yiğitler namert sözün yutar mı,
Akıllı adam boş yere yatar mı,
Çambılbel'e vali olup, Haldarhan,
Haşametle giyinip, burnunu dikme.

Asla birilerinin sözlerine girme,
Haberdar ol, elde boş durma,
Sonra gaflet basar, Haldarhan,
Çambıl gibi kabileyi elden verme.

Bu sözleri söyler Çambıl'ın hanı,
Tavlatayım Kırk Yiğit gibi mütevaziyi,
Sağ salim ol bizler geri dönesiye kadar,
Olup dur Teke Yavmit sultanı.

İşte şimdi Göroğlubek atı Kırkök'ün dizginini çevirip Kırk yiğidin arkasından gitmektedir:

Mert atını sürer,
Yürümediğinde vurur,
Kırk yiğidin ardından
Göroğlubek varır.

Yaradan hamidir,
Halin bilen yücedir,
Kırk yiğidin ardından
Mert Göroğlu yola koyuldu.

Gölde yanlız yaban ördeği,
Suya dalıp konar,
Kırk yiğidin ardından
Kurnaz Göroğlu yola koyuldu.

Alır ya, alır,
Ata kamçı basar,
Göroğlu tozlar
Ortasında kalır.

Eline kılıç alıp,
Oldu sefere talip,
Kurnaz Göroğlu yola koyuldu,
Atına kamçı vurup.

Yol gelse, koşturdu,
Düz gelse, dizgini boşalttı,
Kır gelse, kenardan sürdü,
Yokuş gelse, durdurdu,

Göroğlu edip gayreti,
Kırat'a kamçı vurdu,
Kırk yiğidin ardından
Yetişeyim, diye yol yürüdü.

Göroğlu'nun hedefi
Keşan gibi vilayetti,
Ham idi Kırkök at,
Bembeyaz köpüğe battı.

Göroğlu edip gayreti,
Kırkök'e kamçı bastı,
At da edip gayreti,
Azar azar kendini düzeltti.

Büyük yol toz duman oldu,
Etrafını toz bulutu kapladı,
Atı ile Göroğlu,

Dört parmak toza battı.

At oynatıp Göroğlu,
Uzakları hedefler,
Gözüne dürbün tutup,
Kırk yiğidi arar.

Kırat varır anırıp,
Ok gibi olup titreyip,
Göroğlu'nun heybetine
Dağlar taşlar sallanıp.

At Kırkök anırır,
Hedefe fırlayıp püskürür.
Uzağı hedefleyip at,
Koşmaya titrer.
Acele etmede at Kırkök
Su gibi şakırdar.

Göroğlu at üstünde
Sağa sollara baktı,
Altındaki korkusuz at
Su gibi olup aktı,
Toynağının değdiği taşı
Ceviz gibi kırdı.

Evet, deyip atını sürdü,
Sıkıştırıp koşturdu,
Önü yokuş geldiğinde,
Kırkök at durdu.

Hiç dinmeden gider,
Ata kamçı vurur,
Göroğlu Kırk yiğidi

Arayarak gider.

İşte şimdi sözü Kırk yiğitten işitin. Kırk yiğit Askar dağının beline çıkıp bakarlar. Belin yaylasında bir dilenci bir ala çömpiç[207] atı otlatmaktadır. Kendisi çıplak, arkası kamburlaşmış, gözleri büyümüş, elinde yayı, kendi kendine oyalanıp, türkü söylemektedir. İşte bu dilencinin söylemekte olduğu türkü:

Her kapıya hayır yap, diye
Aldatarak ben giderim,
Sokaklarda koşup,
Bir parça ekmek ararım.

Göroğlubek geçse eğer,
O zaman güreşirim,
Ben Keşan'ın kızlarına
Aşık olmuş gezerim,
Göroğlu buradan geçtiğinde,
Yolda onu öldürürüm.
Ya, Allah, dost, ya Allah,
İllallah, dost, illallah.

Peygamberden kalmışım,
Çıltan'dan dua almışım,
Göroğlu gibi çok pehlivanı
Şu yolda köle etmişim,
Kırk kıza aşık olmuşum.
Ya, Allah, dost, ya Allah,
İllallah, dost, illallah.

Bu dilenci de Keşan vilayetine vali olan Kırk kıza aşık idi. "Göroğlu şu kızlar için dağdan geçecek. O zaman Göroğlu'yu öldürür, gönlümü dindirir, ondan sonra gidip Keşan vilayetinin kırk kızını alırım", diyerek ala çömpiç atına şu dağda bakar, semirtirdi.

---

207 Arka iki ayağı kısa olup kalmış at (Bahşının izahı).

Kırk yiğit bu dilenciyi görmüş, kendilerini göstermeden dağın korunaklı bir yerinde pusmuşlardı. Göroğlubek Kırat'ını rüzgar gibi sürerek gelip yetişti. Kırk yiğitlerden işin aslını sordu. O zaman Kırk yiğitler dilenciyi beyan edip, bir söz dediler:

Girintili zirveli Askar dağıdır,
Dağ koyunu, geyik mert yiğidin avıdır,
Bu dağda dolaşan bir insan türüdür,
Ayı mı, kurt mu, yoksa bir dev midir.
Kulak verin Kırk yiğidin sözüne,
Gül yaraşır canan kızlar yüzüne,
Şu korunakta bir dilenci duruyormuş,
Soksa, sini sığar gözüne.

Kulakları, görsen, misli kalkan gibi,
Boyu onun uzunlukta Balkan gibi,
Diz üstü oturup heybetle yatıyormuş,
Oturuşu görsen onun çorlan[208] gibi

O zaman Göroğlu: – Haydi, bir kendim göreyim, diyerek bakar. Bıyığı kılıç gibi, ağzı eski kap gibi. Sakallarını koparsalar bir urgan olur. Kulağını kesseler bir sofra olur. Eğer kaşının içine insan girse yolunu şaşırır. Her bir parmağı kavak gibi, onunla Göroğlu'nun güreşmesi gerek gibi. Göroğlu Kırat'ını oynatıp, suluğunu çiğnetip, dilenciye doğru gitti. Dilenci de Göroğlu'yu görüp: – Nereden geliyorsun, benim önüme kim çıksa ölür, deyip Göroğlu'ya bakıp bir söz demektedir:

Önüme, namert, yaklaşma
Kendi kendine haddini aşma,
Gelirsen, her halukarda ölürsün,
Ölümüne hemen acele etme.

Kıyamet sana yakındır,
Yaklaşma önüme şimdi.
Kelleni alır keserim,

---

208 Çorlan: Erkek şeytan (Bahşının izahı).

Hançerim ile büyürüm,
Eğer gelirsen huzuruma,
Geldiğin yolu kaparım.

Benim adım Şeydullah'tır,
Yürüdüğüm yolum dağ ile bayır,
Durmamın sebebini,
Eğer sorarsan, bana düşman
Olanı Göroğluşah'tır.

Göroğlu'yu görürsem eğer,
İçireyim ona zehir,
Keşan'ın vilayetinde
Aşıklarım kırk tane dilber.

– Şu söylediğin Göroğlu benim. Senin gibi dilencilerin nicesini öldürürüm, diyen Göroğlubek dilenciye bakarak bir söz demiş:

Dolup taşmamış gayrete,
Talep edersen, bin ata,
Kelleni kelek gibi koparıp,
Göndereyim kıyamete.

Göroğlu denilen benimdir,
Yenilmez pehlivanımdır.
Keseyim mi senin başını,
Zehir edip içtiğin aşını,
Saksağana bırakıp,
Gideyim gövdeni, leşini.

Alıp bu çömpiç atını,
Kurutayım senin zatını,
Maksat sana Kırk kız ise,
Dile benden hacetini.

İşte şimdi dilenci: – Sen Göroğlu isen, seninle bir kapışayım. Eğer devirirsem seni öldüreyim. Devrilirsem senin dinine gireyim, diyerek atını dehleye dehleye geldi. Göroğlu Sultan dilenciyi beline benzettiği yerinden yakaladı. Çenesinin altına beş altı yumruk attı. Ayağından kaldırdı. Kellesinden itip yere bir vurdu. Dilenci Şeydulla kendini Göroğlu'nun altında gördü. Göroğlu'nun pehlivanlığına ikna oldu. Onun emrine girdi. Ala çömpiç atını da Göroğlu'ya verdi. – E, Göroğlu. Şimdi beni de Keşan'a götür. Kırk kızın Candarpuç diye bir annesi var. Onu bana alsan, yeter. Kızlarını Kırk yiğidine al. Ben senin gücüne ikna oldum. Ölesiye kadar sana hizmetkar olayım, diyen dilenci Şeydullah'ın Göroğlu'ya söyledi sözü imiş:

Göroğlubek, her neyim varsa seninki,
Sahipliğimde olanım olmayanım seninki.
Ölesiye kadar hizmetini göreyim,
Kapında bekçin olayım,
Candarpuç kocakarısını versen yeter,
Kanaat edip ben şu yari alayım.

O zaman Göroğlu: – Şimdi senin adın Şeydullah olmasın, Hasan Çapsan[209] olsun. Seni silahtar yaptım. Sen de bizlerle birlikte yaşa. Şu kocakarı Çandarpuç'u sana alacağım, dedikten sonra Hasan Çapsan da kırk yiğide katıldı. Hep birlikte Keşan vilayetine doğru yola çıktılar. İşte şimde gitmektedirler:

Kırk yiğit ışık saçıp,
Oldu yollara talip,
Atlara kamçı bastı,
Büyük gayretler edip,
Hepsi atlarını zorladı.

Sıra sıra olup,
Yolda deste destedir,
Bunların at koşturması

---

209 Çapsan: Elyazmasında sepgan. Bahşı "Safları düzelten" olarak izah etmiştir. "Göroğlu" destanları ananesine uygun olarak bu metinde "çapsan" şeklinde verilmiştir.

Hem yüksekte hem alçaktadır.

Atlara kamçı basıp,
Tez ulaşsak diye zorladı,
Hepsi at koşturmaya
Göroğlu'dan ustadır.

Yol yürüdü gece gündüz,
Akşamlar sayar yıldız,
Sıra sıra olup gider
Birbirinin izinden.

Yolda açar kulaç,
Yemek yemeden, karın aç,
Aç kalıp, aç kaldığında,
Küle gömüp yiyerek gömeç,

Yollarda olur şad,
Gönüllerin eyleyip mamur,
Yakınlaştı mekan, deyip
Keşan gibi vilayet.

Böylece gider,
At oynatıp varır,
Bindikleri atlar tulpar,
Canlar satıp varır,
Birbiri ile şakalaşır,
Laf atıp gider.

Nice dağları geçti,
Görüp çok vilayeti,
Bir ay durmadan yol alıp,
Keşan eline ulaştı.

Korkusuz atlar yelesi, kuyruğu yanar,
Her gün akşam olsa, attan iner,
Gece yatıp, gündüzleri hepsi,
Sıra sıra olup, saf düzenleyip gider.

Kırk yiğidin açılmış gönlü,
Yakınlaşmış şimdi Keşan'ın eli,
Uzaklardan görünür kıvrılıp belli belirsiz,
Minare, ana kapılar ve de dağın beli.

At koşturulur yüksek dağın alçağına,
Kulak verin sözümün ulamasına,
Bir aya kadar hiç durmadan yol yürüyüp,
Yetişip geldiler Keşan üstüne.

İşte şimdi Keşan kapısının dibine böylece geldiler. Kapıcıbaşı görüp, kocakarı Candarpuç'a haber verdi. Candarpuç da kızlarına bildirip bir söz demekteymiş:

Eceli gelenin ömrü dolarmış,
Hazan gelirse kırmızı güller solarmış.
Göroğlu'yu hafife almayın, kızlarım,
Kırk yiğidi ile buraya gelirmiş.

Dünyada sıhhatli büyük bir devlet,
Allah'ım alemde görelim rahat,
Kurnaz Göroğlu düşman olup bize gelirmiş,
Kızlarım, verin şimdi akıl.

Kulak verin Candarpuç'un sözüne,
Alev gibi parlayan iki gözüne,
Annenizin öfkesi iyice artmış,
Sözlere de bir nasihat etmiş,
Şimdi Göroğlu ile güreşin, kızlar,

Bakmadan onların yüzlerine.

İşte şimdi Kırk kız da silahlarını takındılar. Büyüğünün adı Güldane, ondan sonrakisinin adı Haldane, ondan sonrakisinin adı Tursuntaş, ondan sonrakisinin adı Yalpakbaş, küçücüğünün atı Kalemkaş idi. Hepsi hazır olup, kapının önünde sıraya geçtiler. O zaman Göroğlubek kızlara bakarak bir söz demiş:

Gelin kızlar, deste deste,
Vuruş olsun, yavaş yavaş,
Siz bir yandan, biz bir yandan,
Karşılaşalım ters yüz,
Geliniz deste deste,
Kırk yiğit canlarım ile,
Sizinle geçelim birbirimize.

Olgunlaşmıştır cemalleriniz,
Yetişmiştir kemalleriniz,
Siz bir yandan, biz bir yandan,
Vuruşalım vazgeçip candan,
Hançer alıp İsfihan'dan,
Siz bir yandan, biz bir yandan,
Vuruşlar yapalım defalarca,
Vazgeçerek candan, tenden.

Meydanda canlar satılsın,
Cezayil tüfek atılsın,
Gelin vuruşa hazır olup,
Batur birbirine katılsın,
Korkaklar kaçıp kurtulsun,
Meydana kanlar dökülsün,
Vuruşta dizler bükülsün,
Hangisi mağlup olursa,
Çolak deve gibi gagalansın.

Gelin kızlar, vuruşalım,
Merdi meydan olalım,
Siz bir yandan, biz bir yandan,
Talep edip kapışalım.

İşte şimdi kız ve kadınlar: – Sizlerin gelişinizin asıl sebebi nedir? Bizlere çok kişiler gelip öldüler. Çok adamların burada eceli gelmiş. Doğrusunu söyleyin, yoksa bize talip olarak mı geldiniz? Ya da cenk için mi geldiniz? Eğer cenk için geldiyseniz, hançer hançere vuruş yapalım. Eğer talip olarak geldiyseniz kol kola güreş tutalım. Yiğitlerin birisi bizleri devirirse, ikna olup, Kırk yiğidine varalım, dediklerinde, Göroğlubek kızlara bakarak, bir söz deyip durmuş:

Yiğitlerim, bellerinizi bağlayın,
Kendinizi vuruş için hazırlayın,
Kırk kızı hafife almayın, yarenler,
Kalkan giyip kendinizi koruyun.

Yiğitlerim, meydanı doğru kurun,
Kendinize cesaret verin,
Kız, kadınları hafife almayın, yarenler,
Gayret edip aldatarak yere vurun.

Kırk yiğidin, kulak verin sözüme,
Sizlere bakan kara gözüme,
Kız, kadınları hafife almayın, yarenler,
Biri denk gelir benim kendime.

Bülbüller konar bağın gülüne,
Baht gelip ulaşsın talip eline,
Kız, kadınları hafife almayın, yarenler,
Bunların dengi yok Keşan eline.

İşte şimdi Hasan Çapsan ala çömpiç atını koşturup, kellesini sallayıp, Göroğlu'ya bakıp, Kırk kızla güreşmeye beni emret, diye izin isteyip bir söz söylemiş:

Kıvrılarak yükselen, Askar dağ ile Balkandır,
Yiğitlerin giydiği örme zırh, kalkandır,
İzin ver, Kırk kız ile güreş edeyim,
Hafife alma Hasan gibi Çapsanı.

Senin için feda edeyim can ile bedeni,
Mutlu edeyim Kırk yiğit gibi pehlivanı,
Hafife alma Hasan Çapsan'ın gücünü,
Karılı edeyim kırk tane cananı.

Kırmızı gül açılsa, bülbül konar,
Hazan olsa, yaprağı onun solar,
Kız, kadınları Kırk yiğide al,
Candarpuç'u bana versen olur.

O zaman Göroğlu: – Öyleyse, peki sana Candarpuç gerekliyse alayım. İkiniz birbirinize münasip olup, birbiriniz ile şakalaşıp makalaşıp yaşasanız, dünyada devran sürersin. Şimdi güreşe çık. Haydi, kendini göster, dedi. Hasan Çapsan Göroğlu'dan izin isteyerek bir söz deyip durmuş:

Öfkem gelse, kızıl külah giyerim,
Kızsam kız, kadınları keserim,
Keşan'ın şehrini virane edip,
Candarpuç'u kendim alırım.

Öfkelenip kızıl sarık dolarım,
Tehdite bıyığımı burarım,
Kız, kadınlarla şimdi güreş edeyim diye
Göroğlubek, izin isterim.

Candarpuç aşkı ile gelmezdi uykum
Yad edip akardı gözümden göz yaşım

Aslım Tacik, böyle söze katarım,
Kızlarla güreşeyim, verin iznim.

İşte şimdi Göroğlubek Hasan Çapsan'a izin verdi. Hasan Çapsan meydana girmektedir. Kızlara bakıp çağırmaktadır:

Güreşelim, çikke-pikke[210],
El tutup, bolup dik,
Sizler çevik, dik dik,
Siz bir yandan, ben bir yandan,
Gelin ha, kızlar, teker teker.

El ele tutuşalım,
Öfkelenirsek, yumruklaşalım,
Aynı atların dalaşması gibi,
Ters yüz dişleşelim,
Siz bir yandan, ben bir yandan,
Gelin ha, kızlar, teker teker.

Hepinizle kapışayım,
El ele karşılaşayım,
Denk olup sizler ile,
Zorluğumu göstereyim,
Siz bir yandan, ben bir yandan,
Gelin ha, kızlar, teker teker.

Meydan yüzü olsun tarla,
İşitin pehlivan kızlar,
Size talip olan bizler,
Siz bir yandan, ben bir yandan,
Gelin ha, kızlar, teker teker.

---

210 Çikke: Aşık oyununda aşığın içi çukur tarafı ve bu tarafın dışa dönük vaziyeti. Pikke < pükke: aşık oyununda aşığın çikkeye zıt ve çıkıntılı olan tarafı. Burada "alt alta, üst üste" manasında.

İşte şimdi kızlar ardın sıra gelip Hasan Çapsan ile kapıştı. Kızlar birbiri ardına devrildi. Kırkını da ardın sıra devirip bağladı. Kızlar bağlandıktan sonra kocakarı Candarpuç öfkelendi. Yılan gibi zehri geldi. Askerlerine buyurup bir söz demiş:

Askerlerim, hiç gecikmeden varın,
Göroğlu'nun kırk yiğidini kırın,
Kırk kızımın hepsi köle olmuş,
Kızlarımı ayırıp verin.
Hemen gidip vuruşa girip,
Kırk yiğidin hepsini püskürtün,
Gürz, sopa acımadan vurun,
Ya öldürün, ya canlarınızı verin.

Kocakarı Candarpuç'un kırk bin askeri vardı. Hepsi nara atarak birden Kırk yiğidin üstüne döküldü. İşte, Göroğlubek de altın davulu çalıverdi. Kırk yiğidin hepsi de vuruşa girdi.

At koşar aheste aheste,
Top top olup, deste deste,
Vurup oldu ters yüz,
Batur vuruşa heveste,
Korkakların gönlü hasta,
Kırgın oldu alçakta yüksekte,
At sürdü meydan içinde.

Atlar gelir ağzın açıp,
Namert gider ondan kaçıp,
Göroğlubek canlar bağışlayıp,
Düşmanların kanın için,
At sürdü meydan içinde.

Göroğlu kurnaz, aslan gibi olup,
Düşmanlarla bir gibi olup,

Her yandan baturlar gelir,
Her ağzına köpük dolup,
Sürer meydan içinde.

Kılıç, mızrak şakırdayıp,
Tüfekler de ışıldayıp,
Korkaklar kaçar titreyip,
Geyikler gibi zıplayıp,
Baturun gayreti taşıp,
At sürdü meydan içinde.

Üzengiler şakırdayıp,
Kanlar akar şarıldayıp,
Mertler elinde hançeri,
Ay doğmuş gibi parlayıp,
At sürdü meydan içinde.

Düşman öldü top top olup,
Ölü harmanı çok olup,
Ezildi harman çok olup,
Kırıldı meydan içinde.

Korkusuz atlar ağzın açtı,
Kırk yiğitler alev saçtı,
Böyle gücü görüp,
Düşman bu işe ikna olup,
Ardına bakmadan kaçtı.

Bir taraftan Göroğluhan,
Bir taraftan Hasan Çapsan,
Bir taraftan kırk tane canan,
At sürdü meydan içinde.

İşte şimdi düşmanlar top top olup, her biri her yana kaçtı. Bu işe kocakarı Candarpuç şaşırdı. Göroğlubek'in huzuruna gelip: – Şimdi sizlerin gücünüze ikna oldum. Kızlarımı da size emanet edeyim, dedi.

Göroğlubek Kırk yiğide Kırk kızı nikahladı. Kocakarı Candarpuç'u Hasan Çapsan'a verdi. Candarpuç, kulağı kesik, kurnazlığı haddinden fazla, yanaklarından eti kaçmış, anlında çiller açmış bir yaşlı kadındı. Kırk yiğit kırk kızı atlarına bindirdi. Kocakarı Candarpuç da eşeğine ters binip Hasan Çapsan'ın arkasından yollandı. Hepsi Çambıl'a doğru yola çıktı. Yol yürüdüler, azıcık değil, çok yürüdüler. Hepsi Çambılbel'ine, Teke-Yavmit eline ulaştılar. Hasan Çapsan'ı kapıcıbaşı yaptı. Candarpuç'u casusbaşı yaptı. Kırk yiğitler de karılı oldu. Alaçömpiç at Göroğlubek'in oldu.

Göroğlu'nun dört tulpar atı vardı. Birisi Kırkök, birisi Ciyrankuş, yine birisi Mecnunkök. Alaçömpiç ile dört oldu. Kırk yiğitler kurnaz Göroğlu ile devran sürüp yaşadılar. Böylelikle Göroğlu'nun Kırk yiğidi Kırk kızı aldı. Murat ve maksatlarına ulaştılar.[211]

[211] Destan 1946 yılı 24 Temmuz günü şairin ağzından Haciye Şakirova tarafından yazıya geçirilmiştir.

VIII. Gölver Hasan

Çingistan memleketinde Bulgar Hasan, Gölver Hasan isimli ağabey kardeş vardı. Ama Bolgar Hasan'ın boyu şu insanların boyu gibi olup birçokları gibi geçimini temin ederek yaşamını sürdürdü. Gölver Hasan henüz dört yaşındayken büyük adamlar gibi olup günden güne büyüdü. Onun ana babası giysi ve yiyecek bulup veremez hale gelip: "Sadece padişahlığa gereklisin", diye gönderip padişaha verdiler. Padişah onu "Savaş olursa, savaşa salarım", diyerek giysisini, ekmeğini verip baktı. Öyle böyle yemeğe karnı doymadığı için padişah gölver diye lakap taktı. Aradan çok yıllar geçti, savaş olmadı. Çingistan padişahı hesaplasa, on yılda üç bin altı yüz yıllık yılkıyı[212] yemiş. "Savaşacağım, diyerek verdiğin faydana kurban olayım" diyerek Kölber Hasan'ı Çingistan padişahı kovuverdi. Ondan sonra Kölber Hasan Heşterhan padişahına gelip hizmet etmek istediğini arz etti. Heşterhan padişahı: "Çingistan gibi büyük bir memleketin padişahı bakamazsa, ben bakabilir miyim", diyerek kovuverdi.

Böylece, Gölver Hasan Hefterhan, Gürcistan, Firenk, Rum, kısacası yeryüzündeki padişahların hepsine de gitti. Himmeti çok büyük olanlar bir yıl, değilse bir ay, yarım ay bakıp: "Sen faydasından zararı daha çok olan adammışsın", deyip kovdular. Bu halde Gölver Hasan'ın hizmet etmediği padişah ve koruma istemediği bey kalmadı. Yaşlandı. Sonunda Hunharşah'ın şehrine geldi. Başından geçenleri, eğer giysi, yiyecek yardımı yaparsa, nasıl düşmanı olursa olsun, savaşıp öç alacağını söyleyip Hunharşah'a arz etti. Hunharşah, Gölver Hasan'ı bir iki hafta bakıp denedi. Baksa, gömleğine üçyüz karış boz[213], pantolonuna yine bu kadar, kalpağına yüz koyun derisi, mestine en az yüz deve derisi, yemeğine ise, her gün bir deve, olmazsa bir yılkı giderdi. Kendisi bir sıcak ekmeğe cimrilik eden, kuru ekmeği ıslatıp yiyen Hunhar: "Bir belası olmasaydı, bunca bedeni ile bir padişahın elinde kalırdı. Kendisi hantal, kambur, beceriksiz. Kuru yemek ile giyime muhtaç bir yaşlı adam imiş. Bu beni yemekten de uzak durmaz", diyerek kovdu. Ondan sonra biçare Gölver Hasan Horasan'a, Herişah'ın huzuruna vardı. Herişah ona Göroğlu Sultan ve Çambıl'ın haberini verdi.

Birgün Gölver Hasan gelip Göroğlu Sultan'ın meyhanesine girdi. Göroğlu Sultan'a başından geçenleri anlattı. Şimdi Göroğlu Sultan'a hizmet etmek isteyerek geldiğini arz etti. Göroğlu Sultan, Gölver Hasan'a acıyıp meyhanesinde yer verdi. Gölver Hasan bir iki gün meyhanede kaldı. Kapı dibine yerleşti. Kapıdan ne kadar yemek gelirse, baş köşeye göndermeden bir atımda yutup tepsiyi geri gönderir oldu. Baş köşeye yemek geçmediğinden Kırk yiğidin iştahları, keyifleri kaçtı. Bunu Göroğlu Sultan anlayıp Gölver Hasan'ı Türkmen çölüne çağırdı: "Her gün insaflı olarak Hunhar tarafından gelen tacirlerin develerinden, yılkılarından birer tane tutup ye. Birer yarımşar casusu görsen de tutup ye. Çambıl'dan bir bozguncu çıkarsa tutup getir. Ayağına çarık, üstüne post yapılıp verilir"

---

212 Yılkı: At sürüsü.

213 Boz: Gömleğin dirseğine destek olması için hazırlanan ve pamuk ipinden yapılan bir tür kumaş.

dedi. O zaman Gölver Hasan Çambıl etrafındaki çöllerde çukurların gölgelerini mekan edinip yaşar oldu. Böylece Gölver Hasan'ın son yaşlılık günleri Türkmen çölünde geçti.[214]

[214] Şairin vurguladığı üzere, başka bir rivayette, Hasan Gölverönceleri dev idi. Hazreti Hızır'ın kerameti ile insan olmuş, Türkmen çölünde kalmış, denilmektedir.

IV. BÖLÜM: DİZİN

1. SÖZCÜK DİZİNİ

A

aγdär- devirmek, yıkmak

aγdäril- devrilmek, yıkılmak

axır 1.son. 2. sonra. 3. hem (de)

axtär- aramak

aqçä akça, para

aqçäy- yamulmak

aqır- kükremek

aql akıl

aql-es hafıza

aql-huş bilinç

aql-zäkåvät akıl ve zekavet

Å

åb su; göz yaşı

åbåd mamur

åbådläş- mamurlaşmak

åbådlik mamurluk

åbbår- götürmek

åbcuvåz su gücü ile çalışan, pirinç temizleyen mekanizma

åbxånä sarnıç

åblå Allah

åciz aciz

åcizlik acizlik

åç aç

åç- açmak

åçıq açık

åçıqçä açıkça, doğrudan

åçil- açılmak

åçir- açtırmak

åçqa- acıkmak

ådäm adam, insan

ådämåvi insan görünüşlü

ådämnävi insan benzeri

ådämzåd insanoğlu

ådät adet

ådil ådil

ådillik adillik

ådim adım

åfät afet

åfäticån kendine aşık eden, kalpten vuran çok güzel kadın,

åftåb güneş

åftåbä ibrik

åγ- bir tarafa doğru yatmak.

åγa 1. Ağa. 2. Ağabey

Åγa Yunus Peri destan kahramanının ismi

Åγabegi destan kahramanının ismi

Åγabek Zämån destan kahramanının ismi

Åγalibek destan kahramanının ismi

åγaliq ağalık, beylik

åγayni dost

åγåç ağaç

åγın- çevrilmek, dönmek, yüzlenmek

åγır ağır

åγırlik ağırlık

åγız ağız

åγmä akma (göz)

åγrit- ağrıtmak

åγu zehir

åh ah

åhår kağıt ve bez yapıştırmakta kullanılan kaynatılmış nişasta bulamacı

åhistä-åhistä yavaş yavaş

åxıri sonunda

åilä aile

åq ak, beyaz

åq- akmak

åqar- ağarmak

åqboz beyaz ve boz (renkli)

Åqçä destan kahramanının ismi

Åqçägül destan kahramanının ismi

åqçi- yamulmak

åqıbät akıbet

åqın akın

åqış akma, akış

åqız- akıtmak

åqquş bir kuş türü

åqsåqål ileri gelenler, erkan

åqsä- aksamak

åqşåm akşam

ål al, kırmızı

ål- almak

ålåv alev

ålåvxånä ateşlik, ateş yakılan yer

ålçi aşık oyununda aşık taşının oyuk yan tarafı.

åld ön

åldidä huzurunda, önünde

åldin önce

åldindän önceden

åldinmä-ketin birbiri ardına

åldir- aldırmak

ålä ala, alaca

åläçä 1. Alaca. 2. Yol yol dokunmuş bir tür kumaş.

åläçömpiç alaca renkli ve iki arka ayağı kısa olan at.

åläm alem

ålärt- oynatmak, çevirmek (gözünü)

ålγır atılgan, kapıcı (yabani hayvan)

åli ali, yüksek

åliftä giyimine ve kendine özen gösteren, süslü, gösterişli

ålin- alınmak

ålis uzak

åliş- dalaşmak, kavga etmek

åliy ali

ålqar yabani dağ koyunu

ållå Allah

ålmås elmas

ålmä elma

Åltåylik Altaylı

ålti altı

åltin altın

åltmiş altmış

åmån huzur, sakinlik

åmånät emanet

åmin amin

ångsiz bilinçsiz

åpä abla

åppåq apak, bembeyaz

år ar

åråm huzur, rahat

årä ara

årä ara

årädä arada

årälä- aralayarak geçmek, arasından geçmek

årälıq aralık, boşluk

åriyät ar, namus

årqa arka

årqalä- sırtına yüklemek, sırtlanmak

årqali vasıtasıyla, aracılığıyla

årt- 1. artmak. 2. yüklemek. 3. silmek

årt art, arka

årtıq haddinden fazla

årttir- arttırmak

årz arz

årzu arzu

ås- asmak

åsån kolay

åsånläş- kolaylaşmak

åsil- asılmak

åsmån gök, gökyüzü

åst alt

åstånä büyük kapı

åş- aşmak

åş yemek

åşä aşık, fazla

åşıq 1. Aşık. 2. Aşık oyunu

åşıq- acele etmek

åşıqlik aşıklık

åşinqırä- aşmak

åşir- aşırmak, öte tarafa geçirmek

åşkår aşikar

åşnä dost; aşina, tanıdık

åşyån yuva

åt 1. at. 2. erkek at. 3. ad, isim

åt- atmak

Åt-åvåzä şan şöhret

åtbåz at ustası

åtä baba

åtäşküräk ateş küreği

åtil- atılmak

åtim lokma

åtlän- 1. ata binmek. 2. Yola çıkmak

åtläntir- Yola çıkmak

åtli atlı, at üzerinde olan

åttir- attırmak

åv av

åv yahu

åvårä avare

åvåz ses

åvåzä ün, şöhret

åviz bkz.: åyız

åvqat yemek

åvqatlän- yemek yemek

åvlåq gözden uzak yer

åvlä- avlamak

åvpäläk çukurlarda yetişen yemlik ot türü

åvul köy

åvut- avutmak

åy 1. ay (gök cismi). 2. ay (zaman birimi)

åyåq ayak.

åyåqlän- ayağa kalkmak

åynä ayna

åz az

åzåd xati kölenin azat edildiğine dair belge.

åzåd azat, bağışlanma (köle)

åzådä temiz

åzådä temiz

åzådlik bağımsızlık

åzdir- yoldan çıkarmak

åzginä biraz, azıcık

åzgın zayıf

åzıq azık

åz-måz az maz

åzråq biraz, azıcık

B

bayışlä- bağışlamak

baxş bahş

baxşi bahşı, ozan

baxt baht

baxtiyår bahtiyar

baxtli bahtlı, şanslı

baxtsiz bahtsız, şanssız

balçıq balçık

båb bkz.: båp

båbå yaşlı adam

båbåy yaşlı adam

båbåytåb yaşlı adam gibi

båblä- bkz.: båplä-

båc vergi

båd söz

bådåm badem

bådåmçä küçük badem ağacı

båy bağ

båyçä bağ

båyır 1. bağır. 2. etek (dağ)

båylåqlik bağlı

båylä- bağlamak

båylän- bağlanmak

båyli bağlı

båq- bakmak

båqır- bağırmak

båqmä bakımlı, bakma (hayvan)

båquv bakım

bål bal

båldir baldır

bålä çocuk

båläbåz küçük çocuklara musallat olan

båläbåzlik küçük çocuklara musallat olma

bålä-çaqa çoluk çocuk

bålăy paça

Bålqån Balkan

båmdåd sabah namazı vakti

båp münasip, uygun

båplä- 1. aldatmak. 2. uydurmak, denk getirmek, becermek

bår var

bår- varmak, ulaşmak

bårdiyu diyelim ki, mesela

bårä-bårä giderek, gittikçe

bårxånä ambar

bås- basmak

båsim baskı, baskın

båstir- baskın yapmak

båş 1. baş. 2. lider. 3. yönetici

båşçi : båşçi dällål aracı başı

båşqa başka

båşqar- yönlendirmek, yol göstermek

båşqatdän yeni baştan, tekrar

båşqavåtdän yeni baştan, tekrar

båşlä- 1. başlamak. 2. rehberlik etmek, yol göstermek

båşlıq başkan, yönetici

båşmåqlä- gözetlemek

båt- batmak

båtir- batırmak

båtir batur, kahraman

båtqåq batak

båtmån Eski bir ağırlık ölçü birimi (32 kilogramdan 12 kilograma kadar)

båvir :bkz.: båγır

båvlän- :bkz.: båγlän-

båvur :bkz.: båγır

båvut uygun zaman, fırsat

båy zengin

båyçeçäk kardelen

båyä demin, az önce

båyquş baykuş

båylä- bağlamak

båylän- bağlanmak

båylik zenginlik

båz tam

båzår pazar

båzårçi pazarcı

beåråm huzursuz

bebåş başı bozuk

bebåş başı bozuk

bebähå pahasız, paha biçilemez

beçårä biçare

beçåräçilik yoksulluk

bedåv 1. hızlı koşan (at)

bedä yonca

bedänä bir kuş türü

bedävå devasız

bedäzår yonca tarlası

beärmån arzusu gerçekleşmeyen

begånä yabancı

beγam gamsız

behål halsiz

behişt cennet

behudä boşuna

behuş baygın

bexabär habersiz

bek bey

bekår boşuna

bekårängi boşuna

bekbäççä küçük bey

bekeräk gereksiz

bekäç küçük hanım

beklär begi beylerbeyi

beklik beylik

bequvvät kuvvetsiz

bekzåd beyzade

bekzådä beyzade

bel båläsi öz evlat

bel 1. bel. 2. dağ sırtlarında geçit veren çukur yer, bel

belbåyı kuşak, bel bağı

belgi belgi, işaret

belgilä- belirlemek

belgilän- 1. belirlenmek. 2. seçilmek

belgili tanınmış

bellik atın üzerine konulan bir at malzemesi

bemädår medarsız

bemähäl uygunsuz zaman

bemäzä şirin olmayan, can sıkıcı

benuqsån noksansız, eksiksiz

beölçåv ölçüsüz

bepådşå padişahsız

bepärvå pervasız

bepul bedava

ber- vermek

beråq yakın, uzak olmayan

bergi beriki, berideki

bergiz- verdirmek

beri beri

berkin- saklanmak

berkit- saklamak

besär bozguncu

beş beş

bet 1. yüz. 2. yön, taraf

betåqat takatsiz

betinim sürekli, durmadan

beväfå vefasız

beyäräşıq biçimsiz, çirkin

bez- bezmek

bezä- bezemek, süslemek

bezäk süs eşyası

bezräy- gözleri faltaşı gibi açılmak

bä'zi bazı

bäcär- becermek, yerine getirmek, gerçekleştirmek

bäççä 1. oğul. 2. küçükbey

bäççäyar oğlancı

Bädbaxt tayı destanda geçen bir dağ ismi

bädbaxt bedbaht

Bädbaxt destanda geçen bir dağ ismi

bädän beden

bädävlät büyük zenginliğe, devlete sahip olan, zengin

bädtär beter

bähå baha, değer

bähånä bahane

bähår bahar

bähårkår baharlık ekinlerin ekildiği, sulanmayan (yer)

bähr bahir, deniz

bähr bkz.: bährä

bährä fayda, menfaat

bähräm bkz.: bährä

bäxå fiyat, değer

bälå bela

bäländ yüksek

bäländboy uzun boylu

bälıq balık

bälki belki

bälkim belki

bälqı- ışık saçarak parlamak

bämisåli aynı

bänåt kadife

bänd bağlı

bändä köle, kul

bändärgåh geçit

bändi köle

bändilik kölelik

bäråbär eşit

bärbåd berbat

bärçä hepsi, herşey; herkes

bäräkällä aferin

bärg yaprak

bäri hepsi

bäribir aynı zamanda, her halukarda

bärkku şimşek gibi hızlı

bärnå 1. delikanlı. 2. güzel ve boylu poslu

bärnå genç

bärrä kuzu

bäst :bkz.: päst

bäşårät işaret

bättär beter, daha da

bävir :bkz.: båyır

bäyån beyan

bäyråq bayrak

bäytäl kısrak

bä'zi bazı

bäzm bezm

bäzor güçlükle, güç bela

bıq- bıkmak

bıqın belin iki yanı

bıqtiril- eğilerek birbirine sokulmak

bihişt bkz: behişt

bil- bilmek

bildir- bildirmek

bildirä- belirli belirsiz görünmek

biläk bilek

bilän ile

bilim bilim

billur billur

binå bina

binåyiginä iyice

bir bir

biråv birisi

birdän birden

birdänigä birden, ansızın

birätolä büsbütün, tamamen

birgä birlikte

birin-birin birer birer

birinçidän birinci olarak, öncelikle

birin-ketin birbiri ardına

birläş- birleşmek

birlik- birleşmek

bisåt sahiplik

bit- 1. bitmek. 2. çıkmak, büyümek

bitir- bitirmek

bittä bir tane

bittä-bittädän birer birer

bittäsi birisi

biy bey

biyåbån çöl

biyä kısrak

biyä yavrusu olan kısrak

biz biz

bizillä- vızıldamak

boγ- bağlamak

boγåz boğaz

boγın boğum

boγun bkz.: boγın

bol- olmak

bolmäsä olmazsa, öyleyse

bolsä olursa; ise

bor-bäy bağır

bosä buse

bostån bostan

boş boş

boşä- boş kalmak

boşäl- boşalmak

boşät- boşaltmak, bırakmak

botä deve yavrusu

botäköz peygamber çiçeği

botälib mükemmelleşip

boy boy

boydåq bekar

boyä- boyamak

boyämä boyama

boyin boyun

boyli boylu, uzun boylu

boyun boyun

boz 1. boz (renk). 2. kır

bozär- bozarmak

bozlä- böğürmek

böksä kuyruk sokumu

böktäril- kıvrılarak yükselmek (dağ)

böktir- böğürtmek

böl- bölmek

böläk 1. parça. 2. başka, ayrı, farklı

böri kurt

börk bir tür baş giysisi, kalpak

bu bu

Buxårå yer ismi

bul bu

bulåq bulak

bulbul bülbül

buldirä- belirli belirsiz görünmek

bulγa- 1. bulamak 2. sallamak (el)

Bulγår etnik isim, Bulgar

bulγän- bulanmak

bultur bıldır, geçen yıl

bulut bulut

bunçä bunca

bunçälik bunca

bundä buraya

bundäy böyle

Buråq dini inanışlara göre, Hazreti Muhammed'in Miraç gecesi binerek göğe çıktığı uçan at

burçäk köşe

burä- burmak

buräl- burulmak, kıvrılmak

buräm dönemeç

burıqsit- kıvrıla kıvrıla yükselmek (duman)

buril- burulmak, kıvrılmak

burim dönemeç

burqıllä- kıvrıla kıvrıla yükselmek (duman)

burun önce

burungi önceki

but but

Butäl destan kahramanının ismi

buyir- bkz.: buyur-

buyruq buyruk

buytib bu şekilde, böyle yaparak

buyur- buyurmak

buz- bozmak

buzil- bozulmak

buzuq bozuk

buzuqlik bozukluk

bügün bugün

bügün-ertä bugün yarın

bügüngi bugünki

bükil- bükülmek

büklä- katlamak

bükri kambur

bürgüt kartal

bürkä- kaplamak

bütkül tamamen, bütünüyle

bütün bütün

C

cå hazır

cåbi 1. sıradan, basit, adi (at)

cådu cadı

cådugär cadı

cåm tas

cåmäkår iş kıyafeti, tulum

cån can

cånån canan

Cåndårpuç kämpir destan kahramanının ismi

cånivår canlı

cånlik canlı

cåsus casus

cåvgåşin lale

cåvlik tamamen

cåy yer

cåyläş- yerleşmek

cebäçi cebeci, silah yapan usta

cebäxånä silah atölyesi

cerk- öfkeyle bağırmak

cäbr cebir

cäfå cefa

cähån cihan

cähäldirik bir tür at malzemesi

cälåyir destanda geçen bir Türkmen boyu

cällåd cellat

cäm bütün

cäm'i bütün

cämål cemal, yüz

cämi bütün, hepsi, tümü

cämlä- toplamak

cänåzä cenaze

cäncäl kavga

cändä derviş ve dilencilerin yırtık pırtık elbisesi

cäng cenk, savaş

cänyırlä- ışıldamak

cännät cennet

cär çukurluk

cäsäd ceset

cäsur cesur

cävåb cevap

cävåhir mücevher

cävrä- zırlamak

cäynä- bkz: yäşnä-

cäz cız

cäzå ceza

cäzåyil deveye yüklenerek taşınan büyük tüfek

cäzillä- cızıldamak

cäzirämä çok sıcak

Cıγalibek destan kahramanı

cibäçi bkz.: cebäçi

cigär ciğer

cihåz eşya

cilå cila

cilåv yular

cimiy- sessizleşmek

cin cin

cin-äcinä cinler

cins cins

cipillä- hızla koşarak yaklaşmak

cism cisim

ciydä iğde

ciyän yeğen

ciyrån kızıl renk (at)

Ciyrånquş destan kahramanı atın ismi

comärd cömert

coş- coşmak

Coş destanda geçen yer ismi

cöläş- yaklaşmak

cönä- hareket etmek, yola çıkmak

cöng sıradan

cörä dost

cörtägädän birden

cörttägä kasten

cöy- ezmek

cuft yängä düğünün ikinci gecesi gelin ile damadın yanında kalan iki kadın.

cuft çift

cumbåq bilmece

cuvån evlenmemiş genç kız

cuvånbåzlik kadın düşkünlüğü, çapkınlık

cüdå ayrı

cüdålik ayrılık

cüdä çok, pek

cün yün

cüyrük hızlı koşan (at)

cüyrüktåbi hızlı koşan cinsinden (at)

Ç

çayır :bkz.: çåyär

çaqa kuruş

çaqalåq bebek

çaqçaqläş- şakalaşmak

çaqçäy- kocaman açılmak (göz)

çaqıl- çakılmak

çaqır- çağırmak

çaqırıq davet

çaqırt- çağırtmak

çaqmåq şimşek

çaqnä- çakmak, ışık saçmak

çåçuv dağınık

çådir çadır

çåy 1. hazır. 2. çağ

çåyär çakır

çåylä- hazırlamak

çåyli bahtlı

çåq- çakmak

çåq hazır

çåqlä- hazırlamak

çåqlä- yoluna koymak, düzeltmek

çål yaşlı adam

çålqårtä sırt üstü

çåp- 1. koşmak. 2. kesmek

çåpiş koşma

çåpqıllä- hızla koşmak

çåpqır hızlı koşan

çåpmåq şimşek

çåppä-çåq her haliyle hazır

çåpsån becerikli, kurnaz

çåptir- 1. koşturmak. 2. çiftleştirmek

Çår båy destanda geçen bağın ismi

çårbåy çarbağ

çårä çare

çårıq çarık

çårlä- çağırmak

çårpåyä açık havada oturmak, yatmak için yapılan dört ayaklı ve ayakları büyük ve geniş tahtalı divan

çårrähä kavşak

çårtåq hanlara, beylere ait gösterişli bina.

Çårtåqli Çämbil destanda geçen yer ismi

Çårtåqli Çängli bel destanda geçen yer ismi

Çåryår Dört Halife

çåşkä 1. **bkz.: çåşkä.** 2. doğu (yön)

çåştgåh sabahleyin güneşin yükseldiği vakit

çåt sağrı

çåvkär kızıl (at)

çåy çay

çåydiş çaydanlık

çåynäk çaydanlık

çåyräki çeyreklik (ağırlık ölçüsü)

çeçä yenge

çek sınır

çek- çekmek

çekkä çene

çer kir

çerpin- çırpınmak

çert- telli müzik aletini tellerine dokunarak çalmak

çet kenar

çäkä çene

çäqqanlik kurnazlık, beceriklilik

çäqqån kurnaz, becerikli

çäl- 1. çalmak (müzik aleti). 2. çalmak, benzemek. 3 çalım atmak

çäldir- boyamak, çaldırmak

çälä yarı, yarım; eksik

çälγıt- bulandırmak, boyamak

çälim çalım

Çälkäş- yanılmak (göz)

çälqay- sırt üstü yere uzanmak

çälqı- çalkalanmak

Çämbil destanda geçen yer ismi

Çämbilbäl destanda geçen yer ismi

çämän çimen

çämänzår çimenlik

çämäsi aşağı yukarı

çändån kez, kere, defa

çäng toz

Çängbel destanda geçen yer ismi

çängäl pençe

çängällä- parmakları ile tutmak

çängi- tozumak

çängit- tozutmak

çänqåq susamış, teşne

çäp sol

çäp sol

çäraqlä- ışıldamak, parlamak

çärçä- yorulmak

çät- çatmak

çävändåz at cambazı

çäyqal- çalkalanmak

çäylä çardak

çäynä- çiğnemek

çäynä- çiğnemek

çäynät- çiğnetmek

çıγatåy eğerin at karnından dolaştırılarak bağlanan kemerin bir şekli

çıq- çıkmak

çıqar- çıkarmak

çıqış çıkış

çıqsuv Şebnemden sonra ağaç ve otların yapraklarından damlayan su damlacıkları

çi lütfen (son ek)

çibin sivrisinek

çidä- dayanmak, tahammül etmek

çidämli dayanıklı

çikkä aşık oyununda aşık taşının içi çukur olan yönü ve bu yönün dışa bakan vaziyeti

çikkäbel ince belli

çilim ağızlık (tütün içmek için)

çillä yılın en sıcak ya da soğuk olan kırk günü

çiltån dini inanışlara göre tabiat üstü güçlere sahip olan, göze görünmeyen, birbirinden ayrılmayan efsanevi kırk ruh

çim çim

çimildıq zifaf akşamı gelin ile damadı diğer insanlardan ayırmak için evin bir köşesine kurulan beyaz çadır.

çin gerçek

çindän gerçekten

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Çingistån destanda geçen yer ismi

çinkillä- çınlamak

çinni çini

çiråγ ışık

çiråyli güzel

çirän- var gücünü kullanmak

çirgi eğerin altına konulan kalın keçe parça

çirkin çirkin

çirpin- çırpınmak

çitıq karmaşık, problemli

çivıq filiz

çivin sivrisinek

çoq kor

çoqı- 1. gagalamak. 2. ayrıntılarına kadar araştırmak

çoqqı tepe

çoqmår tokmak

çoqtåril- çökmek, bastırmak

çolåq çolak

çolpån çoban yıldızı

çongräy- kocaman kocaman açılmak (göz)

çonγål orman

çopån çoban

çori cariye

çorlån şeytanın erkeği

çoz- uzatmak

çöbir adi, sıradan, bayağı

çöççäymä : çöççäymä käläpoş bir baş giysisi

çök- çökmek

çökkälä- diz üstü çökmek

çöktärmä çöküntülü

çöktir- çöktürmek

çöl çöl

çömil- yüzmek

çömpiç İki arka ayağı kısa olan at.

çönqay- diz üstü oturmak

çöp çöp, ot

çöri cariye

çulγaştir- etrafında dolaştırarak sarmak

çumåq tutamaç

çumåli karınca

çumçuk serçe

çurçut destanda geçen bir etnik isim

çuvilläş- nara atmak

çümäk kurna

çürräk bağırtlak

D

daqıqa dakika

dåbil :bkz.: dåbul

dåbul davul

dåd feryat

dåd-våy ah vah

dåγ dağ, yara

dåγlä- dağlamak

dåγli dağlı, yaralı

dåim daima

dåimå daima

dål dal

dånå ulu, yüce

dåri- saldırmak

dårit- saldırmak

dåstån destan

dåv korku

dåvån geçit

dåvdirä- telaşa kapılarak ne yapacağını şaşırmak

dåyrä bir tür tef

de- demek

dehqançilik çiftçilik

dengiz deniz

dev dev

devånä divane

devår duvar

dä'vå dava

däbdälä telaş

dädärbåqı derbeder

dädil korkusuz

däh deh

dälcåq haydi

dälä kır

dällål aracı

dällålbåşi baş aracı

Dällibåy destan kahramanının ismi

däm 1. dem, an. 2. nefes.

däm-bädäm her an, sürekli

dämlåvçi çaycı

dämlä- demlemek

därbänd boğaz, geçit

Därbändi destanda geçen yer ismi

därçä küçük pencere

därd dert

därdmänd dertli

därä vadi

däräxt ağaç

däräxtzår ağaçlık

däräk haber

därgümån şüpheli

därhål derhal

därkår gerek

därmån derman

därråv hemen, derhal

därvåqe gerçekten

därvåzä kapı

därvåzäbån şehir giriş kapısı nöbetçisi

därvåzäbån şehir kapı muhafızı

därviş derviş

däryå nehir

däryååbåd nehir zengini

däst el

dästä deste

dästmåyä yardımcı

dästur destur

dästurxån sofra

däşt kır

däştlik çöllük

däv :bkz.: dev

dävå deva

dävå deva

dävåm devam

dävlät devlet, zenginlik

dävr devir

dävrån devran

däydi- gücünü kaybetmek

Däyräbåd destanda geçen yer ismi

dikkä-dikkä zıp zıp

dikkillä- oynaklaşmak, hareketlenmek

dil gönül

dilbär dilber

dildår tatlı dilli

dildårlik avuntu, teselli

dim sessiz

dimåγı dimağ

din din

dirillä- tir tir titremek

dirkilläş- zıp zıp yürümek

diyår diyar

diydår yüz

doγ :bkz.: **doq**

doγlä- :bkz.: **doqlä-**

doq korkutmak için yapılan her türlü hareket, korkutuş

doqlä- korkutmak

dolänä dağ elması

doltä topalak

dombirä bir müzik aleti

donån üç yaşını doldurup dört yaşına giren at

doppi bir baş giysisi

dormän destan geçen etnik isim

dost dost

Dostumän toz duman

doş göğüs

dökån dükkan

dön- dönmek

döndir- döndürmek

döng tepe

dönglik tepelik

döngrä- çıkıntı yapmak

duå dua

dubur ayak sesi

dum kuyruk

dumåγ :bkz.: dimåγ

dunyå dünya

durbin dürbün

dustämån :bkz.: dostumän

dübül davul

dügånä arkadaş (kız kıza)

dür inci

dürräçä küçük eşarp

dürsillä- gürüldemek

düşmän düşman

düyüm Allah'ın sıfatlarından biri

E

e e

e'tibår: dikkat, itibar

eçki keçi

eg- eğmek

egä sahip

egällä- almak, sahip çıkmak

Egäm Allah (sadece üçüncü tekil şahısta)

egär eyer

egärdä eğer

egärlä- eyerlemek

egin omuz

egri eğri

ehtiyåt ihtiyat, tedbir

ektir- ektirmek

el el, yurt, memleket

elçi elçi

elän- yalvarmak

eläs-eläs güçlükle, güç bela

elät kabile

elibåy zengin

ellik elli

elt- götürmek

em- emmek

emäs değil

emäsä öyleyse

emiz- emzirmek

en en

en- inmek

endi şimdi

endir- indirmek

enä anne

enäγar sütü bozuk

eng en

enkäy- eğilmek

Er Xızir Hazreti Hızır

er er, yiğit

Erån İran

erånlik İranlı

Eräm :bkz.: İräm

ergäş- peşine takılmak

ergäştir- ardına takıp götürmek

eri- erimek

erin- erinmek

erit- eritmek

erk irade

erkä şımarık

erkäk erkek

erkälät- şımartmak

erkin özgür

erlik erlik, yiğitlik

ermäk oyuncak, meşgale

Ersäri destanda bir yer ismi ve etnik isim

ertä sabah

ertägä yarın

ertäläb sabahleyin

ertän yarın

es akıl, bilinç

es- esmek

esån sağ, hayatta

esån-åmån sağ salim

esä ise

eski eski

eslä- hatırlamak

esli dikkatli

eşäk eşek

eşik kapı

eşit- işitmek

et et

et- etmek

etäk etek (dağ)

etäklä- dağ eteği boyunca gitmek

etik çizme

ey- :bkz.: eg-

ey, ey

ezil- ezilmek

Ä

Äbå Muslim Ebu Müslim

äbädiy ebedi

äbil-γubil paldır küldür

äbzäl binek hayvanlarını eğerlemek ya da arabaya koşmak için gerekli olan malzemeler, takım

äbzällä- eğerlemek, ata takımlarını takmak

äcåyib 1. acayip, tuhaf. 2. harikulade

äcdähår ejderha

äcdärhå ejderha

äcäb garip, tuhaf

äcäl ecel

äcäm Acem

äcrät- ayırmak

äççıq 1. acı (tat). 2. öfke.

äççıqlän- öfkelenmek, kızmak

äçi- acımak

ädå eda

ädålätli adaletli

ädåli edalı

ädäb edep

ädäş- yolunu şaşırmak, yanılmak

ädi-bädi deyiş- laf yarıştırmak

ädir yamaç

äftådä aciz, güçsüz

äfuv af

ägär eğer

ägärçi eğer

ägärdä eğer

ä-hä hım hım

ähmåq ahmak

Ähmäd destan kahramanının ismi

Ähmäd särdår destan kahramanının ismi

Ähmädbek destan kahramanının ismi

ähvål ehval

äkä ağabey

äks aks

älaγda endişe içinde, endişeli

ä'lå âlâ

älåhidä farklı, özgün.

älåmät alamet

älbättä elbette

älcirä- kendine hakim olamamak

äldä- aldatmak

äldäş aldatma

äläksi- kabus ya da ateşli hastalık neticesinde anlaşılmaz sözler söylemek

äläm elem

älängä alev

älänglä- alevlenmek

älhäväs hevesli

älläqaçån çoktan, ne zamandan beri

älmäş- değiştirilmek

älmäştir- değiştirmek

älvån elvan

ämäki amca

ämäl ünvan

ämäldår yönetici

ämir emir

ämmå ama

ämr emir

änbär hoş kokulu bir madde, amber

äncåm malzeme, eşya

äncåm-äslähä malzeme, eşya

äncä oldukça, hayli; pek

äncäyin o kadar, pek

ändä o anda; orada

ändän ondan

ändärmån meşgul

änä işte

äng- eğilmek

ängdäy onun gibi

änggi- afallaşmak

änglä- anlamak

ängräy- afallaşmak

änıq açık, bilinen

änqay- ağzı açık kalmak

änqåv avanak

änqı- yayılmak (koku)

änvåyi türlü türlü, değişik

änvär hoş kokulu bir madde, amber

ärbåv bkz.: **ärvåh**

ärbä- aldatmak

ärçä çam

ärdisäri aynı zamanda

äräb etnik isim, Arap

Äräbi tulpår bir Arap atı cinsi

äräbi Arabi

äräz küskünlük, dargınlık

äryumåq bir at cinsi

ärıq 1. ark. 2. zayıf

ärillä- kişnemek

ärillät- kişnetmek

ärk saray

ärqam mår alaca yılan

ärqån urgan

ärmån arzu, istek, heves

ärmän Ermenistan

ärpä arpa

ärslån aslan

ärvåh ruh

ärzi- değmek

Äsåm destan kahramanının ismi

äsåv yabani

äsbåb alet

äsbåb-äslähä alet, malzeme

äsäl bal

äsir esir

äskär asker

Äsqar tayı destanda geçen bir dağın ismi

Äsqar destanda geçen bir dağın ismi

äsl asıl

äslå asla

äslähä-äncåm alet, malzeme

äsli gerçekte, aslen

äslidä aslında

äsllik asillik

äsr 1. Esir. 2. İkindi vakti

äsrår esrar

äsrä- korumak, kollamak

ässälåmu äläykum selamünaleyküm

ästä yavaş; yavaşça

ästä-ästä yavaş yavaş

ästär astar

ästä-sekin yavaş yavaş

ätåqli ünlü

ätäl- adlandırılmak

ätir hoş kokulu bir madde.

ätråf etraf

ättäng yazık

ätvår tavır

ävbåş serseri

Ävgån Afganistan

ävlåd cet, ata

ävliyå evliya

ävliyåtåb evliya gibi (adam)

ävrät avrat (mahalli)

ävväl evvel, önce

ävväldän evvelden, önceden

ävvälgi evvelki, önceki

ävväli önce

ävvälidän evvelinden, önceden

ävzå vaziyet, hal

äyå ey

äyål kadın

äyån ayan, belli, açık

äyb ayıp, suç

äybdår kusurlu

äyä- korumak, kollamak

äyämäsdän acımadan

äyyåqçi casus

äyıq ayı

äyib bkz: äyb

äyil eyerin üstü ve atın karnından geçirilerek bağlanan tokalı kayış

äyir- ayırmak

äyqaş- üst üste yığılmak

äylä- eylemek

äyläm- 1. çevresini dolaşmak. 2. dönmek

äylänäy kurban olayım!

äyläntir- çevresini dolaştırmak

äynıqsä özellikle

äyni aynı

äyni- çürümek

äyrålıq ayrılık

äyrån ayran

äyri- ayırmak

äyril- ayrılmak

äyrilik ayrılık

äyt- söylemek

äytiş- karşılıklı söylemek

äyvån ayvan, sundurma

äyvånçä küçük ayvan

äyyår kurnaz

äyyårbåşi baş danışman (hile ve kurnazlık işlerinde)

äyyårlik kurnazlık

äzåb azap

äzåblän- acı çekmek

äzån sabah ezanı vakti

äzä yas

äzäl ezel

äzäyişlä- koruyup kollamak

äzim azim

äziz aziz

äzlät azledilmiş

F

faqır fakir

faqır-postäk fakir fukara

fåtihä Fatiha

fåydä fayda

fåydälän- faydalanmak

fe'l-xoy hal ve hareketler

fähm idrak, anlayış

fäqat 1. fakat, ancak. 2. sadece

fälån falan

fäläk gök

Färäng Destanda geçen etnik isim, Frenk

färiştä melek

Färqıs dev destan kahramanı devin ismi

färmån ferman

färz farz

Färzänd evlat

fäsil fasıl, an

fäyz feyz

fıq-fıq fırk fırk (iç çekme)

fidå feda

fidåyi fedakar

fiγån figan

fikr fikir

fil fil

filbån fil bakıcısı

fuqarå vatandaş

fursät 1. fırsat. 2. uygun zaman, fırsat

G

gåh gah

gåhidä gah, bazen

gerdäy- göğüs germek, gerinmek

gäc eğri

Gäcdüm destan kahramanının ismi

Gäcdümbek destan kahramanının ismi

gäcäk zülüf

gäcäkdår zülüflü

gädåy dilenci

gädåy fakir

gädåybäççä çocuk dilenci

gädåyçilik dilencilik

gäl sıra

gälä kale

gändä pislik

gäp söz

gäpir- konuşmak

gäpläş- konuşmak (karşılıklı)

gäråv güvence

gärd zerre

gärdän gerdan

gärdiş çember

gärmä destanda yer ismi

gärtäk küçük parça

gärtäkkinä ufacık, çok küçük

gäşt : gäşti peşin tam öğle vakti

gäşt sefa

gäştäk estetik zevk

gäv :bkz.: gäp

gävdä gövde

gävhär cevher

gäz 1 cm'ye eşit eski bir uzunluk ölçü birimi

gäzä yar, çukurluk

gäzändä Arı, yılan, çiyan gibi sokan canlıların genel ismi

gäzlä- gez ölçü birimi ile hesaplamak

gicinglä- huzursuz olmak

giläm halı

gilämçi halıcı

girdiş çember

Giriş yay ipi

gödäk bebek

göl aptal

gör mezar

göristån mezarlık

göristånlik mezarlık

Göroγli destan kahramanının ismi

Göroγlibek destan kahramanının ismi

Göroγlixån destan kahramanının ismi

Göroγlişå destan kahramanının ismi

göşt et

gözäl güzel

gumån şüphe

guppi kalın pamuklu palto

guvillä- guv diye ses çıkarmak

Gügürt kibrit

gül gül; çiçek

gülbåγ gül bahçesi

Güldånä destan kahramanının ismi

güldir måmåm gök gürültüsü

gülgün kırmızı renkli

gülxan ateş yakılan yer

gülistån gül bahçesi

güllä- çiçek açmak

gülşän çiçek bahçesi

güluzår çiçek bahçesi

gülzår çiçek bahçesi

güm güm diye ses çıkarmak

gümån şüphe

gümånsirä- şüphelenmek

günåh günah, suç

günåhkår günahkar

güppä pat diye

Gürcistån destanda geçen bir yer ismi

Gürgån däryåsi nehir ismi

gürkirä- parlamak

gürpillä- ses taklidi gürüldemek

gürüç pirinç

gürüllä- gürüldemek

gürüllät- gürüldetmek

gürüng sohbet

gürüngläş- sohbet etmek

gürzi gürz

güzäl güzel

güzär güzar

güzär güzergah

γ

γacir leş

γaflät gaflet

γalçä cahil

γalät acayip, tuhaf

γaläti acayip, tuhaf

γam gam

γamgin gamlı

γamxor gamlı

γamlik gamlı olma durumu, gamlılık

γamzä gamze

γanim düşman

γanimät ganimet

γaräm-γaräm öbek öbek (sadece ekin)

γarib garip

γariblik gariplik

γarillä- hırlamak;

γarq gark

γarqılläş- hep birlikte hırlamak

γarqırä- böğürmek

γayrät gayret; hırs

γayri din dinsiz

γayri mämläkät yabancı memleket

γayri yurt yabancı yurt

γayri gayri

γayur içi kara

γayurlik içi karalık, kötülük

γazäb gazap

γazälåy grup halinde uçan, toygardan biraz büyük, taçlı, kara kuş

γåbån yabani

γåfil gafil

γålib galip

γår mağara. **közi γar** gözü kara

γåv engel

γåvcirä- ne yapacağını şaşırmak

γåvγa kavga

γåvsul-γıyås dini inanışlara göre tabiat üstü güçlere sahip olan, göze görünmeyen, birbirinden ayrılmayan efsanevi kırk ruh olan Çiltanların büyüğü olan dört ruh

γåyib gayip

γåyibånä acayip

γıcin öfke

γıdinglä- vıdı vıdı etmek

γılåf kılıf

γıläyläş- kararmak

γıråt destan kahramanı atın ismi

γırkök destan kahramanı atın ismi

γırråm hilekar

γışt tuğla

γıybätçi gıybetçi

γızlä- sıkıştırmak, zorlamak

γocin- gocunmak

γoç koç (yiğit)

γoççåq koç gibi

γoçlik koçluk

γonån iki yaşındaki at

γubår gönül kiri

γuldirä- homurdanmak

γulimi bakımlı

γunån iki yaşındaki at

γunçä gonca

γurillä- gurul gurul ses çıkarmak

γurräk yaban kumrusu

γurullät- gur gur ses çıkarmak

γusil gusül

H

Haq Hak, Allah

haq hak; doğru

haqıqıy hakiki

haqlä- 1. hakkını ödemek, yerine getirmek 2. atlamak

haqli hakkı olan

hå ha

håcät hacet

hådisä hadise

håkim 1. vali. 2. hakim

håkimlik valilik

hål hal

hål hal

Håldår mähräm destan kahramanının ismi

Håldår destan kahramanının ismi

hålä teyze

håliçä şimdilik

hålvä helva

hålväçi helvacı

håmilä hamile

hånä hane, ev

håri- yorulmak

håsil: hasıl

håv hey

Håvdäk köl göl ismi

håviç avuç

håvli ev

håvliçä küçük ev

Håvli-häräm ev bark

håvur hararet

håvuzçä küçük havuz

håzir 1. şimdi. 2. hazır

håzirçä şimdilik

he he

heç bolmäsä hiç olmazsa, en azından

heç kim hiçkimse

heç hiç

hesåb hesap

hä demäyin ansızın, birdenbire

hä 1. evet. 2. he

häcr hicran

häd had

häddili deli dolu

hädik tedirginlik

Häfdärxån destanda geçen bir yer ismi

häftä hafta

häftiyäk Kur'an'ın yedide birinden oluşan küçük kitap

häklä- ayak ucu ile sıçrayarak gitmek

häqårät hakaret

häqıqat hakikat

häqır sekremek

Hälåkät helaket, facialı ölüm

hälåq helak

hälål helal

häläk **:bkz.: hälåq**

häli 1. henüz, şimdilik. 2. bundan sonra

häligi şu, adı geçen

hälizämån kısa zamanda

hälqa halka

hälqum boğaz

häm hem; de, da

hämd hamd

hämdäm dost

Hämişä her zaman

hämişägi her zamanki

hämişägisidäy her zamanki gibi

hämiyätsiz hamiyetsiz

hämmä hepsi, herşey

hämyån kese

hängåmä sohbet

hängämä :bkz.: hängåmä

hängirä- anırmak

häpräk uzun adım (at)

häpräng uzun adım (at)

här her

här dåim daima, her zaman

här neçük her türlü

här neçük her türlü

häråmi harami

härbä harp, savaş

härdäm her an

häräkät hareket

härgiz asla

härir ipek

Härişåh destan kahramanının ismi

Häsän bolyår destan kahramanının ismi

Häsän çåpsån destan kahramanının ismi

Häsän çåpsån destan kahramanının ismi

Häsän Kölbär destan kahramanının ismi

Häsänbek destan kahramanının ismi

Häsänxån destan kahramanının ismi

häsrät hasret

häsrätläş- dertleşmek

Häştärxån destanda geçen bir yer ismi

hätlä- atlamak

hättå hatta

häväs heves

häväskår heveskar, hevesli

häy hey

häyå haya

häyål hayal kurmak

häyåt hayat

häybät heybet

häydåv otlatma, sürme

häydä- sürmek, haydamak

häyällä- gecikmek

häyf hayıf

häyqır- haykırmak

häyrån şaşkın

häyt heyt

häyvån hayvan

Häzär dengizi deniz ismi

häzär nefret

häzil şaka

häzilläş- şakalaşmak

häzilmänd şakacı

häzil-päzil şakalı

Häzräti Dåvud Hazreti Davut

Häzräti Xızir Hazreti Hızır

hıqqılä- hıçkırarak ağlamak

hiccälä- hecelemek

hicirlä- cırlamak

hikmät hikmet

hikmätli hikmetli

Hilålåy destan kahramanının ismi

hillänglä- tir tir titremek

him-him hım hım

himmät himmet

hindu Hintli

hisåb hesap

hisåblä- hesaplamak

hisåbläş- hesaplaşmak

hiylä hile

hiylägär hilekar

Hizr Hazreti Hızır

hob 1. güzel

hoblik güzellik

hop pek, çok

hov hey

hoy hey

höl ıslak, nemli

hulkär Ülker (yıldız takımı)

hunärmänd hünerli, mahir, usta

huri huri

hurmät hürmet

hurmätli hürmetli

hurpäy- ürümek

huru bkz.: huri

huş bilinç

huşyår uyanık

huv of

huzur huzur

hücüm hücum

hükm hüküm

hükmin bencil

hükmnåmä buyruk, hüküm

hükmrån hükümran

hünär hüner

hür hür

hürk- ürkmek

hürkäk ürkek

hüsn hüsün, güzellik

hüt şemsi yıl hesabında on ikinci ayın adı (22 şubat-21 mart arası)

X

xabär haber

xabärçi haberci

xabärdår haberdar, haberi var

xafä üzüntü

xalås kurtulma

xalq halk

xaltä torba

xancär hançer

xaråb harap

xaråbä harabe

xaräcät masraf

xaridår müşteri, alıcı

xas ot, yemlik ot

xasislik cimrilik

xaşäk ot, yemlik ot

xat çizik, çizgi

xat mektup

xatär tehlike

xavf endişe, kaygı

xayål hayal

xayr hayır

xayriyä hayır işleri

xazån sonbahar

xazinä hazine

xazinäçi hazineci

xåb uyku

xåh ister ..., ister...

xåhiş istek

xåhlä- istemek

xål ben

Xålcuvån destan kahramanının ismi

Xålcuvånåy destan kahramanının ismi

Xåldånä destan kahramanının ismi

Xåldår destan kahramanının ismi

Xåldårbek destan kahramanının ismi

xålä teyze

xåli kurtulmuş, bağlı değil

xålis halis

xåm ham

xån han

xånä oda

xånäqåh garip ve kimsesizlerin, dervişlerin barındığı yer

xånäsi küygür evi yanasıca

xånäzåd soylu

xånlik hanlık

xånzådä han ailesine mensup

xår hor

xåsiyät özellik

xåtin eş, zevce

xåtinbåz kadın düşkünü

xåtinlik karılık

xåtir hatır

xåtir hatır

xåtircäm sakin, huzurlu

xåvlıq- telaşlanmak

xezlä- hızlandırmak, acele ettirmek

xästä hasta

xätå hata

xäyl yığın

xıl tür, çeşit

xıl-xıl çeşit çeşit

xıllädän çeşit çeşit

xılpillät- hörplemek

xılvät gözden uzak, kenarda

Xınä kına

xıråc bir tür vergi, haraç

xırmån harman

xıtåb hitap

Xıtåy destanda geçen bir yer ismi, Çin

xıyånät hıyanet

Xızir Hazreti Hızır

xızmät hizmet; görev

xızmätçi hizmetçi

xızmätkår hizmetkar

xızzäng firlama

xob çok, pek

xocayin efendi

xocä efendi

Xocätåγ destanda geçen dağ ismi

xomräy- meyusane bakmak

xongrä- iç çekmek

xop 1. güzel; iyi. 2. peki, olur

xorlän- içerlemek

xorlik içerleme

xoş hoş

xoşläş- vedalaşmak

xotän destanda geçen bir yer ismi, Hoten

xoy huy, karakter

xucrä oda

xudå Allah

xudåcoy kendini Allah yolunda adamış, derviş

xudåy Allah

xudåyi kendini Allah yoluna adamış, derviş

xudåyim Ey Allahım!

xuddi aynı; sanki

xulläsi sonuç olarak

xumår göz bebeği

xun öldürülen bir kimse, kaybedilen ya da zarar verilen bir şey karşılığında ödenen hak.

Xunxår destan kahramanının ismi ve yer adı

Xunxårşåh destan kahramanının ismi

xurcun heybe

xurräm şad, mutlu

xurrämlik mutluluk

xursänd memnun

xuş hoş

xuşåmäd pohpohlama

xuşlä- hoşuna gidecek şeyler yapmak

xuştår aşık

I

ıxlås ihlas

ıxtiyår erk, karar alma gücü

ılıq ılık

ırγalät- o yana bu yana hareket ettirmek

İ

ibrät ibret

icåzät icazet, izin

iç iç

iç- içmek

içil- içilmek

içindä içinde

içir- içirmek

içkäri içeri

içkäridä içeride

içki iç, içerideki

içkuyåv içgüveyi

içrä içine

iffätli iffetli

ignä iğne

ikkåvi ikisi

ikki iki

ikkinçi ikinci

İkkinçidän ikinci olarak

ikkitä iki tane

ikråm ikram

il- ilişmek; iliştirmek

il- iliştirmek

ilåc ilaç, çare, yol

İlåhim ey Tanrım

ilållå İllallah

ilån yılan

ildäm hızlı

ildir- iliştirmek

ilä ile

ilgäri 1. ileri. 2. daha önce

ilgäş- ilişmek

ilγårläş- ilerlemek

ilhaq ilhak

ilhåm ilham

ili- ılımak

ilig 1. hükümdar. 2. el

ilik :bkz.: ilig 2

ilin- takılmak

ilintir- takmak

ilm ilim

ilmäk askı

ilmi ilmi

iltimås rica

imå ima

imå-işårät ima işaret

imån iman

imårät imaret

imirsilä- oyalanmak, uyuşukluk etmek

imirsilän- oyalanmak

imkån imkan

imlä- işeret ederek çağırmak

imrän- imrenmek

imtihån imtihan

imtil- atılmak

indä- bir şey dememek, sesini çıkarmamak (sadece olumsuz)

indäş- üstüne varmak

ingiçkä ince

ingrä- inlemek

ini küçük erkek kardeş

insåf insaf

insån insan

ins-cins cinler

intil- atılmak

intizåmläş- intizamlı hale gelmek

intizår intizar

ip ip

ipår misk

ipäk ipek

irådä irade

İräm båγ destanda geçen, olağanüstü güzelliklere sahip, Yunus perinin yaşadığı bağ

irγa- sıçramak

irγaldir- ayağı birbirine dolaşmak, sallanmak

irγıt- sıçratmak

is koku

İsfihån 1. destanda geçen şehir ismi. 2. Bu şehre özgü kaliteli kılıç.

isi- ısınmak

isin- ısınmak

isitmä sıtma; ateş basması

isitmälä- sıtmaya tutulmak; ateş basmak

iskä- koklamak

ism isim

issıq- sıcak

istä- 1. istemek. 2. aramak

istäk istek

iş iş

işån- inanmak; güvenmek

işånç inanç

işånçsizlik itimatsızlık, güvenmeme

işånimli güvenilir

işårät işaret

işårät işaret

işq aşk

işqıbåz tutkun

işqılib ne olursa olsun, her halukarda

işlä- çalışmak

işlät- çalıştırmak

işli işi var

iştån bir tür giysi

iştähä iştah

it köpek

itär- itmek

itsiygäk çukurlarda yetişen yemlik ot türü

ivi- ıslanmak

ivit- ıslatmak

iyäk çene

iyärt- götürmek

iyıqtir- hasta etmek

iymän- çekinmek

iz iz, yol

izhår izhar

izillä- vınlamak

izlåvçi arayan

izlä- aramak

izzä utanma hissi

izzät izzet

K

kåkil kahkül

kåmil kamil

kår iş, yol

kåråvul nöbetçi

kårsån eğerin arka kısmı

kåsä kase

kåsägül saki

kåsib el gücü ile çalışan usta

kåsiblik el işçiliği

Kåşån destanda geçen yer ismi

kåvlä- kazmak

kåvuş bir ayak giyimi

kåyi- azarlamak

keç- affetmek, bağışlamak

keç akşam

keçä 1. dün 2. gece

keçir- geçirmek

keçki akşam

keçqurun akşamleyin

keksä yaşlı

keksär- ihtiyarlamak

kel- gelmek

kel kel

kelbät biçim, görünüş

kelgindi göçmen

kelin gelinler

kelinçäk yeni gelin

keliş gelme, geliş

keltir- getirmek

keltirgiz- getirtmek

keltiril- getirilmek

keng geniş

kengäş- danışmak

kengäy- genişlemek

kengiş genişçe

kep- kurumak

ker- germek

keräk gerek, lazım

keräkli gerekli

kerişgän gergin, gerili

kervån kervan

kes- kesmek

kesäk kurumuş çamur parçası

kestir- kestirmek

ket art, arka

ket- gitmek

ketidän ardından

ketir- getirmek

ketiş gitme, gidiş

keyin sonra

keyinçälik daha sonra

kez dönem

kez- gezmek

kez vakit, dönem

kezdir- gezdirmek

käbåb kebap

Kä'bä Kabe

käbi gibi

käft el içi, aya

käklik keklik

käl kel

kälimä kelime

källä kelle, baş

källäpoş bir tür baş giysisi, kalpak

kältä kısa

kältäk sopa

käm noksan, eksik

kämål kemal

kämån yay

kämbäγal fakir

kämçilik eksiklik, noksanlık

kämär 1. kemer 2. dağ arası geçit veren yer

kämäy- azalmak

kämäyt- azaltmak

kämidä en azından

käm-käm azar azar

kämlik eksiklik, noksanlık

kämpir yaşlı kadın

kämsit- küçümsemek

kämzul yazlık palto olarak giyilen hafif bir üst giysisi

känår kenar

käniz cariye

känizäk cariye

käpkir kevgir

käppä kocaman

käptär güvercin

kär sağır

käråmät keramet

käräm kerem, lütuf

Käräşmä kırıtma

käräşmäli cilveli

kärk gergedan

kärnäy bakırdan yapılan, uzun ve ağzı geniş üflemeli bir müzik aleti

kärvån kervan

käsb meslek

käsäl hasta

käsälmänd hasta

käsir ağırlık ölçü birimi

käşäl hasret duyan

käştä nakış

kätik gedik, çukurluk

kättä büyük

kättär- 1. büyümek. 2. diklenmek

käväk oyuk

käy sonra

käyf keyif

käzzåb dolandırıcı

kiçik küçük

kiçik küçük

kiçkinä küçücük

kigiz keçe

kim kim

kimxåb bir tür kumaş

kimlik kimlik, şahsiyat

kimsä kimse

kimsäsiz kimsesiz

kiprik kirpik

kir- girmek

kir kir; çamaşır

kirgiz- içeri sokmak

kiriş girme, giriş

kirit- sokmak, içeri almak

kirlä- kirlenmek

kissä kese

kişi kişi

kişnä- kişnemek

kiy- giymek

kiydir- giydirmek

kiyik geyik

kiyim giyim, giysi, elbise

kiyin- giyinmek

Kohi Qåf Kaf Dağı

kozi kuzu

köç- 1. göç etmek. 2. taşınmak

köçä sokak

köçäbåγ yol üstündeki bağ

köçät fidan

köçir- göç ettirmek

köhnä eski

köhnär- eskimek

kök 1. gök, gökyüzü; 2. mavi, gök

kökär- yeşermek, göğermek

kökät fidan

kökiş mavimsi

kökläm bahar

Kökläng destanda geçen etnik yer ismi ve etnik isim

kökläng Türkmen aşireti

kökräk göğüs

köks göğüs

Köktemir destan kahramanı atın ismi

köl göl

köm- gömmek

kömäkdåş yardımcı

kömil- gömülmek

köm-kök gömgök

kön- razı olmak

köndäläng engel

köndir- razı etmek

köngil gönül

könik- alışmak

köp çok

köpçi- ekşimek (mide)

köpäyläş- birleşerek bir araya gelmek

köpäyt- çoğaltmak

köpik köpük

köpir- köpürmek

köpşit- köpürtmek

köptir- köpürtmek

kör- görmek

kör kör

körgilik güzellik

Körgülik başa gelen, çekilecek olan

körin- görünmek

körin- görünmek

köriş- görüşmek

körk güzellik

körk güzellik

körkämlik güzellik

körksiz çirkin

körlik körlük

körsät- göstermek

köşk köşk

köt göt

kötär- kaldırmak

kötärgiz- kaldırmak

köyläk gömlek

köz kåsäsi göz kapağı

köz göz

közlä- hedeflemek

közlik gözlü

közsiz gözsüz, kör

ku ya

kulbä kulübe

kuyåv damat

küç güç

küçlilik güçlülük

kül- gülmek

külå külah

külçä külçe

küldir- güldürmek

külgi alay

küliş gülümseme, gülüş

kümüş gümüş

kün 1. gün 2. güneş

künçıqar doğu

kündä kütük

kündüz gündüz

künlik günlük

küräk kürek

küräş güreş

küräş- güreşmek

küşådä ziyade

küt- beklemek

küy bir tür halk şarkısı

küy- yanmak

küyä is

küylä- söylemek (türkü)

küz güz, sonbahar

küzä kısa ve küt

küzät- karşılamaya çıkmak

Q

qabåhät kabahat

qabåq 1. su kabağı. 2. göz kapağı

qabätim kabahat, suç

qabırγa kaburga

qabil kabil

qabr kabir

qabul kabul

qaçån ne zaman

qad boy, boy pos

qaddi-bäst boy pos

qaddu qåmät boy pos

qadä- saplamak

qadäh kadeh

qadäl hedef, nişan

qadäm adım

qadimgi eski

qad-qåmätli boylu poslu

qadr kadir, değer

qadrdån kıymetli, değerli

qadr-qımmät kadir kıymet

qadrli muhterem

qahr öfke

qahrämån kahraman

qahrlän- öfkelenmek

qahşät- kurutmak, soldurmak

qaqşät- kurutmak, soldurmak

qal'ä kale

qalb kalp

qaldirγåç kırlangıç

qalä- tıkıştırmak, sokuşturmak

qaläm kalem

qalämqåş kalem kaşlı

qalämpir biber

qaländär derviş

qalin kalın

qalinläş- kalınlaşmak

qalqån kalkan

qalqı- çalkalanmak

qallıq nişanlı

qalmåq destanda geçen bir etnik isim, Kalmak

qalpåq kalpak

qaltirä- titremek

qamåqli kapalı

qamçi kamçı

qamçilä- kamçılamak

qamä- 1. hapsetmek. 2. kilitlemek

qamär ay

qanåät kanaat

qanåt kanat

qançä ne kadar; pek çok, nice

qand şeker türü

qandålät şekerleme

qandäy nasıl

qani hani, nerede; haydi

qanqay- yükselmek

qantär kışın son dönemi

qapiş- birbirinin içine girmek, yapışmak

qapşir- yapıştırmak

qaråq ışık, nur

qarår karar

qarçiyay kırlangıç

qarä- 1. bakmak. 2. bağlı olmak, tabi olmak

qaräb -e doğru, yönünde

qarägändä .. e göre

qaräm bağlı

qaräş- bakışmak

qaräş bakma, bakış

qaräşli bağlı

qarät- tabi etmek

qari- ihtiyarlamak, yaşlanmak

qari yaşlı, ihtiyar

qariç karış

qari-qartäng yaşlı insanlar

qarilik ihtiyarlık, yaşlılık

qartäng yaşlı insan

qartäy- ihtiyarlamak, yaşlanmak

qarz borç

qasås kısas, öç

qasd kasıt

qasäbä eşarp

qasr kasır

qaşlä- kaşağılamak

qatår katar, dizi, sıra

qatårläş- sıra sıra dizilmek

qatårlät- sıraya dizmek

qatlämä bazlama

qaträ katre

qattıq 1. katı, sert. 2. iyice

qattıq-quttuq kuru muru, kara kuru

qatti :bkz.: qattıq

qay hangi

qayåq neresi

qayåqdä nerede

qayåqdän nereden

qayåqqa nereye

qayån nereye

qayåndä nerede

qayçı makas

qaydä nerede

qaydin nereden

qayer neresi

qayγu kaygı

qayin kayın

qayqay- heybetle yükselmek,

qaynä- kaynamak

qayril- dönmek

qaysi hangi

qayt- geri dönmek

qaytä tekrar

qaytär- geri döndürmek

qazdir- kazdırmak

qåb kap

qåbirγa kaburga

qåç- kaçmak

qåçir- kaçırmak

qåçqınçi kaçak

qådir kadir

Qåf Kaf Dağı

qåγåz kağıt

qåγın- sürünmek

qåq- 1. kakmak. 2. kanat çırpmak

qåqıl- çakılmak

qåqtir- kaktırmak

qål- kalmak

qåldir- bırakmak

qålgän kalkan

qåmät boy

qån kan

qåndir- kandırmak

qåndir- kandırmak, tatmin etmek

qånä- kanamak

qånät- kanatmak

qånıq- kanmak, doymak

qåp kap

qåpqårä kapkara

qåplä- kaplamak

qåplän- kaplanmak

qåptir- kaplatmak

qår kar

qårånγı karanlık

qårånγı karanlık

qårånγıläş- karanlıklaşmak; kararmak

qåråvul muhafız

qårä 1. kara, siyah. 2. sıradan; adi, basit

qåräböci cadı

qåräy- kararmak

qårin karın

qåruv bakış

qåş kaş

qåşåq fakir

qåşıq kaşık

qåşidä huzurunda

qåt- eklemek

qåt- katmak

qåt- katmak

qåtil- katılmak

qåtir- kurutmak

qåvun kavun

qåvurdåq kavurma

qåyil kayil, ikna olmuş

qåzåq destanda geçen bir etnik isim, Kazak

qåzån kazan

qåzi kadı

qåzixånä kadılık

Qıblä Kıble

qıçä- acele etmek

qıçqır- haykırmak

qıdir- aramak

qıqınglä- kıkırdamak, kıkırdayarak gülmek

qıl- kılmak

qıldirib- yaptırmak

qıldirt- yaptırtmak

qıliç kılıç

qılin- yapılmak

qımirlät- kımıldatmak

qımmätbähå çok değerli

qımti- dudaklarını ısırmak

qın kın

qıp-qızil kıpkızıl

qıp-yälänγåç çırılçıplak

qır kır

qır- kırmak

qırγåq kıyı, kenar

qırγın kırım

qırγıy bıldırcın

qıril- kırılmak

qırindi kırıntı

Qırkök destan kahramanı atın ismi

Qırq qız destan kahramanı Kırk kız

Qırq yigit destan kahramanı Kırk yiğit

qırq kırk

Qırmä destan kahramanının ismi

qırmiç yemek artığı

qırmizi kırmızı

qıs- kısmak

qısqa kısa

qısqasi kısacası

qısm kısım

qısmät kısmet

qıssä kıssa

qıståv zorlama

qıstä- zorlamak

qıstir- kıstırmak

qış kış

qışki kışın, kışta olan

qışlåq köy

qıy- kıymak

qıyåmät kıyamet

qıy-çuv gürültü patırtı, uğultu

qıydir- kıydırmak

qıyä 1. kenar, merkezden uzak yer. 2. yamaç

qıyälä- kıyısı boyunca ilerlemek

qıyıq eğri

qıymät kıymet

qıynåq zorluk, sıkıntı

qıynä- zorlamak

qıynäl- zorlanmak

qıyşäy- kurumak; bükülmek

qız kız

qız-cuvån kadın ve kızlar

qızçä küçük kız

qızdir- kızdırmak

qızär- kızarmak

qızγan- kıskanmak

qızıq ilginç

qızış- kızışmak

qızi- kızışmak

qızıl kızıl, kırmız

Qızılåyåq çölü Destanda geçen bir çöl adı

qızılbåş başlarına kırmızı sarık takan bir tarikat üyesi

qoγırçåq kukla

qol el, kol

qolromål mendil

qoltıq koltuk

qoltıqlä- koltuklamak

qon- konmak

qonγır gri (renk)

qorbåşi hanlıklarda silah deposunun yöneticisi

qorγan kale

qorıq şehrin dışında özel olarak tahsis edilen yer, yurtluk

qori- korumak

qorit- korutmak

qorq- korkmak

qorqåq korkak

qorqıt- korkutmak

qorqultåy bir kuş türü

qoş çift

qoş- eklemek

qoşä çift

qoşıq koşma

qoşil- eklenmek

qoşin ordu; asker

qoy- koymak

qoy koyun

qoyärdä-qoymäy üsteleyerek, yakasını bırakmadan

qozγa- artmak, güçlenmek, şiddetlenmek

qozilä- kuzulamak

qubbä boncuk

quç- kucaklamak

quçåq kucak

quçåq kucak

quçåqlä- kucaklamak

quçåqläş- kucaklaşmak

quçä- kucaklamak

qudrät kudret

qul köle, kul

qulåç kulaç

qulåq kulak

quläy kolay, uygun, elverişli

quläylä- uygun, elverişli hale geltirmek

qulf kilit

qulinlä- doğurmak (tay)

qullik kölelik

qulluq-qulluq baş üstüne

qum qum

qumri kumru

qumursqa karınca

qur- kurmak

qurb güç, kuvvet, medar

qurbån kurban

qurdir- kurdurmak

quräläy geyik yada ahu yavrusu

quräşäri güreş

quryur geberesice

quri- kurumak

qurillä- kur kur ötmek (kuş)

quritä- kurutmak

qurqultåy bir tür kuş

qurt kurt (böcek)

quruq kuru

quruqdän-quruq kupkuru

quş kuş

quşnåç falcı

quşnåçlik falcılık

qut kut

qutil- kurtulmak

qutqar- kurtarmak

qutli bolsin kutlu olsun

qutul- kurtulmak

quv- kovalamak

quv kurnaz

quvån- kıvanmak

quvån- kıvanmak

quvånç kıvanç

quvälä- kovalamak

quvγın kovalamaca, takip

quviş- kovalaşmak

quvlä- kovalamak

quvlik kurnazlık

quvvät kuvvet

quy- dökmek, koymak

quyån tavşan

quyåş güneş

quyγur geberesice

quyruq kuyruk

quyuşqån eğerin oynamaması için atın kuyruğunun altından dolandırılarak eğerle birleştirilen, çoğunlukla türlü süsler kazınan kayış.

quzγun quzgun

L

låçin doğan

lål dilsiz

lålåvläş- **:bkz.: låluläş-**

lålä lale

låläzår lale bahçesi

låluläş- saçmalamak, saçma saçma konuşmak

låppi kambur

låş leş

låt öç

låt-mänåt Arapların İslam'dan önce taptıkları putların isimleri.

låy çamur

låyçi su çulluğu

låyıq layık

låyqa çamurlu

låzim 1. lazım, gerekli. 2. alt giysisi

Lekin lakin, ama

läb dudak

lähzä an

läqab lakap

lä'l lal

ländäxor hantal

läpäşäng beceriksiz

lärzån titreyen

läşkär asker

lät yara

lökillätib- koşturtmak

M

maγlub mağlup

maγrib batı

maγzä kir

maxfiy gizli

maqål makal

maqämlä- makamı ile söylemek (şarkı)

maqsäd maksat

maqtåv övgü

maqtä- övmek

maqtän- övünmek

måcärå macera

mådärzåd garip görünüşlü

måhiliqå melike

mål mal, hayvan sürüsü

måmå anne

mårtu şeytanın bir türü

mås uygun, denk

måtäm matem

måy yağ

måyil meyleden, mayil

måytäril- horlanmak

mehmån misafir

mehmånxånä evde misafirler için hazırlanan özel oda

mehmånlik misafirlik

mehnät emek

mehr şefkat

mehribån mihriban, şefkatli

mehrli şefkatli

men ben

mengzä- benzemek

menmän iddialı

mergän avcı

mevä :bkz.: mä'vå

meväxorlik çok meyve yeme

mä işte

mä'qul tamam, olur

mä'qullä- uygun görmek, onaylamak

mä'qullät- onaylatmak

mä'lum malum

mä'nå mana, anlam

mä'vå meyve

mä'yus meyus

mäbådå eğer

mäcål mecal

mäclis meclis, oturum

Mäcnunkök destan kahramanı atın ismi

mädår medar, güç

mädäd medet, yardım

mäftun meftun

mägär meğer

mägäs sinek

mähkäm sıkı; muhkim

mähkämlä- sıkılaştırmak

mähräm başkatip

mähşär mahşer

mäxluq mahluk

mäxluqåt mahlukat

mäxsus özel

mäişät maişet

mäkån mekan

mäqåm makam

mäqåmdår makamlı

mä'qul uygun

mäktäb mektep

mälåmät aşağılanma

mäläk melek

mälikä melike

mällä açık sarı renk

Mämärähim pålvån destan kahramanının ismi

mämläkät memleket

mänä işte

mängläy alın

mängrä- melemek

Mänyışlåv destan geçen yer ismi

mänzil menzil, varılacak yer

mänzilgåh güzergah

märdån mert

märdikår yövmiyeci, gündelikli işçi

märdlik mertlik

märγul perçem

märhämät lütfen

märhum merhum

märtä defa, kez

märtäbä defa, kere, kez

mäsäl masal

mäsälän mesela

mäskän mesken

mäslähät nasihat

mäslähätläş- karşılıklı danışmak, fikir alışverişinde bulunmak

mäst sarhoş

mästånlik kurnazlık, cadılık

mästlik zevk verici, eğlendirici

mäş'äl meşale

mäşγulåt uğraşı

mäşq talim

mäşrıq doğu

mätå kumaş

mätläb talep edilen şey, maksat

mä'vå meyve

mävlån Mevla

mävsüm mevsim

mäy içki; şarap

mäydån meydan

mäydä ufak

mäydä-çüydä ufak tefek

mäydälä- ufalamak

mäyäk yumurta

mäyxånä meyhane

mäyi- sakatlanmak

mäyin hoş

mäyl meyil

mäyli peki, olur, tamam

mäysä ekin

mäysäzår ekinlik

mä'yusånä meyusça

mäzä iştah

mäzmun anlam

mıx mıh

mırıq- oyalanmak

miltıq tüfek

miltillä- titremek

min- binmek

minår minare

minårä :bkz.: minår

mindir- bindirmek

ming bin

mingäştir- bindirmek

mingiz- bindirmek

mingläb binlerce

ming-mingläb binlerce

minut dakika

miråxor at hane yöneticisi

miryazäb köle ve tutukluları cezalandıran, işkence yapan zindan görevlisi

mirşäb hanlıklarda şehir gece bekçilerinin yöneticisi

mirşäbbåşi hanlıklarda şehir gece bekçilerinin baş yöneticisi

Mirtik destan kahramanının ismi

mis bakır

misål misal

misåli mesela

miskär bakırcı

miskin miskin

Misqål peri destan kahramanının ismi

misqål 4,2 grama eşit ağırlık ölçü birimi

misli misli

miyåv miyav

miyıq bıyık

moγıl Moğol

mol bol

moldirät- ağlatmak

molärt- kamaştırmak

molt-molt: hüngür hüngür

momin Mümin

moylåv bıyık

moynåq tezek

mölcäl hedef

mubåräk mübarek

mudåm daima

muddää müddea

mudirä- uykusu gelmek

muhäbbät sevda

muhäbbätläş- birbirini sevmek

muqarrär kesin

muqåm makam

mulåyim mülayim

mullä molla

multå balta

mumkin mümkün

munaqqadän böylesine

munåcåt münacaat

munåfıqlik münafiklık

munåsib münasip

munçåq boncuk

munçä bunca, bu kadar

munglik sıkıntılı

munislik sırdaşlık, dostluk

muråcäät müracaat

muråd murat

murid mürit

murt bıyık

murt bıyık

murtäd dinden dönmüş, dinden çıkmış

musåfir yabancı

musibät musibet

musiçä karınca

musulmån Müslüman

muşläş- yumruklaşmak

muştåq muntazır

muştipär aciz, biçare

muştlä- yumruklamak

Mutäl destan kahramanının ismi

muvåfıq muvafik, uygun

muz buz

muzäffär muzaffer

muzlä- buzlanmak

muztär muztar, zorunlu

müddät müddet

mühr mühür

mükåfåt mükafat

münggädäk aciz, biçare

münki- tökezlemek

müşkü änbär miski amber

müşkül müşkül

müşük kedi

N

naqş nakış

nåbud nabut

nåçår güçsüz; çaresiz

nådån cahil

nägähån ansızın

nåilåc çaresiz, başka çaresi yok

nåqulăy uygun olmayan, uygunsuz

nålån feryat, figan

nålä feryat, figan

nåliş feryat, figan

nåm nam

nåmdår namlı

nåmä davetiye

nåmä'qul uygun olmayan, uygunsuz

nåmä'qulçilik uygunsuzluk

nåmä'lum namalum, bilinmeyen

nåmähräm namahrem

nåmärd namert

nåmigä adına, için

nåmus namus

nån ekmek

nånvåy fırıncı

når bir hörgüçlü erkek deve

nårästä yetişkin olmayan, genç

nås bir tür uyuşturucu, haşhaş

nåsqåvåq su kabağından yapılan tabak

nåşukurlik şükretmeme

nåtävån çaresiz

nåvçä boyu uzun, uzun

nåvdä filiz, sürgün

nåz naz

nåzänin alımlı

nåzik nazik

nåzlän- nazlanmak

ne ne

neçä birçok, nice

neçün niçin

negä niçin, niye

negädir hangi sebeple, niye

negäki meğer, neyse ki

nä ne

nä'mä name

nä'rä nara

nä'şä neşe

näbirä torun

nädåmät nedamet

nähäl toka

näm nem

nämåyån görünen

nämåyån bol- görünmek

nämåyiş gösteri

nämåz namaz

nämätçi keçeci

när yåq öte taraf

närgi öte taraftaki

närx narh, fiyat

näri öte

närigä öteye

närigi öte taraftaki

närmån öte taraf

närsä nesne

näryåq öte taraf

näsib nasip

näsihät nasihat

näsl nesil

näş'ä neşe

näştär neşter

nävbät nöbet, sıra

nävkär asker

nävqırån delikanlı

nävvåt şekerleme

näyzä mızrak

näzär nazar, bakış

näzärkärdä gözde, göz alan

nihål fidan

nihåyätdä son derece

nikåh nikah

nikåhlä- nikahlamak

nil bazı bitkilerden kimyasal yollarla elde edilen ham boya, altın rengi ile karıştırılan ham boya

nimçäki 500 grama eşit ağırlık ölçü birimi

nimä ne

nimägä niçin

nimkäläginä azıcık

nimqurt bir ağırlık ölçüsü

nimsåz iyi kötü

nisbät nispet

nişån nişan, işaret, alamet

nişånä nişan, hedef

Nişåpur destanda geçen bir yer ismi

nişäb yokuş

niyät niyet

Noγay destanda geçen bir etnik isim, Nogay

noxtä gem

nuxtä gem

nuqı- eliyle dokunmak

nuqsånli kusurlu,

nuqtä nokta

nur nur, ışık

nurli nurlu

O

o a

obä oba

oçåq ocak

oγıl oğul

oγirinçä gizlice

oγlån oğlan

oγri hırsız

oγrilä- çalmak, hırsızlık yapmak

oγrilik hırsızlık

oxşä- benzemek

oxşäş benzer, gibi

oxşät- benzetmek

oq ok

oqı- okumak

oqtälä- hedefe yönlenmek

oq-yåy ok yay

oltir- oturmak

on on

ong sağ

ongär- yüklemek

ongir oyuk, çukur yer

ongläb onlarca

onγar- düzeltmek

or inatçı

orål kaba

ordä karargah, başkent

orä- kuşatmak; sarmak

oräl- kuşatılmak; sarılmak

orin yer

ortä orta

ortälıq merkez

or-tik sözünden dönmeyen, inatçı

orus destanda geçen etnik isim, Rus

ot 1. ot. 2. ateş

otåv otağ

otin odun

otinxånä odunluk

otir- oturmak

otirγız- oturtmak

otqaz- oturtmak

otlä- otlamak

otlät- otlatmak

ottiz otuz

oy düşünce, fikir

oy- oymak

oyin-qırin örf adet

oylä- düşünmek

oymälä- oymak, oyuk oyuk yapmak

oymäläş- birbirinin üzerine yığılmak

oynåqı oynak

oynä- oynamak

oynät- oynatmak

ozdir- yoldan çıkarmak

Ö

öç öç

öç- sönmek

öçäkiş- birisini öfkelendirmek amacıyla özel olarak tersine davranışlarda bulunmak

öçir- söndürmek

ögäy üvey

öksi- iç çekmek

öl- ölmek

ölcä ganimet

ölçä- ölçmek

öldir- öldürmek

öldiril- öldürülmek

ölgir ölesice

ölik ölü

ölim ölüm

ölkäsi ülke

ömgän göğüs

ömgänlä- emeklemek

öp- öpmek

ördäk ördek

ördir- ördürmek

örgän- alışmak

örgät- öğretmek

örgiläy kurban olayım!

örik kayısı

örlä- yükselmek

örmälä- sürünerek tırmanmak

ört çene

örtän- yanmak

ös- büyümek

ösik büyümüş

östir- büyütmek

öşä şu

öşändä o zaman

öt- geçmek

ötärçi göçmek

ötiş geçme, geçiş

ötkär- geçirmek

ötkäz- yapmak, geçirmek, gerçekleştirmek

ötkinçi yoldan geçen, yolcu

ötkinçi-ketkinçi yoldan geçen, yolcu

ötkir keskin

öz öz, kendi

özgä başka

özgäriş değişiklik

özgärt- değiştirmek

özlik benlik

öz-özidän kendiliğinden

P

paxsä kat

pådşå padişah

pådşålik padişahlık

pål tarlanın oyuklar açılarak kare biçiminde kurulan ve sulama amacıyla hazırlanan bir kısmı

pålvån pehlivan

pålvånlik pehlivanlık

pålvåntåb pehlivan görünüşlü

påri- parlamak

påsbån muhafız

påsibån :bkz.: påsbån

påy ayak

påyån son, bitiş

påyånsiz uçsuz bucaksız, sonsun

påydår payidar

påyä divanın sağlamlaştırılmasın için destek olarak konulan tahta.

påygä yarış

påygäk evin kapıya yakın kısmı

påyqadäm adım

påymånä sabır

pervånä pervane

peslik aşağılık

peşånä alın

peşäyvån sundurma

peştåq şehir girişindeki büyük kapı

päçåq ezik, büzük

pählävån pehlivan

pällä an, lahza

pänåh koruyucu

päncä pençe, el

pänä sığınak

pärçä parça

Pärçäpuruş kırıntı

pärdä perde

päräk parça

pärängi ferace

päri peri

pärişån dağınık, perişan

päriväş peri

pärizåd perizade

pärqıllä- ürpermek

pärli tüylü

pärvå perva

pärvånä pervane

pärvåz kanat

pärvärdigår Allahı'ın sıfatlarından biri

päs :bkz.: päst

päst aşağı, alt

pätir çörek

päydå peyda

päyγambär peygamber

päykär peyk

päyt vakit, zaman, an

päyt zaman, vakit

päyvänd bağ

päyvästä bağlı, birleşik

piçåq bıçak

piçä biraz

piçing iğneleme

pilgä hedef, varış noktası

pillä an, lahza; zaman

pir pir

piråγ : bkz: buråq

pirillä- pır pır etmek

pirqılläş- pır pır etmek

pirqırä- kükremek

pir-pirlä- pır pır etmek

pisänd önemseme

pisin- pusmak

piståqı açık yeşil

pistån fistan

piş- 1. pişmek, 2. olgunlaşmak

pişäk kedi

pişir- pişirmek

pişqır- hapşurmak

pitä çakıl

piyådä piyade, yayan

piyålä bir tür bardak

piyåz soğan

polat çelik

postin deri giyim

potä kuşak, bel bağı

pök-boş içi boş

pöstäk tüylü deriden oluşan döşek

puç boş, içi boş; yalan

pul para

purdånbäççä yalancı

puruş satıcı

pus- pusmak

pusin- pusunmak

puşäymån pişman

puştän eğerin at karnından dolaştırılarak bağlanan kemeri

pürkä- püflemek

R

raqıb rakip

råhät rahat

råhätlän- istirahat etmek

råst doğru, gerçek

råstdän gerçekten

råzi razı

råzilik razılık

recä ölçü

rä'y rey, istek

räbbänå dua sözü

räftår yürüyüş şekli

rähbär rehber

rähbärlik rehberlik

rähm acıma. rähmi kel- acımak

rähmät teşekkür ederim

Rähmätullå Allah'ın sıfatlarından biri

räxt kapı, duvar, taht gibilerin kenarı, köşesi

räng renk

räså mükemmel

räsm adet

räsmi resmi

räsmläştir- geleneklere uygun şekilde yapmak

räsm-rusm gelenek görenek

rästä sıra

Räsul Resul

räşq kıskançlık

rävå reva

rävåq revak

rävån revan

rävånä revane

Rävşän destan kahramanı

rävşän parlak, aydın

Rävşänbek destan kahramanı

rävşänlik aydınlık

Räyhån äräb destan kahramanının ismi

räyhån reyhan çiçeği

romål eşarp

roy görünüş

rozγår ev bark

ruh ruh

ruxsät izin

Rum destanda geçen bir yer ismi

Rustäm bir destan kahramanı

Rustämi Dåstån bir destan kahramanı

S

saγri sağrı

saqlä- 1. saklamak, korumak. 2. durdurmak.

saqlän- korunmak

såç saç

såç- saç

såçil- saçılmak

sååt saat

såγ sağ

såγ- sağmak

såγın- özlemek

såγın- özlemek

såγlik sağlık

såhibqıran bahtlı olarak doğan, yıldızı parlayan; bahtlı

såq sağ

såqål sakal

såqı saki

sål- salmak, koymak

såldir- inşa ettirmek

sålqın serin

sållän- sallanmak

Sållibåy destan kahramanı

sån sağrı

Sånsiz sayısız, çok miktarda

Sånsiz-sänåqsiz pek çok, sayısız

såp sap

Såri destanda geçen bir etnik isim

såt- satmak

såtib ål- satınalmak

såtil- satılmak

såtiş satış

såvγa hediye

såvqåt- üşütmek

såvuq soğuk

såvur- savurmak

såvut zırh gömlek

såy yar

sâyä gölge

såz saz

såzlä- hazırlamak

sehrli sihirli

sekin yavaş

sekin-sekin yavaş yavaş

sel sel

semirtir- semirtmek

semiz semiz, şişman

sen sen

sepil- sepilmek

seråb serap

serkä iğdiş edilmiş teke

Sermä destan kahramanı

sermä- sallamak (el)

sermälän- yerde yuvarlanarak birşey aramak

serp- serpmek

Sertik destan kahramanının ismi

sez- sezmek

säbçä :bkz.: säpçä

säbäb sebep

säbäbli sebebiyle

säbil sebil

säbr sabır

Säbzävår destanda geçen bir yer ismi

säbzi havuç

säçirä- sıçramak

sädå seda, ses

sädåq ok torbası

sädäγa :bkz.: sädäqa

sädäqa sadaka

säf saf, sıra

Säfå oγli Çaqqan destan kahramanı

säfå sefa

säfär sefer

Säfärbåy destan kahramanı

säg köpek

sähäl åldin az önce

sähär seher

sährå sahra

säkkiz sekiz

säkrä- sekremek, sıçramak

säkrät- sekretmek, sıçratmak

säksån seksen

säksåntä seksen tane

sälåm selam

sälåmläş- selamlaşmak

sälåvät heybet, gösteriş

sälqınlik serinlik

sällä bir baş giysisi

sämåvär semaver

sämän saman (renk)

Sämärqand destanda geçen bir yer ismi

sänå sena

sänç- saplamak

sänçıq sancı

sänçil- saplanmak

sändäl Odanın uzak bir köşesine yapılan küçük bir çukurluk, üzerine konulan iskemle ve üstüne örtülen yorgandan oluşan yerel bir ısıtma aracı (Kış soğuğunda el ve ayakları ısıtmak için kullanılır. Aynı zamanda yemek masası olarak da yararlanılır).

sändirä- kendini kaybetmek, kendini bilmemek

sänä- saymak

sänäm güzel ve alımlı kadın

sängä değerli taş

sänγırä- anırmak

säpçä kelek

sär häftä hafta sonu

säråy saray

Säråylıq destanda geçen bir yerden olan

särbåzår hareketli ve büyük pazar

särdår serdar

särä en iyi, ala

särf sarf

särgärdån avare

särgüzäşt sergüzeşt, macera

säryayt- sarartmak

särhåvuz büyük havuz

särxånä ağızlığın tütün konulan yeri

särıq sarı

Säribåbå destan kahramanının ismi

säriläş- Sarı boyuna asimile olmak

särkärdä komutan

särsån avare

särvär önder, lider

särvu sänåbär boylu poslu dilber

sätil bakraç

sävåb sevap

sävål sual, soru

sävdå sevda, bela

sävdågär tüccar

sävdåyi sevdalı

sävlät heybet

sävlätli heybetli

säyåhät seyahat

säyil gezinti

säyilgåh gezinti yolu

säyin giderek, gittikçe

säyis seyis

säyissinçi attan çok iyi anlayan seyis

säyiszådä seyiszade

säylä- seçmek

säyr seyir, yolculuk

säyråqı ötücü (kuş)

säyrånä seyir

säyrä- şakımak, ötmek

säyyåd avcı

säzå seda, ses

sıγ- sığmak

sıγın- sığınmak

sıx şiş

siçqån sıçan

sifär kalkan

sifät özellik, sıfat

sihätlik sıhhatli

silä güç

silä- okşamak

silk- sallayarak çekmek

silk- silkmek

siltåv dürtü

siltä- sallamak

siltän- sallamak

sin- sinmek

sinåv sınav

sinçi atların soyunu, yaşını ve hareketlerini iyi bilen insan

sinçilik atların soyunu, yaşını ve hareketlerini iyi bilme

sindir- kırmak

sinä- sınamak

sinämäli denenmiş

sing- sinmek, içine işlemek

singil kızkardeş

sini-sinbäti boy pos, güzellik

sipå :bkz.: sipåhi

sipåhi sipahi

sipåhilik sipahilik

sipät- okşamak

sir sır

sirdåş sırdaş

sirä 1. asla. 2. sıra

sirt sırt, dış

sirtlån sırtlan

sitäm sitem

sitil- fırlamak

Siyåsät siyaset, ayak oyunu

siyirmä sıyırma (bir kılıç türü)

siylåv hürmet

siylä- hürmet etmek

siynä sine

siypälä- sıvazlamak

siz siz

soγış savaş

soq- sokmak

soqır kör

sol sol

sol- solmak

soläk ağız suyu

solqıllät- titretmek

sonä yaban ördeği

song sonra

songrä sonra

soråq sorgu

sorä- sormak

soräş- selamlaşmak, hal hatır sormak

sotä asa

soy- kesmek

soydir- kestirmek

sök- küfretmek, sövmek

sökin- sövmek

söylä- söylemek

söz söz

sözlä- söylemek

sözlän- konuşmak

sudräl- sürünmek

sudrät- sürüklemek

sufä kameriye

suγår- sulamak

suγır- çıkarmak

suhbät sohbet

Suhråb bir destan kahramanı

suxanvär natık

suq- sokmak

Suläymån päyγambär Süleyman Peygamber

sulh sulh

sultån sultan

suluv güzel

suluvlik güzellik

sun- sunmak

supä bkz.: sufä

suprä sofra

suråbi kendini toparlamış

surät suret

suv su

suvåri :bkz.: suvari

suvåriy süvari

suvlıγ suluk

sülät- alaşağı etmek

sümbül sümbül

süpir- süpürmek

süpiril- süpürülmek

sür- sürmek

süril- sürüklenmek

sürin- sürünmek

süriş- sürüşmek

süt süt

süy- sevmek

süyä- yaslanmak, dayanmak

süyäk kemik

süyäkli kemikli

süyän- yaslanmak, dayanmak

süyil- seyrekleşmek

süyiş sevme

süykä- 1. dayamak, yaslamak. 2. sürmek

süyükli sevgili

süyünçi sevinçli bir haber getirene verilen herhangi bir hediye

süz- 1. sunmak, uzatmak. 2. süzmek. 3. yüzmek

süzil- süzülmek

Ş

şåb eşarp

şåbir hışırtı

şåd şad

şådlän- şad olmak

şådlik şad olma

Şådmån destan kahramanının ismi

şådmån şad

şågird çırak

şåh şah

Şåhcähån destan kahramanının ismi

şåhsupädän büyük kameriye

şåxa dal

şåxmån bir kuş türü

şåir şair

şåkåsä büyük kase

şål şal

şåli boyna asılarak ya da deliğinden giydirilerek takılan ceza tahtası

şåm akşam

şåmurt bıyık

şån şan

şånglåx şule, aydınlık

şåp kılıç

şårdåz çuvaldız

şåsupä büyük kameriye

şåş- 1. acele etmek. 2. şaşırmak

Şåş destanda geçen bir yer ismi

şåşib-pişib aceleyle

şåşir- acele ettirmek

şåvqın ses, bağırtı

şåvşä- ıslanmak

şåvullä- vınlamak

şåyäd şayet

şåyi 1. ipek. 2. destur

şekilli anlaşılan, belli ki

şer aslan

şerik ortak

şä'n şan

şäddä boncuk

şäfaq güneşe doğru bakamama hastalığı

şäfqat şefkat

şähbåz akdoğan

şähd bal

şähänşåh şahlar şahı

şähär şehir

şähärçä küçük şehir

şählå şehla, hafifçe şaşı (göz)

şäxåbçä dağ çıkıntısı

şäkär şeker

şäldir-şuldir şaldır şuldur

Şälhä felç

şällaqı utanmaz kavgacı

şämål rüzgar

şämş güneş

şämşir kılıç

şänqay- gerinmek

şänlåx delik

şäpälåq kelebek

şäppäti : şäppäti nån el büyüklüğünde bir ekmek türü

şäråb şarap

şäråfät şeref

şärbät şerbet

şäriät şeriat

şärillä- şırıldamak

şärqılläş- şırıldamak

şärqırä- şırıldamak

şärqırä- şırıldamak

şärm utanç

şärmändä rezil

şärmändälik rezillik

şärpä ayak sesi

şärt şart

şärttä cırt diye, birden

şäşt azim

şävkät şevket

şävq şavk

şävvåz :bkz.: **şähbåz**

şäy hazır

şäydå aşık, çok seven

Şäydullå destan kahramanının ismi

şäyx şeyh

şäylän- hazırlanmak

şäytån şeytan

şibä- dayamak

şibirläş- fısıldaşmak

şikår av

şikåyät şikayet

şikästä sakat

şil- çıkarmak

şilding gülünç, utanılacak durum

şildirbåz hilekar

şimär- şişirmek

şinäm cazip

şinkillä- hışırdamak

şipşit- fısıldamak

şirä şıra

şiräkäyf çakır keyif

şirillät- şırıldatmak

şirin tatlı, şirin

şirqılläş- şır diye ses çıkarmak

şivä-şivä çiseleye çiseleye

şox oynak, şuh

Şor bahtı kara

şorlik bahtsız

şorvä bir tür çorba

şu şu

şudgår sürülmüş tarla

şudiring şebnem

şukrulillå şükürler olsun

şukur şükür

şul şu

şum şom, kötü

şumlik kötülük, şomluk

şunçä o kadar

şunçä şunca

şunçälär onca, o kadar

şunçälik bunca

şundä orada; o zaman

şundäy böyle

şunγı- batmak (suya)

şunqår akdoğan

şuvillä- şuv diye ses çıkarmak

şuytib böylece, bu şekilde

T

tayı daha

tayın yine

tax sıra, dizi

taxtä tahta

taq- takmak

taqdir kader

taqdir- taktırmak

taqıl- takılmak

taqın- takınmak

taqsir efendim!

tamγa damga

tar yeni koparılmış, suyu kaçmamış, solmamış (bitki)

tå ta

tåb dayanıklılık, sağlamlık

tåbåq sini, tepsi

tåbåni cebi delik

tåbe tabi, bağlı

tåblä- tavlamak

tåcik destanda geçen bir etnik isim, Tacik

tåga dayı

tåγ dağ

tåγa dayı

tåγçä küçük dağ

tåkçä evlerde eşya koymak için duvarda oyularak hazırlanmış özel yer.

tåkäygäçä ne zamana kadar

tåqat takat

tåqåşåvlik mızıkçılık

tål- yorulmak

tåle talih

tålä saç teli

tålıq- usanmak, yılmak

Tållibåy destan kahramanının ismi

tåm dam

tåm- damlamak

tåmån taraf, yön

tåmåşä gezinti

tåmåşäbin seyirci

tång tan

tåp an

tåp- bulmak

tåpiş bulma

tåpiş- buluşmak

tåpşir- teslim etmek, vermek

tåptir- buldurmak

tår dar

tårt- çekmek

tårtin- çekinmek

tårtqılä- dürtüklemek

tåş taş

tåş- taşmak

tåş- taşmak

tåşir- taşırmak

tåşlåq taşlık (yer)

tåşlik taşlık (mesafe)

tåt- tatmak

tåtli tatlı

tåv dağ

tåvåq :bkz.: tåbåq

tåvkä galip

tåvlät- tavlatmak

tåvuq tavuk

tåvus tavus

tåvuş ses

tåy- caymak

tåy tay

tåzä iyice

tåzi tazı

teg- değmek

teg- değmek

tegäcåq şımarık

tegişli ilgili, alakalı

tegiz- değirmek

tegrä çevre, civar

tek- evlenmek (kız)

tekin bedava

tekis düz

tekislik düzlük

tekiz- değirmek

tekşir- araştırmak, incelemek

telbä deli, divane

telpäk kalpak

temir demir

temirçi demirci

teng eşit

tengdåş akran

tengläş- eşit olmak, eşdeğer olmak

tentäk salak

tentäkåliş salakça

tentäklik salaklık

tepä tepe

tepäçä küçük tepe

tepsin- tepinmek

ter ter

teräk kavak

teri deri

terlik eğerin altına konulan kalın keçe parçası

termä bir tür halk türküsü

teskäri ters

teş- deşmek, delmek

teşik delik

teşikçä küçük delik

teväräk çevre, etraf

tez tez, hızlı

tezlik tezlik, hızlılık

tä'lim talim

tä'rif tarif

tä'riflä- tarif etmek

tä'sirlän- etkilenmek

tä'zim saygı ile eğilme

täåm yemek

täbässum tebessüm

täbib tabip

täbiblik tabiblik

täblä tabla, at bakılan yer

täbläxånä tablahane, at bakılan yer

täcribä tecrübe

tädbir tedbir

tääccüb şaşkınlık

täg alt

täxlä- düzenlemek, toparlamak

täxminän tahminen

täkbir tekbir

Täkä destanda geçen bir etnik isim ve yer ismi

täkäbbür kibir

täkkån tabip

täklif teklif

täkrår tekrar

tälån talan

tälå-topdä kargaşa

tälä- talan etmek

täläb talep

täläbgår talip

täläş- dalaşmak, kavga etmek

tälqån kavurulmuş buğday, kurutulmuş ekmek gibi şeylerden hazırlanan yiyecek

tälqın öğüt

tälpin- çırpınmak

tältäy- kibirlenmek

tämåm tamam

tämäki tütün

tän beden, ten

tändir tandır

tänä beden

tängä gümüş para

tängil- batmak

tängläy alın

tängri tanrı

täni- tanımak

täniş tanıdık, bildik

tänit- tanıtmak

tänlä- seçmek

täppi tezek

tärbiyä terbiye

tärbiyät terbiye etme

tärbiyätlä- terbiye etmek

tärä- taramak

täräf taraf

täräfsiz taraf tutmayan, adil

tä'riflä- tarif etmek

tärillä- tar diye ses çıkarmak

tärki: tört tärki doppi dört büklümlü kalpak

tärk terk

tärkäş deri ya da ağaçtan yapılan bardak ya da kase kılıfı.

tärqa- dağılmak

tärqal- dağılmak

tärlån tarumar

tärmäş- 1. tırmanmak. 2. tartışmak

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

tärtib tertip

tärz görünüş, kıyafet

täsädduq sadaka; kurban

täslim teslim

täş dış

täşqa dışarıya

täşqari dışarı; dışında

täşlä- atmak

täşnä teşne, susamış

täşnälik teşnelik, susamışlık

täşviş kaygı

tävåf tavaf

tävbä tövbe

täväkkäl risk

täyinlä- 1. görevlendirmek. 2. tembihlemek

täyinlän- tayin edilmek

täylä- atmak

täyril- ezilmek

täysällä- sallana sallana yürümek

täyyår hazır

täyyårlä hazırlamak

täyyårlän- hazırlanmak

tä'ziyä taziye

tıq- tıkmak

tibirlä- kendini oraya buraya atmak

tibit yumuşak yün

tik 1. dik. 2. inatçı

tik- dikmek

tikän diken

tikkätåb dik görünüşlü

tiklä- 1. dik vaziyette yerleştirmek; eski haline getirmek. 2. gözünü dikip bakmak

tiklän- toparlanmak

til dil

til- dilim dilim kesmek, dilimlemek

tilä- dilemek

tiläk dilek

tillä altın para

timsål timsal

tin- 1. dinmek. 2. sakinleşmek, rahatlamak

tinç sakin

tinçil- basılmak, sakinleşmek

tinçlän- sakinleşmek

tinçlik sakin, huzurlu; asayiş

tindir- sakinleştirmek

tinglä- dinlemek

tınıq berrak

tipirçilä- kanat çırpmak

tipirlä- kıpırdanmak

tirä- dayamak

tirämä güz

tirik canlı, diri

tirikçilik iş güç, yaşam kavgası

tiril- dirilmek

tirkåvli dizili, sıra sıra

tirkäl- birleştirilmek

tirkäş- dayanmak

tirqırä- saçılmak (sıvı)

tirnåq tırnak

tirnä- tırmalamak

tirsäk dirsek

tirsillät- tırs diye ses çıkarmak

tiş diş

tişlä- ısırmak

titrä- titremek

tiz diz

tizil- dizilmek

tizillä- fışkırmak

tizmä dizili, dizme, sıralı

tizzä diz

todä grup

toγa toka

toγri doğru

toγridä hakkında

toγrilä- yöneltmek, yönlendirmek

toγrisidä hakkında, konusunda

toxtä- durmak

toxtät- durdurmak

toqål boynuzsuz (hayvan)

toqı- dokumak

toqım parça

toqqız dokuz

toqsån doksan

tol- dolmak

toldir- doldurmak

tolä dolu

tolä-tokis dolgun, gelişmiş

tolγåq doğum sancısı

tolγån- dalgalanmak

tolγızdir- doldurmak

tolıq dolu

toliş- dolgunlaşmak; yetişmek, yetişkin olmak

tolqın dalga

ton 1. milli üst giysisi, kaftan. 2. zırh

topålån gürültü patırtı

topxånä tophane

toplä- toplanmak

toplän- toplanmak

toryay toygar

torvä torba

tos- engellemek

toti papağan

toy- doymak

toy düğün

toyxånä düğün evi

tozån toz bulutu

tögäräk civar, etraf

tök- dökmek

tökil- dökülmek

tölä- ödemek

töläk ödenecek olan

töläş ödeme

tölät- ödettirmek

tönkäl- çekinmek

tör baş köşe

törä 1. ileri gelenler. 2. koca

törälik beylik

tört dört

töş göğüs

töş göğüs

töşäk döşek, yatak

töşänçi döşemelik

tuγ- doğurmak

tuγdir- doğurtmak

tuγıl- doğmak

tuγli bayraklı, tuğlu

tuγuliş doğuş, doğma

tuqqan akraba

tulpår 1. asil, hızlı koşan at. 2. Uçtuğuna inanılan, kanatlı uçan bir at.

tumår muska

tumåv nezle

Tumän däryåsi destanda geçen bir nehir ismi

tumän 1. duman. 2. çok sayıda

tumşuq ağız, gaga

tupråq toprak

tur- durmak

turåq dayanak

turx görünüş, kıyafet

turq görünüş

turnä turna

Tursuntåş destan kahramanının ismi

tut dut

tut- tutmak

tutäş- 1. tutuşmak. 2.kızgınlaşmak

tutγlik bağlı

tutqaçä tutamak

tutqaz- tutuşturmak (eline), vermek

tutqı yakalama, ele geçirme

tutqızib- tutuşturmak (eline), vermek

tuy- 1. duymak. 2. düğümlemek

tuyåq toynak

tuyuqsiz birden

tuyur : bir tuyur bir parça

tuz tuz

tuzåq tuzak

tuzlä- tuzlamak

tüb dip

tübsiz dipsiz, sonsuz

tüflä- tükürmek

tügä- tükenmek, bitmek

tügätil- bitmek

tügül değil

tügün bohça

tügünçä küçük bohça

tügünçäk bohça

tük tüy

tülki tilki

tünä- geceyi geçirmek, konaklamak

tür tür

türfä garip, tuhaf

türk Türk

türkbäççä Türk oğlu

türki Türki

Türkmen destanda yer alan etnik isim ve yer ismi

türlän- değişik davranışlara girmek

türli türlü

türlinämå türlü türlü

türt- dürtmek

türtkilä- dürtüklemek

tüs renkli

tüsmål tahmin

tüş 1. düş, rüya. 2. öğle

tüş- 1. inmek. 2. düşmek. 3. konaklamak

tüş- düşmek

tüşin- anlamak

tüşir- 1. indirmek. 2. düşürmek

tüşmägür geberesice

tüşün- anlamak

tüşüntir- açıklamak, izah etmek

tütät- tüttürmek

tütün duman

tüyä deve

tüz- düzmek

tüzäl- iyileşmek

tüzät- düzeltmek

U

u o

uç uç

uç- uçmak

uçir- uçurmak

uçrät- rastlamak

ufq ufuk

uxlä- uyumak

uqtir- açıklamak, anlatmak

ul o

ul oğul

ulåq oğlak

ulåş- ulaşmak

ulåv binek hayvanı

ulä- bağlamak

ulämä ulama, birbirine ekli

ulär onlar

uläy-buläy öyle böyle

ulfät dost

ulγay- büyümek

uluγ ulu, yüce

uluγlik ululuk, yücelik

umid ümit

ummån okyanus

umr ömür

unçälik onca

undän körä en iyisi, iyisi mi

undäy öyle

unut- unutmak

ur- dövmek; vurmak

Urgänc destanda geçen bir yer ismi

uryåçi dişi

uril- dövülmek, vurulmak

urin- atılmak, gayret etmek

uriş- vuruşmak, tartışmak

uruγ soy

uruş vuruş, çarpışma

uståz üstad

Ustä Xåldår destan kahramanının ismi

ustä usta

ustäxånägä ustahane, atelye

uşäl- parçalanmak

uşlä- ele geçirmek, yakalamak

uşlän- ele geçirilmek, yakalanmak

uşläş- el ele tutuşmak

uşlät- yakalatmak

uşur öşür

uvål ayıp, günah

uvuz ağız

uyä yuva

uyäl- utanmak

uyät ayıp; utanç

uyät utanç

uyätli suçlu

uyγån- uyanmak

uyγåt- uyandırmak

uyqaş uygun

uyqu uyku

uzåq uzak

uzåqläş- uzaklaşmak

uzåqlik uzaklık

uzä- uzamak

uzät- uzatmak

uzäy- uzamak

uzun uzun

uzunlik uzunluk

Ü

üç üç

üçåvi üçü

üçinçi üçüncü

üçtä üç tane

üçün için

ükä küçük erkek kardeş

ün ses

ündäş- çağırmak

üst üst

üstün üstün

üstün üstün

üvät tarlaların içinde ya da kenarlarında bırakılan boş yer, dar yol.

üy ev

üyä yuva

üy-köç ev bark

üyläntir- evlendirmek

üyli ev barklı

üy-rozγåri ev bark

üz- koparmak

üzä üstün, üst

üzängi üzengi

üzil- koparılmak.

üzr özür

üzrä üzerine, üstüne

üzük yüzük

V

vaqt vakit

vaqtidä zamanında

våcib vacip

vådäriγå yazık

vådi vadi

våh vah

våqeä olay, vaka

våy vay

vä ve

vä'dä vade

väfå vefa

väfådär vefalı

väfåt vefat

vähimä kuruntu

väkil vekil

väli veli

vällämät velinimet

vänγıllät- vınlatmak

värillä- vınlamak

värväräk uçurtma

väsiqa vesika, belge

väsl vasl

vässä binaların tavanına yerleştirilen tahta.

väsväsä vesvese

vätän vatan

Väyängän destanda geçen bir yer ismi.

väyränä virane

väzir vezir

vilåyät vilayet

visål visal

Y

yaγrin ense

yahşi iyi

yax buz

yaxnä kurutulmuş et

yaxşi iyi, güzel

yaxşilik iyilik; güzellik

yå 1. veya, ya da. 2. ya!

yåd yad

yådigår yadigar

yåγ- yağmak

yåγ yan

yåγåç ağaç

yåγı düşman

yåki veya, ya da

yåq- 1. beğenmek, hoşuna gitmek. 2. yakmak

yåq yan, taraf

yåqå yaka

yåqımli güzel

yåqtir- hoşuna gitmek, beğenmek

yåqut yakut

yål yele

yålçitib yeterince, yeterli sayıda

yålyån yalan

yålyız yanlız

yålyızlik yanlızlık

yåmån kötü

Yåmånyışlåv destanda geçen yer ismi

yåmånlik kötülük

yåmyır yağmur

yån yan

yån- yanmak

yånåq yanak

yånbåş yanı başı

yåndäş- yaklaşmak

yåndäş- yaklaşmak

yåndir- döndürmek, çevirmek

yånäş- yanaşmak,

yång- yenilmek

yånyåq ceviz

yåntåq sopa

yåp- kapatmak

yåpiriliş- üzerine atılmak

yåpiş- yapışmak

yåpşir- yapıştırmak

yår yar, sevgili

yårån yaren, dost

yårdäm yardım

yårdämläş- yardımlaşmak

yårä- içini açmak, derdini paylaşmak

yåril- 1. yarılmak. 2. içini dökmek, derdini açmak

yårläş- arkadaşlık etmek

yårlıq buyruk, yarlık

yåruylik aydınlık, ışık

yår-yår çeşitli merasimlerde okunan atışmacanın adı

yåş 1. genç. 2. gözyaşı

yåşlä- gözü yaşlanmak, ağlamak

yåşlik gençlik

yåt yabancı, başka

yåt- yatmak

yåtqaz- yatırmak

yåv düşman

yåv yahu

yåvåş yavaş

Yåvmit destanda geçen bir yer ismi

yåvvåyi yabani

yåv-yäråq silah

yåy yay

yåyil- yayılmak

yåyil- yayılmak

yåz yaz

yåz- yazmak

yåzdir- yazdırmak

yåzil- yazılmak

ye- yemek

yeç- açmak, çözmek

yeçil- açılmak, çözülmek

yel- koşturmak

yel yel

yelkä omuz

yelpit- giyimin kuruması için asmak

yem yem

yemtik yem

yeng yen

yengil hafif

yengil- yenilmek

yer yüzi yer yüzü

yer yer

yesir çocuklu dul kadın

yet- 1. ulaşmak. 2. yetmek

yetäklä- yanında götürmek

yetim yetim

yetir- yitirmek

yetiş- yetişmek

yetkäz- ulaştırmak

yetkir- ulaştırmak

yetmiş yetmiş

yetti yedi

yägånä tek, biricik

Yäxåb buz gibi su

yäkkä tek, biricik

yäkkäläş- teker teker gelmek

yäqın yakın

yäqınlä- yaklaşmak

yäqınläş- yakınlaşmak

yäqınlik yakınlık

yäksån yeksan, yerle bir

yäläng yalın

yälänŋåç yapyalın

yälin- yalvarmak, yakarmak

Yälpåqbåş destan kahramanının ismi

yälpiz bir tür bitki

yältillä- titremek

yänçil- ayak altına alınmak, ezilmek

yänä yine

yängä yenge

yängi yeni

yängidän yeniden, tekrar

yängilät- yeniletmek

yäråq silah

yärä yara

yärä- yaramak, faydası olmak

yärädår yaralı

yärämäs uygun değil, yararsız

yäräş- yaraşmak

yäräşä uygun, münasip, yaraşır

yäräşıq uygun, münasip

yärät- yaratmak

yärätgän Yaradan

yärätil- yaratılmak

yärim yarım

yärqılläş- ışıldamak

yärqıllät- ışıldatmak

yäsä- yapmak

yäsät- yaptırmak

yäşä- yaşamak

yäşär yaşındaki

yäşil yeşil

yäşir- gizlemek, saklamak

yäşirinçi gizli

yäşnä- çiçeklenmek, çiçek açmak

yäylåv yayla

yäypån vadi

yäypånlik vadilik

yäyrä- yayılmak

yıŋıl- toplanmak

yıŋındi toplam

yıŋlåq ağlamaklı

yıŋlä- ağlamak

yıŋlämsirä- ağlamaklı olmak

yıq- yıkmak, devirmek

yıqıl- yıkılmak

yıqılış yıkılma, yıkılış

yıqıt- yıkmak, devirmek

yıl yıl

yılqı at sürü

yılqı at sürüsü

yigirmä yirmi

yigit 1. yiğit. 2. delikanlı

yigitlik yiğitlik

yiråq uzak

yiråq uzak

yiråqläş- uzaklaşmak

yirik büyük

yirt- yırtmak

yirtil- yırtılmak

yit- yitmek, kaybetmek

yoq yok

yoqåri yukarı

yoqåt- kaybetmek

yoqçi kaybetmiş

yoqçilik yokluk

yoqlä- aramak; ziyaret etmek

yoqlik yokluk

yoqsul yoksul

yol yol

yolåvçi yolcu

yolbärs kaplan

yolçä küçük yol

yoldåş yoldaş, yol arkadaşı

yolä- karşısına çıkmak

yolıq- rastlamak

yol-yorıq yol yordam

yol-yöläkäy yol boyunca

yorä- yormak, yorumlamak

yorγa hızlı koşan bir at türü

yorγalä- hızla koşmak (at)

yorγalät- hızla koşturmak (at)

yorıq ışık

yorıq-cön yol yordam

yort- koşmak

yortänglä- hızla koşturmak (at)

yorttir- hızla koşturmak (at)

yölkä küçük yol

yubår- göndermek

yubårt- göndertmek

yuq- yapışmak

yuqåri yukarı

yulduz yıldız

yum- yummak

yumälä- yuvarlanmak

yumşåq yumuşak

yumuq yumuk

yumuş görev

Yunus peri destan kahramanı perinin ismi

yurt yurt

yurtlik yurt olan yer, yurt

yut- yutmak

yutqaz- yutturmak

yuttir- kaybetmek, yenilmek

yuv- yıkamak

yuviş yıkama

yügän gem

yügür- koşmak

yür- yürümek

yüräk yürek

yürgizdir- işlerlik kazandırmak

yüriş yürüme

yüz 1. yüz, çehre. 2. yüz (sayı)

Z

Zayızyån destanda geçen bir yer ismi

zaqqum zakkum

zåe zayi

zåhir zahir

zålim zalim

zår feryat

zårıq- sıkıntıya düşmek, zorlanmak

zårlän- şikayet etmek

zåt zat

zebå çok güzel

zeb-ziynät ziynet eşyası

zehn zihin.

zäbär çok güzel

zäbärdäst heybetli

zähär zehir

zäkåt Orta Asya hanlıklarında her yıl hayvanların, mal ve mülkün kırkta birinin Hazinece alındığı bir vergi.

zämån zaman

zämånä zamane

zämin zemin

zängi zenci

zänγar lanet olasıca

zär altın

zärb darbe

zärär zarar

zärgär kuyumcu

zärgär kuyumcu

zärgärlik kuyumculuk

zärli altın kaplı

zärrä zerre

zärräçä zerre kadar

zärrin altın

zävål zeval

zävq zevk

Zäydin äräb destan kahramanı

Zäydin äräb destan kahramanının ismi

Zäydinåy destan kahramanının ismi

zildäy iyice

zimdän gizlice

zindån zindan

zingkillä- zırlamak

zirillä- zırıldamak

zirillät- zırıldatmak

zirqılläş- zırlamak

zirqırä- zonklamak

ziyå ziya, ışık

ziyåd fazla, artıkça

ziyådä ziyade

ziyåfät ziyafet

ziyån ziyan

ziyårät ziyaret

ziynät ziynet

zor büyük, heybetli, güçlü

zorγa güç bela

zorlik dayatma,

zorlik güçlülük, heybetlilik

zulf zülüf

zulm zulüm

zumlik zorlama

zuvälä gücü yerinde

2. DEYİMLER VE ATASÖZLERİ DİZİNİ

A

aql huşini ber- Aklını kaybetmek

aqli çälä Aklı yarım

aqli ket- Aklı gitmek

aqli yetişmäslik Aklı ermemek

aqlini ål- Aklını almak

aqlini åldir- Aklını almak başka bir kişi ya da şey

aqlini elt- Aklını almak

Å

åγır kel- ağır gelmek

åγız sölägi quri- ağzının suyu akmak

åγzi aqçä- ağzı yamulmak

åγzi köpir- ağzı köpürmek

åγzini käppä åç- ağzını kocaman açmak

åh ur- ah çekmek

åq fåtihä ber- izin vermek

åq fåtihä sorä- izin istemek

åq köngil ak gönül

åq yåqmäs iyilikten anlamaz

åläm gülistån. Âlem gül bahçesi.

ålämdän bexabär alemden habersiz

årqasidän tüş- peşine düşmek

åşıq ålçi şansı yaver

åt hükmidä häydä- at diye sürmek

åt qoy- atla gitmek

åtäm-enäm qıl- ana baba edinmek kendine

åvårä bol- avare olmak

åvårä qıl- avare etmek

åvåzäsi ätråfgä ket- ünü yayılmak

åvqat båsti qıl- düğünden sonra düğünün bittiğini gösteren, misafirlerin hafif yiyeceklerle ağırlandığı tören

åyåq tirä- ayak diremek, inat etmek

åyåqqa tur- isyan etmek

åzåd qıl- azat etmek

B

bayır qånini åqız- bağrını kanatmak

bayrı-dilini dåylä- bağrını, gönlünü dağlamak

bayri guvillä- içi cız etmek

bayri isi- içi ısınmak

bayri qån bol- bağrı kan olmak

bayri tåş bağrı taş

bayri tol- içi dolmak

bayrini tuzlä- bağrına tuz basmak

baxş et- bahşetmek

baxti rävşän bahtı açık

barq ur-: parlamak, ışık saçmak

båquvini tåpmäslik bakım yolunu bulamama

båş bol- önderlik etmek, baş olmak

båş qattıqmi, tåş qattıq. Baş katı ise, taş da katı.

båşgä tüşgänni köz körär. Başa geleni göz görür.

båşi åy- karşısına neresi çıkarsa oraya gitmek

båşi boş bekar, evli değil

båşidän pärvånä bol- başında pervane olmak

båşigä äläm tüş- başına elem gelmek

båşigä qayγu tüş- başına kaygı gelmek

båşigä sävdå sål- başına bela getirmek

båşigä tüş- başına gelmek

båşigä tüşgänin körär här kişi. Başına geleni görür her kişi.

båşini silä- şefkat göstermek

båşlıq qıl- önderlik etmek, baş olmak

båzår yürgizdir- pazar kurmak

behuş bol- bayılmak, kendini kaybetmek

bähånä qıl- bahane etmek

bähr-dilni åç- gönlünü açmak

bährä ål- menfaat görmek, faydalanmak

bähräm tåp- ortaya çıkmak

bähri åçil- gönlü açılmak

bähridän öt- faydalı olarak kabul ettiği kişi ya da nesneden vazgeçmek

bähru dilni åçir- gönlünü ferahlatmak

bäxt axtär- bahtını aramak

bäländ åγız ileri geri konuşan

bäländigä tåş åt- yuvasına çomak sokmak

bälq urib ışıldamak, parlamak

bändi bol- köle olmak

bändi-boγnini boşät- yaptığı işten boşalmak

bärdår -bärdår qıl-: eller üzerinde havaya kaldırmak

bärdår-bärdår qıl- eller üzerinde havaya kaldırmak birini

bäşårät tåp- işaret almak

bäyån äylä- beyan etmek

bäyån qıl- beyan etmek

bilägini şimär- bileğini şişirmek, gücünü toplamak

binå qoy- fazla değer vermek

bir atım qıl- bir lokmada yemek

bir mäydån yıγlä- uzun uzun ağlamak

bir ölmäs kün ölünmez bir gün

biråv bilib, biråv bilmäslik anlaşılmadan bir iş yapma

bir-ikki åγız söz bir iki çift söz

boγåz bol- hamile kalmak

boy yet- evlenme çağına gelmek (genç kız)

boyin eg- boyun eğmek

boynigä ål- üzerine almak

boyun qoy- kabullenmek

bu yåγıdän, u yåγıdän tälä- her tarafından talan etmek

buzuqlikning isi kel- bozukluğun kokusu gelmek

C

cå qıl- hazırlamak

cån şirin can şirin

cåndän keç- her türlü zorluğa, ölüme bile razı olmak

cåndäy äsrä- canı gibi korumak

cånı üzil- ölmek

cånidän issıq öt- canından bezdirmek

cånidän öt- canından bezdirmek

cånigä årä kir- ölüm veya ağır bir durumdan kurtarmak

cånigä teg- canına yetmek

cånini ål- canını almak

cånlik soy- hayvan kesmek

cånu dilini bayışlä- canını, gönlünü bağışlamak

cånu dilini ber- canını, gönlünü vermek

cåyigä tüş- yerli yerine oturmak

cäm bol- bir yere toplanmak

cävlån qıl- kendini göstermek, öne çıkmak

cilåv sål- engel olmak

cöcäbirdäy cån çoluk çocuğu, bakmakla yükümlü olduğu insanları çok

cuftlik qıl- birbirine eş olmak

cuppäy qılib säkrät- iki ön ayak üzerinde sıçratmak (at)

cuvånmärg bol- genç, yetişkin yaşta ölmek

cüdå bol- ayrılmak

Ç

çåçuv otir- dağınık ve birbirinden uzak oturmak

çåq bol- hazırlanmak

çåq qıl- hazırlamak

çålqa qıl- sırt üstü yıkmak (güreşte)

çår ätråf dört taraf

çåvut sål- şiddetle ileriye atılmak

çärx ur- gezinmek

çikkä äylä- kenara çıkarmak (güreşte)

çilbir sål- ezmek

çin yıyläsä, soqır közdän yåş kelär. Samimi ağlarsa, kör gözden yaş gelir.

çir ätråf dört taraf

çöpdän hädik ål- en ufak şeyden bile şüphelenmek

çöpdän häm, xasdän häm päst kör- kendini herşeyden aşağı görmek

D

dåd äylä- feryat etmek

dådini ber- cezasını vermek

dåγdä qål- acıda kalmak

dåγdä täşlä- acısıyla baş başa bırakmak

dädil tur- korkusuzca karşı çıkmak

däm ål- dinlenmek

dämgä kel- çiftleşme vakti gelmek

dämi bäländ büyük konuşan

dämigä ilintir- tuzağına düşürmek

därdgä çulγaştir- derde sarmak

därdini yår- derdini açmak

däräxti påydår bol- nesli kurumamak

dävrån keçir- devran sürmek

dävrån sür- devran sürmek

dik etib zıp diye, hızla

dildårlik ber- avutmak, teselli etmek

dilidän keç- gönlünden geçmek

diligä tügün ål- dili bağlanmak

diligä vähimä tüş- gönlüne tedirginlik düşmek

dilini åbåd qıl- gönlünü mutlu etmek

dilini xuşlä- gönlünü ferahlatmak

dim qoymäslik kendi haline bırakmamak, zorlamak

dimåγı çåγ bol- mutlu olmak

dimåγını çåq qıl- mutlu etmek

ding etkizip şaha kaldırarak (atı)

doq ur- korkutmak

donγ boyinlik qıl- inatçılık etmek

duåsini qıl- duasını okumak

duç bol- karşılaşmak, rastlamak

duç kel- karşılaşmak, rastlamak

duçår et- karşı karşıya getirmek

dumåγıgä kel- aklına gelmek

dunyådän öt- ölmek

E

e'tibår ber- dikkat etmek

ebi kel- başarmak

ebini tåp- başarmak, becermek

egri yolgä tüş- kötü yola düşmek

el bol- halk olmak

el qori- halkı korumak

elät qori- kabileyi korumak

elät qorit- kabileyi korutmak

elini buz- halkını mahvetmek

esdä yoq işlärni qıl- akılda olmayan işleri yapmak

esi åγ- aklından geçtiği gibi hareket etmek

esi çälä aklı yarım

esidän çıqar- aklından çıkarmak

eşitmämişgä sål- duymamış gibi yapmak

Ä

äcäli yet- eceli gelmek

äççıyı kel- öfkelenmek

äççıyı tärqal- öfkesi geçmek

äççıyını keltir- öfkelendirmek

ädi-bädi deyiş- laf kavgası yapmak

äfuv qıl- affetmek

äkä-ükä kiriş- ağabey kardeş olmak

äldämåqqa bålä yaxşi. Aldatmak için çocuk iyi.

äläm kör- elem görmek

älämi öt- birinin elemi kendine geçmek

äliflåm qıl-: kollarını göbeği üzerinde kavuşturarak selam vermek

änıyını eşit- doğrusunu duymak

ärbåvigä tüşir- oyuna getirmek

äräb öçini qırq yildä ålibdi. Arap öcünü kırk yılda alırmış.

äräz ur- darılmak, küsmek

ärqayin bol- ardına bakmak

ärmån tåp- isteği hasıl olmak

ärmåndä qåldir- içinde ukte bırakmak

ärvåh ur- cin çarpmak

äsir bol- esir olmak

äsir qıl- esir etmek

ävci qozya- güç ve hırsla dolmak

ävcigä min- hırslanmak

ävzåyi buzuq görünüşü bozuk

äyålgä iş buyur, årqasidän özing yügür. Kadına iş buyur, arkasından kendin koştur.

äyån äylä- açıklamak

äytgäni orål, ålgäni hälål. Dediğim dedik, çaldığım düdük.

äytgänigä yürit- istediğini yaptırmak

äyyårlik, mästånligini oq- kurnazlık etmek

äzåb çek- azap çekmek

äzåb kör- azap görmek

äzåbini ber- dersini vermek

äzäsini tut- yasını tutmak

F

fâtihä âl- izin almak

fâtihä ber- izin vermek

fikri çälä iyi düşünemeyen, aklı yarım

G

gäp gürüllä- uğultuyla konuşmak

gäpning mä'nâsini sorä- olan bitenin ne olduğunu sormak

gäpni gäpgä ulä- sözü söze bağlamak

γ

γaflät bâs- gaflet basmak

γam ye- gam çekmek

γam yut- gam çekmek

γam-äläm saqlä- gamlı, elemli olmak

γamgä sâl- gam çekmesine sebep olmak

γayurligi qoymäslik kötü düşüncelerinden kurtulamama

γazäb târt- öfkelenmek

γıng de- iğnelemek, laf sokuşturmak

γıng demäslik hiçbirşey diyememe

γıng demäslik ses çıkarmama

H

hâl sorä- hatırını sormak

hâlini çâqlä- kendini toparlamak

hâlini sorä- hatırını sormak

hâsil bol- hasıl olmak

hâvri päst öfkesi basılmış

häddän âş- haddini aşmak

hädik âl- şüphelenmek

hälâl yıq- dürüstçe yenmek

häläk bol- mahvolmak

häläk qıl- mahvetmek

hällâci qıl- her tarafa savurmak

hängâmä bol- sohbet etmek

häpräng ât- sıçratmak

häsrätdä qâldir- içinde ukte bırakmak

häsrätini ye- hasret çekmek

hävl âl- huzursuz olmak

hävl ur- huzursuz etmek

häzär qıl- şaka yapmak

himmät qorini bäylä- himmet kemerini bağlamak

himmäti bäländ himmeti yüksek

huşi åγ- aşık olmak

huşi åq- aşık olmak

huşi ket- aklı gitmek

huşidän äyril- Aklını yitirmek

hünär çıqar- olumsuz hal ve hareketlere girmek

X

xabär ber- haber vermek

xabärdår qıl- haberdar etmek

xalås qıl- kurtarmak

xavf qıl- endişelenmek

xår qıl- hor görmek

xåtin suhbät täläb bolsä, kir yuvär emiş. Kadın oynaşmak isterse, çamaşır yıkarmış.

xåtiri cäm sakin

xıtåb qıl- hitap etmek

xızmätini qıl- hizmetini yapmak

xongräb yıγlä- hüngür hüngür ağlamak

xorligi kel- içerlemek

xudåyi töläk boş yere ödemede bulunma

xursänd qıl- mutlu etmek

xuş yåqmäs iyilik yaramaz

I

ılıq gäp sıcak söz

İ

içi äç- içi acımak

içi qårä içi kara

içi küy- içi yanmak

içi şuvillä- içi cız etmek

içki därd yürekteki dert

ilåcini tåp- bir yolunu bulmak

ilhaq äylä- ilhak etmek

indämängiz kälgä, özi kelär hälgä. Ses çıkarmayınız kele, kendisi gelir kendisine.

intıq bol- sabırsızlık etmek

ipsiz båylä- ipsiz bağlamak

isi yåqmäslik beğenmemek

isitmäsi gürpillä- ateşi artmak

işårät qıl- işaret etmek

işi könglidägidäy bolmäy, çäpgä tüş- işi gönlündeki gibi olmayıp başarısız olmak

işini çäpgä soq- işini çıkmaza sokmak

iştåhäsi kärnäy bol- iştahı kaçmak

izidän tüş- peşine düşmek

izidän yürmäslik gösterdiği yoldan gitmemek

izini båsmäslik düşmanın galip gelmemesi

K

kårini yetir- Aklını yitirmek

käläväning uçini yoqåt- şaşırıp kalmak

kälime qaytär- Kelime-i Şehadet getirmek

källä xåm yetişkin olmayan, aklı ermeyen

källäsi åγ- başının gittiği yöne gitmek

käräm qıl- kerem etmek

käşäl bol- muntazır olmak

käş-käş de- kışkışlamak (at)

kättä ket- büyüklenmek, ileri gitmek

käyfi qåç- keyfi kaçmak

käyfi uç- keyfi kaçmak

käyfini qåndir- keyfini çıkarmak

käyfini uçir- keyfini bozmak

köngilål- gönül almak

köngil åvut- gönül avutmak

köngil båγlä- gönül bağlamak

köngil ber- gönül vermek

köngil xätåsi gönül hatası

köngil qal'äsi gönül kalesi

köngil qaläsi gönül kalesi

köngil qoy- gönül vermek

köngil qulfini ur- gönül kilidini açmak

köngildägi çer gönüldeki kir

köngilni åç- gönlünü açmak

köngilni xursändi qıl- gönlünü memnun etmek

köngilni xuşlä- gönlünü hoş etmek

köngli åçil- gönlü açılmak

köngli bährä ål- gönlü fayda bulmak

köngli bit- isteği olmak

köngli buzil- gönlü bozulmak

köngli huzur ål- gönlü huzur almak

köngli ilimäslik içi ısınmama

köngli istä- gönlü istemek

köngli öç- isteği kaçmak

köngli tår gönlü dar

köngli täläb et- gönlü talep etmek

köngli tilä- gönlü dilemek

köngli tin- gönlü rahatlamak

köngli tol- keyfi yerine gelmek

köngli urin- yapmaya çalışmak

köngli yärä gönlü yara

könglidä çeri qålmäslik gönlünde kiri kalmama

könglidä ärmån qålmäslik gönlünde arzusu kalmama

könglidän keçir- gönlünden geçirmek

köngligä äläm sål- gönlüne elem vermek

köngligä qattıq ål- gönlü üzülmek

köngligä rähm sål- gönlüne acıma duygusu vermek

köngling özingdän qålsin nasıl bilirsen öyle yap, sonucuna kendin katlanırsın

könglini åç- gönlünü açmak

könglini åyrit- üzmek

könglini ål- gönlünü almak

könglini åvlä- gönlünü avlamak

könglini bölmäslik çeşitli düşüncelere dalarak kendi kendine üzülmeme

könglini erit- içini eritmek

könglini xuşlä- gönlünü hoş etmek

könglini kötär- gönlünü almak, güzel sözler söylemek

könglini qåldirmäslik gönlü kalmama

könglini şåd qıl- gönlünü şad etmek

könglini tåp- gönlünü almak

könglini tindir- gönlünü rahatlatmak

könglini toldir- gönlünü rahatlatmak

köpni kör- başından çok şey geçmek

körär közidän äyril- çok önemli kişisini kaybetmek

körkigä cilå ber- güzelliğine güzellik katmak

köz åldidä ortada, aleni

köz körmägän, qulåq eşitmägän yer göz görmedik, kulak işitmedik yer

közdän ɣåyib bol- gözden kaybolmak

közdän keçir- gözden geçirmek

közgä ilmäslik küçümseme

közi åciz görme duyusunu kaybetmiş, kör

közi çaqçäy- gözü ışıldamak

közi çälkäş- gözü kararmak

közi ɣar gözü fahişe

közi ɣıläyläş- gözü kararmak

közi qåråŋɣıläş- gözü kararmak

közi qıymäslik gözü kıymama

közi molät- gözü dolmak

közi süzil- gözü süzülmek

közi toymäslik gözü doymama

közi tört bol- gözleri dört olmak

közi tüş- gözü takılmak

közi yet- gözü yemek

közidän åsil- hasrette kalmak

közidän äyril- gözünden ayrılmak

közigä ıssıq körin- gözüne sıcak görünmek

közigä ilmäslik küçümsemek

közigä körin- gözüne görünmek

közigä yåşål- ağlamak

közini çäldir- gözünü boyamak

közini çälɣıt- gözünü boyamak

közini çimillät- gözünü karartmak

közini molärt- ağlatmak

közini tik- gözünü dikmek

közini yåşlä- ağlamak

közining ziyåsi uç- gözünün feri kaçmak

köz-qulåq bol- göz kulak olmak

közläri oynä- gözleri oynamak

közläri pir-pirlä- gözü titremek

küçini båsim qıl- baskın gelmek

küçini toplä- gücünü toplamak

külgi qıl- alay etmek

kün åɣ- gündüzün yarısından çoğu geçip akşam olmaya başlamak

kün köriş yaşamak

kün tekiz- güneş değdirmek

küşåd bol- gerçekleşmek

Q

qahr äylä- öfkelenmek

qahri kel- öfkelenmek

qamçi ber- kamçılamak

qamçi çåt- kamçılamak

qanåt qåq- uçmak

qattıq gäpir- sert konuşmak

qattıq sözlä- sert konuşmak

qazåsini tåp- ölmek

qån yut- kan kusmak

qåni qaynä- kanı kaynamak

qånidän öt- affetmek

qårä küç silahsız güç

qårä yer mezar

qåyil bol- ikna olmak

qåyil äylä- ikna etmek

qåzångä yåndåşsäng, yuqar küyäsi, Kazana yanaşırsan, karası yapışır.

qılmişi båt- yaptıkları batmak

qıyå båq- yan bakmak

qol ål- el almak dini zattan

qol uşläş- birbirini sınamak güreşte

qoldän ber- kendi eliyle vermek

qolgä kirit- ele geçirmek

qolgä tüşir- ele geçirmek

qoli båylän- eli kolu bağlanmak

qolidä tur- elinde olmak

qolidän här iş kel- elinden her iş gelmek

qolidän kelgäni qıl- elinden geleni ardına koymamak

qolidän kelmäslik elinden gelmemek

qoligä tüş- eline düşmek

qolini bulγa- elini sallamak

qolini tut- yardım etmek

qulåçini qısqa qıl- engel olmak

qulåyı såq çok iyi işiten

qulåyıgä kel- kulağına gelmek

qulåyıgä yåq- kulağına hoş gelmek

qulåyıgä yet- kulağına gelmek

qulåyını qayçı qıl- kulak kabartmak

qulåq sål- kulak vermek

quruq ketmäslik eli boş gitmemek

L

lål bol- dilsizleşmek

lät ål- öç almak

läbi qånıq- kanmak

M

mål äççıyı-cån äççıyı. Mal acısı, can acısı.

mål qıl- hayvan sahibi olmak

måyil et- tutkun etmek

mehmån kelmäk bolsä, qulåq çinkillär. Misafir gelecek olursa, kulak çınlar.

mehr qoy- şefkat göstermek

mehrini båylä- sevgi bağlamak

menmän demek iddialı olmak

mäişät qıl- keyfü sefa sürmek

mälåmätgä qål- eleştirilmek

mängläyini åç- talihini güldürmek

mäslähät qıl- nasihat etmek

mäzäsi qåç- iştahı kaçmak

ming bir äyyårlikni oqı- bin bir kurnazlık düşünmek

miyıyıdä kül- bıyık altından gülmek

molt-molt yåşini åqız- hüngür hüngür göz yaşı dökmek

molt-molt yıylä- hüngür hüngür ağlamak

molt-molt yıylä- hüngür hüngür ağlamak

muqåm täşlä- makam ile söylemek

munglik bol- sıkıntılı olmak

muråd-måqsädigä yet- maksat muradına ulaşmak

müşküli åsån bol- zorluğu kolaylaşmak

N

nålä qıl- feryat etmek

nåmä'qulni ye- uygunsuz davranmak

nåmä'qulning nånini ye- uygunsuz davranmak

nåmini bulγa- adını karalamak

näsib qıl- nasip etmek

näş'äsi uç- neşesi kaçmak

näşä käflä- tütün çekmek

näşäsigä suv ket- neşesi kaçmak

näzär tåp- el almak dini büyüklerden

näzär täşlä- bakış atmak

näzäri tüş- gözü takılmak

nişån qoy- nişanlamak, hedeflemek

nurgä orål- nurla sarılmak

O

ongidän uyγan- sağından uyanmak

or yåγını bermäslik inadı bırakmamak

orni öçmäslik neslin devamı sağlanmak

oyi yit- aklı gitmek

oyin-qırini bilmäslik örf ve adetlerini bilmeme

Ö

ölcä qıl- ganimet yapmak

ölib-ölib kim qåldi, sening bilän men qåldim. Ölüp ölüp kim kaldı, senin ile ben kaldım.

ötär dunyå geçici dünya

ötgän gäpgä sälåvät. Geçmişi bırak, günümüze bak.

öz båşi tek başına

öz bändigä ildir- hakimiyeti altına almak

öz cåyigä qon- eski yerine gelmek

öz rä'yigä qoy- bildiği gibi yapmasına müsaade etmek

öz såyäsidän hürkib kendi gölgesinden korkmak

özidän ket- kendinden geçmek, bayılmak

özidän kör- yaptığı bir şeyin sonucuna katlanmak

özidän qåçir- bilmiyormuş gibi yapmak

özigä mäftun et- kendine meftun etmek

özigä tårt- cezbetmek, kendine çekmek

özini bäländ çåylä- kendini büyük göstermek, sükse vermek

özini onglä- kendine çeki düzen vermek

özini saqlä- kendini korumak

P

pådşå kötär- padişah yapmak

påymånäsi tol- eceli gelmek

pervånä bol- pervane olmak

peşånägä tåş ur- kötü kaderine isyan etmek

peşånäsi yåpiş- işleri yoluna girmek

peşvåz çıq- karşılamaya çıkmak

peşvåz çıq- karşılamaya çıkmak

päncägä sål- ele geçirmek

päräk bol- parçalanmak, paralanmak

pärvå qılmäslik önemsememek

pärvåz äylä- uçar gibi gelmek

pästki boγun alt tabaka

piçing ur- laf sokmak, iğnelemek

pisänd etmäslik küçümseme, önemsememe

pisänd-näzär qılmäslik küçümseme, önemsemem

pişäk doγı qıl- kedi gibi korkutmak

R

råm bol- alışmak

rä'yini qaytärmäslik isteğini yerine getirme

rähm äylä- acımak

rähmi kel- acımak

räsm-rusmini ötkäz- gerekli töreni yapmak

räv bol-

räv bol- hazırlanmak

ruxsät ber- izin vermek

S

såp bol- yok olmak, mahvolmak

såyäsidän qorq- gölgesinden korkmak

säbäbdän säbäb, balçıqdän imårät. Sebepten sebep, balçıktan imaret.

sälåm sål- selam yollamak

särf et- sarfetmek

särsån äylä- avare etmek

siläsi qayt- gücü yerine gelmek

siläsi qåt- gücü kesilmek

sir sål- gizlice bakmak

sirtidän sök- üzerinden atmak

sitäm öt- sitemi geçmek

sitämni kötär- sitemi kaldırmak

siynädägi dåγ sinedeki dağ

siynäsi dåγli sinesi dağlı

siynäsidägi otigä gügürt ur- sinesindeki ateşe kibrit çakmak

soråq qıl- sorgulamak

sözi xuş kelmäslik sözü hoş gelmeme

sözigä kir- sözüne girmek, dediğini yapmak

sözining tuzi bårmi sözünün dayanak noktası var mı

Ş

şådu xurräm bol- şad ve mutlu olmak

şåvqın sål- nara atmak

şäbgir tårt- mesafe katetmek

şäddälik qıl- sıra sıra dizilmek

şäddälik qıl- sıra sıra dizilmek

şäkkåkligi tut- şüphelenmek

şämåli kel- işi yoluna girmek

şämåli ong işi yolunda

şärdän tüş- kötülük yapma fikrinden vazgeçmek.

şärdän tüş- kötü fikirlerden kurtulmak

şärdän tüşir- iddiasından vazgeçirmek

şärmu häyåni täşlä- terbiyesini bozmak

şärp etip zıp diye, hızla

şärt äylä- şart koşmak

şäşti qattıq öfkesi sert

şäşti qayt- öfkesi geçmek

şäştidän tüş- öfkesi geçmek

şäydå bol- aşık olmak

şikår äylä- avlanmak

şikästä köngil yaralı gönül

şipdäy bol- boylu poslu olmak, büyümek

şirin cån şirin can

şirin gäp şirin söz

şirin oy şirin fikir

şirin til şirin dil

şirin-şäkär söz şirin şeker söz

şirp etkizip birden, göz açıp kapayıncaya kadar

şori qıs- bahtı kötü olmak

şori qıs- kötü kaderi bastırmak

şuvåq båş baştan ayak

T

tax bol- sıraya dizilmek

tamγa sål- damgalamak

tåqat qıl- dayanmak

tåqati tåq bol- dayanacak sabrı kalmamak

tåqati tåq bol- dayanacak gücü kalmamak

tåqåşåvlik qıl- mızıkçılık etmek

tålei kül- talihi gülmek

tånglä qıyåmätdä qoli yåqasidä bol- kıyamette yakasında olmak

tångni åttir- sabahı etmek

tåş qattimi, båş qattimi. Taş katı ise, baş da katı.

tåy qıl- gezmek

tä'rif qıl- tarif etmek

täkbiridän ädäş- ne yapacağını şaşırmak

tälån sål- talan etmek

tän ber- kabul etmek, ikna olmak

tängläyi qåt- ızdırap çekmek

tärzigä qarä- görünüşüne bakarak hakkında bir fikre varmak

täväkkälni qıl- kendini riske atmak

tilgä kel- dile gelmek

tilgä kir- konuşmaya başlamak

tiligä sänå ål- bir konu üzerinde konuşmak

tilini eşit- dinlemek

timsål keltir- misal vermek

tirik öl- canlı canlı ölmek

tumåv çäl- nezle olmak

tupråq tårt- eceli gelmek

tupråqqa tåpşir- toprağa teslim etmek, gömmek

turmäs küräkdä turmäslik söylenmeyecek kadar ayıp

tuzini ye- hakkı geçmek

tügüni åçil- kendini göstermeye başlamak

tüsi yaxşidän tönkälmä. Görünüşü iyiden çekinme.

U

uddäsidän çıq- başarmak

uddäsidän çıq- başarmak, becermek

uyät bil- ayıp bilmek

uyurgä bermäslik uyumama

Ü

üç, üçdän keyin puç. Üç, üçden sonrası boş.

ümidi öç- ümidi kaybolmak

ümidini üz- ümidini kesmek

V

vås vås ur- ah vah etmek

Y

yaxşi kör- sevmek

yaxşi nåm – yärim dävlät. İyi nam, yarım devlet.

yaxşilikkä yorä- iyiliğe yormak

yåd et- yadetmek, anımsamak

yåd äylä- yadetmek, anımsamak

yåd qıl- yadetmek, anımsamak

yålyız åtning çängi çıqmäs, dim bolär. Yanlız atın tozu çıkmaz, sessiz olur.

yånin bermäslik inadı bırakmamak

yår äylä- kendine yar etmek

yåri qıl- kendine yar etmek

yåt bol- yabancı olmak

yer qıl- yurt edinmek

yäksån bol- yerle bir olmak

yäksån qıl- yerle bir etmek

yält etib birden ve ışıldayıp

yıl åşir- yıl geçirmek

yirik gäp büyük söz

yol ål- yol almak

yol bås- yol almak

yol båşlä- yol göstermek

yol körsät- yol göstermek

yolgä sål- yola salmak

yoli yorıq yolu açık

yolini tut- yolunu tutmak

yol-yorıq sorä- yol yordam sormak

yorıq tut- kendine yol edinmek

yum yum yıγlä- hüngür hüngür ağlamak

yum-yum yıγlä- için için ağlamak

yürägi bolmäslik yüreği kabul etmemek

yürägi dåγli yüreği dağlı

yürägi hävl ål- endişelenmek

yürägi hävl ur- endişelenmek

yüräk därçäsi yürek penceresi

yüräk küçi yürek gücü

yüräkdägi ärmån yürekteki arzu

yüzini qårä qıl- yüzünü kara çıkarmak

Z

zåhir äylä- zahir eylemek

zår et- feryat etmek

zår-zår yıγlä- hüngür hüngür ağlamak

zehn sål- dikkatini vermek

zährini kör- kötülüğünü görmek

zär qadrini zärgär bilär. Altının değerini kuyumcu bilir.

zimdän süy- gizlice sevmek

zordän zor çıqsä tibir-tibir. Dinsizin hakkından imansız gelir.

zorligi kel- içerlemek

EK: DESTANIN KİRİL METNİ

I-Гўрўғлининг туғулиши

Бир вақтлар Туркмен эли Урганчга қарар эди. Замонлар ағдарилиб Урганч подшолиги баҳрам топиб, Урганчда бир подшо турадиган бўлиб қолди. Ундан кейин така, ёвмит, эрсари, кўкланг туркманларининг оқсоқоллари бир жойга йиғилиб, Оғалибек деганни подшо кўтариб, Ёвмитни ўрталиқ, деб Ёвмитда бир қулай жойни Оғалибекка ўрда қилиб бериб, бозор юргиздириб қўйдилар. Туркман чочув ўтирганлиги сабабли қизилбошлар ҳар доим туркманга ёв бўлиб келиб, бу ёғидан, у ёғидан талаб, мол, одам ўлжа қилиб кетар эди. Оғалибек ҳеч қизилбошнинг уддасидан чиқа билмас эди. Оғалибекнинг Гаждумбек, Ҳасанбек, Аҳмадбек деган уч ўғли бор эди. Гаждумбек билан Ҳасанбек, отаси Оғалибекнинг қирқ йигитлари эл қўриб юрар эди, Аҳмадбек бўлса, ҳали ёш эди.

Кунлардан бир кун қизилбош юртидан бир катта ёв келиб, туркманни кўп овора қилиб, Оғалибекни ўлдириб, туркмандан ўғил-қиз асир қилиб кетди. Шу тало-тўпда Гаждумбек билан Ҳасанбек ҳам банди бўлиб кетган эди. Қизилбошларнинг подшоси Хунхоршоҳ Гаждумбек билан Ҳасанбекни текшириб, Оғалибекнинг ўғиллари эканини билиб: «Туркманнинг белгили ўғлонлари экан, буларнинг орқасидан элати оёққа турмасин», – деб хавф қилиб, Гаждумбек билан Ҳасанбекни озод қилиб, юртидаги бир тўда озод қилинган Туркманларга Гаждумбекни бошлиқ қилиб, шаҳарнинг бир четидаги қўриқни буларга ер қилиб берди. Шу ерда Гаждумбек бир тўда туркманга бош бўлиб, бечорачилик билан тинч яшай берди. Ҳасанбек бўлса, бир тўда мол қилиб, бой бўлиб, қўриқда туркманлар билан яшар эди. Гаждумбек бўлса, шаҳарда туриб, ҳар замонда қўриққа келиб-кетиб турар эди. Булар шу аҳволда қизилбош юртида яшай берсин. Энди туркман юртидан эшитинг.

Оғалибек ўлдирилгандан кейин туркман юрти яна беподшо қолиб, элат оқсоқоллари йиғилиб, Жиғалибек деган биттасини подшо кўтардилар. Аммо Жиғалибек жуда қари одам эди. Унинг Равшанбек деган бир ёш ўғли бор эди. Равшанбек каттариб йигит бўлиб, қирқ йигит билан элат қўрийдиган бўлди. Энди гапни Хунхордан эшитинг.

«Туркманлар яна тикланиб, Жиғалибек деганни подшо кўтариб, яна қирқ йигит қилиб, элат қўритиб юрган эмиш, – деб эшитиб, – шу туркманларни тоза ўзимга қаратиб, бож-хирож тўлатиб қўймасам», – деб жуда кўп қўшин қилиб, туркманга бостириб келиб, Равшанбекни ушлаб, банди қилиб, минг-минглаб молини ўлжа қилиб, ҳайдаб кета берди. Шунда Жиғалибек қизилбошнинг саркардаларига қараб алжираб, довдираб: – Энди мени ҳам ўлдиринглар. Мен то тирикман, сизларга хирож бермайман, – деди. Қизилбошлар Жиғалибекни ўлдириб, Оғалибекнинг ўғли Аҳмадбекни топтириб келиб: – Сен Хунхоршоҳ томонидан туркманга бек бўлиб, бож-хирожини Хунхоршоҳга вақтида етказиб турасан, – деб, Аҳмадбек қўрққанидан рози бўлиб, туркман юртига сардор қилиб тайинланди. Аҳмад сардор туркманда сардор бўлиб турсин. Энди сўзни Равшанбекдан эшитинг.

Равшанбекни қизилбошлар ялангбош, ялангоёқ боғлаб, от ҳукмида ҳайдаб, юрак-боғрини доғлаб, қамчи уриб, илинган жойини қонатиб бораётир. Шунда Равшан олдида бир мадад қилгудек кимса топмай, аввали худо, дуюми пирларга сиғиниб, зор-зор йиғлаб, бир сўз деди:

Барчани яратган худой,
Банди қилди Хунхор мени,
Оч офатдай балолардан,
Золимлардан қутқар мени.

Бари чоқо қизилбошлар,
Қамчи уриб кўзни ёшлар,
Шафқати йўқ бағри тошлар,
Жафосидан қутқар мени.

Сўз билмайин лолулашар,
Кўзларинг косаси тошар,
Илғорлашиб тоғдан ошар,
Бадбахтлардан қутқар мени.

Юрай дейман, юрак доғли,
Урай десам, қўлим боғли,
Қонлар ютди бекнинг ўғли,
Қизилбошдан қутқар мени.

Чорёрлар мадад қилинг
Комил пирлар қўлим олинг,
Ожиз қулни йўлга солинг,
Урганж пирим ҳозир бўлинг.

Қолдим офат ўртасида,
Бул ҳам кўнглим хатоси-да,
Қўлим душман пўтасида,
Бандиликдан қутқар мени.

Равшан йиғлаб, қилур нола,
Ҳақ Расул, раҳм эт бу ҳола,
Қамчи ўқталар қадала,
Ёмонлардан қутқар мени.

Равшанбекнинг қўл-оёғи қонаб, от ҳукмида зор-зор йиғлаб, пиёда банди бўлиб кетиб бораётибди. Хонаси куйгур қизилбошлар Равшанбекнинг дод-войига қулоқ солмай, ундан баттар қамчилаб, боши демай, оёғи демай ясаб бораётир. Шунда Равшанбек ўз ҳолига ўзи хўрланиб, зор-зор йиғлаб, бир сўз деб бораётир.

Не савдолар тушди менинг бошима,
Ҳеч ким раҳм айламас кўзда ёшима,
Ҳасрат ўти урди ичу ташима,
Қизилбошга банди бўлдим, найлайин.

Кўпайлашиб икки қўлим боғлади,
Лолулашиб бағри-дилим доғлади,
Чалқайиб ўзларин баланд чоғлади,
Қизилбошга банди бўлдим, найлайин.

Қизилбоши экан ғалча, тил билмас,
Ғажир бойқуш экан, айтганни қилмас,
Талтайиб туркманни кўзларга илмас,
Қизилбошга банди бўлдим, найлайин.

Қизилбош экан авбош, баччағар,
Бир занги сифатли, кўзлари чоғар,
Бари бирдай ақли калта энағар,
Қизилбошга банди бўлдим, найлайин.

Қизилбош экан ола кўзлилар,

Кимлигини билмас оша сўзлилар,
Тишлари оқчиган, қора юзлилар,
Қизилбошга банди бўлдим, найлайин.

Яккалашса келар эди зўрлигим,
Водариғо, кўрсатмадим эрлигим,
Асир қолиб, келди қаттиқ хўрлигим,
Қизилбошга банди бўлдим, найлайин.

Душманимдан оларманми оримни,
Эшитмайди булар қилган зоримни,
Бек Равшан дер етирмишам коримни,
Қизилбошга банди бўлдим, найлайин.

Равшанбек бечора йиғлаб бораётир. Сонсиз-саноқсиз қизилбош бошинг демай, оёғинг демай Равшанбекни ясаб уриб бораётир.

Ташвиш тушар мард йигитнинг бошига,
Лолулашиб душман тегра-дўшига,
Қонлар оқиб тушиб кўзу қошига,
Ҳай, аттанг-эй, бекнинг ўғли боради.

Ситам кўрган кўнгил мойдай қоради(р),
Ёлғизликда дардин кимга ёради,
Тез юргин, деб қизилбошлар уради,
Равшан шуйтиб банди бўлиб боради.

Биёбонда ташна бўлиб боради,
Хафалидан бағри тўлиб боради.
Ғазаб тортиб ранги сўлиб боради,
Шуйтиб Равшан банди бўлиб боради.

Оёғидан қумлар ботиб боради,
Айролиқ дардини тотиб боради,
Пиёда танглайи қотиб боради,
Шуйтиб Равшан банди бўлиб боради.

Елкасидан душман дўниб боради,
Мисли ғажир гўштга қўниб боради,
Шуйтиб Равшан банди бўлиб боради.

Қизилбош олдида йўртиб изиллаб,

Орқасига боқса душман бизиллаб,
Бош-оёқдан қамчи зарби жазиллаб,
Шуйтиб Равшан банди бўлиб боради.

Тош қаттими, бош қаттими, ёронлар,
Юрагида чўкиб ётар армонлар,
Бизга ҳам етарми яна давронлар,
Дейиб Равшан банди бўлиб боради.

Бандаргоҳ-бандаргоҳ беллардан ошди,
Ҳар нечук савдога кўниккан бошди(р),
Неча манзил шабгир тортиб, йўл юриб,
Асқар тоғнинг боғрига етишди.

Энди бек Равшаннинг бағри қон бўлди,
Туркман чўли жовлик намоён бўлди,
Навбат келди, душман қаҳрамон бўлди,
Озод бўлмоқ дарди даргумон бўлди.

Қулоқ солинг суханварнинг тилига,
Ким чидайди айролиқнинг хилига,
Бек Равшанни ҳайдаб жами қизилбош,
Чиқиб борди Асқар тоғнинг белига.

Дардманд кимсанинг кўнгли яради(р),
Эронлик душманнинг ичи қоради(р),
Ўсган элинг энди қолди орқада,
Ҳолинг қандай деб Равшандан сўради.

Шунда қизилбошлар бек Равшанга қараб: – Энди ўсган элингдан айрилаётирсан, баччағар туркман. Шу тоғнинг устидан юртингга бир қараб ол. Иккинчи бу ёқларни кўрмайсан, тағи армонда кетма, – дедилар. Шунда бек Равшан қизилбошларга қараб: – Э, лолулашган ақли калталар, ҳали туркман тўпланар, элатларингга туман қопланар. «Араб ўчини қирқ йилда олибди», дегандай туркманга ҳам навбат келар. Бек Равшан қўлингда абадий қолмас, – деб дадил туриб, душманларга қараб, мўйловини бураб, бир сўз деди:

Бу тоғларнинг қалин экан тумани,
Бизни тутмоқ доим душман гумони,
Бу бахтга элтгани туркман полвони,
Адо бўлмас бу даланинг сиртлони.

Дам бу дамдир, ўзга дамни дам дема,
Ҳали туркман савлатини кам дема,
Кучларимман бу элатни дим дема,
Ҳали замон туғилар ғўчлар замони.

Ҳар туркманлар чиқар ёвнинг қасдида,
Араби тулпорлар ўйнаб остида,
Пўлат найза яркиллашиб дастида,
Уруш бўлар шу Бадбахтнинг устида.

Қизилбош деганга найза санчилар,
Майдон ичида қолиб лоши янчилар,
Ўч олган сўнг ҳа демайин устингдан,
Оғиз кериб ғинг дейишларинг тинчилар.

Ғидинглаб кўпшитма оғиз ўртингни,
Бурама, баччағар, ҳа деб муртингни,
Эсон бўлсам элатингнинг, юртингнинг
Тупроғини совурганим кўрасан.

Баҳор бўлса булбул қўнар гулига,
Қўшиқ айтар муқом ташлаб тилига,
Қизларинг келтириб туркман элига,
Чўри қилиб қучганимни кўрасан.

Жанг куни қўзғалар марднинг ғайрати,
Йиғилиб жам бўлар туркман элати,
Етиб келар қасос олмоқ навбати,
Шунда қириб-жўйганимни кўрасан.

Какликлар чарх урар тоғу қияда,
Ҳайдай бер, ҳайдай бер пою пиёда,
Қачон бўлсо туркман сендан зиёда,
Катта қирғин қилганида кўрасан.

Мақтанма, қизилбош, чиркин гандасан,
Ғайридинсан, лот-манотга бандасан,
Ҳа демасдан жонинг бўлса тандасан,
Туркман човут солганини кўрасан.

Бек Равшан қўрқмайди пишак дўғидан,
Номард паноҳ истар сенинг ойғингдан,
Ҳали замон турманлар ўраб соғингдан,

Ҳайдаб олиб кетганида кўрасан.

Ана энди бек Равшандан қизилбошлар бу сўзларни эшитиб: – Воҳ, энағарнинг даминнинг баландлигини-эй. Ўзи ўлимга ҳукм бўлиб туриб, айтган йирик гапларига қаранг. Буни шу ерда чопиб ташласак, ўлжамизни бепул йўқ қилган бўламиз, ҳам Хунхорнинг ғазабига қоламиз. Ундан кўра буни тезроқ Хунхорга топшириб, мукофотини олиш керак. Чўлда оғзи беўлчов ўсиб, ҳар нимани гап деб ўтлаб юрган саҳройи туркман-да, – дейишиб, бек Равшанни уриб-ясаб, нар ёққа эндириб, ҳайдаб кета берди.

Аччиқ қамчи бериб Равшан сонига,
Асло раҳм айламай йиғлаганига,
Ўчакишиб-ўчакишиб ҳайдади,
Қўлу оёғини бўяб қонига.

Қамчи урар боқмай кўзу бошига,
Шалҳа бўлиб, баданлари зирқираб,
Иситма чиқади ичдан ташига.

Ҳай, аттанг-ай, алам тушди бошига,
Қизилбош айланиб тегра-дўшига,
Тез юргин, эй, баччағар, деб ҳайдади,
Раҳм айламай кўздан оққан ёшига.

Ариқ келса, жуппай қилиб сакратди,
Уват келса, юр, деб найзаман туртди,
Кўр сичқондай бекнинг ўғли бечора,
Сонсиз қизилбошнинг олдида йўртди.

Оёғидан шувоқ боши қон бўлди.
Кўргуликни кўрган ғариб жон бўлди,
От ҳукмида юра юра Равшанга
Булдираб бир шаҳар намоён бўлди.

Қизилбош мақтаниб борар шанқайиб,
Равшан кетар қараб оғзи анқайиб,
Бир шаҳар кўринди чанггиб узоқдан,
Минорлари, пештоқлари қанқайиб.

Ким яхши, ким ёмон олло билади,
Ғамлик, шодлик мард бошига келади,
Минор, пештоқдан сўнг оли бинолар,

Илгари борган сайин яқин бўлади.

Қизилбош кўнглини энди тиндирди,
Нос чекиб туфлашиб кайфини қондирди,
Яланг оёқ, яланг бош қип Равшанни,
Қамчи уриб берги бетдан эндирди.

Қараб бўлмас қизилбошнинг кўркига,
Хина суйкаб сочу соқол, бўркига,
Бек Равшанни дарвозадан киргизиб,
Ҳайдаб борди шаҳарнинг аркига.

Ана энди қизилбошлар Равшанбекни шаҳар аркининг тубига ҳайдаб бордилар. Бу ерда банди бўлган бошқа кўп туркманлар ҳам бор экан. Уларга бир бошлиқ аркдан тушиб, битта-биттадан қўлларига озод хати тутқазиб: – Сизлар фалон қўриққа бориб, Гаждумбекнинг ихтиёрида деҳқанчилик қиласизлар, – деб бир навкарга қўшиб юборди. Навбат Равшанбекка келиб: – Сен ҳам тавба қилиб, узр сўра. Сенга ҳам озод хати олиб бериб, қўриққа – оғайниларингнинг қошига юборайин, – деди. Шунда Равшанбек Хунхорнинг вакилига қараб, мен ўлсам ҳам душманга товба қилиб, ялинмайман, – деб бир сўз айтди:

Бадбахтнинг тоғлари баланд қияма,
Ўламан деб мард сўзидан тоқма,
Мен у айтган қўрқоғингдан эмасман,
Қўлингдан келганин қилгин, аяма,

Элатингга асир бўлиб келаман,
Навбат келиб бир кун ўчим оламан,
Қизилбошга ялингандан билиб қўй,
Ажалимдан беш гун бурун ўламан.

Имон борми сенинг асли дилингда,
Гердайиб мақтанмоқ бордир тилингда,
Мени бўюн қўяди деб ўйлама,
Аяма, турибман мана қўлингда.

Қизилбошнинг кўнгли қаттиқ тош келар,
Чин йиғласа, сўқир кўздан ёш келар,
Дўғлаганинг қари-қартанг касалманд,
Қартангларнинг юраги пўк-бўш келар,
Хунхорингга эланмаклик хуш келар.

Бек Равшан сира ҳам ёнин бермайди,
Ўлмаса, душманга қилич бермайди,
Лолулашган эронликнинг барини,
Ўймалашган чумолича кўрмайди.

Бу сўзни эшитиб, Хунхор шоҳнинг вакили: – Бу жуда бир ўр туркман экан, – деб аркка чиқиб, Равшанбекнинг қул қилиб сотилишига ҳукмнома олиб келиб, бек Равшанни тутиб борган қизилбошларга берди. Хунхоршоҳнинг расмида асирни ким келтирса, ўша сотишга ҳақли эди. Ана энди бек Равшанни тутиб келтирган қизилбошлар қулнинг белгиси учун Равшанбекка чўччайма калапўш кийдириб, қул бозорига қараб ҳайдаб кета берди. Ана энди шуйтиб қизилбошлар Равшанбекни қул бозорига олиб бора берсин, бир-икки оғиз сўзни Ҳилолойдан эшитинг.

Ҳилолой Гаждумбекнинг ота бир, эна бошқа синглиси эди. Гаждумбеклар асир бўлиб Хунхорга келган вақтида беш яшар қизча бўлиб, туркманда бўлганини эсма-эс билар эди. Ҳозир Ҳилолой шипдай бўлиб, бўй етиб қолган эди. Ўзидан ўзи дарвозанинг шанлоғидан Ҳилолойнинг кўзи кўчага тушиб қолиб, бир тўда қизилбошларнинг бир туркман йигитини қул қилиб сотмоқ учун ҳайдаб ўтаётганини кўриб, Равшанбекни қизилбошларнинг ҳайдаб бораётганда, бир томондан, Ҳилолойнинг ичи ачиб, раҳми келса, бир томондан, асли туркман йигити кўзига иссиқ кўриниб кетди. Ҳилолой қандай, кўзлари чўлпондай, қошлари камондай, ўзи барно, ақли расо, ҳамма нарсага фаҳми етади. Шунда Ҳилолой: «Бу шўрлик туркман йигити қизилбошларга банди бўлган экан. У туркман йигити эмасми, Хунхорнинг аркида товба қилмай, дўнғ бўйинлик қилган экан. Шуйтиб буни бозорга элтиб, қул қилиб сотишга буюрган экан. Энди бу бечора туркман йигитини қизилбош қул қилиб бозорда сотади. Бир золим қизилбош сотиб олиб, бўр-байига ёнтоқ билан уриб, азобини бериб ишлатади. Энди мен Гаждумбек акамга айтайин. Ҳовлида хизматкор йўқ, бугун бир қул сотиб олинг, деяйин. Акам бозорга бориб шу туркман йигитга кўзи тушар. Худо кўнглига бир раҳм солса, шу туркман йигитини сотиб олиб келтирса. Ҳовлимизда кўп азоб кўрмай, мусофир бўлмай юрар эди», – деб бундан ҳам бошқа бир қанча ширин ўйларни ўйлаб турган эди. Қараса, Гаждумбек белига малла пўтасини боғлаб суфадан туриб, носини туфлаб, бозорга бормоққа рав бўла берди. Шунда Ҳилолой Гаждумбек акасига қараб, бир сўз деди:

Эрта туриб зар кокилим тарайман,
Қиз бошимман молу ҳолга қарайман,
Катта ҳовли юмуши зўр, акажон,
Бу ҳовлига бир хизматкор сўрайман.

Айвон-айвон байталинг бор, отинг бор,
Жийрондан, самандан хоназодинг бор.
Хунхорга ҳар чошка салом-додинг бор,
Бу ҳовлига бир хизматкор сўрайман.

Сен чиқсанг кўчага, бунда қоламан,
Молу ҳолга беда-сомон соламан,
Бўшасам янгамнинг ишин оламан,
Шундай қилиб, ака, жуда толаман,
Бу ҳовлига бир хизматкор сўрайман.

Биламан қизилбош бунда келмайди,
Келиб туриб бизга хизмат қилмайди.
Улар биз туркманни кўзга илмайди.
Бу ташвишлар хизматкорсиз бўлмайди.

Шу сабабдан бориб бир қул олсангиз,
Олиб келиб бунда тамға солсангиз,
Ғариб муштипарман, кўнглим олсангиз,
Бу ҳовлига бир хизматкор сўрайин.

Йиғлайди Ҳилолой, ғариб бечора,
Ака, айланг бугун ҳолимга чора,
Бир қул олинг, раҳм айлаб мен зора,
Хизматдан толиқиб бўлдим овора.

Гаждумбек ўйласа, Ҳилолойнинг сўзи маъқул: «Ахир, Ҳилолой бўй етган бир қиз бўлса, ҳовли тўла от, қора мол. Бу молларга қарасинми, янгасининг ишига ёрдам берсинми. Эй, ўзим ҳамиятсизман, биттадан битта ўгай синглим бор экан, буни шунчалик овора қилибман, уятини ташлаб, ўзи тилга келибди. Ҳай, аттанг, қизилбошлар бизга хизмат қилмаса, бозордан қул сотиб олгани пулим йўқми», деб Ҳилолойга қараб, Гаждумбек бир сўз деди:

Майли бугун сенга бир қул келтирай,
Асло хафа бўлма, жоним Ҳилолой,
Шикаста кўнглингни обод айлайин,

Асло хафа бўлма, жоним Ҳилолой.

Мусофир юртинда бошим туманда.
Ғайри юрти қурсин оша ёмон-да,
Бу элларда бошинг бўлсин омонда,
Асло хафа бўлма, жоним Ҳилолой.

Ақлинг камолинда, тўлиқ ёшингда,
Ғам-алам сақлама азиз бошингда,
Гаждум, Ҳасан оғанг бордир қошингда,
Асло хафа бўлма, жоним Ҳилолой.

Камлигинг йўқ қадду қомат, кўрикда,
Адашмайсан ҳар бир йўли йўриқда,
Калу кўр оғайнинг яшар қўриқда,
Асло хафа бўлма, жоним Ҳилолой.

Дам бу дамдир, ўзга дамни дам демас,
Мард бошига қайғу тушса, ғам емас,
Бойлигим ҳам ҳеч кимсадан кам эмас,
Асло хафа бўлма, жоним Ҳилолой.

Сулув қизлар шойи кийиб шайлансин,
Доимо ғанимнинг қўли бойлансин,
Асло хафа бўлма, жоним Ҳилолой,
Бир бошингдан ўттиз минг қул айлансин.

–Хафа бўлма, синглим. Сен айтдинг, мен қилмадимми? Ана энди бугун айтдинг, агар бозорда қул минг тилла бўлса ҳам сенга бир қул ё бир чўри олиб келиб берганим бўлсин, – деб Гаждумбек уйига қайтиб кириб, минг тиллани санаб, бир қўш халтага солиб, қўш халтани белдаги пўтасига қистириб, бозорга чиқиб, дарров бозордан майда-чуйда ишларини битириб, гўшт, гуруч, сабзи, пиёз, чой, қалампирларни хуржунига солиб, бир қоғоз носни бошига қистириб, катикдан айланиб қул бозорига ўтди. Ана шунда Равшанбекни қизилбошлар тўрт юз танга, харидорлар бўлса, уч юз танга, деб турибди. Гаждумбек шундай айланиб, бозордаги қулларга бирма-бир қараб ўтаётиб, кўзи Равшанбекка тушди. Қараса, бир тўда қизилбош бир туркман болани қул бозорга солиб ўтирибди. Ҳар замонда Хунхорга товба қилмаган битта-яримта қул қилиб сотилганини кўриб юрган Гаждумбек бу ишга таажжуб қилмади ҳам. Лекин қул оламан, деб

келганлиги учун шу туркман йигитнинг қошидан нарёққа ўтиб кетгуси келмай қолиб, қизилбошларга қараб, Равшаннинг нархини сўраб, бир сўз деди:

Эшитинглар, бозордаги савдогар,
Шу қулга бўлдим, дўстлар, талабгор,
Оқ кўнгилман бул баччага харидор,
Айт нархини, пулинг санаб берайин.

Яраширққа заррин пўта ўрайин,
Амалим бор, шомуртимни бурайин,
Шу баччанинг бахосини сўрайин,
Айт нархини, пулинг санаб берайин.

Ўлмасам дунёда даврон сурайин,
Кўп яшайин, кўп йилгача турайин,
Мен ҳам энди қул ишлатиб кўрайин,
Айт нархини, пулинг санаб берайин.

Ҳовли-ҳарам қилдим Хунхор элидан,
Сўз олинглар бошчи даллол тилидан,
Келган ўхшар ошиб Бадбахт белидан,
Айт нархини, пулинг санаб берайин.

Эшитинг, ёронлар, айтган сўзимни,
Гаждумбек жибачи дейди ўзимни,
Шу туркман баччага тикдим кўзимни,
Айт нархини, пулинг санаб берайин.

Шунда даллолбоши келиб: – Ҳов, Гаждумбек, бу қулнинг нархи тўрт юз танга бўлса ҳам, лекин сизга минг тиллага сотилади. Нега десангиз, туркман туркманни қул қилиб олгани учун, – деди. Гаждумбек минг тиллани қизилбошларга санаб бериб, васиқасини ёздириб, қизилбош қозисига муҳр бостириб, қулни ўзиники қилиб олгандан кейин туркман баччани қизилбошларга таърифлаб, бир сўз деди:

Бугун кушод бўлди бахтим савдоси,
Гавҳарга арзийди туркман бахоси,
Ёронлар, йўқдир сўзимнинг хатоси,
Шукур, бўлдим харидори бу қулнинг.

Бу қулнинг бир туки арзир минг қулга,

Туркманнинг излари тенглашмас пулга,
Эгам бошлаб мени шу тўғри йўлга,
Шукур, бўлдим харидори бу қулнинг.

Бу қулнинг ой билан тенгдир жамоли,
Ё бўлмаса, кўкда офтоб мисоли.
Кўнгил қулфинг урса жўра бўлади,
Шукур, бўлдим харидори бу қулнинг.

Бу қулнинг иссиқдир ҳусн юлдузи
Умидман чарақлар чақмоқдай кўзи,
Таками, ёвмитми, кўклангми ўзи,
Шукур, бўлдим харидори бу қулнинг.

Гаждумбек уйғонди бугун ўнгидан,
Шодликлар кенгайда ғамим сўнгидан,
Айролиқ юртида тенги-тенгидан,
Шукур, бўлдим харидори бу қулнинг.

Ана шуйтиб, Гаждумбек Равшанбекни етаклаб, қул бозоридан олиб чиқиб, йўлда исми-зотини сўради. Равшан: – Исмим Равшан, ёвмитликман. Жиғалибекнинг бел боласи бўламан. Қирқ йигит билан эл қўриб юрар эдим. Хунхорнинг бир тўда аскарига асир тушиб, бунда келиб сизга қул қилиб сотилдим. Боқ даллолдан эшитишимга қараганда, сиз ҳам туркман экансиз. Мени қизилбошга қул қилмай, ўз боврим туркманга қул қилганига шукур. Энди бу мусофир юртда мен сизга қул, сиз менга хўжа, – деб зор-зор йиғлаб, Равшанбек Гаждумбекка қараб, бир сўз деди:

Худойимга шукур этайин, хўжойин,
Ола кўзли қизилбошга тушмадим,
Кўз кўрмаган айролиқнинг хайлида,
Банди бўлиб бағри тошга тушмадим.

Қисматим шу экан, йўлда сурилдим,
Озми-кўпми аччиқ қамчи урилдим,
Ўлган эдим, сиз сабабли тирилдим,
Хунхор элда қизилбошга тушмадим.

Қизилбошлар билмаганим билдирди,
Ғолиб келиб ўз бандига илдирди,
Дўстим ғамгин, душманимни кулдирди,
Бунда келиб бағри тошга тушмадим.

Ғафлатда вақтимда тузоқ отдилар,
Банди айлаб тирсагимдан чатдилар,
Айланай бахтимдан сизга сотдилар,
Шўрим қисиб қизилбошга тушмадим.

Отам йиғлаб қолди Ёвмит элида,
Не азоблар кўрдим Асқар белида,
Равшан қулнинг ҳамду сано тилида,
Ғайри юртда бағри тошга тушмадим.

Бу сўзларни Гаждумбек эшитиб, Равшанбекка:

–Ука, хафа бўлма, мен ҳам Ёвмит туркманидан бўламан. Сен Жиғалибекнинг ўғли бўлсанг, мен Оғалибекнинг ўғли бўламан. Бир вақтлар Оғалибекнинг икки ўғли – Гаждумбек, Ҳасанбек дегани уй-рўзғори билан Хунхорга асир бўлиб кетган деб эшитгандирсан. Кейинчалик мен отамни қизилбошлар ўлдириб қайтганини, туркманга сенинг отанг Жиғалибекнинг хон бўлганини эшитганман. Туркманда барча калу кўр оғайнилар эсон-омонми? Ҳай, шуйтиб, ука, «ўлиб-ўлиб ким қолди, сенинг билан мен қолдим», дегандай, худо насиб қилиб менга дуч бўлиб сотилганингга қара. Майли, «сабабдан сабаб, балчиқдан иморат», албатта меникида хор бўлмайсан. Расми қулсан, ҳақиқатда озодсан. Мен туркман бўлиб, сени қул қилиб юрсам, туркман номимни булғаган бўламан. Исминг Равшан экан. «Яхши ном – ярим давлат». Ҳонамга равшанлик бўлғай, – деб Равшанбекнинг кўнглини кўтариб, ҳовлисига эргаштириб олиб бориб, Равшанбекни меҳмонхонасига қўйиб, Гаждумбекнинг ўзи ичкари ҳовлисига ўтиб, бозордан келтирган нарсаларини хотинига бериб, ўзининг кўҳналарини чиқариб, Равшанбекка кийдириб, хотинига: – Мана бу қул, лекин ҳақиқатда қул эмас. Сабаб билан Ёвмитдан келтирилиб сотилган. Асли туркман, бу бизга худо берган хизматкор. Буни қул деб қайнимни ҳақорат қилма, – деб тайинлади. Ҳилолойга ҳам: – Бу қул асли қул эмас, туркман боласи. Ака деб юр, кўнглини оғритма, – деб тайинлади. Шуйтиб гапнинг қисқаси, Равшанбек Гаждумбекникида қул бўлиб, ҳовли хизматини қилиб юра берди. Ана шуйтиб, Гаждумбек бўлса, подшоликда амалдор, жебачи, кўп ишли одам, Равшанбекнинг нони, чойидан хабар олғувчи Ҳилолой. Ана энди Ҳилолойнинг кундан-кунга Равшанбекко шафқат ва муҳаббати ортар эди. Ўзидан-ўзи Равшанбекнинг сини-синбати Ҳилолойни кун сайин

ўзига тортар эди. Равшанбекнинг ҳам Ҳилолойга ҳушлари оғиб юрар эдию, лекин олама-жомакор кийими билан, қуллик ҳоли билан ўзини Ҳилолойга тенг эмас, Ҳилолой ардисари мендай қулни кўзига илмас, деб маъюсона, ўғринча тешик ва шанлоғлардан қараб юрар эди. Ҳилолой бўлса, Равшанбекни зимдан суйиб, бу ғайри юртларда ўзига ҳамдам топмай, жуда бўй етиб кетган қиз эмасми, асли туркман боласини ўзига тенг билиб, ичи куйиб, акам мени берганда ҳам шу Равшандай йигитга беради-да, деб қандай қилиб ўз дарду ҳолини Равшанбекка баён қилишнинг ҳисобини топмай, иситмаси гурпиллаб юрар эди.

Кунлардан бир куни Ҳилолой меҳмонхонанинг суфасидан туриб, ҳовлини супириб юрган Равшанбекка қараб, баҳона қилиб, бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз деди:ғ

Равшан, қара Бадбахтнинг белига,
Қорлари эрибди, баҳор бўлибди,
Алвон-алвон жовгошинлар баргига
Шудиринг тушибди, чиқсув[215] тўлибди.

Булбуллар қўнибди дарахт гулига,
Турли-турли сано олиб тилига,
Қўнғир салқин тушиб Хунхор элига,
Кўнгиллар баҳрига баҳор бўлибди.

Иссиқ қуёш камарларни кесибди,
Шу ёққа туркмандан шамол эсибди.
Бир нимадан менинг бағрим исибди,
Кўнгиллар баҳрига баҳор бўлибди.

Шамол турса, бодомчалар шинкиллар,
Меҳмон келмак бўлса, қулоқ чинкиллар,
Қалдирғоч ҳижирлаб, тўрғай зингкиллар,
Кўнгиллар баҳрига баҳор бўлибди.

Бахши терма тўқир юрак кучидан,
Кўнгил ўчар орзу-ҳавас пучидан,
Тонг шамоли турар тоғнинг учидан,
Кўнгиллар баҳрига баҳор бўлибди.

---

215 Шудрингдан кейин дов-дарахтлар, ўт-ўланглар баргларидан томаётган томчиларни чиқсув дейилади.

Даштдан келар ғазалойнинг садоси,
Ҳилолойнинг борми дардин давоси,
Баҳоркарда экан улар маъвоси,
Кўнгиллар баҳрига баҳор бўлибди.

Бу сўзни Равшанбек Ҳилолойдан эшитиб:

– Ҳа, кўклам бўларига бўлган, лекин мен бир қул бўлсам, табиб бўлмасам, билмасам, сенда қандай дард бор, унга қандай даво бор, – деб зор-зор йиғлаб, Ҳилолойга қараб, бир сўз деди:

Ҳилолой, қўзғама ички дардимни,
Касалингнинг давосини на билай,
Ўз бошимман ўзимдирман овора,
Дардинг наю, давосини на билай.

Қул деганнинг иши хизматда турмоқ,
Нури кўрамоғу ҳовли супирмоқ,
Ўзини чўпдан ҳам, хасдан ҳам паст кўрмоқ,
Дардинг наю, давосини на билай.

Қул деган хўжайин эркига банда,
Оёғида чориқ, эгнида жанда,
Шомгача ишламоқ туриб азонда,
Дардинг наю, давосини на билай.

Табиб кўп, таккон кўп Хунхор элида,
Тахтаси олдида, мақтов тилида,
Ғамдин бўлак на бор қулнинг дилида,
Дардинг наю, давосини на билай.

Табиблар дардингни билмайми ахир,
Мен бир диёримдан айри мусофир,
Равшан жанда кийган ғариб бир фақир,
Дардинг наю, давосини на билай.

Равшан асли сайисзода синчи эмасми, аллақачон Ҳилолойнинг ички дардини билиб қўйган эди. Шунда ҳам ўзининг қуллигини бўйнига олиб, бу воқеаларни ўзидан қочириб шундай деган эди. Аммо Ҳилолой Равшанбекни ҳали онгсиз, нодон, деб билиб, Равшанбекка қараб: – Менга бу қизилбош юртининг табиблари керак эмас, менга фақат сен табиблик қила оласан, – деб зор-зор йиғлаб, бир сўз деди:

Равшанжон, ўзингсан таккон, табибим,
Дардимга даво қил бугун, чироғим,
Қизилбош тутмасдан қордай танимни,
Дардимга даво қил, Равшан чироғим.

Илоҳим очгайда банди йўлимни,
Душманлар тутмасин бунда қўлимни,
Сенга бағишлайин жону дилимни,
Дардимга даво қил, Равшан чироғим.

Сўз сўзлаган мендай нозик адоли,
Танни танна қўшган устоз доди,
Боқишинг бағримга бир ўқ қадади,
Дардимга даво қил, Равшан чироғим.

Барча махлуқ жуфти билан боп бўлар,
Ғийбатчининг иши, эрмаги гап бўлар,
Бир қиё боқмасанг, Ҳилол соп бўлар,
Дардимга даво қил, Равшан чироғим.

Энди шарму ҳаёларни ташлайин,
Сени яхши кўриб кўзим ёшлайин,
Ўзгани демайин, ўзинг ушлайин,
Дардимга даво қил Равшан чироғим.

Бу сўзни эшитиб, Равшанбек бечора ўз соясидан ҳуркиб-қўрқиб, Ҳилолойга ялиниб, қулни қул ҳолига қўй, деб зор-зор йиғлаб, бир сўз деди:

Бу ерларга қул бўп келган бечора,
Қанча ўртансанг ҳам нетай, на чора,
Мени деб, жон бекач, бўлма овора,
Ўз ҳолимга қўйгин бунда, Ҳилолой.

Туман дарёсидай тошиб тўлмагин,
Бир ғариб қулингга кўнглинг бўлмагин,
Мен-ку асли ўлган одам ҳисоби,
Сен ўзинг бекорга ҳалак қилмагин,
Ўз ҳолимга қўйгин бунда, Ҳилолой.

Баҳорда очилган боғда лолади(р),
Шукур қинг барисини ҳар ким олади,
Беҳудага жонинг нобуд бўлади,

Ўз ҳолимга қўйгин бунда, Ҳилолой.

Бу ишинг акангман янганг билмайми,
Билиб туриб сени нобуд қилмайми,
Яширинчи гуноҳ ошкор бўлмайми,
Ўз ҳолимга қўйгин бунда, Ҳилолой.

Равшан қул йиғлайди сенга зор-зор,
Қулингман, илгимда нима ихтиёр,
Ҳолимни чоқламай бўлмай гуноҳкор,
Ўз ҳолимга қўйгин бунда, Ҳилолой.

Бу сўзни Ҳилолой Равшанбекдан эшитиб: – Равшанжон, жонгинам, агар шу бугун кўнглимни олмасанг, ҳожатимни раво қилмасанг, ҳасратингда ҳалок бўламан. Тонгла қиёматда қўлим ёқангда бўлади, – деб зор-зор йиғлаб, Равшанбекка ялиниб, имраниб, Ҳилолой бир сўз деди:

Мусофир юртида мен ҳам ғарибман,
Ғарибликда мунглик бўлиб юрибман,
Сени кўриб жону дилим беribман,
Тоқатим тоқ бўлди, Равшан, раҳм айла.

Қизил гул очилар ғунчадан ғунча,
Тоқатим йўк тағи гул очилгунча,
Кўзимдан оққан ёш мисли тарғунча,
Сабрим тамом бўлди, Равшан, раҳм айла.

Хунхор элда кимга тенгу той бўлдим,
Ғамнинг ботқоғига ботдим, лой бўлдим,
Ҳуснингга эридим мисли мой бўлдим,
Шу бугун агарда ҳолим сўрмасанг,
Ажалнинг отига миндим, шай бўлдим,
Тоқатим тоқ бўлди, Равшан, раҳм айла.

Отинг Равшан, ўзинг равшан чироғим,
Каъбамсан, жонимсан, кўнглим қароғим,
Сенсиз бу дунёда йўқдир туроғим,
Сабрим тамом бўлди, Равшан, раҳм айла.

Кулиб боқишингга берай жонимни,
Қўрқмай тут, бахш этдим сенга танимни,
Бўлмаса, ол пичоқ бошқа илож йўқ,

Ўз қўлингман оқиз бағир қонимни,
Тоқатим тоқ бўлди, Равшан, раҳм айла.

Ҳилолой тоза беором, бетоқат бўлиб йиғлай берди. Равшанбекнинг назари Ҳилолойга тушиб, шундай гўзал, шундай барно нозаниннинг эланиб, имраниб йиғлаётганига раҳми келиб, худо билади, шундай ташнаи висол бўй етган кўнглини овламоқ балки савоб бўлса керак, деб Ҳилолойга майил қилиб, сочларини силади. Ҳилолой ҳам ўзини Равшанбекнинг қучоғига ташлади. Шундай қилиб, Равшанбек билан Ҳилолой топишиб, овлоқ меҳмонхонада қучоқлашиб, оламдан беҳабар кўнгил олишиб, барча ташвиш-меҳнатларни унутиб, меҳмонхонада ухлашиб қолдилар. Энди Гаждумбекдан эшитинг.

Гаждумбек жебачи қўриқда деҳқончилик қилаётган туркманларнинг олдига кетган эди. Бир-икки кун туркманларникида меҳмон бўлиб, бугун қайтиб ҳовлисига келса, ҳовлида моллар сув ичмаган, ҳовлининг ярми ҳали супирилмаган. Гаждумбек нега бундай экан. Бечора Равшан укам ҳориб меҳмонхонада ухлаб қолган бўлса керак, деб отдан тушиб, отини ўзи боғлаб, Равшанни уйғотайин, деб аста меҳмонхонага кирса, Ҳилолой билан Равшан маҳкам қучоқлашиб, оламдан беҳабар, ухлашиб ётибди. Шунда бирдан Гаждумбекнинг қони қайнаб, аччиғи келиб, ханжарини ғиловидан суғириб, Ҳилолой билан Равшанбекнинг калласини қўшасига кесиб ташламоқчи бўлиб, бир чоқлади-ю, лекин шундай икки чивиқдай ёшларни нобуд қилиб ташлагани кўзи қиймай, агар индамай қўяқолса, яна ғаюрлиги қўймай, орият – номус деган гап бор, қўлида шамшир Ҳилолой билан Равшанбекка қараб бир чирпиниб турган пилласида, бирдан Ҳилолойнинг кўзи очилиб кетиб, Гаждумбекка қараб, ялиниб: – Акажон, Равшанда гуноҳ йўқ, гуноҳ менда, ўлдирсанг мени ўлдир, Равшанга индама, – деб ўзини Равшанбекнинг устига ташлаб, зор-зор йиғлаб, бир сўз деди:

Акажон, индама гуноҳсиз қулга,
Шарманда синглингман, айиб ўзимда,
Асли жувонмарг бўп ўлмакка лойиқ,
Шарманда синглингман, айиб ўзимда.

Одил қул, инсоф қил, Хунхор элида,
Асирмиз ҳаммамиз шоҳнинг қўлида,

Мунофиқлик йўқдир синглинг дилида,
Шарманда шўрлиман, айиб ўзимда.

Ким ёмон деб айтар уруғ-элини,
Ёқтирмайман қизилбошнинг улини,
Ғайри диннинг бекзодига текканча
Мен ўзим хоҳладим туркман қулини,
Шарманда синглингман, айиб ўзимда.

Таклиф қилдим, майхонага кир, дедим,
Ўз қўлингман менга шароб бер, дедим.
Бу гуноҳ ўзимдан бўлди, акажон,
Диним, элим, уруғимни бир, дедим.
Шарманда шўрлиман, айиб ўзимда.

Ўзлигимдан қора қилдим юзимни,
Қон ёшга тўлдирдим шаҳло кўзимни,
Ғайри динлар босмасин деб изимни,
Равшанга топширган эдим ўзимни,
Шарманда синглингман, айиб ўзимда.

Муштипарман, раҳм айлагин ҳолима,
Мусофир юртида, жисму жонима,
Оғам сен, отам сен, Асқар тоғимсен,
Шафқат қилиб жилов солма йўлима,
Шарманда шўрлиман, айиб ўзимда.

Ҳилолой дер боққин орзу додима,
Гугурт урма сийнамдаги ўтима.
Ўлдирсанг, ўламан, кечсанг, қоламан,
Кўнгил бердим ўз қабилим-зотима,
Шарманда синглингман, айиб ўзимда.

– Акажон, ҳам оғамсан, ҳам отам ўрнида мени тарбия қилиб, катта қилган отамсан. Бу мусофир юртида ўлдирсанг, ўлиб кетаман, кечирсанг, ўлмай қоламан. Равшанда гуноҳ йўқ, менда, – деб мўлт-мўлт йиғлаганида Ҳилолойнинг кўзидан томган қатра-қатра ёшлари Равшанбекнинг юзига томиб, Равшанбек шундай уйғониб, кўзини очиб қараса, Ҳилолой акаси Гаждумбекка қараб, гуноҳ менда, деб йиғлаб турибди. Гаждумбек ҳам шардан[216] тушиб, Ҳилолойнинг айтган сўзларига қаноат ҳосил қилиб туриб

---

216 Жаҳлдан, ёмон феълдан.

эди, бирдан Равшанбекнинг уйғониб қолганини кўриб, Гаждумбек индамай, ташқарига чиқиб кетди. У ичкари ҳовлисига ўта солиб, бу гаплардан хотинини хабардор қилиб: – Тез бориб Ҳилолой билан Равшанга айт, мен Равшанни озод қилиб, ичкуёв қиламан. Тез бор, мабода шармандаликдан бир ҳодиса бўлиб қолмасин, – деб ўзи кўчага чиқиб кетди. Гаждумбекнинг хотини дарров меҳмонхонага ўтиб, Ҳилолой билан Равшанбекка кулиб: – Ҳа, ёшлик-да, хафа бўлманглар, ҳаётда шундай-шундай бўлади-да. Равшан, хафа бўлма, Гаждумбек сени озод қилиб ичкуёв қилиб олар эмиш, – деди. Бу хабарни эшитиб, Равшанбек хўнграб йиғлаб юборди. Шунда Равшанбек нима деди:

Ғайри юртга тушган эдим қул бўлиб,
Шодмон этди кўнглим олиб туркманим,
Асли зотим, қабилам бир, элим бир,
Меҳрибоним, жоним каъбам, туркманим.

Хунхор элнинг йўли баланд-паст экан,
Гаждумбек якка бир забардаст экан,
Зар қадрини заргар билар дегани
Ҳақ экан, ҳақ экан, ҳаққа рост экан,
Ўлмасин, ҳар ерда бўлса туркманим.

Бир ожиз қулдирман, йўриқ-жўним йўқ,
Ёвмит элда бир ул эдим, миним йўқ.
Ҳам акам, ҳам отам бўлсин Гаждумбек,
Шундан бошқа оғам ҳам йўқ, иним йўқ,
Ҳар ерда ҳиммати баланд туркманим.

Мусофир бандалар иши надомат,
Ҳар куни юз ҳасрат, юз бир қиёмат,
Бандининг манглайин очди дуч келиб,
Хунхор элда Гаждумбекдай валламат.

Равшан қул мусулмон, худога банда,
Агарчи бўлса ҳам йўқсул, афтода,
Вос-вос уриб бўлган эдим шарманда,
Гаждумбек бир валламат экан-да.
Хизматин айлайин жон бўлса танда.

Ана энди Гаждумбекнинг хотини Равшанбек билан Ҳилолойга: – Нима, сизларнинг бу ишларингни Гаждумбек билан

мендан бошқа ҳеч ким билмаса, ҳали бу ёғи ўз-ўзимиз-ку, Гаждумбек қулини ўз уруғидан бўлгани учун озод қилиб, ўзига ичкуёв қилиб олибди, дейди-қўяди. Олам гулистон. Шунинг несига хафа бўлиб ўтирасизлар, – деб бир хил яхши гаплардан гапириб, кўнгилларини очиб ўтирди. Гаждумбек қўриқдаги туркманларга бир борувчи кишидан нома юбориб, ўзи қизилбош қозисидан Равшанбек билан Ҳилолойга никоҳ кийдирий, кечқурун ҳовлисига қайтди. Шу кечқурун араз уришгандай бир-бирларига индамай тонгни оттириб, Гаждумбек эрта билан иккита ғулими қўйни сўйиб, катта қозонга гўштни солиб, шўрвани пишира берди. Гаждумбекнинг хотини қуйруқ мойга сўлқиллатиб юмшоқ патирни пишира берди. Туш оға қўриқдаги туркманлар аёл, бола-чақалари билан етиб келишди. Гаждумбекнинг хотини билан Ҳасанбекнинг хотини Ҳилолойга жуфт янга бўлди, шуйтиб, ғайри юртда расм-русмини ўтказиб, отам-энам қилиб, икки ёшни қўшиб қўйишди. Эртасига туркманлар қўриқдаги овулларига қайтиб кетаётганида, Ҳасанбек Гаждумбек акасига куёвни бизнинг овулга зиёфатга олиб бор, деб меҳмонликка таклиф қилиб кетди. Шуйтиб орадан ўн, ўн беш кунча ўтиб, Равшанбек Гаждумбекникида ичкуёв бўлиб, ўрганишиб кетгандан кейин Гаждумбек Ҳасанбекникига меҳмонликка олиб келди. Шуйтиб Гаждумбек билан Равшанбек икки суворий йўрғага миниб, сувдай оқишиб, дала-даштларга боқишиб, туш-тушда қўриқда деҳқанчилик қилаётган туркманлар овулига етиб бордилар. Ҳасанбек меҳмонларни тушуриб, катта бир боқма қўйни сўйиб, меҳмоннинг олдига, деб барча калу кўр оғайниларини чақирди. Туркманлар: – Ҳай, юринглар, Ҳасан оғаникига Равшанбачча келибди, – дейишиб йиғилиб, Ҳасанбекникига келишиб, меҳмонларни жуда сийлашиб, бу кунисига ҳар бири улоқ-серка сўйиб, навбатма-навбат меҳмонларни чақираётибди. Овқат бости қилиб, кўк чойни аччиқ-аччиқ дамлашяпти. Янга-келинглар оқ тамакидан чилимга солиб, бурқиллатиб тутатиб келаётир. Шундай пайтларда туркман иложини топса, агар эртан молсиз қолса ҳам, бир жонлик сўқди. Фақат йўқчилик одамнинг кўзини чимиллатиб, пичоқ санчгандай қилиб қўяди. Шуйтиб, гапнинг қисқаси, Гаждумбек билан Равшанбек туркманларга уч кун меҳмон бўлиб, тўн кийиб, қўлрўмол олиб, жуда иззат-икром билан, учинчи куни эрталаб Хунхор шаҳрига қараб қайтдилар.

Ана энди Гаждумбек билан Равшанбек бир шаҳар бўлса кечга етармиз-да, дейишиб йўлдан чиқиб, қир-саҳроларни айланиб-

айланиб бир эски қўрғаннинг устидан чиқиб қолиб, шу ерда иккови ҳам сувори йўрғаларини ўтга қўйиб, қўрғаннинг дўнглигига чиқиб дам олиб, томоша қилиб ўтирдилар. Шунда Равшанбекнинг кўзи бир отнинг катта суягига тушиб қолиб: – Шу от ўз вақтида тулпор бўлган экан. Ахири шу ерда бир катта сўғиш бўлиб, бу тулпор ўлган экан. Қанча одам, қанча отнинг суяги шу қўрғаннинг атрофида кўмилиб ётибди. Ҳа, бу бевафо дунёнинг қиладиган иши охири шу экан, деб зор-зор йиғлаб, Гаждумбекка қараб, бир сўз деди:

Ўтар дунё одим-одим,
Ўз шавқида яшаб ҳар ким,
Сарбозор юриб бетиним,
Бўлган экан шу ерларда.

Ғазаб олиб алангалар,
Тўкилиб ақча-тангалар,
Лаъл-жавоҳир, сангалар,
Бўлган экан бу ерларда.

Баланд-баланд оқ равоқлар,
Узун минорлар, пештоқлар,
Эрамга ўхшаш чорбоқлар,
Бўлган экан бу ерларда.

Шуйтиб, Равшан шу қўрғонда Гаждумбекка: – Мана бу ер жебахона, бур ер қўрғон, бу ер тўпхона, бу ер фалон, бу ер пистон бўлган экан, – деб ҳаммасини кўрсатди. Шуйтиб кун оғиб, Гаждумбек билан Равшанбек шаҳарга қайтиб кетдилар. Кечқурун Гаждумбекнинг ҳовлисига етдилар. Энди гапни туркманлардан эшитинг.

Равшанбекнинг эски қўрғонда айтган гаплари секин-секин туркманларнинг қулоғига эшитилиб, игнадай гапни туядай қилиб юборишга туркман уста эмасми, қўриқдаги туркманлар орасида «Равшан синчи эмиш, асли Жиғалибекнинг боласи-да. Одамлар Жиғалибекни ҳам Ёвмитга хон бўлмасдан аввал жуда ҳам отбоз-синчи дер экан. Равшан тоза авлиётоб одам эмиш. Ҳатто бурунги замонда ўтиб кетган отнинг рангларигача билар эмиш», – деган гаплар гуруллаб, ҳангома бўлиб кетди. Бу гап бориб Хунхор подшонинг қулоғига ҳам етди. Дарров вазирлари билан маслаҳатлашиб: – «Гаждумбекнинг озод қилган қули Равшан

шундай-шундай синчи эмиш. Унинг синчилигидан фойдаланайлик, ўз қўлимиздаги одам», – дейишиб, Хунхор шоҳнинг фармони билан Гаждумбекка: «Озод қилган қули билан бизнинг олдимизга келиб кетсин», – деб одам юборди. Гаждумбек амри подшо вожиб, деб Равшанбекни эргаштириб, Хунхоршоҳнинг хизматига борди. Шунда Хунхор шоҳ Гаждумбекка қараб: – Биз Равшанни синчи деб эшитдик. Агар рухсат бўлса, бизнинг табладаги отлардан тулпор айириб берсин, – деди. Гаждумбек: – Майли, бизлар бир фақирингизмиз, амри подшо вожиб. Нима десангиз, қилмай чорамиз йўқ, – деди. Хунхоршоҳ: – Бўлмаса, сайислар, Равшанни таблахонага олиб боринглар. Отлардан тулпор ажратиб берсин. Кейин қайтариб менинг олдимга олиб киринглар. Унгача Гаждумбек шунда туради», деб фармон қилди. Хунхоршоҳнинг сайислари Равшанни эргаштириб, подшоликнинг таблахонасига олиб кирдилар. Хунхоршоҳнинг таблахонасида ўттиз минг от қатор боғлоғлик турар эди. Сайислар отларни бирма-бир кўрсатиб ўтаберди. Равшанбек шу ўттиз минг отнинг ичидан учта тулпор танлади. Бир қарача кар от. Агар бир тўхтаса, қайтарилиб чопмай қоладиган. Бири ола от. Кунга қараб чопа олмайдиган. Бири оқ от, тошлоқда чопа олмайдиган. Булардан бошқа отларнинг ҳаммасини тулпор эмас, деб сайислар билан бирга Равшанбек Хунхоршоҳнинг хизматига қайтиб бориб: – Шоҳим, буюрган фармонингизни бажариб, отларингизни кўриб чиқдим. Ўттиз минг отингизнинг ичида учта тулпор бор экан. Улар ҳам бўлса айбдор, – деб Хунхоршоҳга қараб, бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз деди:

Кўриб чиқдим отларингни бирма-бир,
Ҳаммаси ҳам жоби экан, султоним,
Учта тулпор, учови ҳам нуқсонли,
Шулар жуйруктоби экан, султоним.

Учови ҳам чопқир отни тутолмас,
Пойга бўлса, пилгасига[217] етолмас.
Чин тулпор топилса, ундан ўтолмас,
Шуйтиб бари бекор экан, султоним.

Бекорга боқибсан ўттиз минг отни,
Шуларман қўрийиб бу мамлакатни,

---

217 Нишонага.

Бари ишин қилмас бир тулпор зотни,
Шуйтиб ишинг бекор экан, султоним.

Одамларинг от яхшисин билолмас,
Билганда ҳам уни тулпор қилолмас,
Бу отларинг, ёв келса, дуч бўлолмас,
Шон шавкатинг бекор экан, султоним.

Бу сўзларни Равшан синчи сўзлади,
Пастда туриб юқорини кўзлади.
Ғижиним келгандан авжим қўзғади,
Давлатинг бемадор экан, султоним.

Бу сўзларни эшитиб, Хунхоршоҳнинг ҳар мурти сихдай бўлиб, қаҳри келиб, илондай заҳри келиб: – Воҳ, ҳали сен туркман, бизнинг отларни, шону шавкат, подшолигимизни камситадиган бўлдингми? Мирғазаблар, бу ҳаддидан ошган ўр туркманни боғланглар. Бу озроқ қул бўлгани учун кўзи ғилайлашибди, кўзини яхши бир доғланглар, – деб буюрди. Шунда Гаждумбек Хунхорга қараб: – Шоҳим, мен буни озод қилганимдан қўлимда қозингизнинг қоғози бор. Агар бунинг кўзини доғлатсангиз, хунини тўлайсиз, – деди. Шунда Хунхоршоҳ: – Майли, Равшаннинг кўзининг хунини тўлайман, – деб мирғазабларга буюриб, бир оташкуракни оловда қип-қизил қиздириб, Равшаннинг икки кўзига оташкуракнинг икки учини бостирди. Равшан бечоранинг икки кўзи оқиб тушиб қолди. Шунда Хунхор шоҳ Равшанга қараб: – Кўзингнинг хунига энди беш юз тилла бераман, – деди. Худди шу палла кўчадан бир йўловчи бир ўлай-ўлай деган ориқ чўбир отни миниб, оҳиста-оҳиста ўтиб борар эди. Йўловчининг оти асли тулпор бўлиб, боқувини топмай, шундай ҳолга тушиб қолган эди. Равшан кўр бечора, подшонинг саройида ўтириб, кўчадан ўтаётган ҳолвачининг оти тулпор эканини отнинг юриш овозидан таниб, Хунхоршоҳга қараб: – Кўзимнинг хунига шу кўчадан ўтаётган ҳолвачининг отини олиб берсанг, розиман. Беш юз тилланги олмайман, – деб Равшан кўр Хунхорга бир сўз деди:

Эшит, шоҳим, фақир арзу додини,
Саҳарлар айтайин ҳақнинг ёдини,
Ерга ташламасанг оғзим бодини,
Беш юз тилланги нима қиламан,

Олиб бергин ҳолвачининг отини.

Бир ўтар саройингнинг сиртидан,
Алмашиб сотилган араб юртидан,
Талаб қилдим, одам юбор ортидан,
Беш юз тилланги нима қиламан,
Олиб бергин ҳолвачининг отини.

Девор орқасидан бир от ўтади,
Шу чўбирни кўнглим талаб этади,
Беш юз тилланги нима қиламан,
Олиб бергин ҳолвачининг отини.

Кўр бўлдим, кўрликдан энди ўламан,
Кўр бўлсамда отнинг турин биламан,
Ул чўбирни беринг, рози бўламан,
Беш юз тилланги нима қиламан,
Олиб бергин ҳолвачининг отини.

Равшан кўр дер, берсанг кўзим хунини,
Сийлаб-сийлаб ўлай бир от танини.
Сир кўчадан эшитаман унини,
Беш юз тилланги нима қиламан,
Олиб бергин ҳолвачининг отини.

Шунда Хунхоршоҳ Равшан кўрнинг бу сўзини эшитиб: – Ўзини сайиссинчи тутган туркман баччағар, менинг ўттиз минг ариллаган арғумоқ отларимдан тулпор айира олмай, кўзидан айрилиб, энди ўр ёғини бермай, туркманни синчи десин, деб кўчадан ўтган ҳолвачининг отини тулпор, деб жаврайди. Э, каллангдан туркман, ўлаётганда ҳам от, деб ўлади. Ақли бўлмаса, беш юз тиллага неча от олади. Оқ ёқмас аҳмоқ. Кел, ўзидан кўрсин, – деб амалдорларига: – Боринглар, ўша кўчадаги ҳолвачининг отини бир нима бериб, рози қилиб олиб келиб, шу Равшан кўрга беринглар, – деб буюрди. Амалдорлар айланиб кўчага чиқишса, бир ҳолвачи ориқ, гўшти-гўштига ёпишган, суяги-суягига қапишган, ҳилланглаган, чўпдай беярашиқ отни миниб, бир хуржун ҳолвани ортиб, кўча билан ирғалдириб бораётир. Амалдорлар: – Ҳолвачи бобо, тўхтанг, – деса, ҳолвачи:

«Булар мени сўроқ қилгани, тошларимни текширгани келаётир», деб қўрқиб қолиб: – Ҳа, болаларим, менга шафқат қилинглар. Жўжабирдай жон, бир кун кўришга шу касбни қилиб

юрибман, ҳеч кимга хиёнат қилмайман, тошларим ҳам тўғри. Мана бу тошим – чойраки, бу – нимқурт, буниси – нимчаки, мана буниси – касир, бу – бир мисқоллик, – деб довдираб қолди. Амалдорлар ҳолвачига етиб бориб: – Тўхтанг, ҳолвачи бобо, бизларнинг тошингиз билан ишимиз йўқ. Бизлар подшоликка шу отингизни сўраймиз, – дедилар. Ҳолвачи қувониб: – Ҳе, ўзи бир ўласи от эди. Подшонинг бошидан садақа. Олиб кетинглар, болаларим. Иш қилиб мени гуноҳкор қилмасанглар, бўлгани, – деб отидан тушиб, ҳолвасини ҳам тушириб олиб, отини юган-абзали билан амалдорларга берди. Амалдорлар ҳолвачига эллик тилла санаб берди. Умрида эллик тиллани кўрмаган ҳолвачи нима бўлганини билмай, бошини эшикка уриб, тешикка уриб қолди. Амалдорлар ҳолвачининг отини олиб, Хунхоршоҳнинг ҳузурига қайтдилар. Ҳолвачининг кўрксиз отини кўриб Хунхоршоҳ: – Гаждумбек, ол чўбирни, тентагингни миндириб кет, – деб хитоб қилди. Гаждумбекнинг қаторидан бир мисқол ҳам қолмай, ғинг демай ўтириб эди, қорабўжининг олдидан қутулгандай дим индамай, ўрнидан туриб, чўбирга Равшан кўрни мингизиб, ўзи чўбирни етаклаб, ҳовлисига қайтди. Ҳовлисига келиб тушиб, Ҳилолой ва Гаждумбекнинг оёли, бола-чақаси, бу мусофир юртида кўрган хўрликларига ҳасратлашиб, бир майдон йиғлашдилар. Тош қаттиқми, бош қаттиқ, дегандай кўнмай илож борми, кўзда ёш бўлса, йиғлатади-да. Ёш ҳам, умид ҳам тугатилгандан кейин киши нимани йиғлайди. Шуйтиб, бу бечора туркманлар ҳам кўникиб, тинчлангандан кейин Гаждумбек Равшан кўрга: – Ардисари[218] кўзингдан айрилгандан кейин бекорга Хунхор золимнинг беш юз тилласини олмадинг-да. Бир умр рўзғорингга дастмоя бўлар эди, – деди. Равшан кўр: – Шу от Хунхор золимнинг беш юз тилласидан аъло, – деб бир неча жойдан тимсол келтириб, шундай деди:

Жуфт тахлаб[219] гапирмак сўзнинг нақшидир,
Буни айтган қанча шоир-бахшидир,
Золимнинг тилласин олиб еганча,
Ора чўлда очдан ўлган яхшидир.

Бу элда хушомад қўшма сўзингга,
Ҳа демай фарзи қайтар ўзингга,

---

218 Барибир.

219 Жуфтлаштириб (иккилик қилиб) айтмоқчи.

Бу орик от асли тулпор жонивор,
Анчайин деб илмасангда кўзингга.

Чопиши бор учар қушдан зиёда,
Жимийганда қарчиғайдай қиёда,
Шу от бор, қолмаймиз Хунхор орада,
Энди сира хафа бўлма, Гаждумбек.

Шу от бор еткирар Ёвмит элига,
Даҳ деганда чиқар Бадбахт белига,
Банди этмас қизилбошнинг қўлига,
Энди асло хафа бўлма, Гаждумбек.

Шу от зиёд бунда ўттиз минг отдан,
Камлиги йўқ ҳаргиз сину синбатдан,
Қочса, қутилади ҳар нечук зотдан,
Энди сира хафа бўлма, Гаждумбек.

Шуни миниб бу ерлардан кетамиз,
Баланд-баланд белларидан ўтамиз,
Ўлмасак, туғилган элга етамиз,
Энди асла хафа бўлма, Гаждумбек.

Уй-кўчимиз барин олиб кетамиз,
Такали Ёвмитнинг йўлин тутамиз,
Бориб юртимизда маскан этамиз,
Энди сира хафа бўлма, Гаждумбек.

Қозонга ёндошсанг, юқар куяси,
Заҳар-заққум золимларнинг сояси,
Шу тулпорни миниб қочиб кетамиз,
Бу ер мисли аждаҳорнинг уяси.

Йиғлайди Равшан кўр, ғамгин йиғлайди,
Сенинг ҳам кўзингни бир кун доғлайди,
Шу от агар тарбиятлаб боқилса,
Қанча бўлса берган еминг ҳақлайди,
Равшан агар минса шунинг белига,
Ўзини Ёвмитга етган чоғлайди.

– Агар шу отни мен айтгандай қилиб тарбия қилинса, қирқ кунда тайёрланган бир тулпор бўлиб етишади. Ҳолвачи бу отни боқишни билмай, хор қилиб юрган, – деди. Бу сўзларни

Гаждумбек Равшан кўрдан эшитиб, ўзининг ҳам бола-чақаси билан туркманга бориб ватан этгуси, иложи бўлса, шу бадбахт қизилбош золимларнинг юртидан қутилиб кетгуси келиб: – «Бўлса, бўлар экан, бўлмаса ҳамишаги Хунхорнинг ихтиёридалигим», – деб Равшан кўрга: – Майли, айтганинг бўлсин. Лекин сен бир кўр одамсан, менга бу отни тарбия қилишнинг тартибини ўргат, – деди. Равшан кўр: – Отни қирқ кун кун тегизмай, ҳар куни икки коса арпа, бир сатил туя айрони, ичганича сув, тартиби билан беда бериб боқ. Қирқ кундан кейин кўрамиз, – деди. Гаждумбек Равшан кўрнинг айтганидай қилиб отни боқа берди.

Бир кун Гаждумбекнинг шаккоклиги тутиб: «Қани, шу синчимикан, бир билайин», деб жўрттага таблахонасинин тепасидан бир кафтча жойини тешик қилиб қўйиб, отнинг сағрисига гартаккина кун текизиб қўйди. Қирқ кун тамом бўлди. От бинойигина тўлишиб, от суроби бўлиб қолди. Отни Равшанга кўрсатди. Равшан кўр қўли билан сийпалаб, отнинг сағрисидаги кун теккан жойини билиб: – Мана бу ерига қўлнинг кафтича кун текизиб қўйибсан. Қирқ кунлик меҳнатинг куйибди. Энди отни бошқатдан қирқ кун кун текизмай боқмасанг, бўлмайди, – деди.

Гаждумбек Равшан кўрнинг ҳақиқий синчи эканлигига қойил бўлиб, яна бошқатдан отни кун текизмай аввалги тартибда қирқ кун боқди. Қирқинчи куни отни табладан чиқариб, Равшан кўрга кўрсатди. Равшан кўр отни сийпаб кўриб: – Энди камлиги қолмабди. Энди ярим кечада бориб, подшонинг қасридан ирғитиб кел, – деди. Гаждумбек ярим кечада отни абзаллаб, устига миниб, кўча билан подшонинг кўшкига бориб, шундай баландга, тепасига қараса, одам телпаги тушгудай. Гаждумбек шунда таваккал, деб отга бир қамчи урган эди, от шарп этиб сакраб кўшкнинг нариги ёғига тушди. Гаждумбек қувониб: – Ҳа-ҳа, баччағар, олтин от экансан, – деб отга яна бир қамчи урган эди, кўшкнинг бу ёғига дик этиб ошиб тушди. Гаждумбек ҳовлисига қайтиб келиб, воқеадан Равшанни хабардор қилди. Шунгача Хунхор: «Бу туркманларнинг бошқача бир даъвоси борга ўхшайди», – деб ҳадик олиб, дарвозаларга махсус одамлар қўйган эди.

Шундай қилиб, Гаждумбек билан Равшан кўр бу кечасига отни шаҳарнинг деворидан ирғитиб ўтмоқчи, аввал Равшан кўрни Бадбахт тоғига элтиб, кейин Ҳилолойни, кейин аёлини элтиб, барчаси қутилиб кетмоқчи бўлдилар... Кеч кириб, ярим оқшомдан

оққандан кейин Гаждумбек отга миниб, Равшан кўр мингашиб олиб, Ҳилолой билан Гаждумбекнинг хотинига: – Эртан оқшомгача хотири жам ўтира беринглар. Худо ўлдирмаса, уч оқшомда Хунхордан буткул қутуламиз. Отимиз ишонимли тулпор, – дейишиб, Гаждумбек билан Равшан кўр мингашиб ҳовлидан чиқиб кетдилар. Ҳилолой меҳрли кўзи билан Гаждумбек ва Равшан кўрга ялт этиб бир қараб, дарвозасини қамаб қола берди. Энди гапни Хунхор шоҳнинг айғоқчисидан эшитинг.

Айғоқчи айёр қоронғи кечада кўчадан сувдай оқиб бир отга мингашган иккита кишининг ўтганини кўриб, дарров миршаббошисига хабар берди. Миршаббоши дарров Хунхоршоҳга: «Бир илдам отга икки одам мингашиб, кўча билан шамолдай ўтиб кетди», – деб хабар берди. Шунда Хунхоршоҳ ҳар мурти шопдай, ўрти кўҳна қопдай бўлиб, қўшин бошлиғига: – Ўттиз минг аскарни олиб, ҳозирнинг ўзида шаҳарни ўраб ол. Бундай бемаҳалда менинг шаҳрим кўчасида мингашиб юрган ким. Мабодо Гаждумбек туркман билан ҳалиги синчиман деган ўр-тик[220] бўлмасин, – деб фармон қилди. Қўшин бошлиғи ўттиз минг аскар билан шаҳарни ўрашга отлана берсин. Энди Гаждумбек билан Равшан кўрга келсак, аллақачон шаҳарнинг тўққиз пахса деворидан отини ирғитиб йўлга тушгандан кейин Равшан Гаждумбекка: – Энди отнинг жиловини ўз кетишига қилиб қўйинг, отни ўз ҳолига қўймай қистаманг, – деб шу сўзни айтиб бораётир:

Тарк этайлик Хунхор мамлакатини,
Илоҳим, кўрмайлик душман зотини,
Жиловин бўшатгин энди, Гаждумбек,
Кўрмак бўлсанг, кўринг тулпор отини.

Эшит, Гаждум оға, Равшан тилини,
Шундан кўзла Бадбахт тоғнинг белини,
Насиб қилса, кўчиб бориб кўрайлик,
Лоладай яшнаган туркман элини.

Жўндан ҳайда, асло тезлик истама,
Ўз ҳолидан оша отни қистама,
Шундай дамда аё, оға Гаждумбек,
Васваса ўйларни ҳаргиз эслама.

---

220 Ўз сўзидан қайтмас.

Ишонгин кўктамир отнинг кучига,
Юришин кўзлагин тоғнинг учига,
Ғайрат қилиб чоштгоҳ тушга етишиб,
Беркинайлик бир чўнғолнинг ичига.

Қулоқ сол, Гаждумбек, Равшан зорига,
Илоҳим, қолмайлик ёвнинг орига,
Қани бир кўр ҳолвачининг отини,
Жўндан ҳайдаб, қўйгин ихтиёрига.

Шунда Гаждумбек Равшан кўрдан бу сўзни эшитиб, отнинг жиловини бўшатиб, Бадбахт бели томонга тўғрилаб, ўз ҳолича қўйиб юборди. Жонивор от худди юлдуздай оқиб ҳайдаб кетди. Шундан ҳайдаб, Гаждумбек билан Равшан кўр тонг бўзарай деганда, Бадбахт тоғига яқинлашиб қолдилар. Шунда Равшан кўр Гаждумбекка: – Қани, бир Хунхор томонга назар ташлаб кўр-чи, тинчликмикан, – деб шу сўзни айтди:

Кўрман, кўринмайди ҳеч зот кўзима,
Тоғдан ел урилар келиб юзима,
Энди боқ, Гаждумбек, менинг сўзима,
Хунхор элга қара, у ён тинчликми?

Баҳоркордан келар тўрғай садоси,
Узоқлашган ўхшар Хунхор ораси,
Кўринмайми ҳеч ниманинг қораси,
Хунхор элга боқ-чи, у ён тинчликми?

Юзга яхтай тегар тоғнинг шамоли,
Йўлиқсин бизларга бахтнинг жамоли.
Замона бўлмайди офатдан холи.
Хунхор элга боқ-чи, у ён тинчликми?

Сўз айтаман, ҳар на келса тилимга,
Ғайрат камаримни бўғдим белимга,
Шу топда ваҳима тушди дилимга,
Хунхор элга боқ-чи, у ён тинчликми?

Ҳилолойман янгам қолди Хунхорда,
Кечгача омонат ғайри диёрда,
Тоқат йўқ унгача сену мен зорда.
Хунхор элга боқ-чи, у ён тинчликми?

Юрагим ҳавл олиб, дурсиллаб ёнар,
Шу ёқмоқлик билан ажаб ўртанар,
Кўз ёшим дарё бўп дурни қизғанар,
Хунхор элга боқ-чи, у ён тинчликми?

Равшан шўрли ожизликдан оҳ урар,
Дўстлар дийдорини маҳшарда кўрар,
Юрагим ўзидан ўзи ҳавл урар,
Хунхор элга боқ-чи, у ён тинчликми?

Шунда Гаждумбек отнинг жиловини тортиб, бурилиб Хунхор шаҳри томонга қараса, бир қора тўзанг босиб келаяптики, ҳеч қўйинг. Шунда Гаждумбек бу не деган сир бўлди, деб қўрқиб, Равшан кўрга қараб, бир сўз деди:

Қибла бетни босмиш қопқора тўзон,
Билмайман бердими маҳшардан нишон,
Бир ёмон аломат кўрдим, Равшанжон,
Қибла бетдан келган туман не бўлди?

Булутдай қорайиб уфқни тутди,
Юқори ўрлади, дўнгларга етди,
Юрагим бир ажаб ҳавл олиб кетди,
Қибла бетдан келган туман не бўлди?

Ё бўлибди қиёматдан нишона,
Худойим бергайди бизга омон-а,
Кам-кам яқинлашиб келар бу ёна,
Қибла бетдан келган туман не бўлди?

Сўз айтаман турқимизга муносиб,
Илоҳим, бизларга етмасин осиб,
Кам-кам яқинлашиб келмакда босиб,
Қибла бетдан келган туман не бўлди?

Булут келар чўқторилиб тиркашиб,
Соат сайин қалинлашиб буркашиб,
Кам-кам яқинлашар дўнглардан ошиб,
Қибла бетдан келган туман не бўлди?

Бу қандай ваҳима, бу қандай офат,
Ишқилиб бир ёмон белги-аломат.
Гаждумбек дер магар бўлмиш қиёмат,

Қибла бетдан келган туман не бўлди?

Шундай Равшан кўр Гаждумбекдан бу сўзни эшитиб: – Бўлмаса, бизни арвоҳ урибди. Бирор баччағар бизни кўрибди. Дарҳол Хунхоршоҳга хабар берибди. Хунхоршоҳ орқамиздан қўшин юборибди. Бу тўзанг Хунхоршоҳнинг қўшинларининг от туёғидан чиққан чанг. Энди Гаждумбек оға, иш кўнглимиздагидай бўлмай, чапга тушибди. Ҳилолой билан янгамга бора олмайсан. Тақдир шу экан. Оға, энди улар Хунхорда кўзидан осилиб қоладиган бўлди, – деса, Гаждумбек қўрқиб кетиб: – Равшанжон, сен Ҳилолой билан янгангнинг ҳасратини ейсан, ҳали ўзимиз нима бўламиз, ҳализамон қўлга тушиб ўламиз, – деб қалтирай берди. Шунда Равшан кўр Гаждумбекка: – Оға, энди нима бўлса, бўлди, қўрқма, ўзимизни бу от қутқаради. Нима бўлса ҳам шундай индамай қочиб кетганча, шу ерда тўхтаб турайлик. Хунхорнинг қўшини келгандан кейин уларга мана турибмиз, отингга ишонсан, қувиб етиб ол, деяйлик. Барибир етолмайди. Шуйтиб, нима бўлса ҳам қизилбошларни бир ҳасратда қолдириб кетайлик, – деди. Гаждумбек Равшан кўрнинг бу сўзини эшитиб, ноилож отнинг жиловини сақлаб турди. Бир пилла Хунхоршоҳнинг ўттиз минг қўшини от йўрттиришиб, Гаждумбек билан Равшан кўрнинг яқинига етиб келди. Шунда қизилбошнинг саркардаси олдинга чиқиб: – Ҳа, туркманлар, қочиб қутилган жойларинг шу ерми? – деса, Равшан кўр қизилбошнинг саркардасига қараб, бир сўз деди:

Ғайри дин қизилбош, қолма армонда,
Орқамдам ета олсанг, ҳайда отингни,
Етолмадим дема, бўлма дармонда,
Қувалаб тута олсанг, ҳайда отингни.

Қойил эмасман баҳорингга, ёзингга,
Туркман кўринами сенинг кўзингга,
Амр айла ҳар қандай чавандозингга,
Орқамдам ета олсанг, ҳайда отингни.

Отларинг тўқол, ёл-думи кузами,
Минг боққанман ҳаргиз ўзин тузами,
Тулпордан ҳеч замон жоби узами,
Қувалаб тута олсанг, ҳайда отингни.

Кетганча йўлларинг хатардан хатар,

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Отинг яхши бўлса, қувишиб етар,
Қачон жоби чопса, тулпордан ўтар,
Орқамдан ета олсанг, ҳайда отингни.

Булбул ошна бўлар боғнинг гулига,
Ҳар бир сўзлар келар Равшан тилига,
Ана бизлар кетдик Ёвмит элига,
Қувалаб тута олсанг, ҳайда отингни.

Бу сўзни саркада анда эшитди,
Ғулдираб, қизариб, туташиб кетди:
Баччағар туркманни дарров тутинг, деб
Қўшинининг барчасига амр этди.

Лоловлашди қизилбошлар ҳайқириб,
Қува кетди туркманларни от суриб,
Бўп қолди қиёмат, қий-чув, тўполон,
Бир хил тентакларнинг оғзи кўпириб.

Гаждумбек ҳам энди қўйди жиловни,
Нишонага олиб Бадбахт товни.
Жонивор тулпордай оти диккиллаб,
Орқада қолдирди қувлаган ёвни.

Жонивор Кўктемир елдай елади,
Кам-кам чопган сайин илдам бўлади,
Жами душман қолиб кетиб орқада,
Лекин уч от ҳали қувиб келади.

Не ишларни кўрмас одам боласи,
Шунда ҳам бузилмас кўнгил қалъаси.
Жимийиб яқинлаб қолди, ёронлар,
Келаётган уч тулпорнинг оласи.

Шунда Равшан кўр Гаждумбекдан: – Орқамизда бир отнинг шобири келаётир, у не тусли от? – деб сўради. Гаждумбек: – Ўзи ола, бўйни тиккатоб, ўқдай бир бало, – деди. Равшан уни дарров эслаб: – Бўлмаса, қуёшга қараб ҳайда, – деди. Гаждумбек Кўктемирнинг жиловини дарров қуёшга буриб ҳайдаган эди, ола тулпор шафақ экан, қуёшга қараб чопа олмай, орқада қолиб кетди. Энди икки от қувиб келаяпти. Бу икки отнинг бирови оқбўз от эди. Шу оқбўз от юлдуздай оқиб, Гаждумбек билан Равшанга етай-етай деб қолди. Равшан кўр яна Гаждумбекдан: –

Орқамизда бир отнинг шобири чиқади. У қай тусли от? – деб сўради. Гаждумбек: – Оқ бўз, бамисоли юлдуз, – деди. Равшан кўр бу отни ҳам эслаб: – Бўлмаса, тошлоққа қараб ҳайда, – деди. Гаждумбек Кўктемирни тошлоққа қараб ҳайдаган эди, Оқбўз отнинг оёғи тошга ярамас эди. Тошлоқда оёғини тош ирғаб оқсаб, у ҳам орқада қолиб кетди. Гаждумбек отни ҳайдаб, энди Бадбахт тоғининг тубига келиб қолганда, ҳалиги орқада келаётган бир от қувиб етишиб қолди. Шунда Равшан кўр Гаждумбекдан яна: – Орқамизда бир отнинг шобири бор, у не тусли от? – деб сўради. Гаждумбек: – Қора човкар, товуши заҳар, узун бўғин, – деди. Равшан кўр: – Агар шу от қора кўкиш бўлганда, бизни қувиб етар эди. Бунга шу ерда Кўктемирни бир тўхтатиб, кейин ҳайдаб юборсанг, иложи шу, – деди. Гаждумбек Кўктемирнинг жиловини таққа тортиб тўхтатган эди, қора човкар етиб келиб, у ҳам таққа тўхтади. Гаждумбек отни ҳайдаб юборган эди, Қора човкар шу тўхтаганича тўхтаб, қолиб кетди. Шуйтиб, Гаждумбек билан Равшан кўр душманнинг қувғинидан қутилиб, Бадбахт тоғига чиқиб кетди.

Бадбахт тоғининг бу бетини Асқар тоғи дер эди. Шу тоғнинг бу ёғида туркманлар элати эди. Гаждумбек билан Равшан кўр тоғдан ошинқираб, бир қипонга тушиб, Кўктемирни ўтга қўшиб, дам олишиб, Ҳилолой билан Гаждумбекнинг хотини Хунхорда қолиб кетганига ҳасрат ва надомат қилиб, йиғлашиб ётдилар. «Бош қаттиқми, тош қаттиқ», «Бошга тушганни кўз кўрар», деб Гаждумбек билан Равшан кўр кўникмакдан бошқа илож топмай, шу тоғда оқшомни ўтказдилар. Эрта билан Гаждумбекнинг ўзидан-ўзи бир оз ичидан санчиқ бўлиб чиқди. Дарров яна иккови мингашиб, тоғдан бериги бовурга тушиб, текисликда тулпор оёғида кечгача юриб, кўкланг деган туркманлар уруғидан ўтиб, такани оралаб, Ёвмитга етдилар. Кечқурун бир ерга келиб тушмакчи бўлдилар. Шунда Гаждумбек мени отдан суяб ол, деб бир сўз айтди:

Қизил гуллар очилмайин сўлибди,
Ё билмайман поймонам ҳам тўлибди,
Тоқдир ҳукми билан Ёвмит элига
Гаждум оғанг тупроқ тортиб келибди,
Аста мени суяб олгин, Равшанжон.

Иситмалаб, қорним кўпчиб боради,

Кўзимнинг зиёси учиб боради,
Бошим оғиб, мазам қочиб боради,
Аста мени суяб олгин, Равшанжон.

Тиззамда қолмади кучим-мадорим,
Ташна бўп тугади сабрим-қарорим.
Мазам қочиб ҳеч қолмоди оҳорим,
Аста мени суяб олгин, Равшанжон.

Бошимни кўтарсам, айланар ажаб,
Пита, тошлар парак бўлиб булдираб,
Тупроқ тортиб Ёвмит келган ўхшайман,
Тақдири баҳона сабабдан сабаб,
Аста мени суяб олгин, Равшанжон.

Албатта дунёга устун бўлмайман,
Чироғим, рози бўл, тирик қолмайман,
Эсим оғиб, ақл-ҳушим билмайман,
Аста мени суяб олгин, Равшанжон.

Улуғ дедим остонага бош урдим,
Сирим айтмай ғанимлардан яширдим,
Ўзлигимни, таслим бўлмай найлайин,
Аввал худо, дуюм сенга топширдим.

Равшан ўзи кўзи кўрмас мунггадак[221],
Гаждумни туширди базўр, бўп ҳалак,
Тушиб туриб мажол қолмай бечора,
Ёта берди ерга дастингдан фалак.

Найласин, шу ерда юм-юм йиғлади,
Ҳасрат-армонларман бағрин доғлади,
Таслим бўлмай нетсин ночор бандаси,
Энди ўзин ўлмакликка чоғлади.

Қора кўзли ёрим душман элида,
Не армонлар бордир синглим дилида,
Деб оғзини каппа очиб бечора,
Ҳасанбек, деб такрор айтиб тилида.

Узоқ-узоқларга кўзи сузилди,
Кўзда ёши мунчоқ-мунчоқ тизилди,

---

221 Ожиз, бечора.

Равшан кўрнинг тиззасига бош қўйиб,
Шуйтиб Гаждумбекнинг жани узилди.

Ҳай аттанг, Равшанга бўлди қиёмат,
Дод айлаб чекади оҳу надомат,
Қулликдан қутқарган Равшан шўрлини
Қаёқдасан энди Гаждум валламат.

Равшан ўзи кўзи ожиз фидойи,
Ҳам кўришнинг, ҳам ёрининг гадойи,
Бу кимсасиз чўлда нима қилади,
Не савдога дучор этди худойи.

Кишнайди Кўктемир ақли-эси бор,
Равшаннинг шу отдан бошқа неси бор,
Кўзсиз сувори бўп қайга боради,
Бу даланинг баланди бор, паси бор.

Кимсасиз бу чўлда нола қилади,
Билмайди, оқибат нима бўлади,
Яратганга айлаб Равшан муножот,
Шунда биров келмаклигин тилади.

Шуйтиб, Равшан кўр Гаждумбекнинг жасади олдида ҳайрон бўлиб ўтирганида, учта бозорга бораётганлар шу ерга келиб қолиб, Равшан кўрга ёрлашиб, йўлнинг бошидан битта гўр ковлашиб, улай-булай қилишиб, Гаждумбекни расмлаштириб, шунда кўмдилар, Равшан кўр бозорчилардан ўзининг Жиғалибекнинг ўғли ва Гаждумбекнинг Оғалибек ўғли эканини яшириб, Қизилбошга асир тушиб кетган туркманлардanмиз, қочиб кетаяпмиз, деб қўяқолди. Равшан кўрнинг кўнгли учун уч бозорчи шу ерда тунашиб, эрта билан Равшан кўрни ўз отига миндириб, отни етаклашиб, чошка воқтида Ёвмитнинг бозорига етиб келдилар. Равшан кўр ўйлаб: «Ардисари ишим чапга сўққан бахтсиз йигит чиқдим. Энди туркманга келдим, нима бўлдим. Менга от энди нима керак», – деб ҳалиги бозорчилар билан от бозорига бориб, Кўктемирни харидорнинг сўраганига сотиб юборди. «Гаждумбек нималар қилмаган, энди унинг йўлида худойи, хайрия қилиб, дастурхондан элга ош бераман десам, кўзим йўқ, ўзим бир мунггадак бўлсам. Кел, худо кўрмас жой йўқ. Шу отнинг пулини бозорда сочиб юборай, буюрган кишилар олар», – деб тангаларини от бозорида сочиб юборди.

Туркманда бирор воқеани тезда унитиб юбориш одати бор. Шуйтиб, Равшан кўрни ҳеч ким Жиғалибекнинг ўғли эканлигини билмай: «Бу бир ажойиб савдойи дарвиш экан», – дейишиб, Равшан кўрга: – Сен художўй бўлсанг, хонақога бор, – деб эргаштириб, бировлари хонақога келтириб қўйдилар. Ана шуйтиб, дарвишнинг бошқа ватани йўқ, Равшан кўр шу хонақода қолди. «Мен энди бу шайхларнинг овқатига текингина шерик бўлмайин», – деб, самоварда дамловчи бўлиб шу хонақода бир ўлмас кунини ўтказа берди. Энди Ҳилолойдан сўзни эшитинг.

Ҳилолой билан Гаждумбекнинг хотини бир неча кун Равшанбек билан Гаждумбекнинг йўлига қараб, охири шаҳарга келган баъзи туркманлардан воқеанинг аниғини эшитиб, жуда ҳам ғамгин бўлишиб ўтирганларида, Ҳасанбек кириб келди. Шунда Ҳилолой шўрли Ҳасанбекни кўриб, тўлиб ўтирган эмасми, бирдан дод, деб йиғлаб, Ҳасанбекка қараб бир сўз деди:

Қабо фалак жафо солди бошима,
Душман оғу қўшди ичган ошима,
Янгам йўлдош бўлди кўзда ёшима,
Туганмас савдога қолдим, акажон.

Шумлигимдан қайғу келди бошима,
Дард ўти туташди ичу ташима,
Ҳолим сўраб ҳеч ким келмас қошима,
Шундай можарога қолдим, акажон.

Ғайри юртда мойтарилдим, тайрилдим,
Уча билмай қонатимдан қайрилдим.
Ҳам оғамдан, ҳам тўрамдан айрилдим.
Дарди бедавога қолдим, акажон.

Шаҳар ичида нелар ўтди, билмадинг,
Ё билсанг ҳам унда парво қилмадинг,
Бўри уясида улоқдай бўп боғланиб,
Синглинг қолди кўзи тўрт бўп, келмадинг,
Ғам ютиб жафога қолдим, акажон,

Ҳилолой зор йиғлар бунда нотавон,
Бошимни қоплади айролиқ туман,
Дунёда жудолик жуда бир ёмон.
Ҳажр отли балога қолдим, акажон.

Ҳасанбек «Гаждумбек билан Равшан қочиб, орқасидан ўттиз минг Хуноршоҳнинг қўшини қувалаб, улардан қутилиб кетган эмиш. Равшанни Хунхоршоҳ кўр қилиб кўзининг хунига бир от берган экан, у от тулпор чиқибди. Шуйтиб, Гаждумбек билан Равшан кўр Қизилбошларни тоза армонда қолдириб кетибди», – деб эшитиб ўтирганида, Хунхоршоҳдан Ҳасанбекка одам бориб, «Гаждумбекнинг бола-чақасини олиб кетсин. Ҳовлиси, моли подшоликка олинди», – деган хабарни етказди. Ҳасанбек бундай ҳодиса-хабарни эшитиб, Ҳилолойни ва Гаждумбекнинг аёлини қўриққа кўчириб кетиш учун икки туя билан дарров жўнаб, Гаждумбекнинг ҳовлисига етиб келган эди. Ҳилолойнинг бу нолишини эшитиб: – Хафа бўлма, бўлар иш бўлибди. Энди додвой қилганинг не фойда. Гаждумбек бўлмаса, мен бор. Сенга Гаждумбек ҳам, мен ҳам бирдаймиз. Балким ҳали бир сабаб бўлиб ўзимиз ҳам вақти-соати келиб, Ёвмитга борармиз. Худо ўлдирмаса, ўшанда бир-биримизни кўрармиз, – деб Ҳилолой билан Гаждумбекнинг хотинига дилдорлик бериб, туяга миндириб, қўриқдаги туркман овулига олиб кетди. Қўриқда Ҳасанбек бу икки муштипарни ҳам рўзғорига қўшиб, катта оила бўлиб яшай берди.

Ҳилолойнинг бўйида ҳомила бор эди. Тўққиз ой, тўққиз кун, тўққиз соат, тўққиз минут ўтиб, Ҳилолойга тўлғоқ пайдо бўлиб, жуда тўлғоғи қаттиқ бўлиб, қийналиб, гоҳ ўзини билиб, гоҳ ўзидан кетиб алаксиб, сандираб, Равшанни йўқлаб, Равшан қўлимдан тут, деб шу сўзни айтди:

Ҳар доим толиқдим, тутгин қўлимдан,
Қувватим-мадорим кетди белимдан,
Йироқлашмасдинг-ку менинг олдимдан,
Кўринмайсан, қаёқдасан, Равшанжон.

Вафо деган шундай-шундай бўлами,
Ёридан ўзини йироқ қилами,
Ё бунда киришни уят билами,
Товушинг йўқ, қаёқда сен, Равшанжон.

Доимо айладим сенга вафони,
Ўзинг билан кўрдим завқу сафони,
Лозим кўрасанми менга жафони,
Йўқса агар қиёматдасан, Равшанжон.

Ё кетган эдингми акамман овга,
Томоша қилгани Бадбахтдай товга,
Меҳрим айлар сенга битта ул совға,
Ҳа демайсан, қаёқдасан, Равшанжон?

Мен эдим муштипар, мунглиқ, бечора,
Тортқилаб айлади момо овора,
Раҳм айласанг-чи бунда мен зора.
Билмайсанми, қаёқдасан, Равшанжон.

Эшитгин Ҳилолойнинг оҳу зорини,
Олдингда сарф этсин ҳарна борини,
Одам шуйтиб ташлармикан ёрини,
Билмай қолдим, қаёқдасан, Равшанжон.

Шу аҳволда Ҳилолой қийналиб, туғолмай, охири ҳалоқ бўлди. Ҳасанбекнинг кўзи қоронғилашиб, оғир мусибатга қолди. Ҳилолойнинг таъзиясига қўриқдаги барча туркманлар йиғилиб келди. Ҳаммасининг мусофир бу юртда мотами янги бўлиб, кечқурун Ҳилолойни тупроққа топшириб қайтдилар. Шундай қилиб, Туркманлар Ҳасанбекникида Ҳилолойнинг ошу сувини қилиб, тарқалишдилар.

Туркман бир ёғи дарёобод, бир ёғи даштлик жойда ўтирар эди. Уларнинг гўристони дашт бетида эди. Ҳилолой кўмилгандан кейин гўрда туғди. Одамнинг одам бўлгуси келгандан кейин ҳар нима баҳона. Бир чимнинг орасидан гўрнинг ичига оз-моз шонглох[222] тушар экан. Ҳасанбекнинг бир улоғи ўлиб, савдойи бўлиб қолган эчкиси қўй, эчкилар билан ёйилиб, Ҳилолойнинг қабрининг устидан бориб қолиб, оёғи чимни ўйиб юбориб, ўзи қабрнинг ичига тушиб кетди. Ичкарида Ҳилолой туққан чақалоқ йиғлаб ётар эди. Ўзидан ўзи эчки чақалоққа меҳрибон бўлиб эмиза бошлади. Шундан бошлаб эчки ҳар куни бориб чақалоқни эмизадиган бўлиб қўлди. Шуйтиб, орадан не вақтлар ўтгандан кейин бола ўрмалаб, гўрнинг тешигидан ташқарига чиқиб, эчкини эмадиган бўлди.

Кунлардан бир куни чўпон молларини ҳайдаса, ҳалиги эчки дим ҳайдовга юрмай, гўристонликка қараб қоча берди. Чўпон эчкини қайтараман, деб борса, гўрдан бир бола чиқиб, эчкини эма берди. Чўпан яқинлаша бергандан кейин бола Ҳилолойнинг

222 Шўъла, ёруғлик.

қабрининг тубига ўрмалаб бориб йўқ бўлди. Чўпон бориб кўрса, Ҳилолойнинг гўрининг бир томонида бола сиққудай тешикчаси бор экан. Чўпон бу воқеани бориб Ҳасанбекка билдирди. Бу куни Ҳасанбек икки туркман билан бирга чўпонга эргашиб, гўристонликка бориб ангғиб ётдилар. Чўпон ҳалиги айтган эчкини қабристонга ҳайдаб юборди. Эчки югуриб, Ҳилолойнинг гўрининг тубига бориб манграган эди. Қабрдан бир қип-ялонғоч бола чиқиб, эчкини эма берди. Ҳасанбек қошида бирга борган туркманлар билан болани ушлаб олмоқчи бўлган эди, бола ўрмалаб қочиб Ҳилолойнинг гўрининг тубига бориб, бола сиққудек бир тешикдан кириб кетди. Ҳасанбек қувониб, шунда бир сўз деди:

Шукур этайин учган қушим,
Яна қайтиб қўнар бўлди.
Биздан қочиб кетган давлат
Қайта бошдан дўнар бўлди.

Эгам ёндириб чироғим,
Кўкарибди қўриқ боғим,
Бузилган кўнгил чортоғим,
Ўз жойига қўнар бўлди.

Дунё ўтар карвон-карвон,
Ҳилолой эди бенишон,
Ўрни ўчмаса на армон,
Энди кўнглим тинар бўлди.

Бу гўдак Ҳилол боласи,
Олтиндай сочин толаси,
Бўталиб[223] кўнглим қоласи,
Бахт чироғим ёнар бўлди.

Ҳасанбек ғамим қолмади,
Ҳосил суяк ушалмади,
Бахтли Ҳилолим ўлмади,
Дарахтим пойдор бўлди.

Бу сўзни айтгандан кейин Ҳасанбек ўзи билан бирга борган туркманларга: – Энди бу болани билайлик. Эртага беш-олтита

---

223 Бут бўлиб.

ошиқ билан иккита қўғирчоқ келтириб кўрмак керак, – деб қайтдилар. Бу кунисига Ҳасанбек қишлоғидаги барча туркманлар билан беш-олтита ошиқ ва иккита қўғирчоқ олиб, қўғирчоқни бўлак ерга, ошиқларни бўлак ерга қўйиб, кечагидай чўпон эчкини ҳайдабди. Ҳасанбек барча одамлари билан қабрларнинг панасида пусиниб анггиб ётдилар. Эчки бариб манграб, Ҳилолойнинг гўридан бола чиқиб, эчкини эмиб тўйиб олиб, ўрмалаб ўйнаб юриб қўғирчоқларни кўриб қолиб, қўли билан тутиб чангаллаб, икки тарафга икковини отиб юбориб, кейин ошиқларнинг янига келиб, ошиқларни ушлаб, шу ерда жуда кўп вақт андармон бўлиб ўтирди. Ҳасанбек туркманлар билан болани: «Ўғил бола экан», – дейишдилар. Шуйтиб, Ҳасанбек ва барча туркманлар болани тутиб олмоқчи бўлиб ҳар томондан ёпирилишган эди. Болага Ҳилолойнинг қабри яқинлик қилиб, бола тешикдан кириб кетди. Ҳасанбек туркманлар билан: – Эртага эгар олиб келиб қўяйлик. Бола эгарда андармон бўлиб қолган палла бировимиз писиниб бориб, тешикка бир нима тиқиб қўяйлик. Ундан кейин болани очиқда ушлаб оламиз, – дейишиб, маслаҳатлашиб қайтдилар. Бу кунисига бир яхши қизил эгарни олиб бориб, Ҳилолойнинг қабридан тўрт-беш қадам узоққа қўйиб, ўзлари яна кечагидай қилиб пусиб анггиб ётдилар. Чўпон молларини ҳайдаб келди. Ҳалиги эчки Ҳилолойнинг қабри ёнига бориб манграган эди, бола тешикдан югуриб чиқиб эчкини эмиб, тўйиб олиб, ундан кейин шу ерларда ўрмалаб ўйнаб юриб, эгарни кўриб қолибди. Бола эгарга осилиб миниб, жуда мириқиб ўйнаб қолди. Шу вақтда биров пусиб бориб, қабрнинг тешигига бир нима тиқиб қўйди. Ундан кейин туркманлар ўраб олиб, болани тутиб олдилар. Бола жуда ҳам тибирлаб йиғлай берди. Шуйтиб, шунда туркманлар маслаҳатлашиб, қани нима қилар экан, деб тешикни очиб болани қўйиб юборишган эди, бола ичкарига кириб кетди. Бола шу киришида бу одамларни энасининг тусига ўхшатиб, энасини дим туртиб қўймади. Шунда Ҳилолой тилга кириб, боласига бир сўз деди:

Жоним болам, турткиладинг, қўймадинг,
Мендан бошқа одамзодни суймадинг,
Шунчалар ишорат қилдим, туймадинг,
Тинчимга қўй, жоним роҳат уйқуда.

Мен бу ерда жуда сенга алағда,

Бўлмаса, кетардим ҳур бўп шу чоғда
Сайр этиб юрардим яшнаб гул боғда,
Тинчимга қўй, жоним роҳат уйқуда.

Сени излаб келган одам тоғангдир,
Мени бунда ташлаб, болам, энди тур,
Тириклар манзили бўлмас қора гўр,
Тинчимга қўй, жоним роҳат уйқуда.

Бор тоғангга, энди сендан тинайин,
Ҳур бўп беҳишт ичра бориб қўнайин,
Маҳшарда отангга шарбат сузайин,
Тинчимга қўй, жоним роҳат уйқуда.

Ҳилолой дер ҳали гўдак боласан,
Токайгача қора ерда қоласан,
Тоғангга бор, шадланасан, куласан,
Тинчимга қўй, жоним роҳат уйқуда.

Бу сўзни бола энасидан эшитиб, ўзидан-ўзи худди энасининг гапига тушунгандай тешикдан қайтиб ташқарига чиқди. Ҳасанбек болани ушлаб, кўтариб уйига олиб қайтди. Ана шуйтиб, Ҳасанбой ҳовлисига бориб, бир катта боқма қўйни сўйиб, тўй қилиб, барча туркманларни чақириб, болага нима деб исм қўйишини сўради. Шунда туркманларнинг энг кекса бир бобойи: – Бу боланинг оти ўзи билан Гўрўғли бўлсин, деган эди, барча маъқуллаб болага Гўрўғли деб исм қўйдилар.

Айни шуйтиб, Гўрўғлибек Ҳасанбекникида ўса берди. Орадан бир йилча ўтди, Гўрўғлибек иккига етди. Шу орада ҳалиги Гўрўғлибекка сут берадиган эчкини бўри еб кетди. Гўрўғлибекнинг ўзи ҳам энди нон егудай, тоға, янга дегудай бўлиб қолди. Ундан кейин Ҳасанбек бир ола байталнинг сутини Гўрўғлига соғиб берадиган бўлди. Гўрўғли ҳам кундан-кунга ўсиб, етти ёшга кирди. Ундан кейин Ҳасанбек бир тобоқ қатлама билан Гўрўғлибекни мактабга элтиб берди. Гўрўғлибек етти яшарида ўн икки яшар болалардай бўлиб қолган, суякли полвон бола эди. Мактабда аввал болаларни урди. Сўнгроқ муллани ҳам урмоқчи бўла берди. Ҳасанбекка бориб жиянидан шикоят қилди. Ҳасанбек: «Бўлмаса, жияним мулла бўлмаёқ, тўйда табарак ўқимаёқ, ҳафтиякни ҳижжалаб чўқимаёқ қўя қолсин», – деб Гўрўғлибекни мактабга юбормади. Бир халта ошиқ қилиб бериб,

ўйнагани қўйди. Гўрўғлибек бир кун қизилбошларнинг овулидан келган бир бола билан ошиқ ўйнаб, ошиқларининг ҳаммасини ютқазиб қўйиб: – Сен менинг ошиқларимни ўзидан-ўзи олиб кета берасанми, – деб ҳалиги қизилбош болани бир муштлаб ўлдириб қўйди.

Бу хабарни Ҳасанбек эшитиб, туркманлар билан кенгашиб, дарҳол қизилбош боланинг ўлигини бир жарга яширишди. Гўрўғлибекни ўз ўрталарига чорлашиб:– Энди, жиян, билсанг, сенинг отанг ҳам бу қизилбошлар юртидан қочиб кетган эди. Агар сени ҳам билса, тирик қўйишмайди. Сен бу юртдан шу ола байталингга миниб, Туркманга ёвмит уруғига қоч. Эсон-омон Туркманда ёвмит уруғига етсанг, отанг Равшан билан топишарсан. Туркманда Гаждумбек, Аҳмадбек деган тогаларинг бор. Улар ҳам сенга худди Ҳасанбекдай. Бу ерда бизлар ўз соямиздан қўрққан одамларимиз. Сен бир қизилбош болани ўлдириб, бу ерда тураберсанг, бизларга ҳам жуда катта зарарингтегиб кетади, – деб Гўрўғлибекка тушунтирган эди, Гўрўғлибек ҳам Ёвмитга кетмакка мойил бўлиб, Ҳасанбек тоғасидан йўл-йўриқ сўрай берди. Ҳасанбек тоғаси ҳам:

– Ҳов, ана кўринган Бадбахт тоғи. Шундан нариси Туркман эли. Кейин сўрай берсанг, туркман оғайнилар сенга Ёвмит қаёқда эканлигини кўрсатиб юборадилар,–деб Гўрўғлибекни йўлга сола берди. Етти яшар Гўрўғлибекнинг хаёлида туркман юрти бир тушлик йўлдай эди. Ҳасанбекнинг хотини бир тўрва талқон қилиб: – Йўлда ерсан, – деб Гўрўғлибекнинг бўйнига тақиб, ола байталга миндирмоқчи бўлган эди, Гўрўғлибек:

– Бу менга сут берган энам, деб байтални минмай етаклаб, Ҳасанбек кўрсатган ёққа қараб кета берди. Ҳасанбек билан Гаждумбекнинг аёллари: – Майли, ўз раъйига қўяйлик. Чарчагандан кейин ўзи байталга миниб олар, – дейишдилар. Шунда Ҳасанбекнинг кўнгли бузилиб, Гўрўғлибекка қараб, бир сўз деди:

Улуғ дедим остонага бош урдим,
Қисматимдан пешонага тош урдим,
Ёвмитнинг элига кетсанг, омон бўл,
Элим, халқим, уруғимга топширдим.

Ўлмасанг, дунёда даврон сурарсан,

Борсанг, жон отангнинг юзин кўрарсан,
Хунхор элда бўлган қанча гапларни
Бориб туриб анда хабар берарсан.

Сўзласам, туганмас дардим баёни,
Тўсмасин йўлларни Бадбахт тумани,
Ўзинг эдинг кўнгил боғи, бўстони,
Бундан кетсанг, сўра Гаждум тоғангни
Явмит элга етиб борган замони.

Баҳорда очилар гулшан лоласи,
Вайроналар бўлмиш кўнглим қалъаси,
Сен Равшаннинг асли ёлғиз боласи,
Эсон-омон борсанг, анга салом де,
Шодмон бўлгин, ҳеч қолмасин чаласи,

Ҳеч оча билмадим юрак дарчасин,
Мингга кирар дерлар тоғнинг арчасин,
Туркманларнинг ҳаммасига салом де,
Менинг учун кучоқлагин барчасин.

Найлайин, кўнглимда кўпдир армонлар,
Кетай десам, олдимда бор довонлар,
Бу юртда турганмиз неча замонлар,
Насиб айлаб биз ҳам туркман борайлик,
Дуода ёд этсин ёру ёронлар.

Ҳасанбекнинг дарди кўпдир дилида,
Бандимиз, асирмиз Хунхор элида,
Ёвмит юртин соғинганман на чора,
Ихтиёр-коримиз биров қўлида.

Ҳасанбек йиғлаб қола берди. Энди Гўрўғлибекдан эшитинг.

Гўрўғлибек байталини етаклаб, шу юрганича ярим соатдан Ёвмитга етиб қўяман деган бола ҳали Бадбахт тоғини белгилаб кета беради. Бу Бадбахт тоғи ҳамишагисидай бўлиб тура беради. Гўрўғлибек шунча юради, ҳеч етолмайди. Ана етаман, мана етаман, деб эртадан тушгача юриб, оёқлари толиб, жуда ҳам чарчаб, охири ҳам Туркман юрти у ёқда турсин, Бодбахт тоғига ҳам етолмаслигига кўзи етиб, кейинга қайтай деса, келган йўлидан адашиб, ола байталнинг жиловидан ушлаб, одамсиз, бир текисликда йиғлаб ўтирди. Бир пилла биров орқасидан келиб: –

Ассалому алайкум, – деса, Гўрўғлибекнинг кайфи учиб кетиб: – Ў, ассалому алайкум демай кет, мен ўзим нима қиларимни билмай, кайфим учиб ўтирсам, мени хафа қилмаган сен қолибмидинг, – деб жеркиб ташлади. Қараса бир қари бобой. – Эй ўғлим, ундай дема. Ёвмитга бораётган бўлсанг, у жуда яқин. Сен бир кўзингни юмгин. Кейин ўзим сенга Ёвмитнинг йўлини кўрсатиб юбораман, – деди. Гўрўғлибек: «Бу чол менинг Ёвмитга бораётганимни қандай қилиб билди экан», – деб ҳайрон бўлиб анггиб қолди. Бобой Гўрўғлибекка: – Анграйма, тез кўзингни юм, – деб қистай бергандан кейин Гўрўғлибек, мана, деб кўзини юмиб очган эди. Қараса, бобой йўқ. Ола байталини ушлаб бир бозор яқинида турибди. Бу Ёвмитнинг бозори эди. Худди шу бугун Ёвмитда бозор куни бўлиб, ҳозир бозорнинг қизиган куни эди. Гўрўғлибек ўз хаёлида: «Бадбахт тоғидан ошганим эсимдан чиқиб кетиб, Туркман элига келиб қўйдим-ов. Шу уймалашиб юрган одамларнинг олдига бориб, Ёвмитнинг йўлини сўрайин. Шояд, бирови мени йўлга солиб юборса, деб бойталини етаклаб, аста-секин юриб Ёвмитнинг бозорига кириб бориб, кўчаларда шу сўзларни деб юрди:

Шу ерларда бир хабарчи бормикан,
Ёвмит йўлин менга кўрсатармикан,
Билмай қолдим қибла қаёқ, қут қаёқ,
Юрар йўлим баландмикан, жармикан?

Мусофирлар иши оҳу зормикан,
Танимас жойларда мендай хормикан,
Йўл адашдим, йўлга солинг, оғалар,
Ёвмитга бошқарар одам бормикан?

Ёш боламан, меҳрибоним йўқ менинг,
Мусофирман, бир маконим йўқ менинг,
Бу жойларда ошёним йўқ менинг,
Ёвмитни кўрсатар одам бормикан?

Олисдан келаман оёғим тола,
Ким раҳм этиб боқар, тушдим бу ҳола,
Ҳали йўл билмаган ўзим ёш бола,
Ёвмитга бошқарар одам бормикан?

Ёш гўдакман ўнгу сўлни билмаган,
Бундан аввал бу жойларга келмаган,

Бундай билмас юртда сарсон бўлмаган,
Ёвмитни кўрсатар одам бормикан?

Йиғлайман, йиғлайман, бунда йиғлайман,
Куйганимдан гапни гапга улайман,
Йўлини билмасам, нима қилайман,
Ёвмитга бошқарар одам бормикан?

Бир сабабман келдим ўзга шаҳардан,
Хабарим бўлмайин бундай бўлардан,
Эланиб сўрайман, дўстлар, сизлардан,
Ёвмитни кўрсатар одам бормикан?

Ҳеч ким боқмас, олд-ортимга қарайман,
Токайгача саргардон бўп юрайман,
Ёвмит эли қаёқда деб сўрайман,
Ёвмитга бошқарар одам бормикан?

Мусофирнинг боқинг дарду дилига,
Солингиз борадиган йўлига,
Раҳм айлаб Гўрўғлининг ҳолига,
Ёвмитни кўрсатар одам бормикан?

Гўрўғли йиғлаб, шунча бозорнинг кўчаларидан айланиб чиқса ҳам, ҳеч ким бир нима деб ҳолини сўрамади. Балки эътибор бериб ҳам қарамади. Лекин битта-ярим бобойтоб туркманлар Гўрўғлини девона, гадойбачча хаёл қилиб битта иккита қора чақа бермоқчи бўлди. Гўрўғлибек йиғлаб, уларнинг узатган пулларини олмай: – Мен сизлардан Ёвмитни сўрайман. Пул сўраётганим йўқ, – деб байталини етаклаб, бошқа кўчага қараб кетди.

Шуйтиб, Гўрўғлибек бошини эшикка уриб, тешикка уриб, кўчаларда дадарбоқи бўлиб юриб, ранги оқариб, ҳориб, қорни очқаб, совқотиб ғовжираб қолиб, эй-эй, фиқ-фиқ, деб ҳар замонда товушини узиб-узиб йиғлаб, Ёвмитнинг бозори суйилиб қолган пилла аввалги келган йўли билан шундай чошткаликка қараб кета берди. Бозордан олтмиш, етмиш қадам чошткалик бетида Ёвмитнинг хонақоси бўлиб, бозор куни хонакаҳда одам бўлмас эди. Равшан кўр шайхларнинг ўлчаб берган қаттиқ-қуттуқ нонларига тўймай, дунёда тирик юриш тоза жонига теккан эди. Равшан кўрнинг кечаю кундуз тилаги: «Ҳилолойдан ҳеч бўлмаса, бир хабар эшитсам, ундан кейин ўлсам ҳам майли», – деб ўтирар эди. Ҳамма шайхлар сар ҳафта учун уйларига кетиб қолиб, бозор

куни Равшан кўрнинг бир ўзи хонақоҳда тунаб қолар эди. Бугун ҳам ҳамишагисидай супадан одамланинг улов дубурига ва ўтаётгандаги ҳангамаларига қулоқ солиб ўтирса, кўчадан бир бола ҳар замонда ҳиққилаб йиғлаб, бир уловни етаклаб ўтаётибди. Равшан кўр зеҳн солиб шу боланинг товушини Ҳилолойга ўхшатиб, супадан туриб: – Ҳой, бола, бери кел, – деб чақирди. Ҳеч кимдан илиқ гап эшитмаган бола дарров бурилиб, супанинг тубига борди. Шунда Равшан кўр зор-зор йиғлаб: – Ҳа, болам, сен ҳам менга ўхшаган кимсасиз бечорага ўхшайсан. Жоним, меҳрибоним, мен сенинг товушингни ўзимга таниш билаяпман, – деб кўзи йўқлигидан ёши ичига кетиб, увуз эти ув бўлиб, тўла бадани сув бўлиб, Гўрўғлибекка қараб, бир сўз деди:

Кўзим оғма, кўролмайман юзингни,
Элас-элас эшитаман сўзингни,
Кимсан, қаерлардан келдинг, чироғим,
Ҳилолойга ўхшатаман ўзингни.

Ҳар замон, ҳар замон ўксиб йиғлайсан,
Овозингдон бағри-дилим доғлайсан,
Негадир меҳрингни менга боғлайсан,
Ҳилолойга менгзатаман ўзингни.

Нега кўча узра нолон этасан,
Бу бозордан чиқиб қаён кетасан,
Кеч бўлганда қай овулга етасан,
Ҳилолойга ўхшатаман ўзингни.

Қулоғимга ёқар йиғлоқ сўзларинг,
Ўксиб-ўксиб овоз этган кезларинг,
Тавоф этсам арзир сенинг изларинг,
Ҳилолойга менгзатаман ўзингни.

Нега ўксиб-ўксиб тошиб-тўласан,
Кимсасиз боладай музтар бўласан,
Айланай товушингдан, жоним оласан,
Ҳилолойга ўхшатаман ўзингни.

Туман дарёсидай тўлиб тошасан,
Қаёққа ўмганлаб йўлга тушасан,
Байталинг етаклаб нега шошасан,
Ҳилолойга ўхшатаман ўзингни.

Менга ўхшаб ёки бирор кишинг йўқ,
Касалсан нимага, асло ҳушинг йўқ,
Ё бўлмаса бунда кўнгил-хушинг йўқ,
Ҳилолойга ўхшатаман ўзингни.

Қаерлардан калланг оғиб келасан,
Ота-энанг айт, кимнинг ули бўласан,
Зор инграганингда жоним оласан,
Ҳилолойга менгзатаман ўзингни.

Равшан айтур кимлигингни билайин,
Билиб туриб сенга ёри қилайин,
Етим бўлсанг, кел бошингни силайин,
Ҳилолойга ўхшатаман ўзингни.

Шунда Гўрўғлибек қараса, бир қирқ тўқим жанда устида, тўрт тарки дўппи бошида, кўзи кўр, озғин чол, ўзингни танит, сени Ҳилолойга ўхшатаман, деганига: «Бу чол менинг энамни танийди экан. Ёвмитнинг йўлидан нишона берса ҳам, менга шу чол берар экан», – деб ўз аҳволини айтиб, Равшан кўр отасига қараб, бир сўз деди:

Ўйнаб ўсган жойим Хунхор элати,
Исмимни сўрасанг дерлар Гўрўғли.
Тоғам эрта оқшом чорлаб атаган,
Номимни сўрасанг, дерлар Гўрўғли.
Мард йигит майдонда бўлар яроқли,
Мининг кимлигимни агар сўрасанг,
Тоғам қўйган отим дерлар Гўрўғли.

Бу ерларнинг ўйин-қирин билмайман,
Ёвмитга етмайин қарор олмайман,
Тоғам қўйган отим дерлар Гўрўғли,
Ўзим туркман, қизилбошдан бўлмайман.

Тоғам йўлга солди, келдим бу ерга,
Сен назар ташладинг мендай фақирга,
Олдингга чақирдинг бўлай деб бирга,
Тоғам қўйган отим дерлар Гўрўғли,
Сен ўзинг айт, қаер бу келган эрга.

Азоб чекдим, банди-бўғним қақшатдим,
Қизилбошнинг баландига тош отдим,

Бугун йўлда салом берди бир бобой,
Ул бобойни мен ўзингга ўхшатдим,
Исмимни сўрасанг, дерлар Гўрўғли.

Равшан кўр бир ёғи айролиқ, бир ёғи ожиз кўзлик, бечора беқувват, қариб қолган эди. Гўрўғлибек: «Йўлда бир бобой кўрдим. Ул бобойни сизга ўхшатдим. Ўзим Хунхор юртлик туркманларданман», – деганига тоза ҳам гумонсираб, шунда Равшан кўр Гўрўғлибекдан сўраб, Гўрўғлибек жавоб бериб, бирни Равшан кўр, бирни Гўрўғлибек айтиб, нима дейдилар:

Равшан кўр:

Тарзингни қарасам, нодон боласан,
Ғунчадайин очилмаган лоласан,
Ёвмит дейсан, сўраб нима қиласан,
Аслингни айт, жон ўғлон, қайдан келасан?

Гўрўғлибек:

Эрта чоштгоҳ чиқдим Хунхор элидан,
Ўзим билмай ошдим Бадбахт белидан,
Эшит аҳвол бу ўғлоннинг тилидан,
Мени сўрасанг, Хунхор элдан келаман.

Равшан кўр:

Улғайган сўнг ўз элингга тўрасан,
Тўралик давринда даврон сурасан,
Қайдан келиб яна қайга борасан,
Қаддингдан, жон ўғлон, қайдан келасан?

Гўрўғлибек:

Хунхордан келаман сою қир оша,
Оша қирларини айлаб томоша,
Ёвмит деган элда тоғам бор қўша,
Мени сўрасанг, Хунхор элдан келаман.

Равшан кўр:

Ёвмит деб шу ерни айтар чироғим
Каъбам, меҳрибоним, қалбим, чироғим.
Ўзингни танит, кўнглимдан ҳам бероғим,

Меҳрингдан, жон ўғлон, қайдан келасан?

Гўрўғлибек:

Хунхорлик тоғамни Ҳасан дейдилар,
Ёвмитда отамни Равшан дейдилар,
Излаганим Гаждум полвон дейдилар,
Мени сўрасанг, Хунхор элдан келаман.

Равшан кўр:

Гўрўғли деб айтдинг ўзинг отингни,
Энди аниқ билдим сенинг зотингни
Излаб кепсан, жоним асли юртингни,
Ўзим қурбон бўлсам сенинг бўйингдан.

Шу сўзларни айтиб, Равшан кўр супадан ерга ўзини ташлаб, сермаланиб, Гўрўғлини топиб олибди. Шунда бечора Ҳилолойни ёд қилиб бир сўз деди:

Бугун оқшом кирган эдинг тушимга,
Келиб турган эдинг тўғри тўшимга,
Мана боланг етиб келди қошимга,
Армоним йўк энди ўлсам, Ҳилолой.

Якка деб янгидан тушдинг эсимга,
Келмасанг-да, ўғлим келди олдима,
Аттанг кўринмайди менга ҳеч нима,
Армоним йўқ энди ўлсам, Ҳилолой.

Шу эди тангримдан ҳар кун тилагим,
Шукрулилло, ҳосил бўлди истагим.
Ўз бағрима суйкаб бағри кўкрагим,
Армоним йўқ энди ўлсам, Ҳилолой.

Куяр эдим ой жамолинг соғиниб,
Кўнглим қиблада эмас, сенга оғиниб,
Ўғлинг босган изларига қоғиниб,
Армоним йўқ энди ўлсам, Ҳилолой.

Бугун бўлдим дийдорингни кўрганча,
Синбатингга тиклаб қараб турганча,
Мунаққадан хору зор бўп юрганча,
Армоним йўқ энди ўлсам, Ҳилолой.

Равшан кўрнинг ҳеч қолмади армони,
Излаб келиб Гўрўғлидай ўғлони,
Ўзингсан яхшилар хилин султони,
Армоним йўқ энди ўлсам, Ҳилолой.

Ана шунда бундай ҳодисаларга оғзи очилиб анграйиб қолган Гўрўғлибек Равшан кўрга: – Ахир, ўзингиз ким бўласиз, дамбадам Ҳилолой, деб энамни ёд қиласиз. Энам аллақачонлар ўлиб кетган-ку, – деса, Равшан кўр: – Мен сенинг гапингдан энангнинг ўлиб кетганини билиб турибман. Мени билсанг, мен сенинг Равшан кўр отангман, – деб беҳуш бўлиб қолди. Шунгача бу ерга келиб, бозордан қайтаётган одамлар уймалашиб, қарашиб қолдилар. Бир оздан кейин Равшан кўр ўзига келиб, худога муножот қилиб, энди берган омонатингни олсанг ҳам розимон, деб зор-зор йиғлаб, бир сўз деди:

Қодир мавлон, қайғу солдинг бошима,
Дардни насиб этдинг ичу ташима,
Жоним болам излаб кепти қошима,
Розидурман, энди олсанг жонимни.

Дардга чулғаштирдинг ожиз танимни,
Нимсоз ўтказаман ҳар бир кунимни,
Буйтганча йиртсанг ҳам майли танамни,
Розидурман, энди олсанг жонимни.

Шу дамгача кўрдим қайғу аламни,
Ҳеч кимса эшитмай оҳу ноламни,
Шукрулилло, топиб қучдим боламни,
Розидурман, энди олсанг жонимни.

Ўз элимда ўз илгимдан хор бўлдим,
Айролиқ йўлида интизор бўлдим,
Парчапуруш қаттиқ нонга зор бўлдим,
Фарзандим васлига ахир ёр бўлдим,
Розидурман, энди олсанг жонимни.

Менда эди берган жонинг омонат,
Омонатга қилганим йўқ хиёнат,
Ўғлимнинг қучоғи менга ғанимат,
Розидурман, энди олсанг жонимни.

Равшан кўр ўзингга таслим бир банда,

Устимга кийганим қирқ тўқим жанда,
Тирик юришга ҳам тоқат йўқ менда,
Розидирман, энди олсанг жонимни.

Бечора Равшан кўр калима қайтариб, жонини ҳаққа таслим қилиб қўйди. Бу ҳодисадан Гўрўғлибек қаттиқ таъсирланиб, отасининг устига ўзини ташлаб, зор-зор йиғлади. Энди Аҳмад сардордан эшитинг.

Аҳмад сардор бир жийрон йўрғада ортида кўп сипоҳиларни эргаштириб, бозордан қайтаётиб, одамларнинг хонақоҳнинг олдида уймалашиб туришганини кўриб, шунга бурилиб келиб, хонақоҳдаги Равшан дарвишнинг супанинг остида ўлиб ётганини, бир қўли билан бир байталнинг нухтасидан ушлаб, бир қўли билан уни қучиб йиғлаб ётган бир ёшгина болани кўриб қолиб, одамлардан воқеани сўраб, аслида Равшан дарвиш ўзининг баччаси, бу ёш бола жияни, Ҳилолой опасининг ўғли эканини билиб, отдан тушиб, хизматкорларига Равшан кўрнинг жасадини у ердан бир хужрага олдириб, Гўрўғлибекни кўндириб, хонақоҳнинг айвонига киргизиб, бир қўйни келтириб шу ерда сўйдириб, овулдан бир хизматчисига буюриб, уч-тўрт тандир нон келтириб, Равшан кўрга ўзининг яқин эканини билдириб, теварак-овулларга хабар қилдириб, шу кеч шайхларни чақириб келтириб, қўйнинг гўштини осиб, одамлар тўпланиб, Аҳмад сардорнинг ўзи ҳам шу оқшом хонақоҳда тунаб, эртагисин чоштгоҳда Равшан кўр бечоранинг жанозасини ўтказиб, тупроққа топшириб, дуои фотиҳа қилибди. Асли суяк эгаси Аҳмад сардор бўлиб, ундан кейин Гўрўғлибек жиянини уйига олиб қайтди.

II-Гўрўғлинин болалиги

«Ўтган гапга саловат», деган экан. Энди Равшан кўр бечора ўлиб, Гўрўғлибекни етим қолдириб қўямизми. Гапнинг бу ёғини ҳам давом эттириб кета берайин, қани, Гўрўғлибек нималар қилар экан.

Ана энди шуйтиб, Аҳмадбек сардор Гўрўғлибек жиянининг суяк эгаси бўлиб, уйига олиб бориб, хотини Холжувонойга: – Мана бу менинг туққан жияним, Хунхорда туғилиб, энаси ўлиб, келган. Энди бу бизникида туради. Сенга тайинлаганим – шунинг асло-асло кўнглини қолдирмайсан, сира-сира майтарилмасин. Агар бунинг кўнглини қолдиргудай бўлсанг, иккимизнинг ўртамиздаги дўстликка ғовға қўйган бўласан, – деб тайинлаб қўйди. Гўрўғлибекка ҳам: – Жияним Гўрўғли, мен бу Туркман юртида Хунхорга вакил одамман. Жуда кўп ишлайман. Уйда бўларимдан бўлмаслигим кўп. Шу янгангнинг қошида бўласан. Лекин билиб қўйки, Райҳон араб деган бир саман бўз отли одам бор. У ҳар замон-ҳар замонда шу тўгаракларда кўриниб қолади. Ўша одамга кўз-қулоқ бўлиб юр. Ҳеч ким йўқ вақтларда ҳовлига ёндашмасин. У бир ёмон одам, – деб тайинлаб қўйди.

Шуйтиб, Гўрўғлибек Аҳмад сардорникида жуда эрка бола бўлиб ўса берди. «Айтгани ўрол, олгани ҳалол», эди. Бошқа туркманлар ҳам Гўрўғлибекка Аҳмад сардорнинг жияни деб ҳурмат юзасидан қарар эди. Бошқанинг Гўрўғлибек билан Гўрўғлибекнинг бошқа билан иши йўқ. Ола байтали ҳалак, ўзи ҳалак ҳар куни етаклаб юргани-юрган эди.

Кунлардан бир кун кўклам чоғи ола байталини етаклаб Ҳовдак кўлнинг ёнида юрса, байтали дамга келган экан, кўлдан бир ёввойи от чиқиб, байталига чопиб, яна қайтиб сувга кириб кетди. Шуйтиб, Гўрўғлибекнинг байтали бўғоз бўлиб қолди. Гўрўғлибек бўлса, қувониб: «Энди байталим менга от туғиб беради», – деб юрар эди. Кунлар, ойлар ўтиб, байталнинг қулинлайдиган вақти бўлиб қолди. Гўрўғлибек ҳам: «Энди байталим от туғиб беради» – деб ҳар доим кўз-қулоқ бўлиб юрадиган бўлди. Бир кун бомдодда байтали қулинлабди. Гўрўғлибек қараса, худди тозидай бир нарса, баданда битта ҳам туки йўқ, чақа, ўзи ҳам урғочи экан. Гўрўғлибекнинг бирдан кайфи қочиб, наъшаси учиб: «Мен сени қачонлардан бери бир от туғиб беради, деб юрсам, туғиб берган нарсанг шуми. Тағи бу

ҳам бўлса урғочи», – деб аччиғ устида байталини калтак билан бир уриб ўлдириб қўйди. Бир пилла қараса, байтали ўлиб қолибди. Энди Гўрўғлибекнинг аччиғи тарқаб: «Ҳе, жонивор тозигинам», – деб ҳалиги тозига ўхшаган чақа тойни янгасидан сўраб олиб сут бериб, бир кигизгинанинг устида ётқазиб, тарбият қилаберди.

Орадан кўп вақтлар ўтиб, тойга тук чиқиб, юра оладиган бўлди-қолди. Ундан кейин Гўрўғлибекнинг иш эрмаги шу той бўлиб қолди. Той мискин ўсди. Ғунондан дўнон бўлди, ойлар, йиллар ўтиб бир саман бўз бўлиб етишди. Шу вақтгача Гўрўғли ҳам ўн бешга кирди. Тоғаси айтган ҳалиги Райҳон араб деган одам ҳам ҳар замон, ҳар замонларда дўнгдан бошмоқлаб Аҳмад сардорнинг ҳовлисига қараб-қараб, яна йўқ бўлиб кетар эди. Гўрўғлибек: «Энди байталим дамга келса, бир яхши отга чоптирсам, ундан кейин байталим менга бир эркак той туғиб берса, от қилиб олар эдим», – деб юрар эди. Шу кўклам Гўрўғлибекнинг айтгани бўлиб, байтали дамга келди. Лекин Гўрўғлибек ҳар қандай отни байталига чоптиришни хоҳламай, бир яхши от бўлса, деб юриб эди. Шу кунларда Аҳмад сардор бир ёққа кетган. Овулда ҳам ёлчитиб одам қолмаган эди. Энди сўзни Райҳон арабдан эшитинг.

Райҳон араб берги араблар элига подшо эди, ўзи жуда сайис отбоз эди. Бир яхши араби байталга дамга келган вақтида денгиз тулпорини чоптириб, бир хоназод тулпор туғдириб олган эди. Райҳон арабнинг ўзи ниҳоятда хотинбоз баччағар эди. «Шундай тулпорим бўлгандан кейин оламда тенги йўқ қизни излаб топиш менга осон»,– деб бекор вақтлари дунёнинг тўрт тарафига саёҳат қилиб кетар эди. Шуйдай қилиб, бир мартаба туркман юртига келиб қолиб, Холжувонойга кўзи тушиб, жуда ёмон хуштор бўлган эди. Ўзи ҳам худди шу вақтларда ер юзида Холжувонойдай сулув қиз йўқ эди. Райҳон араб одамлардан: «Бу қизнинг боши бўшми?» деб сўраганида, одамлар: «Яқинда бу қизнинг тўйи бўлади. Бу қизни туркман элининг оғаси Аҳмад сардор олади», – деган эди. Райҳон араб қизни саҳал олдин кўрмаганига минг-минглаб пушаймон қилиб, қўлга киритишнинг иложини топмай, ҳар замонларда қирдан бир бошмоқлаб, Холжувонойни узоқдан бир кўриб кетар эди. Шуйтиб, Райҳон араб Холжувонойнинг ҳасратини еб юрар эди. Ана энди бугун Райҳон араб овулда ёлчитиб одам йўғлигини билиб, отини ҳайдаб, Аҳмад сардор

ҳовлисининг ёнбошига келиб қолганида Райҳон арабни Гўрўғлибек кўриб қолиб: – Ҳа, ўғри, бу ерда нима қилиб юрибсан. Жўна бу ердан, энағар, – деб Райҳон арабга қараб, бир сўз деди:

Чеккасин жун босган қандай балосан,
Бу ерларда юриб нима қиласан,
Ўғримисан, каззобмисан, энағар,
Жўнаб қол йўлингга, йўқса ўласан.

Ғайратим келганда қайнаб жўшаман,
Ҳар нечук тошингман кўксинг тешаман,
Даҳ десам, тоғлардан ҳаклаб ошаман,
Ким бўлсанг ҳам, дарров жўна бу ердан.

Дев ҳам тиклай олмас менинг кўзима,
Оёқ ости қилгум, келсанг, ўзим-а,
Жонинг керак бўлса, қайтгин изингга,
Ким бўлсанг ҳам, дарров жўна бу ердан.

Кўзга илмайсанми мени бола, деб,
Алдамоқчидирсан ақли чала, деб,
Талон солиб кетай биратўла, деб,
Ким бўлсанг ҳам, дарров жўна бу ердан.

Бу ерларнинг баланд ёғи жўнағар,
Ханжар урса, оқ бадандан қон оқар,
Чалқайма олдимда, ўғри, энағар,
Ким бўлсанг ҳам, дарров жўна бу ердан.

Қулоқ сол, ҳароми, айтган сўзима,
Тушдингми, баччағар, менинг изима,
Безрайиб боқа берма юзима,
Ким бўлсанг ҳам, дарров жўна бу ердан.

Ишонма, ҳароми, минган отингга,
Қувалаб ўтказай мамлакатингга,
Обориб топширай улуғ зотингга,
Ким бўлсанг ҳам, дарров жўна бу ердан.

Ҳар замонда бошмоқлайсан, кўраман,
Кўпдан бери сени билиб юраман,
Тура берсанг калтак билан ураман,

Ким бўлсанг ҳам, дарров жўна бу ердан.

Гўрўғлибек нортуядай ғарқирар,
Ханжар урсам қизил қонинг шарқирар,
Сачираб ҳар ёққа оқиб тирқирар,
Ким бўлсанг ҳам, дарров жўна бу ердан.

Шундай пиллада кўпни кўрган Райҳон арабнинг Гўрўғлибекнинг бундай гапларига аччиғи келиб ўтирадими? Қув баччағар Гўрўғлига сир бермай: – Ҳов, ука, у қирдан бошмоқлаб юрадиган одам мендан бошқа одам. Бир ёмон айёр, ҳар нарсага тайёр одам, мен бўлсам, бир йўл ўткинчиман. Индамасанг, ўтиб кетаман, индасанг, қайтиб кетаман, – деб ўзига сув югуртмай, Райҳон араб Гўрўғлибекка қараб, узангига оёғини тираб, мўйлабини бураб, бир сўз деди:

Гапирган гапларим уйқаш, улама,
Тилла дойра чалган кўллар толама,
Кўча боғдан ўткинчиман, бек бачча,
Бекбаччалар шундай золим бўлама?

Мени деб бошқани кўзинг кўрганди[р],
Бирор ўғри қирдан тиклаб турганди[р],
Бекбаччалар шундай дўқлаб берама,
Ўз тинчида кўча боғман юрганди.

Бекзодалар шойи кийсин, шайлансин,
Ҳар ким ғаним бўлса, қўли бойлансин,
Урсанг агар бир фақирман, бекбачча,
Сендай улдан азиз жоним айлансин.

Баҳор бўлса, кўлда ўрдак сузади,
Ўйлаб кўрсанг, деганинг менга иззади[р],
Бу одатинг қила берсанг, бекбачча,
Ўткинчилар кўчабоғдан безади.

Индама, жон ука, ўтиб кетаман,
Манзилимга ўз чоғимда етаман.
Қаҳр айласанг, мен бир фақир йўловчи,
Боз орқамга қайтмай нима этаман.

Дала-дашт тўладир райҳон гулига,
Сир айтган санамнинг тушар қўлига,

Жавоб бер фақирга энди, бекбачча,
Ўз вақтида кетсин бозор йўлига.

Шунда Гўрўғлибек Райҳон арабдан бу сўзни эшитди. «Алдамоққа бола яхши» деган. – «Бу қирдан бошмоқлайдиган Райҳон араб эмас экан-да. Одам одамга, от отга ўхшайди-да. Бу бир йўл ўткинчи бўлса, буни мен бекорга Райҳон араб, деб ўйлаб, хафа қилиб қўйдимов. Лекин занғарнинг оти жуда сулув от экан. Ўзи ҳам юлдузни кўзлайди. Отини сўрасам, байталимга чоптирмасмикан», – деб Гўрўғлибек Райҳон арабга қараб, бу сўзни айтди:

Ярашиққа заррин пўта ўрайман,
Кўрганимни яхшиликка йўрайман,
Бу сўзман от минган аё йўловчи,
Шу отингни байталимга сўрайман.

Шу отинг демайин беҳишт пироғи,
Фалакда юлдузни кўзлар димоғи,
Чақмоққа менгзайди кўзин чироғи,
Шу отингни байталимга сўрайман.

Носқовоқ ўхшайди кумуш қоптирсанг,
Талабгор одамнинг дилин топтирсанг,
Бўз тулпоринг бўз биямга чоптирсанг,
Бир мартага байталимга сўрайман.

Минганинг ҳаддили сулув от экан,
Бўз самандан келган тулпорзод экан,
Сини бошқа, бўйни узун, ёт экан,
Шу отингни байталимга сўрайман.

Шу кунларда биям дамга келибди,
Бўғоз бўлар вақти етиб тўлибди,
Шу бўз саманингга толиб бўлибди,
Бир мартага қўйишингни сўрайман.

Гўрўғли дейдилар, ўзим бекзода,
Кийганим устимда ҳарир озода,
Бир фасил тушиб тур бўлиб пиёда,
Шу отингни байталимга сўрайман.

Райҳон араб Гўрўғлибекнинг бу сўзини эшитиб, байталига Райҳон арабнинг отини қўйдиришга жуда ишқибоз эканини билиб, ҳозир Гўрўғлибекни алдаш пайти эканини қўлдан бермай, Гўрўғлибекка қараб: – Отимни байталингга, майли, бир қўяйин, ундан аввал сен менинг бир ташналигимни қондир, – деб бу сўзни айтди:

Майли, қўяй байталингга отимни,
Аввал айтганимни қилсанг, Гўрўғли,
Узоқ йўлдан келган чанқоқ, ташнаман,
Яхоб сувдан сероб этсанг, Гўрўғли.

Янгангга буюрсанг, хизматга турса,
Бир шокоса тўла сув олиб берса,
Шундан кейин берай, майли, отимни,
Ташналикдан сероб бўлсам, Гўрўғли.

Янгангга буюрсанг, далага чиқса,
Қўлидан сув берса, лабим қониқса,
Шундан кейин берай майли отимни,
Айтганингга кўниб сўнгра, Гўрўғли.

Даштда учратасан райҳон гулини,
Янганг коса тутиб, чўзса қўлини,
Шундан кейин, майли, берай отимни,
Сув ичиб олгандан кейин, Гўрўғли.

Ана шунда Гўрўғлибек Райҳон арабдан бу сўзни эшитиб: «Бу занғар янгамни сув олиб берсин, деди. Ўша тоғам айтган Райҳон араб ё шумикан. Лекин занғарнинг оти жуда сулув экан. Шу отини байталимга чоптириб олсам», – деб ўйлаб, Райҳон арабга: – Сен занғар Райҳон араб бўлиб, мени алдаб, тағин янгамни олиб қочиб кетмагин. Аввал отингни байталимга чоптир. Кейин мен янгамга айтиб, сенга сув олдириб бергизаман, – деса, Райҳон арабнинг Холжувонга тоза ҳушлари оғиб, ўлиб бораётиб: – Ука, аввал сен янгангга айтиб, менга сув олдириб бергизсанг, кейин отимни байталингга чоптираман, деди. Гўрўғлибек бўлса, Райҳон арабнинг отига жуда ҳушлари оғиб, нима бўлса ҳам байталига чоптириб қолмоқчи, яна «Мабодо бу Райҳон араб бўлса, мени алдаб янгамни олиб қочиб кетами», – деб ҳам қўяди. Аммо Райҳон арабнинг отини байталига чоптира олмай қолишдан яна хавф қилади. Райҳон араб қув занғар ҳамма гапни билиб турибди.

Шу аҳволда Райҳон араб билан Гўрўғли бир сулҳга келолмагандан кейин Гўрўғлибекка Райҳон араб: – Бўлмаса, мен ҳам отимни байталингга қўяберай, сен ҳам янгангга сув олдириб берабер. Ҳар иккимизнинг мақсадимиз бир вақтда ҳосил бўлсин, – деди. Гўрўғлибек рози бўлиб, янгасига бир коса сув олиб бердирмакка ичкарига кириб кетди. Райҳон араб «Энди бу болани арбовима туширдимов», – деб айланиб, ҳовлига кириб, супадан ичкарига рав бўлиб турди.

Гўрўғлибек ичкарига кириб Холжувон янгасига: – Янгажон, шу келган одамга бир коса сув олиб бер, – деб илтимос қилса, янгаси: – У одам – душман. Агар мен сув олиб берсам, кейин мендан айрилиб қоласан, – деб кўнмай оёқ тираб олди. Гўрўғлибек ҳам янгасига: – Йўқ, янга, у душман эмас, бир йўл ўткинчи. Мен унинг отига ишқибоз бўлиб, байталимга чоптираман, деб уни ўзим қайтариб келдим. Янганг бир коса сув берса, отимни байталингга чоптираман, деди. Янгажон, бўлмайди, бир коса сув олиб берасан. Ҳадди сенга индашга етмайди. У мендан қўрқади. Ҳозиргинанинг ўзида уни дўқлаб қўрқитдим. Бу ёғидан хотиржам бўл, ўзим борку, – дей берди. Холжувоной Аҳмад сардорнинг «Бу боланинг раъйини ҳеч қайтарма», – деб тайинлаганини эслаб, ноилож бир коса сувни олиб, енгини тишлаб тортиниб, ташқарига чиқди. Райҳон арабнинг кўзи Холжувонойнинг қадду-қоматига тушиб, ичи шувиллаб, бағри гувиллаб, кўзи чақчайиб, оғзи ақчайиб, тоза силаси қайтиб, оғзининг сўлаги қуриб, нима бўлганини билмай қолиб, Гўрўғлига: – Тут байталингни, лекин мен ўзим отдан тушмайман, – деб юборди. Гўрўғлибек байталини тутди. Райҳон араб отига миниб туриб, отини байталга қўйди. Гўрўғлибек ваъдага мувофиқ: – Янга, ҳозир косани бу одамга узат, – деди. Холжувон косани тортиниб, Райҳон арабга тутди. Райҳон арабнинг кўзлари ўйнаб кетди. Дарров косани қамчиси билан бир уриб, Холжувонойнинг билагидан маҳкам ушлаб, бир силкиб отининг сағрисига олиб: – Эй, аҳмоқ Гўрўғли, қойил бўлдингми энди, – деб ҳайдаб кетди. Гўрўғли дарров каллапўшини тўрт буклаб: – «Нима бўлса ҳам, энди байталим тўхтамай қолмасин», – деб букланган каллапўшини байталнинг кўтига тиқиб, бир қўлини каллапўшдан қўймай, байталига миниб, бир қўли билан ҳайдаб, Райҳон арабнинг орқасидан тушди. Бир пилла байтал жипиллаб Райҳон арабга яқинлашиб бориб қолди. Райҳон араб арқайин бўлиб кетаётган эди. Қараса, Гўрўғлининг байтали жуда ёмон жимийиб қувиб

келаяпти. Райҳон араб ҳам энди арқайин бўлмай, катта бир жарга ҳайдаб, жардан отини динг эткизиб, сакратиб ўтиб кетди. Шу ерда Гўрўғлибекнинг байтали байталлик қилиб, жардан сакрай олмай қолди. Шунда Гўрўғлибек Райҳон арабнинг орқасидан қичқириб: – Укағар Райҳон араб, мени алдадинг. Арқайин бўлма, ҳар пилла сендан ўчимни оламан, деб шу сўзни айтди:

Алдаб кетдинг бугун мени, укағар,
Шу марта юттирдим сенга, энағар,
Алдадинг, арбадинг, ақлим олдирдинг,
Кўкраги жун босган, кўзлари чағир.

Кўп қувонма, ҳали бир кун кўрасан,
Арабда ҳалича даврон сурасан,
Қошиқ бошингга теккан пилла, энағар,
Кўзларинг милтиллаб навбат берасан.

Остингда бедовинг тулпор, ўйноқи,
Хазинангда минглаб туя мўйноқи,
Навбат келиб бир кун ўтар жонингдан,
Тизиллаб туркманнинг берган қийноғи.

Отингга қаратиб кўзим чалдирдинг,
Алдадинг, арбадинг, ақлим олдирдинг,
Бўз саманинг бедов экан, укағар,
Ҳаклаб кетдинг, мени орқа қолдирдинг.

Сенинг Райҳон араблигинг билмадим,
Янгам қайтарганинг қабул қилмадим,
Шу мартага ютдинг мени, укағар,
Ҳай аттанг-а, сенга устун бўлмадим.

Шошма, жоним бўлса бунда омонда,
Топарман маконинг бўлса қаёнда,
Гўрўғлига навбат келса кўрасан,
Хоҳ арманда бўлса, хоҳи эронда.

Гўрўғлибек оғзи чарчаганича Райҳон арабнинг орқасидан сўкиб-сўкиб, ночор жардан нарига ўта олмай, орқага қайтди. Орадан бир-икки кун ўтиб, Аҳмад сардор келиб, Гўрўғлидан янгасини сўради. Шунда Гўрўғлибекнинг кўнгли бузилиб, Райҳон арабни сўкиб, йиғлаб, бир сўз деди:

Билмай қолдим, илинтирди дамига,
Жуда ёмон айёр экан, энағар,
Райҳон араб келиб кўзим чалғитди,
Гўл дебман у, ҳушёр экан энағар.

Янгамни ташлади отнинг сонига,
Парво ҳам қилмади йиғлаганига,
Чангалин ботирди қордай танига,
Бир хиззанг, кўзи ғар экан энағар.

Мингаштириб Холжувонни сиртига,
Ҳайдаб кетди отин, боқмай ортига,
Мен йиғлайман ориятнинг дардига.
Кўзи ола чағир экан энағар.

Бўз самани чопса, юлдуздай оқар,
Сулувлик симбати одамга ёқар,
Кўзлари чақмоқдай аланглаб боқар,
Минган оти тулпор экан энағар.

Гўрўғли етолмай, қоп кетди доғда,
Йўртанглаб аста-аста ундан йироқда,
Айта берсам сўзим турмас куракда,
Ҳаддили ҳийлагар экан энағар.

Аҳмад сардор Гўрўғли жиянидан бу сўзларни эшитиб, жуда кўп вақт индамай, ғамгин бўлиб қолиб, кейин Гўрўғлибекка: – Жияним, бу гапларни эсингдан чиқариб юбориб, байталингни боқиб, димоғингни чоқ қилиб юра бер. Менга Холжувон бўлмаса, бошқаси, пулга топиладиган хотин-да, деб дилдорлик берди. Гўрўғлибек бўлса, пича каттариб: «Бир отли бўлиб олай, ундан кейин кўраман», – деб Райҳон арабни сиртидан сўкиб, байталини миниб, бўзга чиқиб кетди.

Ана шуйтиб байтали ҳалак, Гўрўғли ҳалак, шу аҳволда ойлар ўтибди: Бир кун Гўрўғлибекнинг байтали бир тозидай чақа, модарзод нарсани туғиб ташлади. Гўрўғлибек буни кўриб кайфи қочиб, нашъаси учиб, жуда аччиғланиб: – Мен сени шундай нарса туғсин, деб асраб, азайишлаб юрибмидим, – деб бўз саман байталини калтак билан бир уриб ўлдириб қўйди. Бир пилла аччиғи тарқалиб қараса, байтали ўлиб қолибди. «Ҳе, аттанг», – деб ҳалиги тозига ўхшаган жунсиз нарсанинг эркак эканига умид билан бир оз вақт сут бериб юрганидан кейин кўрса, аста-секин

жун чиқиб, ҳалиги тозига ўхшаганликлари кетиб, оёқланиб, кўккина тўй бўлиб қолди. Гўрўғлибек қувониб: «Энди буни от қилиб оламан», – деб тойга меҳр қўйиб, қуёндай илдам бўлсин, деб қуённинг сутини, эчкидай сакрасин, деб эчкининг сутини, бўридай олғир бўлсин, деб бўрининг сутини, тулкидай айёр бўлсин, деб тулкининг сутини, туядай чидамли бўлсин, деб туянинг сутини, ўз насли отдай сулув бўлсин, деб отнинг сутини бериб, тойини боқиб ўтириб, йил ошириб, катта той қилиб, гоҳ миниб, гоҳ тушиб, той новчатоб, баланд қомат бўлганлиги учун тойининг исмини ғирот қўйиб олган эди. Ғирот уч ёшга тўлиб, ғўнон бўлгандан кейин Гўрўғли Райҳон арабга бориш қасдида жардан ирғиб ўтадиган қиламан, деб аввал ариқдан ирғитиб, сўнг жарлардан ирғитиб, ипаклардан арқон эшиб судратиб, машқ қилдириб юрар эди.

Шуйтиб, бир куни ғиротни миниб, Гўрўғлибек Ёвмитнинг хонақосининг олдидан ўтаётиб, ёшлигида шу ерда Равшан кўр билан топишиб, отасининг шу ерда вафот этганини эслаб ўтиб бораётса, хонақоҳга кўп қаландарлар қўнган экан. Улар Гўрўғлибекни кўриб қолиб: – Ҳой, Гўрўғлибек, бу ёққа келинг, бир гап бор, – деб чақиришиб қолдилар. Гўрўғлибек қаландарларнинг чақирганига аччиғланиб: – Гапларинг беш-олти чақа танга бер, деб айтиш-да, ундан бошқа нима гапларинг бўлар эди, – деди. Шунда қаландарларнинг бири Гўрўғлибекка қараб: – Йўқ, бошқа бир гап бор. Бизлар пул сўраб, гадойчилик қиладиган қаландарлардан эмасмиз. Фақат сенга айтадиган махсус бир гапимиз бор. Сен супадан бир баландга чиқ. Отдан туш. Отингни бировимиз ушлаб турамиз. Бизларнинг шарофатимиз билан сен ҳам хонақоҳга бир кир, – деб дим қўймагандан кейин Гўрўғлибек ғиротдан тушиб, ғиротнинг жиловидан ушлаб турган ҳолда супага чиқиб: – Мана, чиқдим. Нима гапларинг бўлса, айтинглар қани, – деса, қаландарлар: – Сени шу туркман элига хон қилиб кўтармоқчимиз. Сен бизларни қаландар, деб ўйлама. Бизлар эл оқсоқоллари бўламиз. Қани, ичкарига марҳамат қил. Отингни бировимиз ушлаб турамиз, – дей берди. Гўрўғлибек қаландарларга: – Мабода, сизлар ўғри бўлиб, мени алдаб ичкарига киргизиб, отимни ўғрилаб кетманглар, – деса, қаландарлар: – Йўқ, бизлар ўғри эмасмиз. Агар ишонмасанг, мана айвоннинг бурчагига юр, отинг кўз олдингда. Фақат сенга подшоликнинг кўйлагини кийдириб қўямиз. Бошқа ҳеч гап йўқ. Шу кўйлакни кийдинг – туркман элига хон бўлдинг ҳесоб, деб

Гўрўғлини қўярда-қўймай, хонақоҳ айвонининг бурчагига олиб боришиб, ўша айтган кўйлакни кийдирмакчи бўла берди. Гўрўғлибек: – Отимнинг йўлига кўндаланг бўла берманглар. Мен ҳали сизларга ишонгим келмаяпти, – деди. Қаландарлар ғирот билан Гўрўғлибекнинг орасини очиқ қилиб қўйиб: – Ана энди кўйлакни кийиб ол, – дейиша берди. Гўрўғлибек: – Бўлмаса, отимни ўша жойга боғлаб қўйинглар. Мен кўйлакни кийиб олгунча, отимнининг олдида ҳеч ким бўлмасин, – деди. Қаландарлар ғиротни жойига боғлаб, ўзлари ғиротдан йироқлашдилар. Гўрўғлибек отига жуда кашал бўлиб: – Кўйлакни беринглар, тез кийиб олай, – деб кўйлакни қаландарларнинг қўлидан ола солиб, абил-ғубил кия солиб, кўйлакнинг ёқосидан бошини чиқара солиб қараса, ғиркўк оти йўқ, қаландарлар ҳам йўқ. Жуда кайфи учиб кетганидан Гўрўғлибек кийган кўйлагини йиртиб, бўлак-бўлак қилиб ташлаб, отини излаб, энди сарсон бўлмоқни кўринг.

Излайди-излайди, ҳар замонда келиб тоғасиникидан бир тандир, икки тандир нон олиб, яна излаб кетади. Аммо отнинг на изини ва на дарагини тополмай, кайфи учиб, яна тоғасиникига қайтади. Шу аҳволда Гўрўғлибекнинг изламаган ери қолмай, орадан бир йил ўтиб кетди. Гўрўғлибек энди ўн тўққизга кирган. Кун ҳам охир тирама[224] бўлиб келаётир. Ғиротдан бўлса, ҳали ҳам дарак йўқ. Бир марта энг узоқликдаги бир тоғни ҳам бир излай, ундан кейин ҳам топмасам, тоза умидимни узаман», – деб ўша тоққа қараб йўл олиб, пиёда юра-юра тоғнинг тубига етиб борди. Энди оға Юнус ва Мисқол парилардан эшитсангиз.

Гўрўғлига хуштор бўлиб, уларнинг руҳи шу туркман элида айланиб юрар эди. Аммо Гўрўғлибек ҳеч нимадан хабарсиз, ғиркўк отини изламакдан бошқа нарсани билмас эди. Шу тоғнинг бағрида, бир камарнинг булоғида Юнус-Мисқол париларнинг руҳлари кир ювиб ўтирган суратда Гўрўғлибекнинг кўзига кўринди, Гўрўғлибек улардан: – Шу ерлардан ғўнондан дўнонга чиқма бир кўк той ўтдими? – деб сўраб, бир сўз деди:

Булоқнинг бошида турган аёллар,
Шу ерлардан бир ғўнон той ўтдими,
Ўтган бўлса, бизга хабар беринглар,

---

224 Куз.

Шу ерларда бирор кимса ўтдими?

Ўтган бўлса, суюнчисин бераман,
Ёвмитга қайтариб олиб бораман,
Билсанглар, айтинглар, турган аёллар,
Кўпдан бери йўқчи бўлиб юраман,
Шу ерлардан бир ғўнон той ўтдими?

Бу тоғлар элат бор ердан канора[225]
Бундан ошса қайси юртга энара,
Айтинглар, кир ювиб турган аёллар,
Отим излаб жуда бўлдим овора,
Шу ерлардан бир ғўнон той ўтдими?

Кезиб келдим дашту саҳро, чўлини,
Ахтариб топмадим денгиз, кўлини,
Айтинглар, кир ювиб турган аёллар,
Қисқа айланг изловчининг йўлини,
Шу ерлардан бир ғўнон той ўтдими?

Кўк тусли, узун дум, бўйни ингичка,
Зўр ўмган, буюри керишган ингичка,
Эшитинглар, кир ювиб турган аёллар,
Топсам Ёвмит қайтиб борай шу кеча,
Шу ерлардан бир ғўнон той ўтдими?

Равшанкўр боласи отим Гўрўғли,
Тоғам Аҳмад сардор туркманда туғли,
Мен ўзим ҳеч кимдан қўрқмас қорувли,
Айтинглар, кир ювиб турган аёллар,
Шу ерлардан бир ғўнон той ўтдими?

Шунда Юнус, Мисқол париларнинг руҳи қоқилиб буралиб, Гўрўғлибекка қараб, биқинини тираб, қошини учириб, худди бир-бирига ўхшаб, бир кишини икки киши қилиб қўйгандай бўлиб, кулиб ноз қилиб: – От йўқотган яхши йигит, отингни эл бор жойдан сўра-да. От бу одамсиз тоғларда нима қилсин, – деб Юнус, Мисқол париларнинг руҳи шу сўзни айтди:

Эй, от излаб юрган гузал бўз бола,
Жайнаган жамолинг мисли гул-лола,

---

225 Чет, чегара.

Ё магар ақлингдир ҳали кўп чала,
Одамсиз жойларда отинг на қилсинг?

Киши юртдан узоқлашса, ёт бўлар,
Кўп пиёда юрма, пойинг лат бўлар,
Қаерда эл бўлса, шунда от бўлар,
Одамсиз жойларда отинг на қилсин?

Ё бўлмаса отинг қилиб баҳона,
Ўйнашай деб келгандирсан буёна,
Бўлайин бўйингдан мудом парвона,
Одамсиз жойларда отинг на қилсин?

Тушингда бизларни магар кўрдингми,
Тўшагингдан сермаланиб турдингми,
Кўриб туриб чиндан кўнгил бердингми,
Одамсиз жойларда отинг на қилсин?

Бизнинг булоқ чўмилмоққа қулайми,
Қулай бўлса сизни шумғиб солмайми,
Мобода кўнглингиз бизни тилайми,
Одамсиз жойларда отинг на қилсин?

Ойнадан тиниқдир пари жамоли,
Пари жамолининг бўлмас заволи,
Бу сўзлар чинми ё магар хаёлми,
Одамсиз жойларда отинг на қилсин?

Аёл дема, бизлар ҳали гулғунча,
Ҳеч кимни кўрмадик то сен келгунча,
Хўп десанг, хўпдирмиз, боз яна шунча,
Одамсиз жойларда отинг на қилсин?

Юнус, Мисқол йўл узра кир ювларлар,
Бир қара-чи, шавқинг яна қанча бор.
Қанча сулув кўрсанг, биз ҳам шунча бор,
Одамсиз жойларда отинг на қилсин?

Гўрўғлибек булоқда кир ювган бўлиб кўринган Юнус, Мисқол париларнинг руҳидан бундай ҳазил сўзларни эшитиб, ўзидан-ўзи уларга Гўрўғлибекнинг ҳушлари оққандай бўлиб: – «Булар нега менга бундай деб ҳазил сўз қотади», – деб аввалидан аёл жинсининг иси ёқмаган Гўрўғлига бир марта париларнинг сўзи

қулоғига ёққандай бўлиб, у ердан ўтиб кетди. Шу куни гашти пешинда тоғнинг устига чиқиб ўтириб, нарёқдаги камарларни бирма-бир кўздан кечириб қараб ўтирса, бир пилла бир камардан бир дўланага боғлоқлик турган бир отни кўриб қолиб, рангига зеҳн солиб қараса, от кўк, яшил, ғиркўк, ғиркўкка ўхшаган бир от. «Агар ғиркўк бўлса, шунча меҳнатим куймаган бўлади. Қани бир бориб кўрай-чи», – деб аста аста ўша камарга бориб кўрса, ўзининг ғироти дўлонага боғлоқлик турибди. Ҳеч одамзоднинг дараги йўқ. Лекин бир оз ўсибди. Отнинг устида эгар-абзал, бошида нўхта, юган. – «Э, жониворгина ғиркўким», – деб дўлонадан ечиб олиб, миниб тоғдан тушиб қайтиб кела берди. Кун ҳам аср бўлай деб қолган бир пилла тоғнинг бошидан биров: – Ҳа, бола, тўхта. Отни қаёққа олиб кетақпсан? – деди. Гўрўғлибек: «Ким бўлса ҳам келсин қани», – деб тўхтаб турди. Бир пилла қари чол бобой етиб кела солиб, ғиротнинг жиловидан ола кетди. Гўрўғлибек чолга: – Номард ўғри, отда нима ҳақинг бор? Буни йўқотиб, бир йилдан бери излаб юрибман. Яна меники дейсан-а, – деса, чол бобой Гўрўғлибекка қараб: – Номаъқулни ема, от меники. Мен буни сотиб олганман. Қани, дарров тушиб жўнаб қол, – деди. Гўрўғлибек чол бобойга: – Сен номаъқулнинг нонини ебсан. Бўлмаса, эгар, абзали сеники чиқар, от меники, кўп тармашма. Энди каллангга бир муштлайман, ўласан-қоласан, – деди. – Шундайми ҳали, ҳали ҳам зўрликми, отни бер. Бўлмаса, қурашари қиламиз. Кимки йиқилса, отдан умидини узсин, – деб Гўрўғлибекка қараб, чол бобой бир сўз деди:

Ҳақ бўлсанг, даъвонгда агар ҳақ бўлсанг,
Майли ол шу отни мени йиқолсанг,
Бордию йиқилсанг, кўргин ўзингдан,
Ундан кейин от бўлади бизники,

Шу гапларинг, агар сенинг рост бўлса,
Кураш тутсак, кучим сендан паст бўлса,
Бордию йиқилсанг, кўргин ўзингдан,
Ундан кейин от бўлади бизники,

Кўнасанми бола шундай гаровга,
Чикка айлаб мени, бўлолсанг товка,
Бордию йиқилсанг, кўргин ўзингдан,
Ундан кейин от бўлади бизники.

Билагинг шимариб, кучинг кетирсанг,
Йиқитиб, елкамни ерга еткирсанг,
Бордию йиқилсанг, кўргин ўзингдан,
Ундан кейин от бўлади бизники.

Келгин, бола, қўл ушлашиб кўрайлик,
Ёнганимиз чолқа қилиб урайик,
Бордию йиқилсанг, кўргин ўзингдан,
Ундан кейин от бўлади бизники.

Бу ер Эр Хизирнинг тоғи бўлади,
Ким йиқса, шу отни ютиб олади,
Бордию йиқилсанг, кўргин ўзингдан,
Ундан кейин от бўлади бизники.

Ана шунда Гўрўғлибек чол бобойдан бу сўзни эшитиб: «Бу қулай бўлди, ардисари бу ўласи чолни йиқитаман, ғиротимни тоза ўзимники қилиб олиб кетаман», – деб ғиротдан тушиб: – Мана бўлмаса, ёқама-ёқасига курашасанми ёки қўяма-қўлтиғига курашасанми? – деди. Чол бобо: – Қандайига бўлса ҳам кураша бераман, – деди. Кўнглида: «Бир қисиб бу чолнинг қобирғасини синдириб юборай», – деб қўйди.

Шуйтиб, Гўрўғлибек бобой билан курашиб қолибди. Чол бобой ширп эткизип Гўрўғлини йиқитиб: – Қани, энди отни бизга берасан деса, – Гўрўғлибек : – Йўқ, бобо, курашимиз ит йиқилиш бўлди, бошқавотдан курашамиз, – деди. Чол бобой: – Ҳа, йиқилган курашга тўймас, дейди. Майли, қанча курашсанг, кураша бераман, – деди. Гўрўғлибек: «Шу марта бир чалим олиб кўраман», деб чол бобой билан яна курашиб қолди. Чол бобой яна Гўрўғлибекни кўтариб ерга бир уриб: – Қандай, энди кўнасанми, – деди. Гўрўғлибек яна тоқошовлик қилиб: – Сен бу марта ҳам ғирром йиқдинг. Яна бошқавотдан курашаман, – деди. Шунда чол бобой: – Уч, учдан кейин пуч, деган. Бола, билиб қўй, шу мартаба ҳам йиқилсанг, отни олиб кетаман, – деди. Гўрўғлибек: – Бу мартаба мен сени йиқитаман, – деб бор кучини тўплаб чол бобой билан яна курашди, чол бобой яна Гўрўғлибекни кўтариб ерга бир уриб: – Ана энди сени ҳалол йиққанимга кўнарсан, – деб ғиротни етаклаб, тоққа қайтмоқчи бўла берди. Шунда Гўрўғлибек бобойга кучи етмаслигини билиб: – ғиротимни бериб кетинг, – деб бобойга ялиниб, бир сўз деди:

Ғўч билакли, Рустам сифат, бобожон,
Олиб кетай, бергин менга отимни,
Раҳм айла, ёлғиз эдим отадан,
Олиб кетай, бергин менга отимни.

Бу от менга кўнгил қўйган хоназод,
Шу бўлса ҳар нечук мен ғамдан озод,
Сени бир жўмард деб доим қилай ёд,
Олиб кетай, бергин менга отимни.

Бир йил бўлди саргардон бўп изладим,
Ойри вақтларда бағрим тузладим,
Гоҳиларда бўтадай бўп бўзладим,
Олиб кетай, бергин менга отимни.

Баракалла, қойил бўлдим кучингга,
Билмам нечук ўйларинг бор ичингда,
Бобо, қойил бўлдим сенинг кучингга,
Олиб кетай, бергин менга отимни.

Гўрўғлибек тоғма-тоғ сарсон бўлмасин,
Бундай совуқларда кечга қолмасин,
Кеч солқинга қолиб тумов чалмасин,
Олиб кетай, бергин менга отимни.

Бобой Гўрўғлибекка: – Ҳа, ҳали ҳам отга кашалсанми. Энди жўнаб кета бер. Барибир сенга энди от йўқ, – деди. Гўрўғлибек жуда маъюс бўлиб ялтиллаб, гоҳ ғиротга, гоҳ чол бобойга қарай берди. Кейин бобой Гўрўғлибекка: – Ҳай бўлмаса, жуда шу отни меники дейбердинг. Энди менинг билан қозига юр. Қози отни кимга ҳукм қилса, отни ўша олсин, – деб ғиротни етаклаб, бир камарга бурила берди. Гўрўғлибек кўнглида: – «Шу яқинда қозихона ҳам бор экан», – деб чол бобойнинг орқасидан эргашиб кета берди.

Чол бобой шундай бурилиб, бир ғорга кириб кетди. Гўрўғли ҳам чол бобойнинг орқасидан «Ассалому алайкум», деб кириб борди. Қараса, ичкарида ўтинхона, обхона, бир ёғида борхона, бир ёғида оловхона. Нарёғида хонақоҳ, бери ёғида айвонча, айвончада ғирот боғлоғлик турибди. Бир қаландар сифат одам чиқиб, Гўрўғлибек билан саломлашиб, кўришиб, оловхонага эргаштириб кирди. Қараса, ўртада гулхан, энди ўчиб, чўқ бўлибди. Чўқдан олиб-солиб, тўрда сандалга исиниб тўртта киши

ўтирибди. Гулхан атрофида бўлса, қирқ киши, бир катта қозон темир ўчоқнинг устида биқтирилиб турибди. Гўрўғлибек шошиб қолди. Қирқ киши Гўрўғлибекни сандалдаги тўрт кишининг олдига ўтирғизди. Шунда ҳалиги тўрт одамнинг бирови: – Қани, Гўрўғли, марҳамат қил. Аммо билгинки, бу ер чилтон, ғовсул-ғиёсларнинг жойи. Сен шу от сабаб бўлиб бу ерга келиб қолдинг. Энди бу ердан қуруқ кетма. Уч мартаба сўраймиз, қани айт. От тилайсанми, зот тилайсанми? – дедилар. Гўрўғлибек: От, – деди. Яна: – От тилайсанми, зот тилайсанми? – дедилар. Гўрўғлибек: – От, деди. Учинчи мартаба яна: – От тилайсанми, зот? – дедилар. Яна Гўрўғлибек: – От, – деди. Кейин ғовсул-ғиёс: – Бўлмаса, бизлар сенга уч нарса қўшиб берамиз. Биринчидан, ўз тилаганинг шу ғиркўк отинг бўлсин, ўзинг билан тенг умрлик бўлсин. Иккинчидан, умринг зиёда бўлсин – ёшинг бир юз йигирмага етсин. Учинчидан, Юнус, Мисқол парилар ёринг, Чамбил шаҳринг бўлсин. Тўртинчидан, ҳар қандай ярадор бўлсанг, юлдузларни кўриб тузалиб кетадиган бўлгин, омин, – дедилар. Гўрўғлибек: «Энди ғиркўк отимни берса, бу ердан кетсам», – деб ўйлаган эди. Ғовсул-ғиёс: – Оқшом бўлиб қолди. Энди сен бу ерда меҳмон бўлиб ёт. Эрта билан кетасан. Энди ҳеч нарсани ўйлама, қўрқма. Ҳар пилла от ўзингники, – деб чилтонларга буйириб, Гўрўғлибекнинг олдига бир тобоқ қовурдоқ қўйдилар. Гўрўғлибек қовурдоқни еб олиб, шу кеч чилтон, ғовсул-ғиёсларга меҳмон бўлиб қолди. Оқшом тушида ғовсул-ғиёс Гўрўғлибекка бир сийирма қилич берган эмиш. Энди худонинг беш вақт намоз қарзини сен ҳам куни бериб тур, дермиш. Эрта билан уйғониб қараса, қилич қўлида, ғиркўк оти бир дўлонага боғлоғлик, ўзи шундай дўлонага суяниб ухлабди[226]. Дарров ўрнидан туриб, ғиротига миниб, Ёвмитга қайтди.

---

[226] Бахшининг айтишича, яна бир ривоятда ғорда ҳаммаси кўк, бир тусли қирқ от бор эди. – Шуларнинг ичидан отингни таниб ол, – деди. Гўрўғлибек ғиркўкни таниб олди.

III-Чортоқли чамбил

Гўрўғлибек ҳар замон тоғасиникига бир келиб, бошқа вақтлари ўз мастлик машғулотида ғиротини миниб юрар эди. Ўзига ўзи «Менинг Чамбил шаҳрим қаердан бўлар экан», – деб маслаҳат қилиб юрар эди. Така билан Ёвмитнинг ўртасида Хўжатов деган қирсимон тоғчанинг этагида бир чангиган бел бўлиб, бу ёғи Урганч, у ёғи Хунхоргача эди. Бир кун Гўрўғлибек бир карвон йўли бор жойга бориб қолиб қараса, белнинг йўқорисида Хўжатовдан бир озроқ сув оқиб, бир қйпонликдан ўтиб, қумга сингиб ётибди. Гўрўғлибек: «Чамбил шаҳримни шу ердан қилиб олсам бўлар экан», – деб шу ерда бир дўлананинг тагини ўзича маскан қилиб, йўлнинг ёқасидан бир чортоқ қилдириб олиб, ҳар замонда келганида шу чортоқнинг тагида оти ва ўзи ёмғирдан, қордан, сақланиб, йўлдан ўтган карвонларни, савдогарларни тутиб олиб: – Қани, туркман элининг хони Гўрўғлибекка закотларингни тўланглар, – дейдиган бўлди. Агар савдогарлар закот бермаса, уриб, тортиб оладиган бўлди. Бир хил савдогарлар Гўрўғлибекни ўғри, деб билса, яна бир хиллари Аҳмад сардорнинг бу эрка ўсган жияни эмиш, дейди, тағи бир хил савдогарлар бир тентаколиш бола, дейди. Ишқилиб, ҳар нима бўлса ҳам, савдогарлар Гўрўғлибекдан ҳазар қилиб: «Шу Чортоқли Чангли белдан ҳалиги ўғри кўрмай эсон-омон ўтиб кетсак, бўлар эди», – дейишар эди. Шуйтиб, тез орада бу ер Чортоқли Чамбил деб аталди.

Аҳмад сардор Гўрўғлининг бу ишларини эшитса ҳам, эшитмамишга солиб юрар эди. Нега десангиз, Аҳмад сардор қачон бўлса ҳам Гўрўғлибек жиянини ўзининг ўрнига туркманга сардор бўлади, деб ўйлар эди. Кўклам бўлгандан кейин Гўрўғлибек Хўжатовдан тушиб қйпонликдан ўтиб қумга сингаётган сувга бир боғ қилмоқчи бўлиб, ўткинчи савдогарларни ишлатиб, қйпоннинг атрофини девор қилдириб, Урганчдан, Хунхордан турли хил меваларнинг кўчатини буюриб келтиргизиб, ер юзидаги ҳар хил боғ гулларидан ҳам кўчат келтиргизибди. Бир ёғини дарахтзор чорбоғ, бир ёғини чаманзор гулбоғ қилдирибди. Ҳамма ниҳолларини пол тахлашиб, жой-жойиги эктирди. Чорбоғнинг ўртасидан бир катта сарҳовуз ҳам қаздириб, атрофини шосупа қилдирди. Ундан кейин Чортоққа яқин йўлнинг лабидан чир айланиб келаман дегунча тўрт минг қадамлик қилиб Чамбил қўрғонини солдирди. Қўрғоннинг ичини ўзи учун ҳовли солдириб,

ҳовлисининг ичидан тўшанчи жиҳозга тўлғиздирди. Буларнинг ҳаммасини савдогарлар закот ўрнига ё ўзлари, ё бўлмаса мардикор солиб қилиб берар эди. Аҳмад сардор ўзича, «Гўрўғлибек ўзича шу ердан ҳовли қилиб олаётир. Энди буни уйлантириш бўйнимга қарз. Қани сўраб кўрай, Гўрўғлибек жияним нима дер экан», – деб бир кун Аҳмад сардор Гўрўғлибекни йўлда кўриб қолиб: – Жияним, энди жавоб берсанг, мен сени уйлантириб қўйсам, – деб Гўрўғлибекка қараб, шу сўзни айтди:

Ҳали кўз очмаган бир бўз боласан,
Тўлишмаган, ақл-эсдан чаласан,
Шу Туркманда кимга майл қиласан,
Айтгин, қайси бойнинг қизин оласан?

Санамлар зулфини силаб тарайди,
Кимнинг қизи хоҳишингга ярайди,
Билайин деб сендан тоғанг сўрайди,
Айт-чи, қайси бойнинг қизин оласан?

Сулув қизлар кўпдир туркман элида,
Бошида қасаба, пўта белида.
Олтин-кумуш узуклари қўлида,
Мойдай эрир сендай йигит йўлида,
Айт-чи, қайси бойнинг қизин оласан?

Шаҳло кўз, меҳрли така қизлари,
Болдан тотли оғиздаги сўзлари,
Ойга ўхшар тўла-тўкис юзлари,
Кенг қғринли, зўр болдирли ўзлари,

Ёвмитнинг қизлари қийиқ қош бўлар,
Зўр билакли, қад-қоматли хуш бўлар,
Бундайларга бахтли йигит дуч бўлар,
Айт-чи, қайси бойнинг қизин оласан?

Кўклангнинг қизлари баландбўй бўлар,
Рафтори учқудай, сулув рўй бўлар,
Бахти равшан йигитларга тўй бўлар,
Айт-чи, қайси бойнинг қизин оласан?

Чошка бетда уч минг уйли эрсари,

Беҳиштнинг ҳуридай ҳар бир қизлари,
Қирғийдай чаққондир, қоши рафтори,
Айт-чи, қайси бойнинг қизин оласан?

Туркман элда кўп бўлади элибой,
Туркманнинг қизлари уста, қўли бой,
Жамоли барқ урар тўлиб мисли ой,
Айт-чи, қайси бойнинг қизин оласан?

Отим Аҳмад Туркман элнинг сардори,
Қаёққа мойил этар кўнглинг баҳори,
Кимга ишқибозсан, кимнинг хуштори,
Айт-чи, қайси бойнинг қизин оласан?

Ана шунда Гўрўғлибек Аҳмад сардор тоғасидан бу сўзларни эшитиб, озроқ қизишиб, тоғасига қараб, бир сўз деди:

Тоға, менга қиз танлама Туркмандан,
Мен сайлаган жонон йўқдир элингда,
Юнус, Мисқол пари дейди уларни,
Олиб бергин, агар бўлса қўлингда.

Узоқ тоғ тагида бир бор кўрганман,
Кўриб туриб жону дилим берганман,
Нариги ошувда бир кеч турганман,
Олиб бер уларни, бўлса қўлингда.

Ҳар бир ҳўбликда жаннат лоласи,
Олтиндан, кумушдан сочин толаси,
Тенглашмас кўркига инсон боласи,
Олиб бер уларни, бўлса қўлингда.

Сочлари сумбулдир, тишлари гавҳар,
Кўзлари чўлпондир, лаблари шакар,
Фаришта ё жаннат ҳуридир магар,
Кўнглим шундай қўша париваш истар,
Олиб бер уларни, бўлса қўлингда.

Гўрўғли бўйларин бир марта кўрди,
Улардан ғиркўкнинг дарагин сўрди,
Менга шулар суйиш сирни билдирди,
Олиб бер уларни, бўлса қўлингда.

Гўрўғлибекнинг бу сўзини Аҳмад сардор эшитиб: «Жиянимнинг бу сўзлари худди арқам мор[227] ушлаганларнинг сўзига ўхшаб кетади. Мабода бу ҳар ерларда юриб, жин-ажинани кўриб, ақлини, ҳушини уларга бериб, қушноч бўлай, деб қолдимикан. Муқаррар шундай бўлса керак. Мен бунга насиҳат қилиб, буни бу йўлдан қайтарай», – деб Гўрўғлибекка қараб, бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз деди:

Хўжа тоғдан карвон ўтар,
Охир манзилига етар,
Ўйларингнинг бари хатар,
Беҳудага ақлинг элтар.

Пари дейсан, унинг нима,
Кўрганнинг ҳасратин ема,
Фаришта деб ҳар кимсага,
Бу гапларинг ҳаргиз дема.

Юнус, Мисқол кимлар ўзи,
Сўзларингнинг борми тузи,
Баъзи вақтлар ғалат кетиб,
Чалкашар одамнинг кўзи.

Тағи бирор морту кўриб,
Ё кетдими ҳушинг уриб.
Беклик асллигинг қани,
Нима бўлдинг юриб-юриб.

Қушночлик бастларнинг иши,
Қушноч бўлмас сендай киши,
Бу сўзларни ҳеч ким айтмас,
Бўлиб туриб ақли-ҳуши.

Сўз айтади Аҳмад Сардор,
Пича қип юр ўзинг ҳушёр,
Насиҳатим ол, Гўрўғли,
Айтиб юрма яна такрор.

Аҳмад сардорнинг Гўрўғлибекка «Қушноч бўлиб қолибсан», – деган сўзлари хуш келмаса ҳам, «катта одам», – деб индамай тоғасининг олдидан тез ўтиб кетди. Шундан кейин Гўрўғлибек:

---

227 Олачипор илон.

«Чамбил шаҳрим бўлса, қошимда ўзимдан бошқа ҳеч ким бўлмаса, қандай қилиб Чамбил шаҳрим бўлар экан», – деб ўйлайдиган бўлиб қолди. Савдогарлар Гўрўғлибек қурган Чамбил қўрғонининг номига Чортоқли Чангбелни алмаштириб, энди Чортоқли Чамбил дейдиган бўлдилар. Шундай қилиб, Гўрўғлибекнинг бу макони олти ойдан кейин Чортоқли Чамбил деб аталди. Бу ердаги ўзгариш, воқеалар туркман элларига ёйилган эди. Кунлардан бир кун Холдор деган йигит ўзи билан яна тўққиз йигитни олиб, Чортоқли Чамбилга келиб, Гўрўғлибек билан гаплашиб қолди. Шунда Гўрўғлибек Холдордан ҳол сўраб, бир сўз деди:

Турлинамо сўз келади тилимга,
Сендай одам кам-кам тушар қўлимга,
Қай элатдан келдинг Чамбилбелимга,
Парвоз айлаб бунда қайдан келасан?

Тарзингга қарайман лочин келбатли,
Турхингга қарайман йўлбарс сифатли.
Сендайлар мен учун қадр-қимматли,
Парвоз айлаб бунда қайдан келасан?

Ёлғиз отнинг чанги чиқмас, дим бўлар,
Номардларинг саг-магасга[228] ем бўлар,
Бирга келган йўлдошларинг ким бўлар,
Парвоз айлаб бунда қайдан келасан?

Ўсган элинг Урганжими, Туркмандан,
Нечун буён чиқиб келдинг ватандан,
Парвоз уриб қандай боғу чамандан,
Қанот қоқиб бунда қайдан келасан?

Ошибдирсан Хўжатовнинг белидан,
Ё қочдингми мўғилларнинг қўлидан,
Келдингми Ёмонғишловнинг элидан,
Парвоз айлаб бунда қайдан келасан?

Гўрўғли ҳолингни бир-бир сўрайди,
Ҳар на бўлса ҳожатингга ярайди,
Бу Чортоқли Чамбил менга қарайди,
Парвоз айлаб бунда қайдан келасан?

---

228 Ит ва пашшаларга.

Шунда Холдорбек Гўрўғлибекка қараб, ўз ҳолини билдириб, бир сўз деди:

Мен эмасман келгинди бегона,
Бошимизга савдо солди замона,
Дўстларимман кезиб-кезиб ҳар ёна,
Овозанг эшитиб бунда келаман.

Индамаган бечорага тегмадим,
Сабабсиз бировнинг қонин тўкмадим,
Хунхор золим олди Туркман элини,
Хоҳламадим, унга бўйин эгмадим,
Овозанг эшитиб бунда келаман.

Ёронларим билан юрардим қочиб,
Тағи саҳроларда кўнгилни очиб,
Шикорлар айлашиб, ҳар кеч май ичиб,
Овозанг эшитиб, бунда келаман.

Бир кеча тушимда менга тур, деди,
Туркманнинг хонига бундан бор, деди,
Бориб туриб Гўрўғлини кўр, деди,
Овозанг эшитиб бунда келаман.

Холдорбек бир сенга тобе бўлади,
Сени шу туркманда подшо билади,
Не буюрсанг, буюрганинг қилади,
Башорат орқали бунда келаман.

Гўрўғлибек Холдорбекдан бу сўзни эшитиб, қайта бошдан қучоқлашиб кўришди. Холдорбек билан бирга келган тўққиз йигит билан ҳам кўришиб, шу ерда Гўрўғлибек Холдорбек билан ака-ука киришиб, шуйтиб, булар ҳам чамбиллик бўлдилар. Аҳмад сардор «Гўрўғлибек Чортоқли Чамбилда бир тўда ўғриларни ўзига жўра қилиб олибди», деб эшитибди. «Ана бу эрка ўсганнинг оқибати, охири жиянимнинг нималар қилишини билмай қолдим. Мен буни ўрнимга сардор бўлади, деб юрсам, бу қипқизил ўғри бўлиб кетами дейман», – деб кўп хафа бўлди. Энди Гўрўғлибекдан эшитинг.

Гўрўғлибек кўнглида: «Шу Чортоқли Чамбил шаҳрим бўлса», – деб ўтган-кетганларга ҳовли-ҳарам солдирар эди. Ўн йигитнинг хотини борлари Чамбилга кўчиб келиб, солинган ҳовлиларнинг

бирини эгаллаб олар эди. Бўйдоқлари бўлса, Гўрўғлибекнинг меҳмонхонасида ётар эди. Гўрўғлибек кўнглида Чортоқли Чамбилда хонлик қилмоқчи эди. Шуйтиб, ҳали Гўрўғлибек учун жуда кўп одам керак эди. Чортоқли Чамбилда бўлса, Холдорбекнинг йигитларидан ва уларнинг баъзиларининг хотини, бола-чақаларидан бошқа ҳеч ким йўқ эди.

Бир кун Гўрўғлибек навкар излаб, Туркман атрофини айланиб келмакчи бўлиб, Чамбилдан чиқиб кетиш олдидан Холдорбекка йигитлари билан шу Чамбилда Гўрўғлибекнинг ўрнида туришини тайинлаб, бир неча жойдан тимсол келтириб, шу сўзларни айтди:

Йигитлик чоғимда хуррам бўлайин,
Хуррамликда қйраб-қйраб кулайин,
Мен қайтгунча, Чамбилда тур, Холдорбек,
Туркман элатларин кўриб келайин.

Чамбилбелнинг чир атрофи эл бўлар,
Туркманга ёв қизилбошдай қул бўлар,
Холдор бегим, сенга сўзим шул бўлар,
Мен келганча, қараб тургин Чамбилга.

Ҳер бегона одам бунда келмасин,
Келиб сиру асроримиз билмасин,
Гўрўғлибек Чамбилбелин қурди, деб
Тағи ғайри юртга хабар қилмасин,
Мен келганча, қараб тургин Чамбилга.

Чамбилбелга навкар керак, эл керак,
Бир неча навқирон, ғўччоқ ул керак,
Майхонага соқи, косагул керак,
Мен келганча, қараб тургин Чамбилга.

Ҳизр билан Бадбахт тоғин кўзлайин,
Узоқларга ғиркўкимни хезлайин.
Чамбилнинг хониман, навкар излайин,
Мен келганча, қараб тургин Чамбилга.

Гўрўғли солланиб сайрона чиқсин,
Боришинда бўриларга йўлиқсин,
Олғир бўрилардан қизилбош қўрқсин,
Мен келганча, қараб тургин Чамбилга.

Бу сўзни айтиб, Чамбилни ва Чамбилда бўлаётган ташвишларни Гўрўғлибек Холдорбекка топшириб, ғиркўкка миниб, Хўжатовдан ошиб, узоқ йўлларга тушиб, отига қамчини босиб, ёвмитдан такага, такадан сарига, саридан кўклангга айланиб, Туркманнинг қанча элларини кўздан кечириб, юриб-юриб, охири Бадбахт тоғининг кунчиқар тарафидаги бир шахобчасидан бориб қолиб, «Қани, қизилбошнинг юртига ҳам бир қараб кўрайчи»,– деб тоққа чиқиб бора берсин. Энди гапни марҳум Жиғалибекнинг ўғли Равшан кўрнинг Қирқ йигитларидан эшитинг.

Ўша Равшан кўр қизилбошга асир бўлиб кетганда, Жиғалибекни қизилбошлар ўлдирганда, қирқ йигитлари ҳар тарафга қочиб, тарқалиб кетган эди. Хунхоршоҳнинг буйруғи билан Туркманга Аҳмадбек сардор қилиб тайинланиб, Аҳмадбек Ёвмитга ҳам бек бўлиб, Такага Оғабек Замон, Кўклангга Сафо ўғли Чаққон, Эрсарига Мамараҳим полвон бек бўлиб, ҳамма беклар зокот, ушурларини Аҳмад сардорга жамлаб бериб, Аҳмад сардор ва ўзига қарашли уч бекдан йиғилган хирожни ҳар йили Хунхоншоҳга юбориб турадиган бўлгандан кейин қирқ йигит тўпланиб, Хунхорга қарам бўлишни хоҳламай, тоғларда қочиб юрар эди. Буларнинг исмлари: Сафарбой, Даллибой, Соллибой, Толлибой, Серма, Қирма, Миртик, Сертик, Мутал, Бутал, эй, қайси бирини айтай, бари зўр бирдай. Булар шу Бадбахт тоғинин шахобчасида бир кавакда маишатларини қилиб, нашъасини еб, чилимини чекиб, икковини бир дўнгда коровул қилиб қўйиб ўтирган эди. Буларнинг кору бори Хунхордан битта-ярим савдогар шу ерларга келиб қолса, талаб олар эди. Аммо ўткинчи туркман бўлса, пусиниб қола берар эдилар. Бир пилла Туркман томондан тоққа тармашиб бир кўк отли чиқиб кела берди. Қирқ йигит қоровулларидан бири йигитнинг яқинлаб келаётганини эшитиб: «Бу йигит ўғримикан, тўғримикан. Агар ўғри-қочқинчи бўлса, буни ўзларимизга қўшиб олишимиз керак»,– деб маслаҳатлашиб, газадан Гўрўғлибекнинг олдини ўраб чиқиб: – Тўхта, яхши йигит, айт, ўғримисан, тўғрисанми,– деб сўрадилар. Шунда Гўрўғлибек аччиғланиб:– Мен ўғри ҳам эмасман, тўғри ҳам эмасман. Мен сизлар билан курашмакка талаб солиб келган полвонман,– деб қирқ йигитга қараб, мўйловини бураб, узангига оёғини тираб, бир сўз деди:

Қизилбошми туркмансанми билмайман,
Ким бўлсанг ҳам писанд-назар қилмайман,
Мен ул айтган қўрқоғингдан бўлмайман,
Сизни билиб, курашай, деб келганман.

Биламан, сиздирсиз ола кўзли каззоб,
Ўғриликдан кун кўрган макони хароб,
Нетасан, туркманман, кимлигим сўраб,
Ҳаммангизман курашай, деб келганман.

Ғиркўкимни тоғу тошда елганман,
Менман йигитларга талаб қилганман,
Шу вақтлар бир ажаб тошиб тўлганман,
Полвон бўлса, курашай, деб келганман.

Бадбахтингдай тоғ поримас кўзимга,
Ҳеч ким тиклаб боқа билмас юзимга,
Арслон тушса нобуд бўлар изимга,
Талабгорман, курашай, деб келганман.

Қаттиқ тошлар талқон бўлар зўримга,
Талашарман номусимга, оримга,
Олиб кетай Чамбилбелдай шаҳримга,
Шундайларман танишай, деб келганман.

Гўрўғлининг ғиркўк хоназоти бор,
Манглайида қирқ чилтоннинг оти бор,
Хўжатовда Чамбил деган юрти бор,
Шу юртга борғувчи излаб келганман.

Қирқ йигит Гўрўғлибекнинг бу сўзларини эшитиб, Гўрўғлибекнинг қай тусли йигит эканлигига ақллари етишмай, нима бўлса ҳам бир курашиб, куч синашиб, кўришмак керак бўлиб қолди, дейишиб, қирқ йигитнинг полвонтоб бирови Гўрўғлибек билан курашиб, агар Гўрўғлибек йиқилсаку яхши, агар йиқилмаса, Гўрўғлибекнинг оёғидан бошқалари чалиб солиб тортиб юбормоқчи бўлишиб, шибирлашиб, Сафарбой дегани майдонга чиқиб: – Гўрўғли, курашсанг, отингдан туш, – деб майдонда қўл кўтариб, айланиб турибди.

Шунда Гўрўғлибекка қараб, бир сўз деди:

Ғўч билакли ботир бўлсанг,

Гўрўғли, кел, олишали.
Дарёдай бўп тошиб турсанг,
Гўрўғли, кел, олишали.

Менам ўзим номдор полвон,
Сўз айтаман алвон-алвон,
Бўлсанг агар марди майдон,
Кел, Гўрўғли, олишали.

Кўрсатай сенга кучимни,
Душмандан олдим ўчимни,
Олмос билгин қўлларимни,
Кел, Гўрўғли, олишали.

Кўрганман туркман улларин.
Барин тутганман қўлларин.
Майиб атганман белларин,
Кел, Гўрўғли, олишали.

Йўлбарс бўлсанг, шоширайин,
Дарё бўлсанг тоширайин,
Сени шардан[229] туширайин,
Кел, Гўрўғли, олишали.

Туя бўлсанг, чўктирайин,
Биқ бўлсанг, бўктирайин,
Сени йиқиб, тик турайин,
Кел, Гўрўғли, олишали.

Булут бўлсанг, эндирайин,
Дўстуман қип дўндирайин,
Шуйтиб кўнглим тиндирайин,
Кел, Гўрўғли, олишали.

Сафарбой дер, мисли Рустам,
Тўлиб-тошар, билгин, ҳардам,
Кучинг тўпла, бўлма беғам,
Кел, Гўрўғли, олишали.

Гўрўғли Сафарбой полвоннинг бу сўзини эшитиб, ғиротдан ирғиб тушиб, дарров ғиркўк отини бир бодомчага илдириб, кела солиб Сафарбой полвонни тутиб, ерга кўтариб бир урди. Қирқ

---

229 *Шар, шарр* – ёмонлик, гунох. Бу ерда манманлик маносида.

йигитлар чалим ҳам сола олмай қолиб, шаддалик қилиб, ҳар қайси ёқдан Гўрўғлибекка ҳужум қила берди. Гўрўғлибек ҳам келган қирқ йигитни силкип отиб, сулатиб ташлай берди. Шуйтиб, қирқ йигит қаторига бирови чолқорта, бирови ёнбош, бирови дустуман айқашиб қолди. Шунда Сафарбой Гўрўғлига қараб, мўйловини бураб, ўрнидан туриб, қўлини биқинига тираб: – Эй, баракалла Гўрўғли, кучингга қойил бўлдим. Ўзим ҳам сендай ботир йигитдан бир йиқилсам, деб орзу қилиб юрар эдим. Энди кўнглимда армоним қолмади, – деб бу сўзни айтди, – деб бу сўзни айтди:

Баракалла, шер юракли ғўч йигит,
Сени кўрдим, ҳеч армоним қолмади,
Бир умрга эди шу бир истагим,
Юзинг кўрдим, ҳеч армоним қолмади.

Тилар эдим бир полвонни худодан,
Йиқилсам на армон сендай барнодан,
Парвоз айлаб келдинг қандай хонадан,
Сени кўрдим, ҳеч армоним қолмади.

Доим бир зўрини кўрсам, дер эдим,
Эрларнинг шерини кўрсам, дер эдим,
Сендайларга жоним берсам, дер эдим,
Юзинг кўрдим, ҳеч армоним қолмади.

Тизмадан тирковли тоғларнинг тоши,
Ҳар жафога кўнган одамнинг боши,
Оғангнинг ошибди қирқ бешдан ёши,
Сени кўрдим, ҳеч армоним қолмади.

Кураш тушиб менга кўрсатдинг зўрни,
Курашингдан кўнглим олди ҳузурни,
Учратмадим ўзинг каби жасурни,
Юзинг кўрдим, ҳеч армоним қолмади.

Тилагим, доимо олдингда бўлсам,
Қўлимдан келганча хизматинг қилсам,
Сафарбой дер агар ўл десанг, ўлсам,
Сени кўрдим, ҳеч армоним қолмади.

– Баракалла ука, туркмандан сендай ботир ўғлон чиқса, келиб курашиб мени йиқса, деб юрар эдим. Кел, энди танишайин.

Сен туркманнинг қайси уруғидан бўласан. Кимнинг авлодидансан, – деб Сафарбой Гўрўғлибекка қараб бир сўз деяётир. Бошқа қирқ йигитлар бўлса, қўрқиб, ўринларидан туриб, нарёқларда тайсаллаб юрибди. Сафарбой полвоннинг Гўрўғлибекка қараб айтаётган сўзи:

Аслим туркман, элим туркман, укажон,
Сен ҳам туркман бўлсанг, қайдин бўласан,
Ким яхши, ким ёмон – барин биламан,
Айтгин, туркман бўлсанг, қайдин бўласан?

Таками, Ёвмитми, Кўклангми, Сари,
Қай ерда ўсгандир кўнглинг баҳори,
Қирқ минг уйли бизнинг туркман эллари,
Айтгин, туркман бўлсанг, қайдин бўласан?

Минган отим тоғу тошга еламан,
Мен ҳам асли туркманлардан бўламан,
Кимни айтсанг, тусмол билан биламан,
Айтгин, туркман бўлсанг, қайдин бўласан?

Баҳорда очилган боғнинг гулисан,
Балки у сайроқи булбул тилисан,
Туркман элда қайси бекнинг улисан,
Айтгин, туркман бўлсанг, қайдин бўласан?

Такаббурлар бино қўяр ўзига,
Ўзидан бошқани илмас кўзига,
Жавоб бергин Сафарбойнинг сўзига,
Айтгин, туркман бўлсанг, қайдин бўласан?

Бу сўзни Гўрўғлибек Сафарбойдан эшитиб, кўнглида: «Қани, буларга бир асли-зотимни айтай-чи, нима қилар экан. «Туси яхшидан тўнкалма», деган. Булар бари туси яхши йигитлар экан. Менга фойдаси текса ҳам ажаб эмас», – деб бир неча жойдан тимсол келтириб, Сафарбойга қараб, бир сўз деди:

Аслимни сўрасанг, ўзим хонзода,
Туркманда авлодим асл-озода,
Келдим бунда шикор айлаб орада,
Шикордан бўлгай, деб бахтим кушода.

Сиздай ғўччоқларни излаб келаман,

Мақсадим, муродим кўзлаб келаман,
Ғиркўкимни бунда ғизлаб келаман,
Қай ерда дўст бўлса сўзлаб келаман.

Ёвмитда Равшанбек, ўзи хон ўғли.
Хон ўғли бўлса-да, сийнаси доғли,
Золимдан жафолар кўрган на чоғли.
Хунхорнинг жабридан кўзлари доғли.

Баҳорда очилган боғнинг лоласи,
Айтай сенга ҳеч қолмасин чаласи,
Мен бўламан шу Равшаннинг боласи,
Юрагининг пайванди, кўнгил қаласи.

Гаждум, Ҳасанбеклар Хунхор элида.
Қолиб кетган экан унинг қўлида,
Шулар тоғам, мен Равшан кўр ули-да,
Қурбон бўлган озодликнинг йўлида.

Ҳилол энам мени гўрда туққандир,
Шуйтиб отим Гўрўғлибек бўлгандир,
Равшан отам Хунхор золим қўлидан
Ёвмит бозорига қочиб келгандир.

Бирга келиб Гаждум тоғам ўлгандир,
Отам ёлғиз дарвиш бўлиб қолгандир,
Мен Хунхордан чиқиб Ёвмит келган сўнг,
Бир қучоқлаб Ровшан отам ўлгандир,
Гўрўғли ундан кай етим қолгандир.

Кейин бордим Аҳмад сардор қўлига,
Бекбачча бўп юрдим туркман элига,
Тоғам ёрин Райҳон араб об қочиб,
Аҳмад сардор тугун олди дилига.

Улуғ дедим, остонага бош урдим,
Қизилбошнинг кўкрагига тош урдим,
Райҳон араб қочиб кетди баччағар,
Уни қувлаб Қизилжардан оширдим.

Қаҳр айласам, душманларга заҳрим бор,
Ким дўст бўлса, қувончим бор, баҳрим бор,
Ёшим йигирмада, отим Гўрўғли,

Хўжатовда Чамбил деган шаҳрим бор.

От чоптирсам, учар қушдан ўтаман,
Осмонда лочинни қувиб етаман,
Агар дўст бўп эргашсанглар, жўралар,
Барингни Чамбилга олиб кетаман.

Асли Қирқ йигит туркманда бўлаётган барча воқеалардан хабардор эди. Бу сўзни Гўрўғлибекдан эшитиб: – Сен шу Равшанбек ўлгандан кейин Аҳмад сардорникида юрган, Райҳон арабни байтал миниб қувган, Хўжатоғидан Чамбил қўрғонини қурган Гўрўғлибекмисан? – деб Гўрўғлибек билан Сафарбой қучоқлашиб кўришиб қолиб, қирқ йигитларнинг ҳаммаси бирин-бирин Гўрўғлибек билан кўришиб, Равшанбек бегимизнинг ўғли экансан, деб танишиб, бари бир майдон тоғда чой ичиб, наша қилиб, чилим чекиб, гурунглашиб, ундан кейин бари маслаҳат қилиб: – Энди бир қизилбошнинг галасига дориб кетайлик, – дейишибди. Шунда туркманлар далжоқ, деб Бадбахт тоғидан нар ёққа эниб, Хунхорнинг бир қўрғонига ҳужум қилиб, кўп қизилбошларни ўлдириб, қанча оту анжом, ёв-яроқ, молу мато ўлжа олиб, Чамбилга музаффар бўлиб қайтдилар, Холдорбек ўн йигит билан пешвоз чиқиб, Гўрўғлибек ва Қирқ йигитлар билан кўришиб, бари Гўрўғлибекнинг майхонасига тушиб, кайф-сафони қилибдилар. Қирқ йигитларнинг бари Чамбилга жойлашиб олгандан кейин Гўрўғлибек Аҳмад сардор тоғасига одам юборибди. «Энди божини Хунхорга тўламасин. Менга тўласин. Энди мен туркманнинг хонидирман», – деб хабар қилдирди.

Аҳмад сардор бу хабарни эшитиб, кайфи учиб: «Бу Гўрўғлибек жиянимнинг ўғри, каззоб билан ошно бўлиб, орттирган тентаклигига қаранг. Хунхордай зўр шаҳаншоҳга кўндаланг бўлар эмишу, ҳали Гўрўғлибек жияним Хунхорнинг мингдан бир бўлак қўшинини кўргани йўқ. Бунинг эндиги даъвосига қаранг. Худди инининг оғзидан туриб ҳурпайган қурқултойга ўхшайди», – деб хабарчига: – Гўрўғлибекка бориб айт. Гўрўғлибек менинг жигарим. Лекин мен Хунхоршоҳдан қўрқаман. Агар Гўрўғлибек элга хон бўлса, туркманга қалқон бўлса, ҳеч бўлмаса, оёғининг тагида Хунхорнинг мингдан бир бўлаги талқон бўлса, ундан кейин мен Гўрўғлибекни хон деб биламан. Бўлмаса, Гўрўғлибек ўзига Гўрўғлибек. Мен бўлса, Хунхорга вакил одамман. Аччиғим келса, Хунхоршоҳга билдириб,

кўп эсда йўқ ишларни қилдириб қўйишим ҳеч гап эмас. Ана Гўрўғлибекка жавоб, – деб келган хабарчини қайтариб юборди. Гўрўғлибек тоғасининг бу гапларига чивинча ҳам парво қилмай, ҳа, деб Чамбилни обод қилдирта берди. Чамбилнинг қибла тарафидан бултурги Чортоқ ўрнидан шундай каштали ғиштдан ишлатиб, қиблага қараган қилиб, узунлиги минг қадам айвон, айвоннинг кўтарма супаси ўн қадам баланд, пешайвондан Чамбилнинг ички ҳовлиларига ўтадиган эшиклар қилдирди. Чортоқ ўрнида шу пешайвонни Чортоқ деб қўйди, Чамбилга атрофдан фақир-пўстаклар ҳам кўчиб келди. Чамбилда Ёвмит бозорининг иккинчи куни бозор ҳам бўладиган бўлиб қолди.

Шундай қилиб, Чортоқли Чамбил кундан-кунга ободлашиб борар эди. Лекин Гўрўғлибекнинг ҳар кунги харажати кўп бўлиб кетди. Гўрўғлибек Қирқ йигитлари билан гоҳида харажатдан зориқиб қолар эди. Кунлардан бир кун Қирқ йигит нашанинг устадан егани бир туюр қанд ҳам, бир бўлак гўшт ҳам топмай қолиб, охири маслаҳатлашиб, Аҳмад сардорнинг молларини закот ҳисобига, сиртидан юз эллик қўй, деб, юз эллик қўйдан ҳар куни биттадан олиб келиб ей бермакчи бўлибди. Қирма деганни қўйга юборибди.

– Агар Аҳмад сардорнинг чўпони «Қўй бермайман, деб тақашовлик қилса, жавобини Гўрўғлибек беради», деб бир қўйни олиб кела бер, – деб тайинлаб юбордилар. Қирма бориб Аҳмад сардорнинг қўйларидан бир қўйни тутиб, отига ўнгариб, чўпонига жавобини Гўрўғли беради, деб, олиб қайта берди. Чўпон бориб Аҳмад Сардорга: – Гўрўғлининг одами келиб бир қўй олиб кетди, жавобини сизга ўзи берар эмиш, – деди. Аҳмад сардор кун сайин интизомлашиб, бирлашиб бораётган Гўрўғлибекнинг йигитларининг авзоғидан қўрқар эди. Чўпонига: – Гўрўғлибекнинг одами келса, индама. Қанча қўй олиб кетганини ҳисоблаб юра бер. Ўзим бир куни бориб Гўрўғлибек билан ҳисоблашарман, – деб қўйди.

IV-Райҳон араб

– Эй, чўпон, сенга ҳам раҳмат, хўжайинингга ҳам, боққан қўйларингдан, ўйлаган ўйларингдан сенинг, деган экан. Шуйтиб, Гўрўғлибекнинг авжи келиб, ҳар куни закот ҳисобидан, деб Аҳмад сардорнинг қўйидан келтириб, қирқ йигит нашанинг устидан қовурдоқ, яхна, деб аввал-аввал бир қўйдан, кейинроқ ҳар куни уч қўйдан еб, бир юз эллик қўйни ебди. Энди Аҳмад сардор закотдан қутилди. «Энди хирож тўлаш керак», – деб яна тўртта қўйни Соллибой дегани «Жавобини Гўрўғлибек беради», – деб ҳайдаб кетди. Чўпон кечқурун Аҳмад сардорнинг олдига борди: – Гўрўғли қўйингни камайтди. Бундай еса қиши билан қўйингдан қолмас, ҳалидан бир юз эллик тўрт қўй камайибди. Хўжайин, агар олдини олмасанг, худонинг куни кўп, молингдан битта қолмайди, – деди. Аҳмад сардор ҳам шу тўғрида ҳар хил ўйларни ўйлаб юрар эди. «Мол аччиғи-жон аччиғи». Аҳмад сардор бирдан қизиб, Чортоқли Чамбилга қараб жўнаб қолди. Отига қамчини босиб уриб, Чортоқли Чамбилга кириб борди. Гўрўғлибекнинг меҳмонхонасини сўраб, отидан тушиб, ўзи отини якка михга боғлаб, ичкарига аччиқ билан кириб борди. Гўрўғлибек йигитлари билан гўштдан кейин урганжининг қовунидан еб ўтириб эди. Аҳмад сардор эшикдан кириб, ҳамманинг кайфини учириб, оғзидан ошириб осмондан туширибди. Шунда Гўрўғлибекка қараб, бир сўз деди:

Гўрўғли, ҳаддингдан тоза кетибсан,
Ўзингни Хунхорга талаб этибсан,
Ўз бошингча қандай йўриқ тутибсан,
Зўр бўлсанг, зўрингни кўрсат, Гўрўғли.

Туюқсиз тоғларда ҳаддан ошибсан,
Ўзлигингни билмай туриб тошибсан,
Одам тўплаб эгри йўлга тушибсан,
Зўр бўлсанг, зўрингни кўрсат, Гўрўғли.

Ҳеч била билмадим сенинг ишингни,
Пайғамбар йўрасин кўрган тушингни,
Тўплабсан Чамбилга тенггу тўшингни,
Зўр бўлсанг, зўрингни кўрсат, Гўрўғли.

Ботир бўлган йигит шундай бўлами,
Ўз тоғасин молин тортиб олами,

Ҳеч бир бек сенингдай зулм қилами,
Зўр бўлсанг, зўрингни кўрсат, Гўрўғли.

Кўнглим илимайди сендай ботирга,
Заррача боқмайсан юзу хотирга,
Мултони ботир чопар чодирга,
Зўр бўлсанг, зўрингни кўрсат, Гўрўғли.

Зўр бўлган йигит сендай бўлами,
Буйтивингда[230] тоғангда мол қолами,
Ё бўлмаса ҳали ақлинг чалами,
Зўр бўлсанг, зўрингни кўрсат, Гўрўғли.

Ёшлигингдан сени жондай асрадим,
Кўнглинг қолдирмадим, ҳолинг сўрадим,
Ёмон, қаттиқ кунларингда ярадим,
Зўр бўлсанг, зўрлигинг кўрсат, Гўрўғли.

Сен улғайиб туриб менга боқмадинг,
Юрагимда қаҳр ўтин ёқмовдинг,
Ўйлаб юрган ваъдамданам чиқмадинг,
Зўр бўлсанг, зўрлигинг кўрсат, Гўрўғли.

Тоғангга неча бир ситам ўтганди,
Арабнинг қилмиши жуда ботганди.
Холжувон янгангни олиб кетганди,
Зўр бўлсанг, зўрлигинг кўрсат, Гўрўғли.

Ботир бўлсанг, намойиш эт кучингни,
Арабдан ол оринг билан ўчингни,
Райҳон олиб қочган эди чечангни,
Зўр бўлсанг, зўрлигинг кўрсат, Гўрўғли.

Ундан кейин ғайратингни биламан,
Арабдан ўч олсанг, қойил қоламан,
Шунда сени хон деб қабул қиламан,
Зўр бўлсанг, зўрлигинг кўрсат, Гўрўғли.

Аҳмад сардор тоғанг кўрган аламни,
Араб олиб кетган қоши қаламни,
Мендан кўтар ундан келган ситамни,
Зўр бўлсанг, зўрлигинг кўрсат, Гўрўғли.

---

230 Бундай қилишингда.

Аҳмад сардор Гўрўғлибекнинг дастурхонига ҳам ўтирмай, бошқа ҳеч нима демай, меҳмонхонадан чиқиб, отига миниб, Ёвмитга қараб, отига қамчини босиб, ўчини отидан олгандай бўлиб, чангитиб ҳайдаб кетди. Бу ёқда меҳмонхонада Гўрўғлибек, Холдорбек ва қирқ йигитларнинг нашасига сув кетиб, бари бирдай индамай қолди. Туриб-туриб Аҳмад сардор тоғасининг сўзлари Гўрўғлибекка ботди, ўзи ҳам: «Энди отим от бўлди. Райҳон арабга бориб, Холжувон янгамни қайтариб олиб келадиган вақтим келди-ёв», – деб юрар эди. Гўрўғлибекнинг ўйлаб юрган ўйларига Аҳмад сардор тоғасининг бу аччиқ сўзлари қўшимча силтов бўлди. – Қани, тоғам бир фотиҳа берса, Райҳон арабдан орини олиб берсам, – деб ён-ёғига чирпинаётир. Шунда Холдорбек: – Аҳмад сардор тоғанг аллақачон кетиб, ҳозир Ёвмитга етган, – деб бир неча жойдан тимсол келтириб, шу сўзни айтди:

Қув тоғанг кўп шумликларни ўйлади,
Ор олмоқни ораликка тайлади,
Ундан кейин биламан, деб ўзингни,
Шу мазмунда сени ипсиз бойлади.

Арабга бормасак, энди бўлмайди,
Йўқса бизни тоғанг қабул қилмайди,
Шу гапни ўртага ёмон ташлади,
Закот ҳам бермайди, ўзи келмайди.

Қувлик билан кўп шумликни қилганди,
Хунхорни бир енгилмас, деб билганди.
Бир томондан ихлос, бир ёқдан қўрқиб,
Шуйтиб сени синамоқчи бўлганди.

Қирқ йигитга буюр, бари чоқ бўлсин,
Саф тузасин, бирдай текис тах бўлсин,
Арабдан ўч олиб бунда келган сўнг,
Тоғангдаги ишончсизлик йўқ бўлсин.

Йўл бошла, ор учун йўлга тушайлик,
Неча дарбанд, белларидан ошайик,
Арабдан ўч олиб бунда келган сўнг,
Холжувонни бек тоғанга қўшайик.

Неча бир дарёю тоғлардан оша,

Хунхордан ўтамиз нармон увлаша,
Буюр, бек Гўрўғли, йўлга чиқайик,
Кўрмаган элларни айлаб томоша.

Юриб-юриб арабига етамиз,
Арабини тутиб банди этамиз,
Тоғанг ҳозир етиб борди Ёвмитга,
Тоғангдан фотиҳа олиб нетамиз.

Қулоқ солгин Холдорбекнинг сўзига,
Тоғ кўринмас бир кесакча кўзига,
Эринсанг, Чамбилда тургин дам олиб,
Қирқ йигитни қўш дўстингнинг ўзига.

Шунда Гўрўғлибек Холдорбекка қараб: – Ховлиқма, ҳали бу ўйлаган ўйларинг бўлмайди, – деб бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз деди:

Холдор дўстим, бу ўйларинг бўлмайди,
Ўйларингнинг ҳаргиз эби келмайди,
Араб ҳам биздайин мўмин-мусулмон,
Ҳеч мўмин мўминга ҳарба қилмайди.

Фақат ундан бориб қасос оламан,
Янгамни қайтариб олиб келаман,
Бундай жойга қирқ йигитлар на даркор,
Бу сафарга бир ўзим ҳам бўламан.

Райҳон араб ёлғиз келиб кетгандир,
Ёлғиз келиб мақсудига етгандир,
Ёшлигимда қуваладим, етмадим,
Шунда менга зўр алами ўткандир.

Мен ҳам ёлғиз шу арабни кўраман,
Кўзига кўриниб жавлон ураман,
Чилтон боққан ғиркўкимни, Холдоржон,
Омон бўлсам, қайтиб сизни кўраман.

Гўрўғли йигирма ёшга тўлгандир,
Ғовсул-ғиёс менга ханжар бергандир,
Келганимча сизлар бўлинг Чамбилда,
Бегингиз арабга талаб қилгандир.

Гўрўғлибек: – Мен келганча, сизлар Чамбилда бўлинглар, кайфларингни қилинглар. Лекин ҳеч кимга зулм қилманглар. Режадан ташқари бировнинг молини тортиб олманглар, – деб йигитларга қараб, ғиркўк отини сўраб, бир сўз деди:

Мен келганча, Чамбилбелда бўлинглар,
Ғамгин бўлмай, шодланинглар, кулинглар,
Тоғам келиб, агар қаттиқ сўзласа,
Раъйини қайтармай, шодмон қилинглар.

Анчайин гапларга хафа бўлманглар,
Кўп яшанглар, кўп йилгача ўлманглар,
Мен келгунча насиҳатим, Холдоржон,
Ҳеч кимсага зулму ситам қилманглар.

Гулхан ёқиб, майхонада май ичинг,
Қизил май кайфида оламдан кечинг,
Аҳмад сардор тоғам келса индаманг,
Бегингиз қани, деб урса ҳам пичинг.

Майдон-майдан ғиркўкимни еламан,
Омон бўлсам, тезда қайтиб келаман,
Арабнинг юртига кетмак бўламан,
Ғиротимни энди талаб қиламан.

Душман тоб беролмас ботир дастига,
Жўнайман Чамбилдан Райҳон қасдига,
Ғиркўкимни талаб қилдим, қирқ йигит,
Ҳозир айланг шоҳсупанинг остига.

Гўрўғли дерёдай тўлиб оқади,
Ғиркўкимга узоқ сафар ёқади,
Сиз қолинг, мен кетай ғайри юртига,
Бахтим ёр бўлади, менга боқади.

Гўрўғлибекнинг бу сўзини эшитиб, дарров қирқ йигитнинг биттаси ғиркўкни абзаллаб, майхонанинг олдидаги шоҳсупанинг остига ҳозир қилди. Гўрўғлибек ханжарини тақиб, қирқ йигитга боқиб, ғиркўк отга миниб, кўнгли тиниб, арабнинг юртини талаб айлаб, жўнаб бораётир. Холдорбек қирқ йигит билан Гўрўғлибекни кузатиб қўймоқ учун бари бирдай, очилган гулдай бўлиб, ўз отларига миниб олиб, добилни туйиб, бори от қўйиб,

уч тошлик ерга Гўрўғлибек билан бирга кетишибди. Ундан кейин бари Гўрўғлибек билан хўшлашиб, Чамбилга қайтдилар.

Ана энди Гўрўғлибек араб юрти қайдасан, деб ғиркўкка қамчини босиб, шу ҳайдаганича ҳайдаб, Ҳазар денгизига дуч келиб қолди. Шундай вақтларда жонимга ора кирмасанг, қачон ора кирасан, – деб бир сўз деди:

Жоним ғирот, молим ғирот,
Ёмон кунда ёв-яроғим,
Баъзи жойда бўл пироғим,
Тубсиз денгиз қирғоғи йўқ,
Поёнсиз сув сўлим-соғим.

Жоним ғирот, молим ғирот,
Раҳбар бўлиб қўлим тутгин,
Оёқларинг жуфтлаб отгин,
Карорматинг зоҳир этгин,
Бу денгиздан олиб ўтгин.

Жоним ғирот, молим ғирот,
Ҳиммат қўрини байладим.
Сенга ялиндим, сўйладим,
Карорматинг зоҳир этгин,
Райҳонга талаб айладим.

Жоним ғирот, молим ғирот,
Райҳондан олай ўчимни,
Унга кўрсатай кучимни,
Чир атрофим поёнсиз сув.
Қисқа қилма қулочимни.

Жоним ғирот, молим ғирот,
Гўрўғлибек бунда ҳайрон,
Поёни йўқ баҳр, уммон,
Карорматинг зоҳир айла,
Ўтказ мени нарги томон,
Жоним ғирот, молим ғирот.

Гўрўғлибек сўзини тамом қилгандан кейин ғиркўк бир пишқириб, ҳалқуми ғариллаб, ерни тирнаб-тирнаб, денгиз юзидан қирқ газ юқори кўтарилиб, вариллаб учибди. Бир соатда денгизнинг нарги ёғига учиб ўтиб бориб, ерга қўниб, яна нар

ёққа қараб кета берди. Гўрўғлибек ғиркўк отининг бундай карамотини кўриб, димоғи чоғ бўлиб, арабнинг юртини кўрган-билгандан сўраб, даракма-дарак арабнинг юртига етиб бориб, Райҳон араб манзилини сўради. Билганлар: – Шу яқинда бир тоғ бор. Тоғнинг фалон дарасида Райҳон арабнинг манзили. Подшо ўзи ўтарчи одам. Шуйтиб у шаҳарда турмай, доим тоғни манзил қилишни яхши кўради, – дедилар. Гўрўғлибек тоғни сўраб топиб, белгиланган дарага етиб борса, ҳеч қишлоқ йўқ. Бир кичкина йўлча билан Гўрўғлибек бора берди. Шундай бир буримдан бориб қолиб, Холжувон янгасининг сув олаётганини кўриб қолиб, дарров олдига бориб, янгаси билан кўришибди. – Энди, янга, Чамбилга кетамиз, – деб Гўрўғлибек янгасига қараб, бир сўз деди:

Душманлар дунёда даврон сурмасин,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз,
Келганимни Райҳон араб кўрмасин,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Сени излаб келдим туркман элидан,
Холиснинг муроди чиқар йўлидан,
Олиб кетай Райҳон араб қўлидан,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Душман юрар мард йигитнинг қасдинда,
Эзилма, қнчилма араб остинда,
Токайгача банд бўласан дастинда,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Арабнинг тоғлари қйлов жой экан,
Ҳар ёққа буралган адир, сой экан,
Ўтарчилар қўй, йилқига бой экан,
Бой бўлса, ўзига бўлсин, янгажон,
Сендайчангги бандиларга вой экан,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Элингдан айрилиб бўлдинг бегона,
Туркманнинг кўпи эди сенга дугона,
Боз кўришса, бари бўлар парвона,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Чамбилни қурдирдим Хўжатовидан,

Халос айлай сени одамовидан,
Райҳон тугул, қўрқмам жину девидан,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Банди бўлган эдинг Райҳон қўлига,
Чаққон мин, янгажон, ғиркўк белига,
Чўри бўлма энди араб элига,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Гўрўғли бир сени излаб келади,
Душманидан бугун лотин олади,
Ўзингни арабдан халос қилади,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Холжувоной Гўрўғлибекдан бу сўзни эшитиб, Гўрўғлибекнинг отини ва ўзини имтиҳон қилмоқчи бўлиб, бир неча жойдан тимсол келтириб, Гўрўғлибекка қараб, биқинига қўлини тираб, бир сўз деди:

Арабнинг отидир чақмоқдай илдам,
Жуйрук деса бўлар балки унданам,
Қочса, қутулолмас ҳатто Бурок[231] ҳам,
Мард Гўрўғли, қандай олиб кетасан?

Арабнинг жонидан иссиқ ўтмайми,
Орқангдан шовуллаб қувиб етмайми,
Уч-тўрт қирдан ошмай сени тутмайми,
Мард Гўрўғли, қандай олиб кетасан?

Ҳар замон ошиқиб қистов этасан,
Мени олиб элга қайтиб етасан,
Ўзингни Рустами Достон тутасан,
Мард Гўрўғли, қандай олиб кетасан?

Қамчи боссанг отинг чоқни олами,
Ё бўлмаса ора йўлда қолами,
Бўл, дейсан, ҳали ҳам эсинг чалами,
Мард Гўрўғли, қандай олиб кетасан?

Райҳон араб оти тоғлардан ошар,
Йўлни писанд этмай орқангдан тушар,

---

231 *Бурок* – ривоятларга кўра, Муҳаммад пайғамбар меърож кечаси кўкка миниб чиққан учар от.

Қанча узоқлашсанг, етиб илгашар,
Мард Гўрўғли, қандай олиб кетасан?

Арабнинг подшоси ғаюр, кўп ёмон,
Кўзи тушса, тутар сени ногаҳон,
Мард Гўрўғли, қандай олиб кетасан?

Бу сўзни Гўрўғлибек Холжувон янгасидан эшитиб, янгасига дилдорлик бериб, ўз ҳолини баён қилиб, янгасига қараб, узангига оёғини тираб, мўйловини бураб, бир сўз деди:

Ҳазил билма отим билан ўзимни,
Душманлар босолмас ҳаргиз изимни,
Чилтонлар силаган юзу кўзимни,
Ғовсул-ғиёс ханжар берган ботирман.

Даҳ десам, дарёдан учиб ўтарман,
Ўзингни Ёвмитга олиб етарман,
Сени деб Туркмандан келаётирман,
Ғовсил-ғиёс илҳом берган ботирман.

Остимда ғиркўким қирқ газлаб учар,
Кўндаланг келганда, оловдан кечар,
Тоғдан тоққа сакраб эр Хизир кўчар,
Эр Хизирман кураш тушган ботирман.

Орият йўлида жоним қийнайман,
Қабо фалак гардишинда ўйнайман.
Қаҳримдан муз пуркаб, булут чайнайман,
Булут чайнаб, муз пуркаган ботирман.

Писанд эмас Сардор тоғам тарафи,
Йўлаёлмас олдимга Райҳон араби.
Ғиркўким олдида отидир ёби,
Мардонлардан дуо олган ботирман,

Дам бу дамдир, ўзга дамни дам дема,
Арабнинг отидан отим кам дема,
Бир чопсак етамиз Така-Ёвмитга,
Ора йўлда қоламиз деб ғам ема,
Янга, ишон, назар топган ботирман.

Арабинг қувса ҳам қувиб етолмас,

Қувганда ҳам ғиркўкимни тутолмас,
Қирқ газ баланд учиб кечсак Ҳазардан,
Райҳон анда лол бўп қолиб ўтолмас.

Гўрўғли ғуриллаб кучга тўлгандир,
Арабни бир бобласам деб келгандир,
Тез чоқ бўл, кетамиз, қўрқма, Холжувон,
Шунча юрдинг, қайтар вақтинг бўлгандир.

Бу сўзни Холжувоной Гўрўғлидан эшитиб, Гўрўғлибекнинг ўзига ва ғиркўк отига ишонч ҳосил қилибди. Лекин Гўрўғлибекнинг ҳам шу вақти кучи, қуввати тўлишган, Хизир билан олишган, ғиркўки назаркарда тулпор бўлса ҳам, арабнинг оти ҳаддили тулпор, тоза синамали от. Гўрўғлибек ҳеч шашти қайтмаган бола. Агар ҳозир Гўрўғлибекка: «Сен тажриба кўрмаган, анқов боласан. Бу араб кўп пурдонбачча, оти ҳам неча марталар синовдан ўтган, эҳтиёт яхши дейман», – деса, Гўрўғлибекнинг, биринчидан, шашти қайтади. Иккинчидан, ўз уруғдошига душманини кўтариб кўрсатган бўлади. Ахир кўп ўйлаб, шу нарсаларни кўнглидан кечириб, Гўрўғлибекка қараб, бир неча жойдан тимсол келтириб, Холжувоной бир сўз деди:

Мени деб келгансан араб элига,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Ниятман мингансан отинг белига,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,

Йилларнинг кетидан йиллар ўтгандир,
Кексариб кўргимнинг[232] гали кетгандир,
Араб шунча йилдан бери тутгандир,
Зўрлик қилиб мени олиб ётгандир,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Ёшим энди ўттиз бешга етгандир.

Олиб борсанг, менга туркман кулмасми,
Унда янганг маломатга қолмасми,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Энди олиб кетишинг уят бўлмасми?

Ғўч йигитсан, кучларингни куч демас,

[232] Кўринишим, кўркамлигим.

Рустамча бўлсанг-да, сени ғўч демас,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Араб бу ўчингни ҳаргиз ўч демас.

Аҳмоқ деб ишингга араб қувонар,
Душманларинг кулиб, дўстинг ўртанар,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Туркманнинг номига қўйма қўша ор.

Тоғларда бўтакўз гулгун лолади,
Ёш ўғлонсан, ҳали фикринг чалади,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Ўрнимга қизини олсанг, бўлади.

Оқ юзида бир нуқтача хати бор,
Ошиқларга боқишининг ўти бор,
Зайдин араб деган исми, оти бор,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Ярашар шу бўлса сендайларга ёр,

Қулоққа ёқимли майин сўзлари,
Юракка жаз урар сайёд кўзлари,
Бамисоли қизил олма юзлари,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
На қилурсан кулги қилиб бизларди.

Шу қизни олиб кетсанг қулай бўлади,
Шунда Райҳон араб тирик ўлади,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Холжувоной дуонгни қип қолади.

Гўрўғлибек Холжувон янгасидан бу сўзларни тинглаб, ўйласа, янгасининг сўзлари маъқул. – Бўлмаса, янга, Зайдин арабни кўрсат, Райҳон арабнинг қизини олиб кета қолайин, – деди. Шунда Холжувоной Гўрўғлибекка: – Сен бугун бориб, тоғнинг бир камарида пусиниб ёт. Эртага кир юваман, деб Зайдин арабни алдаб, шу булоқ бошига олиб чиқаман. Мен Зайдин арабни кирга олиб чиққанимни сен тутундан бил. Мен буриқситиб қўйиб, тутун чиқарган жойга кела бер. Ҳозирча бор. Лекин жуда эҳтиёт бўл, – деб уқтириб, Гўрўғлибекни жўнатиб юборди. Ана шуйтиб, Гўрўғлибек Зайдин арабни олиб қочмоқни қасд қилиб қайтиб кетиб, бир камарга бориб, ғиркўк отидан тушиб, отини хашакка

қўйибди. Ўзи қачон Холжувон янгам тутун чиқаради, деб анғиб ёта берсин. Энди гапни Холжувонойдан эшитинг.

Холжуворой Гўрўғлибекни жўнатиб бориб, неча бир айёрлик, мастонликларни ўйлаб, ширин, мулойим сўйлаб, Райҳон арабнинг олдига бориб, қошини қоқиб солиб, ўзини ҳар наъмага олиб, буралиб, судралиб, жўртагадан Райҳон арабнинг олдидан ўта ётиб, қошининг биттасини арабга қарата отиб, бир мункиб, лозимининг болағидан босиб, суриниб кетди. Холжувонойнинг Райҳон арабнинг қўлига келганига беш йил бўлиб, шу беш йил ичида Райҳон араб билан бир марта ҳам кўнглини очиб суҳбат қилмаган эди. Фақат зўрлик, зумлик билан ночордан Райҳон арабга хотин бўлиб юрар эди. Ўлгудай хотинбоз Райҳон араб, занғар шу Холжувонхон билан бир кўнгил очиб, муҳаббатлашиб суҳбат қилсам, деб интиқ бўлиб юрар эди. Райҳон араб Холжувонойнинг бугунги ҳаракатини кўриб: «Энди бу туркман юртидан умидини узиб, менга кўнгил қўяй дебди-ёв», – деб Холжувонойга қараб, кўнгли очилиб, бир сўз деди:

Сира қия боқмас эдинг, Холжувон,
Айт-чи, гул қобоғинг қайдан очилди,
Карашмалар жойида-ку, бўйидан,
Юраклар тугуни қайдан очилди?

Ё туркмандан эшитдингми бир хабар,
Аҳмад сардор эринг ўлибми магар,
Сўзла қоматингдан сарву санобар,
Қошларинг камондир, кипригинг ханжар,
Юзларинг жаннатдир, лабларинг шакар,
Айт-чи, гул жамолинг қайдан очилди?

Нозланиб гоҳида ўздан кетасан,
Бураласан, мени мафтун этасан,
Қошингни қиёдан чоқлаб отасан,
Айт-чи, гул ёноғинг қайдан очилди?

Ноз ила шул кеча бўлай меҳмонинг,
Оёқ босишингга бўлай қурбонинг,
Ярашур зулфингга қўнса райҳонинг,
Айт-чи, бул қобоғинг қайдан очилди?

Райҳон арабнинг ўлгудай хотинбозлигини билиб юрган Холжувон Райҳон арабга: – Жуда усти-бошингиз кирлаб кетибди. Эртага бир кир ювсак дебмиз, – деди. Райҳон араб: – Бурунгилар «Хотин суҳбат талаб бўлса, кир ювар эмиш», – деган. Холжувон, сен ҳам туркмандан умид узиб, бизга талабгор бўлдингми? А-ҳа, ҳим-ҳим, – дейберди. Холжувоной Райҳон арабнинг гижинглай берганидан кейин минг бир айёрлик, мастонлигини ўқиб: – Туркман келса, шу беш йилдан бери излаб келар эди. Энди туркманнинг бу ерларга ёндаша олмаслигига кўзим етиб, сизга тоза кўнгил бергим келаяпти. Энди шу кечасига сабр қилсангиз, эрта оқшом тоза кийимлар кийиб, икковимиз базму суҳбат қилсак, – дейберди.

Бурунгилар қишки мавсумда кирлаган кийимларини ечиб, тўплаб қўя берар эди. Кир кийимлар кўп бўлиб кетганидан кейин қишнинг ярми ўтиб, қантар оққандан кейин аёллар булоққа чиқиб, тўпланган кир кийимларини ювар эди, кўклам чиққандан кейин аёллар булоққа чиқиб, иккинчи марта кир ювар эдилар. Худди шу вақтлар қантар оғиб, аёлларнинг кир ювиш вақтларидан ҳам анча ўтиб кетса ҳам, Холжувоной ҳали кир ювганича йўқ эди. Шуйтиб, Райҳон араб Холжувонойнинг очилиб, сочилиб, қолганини кўриб, тоқати тоқ, лаблари қоқ, ўзи ҳам жуда бир муштоқ бўла берди. Райҳон араб: «А-ҳа, ҳўй, бўйидан, ўйидан, туркман аёлининг феъл-хўйидан. Қачон оқшом ўтиб, тонг отади. Холжувоной ноз қилиб, қошини қоқиб, кулиб боқиб, биз билан ётади», – деб эртасингача муштоқ бўлиб чиқди.

Ана шуйтиб, гапнинг қисқаси, тонг отиб, Холжувоной Райҳон арабнинг кийимларини шилиб олиб, бир шоли олачанинг ўртасидан тешиб, Райҳон арабнинг бўйнидан ўтказиб: – Кийимлар қуриганча, шу олачада ўтира туринг, деб илми айёрликларни ўқиб, кирларини кўтариб, Зайдин арабга: – Булоқ бошига юр, кирлар кўп, ёрдамлашасан. Мана бу тугунчакни кўтар, – деб хитоб қилиб, Зайдин арабни алдаб, кирга олиб чиқмоқчи бўла берди. Шунда Зайдин араб Холжувонойга: – Борсанг, ўзинг боравер. Мен кеча булоқда бир бегона отнинг изини кўрган эдим. Сен отамни аҳмоқ қилиб алдаб, бир бегона душманга эргаштирмакчисан. Мен кирга чиқмайман. Ана отамнинг оти ҳам қулоғини қайчи қилаётир, отамнинг оти душманнинг шарпасини билгандир, – деб Зайдин араб оёғини тираб тоқошовлик қила берди. Холжувоной Зайдин арабни алдаб: – Отангнинг шунча

шону шавкати бўлса, душман қаёқдан келади. Кеча бир марта отангнинг оти қирдан бошмоқлаб кўринган асов бияларга қараб бўшалиб кетган эди. Сен бўлсанг, ўз отангнинг отининг изини душманнинг отининг изи деб, қулоғини нарги бетдаги асов байталларга қайчи қилса, душманнинг шобирини билиб қайчи қилаяпти, дейсан. Эй, қуйғур-ей, тушмагур-ей. Бўй етибсан шекилли. Қачондан бери сен бундай чўпдан ҳадик оладиган бўлиб қолдинг, – деди. Зайдин араб: – Йўқ, алдама. Мен сенинг алдаганингга ишонмайман. Булоқдаги из отамнинг отининг изи эмас. Из ё тўрт, ё беш яшар отнинг изи. Қўриққа ботиб-ботиб кетган. Отамнинг отининг изи тобоқнинг ўрнидай бор. Бормайман, – деб жуда қаттиқ туриб тўхтаб қолди. Шунда Холжувоной бошқавотдан айёрлик ишлатмоқчи бўлиб, ўзича сўзланиб: «Қурғури, сен бўй етиб, хаёлинг анча тарлон бўлиб қолибди-ёв. Баҳона қилиб уйда ёлғиз қолиб, бирор киши билан гаплашмакчисан. Мен ҳозир отангга бориб, бу гапларни айтаман», деб уйга яқин келиб Райҳон арабга: – Бу қизингиз анча ҳунар чиқариб қолганини билмайсиз. Кечадан бери жуда турланиб қолди. Кеча қирга қараб қўлини булғаётганини кўрдим. Бугун баҳона қилиб уйда ёлғиз қолиб, билмайман қандай номаъқулчилик қилмоқчи. Кирга бор, деб юбормасангиз, бу ёлғиз уйда қолиб, ким билади нималар қилади. Кирга менинг билан борса, ёрлашиб юборса, кирларни тезроқ ювиб келган бўлар эдик, – деб Райҳон арабга маъқуллатди. Райҳон араб ўрнида ўтириб қичқириб, Зайдин арабга: – Бор энди, аччиғимни келтирмасдан бор! – деб хитоб қилди. Зайдин араб Райҳон арабдан қўрққанидан Холжувоной билан эргашиб кирга кетди. Шуйтиб, Холжувоной Зайдин арабни эргаштириб, дўнгликдан пастга тушиб, бурамдан айланиб, булоққа етиб, тошдан ўчоқ қилиб, овпалак ва итсийгакларни[233] ёқиб, буркситиб тутун чиқариб, Зайдин араб билан кир юва берди. Гўрўғли камарда ётган жойидан туриб, тутунни кўриб, ғиркўкини бошқаватдан абзалини маҳкам қилиб олиб, ғиркўк отининг устига миниб, тутун чиқаётган ёққа қараб, аста-аста отини ҳайдаб, булоқ бошига етиб борибди. Қараса, Холжувон янгаси Райҳон арабнинг қизини кирга олиб чиқибди. Шунда Гўрўғлибек булоққа бурилиб, отини суғорган бўлиб, Холжувон янгасига қараб, мўйловини бураб, узангига оёғини тираб, баҳона қилиб: – Ҳов хола, бир коса сув

---

[233] Жарларда ўсадиган хашаки ўт хиллари.

олиб беринг, – деб бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз деди:

Узоқдан келаман, қирлардан оша,
Араб элларини айлаб томоша.
Йўлингдан ўтаман гузарим туша,
Ташна бўлдим, сув олиб бер, холалар.

Араб водисида ўсган лолалар,
Билмам бу кўринган қандай қалъалар,
Бандаргоҳ бетлардан карвон келалар,
Ташна бўлдим, сув олиб бер, холалар.

Давлатимдан қизил, яшил ўрайман,
Савлатимдан шомуртимни бурайман,
Чарчаб келдим, бир коса сув сўрайман,
Ташна бўлдим, сув олиб бер, холалар.

Кўп йўл босиб ҳориганман, толганман,
Ора йўлда сувсизликда қолганман,
Хизмат ҳам бўлса, деб талаб қилганман,
Ташна бўлдим, сув олиб бер, холалар.

Хуш ёқмас ўзимга отдан тушмакка,
Ҳолим йўқ бир газ ҳам нармон ошмоққа.
Мадорим йўқ ади-бади дейишмоққа,
Ташна бўлдим, сув олиб бер, холалар.

Сўзлайман сўзимни айлаб мақомдор,
Мен ҳам ўз элимда атоқли номдор,
Равшан ўғли оқин сувга талабгор,
Ташна бўлдим, сув олиб бер, холалар.

Шунда Холжувоной Зайдин арабга баҳона қилиб: – Менинг қўлим мағзава бўлиб ётибди. Сен у сув сўраган йигитга бир жом сув олиб бериб юбор. Одамга савоб ҳам керак, деб бир неча жойдан тимсол келтириб, Зайдин арабга қараб, бир сўз деди:

Йўловчилар катта йўлдан ўтади,
Юриб-юриб манзилига етади,
Эриниб мудираб ташна бўлганда,
Биздайлардан хизмат талаб этади.

Ана, сув, деб сўраб турган йигитга
Бир коса сув олиб берсанг, нетади?

Йўловчи йўллардан ҳар кун келади,
Йўловчига ҳар ким хизмат қилади,
Шуларга сув бермак савоб бўлади,
Ана, сув деб сўраб турган йигитга
Бир коса сув олиб берсанг, нетади?

Эркакларга аёл халқи хизматкор,
Ҳар нима амрига тураралар тайёр,
Шулардан садаға сендай гажакдор,
Ана, сув, деб сўраб турган йигитга
Бир коса сув олиб берсанг, нетади?

Юзингда холинг бор кўкиш бўқма,
Қиз деганинг зеб-зийнатга тўқма,
Шундайларга хизматингни аяма,
Ана, сув, деб сўраб турган йигитга
Бир коса сув олиб берсанг, нетади?

Ўткинчи йигитни койиб бўлмайди,
Бир хизматман киши майиб бўлмайди,
Шундайчанги олий барно йигитга
Қанча хизмат этсанг, айиб бўлмайди,
Ана, сув, деб сўраб турган йигитга
Бир коса сув олиб берсанг, нетади?

Арабнинг тоғларин чолмишдир туман,
Айрилиғи қурсин, жуда ҳам ёмон,
Бошингдан парвона бўлсин, Холжувон,
Ана, сув, деб сўраб турган йигитга
Бир коса сув олиб берсанг, нетади?

Зайдин араб Холжувонойнинг бу сўзини эшитиб, қайта бадтар рўмолига ўраниб: – Номаҳрамга сув олиб бермайман. Ўзинг туркманда ким бўлса, шу билан очиқ гаплашиб, ўрганиб қолгансан. Қўлинг мағзава бўлса, айт, арабда номаҳрамга аёллар сув бермайди, деб. Керак бўлса, булоқдан тушиб, ўзи қўш ҳовчини коса қилиб, сув ичиб кета берсин-да, – деди. Холжувоной қараса, Зайдин араб айтганига кўнмайдиганга ўхшайди. «Бунга яна айёрлик ишлатиб, бир пишак дўғи қилиб

кўрмасам, бўлмайди», – деб Холжувоной бир неча жойдан тимсол келтириб, Зайдин арабга қараб, бир сўз деди:

Зайдин араб, энди кетма ўзингдан,
Бузуқликнинг иси келар сўзингдан,
Номаҳрамга ўғиринча қарайсан,
Ёмонлик англайман айёр кўзингдан.

Овлоқ бўлса, қиқинглайсан, куласан,
Эр талаб бўлибсан, тошиб-тўласан,
Ўйнашингми, билмам йўлдан ўткинчи,
Бунда мени алдамоқчи бўласан.

Тушиб сув ичсин дейсан булоққа,
Мақсадинг, тортса-да сени овлоққа,
Кир бошида менинг кўзим мўлартиб,
Шу йигитман кетмоқчисан бир ёққа.

Ундан кўра у отидан тушмаса,
Орага ҳар турли гапни қўшмаса,
Кетади боради, олам гулистон,
Кумушдай қўлингдан ичиб бир коса.

Холжувоной ҳамма гапни билади,
Сен шод бўлсанг, хуррам бўлиб кулади,
Су беринг, деб ҳориб турган йигитга
Бир жом сув узат, деб талаб қилади.

Бу сўзни Зайдин араб Холжувонойдан эшитиб, кўнглида: «Қиз бўлмай ўлай, қандайга айланса, менга маломат ўралиб тушади. Бу қуйғур, билмайман, нега буйтиб ҳаддан ошади», – деб ноилож рўмоли билан юзини беркитинқираб, ийманиб бориб, булоқдан бир жом сув олиб, Гўрўғлибекка тортиниб тута берди. Шунда Гўрўғлибек имтилиб, косани қамчи билан уриб қоқиб, Зайдин арабнинг қўлидан тушириб юбориб, Зайдин арабнинг билагидан ушлаб, бир силтаб ғиркўкнинг сағрисига олмоқчи бўлди. Аммо-лекин Зайдин араб оғирлигини солиб, бир чираниб ўзини ҳалложи қилиб юборган эди, ғиркўк тиззасигача ерга ботиб кетди. Гўрўғлибек қараса, иш қабоҳат бўладигандай. Шунда Гўрўғлибек янгасини ёрдамга чақириб, бир сўз деди:

Арабнинг қизи кўп полвон зўр экан,

Тез келиб ортидан кўтар, янгажон,
Бир ботмон бўксали, ҳаддин ўр экан,
Дарров келиб бутидан кўтар, янгажон.

Ғиркўким тизгача қўриққа ботди,
Қурғурнинг бадани мунча ҳам қатти,
Зилдай бўп билагим қаҳшатиб кетди,
Тез келиб ортидан кўтар, янгажон.

Янги олган ўлжам қўлдан кетмасин,
Дам ғанимат, вақт-фурсат ўтмасин,
Тағина сенгақм зиён етмасин,
Дарров келиб бутидан кўтар, янгажон.

Баликдай типирлаб нетиб тўлғонар,
Белига интилсам, қўлим булғанар.
Бу араб қизининг кучи анча бор,
Тез келиб ортидан кўтар, янгажон.

Ўлмасин яхшилар, асло ўлмасин,
Ёмонлар йиғласин, ҳаргиз кулмасин,
Шунча меҳнатларим зое кетмасин,
Дарров келиб бутидан кўтар, янгажон.

Энди ёнган умидларим ўчмасин,
Тағи бу қиз бир ситилиб қочмасин,
Қўлингдан душманлар шароб ичмасин,
Тез келиб ортидан кўтар, янгажон.

Гўрўғли тақдирнинг ишига ҳайрон,
Ҳаёллаб ўтирсам, келмасин Райҳон,
Бу ғайри юртларда менга кўмакдош,
Йўқ турур ўзингдан бошқа, Холжувон,
Дарров келиб бутидан кўтар, янгажон.

Холжувоной Гўрўғлибекнинг бу сўзини эшитиб, дарров қўлидаги кир ювгич қўл оғочини олиб, чопиб келиб, Зайдин арабнинг ортидан, балки икки бутидан қўл оғочини ўтказиб, бир нуқиб итариб, кўтариб юборган эди, Зайдин арабнинг бути ҳилланглаб, ғиротнинг сағрисидан ошиб кетди. Шунда Гўрўғлибек ҳам бир қимтиб, Зайдин арабни эгарнинг сиртига олиб, омон бўл Холжувон янга, деб ғиркўк отни қайтариб, йўлга солиб, туркман эли қайдасан, деб ҳайдаб кетди. Энди Холжувонойдан эшитинг.

Холжувоной: «Ҳар нима бўлса ҳам, арабнинг оти ҳаддили тулпор, Гўрўғлибек узайганича узаб кета берсин», – деб ошиқмай-нетмай кирларини ювиб-кўптириб, ундан кейин тўплаб, жўртагадан Райҳон арабнинг усти-бошини энг кейин ювиб, ҳўллиги ҳолида бир қўлида кўтариб, кеч бўлай деб қолганда, қайтиб келибди. Бир неча айёрликларни ўқиб, Райҳон арабнинг олдига шу сўзларни айтиб, чиқиб бораётир:

Эй, султоним, давлат қочди ўзингдан,
Душман тушган экан босган изингдан,
Айрилдинг, айрилдинг кўрар кўзингдан,
Жудо бўлиб Зайдин араб қизингдан.

Кўксимон талғирдир тоғларнинг тоши,
Не жафога кўнмас одамнинг боши,
Бор экан қурғурнинг топган йўлдоши,
Жудо бўлдинг Зайдин араб қизингдан.

Узоқдан бир одам қилди ишорат,
Зайдин араб туриб чопди шу фурсат,
Ушлашган сўнг гидирмади бир муддат,
Жудо бўлдинг Зайдин араб қизингдан.

Мингаштирди ҳа демасдан ортига,
Қамчи босди минган отин чотига,
Мен чопганман етармидим отига,
Қочиб кетди, шуйтиб, араб юртидан.
Жудо бўлдинг Зайдин араб қизингдан.

Шуйтиб бузуқ экан билсанг авзойи,
Кун чиқарга ботди осмоннинг ойи,
Қаерга етарди Холжувон войи,
Жудо бўлдинг Зайдин араб қизингдан.

Шунда Райҳон араб Холжувонойдан бу сўзни эшитиб, ул одам мабода Гўрўғлимикан, деб ҳар мурти шопдай, оғзи кўҳна қопдай бўлиб, бир сўз деди:

Бу гапларинг сенинг агар рост бўлса,
Лот олгали келган ҳукмин[234] Гўрўғли.

---

[234] Худбин маъносида.

Кўпдан бери шу ерларда кўринмай,
Қизимни оздирган ҳукмин Гўрўғли.

Ёшлигида билган эдим шаштини,
Энди сурар йигитликнинг гаштини.
Укағарни топсам ейман гўштини,
Қизим олиб кетган ҳукмин Гўрўғли.

Укағар кўрмаган қўлим зарбини,
Чоқлая билмаган кучу қурбини
Дарров келтир менга биллур дурбини,
Қизим олиб кетган ҳукмин Гўрўғли.

Олдимга ҳозир эт ёв-яроғим,
Холжувон жононим, кўзим қароғим,
Аста-аста олиб менинг дарагим,
Қизим олиб қочган ҳукмин Гўрўғли.

Бу ерларда дев ҳам қўрқиб турмайди,
Тирикмен, изимдан душман юрмайди.
Ёшлигида кўрган эдим заҳрини,
Магар туркман бир марта қўл сермайди,
Қизим олиб кетган ҳукмин Гўрўғли.

Арабнинг тоғларин чалмасин туман,
Тезроқ кийимим бергин, Холжувон,
Бу ерда орқайин қолмасин Райҳон,
Қизим олиб қочган ҳукмин Гўрўғли.

– Дарров кийимларимни бер, анжом-аслаҳаларимни олиб келтир, қизимни олиб кетган ҳукмин Гўрўғли, бошқа ҳеч ким эмас. Бошқалар бу ерларга келмайди ҳам, – деб черпина берди. Холжувоной минг бир айёрликни ўқиб: – Шоҳим, ҳали кийимларинг ҳўл, – дейберди. Райҳон араб Холжувонойга: – Ҳўл бўлса, шамолга елпит. Э, йўқ, тўхта, кийимларни менга бер, ўзим елпитаман. Сабил кун читиқ экан. Кийимлар оз-моз музлабди, кун ҳам кечки салқинда. Сен дарров отни эгарла, – деб шошиб, такбиридан адашиб, чирпинаётир. Холжувоной чиқиб отни жўртагадан имирсиланиб, тескари абзаллаб: – Отни абзаллаб қўйдим, – деб адаб сақлаб турди. Шунда Райҳон араб ҳали кийимлари кепмай[235] қолганидан зорланиб: – Сабил кун мунча

[235] Ҳўллиги кетмай, қуримай.

читиқ бўлмаса. Энди кийимлар кепмабди-ку. Ма, ол, сен далага чиқариб, кийимларни шамолга серпиб тур. Мен аслаҳа-анжомларимни чоқ қилай. Эй сабил, анжом-аслаҳани кийимсиз тақиб бўларми, – деб гоҳ Холжувонойни койиб, гоҳ суйиб, шошиб-пишиб чирпиниб, далага чиқиб, ичкарига кириб юриб, кўзи отига тушиб: «Холжувоной отни тескари эгарлаб қўйибди», – деди. – Эй, Холжувоной, мен сени ҳам билмай қолдим. Ҳа-ҳа, дарвоқе, аёлнинг иши тескари-да! Шуйтиб, булар гаж қабирғадан яратилган, дейди-да. Аёлга иш буюр, орқасидан ўзинг югур, – деб сўкиниб, Райҳон араб отни бошқатдан абзаллаб олиб келиб, Холжувонойнинг қўлидан кийимларини олиб кўрса, ҳали ҳам кепмабди. Райҳон араб шошиб кийимларини ҳам киймай: – Ҳай, шу Гўрўғли бўлса, кийимсиз ҳам ушлаб келаман. Имирсилаб кайфимни учирдинг. Ҳали Гўрўғлини ушлаб келай, кейин сенга бир салом бераман, – деб яланғоч бўйнига олача шол илингани ҳолда қўлидаги ҳўл кийимларни ерга бир уриб ташлаб, анжом-аслаҳаларини олиб, отига миниб, жиловини бўшатиб, Гўрўғлибекнинг изидан тушиб, ҳайдаб кетди.

Гўрўғлибек шу вақтгача йигирма тошлар чамаси йўл босиб, ҳар замонда орқасига бир қараб келаяпти. Жонивор ғиркўк ҳам юлдуздай бўлиб келаяпти. Бу куни чоштгоҳ вақтигача жами юз эллик тош йўл босиб қўйди. Бир пилла орқасига қараса, бир нима чангитиб келаяпти. Шунда Гўрўғлибек: «Бу муқаррар Райҳон араб. Энди қизини бир синаб кўрай-чи, кўнгли қаёқда экан», – деб Зайдин арабга қараб, бир сўз деб келаяпти:

Зайдин араб, отанг келур орқадан,
Бунда келиб тутиб олса, нетасан,
Ўз элингга қилиб сени шарманда,
Гарданингга чилбир солса, нетасан?

Отанг зўрдир ҳар иш келар қўлидан,
Қайтмайди сира ҳам келган йўлидан,
Билмайман не кечар ҳозир дилидан,
Орқамиздан етиб қолса, нетасан?

Менга ҳам жон керак, ташлаб қочаман,
Зўр келгандан кейин сендан кечаман.
Юлдуз оққанидай бўлиб учаман,
Шуйтиб Райҳон етиб келса, нетасан?

Қўлида ўқ-ёйи, отанг кўп ғирром,
Сени тутиб олмай топарми армон,
Бекор об қочибман мен бир калла хом,
Ҳа, қизим, деб сухан қилса, нетасан?

Гўрўғли дер, ҳали Чамбил узоқда,
Ҳар замон қолармиз банди тузоқда
Жон ширин кетаман, ташлайман доғда,
Шамшир билан бағринг тилса, нетасан?

Зайдин араб Гўрўғлибекнинг бу сўзини эшитиб: – Мен сенинг шариатингни билмайман. Аммо арабнинг шариатида қиз биров билан бир лаҳза бирга бўлди деганча, айбга тангилди ҳисоб бўлади. Мен бўлсам, сенинг билан бир кеча-кундуздан бери бирга келаётирман. Энди отам мени тутиб олса, аввали ўлдиради. Агар ичи ачиб ўлдирмаганида ҳам, араблар энди мени қиз деб ҳисобламайдилар. Мени биров олганда ҳам ярим қалинга есир ҳисобида олиб кетади. Ундан кўра, энди мени ташлама. Отинг ёш, ўзи тулпорзод кўринади. Ўзинг ҳам ёшсан. Отам бўлса, кекса, дайдиб қолган одам. Оти ҳам анча кўҳнарган. Отамни бир тўхтатиб, кейин қочсанг, отамнинг оти қолиб кетади. Сенинг отинг ёш, қайтиш деганни билмайди, – деди. Гўрўғлибек Зайдин арабнинг бу сўзини эшитиб, қочишга кўнгил боғлаганини билди. Худди шу вақтда Райҳон араб отини қўйиб, бир қўлида ханжар, бир қўлида сифар, бўйнидан олача ўтказилган ҳолда келаётир. От ҳар ҳапранг отганда, ўн газ, ўн беш газ ерга тушади. Шамолмас, ёмғирда ҳам отнинг кетиш зарбидан олача ёйилиб, Райҳон араб тоза шилдингдай бўлиб, бор аврати кўриниб, дабдала бўлиб келаётир. Шунда Гўрўғлибек Райҳон арабнинг шаънига бу сўзни айтиб келаётир:

Юқорида обжувоз,
Обжувознинг суви оз,
Олача кўйлак шилдирбоз.
Орангдан Райҳон ўтдими?

Ёмғир ёғар шива-шива,
Гулдир момом тива-тива,
Олача кўйлак шилдирбоз,
Орангдан Райҳон ўтдими?

Дайработнинг шамоли,

Дарбандининг қамали,
Олача кўйлак шилдирбоз,
Орангдан Райҳон ўтдими?

Дайработнинг тўлқини,
Қор-ёмғирнинг салқини,
Ийиқтирдинг йилқини,
Шу сўзимнинг талқини.
Олача кўйлак шилдирбоз,
Орангдан Райҳон ўтдими?

Зайдин қочиб кетдими,
Қувган билан етдими,
Ғиркўкимдан ўтдими,
Олача кўйлак шилдирбоз,
Орангдан Райҳон ўтдими?

Тоғ белида қўчқорак,
Тепасида варварак,
Томошаси хўп керак,
Олача кўйлак шилдирбоз,
Орангдан Райҳон ўтдими?

Зайдин қизи дириллар,
Кўк каптардай пириллар,
Олача қувиб шариллар,
Остида от ориллар,
Арслон мисол ғориллар,
Олача кўйлак шилдирбоз,
Орангдан Райҳон ўтдими?

Гўрўғлибек ўч олди,
Араб аламда қолди,
Ҳар дам сенга ўролди,
Олача кўйлак шилдирбоз,
Орангдан Райҳон ўтдими?

От чопишга ҳаддили уста Райҳон араб занғар қимтиб ғиркўкка яқинлаб қолди. Шунда Гўрўғлибек ғиркўк отини орқага буриб, Райҳон арабга қаратиб: – Ҳа, араб, тўхта, отингни бир оз сақла, сенга бир-икки оғиз сўзим бор, – деди. Райҳон араб: «Қачон бўлса, барибир бунинг орқасидан етаман», – деб отини

сақлаб: – Мана, тўхтадим. Нима сўзинг бўлса, дарров айт, – деди. Шунда Гўрўғлибек белидан созини қўлига олиб, Райҳон арабга қараб, сенга сўзим шу, деб созини чертиб, бир сўз деди:

Сўзим эшит, Райҳон араб,
Мининг билан бўлма тараф,
Келма энди берман қараб,
Ҳозир бўл сени отаман

Остимда ўйнайди отим,
Чамбил мининг мамлакатим,
Қайтиб кет қонингдан ўтдим,
Бўлмаса, сени отаман.

Орқамда келар Зайдиной,
Райҳон араб ҳолингга вой,
Қўлимда тайёр парли ёй,
Индашсанг, сени отаман.

Ошдим баланд товларингдан,
Ўтиб келдим ғовларингдан,
Қайтсанг ўтарман баҳрингдан,
Бўлмаса, сени отаман.

Ғиркўкимга отинг қўшма,
Бекорга орқамдан тушма,
Жон ширин бўлса, индашма,
Индашсанг сени отаман.

Қайтгин арабнинг юртига,
Жўна дайробод сиртига,
Гўрўғли боқмас ортига,
Индашсанг, сени отаман.

Гўрўғлибек дўмбирасини белига қистириб, ғиркўк отининг бошини буриб, жиловини қўйиб юбориб, лўкиллатиб ҳайдаб кета берди. Райҳон арабнинг оти шу ерда қотиб қолди. Шунда араб қаттиқ азобланиб, отига бир-икки қамчи берган эди, оти мункийиб, Райҳон араб отининг ёлидан уммага ошиб тушиб, калласи бир тошга тегиб, ёрилиб қонаб қолди. Райҳон араб этигидан гартак қиринди олиб, белбоғи билан бошига тортиб, отини секин ҳайдаб кела-кела яна қиздириб олиб, жиловини қўйиб юбориб, катта ҳапрак отдириб ҳайдаб кела берди. Унгача

Гўрўғлибек Гургон дарёсига етай деб қолган эди. Бир пилла қараса, Райҳон араб бир қўлида ханжар, бир қўлида сифар, ванғиллатиб отини қўйиб келаётир.

Ана шунда Гўрўғлибек яна орқага бурилиб, Райҳон арабга қараб: – Ҳой, Райҳон араб, тўхта. Сенга яна бошқа бир гапим бор, – деди. Райҳон араб: «Яна бу туркманнинг нима гапи бор экан», – деб отининг жиловини сақлаб, тўхтатиб турди. Гўрўғлибек белидан созини олиб, Райҳон арабга қараб, соз билан бир сўз деди:

Райҳон араб, эшит менинг сўзимни,
Чамбилбелга тўра дейди ўзимни,
Жавоб бергин, босмай энди изимни,
Бек тоғамга берайинми қизингни?

Янгамнинг ўрнига олдим ўчимни,
Навбат келди, босим қилдим кучимни,
Ўзингга ташладим қари чечамни,
Бек тоғамга берайинми қизингни?

Райҳон араб, отинг борда қайтағай,
Ҳалолинг бўлсин, деб менга айтағай,
Қутулдим, бизники бўлди Зайдиной,
Бек тоғамга берайинми қизингни?

Билдир, гапир, неча белингдан ошдим,
Навбат келди, мақсадимга улошдим,
Ой Зайдиндай гулбаданга ёндошдим,
Бек тоғамга берайинми қизингни?

Қизингни об қочдим отга ёпшириб,
Оқ тўшини кўк корсонга қопшириб,
Эл оғаси Аҳмадбекка топшириб,
Бек тоғамга берайинми қизингни?

Жавобингни айтгин, йўқса кетайин,
Гургон дарёсидан ҳақлаб ўтайин,
Эрта тушга Чамбилбелга етайин,
Бек тоғамга берайинми қизингни?

Райҳон араб Гўрўғлибекдан бу сўзни эшитиб: – Ҳали сени тутиб, шу гапни айтган оғзингни муздай қилиб, йиртиб ташласам,

– деб аччиғланиб, отини жиловини қўйиб юборган эди, оти чопа олмай қолди. Гўрўғлибек бўлса, ғиротни буриб, жиловини бўшатиб, Гургон дарёсига келиб, ғиркўк дарёдан жимийиб сакраб ўтиб кета берди. Шундай бўлмай, Гўрўғлибекнинг гузари Ҳазар денгизидан келганда ҳам, ғироти қирқ газ кўтарилиб учиб ўтиб, Райҳон араб денгизнинг нарёғида қолиб кетган бўлар эди. Негаки, Райҳон арабнинг оти ҳар қанча жуйрук тулпор бўлса ҳам, ғиротнинг ҳали ёшлигини ҳисобга олмаса, ғиркўк назаркарда, Райҳон арабнинг отидан юқори эди. Шуйтиб, бу мартаба Райҳон арабнинг оти чала қотган экан. Бир-икки қамчини тортиб, Райҳон араб отини ҳайдаб кела берди. Гўрўғлибек бўлса, Гургон дарёсидан ўтиб, бир қирга келиб, ғиркўкни буриб, ўзини бир ёввойи жийданинг панасина олиб: «Қани, Райҳон араб Гургон дарёсидан ўтиб, нима қилар экан», – деб кузатиб турди. Райҳон араб Гургон дарёсининг нариги лабига келиб, отини дарёга тўғрилаб, аччиқ қамчини берган эди, асли тулпор эмасми, жонивор шундай Гургон дарёсидан бир ҳатлаб ўтаман, деб қимтиниб сакраб юборган эди, отнинг чала қотгани сабаб бўлиб, дарёнинг берги ёғи мўлжалига ета олмай, Гургон дарёсининг ўртасига тушиб, яхдай сув билан тоза шовшаб қолиб, ўзини ўнғара олмай, сувга ғарқ бўлиб кета берди. Райҳон араб бу ҳолни кўриб, сувга ирғиниб тушиб, отини зўрға ўнғриб, ўзи ҳам олача-полачаси билан, сувдан чиққан пишакдай ивиб қолиб, отини етаклаб дарёнинг нарёғига чиқарди. Шунда Гўрўғлибек ёввойи жийданинг панасидан чиқиб, Райҳон арабнинг кўзига кўринди. Шунда Райҳон араб Гўрўғлибекка қараб: – Ҳалолинг бўлсин, ука, энди нима бўлса ҳам, қизимни ўзинг ол. Тоғангга берма, сен мени ютдинг, баракалла, Гўрўғли, – деб бир неча жойдан тимсол келтириб, бу сўзларни деди:

Бек Гўрўғли, эшит энди сўзимни,
Қон ёшга тўлдирма икки кўзимни,
Ғам билан сарғайтма қизил юзимни,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Ҳеч кишини қабо фалак урмасин,
Бу кўргилигимни бошқа кўрмасин,
Тоза гул баргига тикон урмасин,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Олтин коса лойқа сувга тўлмасин,
Ҳасрат билан нурли юзлар сўлмасин,
Новдаликда қизим нобуд бўлмасин,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Бек Гўрўғли, қойил бўлдим ўзингга,
Чибин ўлтирмасин ойдай юзингга,
Қизим ташлаб қайтиб кетай изимга,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Қойил бўлдим, кўк отингни кездирдинг,
Чақмоқдайин тулпоримдан ўздирдинг,
Кўнглин топиб, қизим йўлдан оздирдинг,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Така Ёвмит дерлар асли зотингни,
Навбат келиб мендан олдинг лотингни,
Лекин сенга насиҳатим, укажон,
Уюрга бермагин сира отингни,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Бек Гўрўғли, омон боргин, мен қайтдим,
Сенга ёв бўлмаслигимга гап айтдим,
Сен ҳам ёв бўп менга келмасинг лозим,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Гул лола ярашар тақса ёқанга,
Ҳаргиз берма бўй қизимни тоғанга,
Кашал бўлмай, қайтиб кетай орқамга,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Мен ҳам ўз юртимда қадрли султон,
Ярашибон гулман ўралса райҳон,
Эрка ўсган қизим бўлсин беармон,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,

Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Шунда Гўрўғлибек Райҳон арабга қараб: – Қизингни ўзим сира ҳам олмайман, кашал бўлмай, кета бер. Зайдинойни тоғамга элтиб бераман, – деб бир сўз айтди:

Кашал бўлма, араб элнинг султони,
Тоғамга қўшаман элтиб қизингни,
Холжувондай сулув янгам ўрнига
Тоғамга бераман элтиб қизингни.

Зайдинойнинг тугунлари очилар,
Никоҳ оқшомида бодом сочилар.
Бугун-эрта қаллиқ бўлиб қучилар,
Тоғамга бераман элтиб қизингни.

Юмуқ кўзи чойдай бўлиб очилар,
Шу кечаси банди тугун ечилар,
Олтин пиёлада шароб ичилар,
Тоғамга қўшаман элтиб қизингни.

Очилиб қйрайди ғунча тугунчак,
Бугун-эрта бўлар қизинг келинчак.
Кашал бўлмай, кета бергин эртароқ,
Тоғамга қўшаман элтиб қизингни.

Бирга юрсанг, ўз кўзингман кўрасан,
Вакил бўлиб розилик сўзин берасан,
Арабга икки, уч кун кейин борасан,
Тоғамга бераман элтиб қизингни.

Мард йигитман айтганимдан қолмайман,
От чопмоқда ҳаргиз ҳориб-толмайман,
Ниятим шу қизинг асло олмайман,
Тоғамга қўшаман элтиб қизингни.

Гўрўғли душмандан лотин олганди,
У етолмай сувга шилиб қолганди,
Кучим энди сенга маълум бўлганди,
Тоғамга бераман элтиб қизингни.

Гўрўғлибек отининг бошини буриб қайта берди. Райҳон араб йиғламсираб: – Эй, Гўрўғлижон, қизимни нобуд қилма, ўзинг ол,

ўзинг ол! – деб қола берди. Гўрўғлибек: – Қизингни ўзим сира олмайман, тоғамга элтиб бераман, – деб кета берди.

Шуйтиб, Гўрўғлибек бундай айланиб, бир дўнғликнинг панасидан қараса, Райҳон араб ғўжиниб, елкасини қисиб, аста-аста орқасига қайтиб кетиб бораётир. Гўрўғлибек шуйтиб душманидан қутилиб, туркман юртига келиб кирди. Ҳазар денгизининг ёқасида мол боқиб юрган чўпонларнинг устидан тушиб, чўпонлар чайласига қўниб, бир қўйни сўйдириб, қовурдоқ қилдириб, чўпонларнинг бирини Чамбилга суюнчи учун юборди. Қирқ йигит билан Холдорбек Гўрўғлибекнинг арабнинг қизини олиб келаётганини эшитиб, барчалари Гўрўғлибекнинг олдига пешвоз чиқдилар. Ҳаммалари Гўрўғлибек билан кўришиб, бари шоду хуррам Чамбилга келиб, майхонага тушиб, катта гулханни қалаб, Зайдин арабни бўлса, қирқ йигитларнинг хотинлари ичкарига туширибди. Аёллар ҳам, эркаклар ҳам шоду хуррам бўлиб ўтиришдилар. Чамбилдаги одамларнинг ҳаммаси қутли бўлсинга келиб кетаберди. Орадан бир-икки кун ўтса ҳам, ҳали Аҳмад сардордан дарак йўқ эди. Охири Гўрўғлибек қирқ йигитнинг бировини юбортиб, Аҳмад сардорни чақиртди. Хабарчи Ёвмитда Аҳмад сардорникига бориб: – Гўрўғлибек сафардан қайтиб келиб, сизни бир келиб кетсин, деб чорлади, – деди. Шунда Аҳмад сардор: – Гўрўғлибек сафардан қайтиб келган бўлса, нима олиб келибди, – деб сўради. Хабарчи: – Бир қиз олиб келган, – деди. Аҳмад сардор: – Бўлмаса, Гўрўғлибек қизга тўй қилиб, ўзига никоҳ қилдириб олар, – деб отланиб, хабарчи билан бирга Чамбилга келиб, отидан тушиб, сўрашиб бўлгандан кейин: – Қани, жияним, менга нима совға келтирдинг, – деб сўраб турибди. Шунда Гўрўғлибек тоғасига қараб, бир неча жойдан тимсол келтириб, сизга Райҳон арабнинг қизини келтирдим, деб шу сўзни айтди:

Кўрсатдим арабга қудрат-кучимни,
Қойил айлаб Райҳон шоҳнинг қизини.
Сенинг учун ундан олдим ўчимни,
Ўзингга, деб олиб келдим қизини.

Ҳазардан учириб отим оширдим,
Арабнинг қизини қўлга туширдим,
Олиб кетинг, шуни сизга топширдим,
Ёр айлар, деб олиб келдим қизини.

Отимни ўйнатиб қирлардан ошдим,
Душманимнинг элатига ёндашдим,
Райҳон билан йўл-йўлакай от қўшдим,
Ўзинг учун олиб келдим қизини.

Араб тоғларида сайил айладим,
Зайдин қизни алдаб мойил айладим,
Об қочдим, Райҳонни қойил айладим,
Ўзингга, деб олиб келдим қизини.

Ўтказ ой Зайдиннинг бугун тўйини,
Бахшилар айтишсин терма, куйини,
Салом солсин, барча кўрсин бўйини,
Ўзингга, деб олиб келдим қизини.

Гўрўғли Такаман Ёвмитга султон,
Райҳон қизин олиб кетгин, тоғажон,
Қиз ана, кўнглингда қолмасин армон,
Сени деб оп келдим араб қизини.

Бу сўзни Аҳмад сардор Гўрўғли жиянидан эшитиб, қувониб: – Энди, Гўрўғлибек жияним, қойилман сенга. Туркманга ўзинг хон, ўзинг султон. Хирож дейсанми, бож дейсанми, фақат биздан, қуллуқ-қуллуқ – деб довдираб қолди. Қирқ йигит чақчақлашиб: – Энди тўйни Аҳмад сардорникида қилдик, – деб Ёвмитга жўнаб кетди. Ёвмитга етиб, Аҳмад сардорнинг қўйларидан сўйиб, учидан кебоб қилиб, тўйни бошлаб юборибдилар. Бу ёқдан Гўрўғлибек, Холдорбек, Аҳмад сардор қатор бўлиб, Ёвмитга етишдилар. Қирқ йигитнинг хотинлари Зайдин арабни ясатиб, сочини қирқта қилиб ўрдириб, ёр-ёр айтишиб, булар ҳам Зайдинойни узатиб, Ёвмитга келдилар. Оқшом тўй бўлиб, қирқ йигит май ичиб кайф қилиб, Зайдин арабнинг никоҳини Аҳмад сардорга қийиб, Аҳмад сардорни чимилдиққа киргизиб, икковини қўшиб қўйдилар. Эртагисин Гўрўғлибек бошлиқ Холдорбек ва қирқ йигит Аҳмад сардорнинг сийлов тўнини кийишиб, Чамбилга қайтдилар.

Кунлар ўтиб, бир кун Гўрўғлибек туркман элининг катталарини чақириб, бир мажлис ўтказди. Шундан кейин Гўрўғлибек туркман элига султон, Холдорбек маҳрам вазир, Аҳмад сардор беклар беги сардор, Оғабеги Замон такага, Сафо ўғли Чаққан кўкланга, Мамарайим полвон эрсарига бек қилиб белгиланибди. Бундан ташқари Туркман элатига тўқсон тўққиз

бий тайинланиб, кейин Гўрўғли султон майхонада кайфини қилиб, кўк чойни ичиб, қирқ йигити билан ҳангомасини гурунг қилиб ёта берди.

V-Юнус билан мисқол

Гўрўғлибек майхонасида қирқ йигити билан қиш бўйи ҳар кечаси ҳангомани гурунг қилиб, май ичиб, наша кафлаб, чилим чекиб, нос отиб, кайфини қилиб, базмини қизитиб, катта гулхан теварагида кўк чойни шарбат билан ичиб, кундан-кунга интизомлашиб ўтирди. Гўрўғлибек бутун Туркман элатларига хонлик қилиб, овозаси атрофга кетиб, Чамбилда сарбозор юриб, атрофдан Чамбилга одамлар кўп кўчиб келиб, Ёвмитдан топилмаган нарсалар Чамбилдан топилиб ётди. Шуйтиб ҳут кириб, мушуклар миёв бўлиб, қозонлар сутга тўлиб, битта-ярим эрта қочган қўйлар қўзилаб, қорлар қошоқ бўлиб эриб, кўзи гуллар очилиб, одамзод баҳрига оламга бир ажойиб эрта кўклам иси сочилибди. Бундай ислар Гўрўғлибекнинг ҳам думоғига келиб қолди. Олма, ўрикнинг гулига ўхшаган кўкламнинг оқ шапалоқли қори бир кун кўп ёғиб, шу куни кеч қиш ойининг охири билан, кўкламнинг олди билан, деб Гўрўғлибек Холдор маҳрам ва Қирқ йигит билан нашани кўп қилиб, ширакайф бўлишиб, майхонада ётишиб қолдилар. Бошқалар ўн олти-ўн етти ёшида эр етса, полвон одам йигирмадан ошиб эр етар экан. Гўрўғлибек ҳам энди йигирма ёши тўлиб, йигирма бир ёшга қадам қўймоқда бўлаётганида эр етибди. Шу кеча тушида бири ой бўлса, бири кун, бири гул бўлса, бири ғунча, бири асал бўлса, бири шакар, осмон билан ернинг оралиғида Юнус пари билан Мисқол парини кўрди. Бири ўнг ёғида эмиш, бири чап ёғида эмиш. Бировининг сочи буралиб, мағрибга тушган эмиш, бировининг сочи буралиб машриққа тушган эмиш. Гўрўғлибек қайсисини аввал қучоқласам экан, деб ҳайрон эмиш. Гўрўғлибек икки қўлини икки ёққа ҳа, деб сермар эмиш. Бир пилла қирқ йигитларнинг баъзилари уйғониб қараса, Гўрўғлибек ўзидан ўзи юмалаб, ҳар ёққа сермаланиб юрган эмиш. Тонг отгандан кейин бир хил шўхтоб йигитлар Гўрўғлибекнинг ҳаракатига кулади. Гўрўғлибекнинг ўзи ҳам ўзининг уйғонганини билган эди. Шуйтиб, эртагисин чой ичиб ўтира туриб, Гўрўғлибек Қирқ йигитларига қараб, шу кеча кўрган тушини айтиб, бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз деди:

Эй, ёронлар, қадрдонлар тушимда
Нурга ўролмишман ичу ташимда,
Икки пари, иккови ҳам қошимда,

Бири ҳуру, бири пайкар кўринди.

Бири эрмиш бу жаҳоннинг қуёши,
Боз бири қамардай анинг тенгдоши
Бир-бирига ўхшар жимийиб кулиши,
Бири ёқут, бири гавҳар кўринди.

Бирининг тушибдир сочи белига
Бири Райҳон тутиб келмиш қўлига,
Олав ёқар боқиб одам дилига,
Бири шамшу, бири қамар кўринди.

Бири қилур ҳар дам имо-ишорат,
Тез етиб кел, дебон берар башорат,
Бирининг биқини жонларга офат,
Бири қанду, бири шакар кўринди.

Қучай деб интилдим, қўлим етмади,
Ушлатмади, лекин йироқ кетмади,
Қай ерданликларин менга айтмади,
Бири атир, бири анвар кўринди.

Таъзим айлаб буён бўйин эйибдир,
Кўкиш-нопармондан кўйлак кийибдир,
Жаллод кўзни сузиб, қошни қийибдир,
Бири ҳулкар, бири қамар кўринди.

Бири Юнус эмиш, бириси Мисқол,
Бўлибман уларни кўрганда беҳол,
Тушим чинму экан, ё бир масал,
Бири жоду, бири айёр кўринди.

Аввал бир бор кўрган эдим ўзларин,
Эшитгандим ширин-шакар сўзларин,
Шундан бери тополмайман изларин,
Уларнинг жамоли магар кўринди.

Гўрўғлибек париларни излайди,
Қайда бўлса, нишонасин кўзлайди,
Тополмаса, зор инграйди, бўзлайди,
Тушда аввал икки дилбар кўринди.

Гўрўғлининг хизматини қилинглар,
Ғиркўким эгарлаб олиб келинглар,

Мен қайтгунча ҳамманг омон бўлинглар,
Майхонада хуррам бўлиб кулинглар.

Ғанимлар дилига олов ёқилсин,
Ғиротимга кумуш юган тақилсин,
Туёғига тилла тўға қоқилсин,
Оёғи остида душман чақилсин.

Отимни келтиринг, ўзим созлайин,
Яқин эмас, йироқларни кўзлайин,
Гап келганда, қўша-қўша сўзлайин,
Юнус, Мисқол қайда бўлса, излайин.

Таваккални ёлғиз қилай худога,
Юнуснинг бошида олтин ўдаға,
Мисқол деб бораман ҳар бир тўдага,
Бўлай барно бўйларидан садаға.

Гўрўғлибек Қирқ йигитга хитоб қилаётир. Шунда Соқи мирохўр бўлган қирқ йигитнинг бирови дарров ўрнидан туриб, таблахонага кириб, ғиркўк отни чиқариб, устахонага бориб, ғиркўк отнинг оёғига тилла наҳал қоқтириб, кумуш юган тақдириб, майхонанинг олдига, шоҳсупанинг остига ҳозир қилди. Бир ёқдан хазиначи бўлган қирқ йигитнинг бири бир тилла эгар, зилча, айил, пуштанлар, тилла узангиларни ҳозир қилди. Гўрўғлибек ғиркўк отнинг ўзи ва анжомлари майхонасининг олдида ҳозир бўлганини билиб, йўлбарсдай чирпиниб, арслондай ақириб, чилимини чекиб олиб, ўрнидан туриб, камарини маҳкамлаб, чалбарини кийиб, ханжарини кумуш ғилофга солиб, тақиб олиб, бошқа керакли ёв-яроғини олиб, шоҳсупага чиқиб, ғиркўк отини қашлаб, абзаллай берди. Шунда шоир нима дейди:

Қўшиқ чиқаради кўнгил черини,
Адашган ёд этар устоз-пирини,
Шоҳсупадан пастга тушиб Гўрўғли,
Арта берди отнинг чангу-терини.

Аста отнинг баданини ушлади,
Жониворни силаб-силпай бошлади,
Сори мисдан, тутқачаси кумушдан,
Эркалатиб ғиркўкини қашлади.

Киши элида киши кўрар хўрликни,

Эр йигит ҳар ерда қилар эрликни,
Сийлаб-сийпаб солди отнинг устига,
Усти кимхоб, ости майин терликни.

Усталар ишлатар теша, қирғини,
Дурбин кўрар ана тоғдан бергини,
Каш-каш, деб солди отнинг устига,
Астари тибитдан зарли чиргини.

Чиргининг устидан қўйди белликни,
Ғаним келса юртга қилмас элликни,
Каш-каш деб қўйди шунда Гўрўғли,
Ўймалаб ташлаган жаҳалдирикни.

Муллалар ўқийди зеру забарни,
Усталар чопади теша-табарни,
Ундан кейин қўйди отнинг устига,
Тилла қошли, корсони кумуш эгарни,

Ботирнинг ишига барча қойилди(р),
Адолатли хонга халқи мойилди(р),
Қўл узатиб тортди отнинг белига,
Усти олтин, ости ипак айилди.

Эл кўчириб Хўжатоғдан оширди,
Сирин айтмай ганимлардан яширди,
Икки узанги, иккови ҳам тилладан,
Ярқиллатиб икки ёнга туширди.

Даҳ деса ўтади қанотли қушдан,
Ҳеч камлиги йўқдир йўрға юришдан,
Ундан кейин тортди отнинг белига,
Ўн саккиз қуббали чиғатой пуштан.

Қайда бўлса ботир халқи уюшган,
Пайти келса ғаним билан туюшган,
Каш-каш, деб ғиркўк отни Гўрўғли,
Думидан илдирди карки қуюшқон.

Мард йигитлар бедов миниб қувонди,
Сипатиб чоқлади тилсиз ҳайвонди,
Каш-каш, деб ундан кейин Гўрўғли,
От бошига солди кумуш юганди.

Булбул ошна бўлар боғнинг гулига,
Қулоқ солинг суханварнинг тилига,
Йўлбарсдай чирпиниб шунда Гўрўғли,
Раббано, деб мини отнинг белига.

Мард яқиндан узоқларни кўради,
От устида бек Гўрўғли туради,
Қирқ йигитдан, Холдор маҳрам дўстидан
Ана шунда оқ фотиҳа сўради.

Давлатимдан қизил салла ўрайман,
Кўрган тушни яхшиликка йўрайман,
Холдор дўстим, оқ фотиҳа сўрайман,
Икки паризоднинг бўбман хуштори,
Энди қандай тоқат қилиб турайман.

Билмайман, қайдадир парилар жойи,
Чамандан, чорбоғдан бўлган маъвойи,
Бу дардимга, дўстлар, борми давойи,
Қирқ йигитим, оқ фотиҳа сўрайман.

Тушимга парилар бир тўй энди,
Шул кеча файзнинг машъали қўнди,
Осмондан офтобман ой қўша энди,
Азиз дўстлар, оқ фотиҳа сўрайман.

Мен келгунча, Чамбилбалда туринглар,
Майхонада кайфу даврон суринглар.
Оқ кўнгилман оқ фотиҳа беринглар,
Қирқ йигитим, оқ фотиҳа сўрайман.

Эшитинглар Гўрўғлининг зорини,
Излаб топсин Юнус, Мисқол парини,
Ақлин олган ёру вафодарини,
Азиз дўстлар, оқ фотиҳа сўрайман.

Гўрўғлибек от устида қанқайиб турибди. Шунда Холдор маҳрам Гўрўғлибекнинг бу сўзини эшитиб, фотиҳа беришдан аввал Гўрўғлибекка қараб, бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз деди:

Гўрўғли, хоҳишинг тумордай маҳкам,
Парилар маконин билурсан қайдан,

Сарилар элида бордир бир одам,
Сўрасанг, ул берар магар нишона.

Кўп яшаган Хизир билан баробар,
Мақсадинг учидан кўрсатар асар,
Авлиё ҳаким, бахшидир магар,
Сўрасанг, ул берар ёрдан нишона.

Минг маънога тегишлидир ҳар сўзи,
Қулли махлуқотни текширар кўзи,
Бир орада худо деб ётибди ўзи,
Сўрасанг, ул берар ёрдан нишона.

Эрсарида барча уни билади,
Катта-кичик хизматини қилади,
У туркманга улуғ бобо бўлади,
Сўрасанг, ул берар ёрдан нишона.

Ўзи қаридир, лекин атоқли, номдор,
Олдида бир коса ҳикмат суви бор,
Ул сувида бўлур мақсад номудор.
Сўрасанг, ул берар ёрдан нишона.

Холдор маҳрам хизматингни қилади,
Ғайрати балқ уриб тошиб туради.
Келганингча Чамбилбелда бўлади,
Буюрсанг, фотиҳа бериб қолади.

Шунда Гўрўғлибек: – Ундай бўлса, мен ҳам, қирқ йигит ҳам Эрсаригача бирга бориб, ўша азиз бобони кўриб, зиёрат қилиб, Юнус-Мисқол париларнинг дарагини ундан билиб, ундан кейин мен сизлар билан хўшлашиб, Юнус-Мисқол париларни излаб кетайин, – деб қирқ йигит билан Холдор маҳрамни ҳам отлантириб, Чамбилдан чиқиб, Сарилар элатига равона бўлди. Туркманнинг улуғ бобоси Эрсари номига туркманнинг бир бўлагини Эрсари дер эди. Аслида туркманнинг эрсари бўлаги сарилар ҳар хил. Масалан, дўрман, жалойир, гармали ва сарилашиб кетган така уруғларининг йиғиндиси эди. Ана шу ёққа қараб, Гўрўғлибек бошлиқ Қирқ йигитлар билан жўнаб, отларга қамчини босиб, текис қирлардан ошиб, бир қанча ўбаларга қндашиб, шуйтиб, сарилар элатига етиб боришдилар. Кун бўлса, кўклам, қўйлар қўзилаган, чўпонлар қйраган, бойчечаклар очилиб

ётган вақт. Шунда Гўрўғлибек Қирқ йигитлари билан белгиланган ўбага бориб, Сари бобонинг турар жойига бошқариб бор, деб бир чўпонга йўлиқдилар. Чўпон бошини тошга уриб, ёғочга уриб Гўрўғлибек ва Қирқ йигитларнинг олдида йўрғалаб, Сарибобо ётган ғорга олиб борди. Ундан кейин Гўрўғлибек, Холдор маҳрам ва Қирқ йигитлар пиёда бўлиб, таъзим билан ғорга кириб, Сари бобога салом бериб турдилар. Шунда Гўрўғлибек Сари бобонинг олдида чўккалаб, Сари бобога қараб, кўрган тушини айтиб, бир сўз деди:

Улуғлигинг осмондан ҳам зиёда,
Манзилгоҳинг бургут мисол қияда,
Хизматингда шоҳлар бўлар пиёда,
Йўлга сол, бир сени раҳбар деб келдим.

Ечилмас ишларни осон этар деб,
Менга барча сирни баён этар деб,
Қўлим тутиб йўлга равон этар деб,
Йўлга сол, бир сени раҳбар деб келдим.

Мушкулларим осон бўлар деб келдим,
Жамолингни шамсу анвар деб келдим,
Вали бўлса шулдир магар деб келдим,
Хизирдай илгимдан тутар деб келдим.
Йўлга сол, бир сени раҳбар деб келдим.

Балки ўзинг Хизирдан ҳам зиёда,
Ётибсан бир ўзинг бу тоғ орада,
Бу улуғ сафарга этдим ирода,
Йўлга сол, бир сени раҳбар деб келдим.

Қирқ йигитим хизматимда интизор
Барчасининг кўнглига бўлғай ихтиёр,
Бир улуғ сафарга бўлдим талабгор,
Йўлга сол, бир сени раҳбар деб келдим.

Ўзимман Чамбилнинг хону султони,
Кеча-кундуз ёд айларман худони,
Тушимда кўрмишман қўш маликани,
Йўлга сол, бир сени раҳбар деб келдим.

Бирининг исми Юнус, бириси Мисқол,
Маконин сўрмоққа топмадим мажол,

Ҳушимдан айрилиб бўлдим ҳолма-ҳол,
Йўлга сол, бир сени раҳбар деб келдим.

Гўрўғли дер раҳм эт кўзда ёшимга,
Ошиқлик савдоси тушди бошимга,
Ҳайронман, бобо, ўзим ишимга,
Йўлга сол, бир сени раҳбар деб келдим.
Илгари чилтондан топдим башорат,
Юнус билан Мисқолга келди ишорат,
Яна тушда кўрдим, қолмади тоқат,
Йўлга сол, бир сени раҳбар деб келдим.

Шунда Сари бобо Гўрўғлибекнинг бундай сўзларини эшитиб, шундай қўли билан ўсик қошларини кўтариб, Гўрўғлибекка қараб: – Сенинг дардинг мушкул экан. Буни ҳикмат сувига боқиб билиб бўлмайди. Магар бу дардингнинг давосини Қора акамдан сўрасам, билса ҳам ажаб эмас, – деб Сари бобо бир неча жойдан тимсол келтириб, Гўрўғлибекка қараб, бир сўз деди:

Сўзим эшит Чамбилбелнинг султони,
Кўрган бўлсанг қўша моҳилиқони,
Топилмайди менда билмак имкони,
Магар билса, сўрай Қора акамдан.

Акам туркман элнинг қутби замони,
Сенинг истаганинг магар у билар,
Йўл кўрсатиб, йўлга раҳбарлик қилар,
Пешонанг ёпишиб, толеинг кулар.
Ўғлим, берган маслаҳатим шу бўлар.

Қора акам ғор тўрида ётади,
Инс-жинс туридан азлат тутади,
Магар ҳолинг сўрсам, баён этади,
Парданинг сиртидан айтиб кетади.

Кўп кўп бўлди қилганим йўқ зиёрат,
Энди сенинг кўнглинг айлай иморат,
Қани қандай бўлур экан ишорат,
Сен шу ерда қараб тургин бир фурсат.

Сенинг учун ғор тўрига борайин,
Ҳам акамнинг нур жамолин кўрайин,
Мушкулингнинг осонлашин сўрайин,

Нима деса, келиб хабар берайин.

Сари бобо Гўрўғлибек ва унинг одамларини ўз маконига қўйиб, ўзи ғорнинг тўрига кириб кетди. Ғорнинг тўрига тутилган пардани қоқиб, ўзининг келганлигини Қора акасига билдирди. Шунда Қора бобо Сари бобога Гўрўғлибекнинг ўзи олдига кириб, суҳбат қилишини буюрди. Қора бобонинг сўзини Сари бобо келиб, Гўрўғлибекка айтиб, шу ерда бир офтоба сувга Гўрўғлибекни ғусил қилдириб, ундан кейин ғорнинг ичкарисига бир ўзини юборди. Гўрўғлибек худога таваккал қилиб, Сари бободан фотиҳа олиб, бир неча қадам юриб, ғорнинг тўрида тутилган пардага етиб, Сари бобонинг ўргатганини қилиб, пардани қўли билан қоқиб қимирлатди. Шунда Қора бобо пардани кўтариб, тоза ўзининг олдига киришга таклиф қилди. Гўрўғлибек таваккал қилиб, пардани кўтарди. Бу қизил парданинг нарёғида яна битта оқ парда тутиғлик экан. Таваккал қилиб, у пардани кўтариб, ассалому алайкум, деб қараса, соқоли тиззасидан ошиб, қоши қобоғига тушиб шундай нур бўлиб, балқиб Қора бобо ўтирибди, ўзидан-ўзи қоронғи ғорнинг тўри равшан бўлиб турибди. Қора бобо қошини қўли билан кўтариб, Гўрўғлибекни кўриб: – Кел, ўғлим, Гўрўғлибек. Мен сенинг ғиротинг йўқотиб излаб юрганингни, тоғнинг тубида Юнус билан Мисқол париларнинг руҳини кўрганингни, Чилтон, ғовсил-ғиёслар билан учрашганингни, Хизир билан олишганингни, зот тиламай от тилаганингни, Чамбил қўрғонини қурдириб, Қирқ йигит тўплаганингни, Райҳон арабдан ўч олганингни, тушингда яна оға Юнус пари билан Мисқол париларни кўриб, Қирқ йигитинг билан бу ерларга келганингни биламан. Энди билсанг, Оға Юнус парининг макони Ирамбоғида, Мисқол парининг макони Кўҳи Қофда. Иккови бир-бири билан дўсту дугона. Ўзлари ҳам оламда тенги йўқ қгона. Аммо Ирамбоғнинг қаерда эканлиги номаълум. Кўҳи Қоф бўлса, уч юз йиллик йўлда. Оға Юнус парини олган одам, Мисқол парини ҳам олади. Шуйтиб, аввал Ирамбоғини топиб, оға Юнус парини олишинг керак. Ирамбоғининг қаерда эканлигидан фақат Ҳазрати Хизир нишона бера олиши мумкин. Ҳазрати Хизирнинг бир макони Дайраборнинг этагида. Сен Дайраборнинг этагига, Хунхор юртининг кун чиқиш томони Нишопур орқали ўтиб, Исфиҳоннинг нар ёғи билан айланиб, Дайраборнинг этагидан тушиб нарёққа этаклаб кета берсанг, Ҳазрати Хизирнинг маконига бориб қоласан. Ҳеч қўрқмай, бора

берсанг, шамолинг ўнг, – деб Қора бобоси Гўрўғлибекка фотиҳа берди. Гўрўғлибек Қора бобоси билан хўшлашиб, Сари бобоси олдига қайтиб, Сари бобоси билан ҳам хўшлашиб, Қирқ йигитлари билан ташқарига чиқиб, Холдор маҳрамга: – Энди сен қирқ йигитни олиб, Чамбилга қайт, – деб бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз деди.

Мен кетарман Ирам боққа,
Жоним дўстим, хўш қол энди.
Оти бор, номаълум ёққа,
Меҳрибоним, хўш қол энди.

Мен кетарман ёрни излаб,
Нишонсиз манзилни кўзлаб,
Кезарман чўлу биёбон,
Жоним дўстим, хўш қол энди.

Мен кетарман гўзал ёрга,
Нишопур, Сабзаворга,
Гул жамолли гулузорга
Ирам отли лолазорга,
Меҳрибоним, хўш қол энди.

Мен кетарман Исфиҳонга,
Ундан ошиб нар томонга,
Ирам деган бенишонга,
Чор атрофи гулистонга,
Жоним дўстим, хўш қол энди.

Излаганим Юнус пари,
Мисқол сулувлар сарвари,
Кўксимда ишқнинг ханжари,
Меҳрибоним, хўш қол энди.

Эр Хизир менга ёр бўлар,
Бахт олдимдан дучор бўлар,
Қирқ кундан сўнг йўлга чиқинг,
Бек Гўрўғли қайтиб келар,
Жоним дўстим, хўш қол энди.

Париларни топиб олиб,
Душманларим ғамга солиб,
Қайтиб келгум хуррам бўлиб,

Меҳрибоним, хўш қол энди.

Ҳукмрон бўл Чамбил бориб,
Қирқ йигитман мажлис қуриб,
Мен қайтаман қирқ кун юриб,
Жоним дўстим, хўш қол энди.

Гўрўғлибек Холдор маҳрам ва Қирқ йигитга фотиҳа бериб, Чамбилга қайтариб юбориб, ўзи бошқадан ғиротни абзалини маққамлаб олиб, ғиротига миниб, Нишопурнинг кун чиқиш ёғи қайдасан, деб жўнаб кетди.

Қизилбош юртида ҳали ҳеч ким Гўрўғлибекни танимас эди. Лекин Гўрўғлибек усти-боши туркманча бўлганлиги учун: «Мабодо биров мени туркман деб тутиб олиб, қул қилиб сотиб юборса, нима бўлади. Оғир лашкар бўлмаса, ҳар қандай қизилбошнинг калласини сабчадай қилиб узиб кета бераман-ов», – деб ҳар хил ўйларни ўйлаб, бир оқшом Нишопурнинг қўрғонининг кун чиқиш томонидаги тубидан гузари тушиб, ёлғиз ўтиб бораётса, шаҳарнинг кун чиқарига қараган дарвозасининг тўғрисида турган бир қизилбош посбон узоқдан биров келаётганини билиб, «Пур-ай, ҳайт», деб қичқирди. Бу шаҳарнинг одатида миршаб боши посбонларга ҳар кеча бир махфий чақириқ ва унга берадиган посбоннинг жавобини тайинлар эди. Агар ўткинчи посбоннинг чақириғига жавоб бера олмаса, ушланар эди. Агар ўткинчи посбонлардан бўлиб, посбоннинг чақириғига жавоб берса, кейин у ўтиб кета беради. Бу кеч посбоннинг чақириғига бериладиган жавоб «Ҳа, пуруй» эди. Гўрўғлибек бу гапларни нима билсин. Кўнглида «Бу қизилбош боқириб, мени барчага маълум қилади-ёв», – деб ғиротини тезлатиб бориб, посбонни ўқ узганича қўймай, шартта ханжари билан бошини кесиб ташлаб, дарров ғиротидан ирғиб тушиб, посбоннинг кийимларини шилиб олиб, ўзининг кийимларини ечиб, тахлаб хуржунига солиб, посбоннинг кийимларини кийиб олиб, худди битта қизилбошнинг сипоҳига ўхшаб қолиб, ғиротига миниб, бораётган йўли билан кета берди. Подшоликнинг иши билан юрган сипоҳи кўп. Ким билан кимнинг иши бор. Шуйтиб, Гўрўғлибек Исфиҳоннинг нарёғи билан айланиб, йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, охири Дайрабодга эниб, Дайрабод сувини ёқалаб, этаклаб, мақсадимга тезроқ етсам, деб шу сўзларни айтиб кетақпти:

Қодир мавлон йўлим очса шу замон,
Учар қушдай учиб ёрга етишсам,
Қанот қоқсам лочин бўлиб тоғларда,
Парвоз айлаб париларга етишсам.

Бадавлатлар суҳбат қурар соқда,
Қурқултой қуш биқиб ётар уқда,
От сакратиб ангдай кезиб қияда,
Парвоз айлаб париларга етишсам.

Мен билмайман сўлим билан соғимни,
Англамайман борадиган ёғимни,
Кимга дейман сийнамдага доғимни,
Парвоз айлаб париларга етишсам.

Тушимда кўриниб жилва айлаган,
Карашмаю нозу ишва айлаган,
Шундай қиб бир мени телба айлаган,
Парвоз айлаб париларга етишсам.

Қодир мавлон қанот берса шу дамда,
Ирам боққа етиб борсам бир дамда,
Дайрабод кезаман дарду аламда,
Парвоз айлаб париларга етишсам.

Ўнгдан бориб эр Хизирга учрасам,
Ирамга етгунча топмасам ором,
Гўрўғли дер, мен бир каллаи хом,
Парвоз айлаб париларга етишсам.

Мақсадга интилган орқа боқмайди,
Бекерак саллани бошга тақмайди,
Хизир агар қайт деса ҳам, ёқмайди,
Парвоз айлаб париларга етишсам.

Юнус, Мисқол билмам қандай маконда,
Борар тушимдами, қайси томонда,
Қайси бир гулшанда, қайси бўстонда,
Парвоз айлаб париларга етишсам.

Деб Гўрўғли нармон эниб боради,
Оч тўйғундай сузиб, дўниб боради,
Йўл азоби гўр азоби дейишар,

Ҳар жафога боши қўниб боради.

Дайрабод сойлари кўм-кўк бедазор,
Бедазордан ичкарида чорбоғ бор,
Қаёққа қарасанг, яшил майсалар,
Шундай жойда баҳра олар кўнгиллар.

Беданалар йўлдан учар пириллаб,
Жар бошида қўрқултойлар қуриллаб,
Майсазорда тўрғай ўйнар зириллаб,
Пита боши қирилласа дириллаб.

Шундай экан, дўстлар, фалакнинг иши,
Бошига тушганин кўрар ҳар киши,
Кунлар ўтиб, охир шуйтиб, ёронлар,
Ода бўлди Дайработнинг оқиши.

Денгиз экан Дайработнинг нар ёғи,
Поёнсиз сув бўлиб кетди ҳар ёғи,
Гўрўғлибек йўл йўқотган пиллада,
Кўринди чўнқайиб Хизир чорбоғи.

Ана шундай Гўрўғлибек йўл йўқотиб, чир атрофи сув бўлиб, қаёққа борарини билмай турганда, бирдан денгизнинг лабгинасида чўнқайган бир тепачанинг устида кичкинагина бир чорбоғчага кўзи тушиб қолиб, дарров ғиротнинг жиловини шу чорбоғчага буриб бориб, пастаккина деворидан қараса, чорбоғнинг ичида, бир чорпоқнинг устида бир бобой ўтирибди. «Муқаррар бу Хизир», – деб Гўрўғлибек ғиротидан тушиб, ғиротининг юганини олиб, кўкламга қўйиб юбориб, ўзи чорбоғчанинг эшигидан айланиб ўтиб, Ҳазрати Хизирнинг олдига бориб, икки қўлини алифлом қилиб салом бериб, адаб билан кўришиб, Ҳазрати Хизир бобосидан илтимос қилиб, Ирам боғининг қаерда эканлигини билдиришни сўраб, зор-зор йиғлаб, бир сўз деди:

Тушибдир бошимга ишқнинг савдоси,
Давосин сўрайман, осон айлагин,
Юнус, Мисқол кирди бир кун тушимга,
Уларнинг маконин баён айлагин.

Хизир деб ихлосман тутдим қўлингни,
Дур тўкиб ғойибдан очгин тилингни,
Ошиққа изҳор эт сирру ҳолингни,

Парилар маконин баён айлагин.

Сўзлай берсам ҳар сўз келар тилимга,
Муборак этагинг тутдим қўлимга,
Қора бобо солди мени йўлимга,
Гўзаллар маконин баён айлагин.

Сен айтмасанг, мушкулларим ечилмас,
Парилар қўлидан шароб ичилмас,
Дармондаман, борар йўлим очилмас,
Жононлар маконин баён айлагин.

Сенинг илминг дарё каби равондир,
Махфий сирлар замирингда аёндир,
Ирамбоғни излаб ақлим ҳайрондир,
Ул боғнинг йўлларин баён айлагин.

Гўрўғли дер, чиқдим туркман элидан,
Қирқ йигит олдидан, Чамбилбелидан,
Кўнглим баҳра олди баҳор гулидан,
Гулжамоллар йўлин баён айлагин.

Шунда Хизир бобо Гўрўғлибекнинг сўзларини хўб майдалаб эшитиб олиб, ундан кейин Гўрўғлибекка қараб: – Эй, Гўрўғлибек, аввалдан сенга Юнус билан Мисқолни насиб қилган. Эсингда бўлса, чилтонлар ғорида ғовсул-ғиёс ўзингга айтган эди. Энди қандай бўлса ҳам бир баҳона билан шу Юнус, Мисқол париларни сен олишинг керак. Шуйтиб, билсанг, Ирам боғи ҳам бир бўлак дунё. Ирамбоғининг ичида ҳам араб, ажам, фаранг, ўрус, чурчут, армани, тожик, ҳинду, хитой, хўтан, қизилбош, туркман, қозоқ, қалмоқ-баридан бор. Ҳозир Ирам боғида Шоҳжаҳон деган подшоси бор. Бутун Ирамга, қъни Ирам дунёсига бир ўзи шаҳаншоҳ. Ўзи туркман, уруғи така. Оға Юнус пари шу Шоҳжаҳоннинг қизи. Мисқол пари Кўҳи Қоф подшосининг қизи. Оға Юнус пари билан дўст. Ҳар пилла Оға Юнус парини олсанг, Мисқол парини ҳам оласан. Ирам боғини излаганинг билан топа олмайсан. Фақат бир ғордан борса, бўлади. У ғорнинг оғзида шайтоннинг набираси ётган бўлади. Исми Фарқис дев. Икки бошли аждарҳога ўхшаган, шум баччағар. Ирам боғининг исини олиб, ўша ғорни уқ қилиб олган. Лекин Ирам боғига ўтишга танаси сиғмайди. Сен бориб ўша Фарқис девни ўлдирсанг, Ирам боғига шу ғор билан ўтиб боришинг мумкин. Таваккал қилиб

йўлга туш. Шу кетиб бораётган бир тўда каптардан кўзинг адашмасин. Лекин дев билан урушсанг, кўзидан ур, – деб Хизир бобоси Гўрўғлибекка яна бир неча сипоҳилик ҳунарларидан ҳам ўргатиб, оқ фотиҳа бериб жўнатди.

Гўрўғлибек чорбоқчадан чиқиб, ғиротини миниб, учиб бораётган бир тўда каптарларнинг орқасидан ҳайдаб кетди. Жонивор ғиркўк ҳам энди таваккал йўлига тушганини билиб, ерни тирнаб-тирнаб, ҳалқуми ғариллаб, шамолдай шариллаб, ердан қирқ газ баландга кўтарилиб, парвоз айлаб кета берди. У ёқларда жазирама иссиқ экан. Шунда Гўрўғли ҳам, ғиркўк ҳам ёмон ташна бўлиб бораётир. Маякдай чўл, ғирот шунча учгани билан ҳеч бир ободлик ерга етмайди. Шунда узоқдан бир булут кўриниб, шу булутдан салқинлик сезиб, баҳра олган ғирот бурилиб, шу булут томонга ҳайдай берди. Бир пилла булут ҳам яқинлашиб, каптарлар ҳам шу булутнинг орасига кириб йўқолиб, шалдир-шулдир пўстагини қоқиб, булут ёмғир қуйиб, Гўрўғлибек ҳам отини дарров бир тепанинг устида тўхтатиб, отдан тушиб, қумтепадан бир ҳовузча ясаб, ҳовузчага ёмғир суви тўлиб қолиб, шу ҳовузчадаги сувдан мис чойдишни тўлдириб олиб, қолганига ғиротни суғориб, қондириб олди. Ҳа демай ёмғир ўтиб кетди. Энди Гўрўғлибекнинг ҳам чойнак, ҳам чойдиш ҳисобида олиб юрган чумоқли мис чойдиши сувга тўла эди. «Энди бир дам олиб, чой ичиб, чилим чекиб олмоқ керак», – деб Гўрўғлибек ўтин териб келиб, уч дона тошдан ўчоқча қилиб, олов ёқиб, чой қайнатиб олиб, хуржиндан иккита сут кулча чиқариб, таркашдан чинни пиёлани олиб, кайф қилиб овқатланиб, чойга қониб олиб, ундан кейин халтасидан пичи оқ тамакини олиб, чилимнинг сархонасига солиб, қизил чўқлардан сархонага ташлаб, хилпиллатиб-хилпиллатиб чекиб олиб, кайфини қондириб, кўнглини тиндириб, чойнак ва чилимни қоқиб хуржунига солиб, ғиротини бошқадан қашлаб, абзаллаб олиб, ғиротига миниб, бир-икки сойдан ошиб, бир катта тепага чиқиб қараса, нар ёқда бир тоғ бор экан. Шу тоғнинг ўнгирида ётган Фарқис дев одамзоднинг исини олиб, чиқиб кела берди.

Ҳайбати дарёдай тошиб келади,
Қирлардан қиялаб ошиб келади,
Одамзоднинг исин олиб баччағар,
Оғзин очиб, тоғдан тушиб келади.

Тўрт оёқли, икки бошли баччағар,
Турқига қарасанг, мисли аждаҳор,
Олов қип сочади оғзидан заҳар,
Ҳар силтаниб етмиш қадам йўл босар,
Ғариллаганига тоғу тош титрар.

Ҳар кўзи тобоқдай, олов сочади,
Наърасига тоғу тошлар кўчади,
Шамолидан кўз-қулоқлар шариллаб,
Ҳеч ерда тўхтамай берман қочади.

Тирноқлари ер бетини тилади,
Тупроғига жарлар тўлиб қолади,
Дарвозадай оғиз очиб баччағар,
Оч офатдай берман қувиб келади.

Парқиллаб жонивор ғиркўк ҳуркади,
Кўзлари пир-пирлаб жуда қўрқади,
Қараса, келади ёмон бир махлуқ,
Гўрўғлибек занғар дейиб боқади.

Садоғидан дарров тўртта ўқ олди,
Иккисин тайёрлаб панжага солди,
Бирини тишлади, бирин ёронлар,
Ўқ-ёйининг гирдишига жо қилди.

Бирин-бирин отди Фарқис кўзига.
Девнинг қони оқиб тушди юзига,
Кўзидан айрилиб энди баччағар,
Ҳоври паст бўп қайта берди изига.

Шунда ғирот ҳам, Гўрўғлибек ҳам ўзини ўнғғариб, юракларини босиб олиб, Гўрўғлибек девнинг орқасидан етиб, ханжари билан уч-тўрт жойидан уриб, девнинг ишини тамом қилиб, ўнгирнинг ичи билан ғиротни ҳайдаб, минг қадамча чамаси юриб, бир ёқда нимкалагина ёруғлик борлигини билиб, яна бир оз ғиротни ҳайдаб, ғорнинг у ёқдаги оғзидан чиқиб қолди. Гўрўғлибек шундай қараса, нарироқда бир катта ариқ сув оқиб борақпти. Ариқнинг нар ёғида бир кичкинагина ҳовлича. Ҳовличанинг ичида гулхайри ва қабоқлар ўсиб гуллаб ётибди экан. Гўрўғлибек: «Эй, бу ерларда эл бор экан», – деб шундай ғиротнинг жиловини буриб ҳовличага ўтса, ҳовличанинг нарёғида бир катта кўча бор экан. Кўчанинг нарги тўғрисида бир катта

дарвоза очиқ турган экан. Гўрўғлибек шундай дарвозадан ичкарига кириб, оғзи очилиб ҳайрон бўлиб қолди. Қараса, тутлар пишиб, тагига тушиб, гуллар очилиб, тўкилиб, сочилиб ётибди. Деворларга қараса, бир ғишти тилладан, бир ғишти кумушдан, ерларига мушку анбар сепилган, бир хил дарахтларнинг кундаси тилладан, шохаси кумушдан, барглари зағфирондан, чумак ниллардан бўлса, шираю шарбатлар чиқиб турибди. Гўрўғлибек отидан тушиб, мевахўрлик қила берсин, энди гапни Юнус, Мисқол парилардан эшитинг.

Гўрўғли Чамбилда туш кўрган кечаси Мисқол пари Кўҳи Қофдан Оға Юнус париникига қидириб келиб, оға Юнус билан иккови бир жойда ётиб, улар ҳам тушларида Гўрўғлибекни кўриб, ошиқ бўлган эдилар. Шундан бери бир неча кун ўтиб: «Бизлар тушимизда кўриб, ошиқ бўлган одамзод Ирам боғда сизлар билан топишаман, деган эди, нега энди у келмайди», – деб Юнус, Мисқол парилар шу сўзларни айтди:

Келаман, деб йўлга илҳақ айлаган,
Бир кун уйқумизда бизга сўйлаган,
Созин чертиб, муқом ташлаб куйлаган,
У савлатли Султон нега келмади?

Қиёдан қараши жуда ҳам қатти,
Ўқдайин санчилиб, диллардан ўтди,
Ўн олти кун балки зиёд бўп кетди,
Бунда бўлиб, меҳмон нега келмади?

Йигитни маст этар жонон адоси,
Сувда чайқалгандай райҳон тўдаси,
Бугун эди анинг келар ваъдаси
Ул офатижон нега келмади?

Қора қошлар қалам бўлиб қийилмиш,
Ярашиққа кўкиш холлар қўшилмиш,
Биздайларга алҳаваслар қойилмиш,
Тушда кўрган ўғлон нега келмади?

Раҳматулла бизни кўриб юрибди,
Кўркимизга жило бериб юрибди,
Муҳаббат нашъасин суриб юрибди,
Ул куйлаган достон нега келмади?

Раҳматулла бизни ёзиб юрибди,
Қиссамиздан достон тузиб юрибди,
Таъриф айлаб ҳар бир деган сўзларни
Эл устида учиб-кезиб юрибди.

Раҳматулло ака бизни билади,
Шуйтиб қўшиқ ичра таъриф қилади,
Аввалидан ҳам гўзал эди кўркимиз,
Мақтагансай яна гўзал бўлади.
Шу қўшиқдан кимки олса нишона,
Ирам боғни осон топиб олади.

Мисқолжон, дол бўйинг менгзайди гулга,
Ул ўғлон келмаса, тушармиз йўлга,
Парвоз айлаб ўхшаб шайдо булбулга,
Ваъда берган полвон нега келмади?

Юнусжон, бўлибман ажаб паришон,
Кийибмиз хилладан қирмизи алвон,
Келармикан, келмасмикан у ўғлон,
Суюкли меҳрибон нега келмади?

Худди шунда Гўрўғлибек мевага тўйиб, Ирам боғнинг деворининг тубига бориб, эшигининг қамоқли эканини кўриб, Ирам боғининг сирти шундай яхши, ичи қандай экан, деб турди. Ичкарида Оға Юнус пари билан Мисқол парининг қирқтадан саксонта канизаги сайил боғ айлаб юрар эди. Гўрўғлибек худди шунда бир дарахтнинг тагида жуда йигитлик авжига миниб, созини чертиб, шу сўзларни деб ўтирар эди:

Сози суҳбат айламакка
Ҳамдам керакдир йигитга,
Кеча-кундуз мунисликка
Жонон керакдир йигитга.

Атвори мулойим хўйли,
Жамоли қуёшли-ойли,
Кенг қучоқли, баланд бўйли,
Дилдор керакдир йигитга.

Боғу бўстон кўнгил шоди,
От бўлур одам муроди,
Асли барно паризоди,

Бир ёр керакдир йигитга.

Товус бўлиб товланмоққа,
Қўша кўнгил овланмоққа,
Тирикликка бовланмоққа
Рўзғор керакдир йигитга.

Гўрўғлибек бўлди беҳол,
Бир кўриниб Юнус, Мисқол,
Канизлари, бир хабар ол,
Меҳрибон керакдир йигитга.

Шунда Гўрўғлибекнинг бу сўзини канизаклар эшитиб қолиб, барчаси қайтиб бориб, канизакларнинг тилидан Оқчагул дегани бориб, Юнус парига қараб, кўрганларини айтиб, бир сўз деди:

Паризодим, эшит арзу сўзимни,
Ирамнинг ортига биров келибди,
Қўшиқ айтиб, қилиб оҳу фиғони,
Магарам бир сенга шайдо бўлибди.

Булбул кеби хушдир анинг овози,
Овозига жўрдир қўлида сози,
Узоқдан келганга ўхшар парвози,
Боғчанинг сиртига биров келибди.

Ўз шовқинда турфа-турфа сўзлайди,
Магар шунда йўқотганин излайди.
Қўшиғи мақолдор, баланд парвозли,
Билмам қандай барно қизни кўзлайди,
Деворинг сиртига биров келибди.

Овозин одамзод деса бўлади,
Одам бўлса, бунда қандай келади,
Ё билмайман, келиш йўлин билади,
Ирамнинг сиртига биров келибди.

Сенга арзин айтар мендай гажакдор,
Мени қилма бу сўз учун гуноҳкор,
Хабар бердим, энди ўзинг биласан,
Иш қилиб далада боша бир гап бор,
Боғингнинг сиртига биров келибди.

Оқчагул дер айтмаган сўз қолдими,
Қ билманам, менга бир гап бўлдими,
Қулоғимга бошқа сазо келдими,
Боғингнинг сиртига биров келибди.

Паризодим, сенинг ҳуснинг қгона,
Қгона ҳуснингга Мисқол дугона,
Иккингиздан ўзим бўлай первона,
Деворнинг сиртига биров келибди.

Ана шунда оға Юнус пари Мисқол парига қараб, табассум қилиб турганда, Мисқол пари оға Юнус парига қараб: – Мабода тушимизда кўрган йигит бўлмасин. Юнусжон, Оқчагулни юбор, Ирам боғнинг сиртидан бир хабар олсин, – деб шу сўзни айтди:

Оқчагулга амр этсанг-чи, Юнусжон,
Даладаги меҳмон бизга бўлмасин,
Кўриб келсин кимлигини билайлик,
Бизнинг меҳмон бўлса хизмат қилайлик,
Ирамбоғ ичига олиб келайлик,
Даладаги ўғлон бизга бўлмасин.

Оқчанинг қурийди оғиз сўлаги,
Чайқалар гул билан Ирам йўлаги,
Меҳмонимиз бўлса кўнгил тилаги,
Келиб турган меҳмон бизга бўлмасин.

Баҳрим очилади боғда лоладан,
Мушку анвар анқиб келса қаладан,
Оқча чиқиб хабар олсин даладан,
Ташқа[236] келган меҳмон бизга бўлмасин.

Сенга сўзлаб турар мендайин пари,
Ўзингсан Ирамда ҳўблар сарвари,
Юзинг офтоб, Мисқол кўзинг миштари,
Сиртга келган меҳмон бизга бўлмасин.

Сендан сўраб турар мендай гажакдор,
Кўҳи Қоф юртида ўзим номидор,
Меҳмон жамолига Мисқол интизор,
Қўшиқ айтган меҳмон бизга бўлмасин.

---

[236] Ташқарига.

Бу сўзни оға Юнус пари Мисқол паридан эшитиб: – Ҳа, қурғур, жуда бўй етиб, энди айниб борақпсан. Сенга қолса, кўча-кўйда санғираган, ҳангираганларни чақириб, базму муҳаббат қила берса-да. Оқчанинг бемаза таърифига ишонмай ўл-да. Бир бу бўлса, ўзи бир ёр-ғамгузор топмай, ўлиб юрган шаллақи-да, – деса, Мисқол пари аччиқланиб, оға Юнус парининг сўзини кесиб: – Ҳа, биламан сени. Сен мендан ўша тушимизда кўрган ўғлонни рашқ қилаяпсан. Ол эмаса, ўзинг ўша ўғлонни чақириб ола бер. Мен энди сенинг билан дўст бўлмайман. Канизакларим, чоқ бўлинглар, энди Кўҳи Қоф кетайин, – дей берди. Шунда Оға Юнус пари: – Ҳе, кетсанг, кет. «Индамангиз калга, ўзи келар ҳалга», дегандай араз урганингга ўзинг пушаймон еб қоласан, деяпти. Лекин Мисқол пари шаштидан тушмай, қирқ канизагини тўплаб, ўзи билан қирқ бир каптар бўлиб, Кўҳи Қофга қараб, фалакка парвоз қилиб учиб кетди. Аммо оға Юнус пари шордан тушиб, Оқчагулни олдига чақириб: – Қани, ташқаридан бир хабар ол-чи, келган одамзод ким экан, – деб Оқчагул канизига қараб, бир сўз деди:

Ташқаридан хабар ол-чи, Оқчагул,
Ажойиб сўйлаган одам ким экан,
Мақтайсан билгандай, тоза мақтайсан,
Соз чолиб куйлаган одам ким экан?

Чиқиб билгин асли ўсган элини,
Тилар экан Ирамнинг қандай гулини,
Каззоб бўлса, тутиб кесгин тилини,
Ажойиб сўйлаган одам ким экан?

Сўра аҳволини, баён айласин,
Саргузаштин сенга достон айласин,
Кимлигин очиқча аён айласин,
Соз чолиб куйлаган одам ким экан?

Кўриб келинг унинг қадди-бастини,
Қандай билмиш йўлнинг баланд-пастини,
Билса, келмиш кимнинг қилиб қасдини,
Ажойиб куйлаган одам ким экан?

Доно бўлса, хуррам қилиб кулдиргин,
Ширин сўзлар билан кўнглин тўлдиргин,
Кимлигини аввал менга билдиргин,

Соз чолиб куйлаган одам ким экан?

Бидирмоқ толғирдир тоғларнинг тоши,
Қийиқдир бир неча санамнинг қоши,
Оқчагул, Юнуснинг бўлгин сирдоши,
Бор қани, куйлаган одам ким экан?

Бу сўзни олға Юнусдан Оқчагул канизи эшитиб, қоқиниб-нетиб, Ирам боғнинг ички ҳалқасини тортиб, дарвозани очиб, ташқарига чиқиб қолди. Шунда Гўрўғлибек қараса, Ирам боғнинг дарвозаси очилиб, бир узун сочли, чикка бел, қалам қошли, оқ қовоқ, оқ камзулли, михчали кавушли, енгилнамо канизак чиқиб келаяпти. Гўрўғлибек бу канизакни кўриб: «Воҳ Юнус, Мисқол париларнинг канизи шундай, ўзи ким қандай», – деб канизакка қараб, муртини тоблаб уч бураб, Юнус билан Мисқолни сўраб, бир сўз деди:

Жамоли ой, қадди барно канизак,
Ирам ичра қўш парини кўрдингми,
Бошдан оёқ тўла, зебо келинчак,
Шунда ҳўблар сарварини кўрдингми?

Бирининг ноз ичра кўзлари тикка,
Бирининг белидир толмади чикка,
Хабар бер алардан мендайин бекка,
Боғ ичинда қўш парини кўрдингми?

Бирининг оёқдан-боши келбатли,
Бирининг атвори малак сифатли,
Ҳар кўнгилга меҳрин ёди иффатли,
Ичкарида қўш парини кўрдингми?

Бирининг боққанда кўзи сузилмиш,
Бирининг ишқига жонлар узилмиш,
Азалда ўзлари менга ёзилмиш,
Ирам боғда қўш парини кўрдингми?

Бирининг оқ юзи ойдай балқийди,
Бирининг оққўли, қоши қалқийди.
Тиниқлиги тиниқ сувдай чалқийди,
Гул сайрида қўш парини кўрдингми?

Бирининг лабида қорача холи,

Бирининг биридир худди мисоли,
Қўша офтобдайин кўрки-жамоли,
Ичкарида қўш парини кўрдингми?

Ҳар иккови уйқум ичра кўринди,
Шу ёққа талпиниб кўнглим уринди,
Нозли каниз, кўрсанг, хабар бер энди,
Шу гулбоғда қўш парини кўрдингми?

Гўрўғли Хизирдан топди башорат,
Ирамнинг йўлига қилди ишорат,
Эна қиз, дўлта қиз, бўйларинг жаннат,
Хабар бергин, қўш парини кўрдингми?

Бу сўзларни Оқча каниз Гўрўғлибекдан эшитиб, кўзини сузиб, ўзини тузиб, чиккабел бўлиб, мийиғида кулиб, дуррачасининг бир учини тишлаб, уялган бўлиб, бир дарахтнинг танасига ярим танасини тортиб, ерга қараб, маликам шу Ирам боғида, деб баён қилиб, бир сўз деди:

Мен бўламан Юнус пари канизи,
Хотиржам бўп туринг, ўзи шу ерда,
Бориб туриб сиздан хабар берайин,
Рухсат берса, кейин олиб кирайин,
Бу гапларни яхшиликка йўрайин,
Шунда тўхтаб туринг, пари шу ерда.

Қиш чиллада нор туялар маст бўлар,
Бунда келган сиздай найзадаст бўлар,
Шаштингиздан мендай жонон паст бўлар,
Бир оз тўхтаб туринг, пари шу ерда.

Бир неча санамнинг қобоғи дурдай,
Сизга сўзлаб турган мендайин ҳурдай,
Сизни билай деди, маликам сўради,
Гартак тўхтаб туринг, пари шу ерда.

Хизматига ҳақлламай қайтайин,
Бориб туриб унга сизни айтайин,
Ҳар на деса, келиб баён этайин,
Кутиб тўхтаб туринг, пари шу ерда.

Сўзин тамом этсин мендай гажакдор,

Ҳар кун сайилгоҳим Ирамдай гулзор,
Бош канизидирман, хизматга тайёр,
Бир оз тўхтаб туринг, пари шу ерда.

Паризод орқасига қайтиб кета берди. Гўрўғлибек бу чиройли, қадди расо, ўзи барно канизакнинг яна қайтиб дарвозадан ичкарига кириб кетганини, дарвозани ичидан ҳалқа ўтказиб беркитганини билиб, бу пари канизакнинг сўзидан Гўрўғлибекни билиб кетгани, кейин бориб маликасига айтгани кетганига тушиниб, дарвозага яқин бир дарахтнинг тубида ўтириб турди. Оқчагул оға Юнус парининг олдига бориб, Гўрўғлибекни таъриф қилиб, бир сўз деди:

Одамзод элидан биров келибди
Ирам боғдан бир тоза гул узгани,
Магар ҳам ўзингга шайдо бўлибди,
Келмиш жамолингдан бўса узгани.

Жамолингни уйқусида кўрибди,
Кўриб туриб тоза кўнгил берибди,
Карам қилсанг, сиртда қараб турибди,
Келибди ҳуснингдан бир бол узгани.

Хизир бобо раҳбар бўбди йўлларда,
Сўнадай кезибди ойдин кўлларда,
Қиё боқса, акси қолар дилларда,
Келибди бир сенга қадаҳ сузгали.

Гўрўғли деб баён этди исмини.
Мен билмайман одатини, расмини,
Йўлингда ошиқлик деди касбини,
Келибди сениман боғда кезгали.

Оқчагулнинг ақли кетди, лол бўлди,
Оқ юзга ярашган кичик хол бўлди,
Чеккангга осилган райҳонгул бўлди.
Келибди чеккангдан бир гул узгали.

Бу сўзни Оқчагулдан оға Юнус пари эшитиб: – Бўлмаса, у одамзодни қошимга келтир. Қани, таърифлаганингча бормикан, – деб Оқчагул канизга қараб, марғулини бураб, зулфини тараб,

биқинини тираб кериниб, ойнага қараб, лабини тишлаб, кўнглини хушлаб, бир сўз деди:

Ирамбоғда искамакка
Кўкатлар ялпизи яхши,
Турли алвон ранг ичинда
Нопармон қирмизи яхши.

Йигит кўнглин эритмакка,
Айтганига юритмакка,
Кайф-сафога доритмакка
Бизнинг элнинг қизи яхши.

Оқчагул бор, келгин бошлаб,
У меҳмоннинг дилин хушлаб,
Ёрнинг сочин белга ташлаб
Ишва қилган кези яхши.

Оқчагул, бор, бунда келсин,
Барчамизни хуррам қилсин,
Бизнинг билан ҳамдам бўлсин,
Гаплашмакка ўзи яхши.

Юнус уни тушда кўрган,
Ишқибози бўлиб юрган.
Меҳмонимнинг келиб турган
Тўтиёдай изи яхши.

Бу сўзни Оқчагул Юнус паридан эшитиб, таъзим қилиб, йўрғалаб орқасига қайтиб келиб, дарвозанинг ҳалқасини тортиб, дарвозани очиб, ташқарига чиқиб, дарров Гўрўғлибекни имлаб чақирди. Бетоқат бўлиб ўтирган Гўрўғлибек дарров ғиркўкка миниб, канизакнинг орқасидан тушди. Бир пилла Гўрўғлибек ичкарига кирса, кўз кўрмаган, қулоқ эшитмаган бир манзилгоҳ, ҳеч қўйинг, гуллар очилган, тўти, булбул, қумрилар сайраган, товуслар таралган, бутун атроф кўм-кўк, дарахтлар ва анвойи гуллар билан ўралган, ҳамма ёқдан ипор анқиб ётибди. Бундай жойларга келгандан кейин жонивор ғиркўк адаб билан бир мақомга солиб юради. Канизак бўлса, поқдан поқга, боғчадан равоқчаға, равоқчадан токчага, токчадан чорбоғчаға, ундан йўлкага, йўлкадан қўшки айвонларга қараб, михчали ковушни тирсиллатиб, Гўрўғлибекни бошлаб бораётир. Бир катта кўлдай

бир ерда бир олий айвон бор экан. Бу айвон Оға Юнус парининг ўтирган жойи эди. Оға Юнус парининг қирқин канизаклари Гўрўғлибекни бардор-бардор қилиб, отидан тушириб олиб, Оға Юнус парининг олдига ўтқаздилар. Гўрўғли ҳам қарчиғай нопармон баргли дарахтнинг шохасига қўнгандай, Оға Юнус пари билан кўришиб ўтирди. Шунда Оға Юнус пари кўзини сузиб, ўзини тузиб, гажак бел бўлиб, ойдай тўлиб, Гўрўғлибекка қараб, Ирам боққа нима сабабдан келганлигини сўраб, биқинига қўлини тираб, лабини буриб, қошини кериб, ўзини танимамишга солиб, бир сўз деди:

Қарчиғай келбатли, эй, барно йигит,
Бу ерларга кимни излаб келасан,
Жавоб бер сўзимга, азиз меҳмоним,
Ирамбоққа кимни излаб келасан?

Тарзингга қарайман нодон боласан,
Ҳали очилмаган боғда лоласан,
Бу гулшанга келиб нима қиласан,
Бу ерларга кимни излаб келасан?

Бўз йигитсан, ҳар дам тошиб тўласан,
Мен билмайман қай элатдан бўласан,
Аввалдан ҳам кўрибмидинг ўзимни,
Юнус дейсан, уни нима қиласан,
Ирам боққа кимни излаб келасан?

Бу ерларга келган нобуд бўлади,
То қиёмат шу манзилда қолади,
Бунга жондон умид узган келади,
Бу ерларга кимни излаб келасан?

Қизил гулнинг бўлар ўткир тикани,
Қонатади агар тақса чакани,
Бу ер бўлса париларнинг макони,
Ирам боққа кимни излаб келасан?

Айтгин менга, ниятингни билайин,
Ишласанг, хизматга қабул қилайин,
Агар бўлсанг бир гизангар бемаза,
Ҳалокатнинг зиндонига солайин,
Бу ерларга кимни излаб келасан?

Мени билсанг, париларнинг подшоси,
Жамъи ҳўбларнинг бир бебаҳоси,
Кўрким сулувликда фалакнинг моси,
Бу ер эмас одамзоднинг маъвоси,
Ирам боққа кимни излаб келасан?

Шунда Гўрўғлибек бу сўзни Оға Юнус паридан эшитиб, ўз дарду ҳолини баён қилиб, оға Юнус парига қараб, бир сўз деди:

Жамолинг ўхшаса осмонда ойга,
Қошларинг менгзаса тортишма ёйга,
Қайрилиб боқсанг-чи мен каби бойга,
Қилмишинг ёқами сира худойга.

Ёшлигимда отга кўнгил берганман,
Бир кун от йўқотиб излаб юрганман,
Ой Юнусжон, Мисқол билан ўзингни,
Кир ювган суратда шунда кўрганман.

Чамбилда бир кеча кўрдим тушимда,
Мисқолман эдинглар анда қошимда,
Кулиб ғамза айладинглар бошимда,
Ҳали ўзим йигирма бир ёшимда.

Бўйларинг бўйимга муносиб тушмиш,
Сизларни ўзимга азалда қўшмиш,
Бир кеча бординглар, уйғонсам тушмиш,
Оламда ошиқлик ажойиб ишмиш.

Мисқолингман чоқ бўл Чамбилбелига,
Шодлана қайтайлик Ёвмит элига,
Туркман эли муштоқ Ирам гулига,
Ҳамдам бўлгин энди Равшан улига.

Бу сўзни оға Юнус пари Гўрўғлибекдан эшитиб, бир неча жойдан тимсол келтириб, марғулини тараб, зулфини бураб, Гўрўғлибекка қараб, бир сўз деди:

Ошиқлик даъвосин қилма, одамзод,
Одамзод тез этар вафосин барбод,
Ирамбоғ қизлари барчаси озод,
Вафоси йўқ, бевафога тегмайди.

Одамзод аёлин қиларлар банда,
Бир хиллари заҳар солгич газанда,
Ирамнинг қизлари қйрар чаманда,
Вафоси йўқ, бевафога тегмайди.

Одамзод аёлин уриб хор этар,
Беркитиб, шамолга, нурга зор этар,
Ирам қизи севганини ёр этар,
Вафоси йўқ, бевафога тегмайди.

Одамзод аёлга бермас ихтиёр,
Аларнинг аёлга деса кўнгли тор,
Ирамнинг қизлари озод, бахтиёр,
Вафоси йўқ, бевафога тегмайди.

Одамзод аёли эрига чўри,
Сўроқсиз иш қилса, ўзининг шўри,
Ирамнинг қизлари биҳиштнинг ҳури,
Вафоси йўқ, бевафога тегмайди.

Одамзод аёлга қилади жанжал,
Хотиннинг юргани гуноҳ ва увол,
Одамзодни демас Юнусман Мисқол,
Вафоси йўқ, бевафога тегмайди.

Гўрўғлибек оға Юнус парининг бу сўзига жавоб бериб, бир сўз деди:

Нозли, карашмали, созли паризод,
Жонимдан ҳам ортиқ севганман сени,
Чамбилга обориб ўзинг хон қилиб,
Хизматинг қиламан деганман сени.

Чамбилбелга элтиб, ўзинг хон қилиб,
Балки танам ичра азиз жон қилиб,
Ўзимни ўзингга меҳрибон қилиб,
Хизматинг қиламан деганман сени.

Чамбилбелга юргин, бирга бўламан,
Бундағингдан зиёд азиз қиламан,
Ошиқман, ишқингда тошиб-тўламан,
Жонимдан ҳам ортиқ суйганман сени.

Бошингга кийганинг олтин удаға,
Сени олсам шукур этаман худога,
Дол бўйингдан ҳар дам бўлиб садаға,
Хизматинг қиламан деганман сени.

Қиё боқмай банди-бўғним бўшатма,
Сарсон айлаб суягимни қақшатма,
Суюшимни бул ҳавасга ўхшатма,
Жонимдан ҳам ортиқ суйганман сени.

Чамбил борсам, қирқ йигитим хизматда.
Бўладирсан оғаликда иззатда,
Қурбонинг бўларман, жоним, албатта,
Хизматинг қиламан деганман сени.

Бирга юргин, Гўрўғлини зор этма,
Ўлдим-бўлдим, мунча интизор этма,
Ҳар алҳавас номардини ёр этма,
Жонимдан ҳам ортиқ севганман сени.

Бу сўзни Гўрўғлидан эшитиб, оға Юнус пари гулдай очилиб: – Баракалла, Гўрўғлибек, мен сени синамоқ учун шунчаки ҳазиллашган эдим. Тағи кўнглингга қаттиқ олиб юрма. Менинг отам Шоҳжаҳон ўз ихтиёримни ўзимга бериб қўйибди. Кимни хоҳласам, тега бераман. Билсанг, мен ҳам сени олдиндан тушимда кўриб, Мисқол дугонам билан бирга сенга ишқибоз бўлиб юрган эдик. Аммо Мисқол пари Кўҳи Қофга ҳозиргинанинг ўзида мендан араз уриб кетди. У девни юбориб сени мендан олиб қочиб кетмоқчи бўлдию, лекин Ирамбоққа дев келса, қаноти куйиб кетишдан қўрқиб, рашки ёмон, ўлгир ҳозир оёғи куйган товуқдай Кўҳи Қофда типирчилаб юрибди. Энди сен созингни олгинда, Мисқолойни чақириб, бир сўз дегин. Ўлгурнинг қулоғи жуда соқ. Кўҳи Қофда бўлса ҳам, эшитиб, етиб келади, – деди. Шунда Гўрўғлибек созини қўлига олиб, бир мақомга чалиб, Мисқол парини чақириб, бир сўз деди:

Кўҳи Қофлик Мисқол пари,
Ирам боққа етиб келгин,
Шу фурсотда ёлғиз ўзинг,
Ҳузуримга етиб келгин.

Жавоб бериб девларингга,

Қўйиб юбор товларингга,
Сайр айласин сувларингга,
Ёлғиз ўзинг етиб келгин.

Оға Юнус бунда ёрим,
Сен ҳам келгин кўз хуморим,
Сени куйлаб чалар торим,
Тезроқ бунда етиб келгин.

Висолингга харидорман,
Дол бўйингга талабгорман,
Йўлгинангга интизорман,
Дарҳол бунда етиб келгин.

Кўҳи Қофда мисқол пари,
Ўзинг жононлар сарвари,
Гўрўғлининг сен хуштори,
Нозлар қилиб етиб келгин.

Ирам боғнинг кўшкида туриб Гўрўғлибекнинг айтган сўзини Мисқол пари Кўҳи Қофда туриб эшитиб, тўрт юз тўқсонта ғобон девларни олдига чақириб, уларга Кўҳи Қоф юртини топшириб, ўзи абил-ғубил кийиниб чоқ бўлиб, чақмоқдай оқиб, парвоз қилиб бир дақиқада Ирам боғига келиб қўниб, оға Юнус парининг орқасидаги дарчадан кириб, оға Юнус дугонасининг эгнидан ушлаб, лабини тишлаб, Гўрўғлибекка салом бериб турди. Ундан кейин Гўрўғлибек қанқайиб ўрнидан туриб, муроду мақсадига етиб, ўнг қўли билан Оға Юнус парини, чап қўли билан Мисқол парини қўлтиқлаб, Ирам боғнинг гулларини оралаб кетди.

Шуйтиб, Гўрўғлибек Оға Юнус пари билан Мисқол парини ёр қилиб, мурод-мақсадига етди. Энди Оға Юнус пари Ирам боғининг хил-хил мевалари билан, гулгун шароб, шаҳду шакар, қанту қандолатлари билан, қуш кабоблари билан зиёфатлар қилди. Шу орада Мисқол пари ҳам Гўрўғлибекни Ирам боғидан ташқари чиқариб, девларини чақириб, Гўрўғлибекни кўтаргизиб, Кўҳи Қофга олиб бориб, бу ҳам сих кабоблар, барра гўштлар ва турли хил Кўҳи Қоф мевалари билан шароблар ичириб, меҳмон қилиб, яна қайтариб келтирди. Оға Юнус пари Гўрўғлибекка Ирам боғида яшай берсак, деб кўрди. Аммо Гўрўғлибек сира кўнмаганидан кейин оға Юнус пари Шоҳжаҳондан розилик олиб,

Шоҳжаҳон ҳам Гўрўғлибек куёвини бир кун зиёфат қилиб, жавоб берди. Шуйтиб, оға Юнус пари канизаклари билан хўшлашиб, Чамбилга Гўрўғлибек билан қайтмоқчи бўла берди. Мисқол пари орқаларингдан ҳар пилла учиб етаман, деб Кўҳи Қофга қайтиб кетди. Гўрўғлибек ғиркўкка оға Юнус парини мингаштириб, Чамбилга қайта берди. Йўлда келаётиб, оға Юнус пари Гўрўғлибекнинг жонига тегиб, пулинг кўпми, ёки камбағалсанми, деб шу сўзни айтди:

Қўш парини олган йигит,
Ҳамён тўла пулинг борми,
Бирин-бирин баён этгин,
Бисотингда молинг борми?

Кўнгилларни хушламоққа,
Ҳар боватга бошламоққа.
Хизматингда ишламоққа,
Чўринг билан қулинг борми?

Тўти, булбул учирмоққа,
Тоза даврон кечирмоққа,
Баҳру дилни очирмоққа,
Боғча тўла гулинг борми?

Давру даврон кечирмоққа,
Эл кўндириб кўчирмоққа,
Зиёфатга ичирмоққа,
Қозон тўла болинг борми?

Кайфу сафо кетирмоққа,
Бадан терин қотирмоққа
Юнус, Мисқол ўтирмоққа,
Сув бўйинда толинг борми?

Оға Юнус парининг бу сўзини эшитиб, Гўрўғлибек аччиқланиб: – Одамнинг қадри пул билан, мол билан бўлмайди. Йигит гоҳида пулли бўлади, гоҳида бўлмайди, – деб оға Юнус парига бир сўз деди:

Йигит деган бирдай бўлмас,
Пулли бўлар, пулсиз бўлар,
Ҳамиша бирдай тошиб-тўлмас,

Молли бўлар, молсиз бўлар.

Давлат тириклик зийнати,
Мол эмас инсон ҳурмати,
Соғлик йигитлик қиймати,
Ҳалол бўлса эр нияти,
Пулли бўлар, пулсиз бўлар.

Ҳисоб эмас киши тоши,
Соғ йигитнинг бахт йўлдоши,
Бут бўлса нон билан оши,
Соғ бўлса одамнинг боши,
Молли бўлар, молсиз бўлар.

Соғ бўлсин йигитнинг тани,
Эсон бўлсин ширин жони,
Тиркалиб ўтган замони,
Киши ёнида ҳамёни,
Пулли бўлар, пулсиз бўлар.

Тақдирига кўнар банда,
Баланди паст ҳар маконда,
Гўрўғли бўлса омонда.
Молли бўлар, молсиз бўлар.

Бу сўзларни Гўрўғлибекдан эшитиб, оға Юнус пари: – Ҳа, ўзингиздан қочира бердингиз. Сизда мол-ҳоллар йўқ шекилли, – деб Гўрўғлибекка пичинг урмоқчи бўлди. Гўрўғлибек оға Юнус парининг пичинг урмоқчи бўлаётганига тоза аччиғи келиб: – Сенга фақат пулли, молли эр керак бўлса, ҳозир отдан туш. Менга сенга ўхшаган хотин керак эмас, – деди. Оға Юнус пари Гўрўғлибекнинг бунчалик шашти қаттиқ эканини англаб, сўзини бошқа ёққа буриб: – Бу гап ҳазил, мен молу давлат десам, Ирамда қолмасмидим, – деб Гўрўғлибекнинг кўнглини кўтариб қўйди.

Шуйтиб, Гўрўғлибек Сари бобонинг ғорининг оғзида Холдор маҳрам ва Қирқ йигитлари билан айрилишганига бир кам қирқ кун бўлиб, ваъдадан бир кун қолганда, туркман юртига келиб қолди. Шундай бир дўнгликка чиқса, Мисқол пари олдиндан келиб, шу дўнгда ўтирибди. Гўрўғлибек оға Юнус парини ҳам шу ерга тушириб, Мисқол парига минмак учун шу ораликдан бир от

излаб кетди. Энди Гўрўғлибекнинг отаси марҳум Равшан кўрнинг Кўктемир отидан эшитинг.

Равшан кўр Кўктемирни Ёвмитнинг бозорига сотиб юбориб, от бир такали туркманга тушган эди. Шу отдан бир байтал бўлиб, фалакнинг гардиши билан, байтал бир туркман чўпонига тушиб, бир кўк той туққан эди. Ҳали уч яшар ғўнон бўлса ҳам, ҳеч ким минги қила олмай, жуда асов-ҳуркак эди. Агар ҳуркса, том бўю тошлардан ҳақириб кетар эди. Шуйтиб, чўпонлар тойни Мажнункўк дер эди. Гўрўғли чўпонларга: – Бир сувори от топиб беринглар, – деб мурожаат қилса, чўпонлар шу Мажнункўкни кўрсатдилар. Бир майдон ғирот билан қувалаб, Мажнункўкни хўб айлантириб чарчатди. Мажнункўк ҳам асли-насли тулпорзод эмасми, ғиркўк отнинг ўзидан босим эканлигини кўриб ром бўла бошлади. «Зўрдан зўр чиқса тибир-тибир» дегандай, Мажнункўкни Гўрўғлибек тузоққа илдириб, озроқ тилла бериб, чўпон эгасидан сотиб олиб, париларнинг олдига қайтиб келди. Мисқол пари бир лаҳза кўздан ғойиб бўлиб, Кўҳи Қофдан Мажнункўкка эгар-анжом келтирди. Унгача Гўрўғлибек ғиркўкни оға Юнус парига бериб, ўзи Мажнункўкни қйдоқ миниб, бир икки чоптириб, тоза минги қилиб қўйди. Мажнункўк ҳам қариб Райҳон арабнинг бўз саманича бор эди. Гўрўғли шамолининг ўнг келганига тоза қувониб, Мисқол парини Мажнункўкка миндириб, оға Юнус парини ўзи ғиротга мингаштириб, бу куниси-қирқинчи кун Чамбилга қараб кела берди. Бу ёқда Холдор маҳрам, Қирқ йигитлар: – Гўрўғлибекнинг келадиган вақти бўлай дедиёв, – деб отланишиб, Хўжатоғидан ошган эди. Такалар элати томонидан икки отли билдираб кўриниб, кам-кам яқинлаб кела берди. Қарашса, Гўрўғлибек бировини мингаштириб, яна бир кўк отга тағи биров миниб келаяпти. Холдор маҳрам ва Қирқ йигит Гўрўғлибекнинг музаффар бўлиб, Юнус, Мисқол париларни олиб келаётганини билиб, олдига пешвоз чиқишиб, бардор-бардор қилиб, Чамбилга олиб қайтдилар.

Ана шуйтиб, Гўрўғлибек эсан-омон париларни олиб, Чамбилга қайтиб келиб, етти кеча-кундуз тўй қилиб, оға Юнус, Мисқол париларнинг никоҳини қийдириб, тездан тўшакни солиб, парилар билан кечаси хилват қилиб, кайфини суриб, паризод қучиб, уларнинг қўлидан май ичиб, мурод-мақсадига етди.

VI-Ҳасанхон

Чамбилда бир бева аёл бўлиб, Шодмон, Асом деган иккита жуда тегажоқ, бежоғим болалари бор эди. Шодмон билан Асом аввалари шохмон билан чумчук, мусичаларни уриб, кейинроқ Чамбилнинг сарҳовузига келиб қўнган ғуррак, сўналарни уриб, кейин милтиқ олиб, мерган бўлишиб қолган эдилар. Худди шу вақтларда «Исфиҳон шаҳрида тўрт уста бир ўқ-ёй ясаган эмиш. Кимда ким шу ўқ-ёйни торта олса, отиб, тўққиз филдан ўтказса, ёй ўша кишига берилади. Ёйни олган одамнинг доим ошиғи олчи, шамоли ўнг бўлади. Агар ҳар ким ёйни торта олмаса ёки тортса ҳам, отиб, ўқини тўққиз филдан ўтказа олмаса, тўрт юз тилла тўлайди», – деб Шодмон мерган билан Асом мерган эшитиб, энасининг борманг, деганига ҳам қарамай, Исфиҳонга жўнаб кетишдилар.

Бир куни Мисқол пари Гўрўғлибекка қараб:

– Ҳали давлатингда камчиликлар жуда кўп. Масалан, Исфиҳонда тўрт уста бирлигиб, бир катта ўқ-ёй ясаган. Ҳар ким шу ўқ-ёйга эга бўлса, ундан кейин ошиғи олчи, дегани деган бўлиб қолади. Ўқ-ёйнинг темири асли Рустам Достоннинг сари ёйининг темиридан. Мана, Шодмон мерган билан Асом мерган эшитиб, ўша ўқ-ёйни тортамиз, деб Исфиҳонга кетибди, – деб бир неча жойдан тимсол келтириб, Мисқол пари шу сўзларни айтди:

Эшит, сўзим, туркман элин султони,
Омонат оламда одамнинг жони,
Арзимни тинглагин, йўқдир ёлғони,
Ҳали камдир давлатингдан, Гўрўғли.

Баҳор бўлса дала-даштлар нам бўлар,
Зўрдан зўр топилса, қочиб гум бўлар,
Дейдурсан баробар менга ким бўлар,
Ўйларинг пуч, кавакдирсан, Гўрўғли.

От-овозанг узоқларга кетмайми,
Ҳар ғубонлар сенга талаб этмайми,
Арабдан, Хунхордан, Румдан, Фарангдан
Чамбилингга сонсиз қўшин етмайми,
Қўрқмас улар савлатингдан, Гўрўғли.

Хунхор подшоҳ божин талаб қилмайми,

Бож бермасанг, қўшин тортиб келмайми,
Уруш-жанжал, катта қирғин бўлмайми,
Улар қўрқмас ҳайбатингдан, Гўрўғли.

Биламан, таблада тулпор отинг бор,
Мажнункўкман ғиркўк хоназотинг бор,
Тўқсон тўққиз бекман арзу-додинг бор,
Шунда ҳам кам шавкатингдан, Гўрўғли.

Хонжаринг бор, найза билан ёйинг йўқ,
Бепарвосан, ҳаргиз ғаминг, ўйинг йўқ,
Олиб юрган анжомларинг дастури,
Жанг қилмоққа асл-ҳосил шойинг[237] йўқ,
Оқибатинг ўйлайсанми, Гўрўғли.

Исфиҳон шаҳрида устанинг кони,
Бари комил хизматкорлар макони,
Тўрттаси ясабмиш ажойиб ёйни,
Ул ўқ-ёй сенга лозим, Гўрўғли.

Шу ёйни ҳар кимса кўтариб турса,
Гиришин тўғрилаб нишонга урса,
Бир ўқ отиб тўққиз филдан ўткарса,
Шу ҳикматли ёйин ютиб олади,
Бўлмаса кўп уятли бўп қолади,
Ҳам уялиб тўрт юз тилла беради,
Усталар гарови шундай бўлади.

Мен эшитдим Шодмон, Асом кетибди,
У ҳикматли ёйга талаб этибди.
Ҳеч пилла жўнг туя нордан ўтмайди,
Фил кучин тошбақа бир жо этмайди,
Шодмон, Асом борган билан, Гўрўғли,
Ул ҳикматли ёйга кучи етмайди.

Ғўч йигитсан, ўзинг дарёдай тошсанг,
Ғиркўкингга миниб тоғлардан ошсанг,
Исфиҳонга етиб бориб, Гўрўғли,
Арзинг айтиб усталарга ёнашсанг.

Ҳиммат камарини маҳкам бойласанг,

---

237 «Ўзингга хос аниқ-ошкора уруш дастуринг йўқ», маъносида.

Ёйни отмоқни талаб айласанг,
Тўққиз филни қаторлатиб қўйган сўнг,
Ё, пирим, деб кўзлаб уриб тайласанг.

Сенга сўзлаб турган мендай гажакдор,
Бу сўз учун қилма мени гуноҳкор,
Мисқолой бор гапни айтди, Гўрўғли,
Борсанг, бормасангда сенда иҳтиёр.

Бу сўзни Мисқол паридан Гўрўғли эшитиб: – Рост айтасан, эй, паризодим. Ҳали менинг олдимда уруш кўп. Ғиркўк ва Мажнункўк билан чилтон берган найзамдан бўлак асбобларим йўқ. Бу гапни Мисқолжон, менга вақтида айтдинг. Бўлмаса, оға Юнус пари, Холдор дўстим ва Қирқ йигитлар мени сўраса, шундай бекларнинг аҳволидан бир хабар олиб келай, деб туркман ўбаларига чиқиб кетди, дегин. Бир ўқ-ёй учун овора қилиб юрайинми, – деб Гўрўғлибек Мисқол парига қараб, бир сўз деди:

Мен кетарман Исфиҳонга,
Паризодим, хўш қол энди,
Танлаб олган меҳрибоним,
Мисқол жоним, хўш қол энди.

Қатор-қатор турна ўтар,
Кўк юзидан сузиб кетар,
Йўллар туман, сонсиз диёр,
Балки анда кўнглим битар.
Суяр ёрим, хўш қол энди.

Исфиҳоннинг йўли узоқ,
Йўлларида кўпдир тузоқ,
Ўн, ўн беш кун Юнус билан,
Тушарман ўзингдан йироқ,
Қора кўзим, хўш қол энди.

Йўллар узоқ, тоғлар туман,
Қизилбошнинг тури ёмон.
Қайтар, қайтмасим даргумон,
Эй, гул юзим бўлгин омон,
Меҳрибоним, хўш қол энди.

Ғамгин хотир бўп юрмагин,
Бошинг солиб ўтирмагин,

Душманларга сир бермагин,
Шаҳло кўзим, хўш қол энди.

Биров сўрса, келар, дегин,
Эрта шунда бўлар, дегин.
Гул очилиб кулар, дегин,
Ширин сўзим, хўш қол энди.

Узоқ Исфиҳон диёри,
Бўлсин йигитнинг барори,
Гўрўғлининг суяр ёри,
Кўз хуморим, хўш қол энди.

Гўрўғлибек Мисқол парининг олдидан чиқиб, борхонасига кириб, керакли ёв-яроғини олиб, тақиниб, эҳтиётдан бир ҳамён тиллани ҳам олиб, хуржунига солиб, аста таблахонага бориб, ғиркўкини абзаллаб, ғиркўкка қараб, бир сўз деди:

Ёшлигимдан ҳамдам бўлган ғиротим,
Минг хирмон тиллага бермайман сени,
Қулли одам йиғилиб бўлса харидор,
Бир олам дунёга бермайман сени.

Жоним билан ҳар бир торинг баробар,
Изларинг баҳоси сўрса, минг тулпор,
Йўлиқиб нархини сўраса Хунхор,
Мен хирмон тиллага бермайман сени.

Сендай от дунқга бир бор келади,
Сен билан хотирим қйраб кулади,
Бир гардингга ким харидор бўлади,
Бир олам дунёга бермайман сени.

Туёғинг тилладан, кўзинг гавҳардан,
Хабаринг бор етмиш икки ҳунардан,
Нархинг сўрса, элчи келиб шоҳлардан,
Минг хирмон тиллага бермайман сени.

Жоним ғирот, тушунаман ҳолингга,
Қайси от тенг сенинг кўрку олингга,
Харидор бўлса душман бир тук ёлингга,
Бир олам дунёга бермайман сени.

Кучи етармиди босган изингга,
Ёш олдингми, жоним, қора кўзингга,
Боққан билан кўзим тўймас юзингга,
Бир олам тиллага бермайман сени.

Гўрўғлининг бир умрлик ғамхўри,
Балки танда ҳам қуввати, мадори,
Ҳайф Хунхор юртига изинг ғубори,
Ким бўлар сендай отнинг харидори,
Менг хирмон тиллага бермайман сени.

Унда жонивор ғиркўк думини ўйнатиб, кўзидан мўлт-мўлт ёшини оқизиб турибди. Гўрўғлибек сўзини тамом қилиб, ғиркўкни силаб-сийпаб, раббано, деб устига миниб, отининг ақл-заковатидан кўнгли тиниб, биров билиб, биров билмай, Чамбилдан чиқиб, Хўжатоғидан ошиб, бир неча туркман ўбаларига ёнашиб, Исфиҳоннинг йўлига тушиб, Асқар тоғига тармашиб бораётса, Шодмон мерган билан Асом мерган халталарини орқалаб, пиёда тоғдан берги ёққа қараб тушиб, қайтиб келаяпти. Гўрўғлибек Шодмон мерган билан Асом мерганни таниб: – Қани, қизилбош юртида нима гаплар бор экан, – деб сўраб, мерганларга қараб, бир сўз деди:

Мерганлар билганинг баён айлангиз,
Хунхорда кўрганинг барин сўзлангиз,
Яқин эмас, йироқларни кўзлангиз,
Дуч бўлганинг туркман элнинг шерими?

Нелар бордир Исфиҳоннинг элида,
Иш ҳал бўлар туркман халқи қўлида,
Сизлар ҳам туркманнинг ғўччоқ ули-да,
Ишлар қалай, тулкими ё бўрими?

Исфиҳон юртида, дўстлар, нелар бор.
Мен ҳам шу ёқларга бормоғим даркор,
Ул сеҳрли ёйга бўлдим талабгор,
Сари ёйи майдами ё йирими?

Ютиб олган бўлсанг, менга сотинглар,
Кўп йиллар чой пули қилиб ётинглар,
Бир кўрай қўлимга тақдим этинглар,
Сиз ҳам йўқса кўп мерганнинг бирими?

Тақдир қилса бўлай душманга ғолиб,
Қизилбош кўнглига аламлар солиб,
Исфиҳон бораман ёйга бўп толиб,
Кўрсинлар улар Чамбилбелнинг шерини.

Чамбилдан келаман чўллардан оша,
Асқар тоғнинг бавирига улаша,
Гўрўғли дер талаб қилдим шу иша,
Кўнгли қолмасин, деб Мисқол парининг.

Шунда Шодмон мерган билан Асом мерган Гўрўғлибекнинг бу саволини эшитиб, ёйни кўтаргани юраги бўлмай, Исфиҳондай шаҳарга бориб, қуруқдан-қуруқ қайтиб келаётганига уялиб: – Энди, султоним, бир сарсон бўлдик-да. Сабил ҳавас деган нарса ёмон нарса-да. Ул ўқ-ёйни кўрдик. Оғирлиги тахминан ботмонча бор. Ушлаб кўтара олмай, қуруққа худойи тўлак тўлаб юрайикми, деб сийимизнинг борида астагина қайтиб қолдик. У ўқ-ёйни магар тортсанг, сен тортасан, – деб Шодмон мерган Исфиҳондаги ёйни таърифлаб, Гўрўғлибекка қараб, бир сўз деди:

Бориб кўрдим усталарнинг ёйини,
Тенги бўлмас ҳаргиз анинг, султоним,
Кўрар кўзга шинамгина кўринар,
Ўзи оғир ботмондан ҳам, султоним.

Исфиҳон дегани бир азим шаҳар,
Атрофида кўмкўк ўсган боғчалар.
Пурушлар[238] кўрганни чорлаб ундашар,
Борганда кўрарсан барин, султоним.

Чорраҳада экан тўртта устаси,
Барининг белида малла пўтаси,
Ҳар бирининг шогирдлари олдида,
Ўқ-ёй осилган, йўқдир хатоси.

Ул ўқ-ёйни ҳаддили безаб боблаган,
Тутқисига олтин-кумуш қоплаган,
Томошага қанча мерган тўпланган
Ҳеч ким уни тута билмас, султоним.

Шодмон, Асом ночор бўлиб қайтади,

---

238 Сотувчилар.

Ҳар на кўрганини ростдан айтади,
Ул ёйга бир сенинг кучинг етади,
Талаб айлаб агар борсанг, султоним.

Шодмон мерган билан Асом мерган Гўрўғлибекнинг тўғрисидан ўта берди. Гўрўғлибек мерганлардан усталарнинг ясаган ўқ-ёйининг таърифини эшитиб, яна бошқадан ғойибона ёйга ишқибоз бўлиб, мерганлардан ўтиб нарироққа бориб, хуржунидан қизилбош кийимини олиб кийиб, кийим сиғмай елка ва енглари тариллаб йиртилиб кетса, шордоз билан илдириб, Бадбахт белидан ошиб, қизилбош юртига тушиб, Исфиҳон шаҳри қайдасан, деб ўткинчи-кеткинчидан сўраб, биров: «Йўл бўлсин», – деса, «Худой берса, мўл бўлсин. Чортоқли Чамбилдан бўламан. Аслим нишопурликман, туркманларга яқинда асирга тушиб кетган эдим. Гўрўғлибекнинг қўлида бўлдим. Исмим Равшан мерган. Гўрўғли мендан аввал Шодмон, Асом деган иккита мерганини Исфиҳонга сеҳрли ўқ-ёйни тортиб, ютиб келмакликка юборган эди. Улар юрак сўғиниб, ёйга ёндаша олмай қайтибди. Мен Нишопурда вақтимда анча уста мерган эдим. Гўрўғлибекнинг олдига бориб, булар нимчаки мерган. Агар менга от-анжом берсанг, Исфиҳонга бориб, сеҳрли ўқ-ёйни ютиб келтириб бераман, дедим. Ундан кейин Гўрўғлибек менга оту анжом бериб, Исфиҳондан сеҳрли ёйни ютиб олиб келтирсанг, ўзингни озод қилиб, туркмандан хоҳлаган қизингни олиб бериб, ўзимга навкар қилиб оламан, – деб ваъда берди. Мен туркманда бир қизга хуштор бўлиб қолган эдим. Энди шу қизни оладиган бўлдим, – деб Гўрўғлибекдан фотиҳа олиб, «Бу ёққа жўнаб қолдим», – деб кета берди. Бир хил қизилбошлар: «Чамбил деган бир шаҳарча бино бўлибди. Гўрўғлибек туркманларни қайтариб, шу Чортоқли Чамбилни ўзига макон қилиб олибди. Бир-икки йилдан бери Хунхорга хирож ҳам бермай, ҳар замонда навкарларини эргаштириб, шу ёқларга ҳам келиб, битта-яримта чеккатоб кўрғонларни талаб кетар эмиш. Сен Гўрўғлибекка навкар бўлган бўлсанг, унинг сифатларини айтиб бер», – деса, Гўрўғлибек: «Эй, ука, бу ишлар Хунхорга тегишли гап. Биз бир фуқаро одамлармиз. Қўлимдан келса, Хунхорнинг бирорта бегига Гўрўғлибекнинг баъзи аҳволидан шипшитиб кетарман. Қўлимдан келмаса, бир сафарга чиққан одамман-да», – дер эди. Қизилбошлар бундай жумбоқ гапларга анграйиб қола берар эди. Шуйтиб, Гўрўғлибек йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, Исфиҳон

шаҳрига яқин бир кулбага меҳмон бўлди. Бу бир Бобо Қаландарнинг кулбаси эди. Бобо Қаландар Гўрўғлибекни шомдан тонггача меҳмон қилиб, эртагисин чойдан кейин Гўрўғлибекка қараб, қаёқдан келиб, қаёққа бораётганини сўраб, сўтасини ерга тираб, бир сўз деди:

Ол-ол бўлсин, ол-ол бўлсин, ол бўлсин,
Узунли-қисқали тўнинг мўл бўлсин,
Узоқ йўлдан келиб бизнинг элларга,
Боз бундан бу ёғи сенга йўл бўлсин?

Тарзингга қарасам, тарафсиз полвон,
Бошингда қалпоғинг тоблайди алвон,
Остингга минганинг араби ҳайвон,
Йўлбарсдай чирпиниб, сенга йўл бўлсин?

Парвоз айлаб бундан қайга борасанг,
Мен билувда ўз элингда тўрасан,
Тўралик даврида, даврон сурасан,
Йўлбарсдай чирпиниб, сенга йўл бўлсин?

Билмайсан бу элнинг баланд-пастини,
Бунда келдинг кимнинг қилиб қасдини.
Яширмасдан сўзлай бергин ростини,
Эй, савлатли полвон, сенга йўл бўлсин?

Зуваланг барчадан тушмиш зиёда,
Савлатингдан шоҳлар бўлар пиёда.
Келган бўлсанг, айтгин ҳар муддаода,
Рустам сифат ўғлон, сенга йўл бўлсин?

Сенга сўзлаб турган Бобо Қаландар,
Қанча гадойларинг бўлолмас навкар,
Исфиҳон юртида ўзимман давкар,
Ҳурматли меҳмоним, сенга йўл бўлсин?

Ана шунда бу сўзни Гўрўғлибек Бобо Қаландардан эшитиб, ўйлаб нетиб: «Кел, шу Бобо Қаландарга ўзимни танитай. Агар кўнглида ёмонлик бўлганда, мени тутиб олармиди», – деб Бобо Қаландарга қараб, бир сўз деди:

Мени билсанг, Чамбилбелнинг тўраси,
Сўраган элларим элнинг сараси,

Бобо, айтсам гапларимнинг сираси,
Ўқ-ёйнинг қасдида бунда келаман.

Билсанг, бу ёғини баён айлагин,
Исфиҳон йўлидан нишон айлагин,
Мушкулимни, бобо, осон айлагин,
Усталарни излаб бунда келаман.

Такали Ёвмитга султон бўламан,
Туркманнинг баридан божим оламан,
Охир ҳам Хунхорни яксон қиламан,
Ўқ-ёйнинг қасдида бунда келаман.

Исфиҳон шаҳрида тўрт уста бормиш,
Чорраҳада ёйин осиб турармиш,
Борган талабгорга ани берармиш,
Кўтара олса, тўққиз филдан урармиш,
Шу ёйни тортгали бунда келаман.

Гўрўғли дер эрлигимда миним йўқ,
Мен борида қизилбошга тиним йўқ,
Олдимга кўндаланг бўлар ғаним йўқ,
Кучимга ишониб бунда келаман.

Бу сўзни Бобо Қаландар Гўрўғлибекдан эшитиб: – Бўлмаса, Гўрўғлибек ўғлим, менинг сўтамни ола кет. Агар кучинг етиб, ёйни тортиб, тўққиз филдан ўтказа олсанг, ундан кейин шундай темирчилар дўконини оралайсан. Бир кўкрагида киссаси бор, киссасидан сариқ қўл рўмолининг учи чиқиб турган темирчини кўрасан. Дўконида ҳамма керакли асбоблар бор. Уларга харидор бўласан. Темирчи: «Бу асбобларнинг пири зўр. Сен ола олмайсан», – дейди. Сен унда: «Мана бўлмаса, пири», – деб сўтани кўрсатасан. Темирчи сўтани кўриб, хоҳлагаҳ асбобларингни бепул беради. Темирчининг исми Холдор, – деб Қаландар Гўрўғлибекка фотиҳа бериб, Исфиҳон йўлини кўрсатиб юборди. Гўрўғлибек чоштгоҳ пиллада Исфиҳон шаҳрига кириб бориб, ғиркўк отини ўйнатиб, кўча билан сўраб, темирчилар кўчасига бориб, чорраҳасида дўкон очиб ўтирган тўрт устанинг олдида тўхтаб, от устида туриб, узангига оёғини тираб, мўйловини бураб, темирчи усталарга қараб, қўлида сози, оғзида сўзи, чарақлаб кўзи, хўмрайиб ўзи, бир сўз деди:

Ўқ-ёйин гаровга қўйган усталар,
Кўришайлик, келинг, менман талабгор,
Таваккал айладим ёлғиз худога,
Ҳар қандай гаровга турарман тайёр.

Талаб айлаб келдим Чамбилбелидан,
Ўқ отиб ўтказай тўққиз филидан,
Ўзимман туркманнинг баркку[239] улидан,
Ҳар иш келар бу туркманнинг қўлидан,
Шу ёйни отишга менман талабгор.

Кўринглар, усталар, бугун қўлимни,
Ғайрат этиб маҳкам боғлай белимни,
Шу ёйни отишга ўзим талабгор,
Аввал олинг тўрт юз тилла пулимни.
Шу ўқ-ёйни менга олиб беринглар,

Туркманнинг мерганин бунда кўринглар,
Ғирром қип отмайман боқиб туринглар,
Шу ёйни отишга ўзим талабгор,
Буюринг, Гўрўғли хизматга тайёр.

Усталар қараса, бир кўк отли навқирон йигит келиб, ёйни отишга талаб солаяпти. Усталар ўз тилларида: «Турклар ўр, баланд оғиз бўлади, дер эди. Қани, энди бу турк баччанинг кучини кўрамизда», дейишиб, усталарнинг бири Гўрўғлибекдан тўрт юз тиллани олиб: – Ҳўв, турки бачча, ўқ-ёйга талаб солиб келган бўлсанг, отдан тушиб, ўзинг аввал ёйни бир кўтариб, тортиб кўр, – деб Гўрўғлибекка қараб, шу сўзни айтди:

Полвон халқи ўзин эркин тутади,
Ҳеч кимга қарамай, тўрга ўтади.
Айниқса, туркманлар шундай этади,
Отдан тушиб, кучинг кўрсат, туркбачча.

Бу келган жойларинг растама-раста.
Одамлар ўтади дастама-даста,
От минсанг ҳам сен экансан нораста,
Полвон бўлсанг, кучинг кўрсат, туркбачча.

Ёмғир ёғар тоғу тошга дўлана,

---

[239] Яшиндай тез.

Сўзларим ёлғошиб келар улана,
Талаб тортиб келган бўлсанг бу ёна,
Отдан тушиб, кучинг кўрсат, туркбачча.

Келибсан неча бир тоғлардан оша,
Зўрингга ишониб, юрагинг тоша,
Аввал куриш келиб, отингдан туша,
Полвон бўлсанг, кучинг кўрсат, туркбачча.

Осмондан турналар қатор бўб ўтар,
Орқан соб, гилам соб қайларга кетар,
Бирдан тортмоқ бўлма ёйни, туркбачча,
Зўр бўлсанг, аввал кеп учини кўтар,
Ақлинг бўлса сенга шу гап ҳам етар,
Отдан тушиб, кучинг кўрсат, туркбачча.

Сўз айтаман бир-бирига улама,
Сўз устига васса бўлса қолама,
Рустам тутган ўқ-ёйдир бу, билиб қўй,
Чоқлаб кўр ўзингни, кучинг келама.
Рустам, Суҳроб ўтиб кетган, эй, лоппи,
Эндигилар ҳаргиз ундай бўлама.
Мард бўлсанг, кучинг кўрсат, туркбачча.
Отдан тушиб, кучинг кўрсат, туркбачча.

Бу сўзни темирчидан эшитиб, Гўрўғлибек ғиркўкдан тушиб, ғиркўкни дўконнинг қаламасига боғлаб: – Ҳўв, уста, кўп катта кетма. Рустамдай зўр битта эмас, мабодо туркманлардан ҳам Рустамдай полвон чиққан бўлса, – деб Гўрўғлибек бир неча жойдан тимсол келтириб, темирчи усталарга қараб, бир сўз деди:

Кенг дунё кенглик-да, йўқдир чекаси,
Рустамнинг тегмаса ерга елкаси,
Поёнсиздир бу жаҳоннинг ўлкаси,
Ҳар бир зўр, шаҳбозлар бўлса, нетасан?

Румда, Фарангда, Хитой элида,
Туркман чўлларида, Бадбахт белида,
Сичқондай қиб, арслон ўйнаб қўлида,
Ҳар бир зўр шаввозлар бўлса, нетасан?

Туркманнинг ҳар бири тарафсиз полвон,
Қўлида бўб кетар бу ёйлар яксон,

Ўйлаганинг фақат сенинг Исфиҳон,
Билиб қўйгин, кенгдир бу рўйи жаҳон,
Рустамдан зўр топилар бўлса, нетасан?

Туркман лоппи эмас, ўзларинг лоппи,
Элларинг чопчақа, қизилбош гуппи,
Рустамни ҳам аёл туққан, энағар,
Кўпшитма оғзингга шибайман таппи.

Тоғдан нари Така-Ёвмит элим бор,
Хўжатоғда Чортоқ Чамбилбелим бор,
Сўзлайман, сўзлайман, шоир тилим бор
Пўлатдай танам бор, темир қўлим бор,
Агар тутсам, пойинг синса, нетасан?

Гўрўғли дер айтмаган сўз қолдими,
Айтган сўзим сизга оғир келдими,
Ё бўлмаса гартак маъқул бўлдими,
Ёйинг менга тоб бермаса, нетасан?

Бу сўзни усталар Гўрўғлибекдан эшитиб: «Бизлар соҳибқироннинг охири амир Або Муслим деб юрар эдик. Яна ҳам бундан зўр соҳибқирон полвон чиқар экан-да», дейишиб: – Қани бўлмаса, кўнглинг ўзингдан қолсин, ўғлим. Ана ёй, кўтариб кўр. Лекин Хунхорнинг юртини сен жовлик қизилбош дема. Бу бетларда оз-моз мусулмонлар ҳам бор, – дейишиб, Гўрўғлибекни дўконнинг тўрига ўтқаздилар. Аслида бу тўрт уста Бобо Қаландар бачаси, мусулмон бўлиб, қизилбошларни жуда ёмон кўриб юрар эди. Лекин ўзлари Исфиҳонда ҳаддили ҳунарманд уста гирлардан эди. Бир қалъадан Рустами Достоннинг қолиб кетган ўқ-ёйини топиб олиб: «Шуни кўтарган одам тўққиз филдан ҳам ўқини отиб ўтказа олади. Шундай одам топилса, шу ёйга эга бўлса, қизилбошнинг додини берса, бўлмаса, биз учун бир пул топар эрмак бўлса», деб бошқадан янгилатиб, ўқ-ёйни ясаган эдилар. Гўрўғлибек ўқ-ёйни ушлаб кўрди. «Усталар мақтаганича бор экан», – деб ёйни қўлига олиб тортиб кўрди. Усталар Гўрўғлибекнинг кучига қойил бўлиб, дўконни қамаб, филлар турган ҳовлига Гўрўғлибекни бошлаб олиб бордилар. Исфиҳон бир катта шаҳар эди. Ҳа демай: «Бир туркман йигит келиб, ҳеч ким кўтара олмаган Рустамнинг ўқ-ёйини кўтарибди. Энди тўққиз филни отмоққа талаб айлабди» – деган овоза шаҳарга тарқалиб, қурт-қумурсқадай одам кўп йиғилиб, кўчани томошабин тутиб

кетди. Бир хиллари: «Баччағарнинг оти ҳам ўзига ярашиб тушган экан», – дер эдилар. Усталар гаровга жуда кўп ҳаваскор мерганларни ютиб, жуда бой бўлиб кетган эди. Шуйтиб, бир неча филбонлар усталардан ойлик олиб, тўққиз филга қараб ётар эдилар. Ана энди усталарнинг амри билан филбонлар филларни қатор қилиб қўйдилар. Шунда Гўрўғлибек ўқ-ёйни қўлига олиб, барчани қойил қилиб, ёйни созлаб тутқизибди. Кўзлаб отган эди, марднинг ишига қойил бўлмоқ керак, ўқ тўққиз филдан ўтиб кетди. Усталар бу воқеани ўнгида кўрганини ҳам, тушида кўрганини ҳам билмай, бармоқ тишлаб, кўкрак ушлаб қолиб: – Э, баракалла, туркбачча, ҳалолинг бўлсин энди, – деб бирови Гўрўғлибекнинг олмайман, деганига ҳам қарамай, ҳамёнидаги тўрт юз тиллани Гўрўғлибекнинг қўлига тиқиб қўйди.

Шуйтиб, Гўрўғлибек ўқ-ёйни олиб, усталар билан хўшлашиб, темирчилар бозорини оралаб юриб, Бобо Қаландар айтган сариқ қўл рўмолли устанинг бир дўконда ҳар хил асбоб-аслаҳаларни сотиб ўтирганини кўриб, Гўрўғлибек от устида туриб, тўрт юз тиллани ҳамёни билан устага узатиб: – Мана шу тиллаларга яраша ҳар хил асбоб-аслаҳаларингдан бер, – деб турди. Уста бундай олий ҳиммат йигитни кўриб, ҳайрон бўлиб тиллани олмай, Гўрўғлибекка қараб, бу асбобларнинг пири зўр, деб бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз деди:

Олий ҳиммат, олий барно, ғўч йигит,
Бу асбоблар ҳер кимсага сотилмас,
Текинга ҳам текин тақдим этилмас,
Мен бир комил пирга мурид-хизматкор,
Бу уста пиридан ҳаргиз ўтолмас.

Олий ҳиммат, олий барно, ғўч йигит,
Олиб кел пиримдан бунда ижозат,
Бериб юборади белги ишорат,
Бўлмаса, бўламан, жон ука, муртад,
Пулга сотилмайди бунда асбоблар,
Эртага об келай бирор маслаҳат.

Сабр қилсанг, ундан кейин оларсан,
Сабр этмасанг, жўнаб кетиб қоларсан,
Олий ҳиммат, олий барно, ғўч йигит,
Ё бўлмаса, бизникида бўларсан.

Сабр этсанг, эртага пирим келмоқчи,
Келибон кулбама меҳмон бўлмоқчи,
Арвоҳ пир ўтказаман олдида,
Шунда мени комил устод қилмоқчи.

Эшитгин, жон ўғлон, айтган сўзимни,
Бир кеча меҳмон бўп, егин тузимни,
Эртага пиримдан олсам фотиҳа,
Уста Холдор деб атайман ўзимни.

Гўрўғлибек бу сўзларни уста Холдордан эшитиб: – Бўлмаса, пиринг эртага эмас, бугун келди, – деб Бобо Қаландар берган сўтани дўконнинг эшигига бир урган эдики, бирдан Гўрўғлибек Бобо Қаландарнинг суратига кириб қолди. Уста Холдор бу сирни кўриб: – «Бу пиримнинг кароматларидан бўлса керак. Менинг ясаган асбобларимни биттадан олиб кетиб текшириб, синаб кўрмоқчи бўлса керак», – деб довдираб: – Э, пирим, пойқадамингиздан ўргилай, тасаддуғингиз бўлай. Мен бир тупроқ, балки ундан баттарроқман, тақсир, – деб Гўрўғлининг қўлини ўпиб, бошини деворга уриб, Гўрўғлибек хоҳлаган асбоблардан, яна бир пистоқи найза, бир совут, бир қалқон, бир сипор, шунга ўхшаган анжом-аслаҳаларни бердики, тошга урса қайтмас, тош тегса ботмас, қимматбаҳо анжом-аслаҳалар эди. Уста Холдор шошиб, такбиридан адашиб, нима бўлганини билмай, ўзи билан ўзи овора бўлиб қолганда, Гўрўғлибек тўрт юз тиллани уста Холдорнинг дўконида қолдириб, устанинг кўзини чолдириб, анжом-аслаҳаларни олиб, Исфиҳон шаҳридан чиқиб, йўлда Бобо Қаландарникига бурилиб, сўтасини бериб кетмоқчи бўлди. Шунда Бобо Қаландар: – Бу сўтани сенга берганман. Бу доим сенга керак бўлади, – деб бир неча жойдан тимсол келтириб, сўтанинг хосиятларини айтиб, Гўрўғлибекка қараб, бир сўз деди:

Аввал ҳам яратди Одам Атони,
Бу дунқда ҳеч қилмади хатони,
Дуч келдинг, сенга бахш этдим сўтани,
Бу ҳам сеникидир энди, Гўрўғли.

Ҳазрати Довуднинг қирқ ўғли ўлди,
Товба қилди, қирқ кун мотамда бўлди,
Товбасини қабул айлаб худойим,
Сулаймон пайғамбар дунёга келди.

Шамоли келди, ер юзин олди,
Деву пари бандида хизматин қилди,
Бу сўта ўшандан ёдигор қолди,
Бул ҳам сеникидир энди, Гўрўғли.

Эҳтиёт қип буни маҳкам сақлагин,
Шоҳ Сулаймон хизматини ҳақлагин,
Бошингга тушганда жуда қаттиқ иш,
Эгасининг исмин айтиб йўқлагин,
Бул ҳам сеникидир энди, Гўрўғли.

Сўтани, ё ҳув, деб ерга урасан,
Хоҳлаган сирингни анда кўрасан,
Борай десанг, Кўҳи Қофга борасан,
Нима десанг, шуни қилиб юрасан,
Бу ҳам сеникидир энди, Гўрўғли.

Бобонг бутун ер юзида юргандир,
Ажойибнинг ҳаммасини кўргандир,
Сўтасини бугун сенга бергандир,
Бул ҳам сеникидир энди, Гўрўғли.

Бобо Қаландар Гўрўғлибекка қараб уста Холдорнинг ҳолидан баён қилиб, яна бир сўз деди:

Булутли кун кўлга сўна қўнади,
Чурраклар ҳам, лойчилар ҳам энади,
Анжомларни қилган уста Холдордир,
Шунга пир бўл, ҳар амрингга кўнади.

Сени мен деб қилар ўзи гумона,
Бир йил бўлди келган бул Исфиҳона.
Ҳа, шундай Гўрўғли, шундай замона,
Иярtсанг кўнади ҳар бир томона.

Чаманнинг тозадан тоза гули бор,
Гул бўлганда, гулнинг минг бир хили бор,
Заргарликка шогирд берган Холдорнинг
Ваянганда Ҳасан деган ули бор.

Бошқа ўғлонлардан келбати бошқа,
Қуралай кўзлари ярашган қошга,
Шундай сулув, қирқ кокилли Ҳасанхон

Янги кирган ўзи ўн икки ёшга.

Жамоли дастагул, қобоғи ғунча,
Жаҳонда кўрмадим сулув ул бунча,
Юзда холи мушку анбар тугунча,
Ҳўбликда мақтасам яна бор шунча.

Мен берган сўтани ерга урасан,
Ваянганга Холдор бўлиб кирасан,
Заргарликнинг дўконида Ҳасаннинг
Олмадай бўб ўтирганин кўрасан,
Шунда отдан тушмай боқиб дўконга,
Чоқ бўл, Чамбил кетамиз, деб турасан.

Тикка боқиб дўқ ур уста юзига,
Ёш олса қарама онинг кўзига,
Оёқ тираб навбат берма сўзига,
Ҳасанхонни об кет сенга ул бўлар.

Майхонангда соқи-косагул бўлар,
Эй Гўрўғли, сенга сўзим шул бўлар,
Орқасидан излаб бориб отаси,
Чамбилбелда дўкон очиб эл бўлар.

Бобо Қаландар бу сўзларни айтиб бўлгандан кейин Гўрўғлибекка фотиҳа бериб, Ваянган йўлини кўрсатиб, ўз кулбасида қолди. Гўрўғлибек энди Бобо Қаландардан фотиҳа олиб, Ваянганнинг йўлига тушиб равона бўлди. Ваянган шаҳри Исфиҳонга унчалик узоқ эмас эди. Гўрўғлибек Ваянган шаҳрига етиб бориб, кўча-боғларини оралаб-оралаб, заргарлар дўконига етиб бориб, сир солиб қараса, бир кичикроқ дўконда ўрта яшар заргар ҳар хил безакларни кўрсатиб, бир ойдай, кун деса кундай, бенуқсон, ёшгина чиройлик болага кўрсатиб, буни ундай қил, бундай қил, деб турибди. Шунда Гўрўғлибек ёнидан сўтани олиб, Холдор тусига кирдим, деб сўтани эгарининг қошига бир уриб, уста Холдор бўлиб қолиб, заргарнинг дўконининг олдига бориб, отдан тушмай, уста Заргарга қараб, узангига оёғини тираб, жўртагадан уста Заргарни дўқлаб, бир сўз деди:

Уста Заргар кўп ҳаддингдан ошибсан,
Ношукурлик айлаб тўлиб-тошибсан,
Болани ёнингга олиб, баччағар,

Жувонбозлик йўлларига тушибсан.

Сени одам дедим, ўғлим тайладим,
Ишониб ўзингга шогирд айладим,
Болани ёнингга олиб, баччағар,
Қанча шумлик, песликларни ўйладинг.

Ханжар билан кесайинми бошингни,
Қузғунларга емтик қилиб лошингни,
Болабоз бўб юргандирсан, баччағар,
Тамом қилиб ташлай энди ишингни.

Ҳозир бўл, ҳароми, сени сўқман,
Мўлдиратиб икки кўзинг ўқман,
Болабозлик жазоси шу, баччағар,
Бошингни дўконга осиб қўяман.

Уста Холдор айтур, кўргин жазонгни,
Ўзинг учун ўзинг тутгин азангни,
Ибрат учун дўконингга осаман,
Осилган жойингда топгин қазонгни.

Гўрўғлибекнинг бу сўзини уста Заргар эшитиб, нима бўлганини билмай, Гўрўғлибекдан қўрққанидан кўзлари мўлатиб, силаси қотиб: «Товба, мен ҳеч бемаза одам эмас эдим-ку», деб ўйлаб, ўйи йитиб, калаванинг учини йўқотиб, оғзидаги носи қўрққанидан ичига кетиб, ҳеч нима дея олмаганидан «қул-қул, қуллиқ», деб қолди. Гўрўғлибек шунда Ҳасанхонга қараб: – Бўл, ўғлим, Чамбилга кетамиз, – деб бир сўз деди:

Остимда ўйнайди араби ҳайвон,
Энди йўқ кўнглимда заррача армон,
Шоҳдан ёрлиқ тегди менга Ҳасанжон,
Чоқ бўл энди, Чамбилбелга кетамиз.

Устимда совут бор, қўлимда шобим[240],
Шикорда ҳосил бўлди матлабим,
Йўқ ўғлим, булардан бошқа ҳеч ғаним,
Чоқ бўл энди, Чамбилбелга кетамиз.

Бундан кейин ошиқ олчи ол бўлиб,

---

[240] Шоф.

Мурод-мақсад Чамбил бориб ҳал бўлиб,
Уста Заргар бунда қолсин, лол бўлиб,
Чоқ бўл энди, Чамбилбелга кетамиз.

Бедовим тепсиниб бир ерда турмас,
Чоқмоқдай чопқиллаб ҳеч тутқи бермас,
Қўлимда аслида исфиҳон олмос,
Чоқ бўл энди, Чамбилбелга кетамиз.

Холдор отанг ажаб қайнаб-жўшади,
Така-Ёвмит йўлларига тушади,
Даҳ деганда, неча белдан ошади,
Чоқ бўл энди, Чамбилбелга кетамиз.

Ҳасанхон бу сўзларни эшитиб: «Тавба, отам асло отга минмаган эди. Дунёда бировга қаттиқ гапирмаган эди. Нега бугун бунчалик бўлиб кетди. Ё бўлмаса, ёрлиқ олган одам шундай бўлиб қоламикан», – деб ғалати ҳолга тушиб қолиб, дарров жомакорини ечиб ташлаб, илмакдан кийимларини кийиб, уста Заргарнинг юзига ҳам қарамай, ғиркўкка мингашиб олди. Гўрўғлибекнинг мақсади ҳал бўлиб, ғиркўк отнинг жиловини буриб, Ваянган шаҳридан чиқиб, туркман эли қайдасан, деб отини ҳайдаб кета берди. Йўлда Ҳасанхон: «Бу Чамбил дегани қаёқда бўлса экан», – деб Гўрўғлибекка қараб: – Ота, Чамбил деган шаҳар қаёқда? – деб келаётир. Гўрўғлибек бўлса: – Ўғлим, Чамбил деган шаҳар туркманлар элатида янгидан бино бўлган шаҳар. Подшо кўп косибларга Чамбилга кўчиб бориш учун буйруқ ва ярлиқ берган. Шошмасанг, у ёғини борганда кўрасан, – деб бораётир.

Бир қишлоққа келса, катта бир семиз қизилбошнинг тўйи бўлиб ётиб, бир нонвой шаппати нонларни тандирга ёпиб, шогирдлари тахлаб ётган экан. Гўрўғлибек шундай бориб, от устидан энкайиб бир даста нонни илинтириб олиб, хуржунига сола берди. Бу ҳолни нонвой кўриб: – Ҳа, амаки, ҳов йўқ, дов йўқ, бу нима қилганингиз. Ана тўйхона, боринг, марҳамат қилиб нонми, қирмичми олиб кетарсиз, – деса, Гўрўғлибек нонвойнинг гапига қулоқ ҳам солмай, шаппати нонларга хуржунини тўлдириб олиб кета берди. Нонвой Гўрўғлибекнинг бундай ҳаракатини кўриб, аччиқланиб, нон узгич капкирини ола югурган эди. Гўрўғлибек нонвойнинг юзига кўзини бир олартириб юбориб эди, нонвойнинг юраги ёрилиб, тап тортмай, гуппа тушиб ўлиб қолди.

Ҳасанхон ҳайрон қолиб: «Нега отам бундай бўлиб қолган экан», – деб борақпти. Шу бу йил кўклам ёмғиргарчилик кўп бўлиб, йўлларда бир хил кулбалар қийшайиб-мийшайиб ётар эди. Ҳасанхон кўнглида: «Хунхор юртида битта ҳам хароба йўқ, деб эшитар эдик. Шаҳарда косиблик қилиб юриб, билмас эканмизда», – деб юра-юра, гоҳ қўниб, гоҳ юриб, Бадбахт тоғининг устига чиқиб, Гўрўғлибек сўтани эгарнинг қошига бир уриб, қадимги Гўрўғлибек бўлиб, Ҳасанхонга қараб: – Энди туркман элига борасанми, ўғлим, – деб шу сўзни айтди:

Сабаб бўлдим, келдинг Бадбахт белига,
Туркманларнинг тушар бўлдинг қўлига.
Отанг бўлиб қирқ йигитга бош бўлсам,
Борасанми, болам, Чамбил элига?

Улуғ дедим, улуғ жойга бош урдим,
Шу вақтгача кимлигимни яширдим.
Уста Холдор бўлиб сенинг кўзингга,
Мингаштириб неча белдан оширдим,
Борасанми энди Чамбилбелига?

Болам дейин, эрка қилиб ўстириб,
Турарсан бош бўлиб дурбин дўстириб,
Тўра бўлиб Така-Ёвмит элларга,
Ёқмаган одамнинг бошин кестириб,
Борасанми энди Чамбил элига?

Ўғил қилиб олиб кўнглинг тўлдирай,
Ҳар бовутда[241] хурсанд қилиб кулдирай,
Нима десанг барин тайёр қилдирай,
Болам, деб ўзингни халққа билдирай,
Борасанми энди Чамбил элига?

Қирқ йигитим хизматингни айласин,
Таърифингда суханварлар сўйласин,
Дол бўйинга боқиб булбул куйласин,
Борасанми энди Чамбил элига?

Гўрўғли дер, ўзим Чамбил султони,
Тенг бўлмас шаънимга Хунхордай хони,

---

241 Ҳар моврудда.

Фарзанд қилиб олай дейман Ҳасанхон,
Шунда қолмас ҳаргиз кўнгил армони,
Борасанми, болам, Чамбил элига?

Бу сўзни Ҳасанхон Гўрўғлибекдан эшитиб, аччиғи келиб, ҳар туки наштардай бўлиб кетиб: – Ҳов, жодугар, номард, мени ҳийла қилиб бу ерларга келтириб, сен агар мард бўлсанг, мардлигингни кўрсатиб, менинг билан курашга туш. Менда ҳам шу от-анжомлар бўлса, ҳар ишлар қилишим мумкин. Сен пиёда бўлиб, анжомларингни ташлаб майдонга чиқ, – деб бир неча жойдан тимсол келтириб, Гўрўғлибекка қараб, бир сўз деди:

Чамбилбелдан келган номард, жодугар,
Борми замирингда мардликдан асар,
Мени ҳеч билмагич дейдирсан магар,
Ҳали ҳам келади ҳар иш қўлимдам.

Айирдинг, баччағар, ўсган элимдан,
Отангман, деб тутдинг менинг қўлимдан,
Мен ҳам хабардорман ундай билимдан,
Ҳали ҳам келади ҳар иш қўлимдан.

Қанча белдан бир ҳаклашда ўтаман,
Аср бўлмай Ваянганга етаман,
Мард бўлсанг, майдонга тушгин, Гўрўғли,
Номард бўлсанг, бундан қайтиб кетаман,
Ҳали ҳам келади ҳар иш қўлимдан.

Анжомингни ташлаб тушгин отингдан,
Менинг учун келган бўлсанг юртингдан,
Бир тортиб ағдариб ташлай муртингдан,
Ҳали ҳам келади ҳар иш қўлимдан.
Ҳасанхон дер, мард сенингдай бўлами,
Ўзини ўзгартиб отам қилами,
Ҳийла-тадбир қилиб менга келами,
Шуйтиб ҳам мард номин одам олами?

Бу сўзни Гўрўғлибек Ҳасанхондан эшитиб: «Ҳе, аттанг, ноқулай жойда ўзимни бу болага танитиб қўйганимни. Мен бу болани ёвошгина десам, бу ҳам Бобо Қаландардан бир-икки таълим олганга ўхшайди. Энди нима бўлса ҳам мардлик билан майдонга чиқиб, бу бола билан курашмак керак бўлиб қолди», –

деб ғиркўкни бир бодомчага илдириб қўйиб, анжом-аслаҳаларини ташлаб, мана бўлмаса, – деб майдонга чиқиб айлана берди. Ҳасанхон ҳам чирпиниб турибди. Гўрўғлибек кўнглида: – Агар бу болани аччиқланиб ерга урсам, етта қобирғаси синиб, пачоқ бўлиб, балки ҳалок бўлар. Ундан кўра, бу ўғлонни қўлим билан бир қоқиб ўтай. Балки курашаман деганига пушаймон бўлар», – деб ўйлади. Шундай бир сира полвон айланиш қилиб келиб, Ҳасанхонни бир уриб, яна нар ёққа отланиб кетди. Шунда Ҳасанхоннинг кўзи қоронғилашиб кетиб, пича вақтдан кейин ўзини ўнглаб, чоқ бўлиб, Гўрўғлибекнинг шундай яқинлаганини қулайлаб, бирдан Гўрўғлибекни ёнбошига олиб ташлаб қўймоқчи бўлдию, лекин Гўрўғлибек кучлилик қилиб, йиқилмай чўккалаб қолиб, яна бир ғайрат қилиб ўрнидан туриб кетиб, чаққанлик билан Ҳасанхонни ёнбошига олиб, шундай ташлаб қўймоқчи бўлдию, лекин Ҳасанхон ҳам куч тўплаб чаққанлик билан чўккалаб қолди. Шунда Ҳасанхон Гўрўғлибекка таъзим қилиб: – Энди мен йиқилдим ҳисоб бўлди. Ота, энди сенинг мардлигинг жойига тушиб, мени қойил қилди. Майли энди сени отам деб Чамбилга бирга кетаман, – деб Гўрўғлибекка қараб, бир сўз деди:

Мард экансан, мардлигингни билдирдинг,
Отдан тушдинг бодомчага илдирдинг,
Кураш тушдинг, мени қойил қолдирдинг,
Шарт айладим, отам бўлдинг, Гўрўғли.

Ғўч экансан, ғўчлигингни кўрсатдинг,
Мен талаб этган сўнг боринги отдинг,
Беанжом, беулов қора куч билан
Мардларча келибон қўлимдан тутдинг,
Шарт айладим, отам бўлдинг, Гўрўғли.

Жодугар деб гумон этдим ўзингни,
Қочганимда топмас эдинг изимни,
Эшит энди сизга айтар сўзимни,
Мард экансан, отам бўлдинг, Гўрўғли.

Ваянганни тарк айладим бугундан,
Чиқдим косиб деган банду тугундан,
Аввалдан ҳам эмас эдим қизилбош,
Бир фуқаро эдим пастки бўғундан,
Шарт айладим, отам бўлдинг, Гўрўғли.

Сенинг билан Чамбилбелга борайин,
Туркманларнинг элу халқин кўрайин,
Ҳар доимо ўзинг билан турайин,
Ҳасанхон дер, энди кўнгил берайин,
Мард экансан, отам бўлдинг, Гўрўғли.

Бу сўзни Ҳасанхондан Гўрўғли эшитиб, қайнаб-тошиб, баракалла ўғлим, деб туркман юртини таъриф қилиб, бир сўз деди:

Чир атрофи очиқ, кенгиш, қйловли,
Тоғларидан оқар суви туркманнинг,
Бир ёғида кўмкўк Ҳазар денгизи,
Бир ёғида Асқар тови туркманнинг.

Баҳор чоғи ғарам-ғарам гули бор,
Бир ёғида Така-Ёвмит эли бор,
Наматчи, гиламчи уста қули бор,
Хўжатоғ устида Чамбилбели бор.
Кўкламлари қизирови туркманнинг.

Йигитлари гулгун шароб ичади,
Баҳор, кузда қйлов оша кўчади,
Ўтирганда баҳр-дилни очади,
Жанғирлаган оқ ўтови туркманнинг.

Қизилбошнинг элларини бузади,
Ҳовдагида оққуш, суқор сузади,
Қошида йигитлар мажлис тузади,
Шу вақтлари келган дови туркманнинг.

Бир ажаб қизиқдир созу суҳбати,
Қиз-жувонлар доим бўлар улфати,
Тўлиб-тошган Гўрўғлининг давлати.
Гаштаги, гурунги, гави туркманнинг.

Гўрўғлибек бошқадан анжом-аслаҳаларини тақиб, ғиркўкка миниб, Ҳасанхон ўғлини мингаштириб, тоғнинг Асқар қисмидан ўтиб, Туркман юртига юзланиб кела берди. Шунда Ҳасанхон кўнглида: «Бу Гўрўғлибекни отам деб мингашиб келаяпману, лекин ўз отамдан бир умрга жудо бўлдимов», – деб жуда хафа бўлиб, индамай келаётир. Шунда Гўрўғлибек Ҳасанхонга қараб: –

Ўғлим, хафа бўлма, уста Холдор отанг ҳам яқинда Чамбилбелга етиб келади, – деб бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз деди:

Жон болам, ғамгин бўлмагин,
Кўнглингдаги бари бўлар,
Чамбил деган жойга борсанг,
Алам сендан нари бўлар.

Урганчдан, Самарқанддан, Шошдан,
Бухородан, Авғондан, Жўшдан,
Чамбил қараб қизилбошдан
Келар кервонлари бўлар.

Булғор, Ўрус, Нўғайликдан,
Манғишловлик, Саройликдан,
Чамбил шундай тушама жой,
Уч ойлик йўл Олтойликдан
Келган одамлари бўлар.

Растада кўп заргарлар ҳам,
Темирчиман мискарлар ҳам.
Кашал бўлма, жоним болам,
Келар уста Холдорлар ҳам,
Бошинг ғамдан пори бўлар.

Қирқ йигит хизматинг қилиб,
Ҳар бовутдан кўнглинг тўлиб,
Хон Гўрўғли отанг бўлиб,
Энанг Мисқол пари бўлар.

Бу сўзни эшитиб, Ҳасанхоннинг бир оз кўнгли очилгандай бўлди. Гўрўғлибек ғиркўк отини ўйнатиб, сувлиғини чайнатиб, тоғдан текисликка тушиб, неча бир газа, беллардан ошиб, элатма-элат ўтиб, Чамбилбелнинг йўлини тутиб, охири Хўжатоғнинг чўққисига чиқиб, отнинг жиловини тортиб, қайқайиб, Чамбилга кўриниш бериб турди. Қирқ йигитлар дарров отланишиб, Гўрўғлибек ва Ҳасанхоннинг қўлидан тутиб, бирин-бирин кўришиб, бардор-бардор қилиб, Чамбилга бошлаб келиб, Гўрўғлибек билан Ҳасанхонни меҳмонхонага туширдилар. Ана энди Гўрўғлибек катта бир зиёфат қилиб, Ҳасанхонга илик ушлатиб, ўғил қилиб, Мисқол парининг ққасидан солиб, этагидан

олиб, Ҳасанхон меҳмонхонада қирқ йигитга косагул бўлиб, шароб сузиб бера берди. Шуйтиб, Гўрўғлибек, Холдор маҳрам, Аҳмад сардор ва қирқ йигит, Ҳасанхонни қирқ йигитга бошчи қилиб сайлаб, йигит оғаси қилиб қўйдилар. Энди уста Холдордан эшитинг.

Уста Ҳолдор Бобо Қаландар пирини келади, деб бир-икки кун кутди. Аммо ҳеч ким келмади. Охири уста Холдор ҳайрон қолиб, Бобо Қаландарнинг кулбасига йўл олди. Келса, Бобо Қаландар кулбасини бузиб, бир ёққа кўчмоқчи бўлаётир. Уста Холдор: – Ҳа, тақсир мендан нима хатолик ўтган бўлса, афув қилинг, – деб Бобо Қаландар пирининг оёғига бош қўймоқчи бўла берди. Шунда Бобо Қаландар: – Энди мени десанг, Чортоқли Чамбилга борасан, ўғлингни ҳам ўша Чамбилда кўрасан, – деб кўздан ғойиб бўлиб кетди. Аслида Бобо Қаландар дунёда уч одамга кўринган эди. Бири уста Холдор бўлиб, ниҳоқтда комил усталикни таълим берган эди. Бири унинг ўғли Ҳасанхон бўлиб, узоқ йўлни бир минутда осон қилиш йўлини ўргатган эди. Учинчиси Гўрўғлибек бўлиб, ўзининг Сулаймон подшодан қолган сўтасини бериб, ўз нисбатини ҳам Гўрўғлибекда қолдирган эди. Шуйтиб, уста Холдор сўраб-сўраб, охири Чамбил шаҳрига етиб келиб, Гўрўғлибекни таниб, ўзига пир деб билиб, Ҳасанхон билан ҳам кўришиб, Чамбилда бош уста бўлиб, қирқ йигитларга асбоб ясаб, уста Холдор ҳам, Ҳасанхон ҳам, Гўрўғлибек ҳам – барчалари муроду моқсадларига етдилар.

Раҳматулла худой сенга тил берди,
Осмондан, заминдан кенгиш дил берди,
Арзи дилинг кўчирмоққа қўл берди,
Шукрини адо қил, энди вақтидир.

VII-Қирқ йигит билан қирқ қиз

Гўрўғлибек ёшлик пилласида бир белнинг увтида чортоқ қилиб, ғиркўк отини шу чортоқнинг тубига бойлаб, ўзи чортоқ устида ўтириб, йўлдан ўтган савдогарлардан закот олар эди. У ёқдан, бу ёқдан йигитлар келиб Гўрўғлига қўшилар эди, бора-бора қирқ йигит бўлди. Савдогарлар: «Чортоқли чангиб ётган белда Гўрўғли закот баҳонаси билан бизларни талайди. Шу Чортоқли чанг белдан ўтамиз», – дейишар эди. Кўп йил, кўп ойлар ўтиб, Гўрўғли шу белда бир қўрғон бино қилди. Бора-бора шу ер обод бўлиб, Чортоқли чанг бел, Чангбел, Чамбил деб аталди. Совут тўннинг ёқаси, туркманнинг оғаси, Гўрўғлибекнинг тоғаси Аҳмад сардор ҳам Гўрўғлидан қўрқиб, туркман юрти, элатининг ихтиёрини Гўрўғлига топширди.

Ана энди Гўрўғли туркман элига, Қизилоёқ чўлига, Чамбил белига хон бўлди. Така-Ёвмит юртини жуда обод қилди, ҳамма халқнинг кўнглини шод қилди. Кунлардан бир куни Гўрўғлибек Қирқ йигитлари билан суҳбат қилиб ўтиришганда, Қирқ йигитларига қараб, мўйловини бураб, соқолини тараб: – Эй, йигитларим, шу вақтгача мен билан юриб, кайфу сафо қилиб, кўнгилларингда ҳеч черларинг қолдими? – деб бир сўз айтиб турган экан:

Эй, ёронлар, бу сўзимни эшитинг,
Кўнгилда армонинг борми, Қирқ йигит,
Бу ширин гапларга қулоқлар тутинг,
Юракда армонинг борми, Қирқ йигит?

Сизларга чин билан қилдим вафони,
Кўрмадинглар бунда жабру жафони,
Қилдинглар қанча бир кайфу сафони,
Ҳали ҳам армонинг борми, Қирқ йигит?

Бир тоғим Асқардир, бири Болқонди(р),
Кийдингизлар совут тўнман қалқонди,
Сув ўрнига чайнаб ичиб талқонди,
Ҳали ҳам армонинг борми, Қирқ йигит?

Едингизлар доим қанду наввотди,
Минганга миндинглар тулпор отди,
Сизга топширганман Ёвмит элатди,

Ҳали ҳам армонинг борми, Қирқ йигит?

Овламоққа кўлда шунқор қушингиз,
Бердим сизга ҳар не бўлса ҳушингиз,
Кайфу сафо қилмоқ сизнинг ишингиз,
Ҳали ҳам армонинг борми, Қирқ йигит?

Бу сўзларни айтган Гўрўғлихонди(р),
Сизларга сарф этдим озиқ-талқонди,
Айтинг менга ичлардаги армонди,
Ҳали ҳам армонинг борми, Қирқ йигит?

Ана энди Қирқ йигит Гўрўғлига қараб, барилари бирданига: – Бизлар кайфу сафони жуда кўп қилиб, армонимиз қолмади, лекин Қирқ йигитда бир армон қолди, – деб бир сўз деган экан:

Сўзлаган гапларда ширин тил бўлар,
Баҳорда очилган боғда гул бўлар,
Бизлар ҳам паризод қиздан олмадик,
Қирқ йигитнинг бир армони шул бўлар.

Паранги ёр қучиб уйқу тўймадик,
Сайлаб-сайлаб сулув қизлар суймадик,
Дунёда фарзанддан нишон қўймадик,
Қирқ йигитнинг бир армони шул бўлар.

Сулув суйиб, бўйнига қўл солмадик,
Яхши ёрдан сайлаб-сайлаб олмадик,
Бул ўтар дунёда жуфтлик қилмадик,
Қирқ йигитнинг бир армони шул бўлар.

Беш кунлик дунёда даврон сурмадик,
Бизлар ҳам бир ватан қилиб турмадик,
Хотин олиб рўзғар қилиб кўрмадик,
Қирқ йигитнинг бир армони шул бўлар.

Гўрўғли минганда тилла тахтига,
Мингизган-да йигитларни рахтига,
Қарамади биздай дўстлар бахтига,
Қирқ йигитнинг бир армони шул бўлар.

Шунда Гўрўғлибек: – Э, гуноҳ биздан ўтган экан-да. Ҳай, кечиринглар, кўнгилларингиздаги доғларнинг ўтини ўчиринглар.

Энди сизларнинг бахтларингиз учун алоҳида бир сафар қилайик, кўз кўрмаган, қулоқ эшитмаган жойларга бориб, меҳмон бўлайлик. Ҳой, Соқи, ғиркўкни абзалла. Қирқ йигитларнинг отларини ҳам чоппа-чоқ қилиб тайёрла, – деб сўзлаб турган экан:

Устингга кийганинг заррин банотди(р),
Йигитларим бари пўлат қанотди(р),
Қирқ йигитим бедовини тайёрлаб,
Соқиё, абзаллаб келгин ғиротди.

Улуғ дебон остонангга бош урай,
Душманларнинг сийнасига тош урай,
Рақиблардан ҳар на сирим яширай,
Соқиё, абзаллаб келгин ғиротди.

Сафар қилиб, бахт ахтариб жўнайик,
Ҳар манзилда роҳатланиб қўнайик,
Қирқ йигитга шодлик-шароб сунайик,
Соқиё, абзаллаб келгин ғиротди.

Сафар қилиб узоқ йўлга тушайин,
Ғайрат қилиб Асқар тоғдан ошайин,
Туман дарёсидай тўлиб-тошайин,
Соқиё, абзаллаб келгин ғиротди.

Ғайрат қилиб, жўшадирман саҳарлар,
Гўрўғлининг сўзлар сўзи шакарлар,
Қирқ йигитга топиб келай дилбарлар,
Соқиё, абзаллаб келгин ғиротди.

Ана энди Соқи мирохўр қирқ йигитнинг отларини, ғиркўкни абзаллаб тайёрлади. Гўрўғлибек қирқ йигити билан отларига қараб қўзғалаётир:

Гўрўғлибек шердай бўлиб,
Полвонликда эрдай бўлиб,
Олдинма-кетин саф тортди,
Ҳаммалари бирдай бўлиб,
Ғайратлари келди гуркираб,
Қатордаги нордай бўлиб.

Бари бирдай отга минди,
Жўнамоқчи бўлиб энди,

Кўнгилни қилиб хурсанди,
Жўнай берди ғайрат қилиб,
Кўча юзи сафга тўлиб,

Отга минди алвон-алвон,
Гўрўғлибек қилди жавлон,
Барилари йўлга тушди,
Кўча юзин қилиб ларзон.

Мард Гўрўғли отга миниб,
Йигитларин кўнгли тиниб,
Буларни отга миндирди,
Соқи созлаб, шароб суниб.

Шаҳарга овоза солиб,
Олмос исфиҳонлар олиб,
Қатор бўп кўчага тушди,
Добулларин бирдай чалиб.

Жўнай берди сатта шерлар,
Ботир бўлиб юрган эрлар,
Кўнглида қолмайин черлар,
Қатор-қатор қизил норлар.

Чамбил шаҳрин гуруллатиб,
Йигитларин ғуруллатиб,
Қирқ паҳлавон жўнай берди,
Отлар суриб ширилатиб,
Байроқларин пириллатиб,
Бедовларин ариллатиб,
Йўлга тушиб жўнай берди,
Тулпорларин зириллатиб.

Кулиб-кулиб Қирқ йигитлар,
Бир-бирига сўзлар қотиб,
Жўнай берди бирдай бўлиб,
Отларига қамчи чатиб,
Шамолдай бўп кетиб борар,
Жониворлар жонин сотиб,
Ўзларининг томошасига
Чамбил халқини қаратиб.

Ана энди Чамбил шаҳрига овоза тушди, «Гўрўғлибек Қирқ йигитига хотин излаб, добул созини созлаб, сафарга бораётган эмиш», – деб Чамбилнинг тўқсон яшаридан тўққиз яшаригача, саксон яшаридан саккиз яшаригача, етмиш яшаридан етти яшаригача томларнинг устига томошага чиқди. «Гўрўғлибек қандай қилиб йигитлари билан саф тортиб бораётган экан», – деб бўйи калталар бўйи узунларнинг устига осилиб, қараб турибди.

Шунда Гўрўғлибек Холдор маҳрамни орқага қайтариб, бизлар келгунча Чамбилни сақлаб тургин, деб Холдор маҳрамга қараб, сўзлаб турган экан:

Душман келса, аямасдан ургайсан,
Одилликман ҳукми даврон сургайсан,
Холдор, ўзинг бир ишонган маҳрамим,
Чамбилбелга ҳоким бўлиб тургайсан.

Чамбил эшигига кумуш қпширдим,
Ўткир исфиҳоним қинга қапширдим,
Чамбилбелни обод қилиб тургайсан,
Ҳокимликни, Холдор, сенга топширдим.

Қара, Холдор, Гўрўғлибек тарзига,
Ҳайбатим дуч келар чўқмор гурзига,
Чамбилбелга ҳоким бўлиб, Холдоржон,
Одилман қулоқ сол эллар арзига.

Гўрўғлибек минмиш ғиркўк отига,
Бормоқ учун душманлар элатига,
Чамбилимни, Холдор, сенга топширдим,
Кетарман мен Кошон вилоятига.

Ана энди Гўрўғлибек: – Мен энди Кошон вилоятига бораман. У шаҳарда қирқ паҳлавон қиз ҳокимлик қилар эмиш, кўркамликда овозаси оламга кетган эмиш, шуларга талаб солиб келиб, кўп полвон йигитлар курашиб, дунёдан ўтган эмиш. Қирқ йигитим билан бориб, шул қиз-жувонларни кўриб, ё жон бериб, ё олиб қайтаман. Сизлар кета беринглар, мен орқаларингдан етаман, – деб Қирқ йигитни жўнатиб юборди. Ўзи Холдорхонга қараб, қайтиб келгунча омон бўл – деб сўзлаб турган экан:

Бузуқ суҳбатларман кўнгил овутма,

Асло бебош бўлиб ўзингдан кетма,
То кўрганча омон бўлгин, Холдоржон,
Душман кеп қолмасин, ғофил бўп ётма.

Ҳар нечук нодонга сиринғни айтма,
Ғаним келса, кес бошини, қут айтма,
Ғофил қолиб Чамбил ичра, Холдорхон,
Тағин номард бебошларни кўпайтма.

Мард йигитлар номард сўзин ютарми,
Эсли одам бекоранги ётарми,
Чамбилбелга ҳоким бўлиб, Холдорхон,
Олифта бўп, тумшуғингни кўтарма.

Ҳаргиз биров сўзларига кирмагин,
Хабардор бўл, элда бекор турмагин.
Тағин ғафлат босиб қолиб, Холдорхон,
Чамбилдай элатни қўлдан бермагин.

Бу сўзларни айтар Чамбилнинг хони,
Товлатайин қирқ йигитдай сипони,
Омонда бўл бизлар қайтиб келганча,
Бўлиб тургин Така-Ёвмит султони.

Ана энди Гўрўғлибек ғиркўк отининг жиловини буриб, қирқ йигитнинг орқасидан кетиб бораётир:

Мард отини суради,
Юрмаганда уради,
Қирқ йигитнинг ортидан
Гўрўғлибек боради.

Парвардигор паноди(р),
Ҳолин билган доноди(р),
Қирқ йигитнинг кетидан
Мард Гўрўғли жўнади.

Кўлда ёлғиз сўнади,
Сувга шунғиб қўнади,
Қирқ йигитнинг кетидан
Гўрўғли қув жўнади.

Оладиё, олади,

Отга қамчи чалади,
Гўрўғлибек тўзанглар
Ўртасида қолади.

Қўлига қилич олиб,
Бўлди сафарга толиб,
Гўрўғли қув жўнади,
Отига қамчи солиб.

Йўл келса, йўрғалатди,
Текис келса бўшатди,
Қир келса, қиялатди,
Нишаб келса, тўхтатди,

Гўрўғли қип ғайратди,
Ғиротга қамчи чотди,
Қирқ йигитнинг ортидан
Етайин, деб йўл тортди.

Гўрўғли кўзлагани
Кошондай вилаятди,
Хом эканди ғиркўк от,
Оппоқ кўпикка ботди.

Гўрўғли қип ғайратди,
Қиркўкка қамчи чотди,
От ҳам қилиб ғайратди,
Кам-кам ўзин тузатди.

Катта йўл чангиб кетди,
Атрофни тўзон тутди,
Оти билан Гўрўғли,
Тўрт энли чанга ботди.

От ўйнатиб Гўрўғли,
Олисларни кўзлайди,
Кўзига дурбин тутиб,
Қирқ йигитни излайди.

Ғирот борар ғориллаб,
Ўқдай бўлиб зириллаб,
Гўрўғли ҳайбатига
Тоғу тошлар дириллаб.

Ғиркўк от ғарқирайди,
Ўқталиб пирқирайди.
Олисни кўзлаб бедов,
Чопмоққа зирқирайди.
Қичамоқда ғиркўк от
Сувдайин шарқирайди.

Гўрўғли от устида
Ўнгу сўлларга боқди,
Остидаги бедов от
Сувдайин бўлиб оқди,
Туёғи теккан тошни
Ёнғоқдай қилиб чоқди.

Ҳа, деб отини сурди,
Қистовлар қилиб юрди,
Олди нишаб келганда,
Ғиркўк от тўхтаб турди.

Ҳеч тинмайин юради,
Отга қамчи уради,
Гўрўғли Қирқ йигитни
Излаб кетиб боради.

Ана энди гапни Қирқ йигитдан эшитинг. Қирқ йигит Асқар тоғининг белига чиқиб қараса, белнинг қйловида бир қаландар битта ола чўмпич[242] отни ўтлатиб ўлтирибди. Ўзи яланғоч, орқаси дўнграйган, кўзлари чўнграйган, қўлида камони, ўзидан-ўзи эрмак қилиб, қўшиқ айтиб ўлтирибди. Ана бу қаландарнинг айтиб ўлтирган қўшиғи экан:

Ҳар эшикка хайр қил, деб
Алдабон мен бораман,
Кўчаларда югуриб,
Бир парча нон ахтараман.

Гўрўғлибек ўтса агар,
Шунда курашиб кўраман,
Мен Кошоннинг қизларига
Ошиқ бўлибон юраман,

---

242 Кейинги икки оёғи калта бўлиб қолган от (Бахши изоҳи).

Гўрўғли шундан ўтганда,
Йўлда уни ўлдираман.
Ё, обло, дўст, ё обло,
Илолло, дўст, илолло.

Пайғамбардан қолганман,
Чилтондан дуо олганман,
Гўрўғлидай кўп полвонни
Шу йўлда банди қилганман,
Қирқ қизга ошиқ бўлганман.
Ё, обло, дўст, ё обло,
Илолло, дўст, илолло.

Шу қаландар ҳам Кошон вилоятига ҳоким бўлган қирқ қизга ошиқ эди. «Гўрўғли шу қизларга шу тоғдан ўтади. Шунда Гўрўғлини ўлдириб, кўнглимни тиндириб, ундан кейин ўзим Кошон вилоятининг қирқ қизини бориб оламан», – деб ола чўмич отини шу тоғда боқиб, семиртириб ётар эди.

Қирқ йигит бу қаландарни кўриб, ҳеч қайсиси ўзини билдирмай тоғнинг панасида писиниб туриб эди. Гўрўғлибек ғиротни шамолдай суриб етиб борди. Қирқ йигитлардан гапнинг маъносини сўрди. Шунда Қирқ йигитлар қаландарни баён қилиб, бир сўз деб турган экан:

Чўктарма чўққили Асқар товидир,
Олқар, кийик мард йигитнинг овидир,
Бу тоғда юрган бир одамнавидир,
Айиқми, бўрими, ё бир давидир.

Қулоқ солинг қирқ йигитнинг сўзига,
Гул ярашар жонон қизлар юзига,
Шу панада бир қаландар турибди,
Тиқиб юборса, товоқ сиғар кўзига.

Қулоқлари, кўрсанг, мисли қалқондай,
Бўйи онинг узунликда Болқондай,
Чўнқайиб дустамон бўлиб ётибди,
Ўтириши кўрсанг унинг чўрлондай[243]

---

[243] Чўрлон – шайтоннинг эркаги (Бахши изоҳи).

Шунда Гўрўғли: – Қани, ўзим бир томоша қилайин, – деб қараса, мурти шопдай, оғзи кўҳна қапдай. Соқолларини узиб олса, битта арқон бўлади. Қулоғини узиб олса, битта супра бўлади. Агар қошининг ичига одам ораласа, адашиб кетади. Ҳар бир панжаси теракдай, унга Гўрўғлининг курашмоқлиги керакдай. Гўрўғли ғиротини ўйнатиб, сувлиғини чайнатиб, қаландарга қараб бора берди. Қаландар ҳам Гўрўғлини кўриб: – Қаёқдан келаяпсан, менинг олдимга ким дуч келса, ўлади, – деб Гўрўғлига қараб, бир сўз деяётир:

Олдимга, номард, жўлашма[244]
Ўз-ўзидан ҳаддингдан ошма,
Келсанг, барибир ўласан,
Ўлимингга дарров шошма.

Қиёмат сенга яқинди(р),
Йўлама қошима энди.
Каллангни олиб кесарман,
Ханжарим билан ўсарман,
Агар келсанг қабатимга,
Келган йўлингни тўсарман.

Менинг отим Шайдуллодир,
Юрган йўлим тоғман адир,
Туришимнинг сабабини,
Агар сўрсанг, менга ғаним
Бўлгани Гўрўғлишодир.

Гўрўғлини кўрсам агар,
Ичирайин унга заҳар,
Кошоннинг вилаятида
Ошиқларим қирқта дилбар.

– Шу айтган Гўрўғлинг мен бўламан, сендай қаландарнинг нечовини нобуд қиламан, – деб Гўрўғлибек қаландарга қараб, бир сўз деган экан:

Тўлиб-тошмаган ғайратга,
Талаб қилсанг, мингин отга,
Каллангни сапчадай узиб,

---

[244] Жўлашма – яқинлашма (Бахши изоҳи).

Юборайин қиёматга.

Гўрўғли деган мендирман,
Тарафсиз полвондирман.
Кесайми сенинг бошингни,
Заҳар қип ичган ошингни,
Зағизғонга қолдириб,
Кетайин гавда-лошингни.

Олиб бул чўмпич отингни,
Қуритай сенинг зотингни,
Мақсад сенга қирқ қиз бўлса,
Тила мендан ҳожатингни.

Ана энди қаландар: – Сен Гўрўғли бўлсанг, сен билан бир олишай, агар йиқсам, сени нобуд қилай, йиқилсам сенинг динингга кирай, – деб отига дап бериб кела берди. Гўрўғли султон қаландарнинг белидан ўхшатиб ушлаб, иқгининг тагига беш-олти муштлаб, оёғидан кўтариб, калласидан итариб, ерга бир урди, Шайдулло Қаландар ўзини Гўрўғлининг остида кўрди. Гўрўғлининг полвонлигига тан берди, унинг ихтиёрига кирди, ола чўмпич отини ҳам Гўрўғлига берди. – Э, Гўрўғли, энди мени ҳам Кошонга ияртиб бор. Қирқ қизнинг Жондорпуч деган энаси бор, шуни менга олиб берсанг, бўлгани. Қизларини қирқ йигитингга олиб бера бер. Мен сенинг зўрлигингга тан бердим, ўлганимча сенга хизматкор бўлай, – деб Шайдулло қаландарнинг Гўрўғлига айтган сўзи экан:

Гўрўғлибек, ҳар на борим сеники,
Бисотимда йўқу борим сеники.
Ўлганимча хизматингни қилайин,
Дарвозангда посибонинг бўлайин,
Жондорпуч кампирни берсанг бўлади,
Қаноат қип мен шу ёрни олайин.

Шунда Гўрўғли: – Энди сенинг отинг Шайдулло бўлмасин, Ҳасан чопсан[245] бўлсин. Сени қўрбоши қилдим. Сен ҳам бизлар билан бирга юр, шу Жондорпуч кампирни сенга олиб бераман, – дегандан кейин Ҳасан чопсон ҳам қирқ йигит билан қўшилиб,

---

[245] Қўлёзмада сапгон. Бахши «Сап тузатгич» деб изоҳ берган. «Гўрўғли» достонлари анъанасига кўра, «чопсон», деб бердик.

бари Кошон вилоятига қараб жўнаб кетди. Ана энди жўнаб бораётир:

Қирқ йигит шовқин солиб,
Бўлди йўлларга толиб,
Отларга қамчи чатди,
Катта ғайратлар қилиб,
Ҳаммаси от қистади.

Қатор-қатор бўлишиб,
Йўлда даста-дастади(р),
Буларнинг от чопиши
Баландда ҳам пастдади(р).

Отларга қамчи чатиб,
Тез етсак, деб қистади,
Ҳаммаси от чопмоққа
Гўрўғлидан устади(р).

Йўл юрди кеча-кундуз,
Оқшомлар санар юлдуз,
Қаторлашиб боради
Бир-бириман изма-из.

Йўлда ёзади қулоч,
Овқат емай, қорин оч,
Оч қоб, оч қоб қолганда,
Кулга кўмиб еб кумоч.

Йўлларда бўлади шод,
Дилларин қилиб обод,
Яқин қолди макон, деб
Кошондайин вилоят.

Шуйтиб кетиб боради,
От ўйнатиб боради,
Минган отлари тулпор,
Жонлар сотиб боради,
Бир-бирига ҳазилманд,
Сўзлар қотиб боради.

Неча тоғлардан ўтди,
Кўриб кўп вилоятди,

Бир ой тинмай йўл юриб,
Кошон элига етди.

Бедов отлар ёл-қуйруғи ёнади,
Ҳар куни кеч бўлса, отдан қўнади,
Кеча ётиб, кундузлари бариси
Қаторлашиб, саф тортишиб жўнади.

Қирқ йигитнинг очилибди кўнгили,
Яқин қопти энди Кошоннинг эли,
Олислардан кўринади булдираб,
Минора, пештоқлар ҳам товин бели.

От чопилар баланд тоғнинг пастига,
Қулоқ солинг сўзимнинг пайвастига,
Бир ойгача ҳеч тинмайин йўл юриб,
Етишиб бордилар Кошон устига.

Ана энди Кошон дарвозасининг тубига шундай бориб қолди. Дарвозабон кўриб, Жондорпуч кампирга хабар қилди. Жондорпуч ҳам қизларига билдириб, бир сўз деб турган экан:

Ажали етганнинг умри тўлибди,
Хазон етса қизил гуллар сўлибди.
Гўрўғлини ҳазил билманг, қизларим,
Қирқ йигити билан бунда келибди.

Дунёда сиҳатлик катта бир давлат,
Илоҳим оламда кўрайлик роҳат,
Гўрўғли қув ёв бўп бизга келибди,
Қизларим, беринглар энди маслаҳат.

Қулоқ солинг Жондорпучнинг сўзига,
Оловдай чақнаган икки кўзига,
Энангнинг аччиғи жуда келибди,
Сизларга ҳам бир насиҳат қилибди,
Энди Гўрўғлиман курашинг, қизлар,
Қарамай уларнинг бети-юзига.

Ана энди қирқ қиз ҳам аслаҳаларини кия берди. Каттасининг оти Гулдона, ундан кейингисининг оти Холдона, ундан кейингисининг оти Турсунтош, ундан кейингисининг оти Ялпоқбош, кичкинасининг оти Қаламқош эди. Ҳаммаси тайёр

бўлиб, дарвозанинг олдида саф тортиб турибди. Шунда Гўрўғлибек қизларга қараб, бир сўз деб турган экан:

Келинг, қизлар, даста-даста,
Уруш бўлсин аста-аста,
Сиз бир ёндан, биз бир ёндан,
Солишайлик чаппа-роста.
Келингизлар даста-даста,
Қирқ йигит жонларим билан
Сизман бўлайик пайваста.

Тўлишгандир жамолларинг,
Етишгандир камолларинг,
Сиз бир ёндан, биз бир ёндан,
Урушайлик кечиб жондан,
Ханжар олиб исфиҳондан,
Сиз бир ёндан, биз бир ёндан,
Урушлар қилайик чандон,
Кечишибон жону тандан.

Майдонга жонлар сотилсин,
Жазойил[246] милтиқ отилсин,
Келинг урушга тайёр бўп,
Ботир бир-бирига қотилсин,
Қўрқоқлар қочиб қутилсин,
Майдонга қонлар тўкилсин,
Урушда тизлар букилсин,
Қайси бири мағлуб бўлса,
Чўлоқ туядай чўқилсин.

Келинг, қизлар, урушайлик,
Марди майдон бўлишайлик,
Сиз бир ёндан, биз бир ёндан,
Талаб солиб олишайлик.

Ана энди қизу жувонлар: – Сизларнинг келишларингнинг асл сабаби нима? Бизларга кўп кишилар келиб ўлиб кетган, кўп одамларнинг шу ерда ажали етган. Ростини айтинглар, ё бизларга толиб бўлиб келдингларми? Ё жанг учун келдингларми? Агар жанг учун келган бўлсанглар, ханжарма-ханжар уруш қилайлик.

---

[246] Жазойил – туяга ортиб юриладиган катта милтиқ (Бахшилар изоҳи).

Агарда толиб бўлиб келган бўлсанглар, қўлма-қўл кураш тутайлик. Йигитларингнинг биттаси бизларни йиқса, тан бериб, қирқ йигитингга тегайлик, – деганда, Гўрўғлибек қизларга қараб, бир сўз деб турган экан:

Йигитларим, белларингни боғланглар,
Ўзларингни уруш учун чоғланглар,
Қирқ қизларни ҳазил билманг, ёронлар,
Қалқон кийиб ўзларингни сақланглар.

Йигитларим, майдонни рост қуринглар,
Ўзларингни дадил қилиб туринглар,
Қиз-жувонни ҳазил билманг, ёронлар,
Ғайрат қилиб ерга боплаб уринглар.

Қирқ йигитим, қулоқ солинг сўзима,
Сизларга қараган қора кўзима,
Қиз-жувонни ҳазил билманг, ёронлар,
Бирови тенг келар менинг ўзима.

Булбуллар қўнади боғнинг гулига,
Бахт келиб улашсин толиб қўлига,
Қиз-жувонни ҳазил билманг, ёронлар,
Буларнинг тенги йўқ Кошон элига.

Ана энди Ҳасан чопсон ола чўмпич отини йўрғалатиб, калласини ирғалатиб, Гўрўғлига қараб, қирқ қизга курашмоққа мени буюр, деб сўраб, бир сўз айтиб турган экан:

Бўктарилган Асқар товман Болқонди(р),
Йигитлар кийгани совут-қалқонди(р),
Жавоб бер, қирқ қизман кураш тушайин,
Ҳазил билма Ҳасандайин чопсонди.

Сен-чун фидо қилай жон билан танди,
Шодмон қилай қирқ йигитдай полвонди,
Ҳазил билма Ҳасан чопсон зўрлигин,
Хотинлик қилайин қирқта жононди.

Қизил гул очилса, булбул қўнади,
Хазон бўлса, барги анинг сўлади,
Қиз-жувонни қирқ йигитга олиб бер,
Жондорпучни менга берсанг бўлади.

Шунда Гўрўғли: – Эса, майли сенга Жондорпуч керак бўлса, олиб бера қолай. Икковинг боб келиб, бир-биринг билан ҳазил-пазил қилиб юрасан, дунёда даврон сурасан. Энди курашга туш. Қани, ишингни кўрсат, – деди. Ҳасан чопсон Гўрўғлидан оқ фотиҳа сўраб, бир сўз деб турган экан:

Қаҳрим келса, қизил куло кияман,
Аччиқлансам қиз-жувонни сўқман,
Кошоннинг шаҳрини вайрона қилиб,
Жондорпучни ўзим олиб қўяман.

Қаҳрланиб қизил салла ўрайман,
Сиёсатга шомуртимни бурайман,
Қиз-жувонман энди кураш қилай, деб
Гўрўғлибек оқ фотиҳа сўрайман.

Жондорпуч ишқида келмасди хобим[247]
Ёд этиб оқарди кўзимдан обим[248]
Аслим тожик, шуйтиб сўзга қўшаман,
Қизларман курашай, бергин жавобим.

Ана энди Гўрўғлибек Ҳасан чопсонга оқ фотиҳа бериб юборди. Ҳасан чопсон майдонга кираётир, қизларга қараб чақираётир:

Курашайлик чикка-пикка,
Қўл тутишиб, бўлиб тикка,
Сизлар чаққон, дикка-дикка,
Сиз бир ёндан, мен бир ёндан,
Кел-ҳо, қизлар, якка-якка.

Қўлма-қўлди ушлашайлик,
Аччиқ келса, мушлашайлик,
Худди отнинг талашидай,
Чаппа-роста тишлашайлик,
Сиз бир ёндан, мен бир ёндан,
Кел-ҳо, қизлар, якка-якка.

Баринг билан олишайин,

---

[247] Хоб – уйқу.

[248] Об – сув. Бу ерда кўз ёши маъносида.

Қўлма-қўллар солишайин,
Тенг бўлишиб сизлар билан
Зўри-бози қилишайин.
Сиз бир ёндан, мен бир ёндан,
Кел-ҳо, қизлар, якка-якка.

Майдон юзи бўлсин шудгор,
Эшитиб олинг полвон қизлар,
Сизга толиб бўлган бизлар,
Сиз бир ёндан, мен бир ёндан,
Кел-ҳо, қизлар, якка-якка.

Ана энди қизлар бирин-бирин келиб, Ҳасан чопсон билан олиша берди, зўри-бози қилиша берди, қизлар олдин-кейин йиқилиша берди. Қирқтасини ҳам бирин-кетин йиқитиб бойлаб олди. Қизлар банди бўлгандан кейин Жондорпуч кампирнинг қаҳри келиб, илондай заҳри келиб, лашкарларига буюриб, бир сўз деб турган экан:

Лашкарларим, ҳеч қолмасдан боринглар,
Гўрўғлининг қирқ йигитини киринглар,
Қирқта қизим бари банди бўлибди,
Қизларим айриб олиб беринглар.
Тезроқ борибон урушга кириб,
Қирқ йигитнинг ҳаммасини суринглар,
Гурзи, калтак аямасдан уринглар,
Ё ўлдиринг, ё жонларни беринглар.

Жондорпуч кампирнинг қирқ минг лашкари бор эди. Ҳаммаси чувиллашиб, бирданига Қирқ йигитнинг устига тўкилди. Ана, Гўрўғлибек ҳам тилла дубулни қоқиб юборди. Қирқ йигитнинг ҳаммаси ҳам урушга тушиб кетди.

От чопар аста-аста,
Тўп-тўп бўлиб, даста-даста,
Уруш бўлди чаппа-роста,
Ботир урушга ҳаваста,
Қўрқоқларнинг кўнгли хаста,
Қирғин бўлди баланд-пастда,
От қўйди майдон ичинда.

Отлар келар оғзин очиб,

Номард кетар андан қочиб,
Гўрўғлибек қонлар кечиб,
Душманларнинг қонин ичиб,
От қўйди майдон ичинда.

Гўрўғли қув шердай бўлиб,
Душманларман бирдай бўлиб,
Ҳар ёқдан ботирлар келар,
Ҳар овзига кўпик тўлиб,
Суришар майдон ичинда.

Қилич, найза ширқиллашиб,
Милтиқлар ҳам пирқиллашиб,
Қўрқоқ қочар зирқиллашиб,
Кийидайин диркиллашиб,
Ботирнинг ғайрати тошиб,
От қўйди майдон ичинда.

Узангилар шарқиллашиб,
Қонлар оқар ғарқиллашиб.
Мардлар қўлида ханжари,
Ой туққандай ярқиллашиб,
От қўйди майдон ичинда.

Душман ўлди тўп-тўп бўлиб,
Ўлик хирмони кўп бўлиб,
Қнчилди хирмон ҳўп бўлиб,
Қирилди майдон ичинда.

Бедов отлар оғзин очди,
Қирқ йигитлар олов сочди,
Бундайин зўрликни кўриб,
Душман бу ишга тан бериб,
Ортига қарамай қочди.

Бир тарафдан Гўрўғлихон,
Бир тарафдан Ҳасан чопсон,
Бир тарафдан қирқта жонон,
От қўйди майдон ичинда.

Ана энди душманлар тўп-тўп бўлиб, ҳаммаси ҳар ерга қочиб кетди. Бу ишга Жондорпуч кампир ҳайрон бўлиб, Гўрўғлибекнинг

олдига келиб: – Энди сизларнинг зўрликларингизга тан бердим, қизларимни ҳам сизларга топширдим, – деди.

Гўрўғлибек қирқ йигитга қирқ қизни никоҳлаб берди. Жондорпуч кампирни Ҳасан чопсонга берди. Жондорпучнинг қулоғи тескари битган, айёрлиги ҳаддан ўтган, икки бетидан гўшти қочган, манглайидан тарлон очган кампир эди. Қирқ йигит қирқ қизни отларига мингаштириб олди. Жондорпуч кампир ҳам эшагига тескари миниб, Ҳасан чопсоннинг орқасидан кета берди. Ҳаммаси Чамбилга қараб равона бўлди. Йўл юриб, озгина эмас, мўл юриб, ҳаммалари Чамбилбелига, Така-Ёвмит элига етиб борди. Ҳасан чопсонни дарвозабон қилиб қўйди, Жондорпучни айёрбоши қилиб қўйди. Қирқ йигитлар ҳам хотинлик бўлди, олачўмпич от Гўрўғлибекники бўлди.

Гўрўғлининг тўртта тулпор оти бор эди. Бирови ғиркўк, бирови Жийронқуш, яна бирови Мажнункўк, олачўмпич билан тўртта бўлди. Қирқ йигитлар Гўрўғли қув билан давр суриб юра берди. Шу билан Гўрўғлининг Қирқ йигити қирқ қизларни олиб, муроду мақсадига етди[249].

[249] Достон 1946 йилнинг 24 июлида шоир оғзидан Ҳожия Шокирова томонидан ёзиб олинган.

VIII-Ҳасан кўлбар

Чингистон мамлакатида Ҳасан бўлғор, Ҳасан кўлбор деган акали-укалилар бор эди. Аммо Ҳасан бўлғорнинг бўйи шу одамларнинг бўйидай бўлиб, кўп қатори тирикчилик қилиб кетди. Ҳасан кўлбар тўрт яшаридаёқ катта одамлардай бўлиб, кундан-кунга ўсиб кета берди. Унинг ота-энаси кийим ва овқат топиб бера олмай: «Фақат подшоликка кераксан», – деб элтиб подшога бердилар. Подшо уни: «Уриш бўлса, урушга соламан», – деб кийимини, нонини бериб боқа берди. Унча-мунча овқатга қорни тўймагани учун подшо кўлбар деб лақаб қўйди. Орадан кўп йиллар ўтиб, уриш бўлмади. Чингистон подшоси ҳисоблаб кўрса, ўн йилда уч минг олти юз йиллик йилқини ебди. «Уруш қиламан, деб қилган фойдангдан ўргилай», – деб Ҳасан кўлбарни Чингистон подшоси қувалаб юборди. Ундан кейин Ҳасан кўлбар Ҳаштархон подшосига келиб, хизмат қилишини айтиб арз қилди. Ҳаштархон подшоси: «Чингистон катта мамлакатнинг подшоси боқа олмаганда мен боқа олармидим», – деб қувалаб юборди.

Шуйтиб, Ҳасан кўлбар Ҳафдархон, Гуржистон, Фаранг, Рум, хулласи, ер юзидаги подшоларнинг барига ҳам борди. Жуда ҳиммати баландлари бир йил, бўлмаса, бир ой, ярим ой боқиб: «Сен фойдасидан зарари кўпроқ тегадиган одам экансан», – деб қувиб юбора бердилар. Шу аҳволда Ҳасан кўлбарнинг хизмат қилмаган подшоси ва паноҳ истамаган беги қолмай, қартайиб қолиб, охири Хунхоршоҳнинг шаҳрига келиб, ўзининг бошидан ўтганларини, агар кийимдан, овқатдан ёрдам бериб турса, ҳар қандай душмани бўлса, урушиб, ўч олиб беришини айтиб, Хунхоршоҳга арз қилди. Хунхоршоҳ Ҳасан кўлбарни бир-икки ҳафта боқиб кўрди. Қараса, кўйлагига уч юз қарич бўз, иштонига яна шунча, телпагига юз қўйнинг териси, ковушига камида юз туянинг териси, овқатига бўлса, ҳар куни бир туя, бўлмаса бир йилқи кетар экан. Ўзи бир иссиқ нонга хасислик қилиб, қаттиқ нонни ивитиб еб юрган Хунхор: «Бир балоси бўлмаса, шунча жасади билан бирор подшоҳнинг қўлида қолар эди-да. Ўзи ландахўртоб, букри, лапашанг, қуруқ овқат билан кийимга тобони бобой экан. Бу ўзимни еб кетишдан ҳам тоймайди», – деб қувалаб юборди. Ундан кейин бечора Ҳасан кўлбар Хуросонга Ҳаришоҳ олдига борди. Ҳаришоҳ унга Гўрўғли султон ва Чамбилнинг хабарини берди.

Бир кун Ҳасан кўлбар Гўрўғли султоннинг майхонасига кириб келиб, Гўрўғли султонга бошидан ўтган кунларини айтиб, энди Гўрўғли султонга хизмат қилмоқчи бўлиб келганини арз қилди. Гўрўғли султоннинг Ҳасан кўлбарга раҳми келиб, майхонасидан жой берди. Ҳасан кўлбар бир-икки кун майхонада бўлди. Пойгакни олди. Эшикдан келган қанча таом бўлса, тўрга юбормай, бир отим қилиб, табоқни қайтариб юбора берди. Тўрга таом ўтмай, қирқ йигитнинг иштаҳалари карнай бўлиб, мазаси қоча берди. Буни Гўрўғли султон билиб, Ҳасан кўлбарни туркман чўлига чиқариб: «Ҳар куни инсоф билан Хунхор бетидан келаётган савдогарларнинг туя-йилқиларидан битта тутиб олиб, ей бер. Битта-яримта жосусни кўрсанг ҳам, тутиб е. Чамбилдан бирор бесар чиқса, Гўрўғли султонга тутиб келтириб бер. Оёғингга чориқ, устингга пўстин қилиб берилади», – деб қўйди. Шунда Ҳасан кўлбар Чамбил атрофидаги чўлларда, жарларнинг соқсини макон қилиб юрадиган бўлди. Шуйтиб, Ҳасан кўлбарнинг сўнгги қарилик кунлари туркман чўлида ўтди[250].

[250] Шоирнинг таъкидлашича, бошқа бир ривоятда, Ҳасан кўлбар аввал дев эди. Хўжаи Хизирнинг каромати билан одам бўлиб, туркман чўлида қолди, дейилган.

KAYNAKLAR

A. A. Koklyanova, *Kategoriya vremeni v sovromennom Uzbekskom yazıka*, Moskva, İzdatelstvo Akademii Nauk SSR, 1963.

A. Borovkov, Z. Marufov, T. Şermuhamedov, *Özbek tili grammatikasi, I. Qısm*, Morfologiya, Oquvpeddävnäşr, 1951.

A. G. Gulamov, *Fe'l, Hâzirgi zämân Özbek tili kursidän materiallär*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1954.

A. Haciev, *Özbek tilidä qoşmä, cuft vä täkrâriy sözlär*, Özbekistan Fenler Akademiyasi Neşriyatı, 1963.

_____, Haciev, *Tolıqsiz fe'l*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1970.

A. İşaev, "Manγıt şeväsining ünlilär sistemasi", *İlmiy Äsärlär-Uçenıe Zapiski, Vıpusk XII- Özbek tili vä metodikasi mäsälälâri-Voprosı uzbekskogo yazıka i metodika,* "Nizami" Taşkent Devlet Pedagoji Enstitüsü, Taşkent, 1959.

A. Kattabekov, S. Mamacanov, B. Nazarov, U. Narmatov, Sultanov, O. Şarafiddinov, N. Şukurov, *Özbek sovet ädäbiyâti tarixi*, Okıtuvçı Neşriyatı, Taşkent, 1990.

A. M. Şçerbak, *Grammatiçeskiy oçerk yazıka tyurkskix tekstov X-XIII vv. iz vostoçnogo Turkestana*, İzdatelsvo akademii nauk SSSR, Moskva-Leningrad, 1961.

_____, *Grammatika starouzbekskogo yazıka,* İAN SSSR, Leningrad 1962.

A. N. Kononov, *Grammatika sovremenogo Uzbekskogo literaturnogo yazıka*, İAN SSSR, Leningrad, 1960.

A. Şermatov, *Özbek xalq şevâläridän tekstlär*, Nizami Devlet Pedagoji Enstitüsü Yayınları, Taşkent, 1975.

_____, *Quyi Qaşqadäryå Özbek şeväläri*, Nizami Devlet Pedagoji Enstitüsü Yayınları, Taşkent, 1972.

_____, *Uzbekskie narodnie govorı Kaşkadarinskoy oblasti*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1978.

A. Z. Budagov, *Sravnitelnıy slovar turetsko-tatarskix nareçiy*, İzdatelstvo vostoçnoy literaturı pri İnstitute naradov Azii Akademii Nauk SSSR, Moskva, tekrar basım: 1960.

Abdureop Polat, *Uygur tili leksikologiyisi*, Kaşgar Uygur Neşriyatı, 1995.

Abduveli Kaydarov, Şeripaxun Baratov, *Rusçe-Uygurçe tilşunasliq terminlirining luyiti*, Mektep Neşriyatı, Almuta, 1987.

Atanazar Madrahimov, *Özbek tilining oyız lähcäsi leksikasi*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1973.

Azim Hacıev, *Özbek tilidä kömäkçi fe'llär*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1966.

B. Cöraev, *Şahrisyabzskiy govor uzbekskogo yazıka*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1964.

_____, *Yuqåri Qaşqadäryå Özbek şeväläri*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1969.

Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

Drevne Tyurkskiy Slovar, Moskva, 1971.

E. V. Sevortyan, *Etimologiçeskiy slovar tyurkskix yazıkov*, İzdatelstvo "Nauka", c. I, 1974; c. II, 1978; c. III, 1980.

F. A. Abdullaev, Özbek tilining oyız lähcäsi, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1978.

_____, A. İşaev, *Özbek şeväläri leksikasi*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1966.

_____, *Xäräzm şeväläri I*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1961.

G. A. Abdurahmanov, *Osnovı sintaksisa slojnogo predlojeniya sovremenogo uzbekskogo literaturnogo yazıka*, İAN UzSSR, 1960.

H. Gulamov, "Özbek tilining Cizzâh şeväsi", *Özbek tilidän materiallär I,* Fen Neşriyatı, Taşkent, 1957.

_____, *Qoşmä gäp sintaksisi äså*släri, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1958.

_____, Ş. Şukurov, *Özbek tilining tarixıy grammatikasi*, Okıtuvçı Neşriyatı, Taşkent, 1976.

Hazirgi Özbek Adabiy Tili, I. Kısım, Okıtuvçı Neşriyatı, Taşkent, 1980.

İ. Kuçkartaev, *Söz mä'nåsi vä uning valentligi*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1977.

İ. Kuçkartaev, B. İsabekov, *Türk filologiyasigä kiriş*, Taşkent, 1984.

İ. İsmailov, K. Meliev, İ Saparov, *Ortä åsiyå vä qåzåyıstån türkiy tilläri leksikasidän tädqıqåt*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1990.

_____, *Türkiy tillärdä qavm-qårindåşlik terminläri*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1966.

J. Dosqaraev, K. Aytazin, Ş. Bekturov, J. Bolatov, G. Kaliev, O. Nakısbekov, E. Nurmagambetov, S. Omarbekov, Ş. Sarıbaev, *Kazak tilining dialektologiyalık sözdigi*, Gılım Neşriyatı, Almatı, 1969.

Janos Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, yayıma hazırlayan: Günay Karaağaç, İÜ Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1988.

_____, *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, yayıma hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya, TDK, Ankara, 1996.

K. İmamov, T. Mirzaev, B. Sarimsakov, A. Safarov, *Özbek Xalq. Åyzåki Poetik İcadı*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1990.

K. K. Yudahin, *Kirgizsko-russkiy slovar*, İzd. İnostrannıx i natsionalnıx slovarei, Moskova, 1940.

K. M. Musaev, *Leksika Tyurkskix yazıkov v sravnitelnom osveşçenii,* İzdatelsvo Nauka, Moskva, 1975.

M. Askarova, X. Abdurahmanov, *Özbek tili grammatikasining praktikumi*, Okıtuvçı Neşriyatı, Taşkent, 1981.

M. K. Şaripov, *Hâzirgi Özbek tilidä söz birikmäläri sintaksisi mäsäläsi*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1978.

M. M. Mirzaev, *Özbek tilining Buxârâ gruppa şeväläri*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1964.

_____, S. Usmanov, İ Rasulov, *Özbek tili*, Okıtuvçı Neşriyatı, Taşkent, 1966.

M. Sadıkova, U. Usmanova, *Özbek tilining orfoepik luyati*, Okıtuvçı Neşriyatı, Taşkent, 1977.

Maqsuda Sadıqov, *Rusçä-Özbekçä frazeologik luyat*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1972.

N. B. Borhanova, L. T. Mahmutova, Z. R. Sadıykova, G. K. Yakupova *Tatar Teleneng Dialektologik süzlege*, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1969.

N. Mahmudov, A. Nurmanov, *Özbek tilining näzäriy grammatikasi*, Okıtuvçı Neşriyatı, Taşkent, 1995.

_____, E. Begmatov, *Sovet dävridä Özbek ädäbiy tilining täraqqıyâti*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1988.

N. Mamatov, *Paxtäçilik terminlärining qısqaçä luyati*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1964.

N. Z. Gadcieva, *Problemı tyurkskoy arealnoy lingvistiki*, . İzdatelsvo Nauka, Moskva, 1975.

_____, *Tyurkoyazıçnıe arealı kafkaza*, Moskva, . İzdatelsvo Nauka, Moskva, 1979.

Nazar Racabov, *Özbek şeväşunåsligi*, Okıtuvçı Neşriyatı, Taşkent, 1996.

Nåvåiy äsärläri üçün qısqaçä luyat, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1992.

Özbek tilining izåhli luyati, II cilt, "Russkiy Yazık" Neşriyatı, Moskova, 1981.

R. Daniyarov, *Özbek tili texnik terminologiyasining äyrim mäsäläläri*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1977.

R. Sapaev, Ş. Avezmetov, *Özbek tilidägi äräbçä vk fårsçä sözlär luyati*, Okıtuvçı Neşriyatı, Taşkent, 1996.

Rahmatulla Yusuf ogli, *Göroglinin tugilişi*, yayına hazırlayanlar: Töre Mirzaev, Zübeyde Husainova, Yazuvçi Neşriyatı, Taşkent, 1996.

Ruslan Arziye, *"Kutadgu Bilik" ve Unin Leksika-Stilistikalıq alahidilikliri*, Gılım, Almatı, 1996.

S. Atamirzaeva, *Eksperimentalno-fonetiçeskoe issledovanie Namanganskogo govora Uzbekskogo yazıka*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1974.

S. F. Akabirov, Z. M. Marifov, A. T. Xocacanov, *Özbekçä-rusçä luyat,* Hariciy vä milliy luyatlär dävlät näşriyåti, 1959.

S. İbragimov, *Professionalnaya leksika uzbekskogo yazıka (na materialax ferganskix govorov*, İAN UzSSR, 1961.

_____, "Özbek tilining Beşkent rayon şeväläri yüzäsidän küzätişlär", *Özbek tilidän materiallär I,* Fen Neşriyatı, Taşkent, 1957.

Ş. Rahmatullaev, N. Mamatov, R. Şukurov, *Özbek tili antonimlärining izåhli luyati*, Okıtuvçi Neşriyatı, Taşkent, 1980.

_____, *Özbek tili omonimlärining izåhli luyati*, Okıtuvçı Neşriyatı, Taşkent, 1984.

_____, *Özbek tilining frazeologik luyati*, Kamuslar Baş Tahririyeti, Taşkent, 1992.

_____„ Özbek *tilining izåhli frazeologik luyati*, Okıtuvçı Neşriyatı, Taşkent, 1978.

_____, *Özbek tilining qısqaçä frazeologik luyati*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1964.

Ş. Şaabdurahmanov, M. Askarova, A. Haciev, İ. Ruslanov, X. Daniyarov, *Håzirgi Özbek ädäbiy tili*, Okıtuvçı Neşriyatı, Taşkent, 1980.

_____, *Özbek ädäbiy tili vä Özbek xalq şiväläri*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1962.

_____, *Tåşkent oblasti Özbek şeväläri*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1976.

Ş. Şukurov, Fe'l tärixıdän, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1970.

_____, *İstoriya razvitiya glagolnıx form uzbekskogo yazıka*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1966.

T. Konırov , *Kazak Tilinin Turaktı Teneuleri Sözdigi*, Gılım, Almatı, 1990.

T. Tursunova, *Özbek tili ämäliy sän'ät leksikasi*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1978.

T. Z. Mirsaatov, "Özbek tilining Qırq şeväsi", *Özbek tilidän materiallär I,* Fen Neşriyatı, Taşkent, 1957.

Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara, 1988, c. II.

U. Tursunov, C. Muhtårov, Ş. Rahmatullaev, *Håzirgi Özbek ädäbiy tili*, Okıtuvçı Neşriyatı, Taşkent, 1965.

V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, "Orta ve Aliy Mekteb" Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1962; 1978.

_____, *Osnovı fonetiki i grammatiki Uzbekskogo yazıka*, İzdatelsvo Uçitel UzSSR, Taşkent, 1965.

_____, *Uzbekskiy yazık*, Uçebno-pedagogizeskoe izdatelstvo, Taşkent, 1959.

W. Radloff, *Versuch eines wörterbuches der Türk-Dialecte*, San Petersburg, I-II/1, 1893; I-II/2, 1899; I-II/3, 1905; I-II/4, 1911.

X. Daniyarov *"Xalq dåstånläri tili vä qıpçåq şeväläri-ädäbiy tilning muhim içki mänbäläri sifätidä"*, Qipçåq Dialektlärining Leksikasi, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1979.

_____, *Opıt izuçeniya dcekayuşix dialektov v sravnenii s uzbekskim literaturnım yazıkom*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1975.

_____, *Qıpçåq dialektlärining leksikasi*, Fen Neşriyatı, Taşkent, 1979.

Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 1992.

ÖZET

Özbek Türkleri arasında Görogli adı ile bilinen Köroğlu destanı Türk dünyasında birçok halk tarafından bilinir ve önemli bir destan olarak kabul edilir.

Görogli destanının Özbek versiyonunun bir kısmını oluşturan Göroglinin tugilişi (Göroğlu'nun Doğuşu) destanı sekiz bölümden oluşmaktadır: Göroglinin Tugilişi, Göroglinin Balalıgı (Göroğlu'nun Çocukluğu), Çartaklı Çambıl, Reyhan Arap, Yunus ile Miskal, Hasanhan, Kırk yiğit ile Kırk kız ve Hasan Kölber.

Bu çalışmada Göroglinin tugilişi destanı, dört bölüm olarak ele alınmıştır. Ayrıca destanın Kiril alfabesi ile yazılı metnini içerine bir ek eklenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, Göroglinin Tugilişi destanının dil ve üslup özellikleri incelenmeye çalışılmıştır.

Destanın dil özellikleri Özbek edebi dili ile karşılaştırılmış, destan dili ile Özbek edebi dili arasındaki farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yine, destanın üslup özellikleri ele alınmış, destandaki mecazlar ve anlamla ilgili sanatlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Göroglinin tugilişi destanının metni transkripsiyon işaretleri ile verilmiştir.

Üçüncü bölümde destanın Türkiye Türkçesine çevirisi verilmiştir. Çeviride, destan dilinin mümkün olduğunca yakınlaştırılmasına çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde dizin yer almaktadır. Dizin iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sözcük dizini, ikinci bölümde deyimler ve atasözleri dizini yer almaktadır.

Son olarak destanın Kiril alfabesinde yazılı metni çalışmanın eki olarak verilmiştir.

Özbek destanları arasında önemli bir yere sahip olan Görogli destanının Özbek varyantı üzerinde Türkiye'deki çalışmalar henüz yeterli seviyede değildir. Bu sebeple bu çalışmanın bu alandaki bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz.

SYNOPSİS

Koroglu Epic which is called Gorogli among Uzbek Turks is known very well by severl ethnic groups in the Turkish World and accepted as a very important epic.

The Uzbek version of Goroglinin tugilishi (The Birth of Gorogli) epic is sonsisted of eight parts: Gorogli Tugilisi, Goroglinin Balalılıgı (Gorogli's Childhood), Chartakli Chambil, Rahyan Arab, Yunus and Miskal, Hasanhan, Kirk yigit, Kirk kiz and Hasan Kolber.

In this study Goroglinin tugilisi epic is in four parts. Besides, a supplement was added inside the epic's transcript which was written in Kiril alphabet.

In the first part of the study, the characterictics of style and language of the Goroglinin Tugilishi epic were tried to examine.

The characterictics of language of the epic and the literal language of Uzbek were compared, the metaphors and the art elements of the epic were tried to reveal.

In the second part, the transcript of the Goroglinin tugulishi epic was shown with the transcription signs.

In the third part, the Turkiye Turkish translation of the epic was given. In the translation the epic language was tried to use.

In the fourth part, we see the index. Index consists of two parts. In the first part there is a word index and in the second part there are idioms and proverbs index.

Finally the transcript of the epic in Kiril alphabet was enclosed tu the study.

The studies in Turkiye on the Uzbek variant of the Gorogli epic which is one of the best epics of Uzbek epics are not enough. For this reason we believe that this study will be useful in this field.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ